

‘સ્વર્ગો’નું દોહન

સંપાદક :

શ્રી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
વડોદરા.

પ્રકાશક :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિં. વડોદરા.

ઉપોદ્ધાત

કેળવણીના પ્રચારક, વિદ્યાર્થીઓના હિતચિંતક વ સહાયક, અને ખાસ કરીને સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પુરસ્કર્તા તરીકે ગૂજરાતના લોકસેવક સદ્ગત શ્રી મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીનનું નામ ગૂજરાત-બૃહદ્ગૂજરાતમાં જાણીતું બનેલું છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની તેમની એકધારી ખંતીલી સેવાએ હિંદુસ્તાનના ઇતર પ્રાંતોની પુસ્તકાલય આશ્રમમાં પણ તેમના નામને જાણીતું બનાવ્યું છે. એવા એ પ્રખર કર્મયોગીનું, ઇ. સ. ૧૯૩૯ ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧ લી તારીખે અવસાન થતાં, તેમની જ પ્રેરણા અને યોજનાનુસાર અસ્તિત્વમાં આવેલા ને પોષાયલા શ્રી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે તેમના નામની સ્મારક ગ્રંથમાળા શરૂ કરવાનું ઠરાવ અંક ૧૪ તા. ૧૯-૨-૩૯ થી ઠરાવ્યું, ને જરૂરી નાણાં માટે પુસ્તકાલય સંસ્થાઓ જોડી વિનંતિપત્ર બહાર પાડ્યું. તેનો સંતોષકારક જવાબ મળવાની આશા બંધાતાં ઝારોળા મુકામે મળેલી વડોદરા રાજ્યની સાતમી પુસ્તકાલય પરિષદ પ્રસંગે ગ્રંથમાળાના પહેલા પુષ્પ તરીકે કયું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવું તેનો વિચાર કરી મંડળની કારોબારીએ "સદ્ગતની ઇચ્છા મુજબ, નવી આવૃત્તિઓ નહીં નીકળી શકવાને

કારણે અપ્રાપ્ય બનેલાં પઢિયારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાંથી દોહન કરીને એક ગ્રંથ છાપાવેો” એમ ઠરાવ અંક ૨૦ તા. ૨૧-૧૨-૩૯ થી ઠરાવ્યું.

આ દોહનનું કામ સ્વર્ગસ્થે પોતે જ શરૂ કરેલું. કારણ કે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની શરૂઆતમાં જે કેટલાંક પુસ્તકોનો પ્રચાર એમણે ઉમંગપૂર્વક કરેલો તેમાં આ ‘સ્વર્ગનાં’ પુસ્તકો પણ અગ્રગણ્ય હતાં. સ્વર્ગનાં પુસ્તકોએ સદ્ગતના દિલ ઉપર ખૂબ અસર કરેલી. તેમાંનાં અનેક દૃષ્ટાંતો વાતચીત દરમિયાન એ આપતા. એ પુસ્તકો એમને એટલાં બધાં ગમતાં કે હજી પણ તેમનો પ્રચાર ચાલુ તો સાચું એમ એ ધન્યતા હતા. એટલે એ પુસ્તકોની એક પછી એક નવી આવૃત્તિઓ પોતે કઢાવવાનો વિચાર પણ કરેલો. પરંતુ તત્સંબંધી મિત્રો સાથેની વાતચીતમાં એમની પોતાની યોજના મુજબ સધળા ગ્રંથોનું પ્રકાશનકાર્ય તેમના જીવનકાળ દરમિયાન પાર નહિ પાડી શકાય એવી તેમની ખાતરી થતાં તેમણે ‘દોહન’નો વિચાર પસંદ કરેલો. અને સદરહુ પુસ્તકોના અસલ પ્રકાશક અમદાવાદની એ મુદ્રસિદ્ધ સંસ્થા ‘સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યોલય’ના સંચાલક શિશુશ્રી અખંડાનંદજીની પરવાનગી મળશે જ એવી શ્રદ્ધાપૂર્વક દોહન માટેનું કામ મિત્રોની મદદથી શરૂ કરી દીધેલું. પણ તે પછી અરપ સમયમાં જ તેમનું અણધાર્યું અવસાન થવાથી તે કામ મુલતવી રહેલું. સ્વર્ગસ્થે સ્વદસ્તે આદરેલું પણ તેમના અણચિંતવ્યા અવસાનને કારણે અધૂરું રહેવા પામેલું એ કાર્ય પૂરું કરાવી તેને જ સ્વર્ગસ્થ-નિમિત્ત શરૂ થતી આરંભક ગ્રંથમાળાના પ્રથમ પુખ્ત તરીકે પ્રકટ કરવાનો યોગાનુયોગ હશે એની કોને ખબર હતી ?

‘ સ્વર્ગસ્થનો પુણ્યાત્મા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના આ નિર્ણયથી

* દલે સ્વર્ગસ્થ: તા. ૨-૧-૪૨ ને શુક્રવારે એમનું અવસાન થયું છે.

સંતુષ્ટ થશે એવી શ્રદ્ધાથી જ મંડળની કારોબારીએ ઉપરોક્ત ઠરાવ કરવાનું ઉચિત ગણ્યું છે. પુસ્તકના સંપાદનના કાર્ય, દોહનની યોજના નક્કી કરવાની વિચારણામાં ભાગ લેનાર મંડળના સદસ્ય શ્રીયુત નાણુકલાલ નંદલાલ ચોકસીને સોંપાતાં તે તેમણે સહર્ષ સ્વીકારી લીધેલું. શ્રીયુત ચોકસીએ એ કાર્ય ઠેવી રીતે પાર પાડ્યું છે તેનો ખ્યાલ તેમના 'નિવેદન'માંથી મળી રહેશે. 'સ્વ. મો. ન. અમીન' સ્મારક ફંડ તથા અંથમાળાની યોજના બાબત જણાવવાનું કે:—

સને ૧૯૪૧ ના જુલાઈ માસની આખર સુધીમાં આ સ્મારક ફંડ ખાતે રૂ. ૪૨૬૧-૬-૦ ભેગા થયા છે ને બીજા થોડાક વધુ થવાનો સંભવ છે. તેમાંથી નક્કી થયેલી અંથમાળાની યોજનાનુસાર રૂ. ૧૫૦૦ પુસ્તકપ્રસિદ્ધિના કામ માટે ચાલુ ચાપણુ તરીકે રાખી બાકીની રકમનું ટ્રસ્ટડીડ કરી પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરાને સોંપી દેવામાં આવ્યું છે, અને પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ની કારોબારીએ તા. ૧૧-૧૧-૪૧ ના રોજ મળેલી સભામાં ઠરાવ અંક ૨૨ થી તે ટ્રસ્ટ સ્વીકૃત્યું છે.

અંથમાળાની સ્વીકારાયેલી યોજનાનો જાહેરે જાણવા જેવો જરૂરી સાર નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) દર વર્ષે સ્વ. શ્રી મોતીભાઈ અમીનની પુણ્યતિથિએ રાજ્ય પુ. મંડળે નીમેલી ૩ સભ્યોની પુસ્તકપસંદગી સમિતિએ પસંદ કરેલા અને પેટાસમિતિએ બહાલી આપેલા શિષ્ટ પુસ્તકનું પ્રકાશન થવું રહેશે, અને તે અગાઉથી નોંધાયેલાં ગ્રાહકોને લગભગ પંદરે કિંમતે પૂરું પડાશે.

(૨) માળા માટે જીવનચરિત્ર, ધર્મ, નીતિ, વિજ્ઞાન, પ્રવાસ,

શિક્ષણ, પ્રામોદન, વ્યાયામ અને સાહિત્ય જેવા લોકોપકારક વિષયોનાં ઉત્તમ પુસ્તકો બનતા સુધી ફરતાફરતી વિષયના પ્રસિદ્ધ કરાશે.

(૩) પુસ્તકસમિતિએ બલામણુ કરેલા વા પેટાસમિતિએ પસંદ કરેલા મુકગર અંથનો લોકભોગ્ય અનુનાદ સિદ્ધહસ્ત અનુનાદક પાસે તૈયાર કરાવાશે, અગર તો જાહેગત દ્વારા લેખકો પાસેથી તેવા અનુવાદ કિંવા મૌલિક લખાણ મેળવી લેવાશે.

(૪) પસંદ થયેના પુસ્તકના લેખક યા અનુવાદકને યોગ્ય પુગ્ગદાર વા મહેનતાણું આપનાની વ્યવસ્થા ગહેશે.

(૫) પ્રસિદ્ધ થતા પુસ્તકોની જોડણી શુજગત વિદ્યાપીઠના જોડણીકાપને અનુસરશે.

(૬) એક કરતાં વધુ પુસ્તકોનાં લખાણ આવ્યે તેમાંથી યોગ્ય વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકોની બલામણુ પુસ્તકપસંદગી સમિતિ દગ્ગે ને તેમથી ક્યું પહેલું છપાવવું તેનો નિર્ણય અંથમાળાના સંચાલન માટે નીમાયેલી પેટાસમિતિ કરશે.

(૭) બીજા નંબરે પસંદ થયેલાં લખાણ, લેખકની સંમતિ દગે તો બીજા વર્ગોએ છાપવા માટે રાખી શકાશે. પસંદગી ન પામેલા લખાણ જે તે લેખકને પાછાં અપાશે.

(૮) રૂ. ૨)ની અનામત રકમ, પુસ્તક બહાર પડતાં પહેલાં જે મગ્થાની વા વ્યક્તિની, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. પાસે જમા આવી દગે તે બધા અગાઉથી નોધાયલાં આદક ગણાશે, અને તેમને આદક માટે હગવેની કિંમતે, તેમને પોતાને ખર્ચે રજી-ગર્ડ બુક પોગટથી પુસ્તક મોકલી આપવાની વ્યવસ્થા રહેશે. ઠાકની માગ્શન, રજાર વા પુ. સ. મ. મંડળ તરફથી મેળવવાનાં બીજાં પુસ્તકોના પારસત ભેગું પણ પુસ્તક મંગાવી શકાશે.

(૯) નવા વર્ષે ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવા સારૂ ગ્રાહકે પ્રસિદ્ધ થતા પુસ્તકને રોકડેથી વા વી. પી. થી મંગાવી લેવું જોઈશે, અગર તો પછી દરેક વર્ષે અનામત રૂ. ૨) માં પડતો ખૂટકો પૂરો કરતાં રહેવું જોઈશે.

(૧૦) ચાલુ ચાપણ તથા દ્રશ્યના વહીવટ ઉપરાંત પેટા સમિતિએ બહાલ કરી મોકલેલા પુસ્તકને ઠરેલા કદમાં સુશોભિત રીતે છપાવીને બહાર પાડવાનું તથા ગ્રાહકોને પૂરા પાડવાનું કામ પુ. સ. સ. મંડળ કરશે.

અંથમાળાની ઉપરોક્ત યોજના ધ્યાનમાં લઈ સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબને ચહાનાર ને વખાણનાર વડોદરા રાજ્યની તેમજ ગુજરાત બૃહદ્ ગુજરાતની જાહેર સંસ્થાઓ તેમજ વ્યક્તિઓ અંથમાળાના ગ્રાહક તરીકે પોતાનાં નામ નોંધાવી દધને સ્વર્ગસ્થ પ્રત્યે પોતાનો આદરભાવ વ્યક્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

સદ્ગત શ્રી મોતીભાઈ અમીનના જીવન તથા કાર્યનો ખ્યાલ મેળવવા માટે કિશોરચરિત્રમાળાના જાણીતા લેખક શ્રીયુત રસૂલભાઈ વહોરાની રસપ્રદ કલમે લખાયેલું ‘ મૂળા લોકસેવક મોતીભાઈ અમીન ’ એ નામનું નાનકડું પુસ્તક, તેમજ ચાલુંદંથી કામ કરતી ગુજરાત બૃહદ્ ગુજરાતની ‘ મો. ન. અમીન સ્મારક સમિતિ ’ તરફથી છપાતો સ્વર્ગસ્થનો મોટો ચરિત્રઅંથ વાંચવાની બલામણુ કરીએ છીએ. તેવીજ રીતે સ્વ. અમૃતલાલ મુંદરજી પદિયારનું જીવનચરિત્ર જાણવા માટે કિશોરચરિત્રમાળા ગુચ્છ ૨ જાનું પુષ્પ ૧૨ મું વાંચવાની બલામણુ કરીએ છીએ.

અંતે, અંથસંપાદનને લગતી તમામ તથા મુદ્દણકામ અંગે મુફરીડીંગની કામગીરી, કોષ્ટક પણ જાતના બદલા વગર કુરસદના સમયના ભોગે પણ, બજાવવા બદલ શ્રીયુત ચોકસીનો, પ્રાથમિક

ચૂંટણીમાં સહાયજૂત ચનારા તેમના મિત્રોનો, યોગ્ય સલાહ સૂચના આપવા બદલ તથા ચોરવાડથી પુસ્તકો મંગાવી આપવા બદલ શ્રીયુત ગોકળદાસ દા. રાયચુરાનો, શ્રી ચોરવાડ મિત્ર મંડળ પુસ્તકાલયના મંત્રી મદાચપનો, સસ્તા સાહિત્યનાં પ્રકાશનોમાંથી દોહન કરવાની પરવાનગી, માગતાં બરાબર, આપવા બદલ સ્વર્ગસ્થના પરમમિત્ર બિશ્નુ શ્રી અખંડાનંદજીનો, તથા પુસ્તકાલય ખાતાના મુખ્ય વ મદદનીશ વ્યવસ્થાપકો તરફથી વખતોવખત મળેલી સલાહ ને સહાય-જૂતિ બદલ તેઓનો, તેમજ પુસ્તકનું વસ્તુ નજર તળે કાઢી જઈ પ્રસ્તાવના લખી આપવા બદલ શ્રીયુત રમણલાલ વ. દેસાઈનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

અલકાપુરી,
વડોદરા.
તા. ૧-૨-૪૨

}

ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ
અધ્યક્ષ
વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

રત. મો. ન. અમીન

નિવેદન

‘સ્વ. મો. ન. અમીન સમારક અંથમાળા’ના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે તેમણે પોતે આરંભેલું ‘સ્વર્ગોનું’ દોહન ‘નું’ કામ પૂરું કરાવીને પ્રગટ કરવાનું હતું, ને તેના સંપાદનકાર્યની જવાબદારી મને સોંપાઈ તે મેં સ્વીકારી લેવાની મારી ફરજ ગણી.

આ કાર્ય માટે પ્રથમ તો વડોદરા ફરતા પુસ્તકાલય શાખામાંથી સ્વર્ગમાળાનાં ૧૨ પુસ્તકો અને ૨ શ્રીયુત ગોકળદાસ રાયચુરા મારફતે ચોરવાડ મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયમાંથી મેળવી કુલ ૧૪ પુસ્તકોમાંથી લેખોની પ્રાથમિક ચૂંટણી માટે શ્રીયુત ભાઈ વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ, શ્રીયુત ભાઈ રસૂલભાઈ ન. વહોરા, શ્રીયુત ભાઈ મણિ-લાલ પ્ર. વ્યાસ વગેરે મિત્રોની સહાય લેવામાં આવી. સદર મિત્રો તરફથી પસંદ થઈ આવેલા લેખો વા પ્રસંગો પુનઃ દષ્ટિ તળે કાઢી જવા ઉપરાંત પુસ્તકોમાંના ખીજા લેખો પણ જાતે વાંચી જઈને.

તેમાંથી પ્રસ્તુત પુસ્તક માટે એકંદરે ૧૨૪ લેખોની છેવટની ચૂંટણી કરી છે. આ છેવટની ચૂંટણીનું કામ ધાર્યા કરતાં વિશેષ મુશ્કેલ જણાયું છે. કારણ કે મળી આવેલાં બધાં જ પુસ્તકોની વસ્તુસામગ્રી અને તેમાંથી મિત્રોએ ચૂંટી કાઢેલા પ્રસંગોની સામગ્રી ખાસ ઉપકારક વાચન પૂરું પાડે તેવી હતી. છતાં મંડળની કારોબારીના બીજા એક ઠરાવ મુજબ પુસ્તકનું કદ બહુ મોટું થવા દેવાનું નહોતું તેમ કિંમત પણ માફકસર રાખવાની હતી, તેથી છેવટની ચૂંટણીમાં સર્વ કામ અને સર્વ ધર્માનુયાયીઓને સરખી રીતે પ્રેરણાદાયી થઈ પડે તેવાં જ લખાણો વા પ્રસંગો, વાનગીરણે, તારવી કાઢવાનું ધોરણ સ્વીકાયું છે. તારવી કાઢેલી સામગ્રી પુસ્તકપસંદગી સમિતિએ તેમજ પેટાસમિતિએ બહાલ રાખેલી છે.

આનો અર્થ એવો તો કોઈએ જ સમજવાનો નથી કે સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાંની બીજી સામગ્રી ખાસ વાંચવા જેવી નથી. બલદપક્ષે જ્યાં પ્રાપ્ય હોય ત્યાં તો પઢિયારનું બધું જ સાહિત્ય એકવાર અવશ્ય વાંચી જવાની ખાસ બલામણુ કરવામાં આવે છે, અને તેમાંય ‘સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ’ અને ‘સ્વર્ગની સુન્દરીઓ’ એ બે પુસ્તકો વાંચવાની બેનોને તો ખાસ બલામણુ છે. અને હવે તો એ એકવાર અપ્રાપ્ય થઈ પડેલાં પૈકીનાં ઘણાંખરાં પુસ્તકોની નવી આવૃત્તિઓ તેના મૂળ પ્રકાશક સરતું સાહિત્ય વર્ષક કાર્યોદય તરફથી બહાર પણ પડી ચૂકી છે. એટલે આ ‘દોહન’ વાંચતાં જેમને આખાં પુસ્તકો વાંચવાની પ્રેરણા થાય, તેઓ તે સહેલાઈથી મેળવી શકે તેમ છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં સંમંહાયેલાં લખાણો સ્વ., પઢિયારજીના સ્વર્ગસાહિત્યના જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાંથી સંચિત થયેલાં હોવાથી તેમને વિષયવાર એક સાથે જોઈવવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે. વિષયોના ક્ષેત્ર નીચે પ્રમાણે પ્રાડવામાં આવ્યા છે:—

(૧) ધર્મ અને ધર્માચરણ	(૮) દેવમંદિરો અને પૂજારીઓ .
(૨) ભક્તિસાધન અને ભક્તજન	(૯) તહેવારોમાં નવો જોસ લાવો
(૩) મનોનિગ્રહ અને આંતરશુદ્ધિ	(૧૦) નિયમ અને વ્રતપાલન
(૪) દાન, દયા અને પરમાર્થ	(૧૧) પાપ અને પાપીઓ
(૫) સુખદુઃખની સમજ	(૧૨) મિથ્યાભિમાન
(૬) ગુણગ્રાહકતા	(૧૩) સ્ત્રી-પુરુષોએ જાણવા જેવું
(૭) સત્સંગ અને સદ્ગુરુ મહિમા	(૧૪) પ્રકીર્ણ બોધ

ઉપરોક્ત વિષયોના સદર નીચે અનુક્રમણિકામાં જણાવ્યા પ્રમાણે કુલ ૧૨૪ લેખો યા પ્રસંગો જે ૧૪ પુસ્તકોમાંથી લેવામાં આવ્યા છે તેમનાં નામ તથા પુસ્તકવાર લેખસંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) સ્વર્ગનું વિમાન (સં. '૬૪) ૨૬	(૮) સ્વર્ગનો ખજાનો (સં. '૬૯) ૭
(૨) સ્વર્ગની સડક (સં. '૭૦) ૧૩	(૯) સ્વર્ગનો પ્રકાશ (સં. '૮૧) ૬
(૩) સ્વર્ગનાં રત્નો (સં. '૬૮) ૧૨	(૧૦) સ્વર્ગની સુંદરીઓ (સં. '૬૮) ૬
(૪) સાચું સ્વર્ગ (સં. '૬૩) ૧૨	(૧૧) સ્વર્ગની સીડી (સં. '૬૬) ૫
(૫) સ્વર્ગની કુંચી (ધ. સ. '૧૨) ૯	(૧૨) સંસારમાં સ્વર્ગ (સં. '૬૫) ૫
(૬) સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ (ધ. સ. '૦૭) ૮	(૧૩) સ્વર્ગનું અમૃત (?) ૪
(૭) સ્વર્ગનો આનંદ (?) ૮	(૧૪) સ્વર્ગની જાદૂગી (સં. '૭૮) ૩

તદુપરાંત ચોરવાડથી મળી આવેલાં નં. ૭ અને ૧૩ નાં પુસ્તકો સાથે અત્યજસ્તોત્ર નામની પુસ્તિકા પણ મળેલી. તે સ્વ. અમૃતલાલ સુંદરજી પઢિયારના વિચારો, હરિજનોના સળગતા પ્રશ્ન પરત્વે કેવા હતા, તે જણાવનારી સામગ્રી ધરાવતી હોવાથી તેને પણ પરિશિષ્ટ રૂપે આ સંગ્રહમાં સ્થાન આપવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે.

જે તે પ્રસંગ કયાં પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યો છે તેનો ઉલ્લેખ જે તે પ્રસંગ વા લખાણના મથાળાનીચે કૌંસમાં ઝીણા ટાઇપમાં કરવામાં આવ્યો છે, અને એ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિસાલ ઉપરના ફકરામાં

પુસ્તકના નામની સાથે કૌંસમાં જણાવેલી છે. એટલે પ્રસંગ વા
પૃષ્ઠનો જે અંક જે તે લેખના મથાળા નીચે પુસ્તકના નામ સાથે
અપાયો છે તે અમને મળેલી આવૃત્તિમાંનો સમજવાનો છે.

અંથમાળાનાં પુસ્તકોની જોડણી શ્રી ગુજરાત વિદ્યાપીઠના
જોડણીકાવતે અનુસરીને રાખવાનું ક્યું હોવાથી અસલ પુસ્તકોમાં જ્યાં
જોડણીની અશુદ્ધિ હતી તે સુધારવાની તેમજ જ્યાં લેખોનાં મથાળાં
વધુ પ્રમાણમાં લંબાઈ ગયેલાં હતાં, ત્યાં યોગ્ય ફેરફાર કરી ટુંકાવી
નાખવાની છૂટ લેવાઈ છે. બાકી તો વિચારોની ગોઠવણ ને રજુઆત
તેમજ ભાષાશૈલી સ્વ. પદ્ધિયારજીની જેમની તેમ કાયમ રખાઈ છે.

પુસ્તકના નામકરણ બાબતમાં ખુલાસો કરવાનું યોગ્ય ગણું
છું. 'સ્વર્ગ' તો સામાન્ય રીતે એક જ હોવાની માન્યતા છે. એટલે
'સ્વર્ગનું' દોહન 'એવું' નામ રાખ્યું હોત તો પણ ચાલત. છતાં
અત્રે, પદ્ધિયારનાં 'સ્વર્ગ' નામ ધરાવતાં અનેક પુસ્તકો લખાયેલાં
હોવાથી અને એ પુસ્તકોમાંથી વાનગીરૂપે દોહન કરવામાં આવેલું
હોવાથી, પુસ્તકના નામકરણમાં અવતરણ ચિહ્નોથી મર્યાદિત બહુ-
વચનીય પ્રયોગ સ્વીકારવાનું 'સ્વર્ગ'સ્થે પોતે જ નક્કી ક્યું હતું.

સંપાદનકાર્યની જવાબદારી સ્વીકારતી વખતે, આ કામ
જલદીથી પૂરું કરી શકાશે એવી આશા મેં રાખેલી. પણ બધી જ
સારી સામગ્રીમાંથી કંઈ રાખવી ને કંઈ કાઢી નાખવી તે નક્કી કર-
વાની મુશ્કેલી, અણધારી શારીરિક તેમ જ કૌટુંબિક હિપાધિઓ,
ચાલુ વ્યવસાયો અંગે સમયનો અભાવ, તેમજ વહીવટી ગૂંચોને
કારણે ધાર્યા કરતાં વધુ વિલંબ થઈ ગયો છે તે બદલ દરગુજર
ચાહી, 'સ્વર્ગ'સ્થ 'મોતીબાઈ સાહેબ'નો આત્મા આ પ્રકાશનથી
સંતુષ્ટ થાઓ એવી ભાવના સાથે વિરમું છું.

ના. નં. ચેક્રસી.

પ્રસ્તાવના

શ્રી મોતીભાઈ અમીન અને શ્રી અમૃતજી- પદ્મિયા એ બન્ને ગુજરાતના માનીતા નામ ગુજરાતના ઘડતરમાં એ બન્નેનો યશભર્યો ફાળો ઢાળ તેમને જૂનાના દે એ સબવિત છે ? અમરણની જગાય ઝખના ગખ્યા વગર ઇતિહાસ ઘડનાર કેટલાય મુદ્દ મેરકોના પાયા ઉપર ઢાળવું ઘડતર ઘડાય છે એ કોઈને અજણી વાત તે ન જ મહેરાય એવા એ બન્ને વર્તમાન ગુજરાતના મેરકો અમરણ, કીર્તિ, યાદીના બેપગવા એ ફખીરો

એમનું અમરણ સચવાય એ આપણી કાળજીનો વિચાર ગણાય, તેમની કાળજીનો નહીં તેમના જીવનમાથી આપણે હજી પ્રેરણા લેવી છે, તેમના બોધમાથી આપણે સંદેશ મેળવવો છે, અને તેમણે ઉપજાવેના ઉર્મિ-આદોનનો ઉપર આપણે હજી જૂનનું જ એટલે તેમની અમૃતિ આપણે સાચવી ગાખવી એ જ આપણું કર્તવ્ય

પોતાની મર્યાદા સ્વીકારી લેઈ મરુચિત ક્ષેત્રનું કાર્ય કરનાર સતોષ માની મહેરા સદ્ગત શ્રી. મોતીભાઈ અમીને ઠેટલી વિગાળ અસર ઉપજાવી છે તેનો ખ્યાન એ નમ્ર રિવેળી સન્નનને ન જ

હોય—નહોતો જ હજી તેમનો આત્મા—તેમનો દેહ પણ—જાણે જીવતો જાગતો આપણી વચ્ચે ફરતો હોય એમ લાગ્યા જ કરે છે એમના આગ્રહ તરીકે આ અથ પ્રગટ થાય છે એ બહુ સૂચક છે શ્રી અમૃતલાન પઢિયાગના અર્ગોનું દોહન કરી તેનો રસાસ્વાદ વાચન ગસિક ગુજરાતીઓને અખાડનાની યોજના તેમની પોતાની જ હતી. એમની એ યોજના આ રીતે આજ પાર પડે છે એમા અર્ગસ્થ મોતીભાષ પ્રત્યેનો આપણો સદ્ભાવ અને તેમને અનુસરનાની આપણી તત્પરતા દેખાઈ જ આવે છે

શ્રી અમૃતનાની અર્ગ શ્રેણીના પુસ્તકોએ વીસમી સદીના શરૂઆતના મે દસમના ગુજરાત ઉપર ભારે અસર ઉપજાવી હતી એ સુએ કબૂન કનુ જ પડશે સાહિત્ય, શુદ્ધ સાહિત્ય, કલાત્મક સાહિત્યની વાતો ગતી વખતે આપણે ભૂલી જઈએ છીએ કે બોડો ઉપર અમર ઉપ નવનુ એક સાચુ સાહિત્ય નિવેશકોની પગના કપાં વગર જનતાને ન્પપતુ ચાલ્યુ આવે છે શ્રી અમૃતનાન પઢિયાગને સાહિત્યપ્રેરેમા ન્યાન મળ્યુ છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી પરતુ ધણાપ સાહિત્યપ્રેરેના અથો ન ચાયા હશે એના કરતા પઢિયાગના અથો નવારે પ્રનાણુમા વચાયા છે એ સાહિત્યમા ઉદ્દેશ હતો જ ના ખાતર કનાની વિશુદ્ધિ નિવેશને એમા કદાચ ન જણાય. પરતુ જીવનશિક્ષિનો એમા આગ્રહ હતો જ, અને તે પણ માનવજીવનના આવાગ ઉપ નારીજીવનને અનુસરીને આગ્રહ ગખારો હતો અમર ઉપ નવતા સાહિત્યમા અમૃતનાનના અથો જરૂર આતી જાય

એ અથોની મખ્યા મોગી છે વખત જના સાથે આપણે આગળ ને આગળ જ વનીએ ળીએ એમ માનનાર નવયુગને કદાચ યવા ન અથો નેવાની કુચ્છ ન મને

શ્રી. પઢિયારનાં સ્વર્ગોના નમૂના તેમને માટે બહુ સૂચક થઈ પડશે.

એમાંથી વધારે રસ જાગૃત થાય અને શ્રી. પઢિયારનાં સ્વર્ગો તરફ પાછું લક્ષ વધારે દોરાય એ પણ સંભવિત છે.

અને શ્રી. પઢિયાર પ્રત્યે સ્ખ્ભાવ ધરાવતા વાચકસમૂહને આ પુસ્તકમાંથી પઢિયારના અંથોનો અર્ક મળશે, કારણ આ દોહ-નમાં ગોઠવેલી લેખયોજના લેખકના હૃદયને, ઉદ્દેશને અને શૈલીને બહુ જ સારી રીતે વ્યક્ત કરે છે.

સાથે સાથે આ અંથ શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબનું સ્મારક બની રહે છે, એ પણ યોગ્ય જ છે. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબ સરખા આદર્શ શિક્ષક, સુધારક, સમાજસેવક અને સાહિત્યસેવકનું નામ એક આદર્શવાદી લેખકના 'સ્વર્ગ' સાથે સંકળાય એ જ ઇચ્છવાયોગ્ય છે. પુસ્તકાલયો દ્વારા શ્રી. મોતીભાઈએ સાધેલી ગુજરાતની સાહિત્ય-સેવા એ શ્રી. મોતીભાઈનાં અનેક સેવાકાર્યોમાંનું એક મહત્ત્વનું કાર્ય ગણાય; અને શ્રી. મોતીભાઈને શ્રી. પઢિયારનાં સ્વર્ગોનું દોહન અર્પી પુસ્તકાલય મંડળે બન્ને પ્રાતઃઅમરણીય પુરુષોને સાચી રમરસાં-જલિ આપી છે.

આ પુસ્તકને અને આવા કાર્યક્રમને હું સફળતા ઇચ્છું છું.

તા. ૧-૧-૪૨

રમણલાલ વ. દેસાઈ

અનુક્રમણિકા

ઉપોદ્ધાત	...	ગો. હા. દેસાઈ	...	૩
નિવેદન	...	ના. નં. ચોકસી	...	૯
પ્રસ્તાવના	...	રમણલાલ વ. દેસાઈ	...	૧૩

૧. ધર્મ અને ધર્માચરણ

૧ અસહના વખતમાં ચાર આશ્રમો હતા તેના હેતુઓ...	૧
૨ લાયકાત મેળવ્યા વિના ધર્મચરી જાન મળતું નથી ...	૭
૩ અંતરના ચોકીદારો રાખતાં શીખો ...	૧૦
૪ ધર્મની કૂંચી : દીનતા ...	૧૨
૫ કોઈ પણ ધર્મને ખરાબ ન દેહો ...	૨૩
૬ ધર્મના અદારના ઝઘડાઓને કારણે પ્રભુને કાંઈ છોડી દેવાય નહીં ...	૨૬
૭ ખીજાને શિખામણ આપવામાં નહિ, પણ તે પ્રમાણે પોતે વર્તવું એમાં જ ખૂબી છે ...	૩૩
૮ પ્રભુને રાહ કરવાના માણસોના ઉપાય તો જરા જુઓ !	૩૫
૯ ધર્મ પાળ્યા વિના ધર્મની વાતો માત્ર કરવાથી કાંઈ કત્તાણુ થઈ શકતું નથી ...	૩૮
૧૦ આપણાં આચરણો મુધાથી વિના ધર્મો થવાય નહિ...	૪૨
૧૧ બધા થઈને બગવાનની દગ્ગરમાં જવું એ ખૂબીની વાત છે ...	૪૬

- ૧૨ જ્ઞાનનો, ધર્મનો અને પરોપકારનો દુરુપયોગ થાય તો-
પણ તે કાંઈ અટકાવાય નહિ ૫૧
- ૧૩ પ્રભુ આપણને જેવી સ્થિતિમાં રાખે તેવી સ્થિતિમાં
આનંદથી રહેવું જોઈએ ૫૪
- ૧૪ માણસો બોલે એટલું પાળી શક્તાં નથી, પણ તેથી
સારું સાંભળવું છોડી દેવાની કાંઈ જરૂર નથી... ૫૬
- ૧૫ કડવી ટુમડીને જાત્રા કરાવીએ પણ તેથી અંદગથી
ધોયા વિના તે કાંઈ મીઠી થાય નહિ તેમ ૫૭
- આડંબરથી કાંઈ પાપ જાય નહિ ૫૭
- ૧૬ રોટલાનું નામ લીધાથી કાંઈ પેટ ભરાય નહિ, તેમ જ
ધર્મનું નામ લેવા માત્રથી કાંઈ કલ્યાણ થાય નહિ ૬૧

૨. ભક્તિસાધન અને ભક્તજન

- ૧૭ પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરવાથી થતા ફાયદા ... ૬૫
- ૧૮ ગામમાં રાજ્ય આવવાનો હોય તો કેટલી બધી સફાઈ
રાખવી પડે છે ? ત્યારે પ્રભુને હૃદયમાં લાવવાને
કેટલું બધું પવિત્ર થવું જોઈએ તેનો વિચાર કરો ૬૭
- ૧૯ ખરા ભક્તો આવતી કાલની ફિકર કરતા નથી, અને
જે કાલની ફિકર કરે છે તે ખરા ભક્તો હોતા નથી ૭૧
- ૨૦ પ્રભુને રીઝવના માટે કંઈ બાવા થઈ જવાની
જરૂર નથી ૭૪
- ૨૧ સાચા ભક્તોની કસોટી : ભક્ત તેજની વાત ... ૭૭
- ૨૨ બહારના ડોળથી નહિ પણ અંતરની શુદ્ધિથી પ્રભુ
રીઝે છે... ... ૮૦
- ૨૩ હરિજનોનો ધર્મ : જ્ઞાતૃભાવ ... ૮૨
- ૨૪ ભક્તિનું નવું સ્વરૂપ ૮૪
- ૨૫ નવાયુગની નવી ભક્તિ ૮૪

૨૬ ભક્તિના બે અંગ એક પ્રભુ તરફની કરજ અને
ખીજી દુનિયા તરફની કરજ . . . ૯૯

૩. મનોનિગ્રહ અને આંતરશુદ્ધિ

- ૨૭ સ્વભાવને ટાણુમા રાખવો ઠપકાનો કાગળ આવ્યો
હોય, તો તેનો જનામ છુટત ન લખવો ૧૦૪
- ૨૮ મનની એકાગ્રતા કરી શમીએ તો સ્વર્ગ અને પ્રભુને
મેળવતા જરાએ વાર લાગે તેમ નથી . ૧૦૮
- ૨૯ તપ એટલે શુ ? આપણા મનની ઇચ્છાઓ રોકવી
તેનું નામ તપ છે ૧૧૨
- ૩૦ એક નવી જાતનું તપ ૧૧૪
- ૩૧ જેમ ચોર અને વ્યભિચારી ઉપર ગુસ્સો કરીએ છીએ,
તેમ આપણા મનમા બિહતા વિકારો ઉપર ગુસ્સો
કરવો તેનું નામ તપ છે ... ૧૧૮
- ૩૨ પથરા ફેંચાય પણ તેથી ડગ્ગુ નહિ ૧૨૧
- ૩૩ બદાગ્રથી માણસો ગમે તેટલા સાગ થાય પણ અંતરમા
તો સૌ થોડાપણા બગડેલા જ હોય છે ૧૨૪
- ૩૪ વિકાગ ઓછા કરવાનો ઉપાય . ૧૨૮
- ૩૫ આપણે રમર જેવા છીએ ૧૩૨

૪. દાન, દયા અને પરમાર્થ

- ૩૬ તોપનો ગોળો નણુ ચાર માઇન સુધી જાય પણ અન્નનો
ગોળો તો સ્વર્ગ સુધી જાય છે ૧૩૬
- ૩૭ દાન આપવાના નિયમો ૧૩૮
- ૩૮ આપણે કેવી જાતના કરવી જોઈએ ? ૧૪૨
- ૩૯ પગી કાંઈ થઈ શકે નહીં, માટે જે કરવું હોય તે
દમણા જ કરી તો ... ૧૪૫

- ૪૦ પૂજની ખખર નથી ત્યારે બલાં કામો આવતી કાલ
ઉપર શા માટે રાખો છો ? ... ૧૪૭
- ૪૧ પ્રભુ પોતાના અનંત સુખની વચ્ચે પણ આપણને
બૂલતો નથી ... ૧૫૦
- ૪૨ ખરેખરી ખીમારી વખતે દરદીની શક્તિ હરી લેનાર
ડોક્ટર જેમ નીચ છે, તેમ જરૂરને વખતે મદદ
કરવાને બદલે લોકો પાસેથી વધારે વ્યાજ લેવું
એ પણ નીચતા છે ... ૧૫૨
- ૪૩ જિંદગીની ફરજ : પરમાર્થ સાધન ... ૧૫૫
- ૪૪ પ્રભુએ આપેલું પ્રભુને અર્થે ખર્ચ્યા વિના પોતાના
સ્વાર્થમાં જ વાપરનાર પ્રભુચોગ કહેવાય ... ૧૫૭
- ૪૫ લોકોના બેલવા સામે નહિ જોતાં મહાન ઇશ્વર સામે
જોઈને પરમાર્થનાં બલાં કામો ક્યાં કરે ? ... ૧૬૨
- ૪૬ પ્રભુએ આપણને જીભ ટૂંકી આપી અને હાથ લાંબા
આપ્યા તેનું કારણ ... ૧૬૭
- ૪૭ પરમાર્થનાં કામો કરતી વખતે તમારાં નજીકનાં સગાં-
ઓને ન ભૂલી જવાય એ સંભાળજો ... ૧૬૯

૫. સુખ દુઃખની સમજ

- ૪૮ સુખ ક્યાં રહે છે ? ... ૧૭૫
- ૪૯ દુઃખની અંદર પણ કાંઈક સુખ મળેલું જ હોય છે. ૧૮૨
- ૫૦ સુખ કે દુઃખ એ સ્વાભાવિક વસ્તુ નથી, પણ જે
પ્રમાણમાં આપણે આપણી લાગણીઓને ખીવતી
હોય તેના પ્રમાણમાં તે લાગે છે ... ૧૮૯
- ૫૧ વધારે સુખ આપવા સાર જ પ્રભુ આપણને થોડું
દુઃખ આપે છે ... ૧૯૩

૫૨ દુઃખનો અર્થ મહાત્માઓ કેવો કરે છે ?...	...	૧૯૬
૫૩ પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થાઓ, એટલે એ દુઃખો એની મેળે જ ઓછાં થઈ જશે ...	...	૧૯૮
૫૪ સુખી થવું હોય તો ભારને માથેથી નીચે મૂકી દો...	...	૨૦૨
૫૫ દુઃખ આવી પડે ત્યારે ધીરજ રાખવી જોઈએ ...	...	૨૦૭
૫૬ આ જગતની મોજમજમાં માલ નથી ...	...	૨૧૦
૫૭ ભગવાન જે કરે છે તે બધું જ કરે છે, એવો વિશ્વાસ રાખતાં શીખો ..	...	૨૧૩
૫૮ પ્રભુ જે કરે છે તે બધું જ કરે છે, પણ આપણે તેનો ભેદ સમજતાં નથી તેથી બડબડ કરીએ છીએ...	...	૨૧૮

૬. ગુણગ્રાહકતા

૫૯ નિંદા ન કરવા વિશે ...	...	૨૨૩
૬૦ પારકાના દોષ જોવા નહીં ...	...	૨૨૭
૬૧ ખીન્નના દોષ જોવામાં ન રહી જતાં આગળ વધો...	...	૨૨૯
૬૨ સંતો સૌની ઉપર પ્રેમ કેમ રાખી શકે છે ?	...	૨૩૨

૭. સત્સંગ અને સદ્ગુરુમહિમા

૬૩ સત્સંગથી થતા લભો...	...	૨૩૬
૬૪ બદારની અડચણોથી સત્સંગની મજા ન છોડી દો, ખરી મજા તો અંદર છે ...	...	૨૪૨
૬૫ કહીએ નરીની વચમાં બળી મૂએ એ વાતનો મરમ અનુભવી વિના કાણુ બતાવે ?	...	૨૪૪
૬૬ તાણું ખોલવા માટે જેમ ચાવીવાળાની જરૂર છે, તેમ આપણાં અંતરનાં તાણાં ખોલવા માટે સદ્ગુરુની જરૂર છે ...	...	૨૪૭
૬૭ સારા ઉપદેશની અસર વ્યર્થ નથી નથી...	...	૨૪૮

૬૮ પાછળી કોથમીર કે દોઢિયાનાં દાતણુ સેતાં ફેટલી બધી
 ચોકમી ફરીએ છીએ ! પણ જેની મદદ વડે દરિની
 દગ્ગરમાં પડોંચવાનું છે એવા મદાન દરજ્જાવાળા
 ગુમ્ને શોધવામાં કોઈ એટલી બધી મહેનત કરે છે ? ૨૫૦

૮. દેવમંદિરો અને પૂજારીઓ

૬૯ મંદિરોમાં દેવનાં દર્શન કરવા જવાની જરૂરિયાત ... ૨૫૫
 ૭૦ આપણે શા માટે દેવમંદિરમાં જતું જોઈએ ? ... ૨૫૬
 ૭૧ ધર્મની સાચી ટીકાઓ સદન કરો ... ૨૬૨
 ૭૨ પૂજારીઓ બગડ્યા તેનું કારણ ... ૨૬૪
 ૭૩ પૂજારીઓ ઉપર મદાગ્નની સત્તાની જરૂર... ૨૭૧
 ૭૪ પ્રભુને નામે બીજા માગવી એ પ્રભુનું અપમાન કરવા
 જેવું કામ છે ... ૨૭૬

૯. તહેવારોમાં નવો એસ લાવો

૭૫ ફોજીમાં વાલમબાઈનાં પૂતળાં બનાવે છે તેને બદલે
 ગુલામગીરીનાં પૂતળાં બનાવી તેનો નાશ કરો... ૨૮૧
 ૭૬ વિજ્યાદશમીએ કંઈ જાતનો વિજ્ય મેળવવો જોઈએ ? ૨૮૪
 ૭૭ ધનતેરસ ... ૨૮૭
 ૭૮ ચારદાપૂજન ... ૨૮૯

૧૦. નિયમ અને વ્રતપાલન

૭૯ તમે તમારી જિંદગીમાં ફેટલાં બધાં વ્રત કરો છો
 છતાં વાતો વિચારો અને કામો કેવાં કરો છો ? ૨૯૪
 ૮૦ નિયમ રાખવાથી સ્ત્રી કાષ્ઠા ... ૨૯૮
 ૮૧ નિયમો પાળવાથી ફેટલું બધું કામ કંઈ જલ્દી છે
 તેનો ખુલાસો ... ૩૦૨

૮૨ નીમી એકાદશીને દિવસે હાલમાં કેવા નિયમો લેવાય
છે તે તો જરા જુઓ ! ૩૦૫

૧૧. પાપ અને પાપીઓ

- ૮૩ ઈશ્વરના હુકમની વિરૂદ્ધ ચાલનારાં પાપીઓની જાતો... ૩૧૩
૮૪ રોગ મટાડવાનો એક અકસીર ઉપાય ૩૨૦
૮૫ આપણાથી અજ્ઞાનમાં થતાં પાપો વિશે ૩૨૪
૮૬ કોઈના અંતરમાં આવેલા ઉત્સાહને તથા પ્રેમને ઉડાવી
દેવો અને તેઓને નાહિંમત બનાવવા એ બહુ
મોટું પાપ છે ૩૨૮
૮૭ મોજશોખ કરવા સાડ કરજ કરવું એ મહાપાપ છે. ૩૩૩
૮૮ ઈશ્વરે આપણને જે આપ્યું હોય તે આપણે ખીજાંઓને
જો ન આપીએ તો પાપ લાગે છે, કારણ કે
આપણે તો પિરસણિયા છીએ જમણુવાર કરનાર
તો કોઈ ખીજે જ ધણી છે ૩૩૬

૧૨. મિથ્યાભિમાન

- ૮૯ માટે અધૂરાપણું ૩૪૧
૯૦ માટે મિથ્યાભિમાન ૩૪૩
૯૧ કોઈ મને દીનતા શીખવે ૩૪૫
૯૨ મોટાઇનું અભિમાન નહીં કરો !...જગતની અંદર
તમે કંઈ બિસાતમાં નથી ૩૪૭
૯૩ જેઓ માનના બહુ બૂખ્યાં હોય છે તેઓ કેવાં હોય
છે તેનો એક નમૂનો ૩૫૦

૧૩. સ્ત્રી-પુરુષ જાણુવા જેવું

- ૯૪ દેવ અને ઇશ્વરનો સંબંધ કેવો છે તે તમે જાણો છો ? ૩૫૫

૬૫ સ્ત્રીઓ વિના પુરુષોની સ્થિતિ કેવી હોય ?	...	૩૫૮
૬૬ લગ્ન એટલે શું ?	... ..	૩૬૧
૬૭ સેવાધર્મની ઉત્તમતા	... ..	૩૬૪
૬૮ પુરુષોની વહાલામાં વહાલી ઇચ્છા શું ?	... ..	૩૬૬
૬૯ સેવા એટલે શું ?	... ..	૩૭૩
૧૦૦ સ્ત્રીઓ આનંદનો અવતાર છે	... ..	૩૭૬
૧૦૧ સ્ત્રીઓની નાની વાતોમાંથી પણ મોટો આનંદ મળી જાય છે	... ..	૩૭૮
૧૦૨ બહાદુરીવાળો ઉદાર ધર્મ પાળ્યા વિના ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ	... ..	૩૮૦
૧૦૩ પચીસ વરસમાં અરધો ફૂટ ગેજ !	... ..	૩૮૨
૧૦૪ રસોઈનું રસાયણ	... ..	૩૮૭
૧૦૫ જેને આપણા ઘરની કડકી મોંપીએ, એટલે કે રમોઈ બનાવવાનું કામ મોંપીએ, તેને આપણે આપણું શરીર મોંપીએ છીએ	... ..	૩૯૩
૧૦૬ દૂધનું શાક બનાવવાની યુક્તિ	... ..	૩૯૫
૧૦૭ દૂધમાંથી પૂરણપોળા બનાવવાની રીત	... ..	૩૯૮
૧૦૮ ઘણીઘણીઆણીના ધર્મો	... ..	૪૦૦

૧૪. પ્રકીર્ણ બોધ

૧૦૯ ઘણાં માણસો ધર્મની બાબતમાં કાંઈ પણ બાણતાં નથી છતાં પણ તેમાં માયું માર્યું કરે છે	...	૪૦૭
૧૧૦ મારી આબડછેટ	... ..	૪૧૧
૧૧૧ આબડછેટની આળખપોળ	... ..	૪૧૪
૧૧૨ વખતની કિંમત સમજો	... ..	૪૧૮
૧૧૩ કામની કિંમત સમજો...	... ..	૪૨૩

૧૧૪ ચતુરાષ્ટનો મોઠો ઉપયોગ	૪૨૭
૧૧૫ વિદ્વાતાનો પારો જરા નીચો ઉતારો	૪૨૬
૧૧૬ મિતાહાર એટલે શું ?... ..	૪૩૩
૧૧૭ હવે બ્રાતૃભાવનો જમાનો શરૂ થાય છે	૪૩૬
૧૧૮ નિશાબો અને કોલેજોમાંથી જેટલું શીખી શકાય છે તે કરતાં જે જ્ઞાન લેતાં આવડે તેા ધરના વ્યવહાર- માંથી ઘણું વધારે શીખી શકાય છે... ..	૪૪૧
૧૧૯ આપણી જિંદગીના મુખ્ય બે હેતુ છે	૪૪૫
૧૨૦ રાજદારી જગૃતિની જરૂર	૪૪૭
૧૨૧ આપણને વધારે કલાક કામ કરવું પડે છે તેનાં કારણો	૪૫૫
૧૨૨ શ્રીમંતો છે તે કૂવા જેવા છે	૪૬૨
૧૨૩ ગરીબોના પણ અનેક પ્રકાર હોય છે	૪૬૬
૧૨૪ પ્રભુકૃપાની સાથે આપણા પુરુષાર્થની પણ જરૂર છે	૪૭૨

પરિશિષ્ટ

અંત્યજ સ્તોત્ર	૪૭૫
-----------------------	-----

૧

ધર્મ અને ધર્માચરણ

૧ : અસલના વખતમાં ચાર આશ્રમ હતા તેના હેતુઓ

[' સ્વર્ગની કુંચી ' નં. ૬૩]

ત્રિકાળદર્શી મુનિઓએ પ્રજાના કલ્યાણ સારું જોઈને અસલના વખતમાં ચાર વર્ષુ અને ચાર આશ્રમ બાંધ્યા હતા. આજે આપણામાં હજારો જુદી જુદી નાતો થઈ ગઈ છે, અને સેંકડો જાતના પથો, સેંકડો જાતના સાધુઓ, તથા સેંકડો જાતનાં હંભગો ઊભાં થઈ ગયાં છે, એટલે જો અસલના વખતના વર્ષુ તથા આશ્રમની ખૂબી આપણે સમજતા નથી. પણ ચંડિતો કહે છે કે, જેમ સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર છે તેમ બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ છે. છોકરાંઓને નિશાળોમાં પ્રથમ સરવાળા શીખવવામાં આવે છે, કારણ કે મેળવવું તેનું નામ સરવાળા છે. જેમકે, બે ને ત્રણ પાંચ, પાંચ ને પાંચ દશઃ એવી રીતે ઘણી રકમોને ભેળી કરીને સાથે મેળવવી તેનું નામ સરવાળા છે. તેમ જ બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન મેળવી શકાય છે, ઘણી જાતની જુદી જુદી વિદ્યાઓ ભણી શકાય છે, અને આગળ

જતાં દુનિયાદારીમાં જે ઘરસંસાર ચલાવવો હોય છે તેનાં મૂળતરવો બાણી લેવાં, તથા ઇશ્વર ઉપરનો વિશ્વાસ અને જાત ઉપરનો ગ્રેમ શીખી લેવો એ બ્રહ્મચર્ય અવસ્થાનું કામ છે. માટે સરવાળાની સાથે ઋષિઓ બ્રહ્મચર્યની સરખામણી કરે છે.

સરવાળા શીખ્યા પછી બાળકોને બાદબાકી શીખવવામાં આવે છે, બાદબાકીમાં બધું ઓછું કરવાનું હોય છે; જેમકે આપણી પાસે સો રૂપિયા હોય તેમાંથી પચાસ કોઈને આપી દઈએ તો બાકી પચાસ રહે, તે પચાસમાંથી દસ બીજા કામ લઈએ તો બાકી આવીસ રહે. આવી રીતે મૂળ રકમમાંથી ઓછા કરતા જવું તેનું નામ બાદબાકી છે. ઋષિઓ ગૃહસ્થાશ્રમને બાદબાકી કહે છે, કારણ કે બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં જે લાલ મેળવેલો હોય છે, તેનાં ફળ ગૃહસ્થાશ્રમમાં આપવાં પડે છે, એ વયે સ્નાને હક સ્ત્રીને આપવો પડે છે, બચ્ચાંઓનો હક બચ્ચાંઓને આપવો પડે છે, માબાપોનો હક માબાપોને આપવો પડે છે, દેશનો હક દેશને આપવો પડે છે, રાજ્યનો હક રાજ્યને આપવો પડે છે, બંધુઓનો હક બંધુઓને આપવો પડે છે, અને પ્રભુનો હક ધર્મ નિમિત્તે માનપૂર્વક પ્રભુને આપવો પડે છે. આવી રીતે સરવાળામાં એટલે કે બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં જે મેળવેલું હોય તે આ બાદબાકીમાં એટલે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં બાદ કરવું પડે છે. માટે ગૃહસ્થાશ્રમને જ્ઞાનીઓ બાદબાકી કહે છે.

એ પછી ગુણાકાર છે. વાનપ્રસ્થ અવસ્થા એટલે કે રીટાયર થયેલા ગ્રેહિયાઓ, પેનશન ખાતારા અમલદારો, ઘરસંસારની ઉપાધિ છોડી લગવત્ સેવામાં લાગી ગયેલા હરિજનો તથા

પોતાના સુખમા પૂજો મૂકી જગતની સેવામા લાગી ગયેલા મહાત્માઓઃ આવા લોકોને અસલના વખતમા વાનપ્રસ્થ કહેતા હતા, અને તેમની ગુણાકાર સાથે સરખામણી કરતા હતા. કારણ કે, જેમ ગુણાકારમાં એકતું બહુગણું થઈ જાય છે, તેમ આવી અવસ્થાવાળાઓ પણ પોતાના જ્ઞાનથી, પોતાના ગુણથી, પોતાના અનુભવથી, ને પોતાના લાગવગથી જગતનું બહુ હિત કરી શકે છે, કારણ કે, પોતાના અંગત સ્વાર્થનો તેઓએ ભોગ આપેલો હોય છે એટલે પરમાર્થ અર્થે કરેલા તેઓના કામ ગુણાકાર જેવા છે, એટલે કે એકનાં બહુગણા થઈ જાય છે, કારણ કે તેઓ મહાજનો છે, એટલે બીજા સાધારણ લોકો તેઓએ ચલાવેલા માર્ગ ઉપર ચાલે છે તેથી, તથા તેઓનો અનુભવ અને તેઓની મહેનતનો લોકોને મફત લાભ મળવાથી દેશની ઉન્નતિ થાય છે માટે એવા પરોપકારી સજ્જનોની ગુણાકાર સાથે સરખામણી થતી હતી

આ પછી છેવટનો ચોથો આશ્રમ જે સન્યાસ તેની ભાગાકાર સાથે સરખામણી કરતા હતા ગુણાકારની સ્થિતિમા જે એકતું બહુગણું થયું હોય તેના જેટલા બને એટલા ભાગ પાડી નાખવા અને છેવટે શૂન્ય બાકી રહેવા દેવી એ સન્યાસ ધર્મનું કામ છે પોતાને માટે માત્ર શૂન્ય એટલે બ્રહ્મ ગણી પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય તે સર્વ પોતાના બધુઓને ભાગ પાડીને વહેંચી આપવું ને પોતે તદ્દન નિર્વિકારી થઈ ઇશ્વરમય થઈ જવું એનું નામ સન્યાસ છે, અને તે ભાગાકાર છે

જે સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર જાણે

છે તે ઘણી જાતના હિસાબો બહુ ચોક્કસપણે કરી શકે છે. તેના હિસાબમાં પછી ભૂલ રહેતી નથી; તેમ જ જે બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ ને સંન્યાસ આશ્રમ 'લોગવે છે તેઓનું' ઇશ્વરી જ્ઞાન પણ સાફ થઈ જાય છે. એટલે તેઓને મોક્ષ મુલક થઈ જાય છે. માટે ભાઈઓ ! આજના વખતમાં કદાચ સંન્યાસ ધર્મ તમારાથી ન પાળી શકાય તો રહ્યું, પણ બ્રહ્મચર્ય અને વાનપ્રસ્થ માટે તો જરૂર ધ્યાન રાખજો. ગૃહસ્થપણા માટે તો કહેવાનું નથી, કારણ કે એ તો તમને ગમે જ છે; પણ જે નથી ગમતું તે બ્રહ્મચર્ય; કારણ કે, બાળપણમાં સરવાળા શીખવાની માથાકૂટ બહુ જબરા છે. બાદબાકી તો જલદી આવડી જાય છે એટલે એમાં શું કહેવું ? પણ ગુણાકાર જરા કઠણ છે. ઘરડા થયા છતાં પણ ભાડૂતી ઘરનો મોડ મૂકી શકતા નથી એ મુશ્કેલી બહુ મોટી છે. માટે પાછલી અવસ્થા ભગવદ્દ્વંદ્વિત આધીન થઈને શાંતિથી ગાળી શકાય એવું થવા માટે હમણાંથી જ ઇશ્વરી રસ્તામાં મગ્યા રહો ! ઇશ્વરી જ્ઞાનમાં મગ્યા રહો !

૨ : લાયકાત મેળવ્યા વિના ઈશ્વરી જ્ઞાન મળતું નથી.

[' સ્વર્ગના પ્રકાશ ' નં. ૧૦]

આપણાં શાસ્ત્રોની અંદર અધિકાર ઉપર બહુ બાર મૂકેલો છે અને વારંવાર ઠેકાણે ઠેકાણે કહેલું છે કે, અધિકાર મેળવ્યા વિના જ્ઞાન મળતું નથી અને કદી અધિકાર વિના જ્ઞાન મળે તો તે જ્ઞાનને શુરવી શકાતું નથી. આ વાત બરાબર રીતે સમજાવવા માટે એક સંત કહેતા હતા કે:—

એક વખત એક ગૃહસ્થની એવી ઇચ્છા થઇ કે આશ્રમમાં જે સાધુસંત આવે છે તે બધાઓને આજે તો દૂધ આપવું. તેથી તેમણે દૂધના હાંડા મંગાવ્યા અને કહ્યું કે જે સાધુઓને જેટલું જોઈએ તેટલું દૂધ લઈ જવું; પણ તેમાં શરત એટલી કે દૂધ આપવા માટે અમારી પાસે વાસણ નથી; માટે જેની પાસે જેવઠાં વાસણ હોય તે તેમણે બરી જવાં. એ પછી તપાસ કરતાં ઘણાએ બાવાઓની પાસે વાસણો નહોતાં. તેથી વાસણ વિના મક્કત મળતું દૂધ પણ તેઓ લઈ શક્યા નહિ અને જેની પાસે લોટા, પ્યાલા, ટોપ, થાળી વગેરે કંઈક પણ વાસણો હતાં તે બાવાઓ તેમનાં વાસણ પ્રમાણે દૂધ લઈ ગયા.

આ દાખલો આપીને સંત એમ સમજાવતા કે એ સંતને

ત્યાં જેમ દૂધ મળતું હતું, પણ જેની પાસે પાત્ર ન હોય તે માણસ દૂધ લઈ શકતાં નહિ, તેમ જ ઘણા સંતોને ત્યાં જ્ઞાન મળે છે, ઘણા પંડિતોને ત્યાં જ્ઞાન મળે છે, ઘણા ફિલસૂફોને ત્યાં જ્ઞાન મળે છે, ઘણી સલાઓમાં જ્ઞાન મળે છે અને જગતની દરેક વસ્તુ તથા દરેક ઝનાવ જ્ઞાન આપવા તૈયાર છે પણ અધિકાર ન હોય ત્યાં મુઘી ખરું જ્ઞાન મળી શકતું નથી; માટે ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવા સારૂ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

ખંધુઓ ! અધિકાર વિના જ્ઞાન મળી શકતું નથી અને જ્ઞાન વિના ઇશ્વરી આનંદના લહાવા લઈ શકાતા નથી; માટે જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ અને જ્ઞાન મેળવવા સારૂ પ્રથમ અધિકાર મેળવવો જોઈએ તથા અધિકાર મેળવતાં પહેલાં એ વાત જાણવી જોઈએ કે અધિકાર એટલે શું ?

અધિકાર એટલે શું એના જવાબમાં સંતો કહે છે કે હું કોણ છું, આ જગતમાં મારું શું કામ છે, ઇશ્વરની સાથે મારો શો સંબંધ છે, આ જગતનાં જીવોની સાથે મારો શો સંબંધ છે, હું ક્યાંથી આવ્યો છું, મરી ગયા પછી હું ક્યાં જઈશ અને આખી દુનિયાના દરેક ધર્મના અને દરેક કાળના મહાત્માઓ છેવટની કઈ વસ્તુને શોધી રહ્યા છે, એ બધી બાબતો જાણવાની ને સમજવાની ઇચ્છા થવી તેનું નામ અધિકાર છે. જગતની જે જે વસ્તુઓમાં પ્રથમ બહુ જ મોહ લાગતો હોય તે વસ્તુઓ પણ જ્યારે પ્રીતી લાગવા માંડે અને કાંઈક વધારે ઊંચા તરવો જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય તેનું નામ અધિકાર છે. પોતાના આત્માનું કલ્યાણ થાય એવી જાતના

વિચારો કરવામાં આવે તથા એવી જાતના ઉપાયો કરવામાં આવે એનું નામ અધિકાર છે. પોતાના બંધુઓની ખાતર તથા પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની ખાતર પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપતાં આવડે તેનું નામ અધિકાર છે. પ્રથમ ધર્મની જે જે બાબતો સમજાતી ન હોય તેવી બાબતો જ્યારે સમજવા લાગે અને તેમાં જ્યારે રસ પડવા લાગે ત્યારે જાણવું કે હવે અધિકાર પ્રાપ્ત થતો જાય છે. જ્યારે શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો ઉપર, મહાત્માઓનાં વચનો ઉપર તથા અનંત શ્રદ્ધાંકના નાથની ઉપર વિશ્વાસ આવતો જાય ત્યારે જાણવું કે હવે અધિકાર મળતો જાય છે; જ્યારે તપ કરવું ગમે, જ્યારે પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું ગમે અને જ્યારે પ્રેમમાં તરબોળ રહેવું ગમે ત્યારે જાણવું કે હવે અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છે; અને જ્યારે દરેક પ્રસંગમાંથી પ્રભુનો ઉપકાર મનાયા કરે, અને જ્યારે દરેક કામ પ્રભુને અર્પણ થયા કરે, જ્યારે પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે જ વર્તાયા કરે અને જ્યારે સર્વત્ર પ્રભુ દેખાયા કરે ત્યારે જાણવું કે હવે જાંચામાં જાંચો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છે. આવી રીતના અધિકારો પ્રાપ્ત થતા જાય તેમ તેમ સત્ય જ્ઞાન મળતું જાય છે અને તે જ્ઞાન હૃદયમાં ઠરતું જાય છે; પણ જ્યાં સુધી આવી જાતના અધિકાર મળેલા ન હોય ત્યાં સુધી સાચું જ્ઞાન મળી શકતું નથી અને સાચા જ્ઞાન વિના અખંડિત ઇશ્વરી આનંદ ભોગવી શકાતો નથી. માટે જો ધર્મનાં ઊંડાં રહસ્યો જાણવાં હોય અને પ્રભુનાં મહાન સિદ્ધાંતો અંતઃકરણમાં ઉતારી તેના આનંદના અનુભવ લેવા હોય તો પ્રથમ આવી જાતના અધિકાર મેળવો, આવી જાતના અધિકાર મેળવો !

૩ : અંતરના ચોક્કીદારો રાખતાં શીખો

[' સ્વર્ગની સડક ' નં. ૧૪૭]

એક મોટા શેઠિયાને ત્યાં બહુ મોટો ઠાઠમાઠ હતો. ઘણીએ ગાડીઓ, ઘણાએ ઘોડાઓ, ઘણુંએ ઝવેરાત, ઘણુંએ ફૂનીયર અને અતિશય મોજશોખની વસ્તુઓ હતી. એ બધું જોઈને એક સંતે તે શેઠિયાને કહ્યું કે, શેઠ ! તમારો ઠાઠમાઠ તો બહુ જ જબરો છે; પણ આજનો વખત ખરાબ છે, માટે આ બધો ઠાઠમાઠ જાળવી રાખવા સારૂ અને તેમાંથી કંઈ ચોરાઈ ન જાય તે સારૂ ચોક્કીદાર રાખો છો કે નહિ ?

ત્યારે શેઠે કહ્યું કે, ચોહો ! આજના વખતમાં ચોક્કીદાર વિના ચાલે કે ? ઘણાએ રામોશીઓ રાખવા પડે છે, અને બહારગામ જઈએ ત્યારે તો સરકારી પોલીસની પણ મદદ લેવી પડે છે. ચોક્કીદારો રાખ્યા વિના જોખમ કેમ સાચવી શકાય ? જો ચોક્કીદાર ન હોય તો તો ઘોળે દિવસે લૂંટાઈ જઈએ, એમાં શક શું ? માટે ચોક્કીદાર તો જોઈએ જ. આટલો બધો માલ રાખીએ અને ચોક્કીદાર ન રાખીએ એવી બૂલ કાંઈ કરીએ ? પણ હે મહારાજ ! એમ કેમ પૂછવું પડ્યું ?

એ સાંભળીને તે મહારાજે કહ્યું કે, શેઠ ! એ તો તમે બહાનું માલના રક્ષણ માટે બહારના ચોક્કીદારની વાત કરી; પણ હું તો તમને અંતરના ચોક્કીદારની વાત પૂછું છું. એ

ચોકીદાર તે ધર્મ છે. જો ધર્મરૂપી ચોકીદાર ન હોય તો આપણા અંતરમાં રહેલી ઘણીએક ઊંચી ઊંચી વસ્તુઓ ચોરાઈ જાય છે. જેમકે, ધર્મના ચોકીદાર વિના ઉત્તમ પ્રકારની નીતિ ચોરાઈ જાય છે, ધર્મરૂપી ચોકીદાર વિના હૃદયની શાંતિ ચોરાઈ જાય છે, ધર્મરૂપી ચોકીદાર વિના જ્ઞાન ને ભક્તિ જેવી અમૂલ્ય વસ્તુઓ ચોરાઈ જાય છે, ધર્મરૂપી ચોકીદાર વિના બ્રાતૃભાવ અને ભક્તમનસાઈ ચોરાઈ જાય છે, ધર્મરૂપી ચોકીદાર વિના દયા, ક્ષમા અને પરોપકાર ચોરાઈ જાય છે, અને ધર્મરૂપી ચોકીદાર વિના અંતરમાં રહેલું સ્વર્ગ ચોરાઈ જાય છે. પણ જો ધર્મરૂપી ચોકીદાર અંતરમાં હોય તો આ બધી ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુઓ ચોરાઈ જતી અટકે છે. અને યાદ રાખજો કે આ બધી અમૂલ્ય વસ્તુઓ જેમ જિંદગીને મુધારનારી છે, તેમ તે બધી અલૌકિક વસ્તુઓ જિંદગીમાં રસ પૂરનારી છે, એ બધી દૈવી સંપત્તિવાળી વસ્તુઓ મોક્ષધામમાં લઈ જનારી છે, અને એ બધી પ્રભુની વહાલી વસ્તુઓ પ્રભુનો મેળાપ કરાવી આપનારી છે. એવી અલૌકિક વસ્તુઓ ધર્મરૂપી ચોકીદાર વિના તમારા અંતરમાંથી ન ચોરાઈ જાય તેની ખાસ સંભાળ રાખજો. કારણ કે, શેઠજી ! યાદ રાખજો કે બહારની મોજશોખની વસ્તુઓ જેટલી કામમાં આવશે તે કરતાં અંતરની દૈવી વસ્તુઓ કરોડોગણી વધારે ઉપયોગી છે. માટે જેમ બહારની વસ્તુઓને સાચવવા માટે ચોકીદાર રાખો છો, તેમ અંતરની વસ્તુઓને સાચવવા માટે ખાસ ચાહીને ધર્મરૂપી ચોકીદાર રાખજો, ધર્મરૂપી ચોકીદાર રાખજો !

૪ : ધર્મની કૂંચી : દીનતા

[‘ સ્વર્ગની સીડી ’ ભા. ૧ પૃ. ૫]

જુદા જુદા દેશમાં જુદા જુદા મહાત્માઓ જુદી જુદી બાબતોને ધર્મની કૂંચીઓ તરીકે ગણાવે છે. જેમકે, કોઈ ‘સત્યને ધર્મની કૂંચી કહે છે, કોઈ અહિંસાને ધર્મની કૂંચી કહે છે, કોઈ યોગને ધર્મની કૂંચી કહે છે, કોઈ જ્ઞાનને ધર્મની કૂંચી કહે છે, કોઈ ભાવનાને ધર્મની કૂંચી કહે છે, કોઈ વર્ણ-શ્રમના ધર્મ તથા કર્મકાંડને ધર્મની કૂંચી કહે છે અને કોઈ ત્યાગને ધર્મની કૂંચી કહે છે. આવી રીતે પોતાની આબુખાબુના સંજોગો તથા દેશ-કાળ પ્રમાણે જુદા જુદા મહાત્માઓએ જુદી જુદી વાતો કહેલી છે, અને એ બધું સૌસૌના અધિકાર પ્રમાણે યોગ્ય વખતે યોગ્ય જ છે. માટે હું કાંઈ ધર્મની નવી કૂંચી શોધવાનો દાવો કરતો નથી, પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને મહાભારત-શાળાં અર્જુનને ધર્મની જે કૂંચી બતાવેલી છે તે જ કૂંચી હું તમોને કહું છું, અને તે એ જ કે—

મહાભારતના યુદ્ધ વખતે અર્જુનને જ્યારે મોહ થયો, કર્તવ્યનું જ્ઞાન ન રહ્યું, સાફ થું ને ખોટું થું એની સમજણ

ન પડી, અને ગ્લાનિ, ભય, વૈરાગ્ય તથા દયા વગેરે લાગણી-
ઓના પંચલેખ ખીચડાથી એ જ્યારે બહુ જ મૂંઝાવા લાગ્યો
ત્યારે તેણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને કહ્યું કે—

ધર્મનું પહેલું લક્ષણ

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।
यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां

प्रपन्नम् ॥

અ. ૨ શ્લો. ૭.

હે પ્રભુ ! હું મોહમાં પડેલો છું ને બગડેલા સ્વભાવનો
છું, સ્વાર્થી પ્રકૃતિનો છું અને અત્યારે મૂંઝાઈ ગયેલો છું;
તેથી મારો ધર્મ શું છે એની મને ખબર નથી. માટે મારું
કલ્યાણ થાય એવી ચોખ્ખી વાત નક્કી કરીને મને કહો; કારણ
કે હું તમારો શિષ્ય છું અને તમારે શરણે આવેલો છું, માટે
મને સત્ય રસ્તો બતાવવાની કૃપા કરો.

આવી રીતની પ્રથમ જીવમાં ખરેખરી દીનતા આવવી
જોઈએ. એ ધર્મનું પહેલું લક્ષણ છે. કારણ કે દીનતા ન આવે
ત્યાં સુધી મનમાં અભિમાન રહે છે અને જ્યાં સુધી અભિમાન
રહે ત્યાં સુધી સત્ય ધર્મ દૂરનો દૂર રહે છે. ધર્મને તથા
અભિમાનને કદી પણ બનતું નથી, અને ખરેખરી દીનતા
વિના પૂરેપૂરું અભિમાન કદી પણ દૂર થઈ શકતું નથી. માટે
અભિમાનને દૂર કરવા સારૂ પ્રથમ આપણામાં સાચી દીનતા
લાવવાની જરૂર છે. દીનતા એ ધર્મની પહેલી ચાવી છે.
માટે જે બહુ ભાગ્યશાળી હરિજનો હોય તેમને જ એ ચાવી

મળી શકે છે, બાકી તો બધા ઉપલક્ષ્યમાં ને પોલમપોલમાં જ રહી જાય છે. કારણ અભિમાન એવી બળવાન વસ્તુ છે કે ઘણાં માણસો તેને બહુ સહેલાઈથી છોડી શકતાં નથી, એટલું જ નહીં પણ શુદ્ધ અંતઃકરણની દીનતા વિના બીજા ઘણી જાતના ઉપાયોથી પણ એ છૂટી શકતું નથી, અને એને છોડીએ ત્યારે જ આરો આવી શકે તેમ છે. માટે એને છોડવું જ ભેદ્ય; પણ ખરેખરો દીનતા વિનાં બીજા કોઈપણ ઉપાયથી એ છૂટી શકતું નથી, પણ દીનતાથી જ છૂટી શકે છે. માટે દીનતા એ આપણા પવિત્ર ધર્મોત્તું પહેલું લક્ષણ છે.

મહાત્માઓની દીનતા

ભાઈઓ! યાદ રાખજો કે દીનતા એ બહુ મોટી વસ્તુ છે. તેથી જ આપણામાં કહેવત છે કે “ જે નમ્યો તે ધર્મવરને ગમ્યો. ” માટે જગતના મહાત્માઓ અતિશય નમ્રતા રાખતા હતા અને રાખે છે, એટલું જ નહીં પણ નમ્રતા વિષેના સંતોના જો ખરેખરા વિચારો જાણીએ તો આપણને અન્યબી લાગ્યા વિના રહે નહીં. તે માટે એક દાખલો છે કે, એક મહાત્મા હતા તે ઘણા જ સારા, બહુ જ ભક્તિમાન, ઊંચા જ્ઞાનવાળા ને પવિત્ર આચરણવાળા હતા તે મહાત્માની પાસે એક છાત્રામુ ગયો અને તેનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. ત્યારે એ મહાત્માએ કહ્યું કે ભાઈ, હું તે શું હિસાબમાં ? હું તો માત્ર એક સોયની અણી જેટલો છું. મારા કરતાં તો બીજા ઘણાએ મોટા મહાત્માઓ આ દુનિયામાં છે. એ સાંભળીને તે છાત્રામુ બહુ અજબ થયો. કારણ કે તેને એમ લાગ્યું કે

ઝોહો ! આવા મોટા મહાત્મા આટલી બધી દીનતાવાળા છે કે પોતાને સોયની અણી જેટલા સમજે છે અને હું કેવો મૂર્ખ છું કે મારામાં કંઈ માલ નથી તોપણ હું મારામાં ઘણું ડહાપણ સમજ્યા કરું છું ! ! એ પછી તે માણસ એક બીજા મહાત્મા પાસે ગયો અને ત્યાં આ મહાત્માનાં વખાણ કરવા લાગ્યો ને વખાણ કરતે કરતે કહ્યું કે એ બહુ જ મોટા ને ઘણા જ પરમાર્થી છે, છતાં પણ તે એમ કહેતા હતા કે હું તો માત્ર સોયની અણી જેટલો છું. તેમની એવી દીનતા જોઈને મને બહુ અન્યથા લાગી કે આટલી બધી દીનતા મોટા માણસોમાં કેમ આવી શકતી હશે ? ! તેથી હું તો તેના ચરણમાં પડી ગયો અને તેમની સેવા કરવાનું મને બહુ મન થઈ ગયું. એ વાત સાંભળીને તે મહાત્મા રોઈ પડ્યા. તે જોઈને એ જીજ્ઞાસુએ અજબ થઈને પૂછ્યું કે કેમ મહારાજ ! શું થયું ? શા માટે રૂવો છો ? ત્યારે એ મહાત્માએ કહ્યું કે, ભાઈ, તે જે સંતની વાત કરી તે સંત મારા દોસ્ત છે, તેથી મને તેની દયા આવે છે. માટે મારાથી રોવાઈ જવાય છે કે અરર ! આટલાં બધાં વરસો સુધી ભક્તિ કરી છતાં પણ તે બિચારો હજી પોતાને સોયની અણી જેટલો સમજે છે ! હું તો જાણું કે તે પોતાને કંઈ જ નહોં સમજતો હોય અને ઈશ્વરમાં લય થઈ જવાથી પોતે પોતાને તફન ભૂલી ગયો હશે. પણ તેને બદલે તે હજી પોતાને સોયની અણી જેટલો પણ સમજે છે એમ જાણીને મને દિલગીરી લાગી, તેથી મને રોવું આવી ગયું. આ વાત સાંભળીને એ જીજ્ઞાસુ વળી બહુ જ અજબ થયો. ભાઈઓ ! યાદ રાખજો કે જ્યારે આવી દીનતા આવે

ત્યારે જ મોક્ષ થઈ શકે છે. પણ એવી દીનતા કાંઈ સહેલાઈથી આવતી નથી. એવી સાચી દીનતા તો જ્યારે જગતનું મિથ્યા-પણું સમજાય, દેહનું ક્ષણભંગુરપણું સમજાય અને મહાત્મા એાની સોખતમાં રહેવાય ત્યારે જ આવી શકે છે. માટે એવો સાચી દીનતા શોખવા સાડ જોને ખરો રંગ લાગેલો હોય તેવા હરિજનોના સત્સંગમાં રહેવું જોઈએ. એટલે તેઓની દીનતા આપણને અસર કર્યા કરે છે, અને મજ્યા કરે છે, અને કહી તેઓની પાસેથી આપણે પોતે પોતાની મેળે દીનતા ન શીખી શકીએ તો તેઓ ખરેખરી રીતે સમજાવીને પણ આપણને દીનતા શીખવે છે. એને માટે એક મહાત્માનો દાખલો છે અને તે પણ ખાસ જાણવા જેવો છે, માટે આ ઠેકાણે કહું છું :

દીનતા શીખવાનો ઉપાય

એક મહાત્મા હતા તે બહુ જ નિઃસ્પૃહી. અલેદવૃત્તિ-વાળા અને સમાનદૃષ્ટિવાળા હતા. તે પોતાના જ્ઞાન ધ્યાનમાં એટલા બધા મસ્ત રહેતા કે કોઈની ઝાઝી દરકાર કરતા નહીં. એ મહાત્માનાં વખાણ સાંભળીને તેને મળવા સાડ એક મોટો શ્રીમંત ગયો. એ શ્રીમંત બહુ અભિમાની હતો અને માન-પાનનો બહુ ભૂખ્યો હતો; એટલું જ નહીં પણ તે બે ચાર જાતના ખિતાઓના પૂંછડાવાળો હતો અને જ્યાં જાય ત્યાં તેને ખૂબ માનપાન મળતું. તેથી તે જાણે કે બધે ઠેકાણે એમ જ થતું હશે. પણ આ મહાત્માએ તેની કાંઈ દરકાર કરી નહીં; કારણ કે મહાત્માને તો ગરીબ ને તવંગર સૌ સરખા હતા; એટલું જ નહીં પણ જે ગરીબો ત્યાં આવે તે બહુ અદબથી,

૧. બહુ માનથી, બહુ લાગણીથી, ને બહુ ભક્તિભાવથી આવતા હતા, અને પોતાને લીધે એ મહાત્માને જરા પણ અડચણ ન થાય તેની ખાસ કાળજી રાખતા હતા. પણ આ અભિમાની શેઠ તો બૂં બૂં કરતી મોટરમાં બેસીને ત્યાં આવ્યા, તેથી મોટરના અવાજથી ને તેની ગંધાતી વાસવાળા ધૂમાડાથી સૌને અડચણ થઈ; એટલું જ નહીં પણ તે શેઠ સાહેબ બધાની વચ્ચે થઈને સૌની આગળ જઈને તે મહાત્માની આગળ બેઠા. તોપણ એ મહાત્માએ તેની સામું બેયું નહીં કે તેની કાંઈ દરકાર કરી નહીં. તેથી એ શેઠને એમ લાગ્યું કે આ મહાત્મા મને ઓળખતા નહીં હોય; જો ઓળખતા હોય તો મારા જેવા મોટા માણસને બહુ માન આપ્યા વિના રહે નહીં. તેથી તેણે તે મહાત્માને પૂછ્યું કે, મહારાજ ! તમે મને ઓળખો છો ? હું કોણ છું એ તમને ખબર છે ? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે, હા ભાઈ, હું તને બરાબર રીતે ઓળખું છું. એ સાંભળીને તે બંનેમાં શેઠિયાને એમ લાગ્યું કે, આણે હજી મને બરાબર રીતે ઓળખ્યો નથી, જો મને ઓળખ્યો હોય તો 'તું' કહે નહીં. તેથી તેણે તે મહાત્માને કહ્યું કે, જો તમે મને ઓળખતા હો તો કહો કે હું કોણ છું ? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે, તારી પૂરેપૂરી ઓળખાણ આપું કે અધૂરી ? એમ કહીને તેમણે કહ્યું કે, મલિનમાં મલિન ચીજ કે જેનું જાહેરમાં નામ લેતાં પણ શરમ લાગે તેમાંથી પેદા થયેલો તે તું. હજી બીજી ઓળખાણ જોઈએ છે ? જેની તને ગ્તાનિ લાગે છે તે લોદી માંસ ને મળમૂનનો કોથળો ઉપાડીને હમેશાં ફરનારો તે તું. હજી વધારે ઓળખાણ જોઈએ છે ? જ્યાં ગીધડા ને કાગડાઓ

રહે છે, જે અપવિત્ર ગણાય છે અને જ્યાં ભૂતકાંઓ વસે છે એવા મસાણામાં કુંકાઈ જાનારો તે તું. બોલ હવે કાંઈ વધારે ઓળખાણુ જોઈએ છે ? આ ઓળખાણુ સાચો કે ખોટો ? અમને બાવાઓને આ કરતાં વધારે સારી ઓળખાણુ બીજી શું જોઈએ ? આ સાંભળી તે શેઠિયો ચૂપ થઈ ગયો, તેણે અભિમાન ઊતરી ગયું ને તેનામાં દીનતા આવી ગઈ.

સાચી દીનતા ક્યારે આવે ?

આ પ્રમાણે જ્યારે આપણી નબળાઈ, જગતનું મિથ્યાપણું, આત્માનું અમરપણું ને ઇશ્વરની મોટાઈ સમજણમાં આવે છે ત્યારે જ ખરી દીનતા આવી શકે છે; એટલું જ નહિ પણ મહાત્મા અર્જુને પણ મહાભારતના યુદ્ધની વચ્ચે ઊભા રહીને જ્યારે જોયું કે ઝોહો ! આટલાં બધાં માણસો અમારે સાડું કરીને મરી જશે ? ! અરરર ! એમાં તો મારા કાકાઓ, મામાઓ, બાઈઓ, સાળાઓ, દીકરાઓ, દીકરાના દીકરાઓ અને શુરુઓ વગેરે બધા રનેહીઓ જ છે ! તે બધા મરી જાય પછી રાજ્ય અમને શું કામનું ? અને લોગો પણ શું કામના ? વળી કૌરવો છતશે કે અમે છતીશું, તે પણ અમે જાણતા નથી. આવી રીતે જ્યારે તેને વૈરાગ્ય આવ્યો, પોતાના સગાઓનું દુઃખ પ્રત્યક્ષ દેખાયું અને પોતાના મોતને પોતાની નજર સામે ઊભેલું જોયું ત્યારે તેનામાં દીનતા આવી હતી. જ્યાં મુધી જગતનું મિથ્યાપણું આવી ચોખ્ખી રીતે તેને દેખાયું નહોતું ત્યાં મુધી તેનામાં દીનતા આવી નહોતી. માટે યાદ રાખજો કે બહારના વિવેકોની દીનતાથી કાંઈ આરો

આવે તેમ નથી, પણ પોતાની નબળાઈ અને સંસારતું મિથ્યા-
પણું સમજ્યા પછી જે દીનતા આવે તે જ દીનતા આપણને
તારી શકે છે, અને જે દીનતા આપણને તારી શકે તે દીનતાને
જ અમે ધર્મની કૃત્તી કહીએ છીએ; કારણ કે એવી દીનતા
વિના ઇશ્વરો રસ્તામાં જીવ આગળ વધી શકતો નથી, અને
જ્યાં સુધી જીવ આગળ ન વધે ત્યાં સુધી તેને જોઈએ તેવો
સંતોષ થતો નથી, ને સંતોષ ન થાય ત્યાં સુધી જીવ અધૂરો ને
તરફડતો જ રહે છે. માટે એ અધૂરાપણું ને તરફડાટ મટાડવા
સારૂ પ્રથમ દીનતાની જરૂર છે; કારણ કે અર્જુન કહે છે કે
આ દુનિયાનાં સુખો તો શું હિસાબમાં છે પણ સ્વર્ગ, પૃથ્વી
ને પાતાળ એ ત્રણે ભુવનનાં રાજ્ય મળે તોપણ મારા આત્માને
સંતોષ થાય એવું કંઈ મને દેખાતું નથી. હવે વિચાર કરો કે
જે વખતે અર્જુન આમ કહે છે તે વખતે તેની પાસે કરોડો
માણસોનું સૈન્ય હતું, હજારો હાથીઓ તેની સેનામાં જૂલતા
હતા, લાખો પાણીદાર ઘોડાઓ ત્યાં હાજર હતા, હજારો રથો
હતા અને એકડો મહારથીઓ હતા; એટલું જ નહીં પણ
અર્જુન ઈંદ્રનો પુત્ર હતો અને મહાદેવ સામે લડાઈ કરી શકે
તેવો હતો. છતાં પણ દીનતા વિના તેનો આરો આવ્યો નહોતો,
ત્યારે આપણે તેની આગળ શું હિસાબમાં છીએ, એનો જરા
વિચાર તો કરો ! માટે આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને
આપણે દીનતા રાખતાં રીખવું જોઈએ, કારણ કે દીનતા એ
ધર્મનું પહેલું લક્ષણ છે.

ધર્મનું બીજું લક્ષણ

દીનતા પછી ઇશ્વરનું શરણ પકડવું એ ધર્મની બીજી

કુંચી છે, કારણ કે શરણ પકડ્યા વિનાની દીનતા કાંઈ બહુ ઉપયોગી થઈ શકતી નથી. જેમકે, પરાધીનતાને લીધે માણસોમાં દીનતા આવે છે, દુઃખને લીધે ઘણાં માણસોમાં દીનતા આવે છે, નિરાશાને લીધે દીનતા આવે છે, બાળકપણાને લીધે તથા બહુ વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે ઘણા માણસોમાં દીનતા આવે છે અને લાંબો મંદવાડ તથા દરિદ્રતાને લીધે પણ ઘણી વખત માણસોમાં દીનતા આવે છે; પણ એવી દીનતાથી ઇશ્વરનું શરણ પકડ્યા વિના કાંઈ કલ્યાણ થઈ શકતું નથી. માટે અર્જુન કહે છે કે,

શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ।

હે પ્રભુ ! હું તમારો શિષ્ય છું અને શરણે આવેલો છું, માટે મને સત્ય રસ્તો દેખાડવાની કૃપા કરો. આવી રીતે માત્ર એક અર્જુને જ તે શરણ પકડેલું છે એમ નથી; પણ જગતમાં જે જે ભકતો થયા છે, જે જે મહાત્માઓ થયા છે, જે જે મહાન ધર્મગુરુઓ થયા છે અને જે જે ભાવિક હરિજનો થયા છે તે સૌએ પ્રેમપૂર્વક ઇશ્વરનું શરણ પકડ્યાથી જ તેઓ તરી શક્યા છે. માટે ઇશ્વરનું શરણ પકડવું એ ધર્મની બીજી કુંચી છે.

ઇશ્વરને શરણે થવું એટલે શું કરવું ?

હવે આપણે વિચાર કરવો. જોઈએ કે શરણ પકડવું એટલે શું ? કારણ કે જ્યાં મુઘી એનો ભેદ સમજાય નહીં ત્યાં મુઘી પૂરેપૂરો બળથી સાચે સાચું શરણ પકડી શકાય નહીં.

માટે શરણ થવું એટલે શું કરવું, તેના લેદ સમજવા નેહએ અને એ સમજવા માટે મહાત્માઓનાં જીવનચરિત્રો જાણવાં નેહએ. એ ને જાણીએ તો તેમાં પ્રથમ જ અચળ વિશ્વાસનું બળ દેખાશે, એ પછી પવિત્રતા દેખાશે, એ પછી સ્વાર્થત્યાગ દેખાશે, એ પછી લગવદ્દમ્ધાને અર્પણ થઈ ગયેલા દેખાશે અને સર્વ ભાવથી સર્વ રોતે ઇશ્વરમાં જ તન્મય થઈ ગયેલા દેખાશે, એટલું જ નહીં પણ પોતાના ધર્મ માટે પોતાના પ્રાણ આપતાં તેઓ પાછો પાની કરશે નહીં. આવી દૃઢતા, આવો પ્રેમ, આવી પવિત્રતા, આવો વિશ્વાસ, આવું જ્ઞાન, આવો વૈરાગ્ય અને આવી તન્મયતા આવે ત્યારે સાચું શરણ પકડવું ગણાય છે. જોકે આ બધું ધીરે ધીરે થાય છે, તોપણ આ શરણ પકડ્યા પછી શરણના બળથી જ થાય છે, માટે ઇશ્વરનું શરણ પકડવું તે ધર્મનું બીજું લક્ષણ છે; અને યાદ રાખજો કે જ્યારે જીવમાં ખરેખરી દીનતા આવે ત્યારે જ આવી દૃઢતાથી શરણ પકડી શકાય છે. માટે દીનતા એ પહેલું લક્ષણ છે, અને ઇશ્વરને શરણ જવું તે ધર્મનું બીજું લક્ષણ છે.

ધર્મનું ત્રીજું લક્ષણ

એ પછી દીનતાને લીધે શરણ પકડ્યા પછી પોતાના વાંક, પોતાનો ભૂલો તથા પોતાનાં પાપ પોતાની નજર આગળ ખડાં થાય છે; કારણ કે દીનતાથી એમ લાગી જાય છે કે મારામાં કંઈ માલ નથી, હું તો પાપી સ્વભાવવાળો છું, જડ બુદ્ધિવાળો છું, કઠોર લાગણીઓવાળો છું, ચંચળ મનવાળો છું,

ઘણી જાતના મોહવાળો છું, અભિમાનનો ભરેલો છું તથા ક્ષણભંગુર દેહવાળો છું. આવી રીતે એક બાજુએથી પોતાની પૂરેપૂરી નબળાઈ દેખાઈ આવે છે, ત્યારે બીજી બાજુ જેનું શરણ પકડેલું છે તે ઇશ્વરની સામે જોતાં તેના અદ્ભુત ને અલૌકિક ગુણો દેખાય છે. તેની દયા, તેનો પ્રેમ, તેનો પ્રકાશ, તેનું જ્ઞાન, તેની શક્તિ અને તેનો મહિમા જોતાં જીવ સ્તબ્ધ થઈ જાય છે અને એમ લાગી જાય છે કે, ક્યાં આવી મોટાઈ અને ક્યાં આવી નબળાઈ ? ક્યાં આવી પવિત્રતા અને ક્યાં આવી મલિનતા ? ક્યાં આનું સર્વશક્તિમાનપણું અને ક્યાં માફ અજ્ઞાનપણું ? ક્યાં એનો પ્રેમ અને ક્યાં મારી કઠોરતા ? અને ક્યાં એનો કૃપા અને ક્યાં મારી નાલાયકી ? એ બધું જોતા તેને ખરેખરો પસ્તાવો થાય છે અને બીજો કાંઈ પણ ઉપાય નહીં દેખાવાથી તેને માફી માગવાનું મન થાય છે, તેથી તે ખુદલા દિલે ને સાચા ભાવે માફી માગવા મંડી પડે છે. આવી રીતે પોતાની નબળાઈ સમજીને, શરણનો વિશ્વાસ રાખીને અંતરના ઊંડાણમાંથી ઇશ્વરની માફી માંગવી એ ધર્મનું ત્રીજું પગથિયું છે.

પ : કોઈ પણ ધર્મને ખરાબ ન કહે!

[‘ સંસારમાં સ્વર્ગ ’ પૃ. ૧૩૮]

બાઈ, પ્રથમ હું એમ માનતી કે, મારો ધર્મ જ સૌથી સારો છે, અને બાકીના બીજા બધા ધર્મો ખોટા છે. એટલું જ નહીં પણ મારો ધર્મ પાળનાર સિવાયનાં દુનિયાનાં બધા લોકો અધર્મી જ છે, એમ હું પકકી રીતે માનતી હતી. પણ હવે સત્ય જાણ્યા પછી મારા મનને હું, પૂછું છું કે, એમ માનવાનો મને શું અધિકાર હતો ? મારો ધર્મ સારો છે એમ માનવામાં તો હું વાજબી હતી; પણ બીજા બધા ધર્મો ખોટા છે, અને બીજા બધા ધર્મો પાળનારા લોકો અધર્મી છે, એમ માનવાનો મારી પાસે શો આધાર હતો ? મેં કોઈ પણ ધર્મોનાં મૂળતત્ત્વો શ્રદ્ધાથી જોયાં નહોતાં. ત્યારે તેમ છતાં મારે તેમને શા માટે ખોટા કહેવા જોઈએ ? મેં બીજા ધર્મવાળાઓની અનીતિઓ સ્પષ્ટતાથી અનુભવી નહોતી, તેમ છતાં તેમને બધાને અધર્મી માનવાનું મને શું કારણ હતું ? કેટલાંકોની અનીતિ જાણી હોય, તોપણ તેથી સર્વ લોકો ઉપર તે કેવી રીતે લાગુ પડી શકે ? ધર્મ સંબંધી વિચારોમાં હું સહેલાઈથી

સુધરી જાઉં તેવી નહોતી, કારણ કે જે વિચાર આપણા દિલમાં બહુ વખતથી પાકી રીતે ઠસી ગયો હોય, અને જેને શાસ્ત્રોથી ટેકો મળ્યો હોય, તે વિચાર સહેલાઈથી તણ શકાતો નથી. પણ અદ્વૈતાનંદ મહારાજની કૃપાથી મારો એ ભ્રમ છૂટી ગયો છે. તેઓએ મને કહ્યું કે,

બેટી, દુનિયામાં માણસો પોતપોતાના ધર્મને ચઢાય છે, ને વખાણે છે, એ ઠીક જ છે; પણ એટલેથી જ તેઓ અટકતાં નથી. તેઓ તો એમ માને છે ને એમ સમજાવે છે કે, અમારો જ ધર્મ સારો છે ને બાકી બધા દુનિયાના કુલ ધર્મો જૂઠા છે, ને તે પાળનાર બધા લોકો અધર્મી છે. બધાએ ધર્મોવાળા આમ માને છે; કારણ કે તેઓ કેવળ સત્યને જ શોધનારા નહીં પણ જે પોતાનું કરીને માનેલું છે, તેમાંના શબ્દો સાથે રમનારા છે. એટલે તેઓની સ્થિતિ દયાને પાત્ર છે. અને એ પણ ખરું છે કે, એટલાં બધાં અસત્યની અંદર તેઓ રહે છે કે, બીજાઓના ધર્મ તરફ એટલું સહનશીલંપણું તેઓ બતાવી શકે જ નહીં. એટલું જ નહીં પણ બધા ધર્મોમાં તરફ છે, રહસ્ય છે, એવી વાત કોઈ પણ ધર્મના ધર્મગુરુઓ તરફથી તેમને કાને પડતી જ નથી. એટલે એવા લોકો તરફથી ધર્મ જેવી લાગણી ઉશ્કેરનારી બાબતમાં બીજાઓના ધર્મ તરફ માનથી જોવાની શી આશા રાખી શકાય ? પણ બેટી, તારે એવા લોકોની સાથે એવું જ થઈને નહીં પડ્યું રહેવું જોઈએ, કારણ કે તને રસ્તો મળેલો છે. બેટી, તું એમ માની શકે છે કે નહીં કે—

દરેક મનુષ્ય એક જ તત્ત્વમાંથી થયાં છે

અને દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ઇશ્વરને જાણવાની ઇચ્છા—
ઇશ્વરને પામવાની શક્તિ રહેલી છે ?

મેં કહ્યું, હા મહારાજ, એ હું માની શકું છું.

મહારાજે કહ્યું, જો બેટી, વિચારીને જવાબ દેજો. તું
કહે છે કે આફ્રિકાના માણસખાઉ જંગલી લોકો, અમેરિકાના
નાગા ઇન્ડિયનો, જાડા હોડવાળા હબસીઓ, ચપટાં નાકવાળા
ચીનાઓ, અને તારા ઋષિઓ, બધા એક જ મૂળતત્ત્વમાંથી
ઉત્પન્ન થયા છે, ખરું કે ?

મેં કહ્યું, હા મહારાજ !

મહારાજે કહ્યું, અને તે બધાં માણસોના અંતઃકરણમાં
ગુપ્ત અથવા સ્પષ્ટ રીતે ઇશ્વરને જાણવાની ઇચ્છા તથા ઇશ્વર-
ને પામવાની શક્તિ રહેલી છે, એમ પણ ખરું કે ?

મેં કહ્યું, હા મહારાજ ! વધતી ઓછી એ ઇચ્છા ને એ
શક્તિ રહેલી છે.

મહારાજે કહ્યું, બેટી ધર્મ ક્યાં રહે છે ?

મેં કહ્યું, મહારાજ, ધર્મ ક્યાં નથી રહેતો ? ધર્મ તો
સર્વત્ર છે.

મહારાજે કહ્યું, હું એમ પૂછું છું કે, ધર્મ અંતઃકરણમાં
રહે છે કે બાહ્ય પદાર્થમાં ?

મેં કહ્યું, હું તો એમ માનું છું કે ધર્મ અંતઃકરણમાં
રહે છે, અને બાહ્ય ક્રિયાઓ—બાહ્ય પદાર્થો તેને સહાયતા
આપનાર છે.

મહારાજે પૂછ્યું :

ધર્મ એટલે શું ?

મેં કહ્યું:—ધર્મ એટલે સદ્ગતિ, ધર્મ એટલે જિંદગી ઉત્તમ રીતે ગાળવાનો રસ્તો, ધર્મ એટલે શાસ્ત્રમાં કહેલા આચાર વિચાર પાળવા તે, ધર્મ એટલે આપણી ઉત્તમ ભાવનાઓને ખીલવવી તે, ધર્મ એટલે કર્તવ્ય, ધર્મ એટલે ઇશ્વરને જાણવા માટેની માનસિક તથા વ્યાવહારિક ક્રિયાઓ, અને ધર્મ એટલે ઉન્નતિ તરફ જવાની આપણામા રહેલી કુદરતી ટ્રેરણા.

મહારાજે પૂછ્યું:—ધર્મ શા માટે જોઈએ ?

મેં કહ્યું:—મહારાજ, ધર્મથી—ધર્મ પાળવાથી આપણે આપણામાં એક જાતની ગરમી ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ, કે જે ગરમી સ્વયંજ્યોતિના પ્રકાશ સાથે—ઇશ્વર સાથે આપણો સંયોગ કરાવે છે.

મહારાજે કહ્યું:—ખરાબર છે બેટી, પણ હવે મારે એ જાણવું જોઈએ કે, એ ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની કુદરતી શક્તિ માત્ર આપણામાં જ છે, કે સર્વ દેશમાં, સર્વ કાળમાં ને સર્વ મનુષ્યમાં છે ?

મેં કહ્યું:—મહારાજ, એ શક્તિ સર્વ દેશમાં, સર્વ કાળમાં, ને સર્વ મનુષ્યોમાં છે. પણ એ ગરમી ઉત્પન્ન કરવાનાં સર્વનાં સાધનો એક સરખાં હોતાં નથી, અને સર્વનો પુરુષાર્થ પણ એક સરખો હોતો નથી.

મહારાજે કહ્યું:—એ ખરોબર છે; પણ બેટી, હવે તું

સંભાળીને જવાબ દેજે હોં । કારણ કે તું હારી ગઈ છે, અને બંધાઈ ગઈ છે. હવે મારે તને એ પૂછવાનું છે કે, એ ગરમી એક જ રસ્તે, એક જ રીતે, એક જ જાતની ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, કે ઘણી રીતે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મેં કહ્યું:—મહારાજ, સત્ય ગરમી તો એક જ રીતે ઉત્પન્ન થવી જોઈએ, એને માટે ઘણા રસ્તા કેમ હોઈ શકે ?

ધર્મની ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની રીતો

મહારાજે કહ્યું:—બેટી, અનેક રસ્તે ગરમી ઉત્પન્ન ન થઈ શકે, એમ માનવું એ તો મતોના દુરાચલ છે. તું મને સમજાવ, શા માટે જુદાં જુદાં સાધનોથી ગરમી ઉત્પન્ન ન થઈ શકે ? પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના મનોબળથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, એ પછીના બ્રાહ્મણો અરણી કાઢના ઘર્ષણથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, અરબસ્તાનના લોકો ચક્રમકથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, ફ્રાન્સના લોકો કાચ મારફત સૂર્યનાં કિરણોથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, જર્મનીવાળા રસાયણી ગ્યાસોથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, ગ્રેટબ્રિટન લોખંડના ઘર્ષણથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, જાપાનીસો રસાયણી બનાવટની દીવાસળીથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, મિસરના જાદુગરો ફોસ્ફોરસથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, અને સુધરેલા અમેરિકનો પીજળીથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, તો તેમાં અડચણ શું છે ? જોડું શું છે ? વાંધો શું છે ? શું એમ ન બને ? આ ઉપરથી આપણે એટલું તો સમજી શકીએ છીએ કે, જુદાં જુદાં સાધનોથી, થોડી અથવા ઘણી મહેનતથી, અને લાંબા અથવા ટૂંકા

વખતથી પણ અંતે થોડી અથવા ઘણી ગરમી મેળવી શકીએ છીએ. જોકે તે ગરમીનાં બહારનાં રૂપ જુદાં જુદાં દેખાય છે, તોપણ તે ગરમી જ છે, અને ગરમીથી નિપજનારા પરિણામો થોડે અથવા ઘણે દરજ્જે પણ તે નિપજાવી શકે છે. આપણે એમ સમજીએ છીએ કે ગરમી સર્વત્ર ભરેલી છે; બ્રહ્માંડમાં એક અણુ મૂકવા જેટલી જગ્યા પણ ગરમી વિનાની નથી. એટલું જ નહીં પણ એમ પણ માનીએ છીએ કે, દરેક અંતઃકરણમાં ગુપ્ત અથવા સ્પષ્ટ રીતે ઇશ્વરને પામવાની ઇચ્છા તથા ઇશ્વરને પામવાની શક્તિ હમેશાં રહેલી છે. અને તેમ છતાં એમ કહેવું કે અમારાં સાધનોથી જ ગરમી ઉત્પન્ન થાય, અને બીજાનાં સાધનોથી નહીં એ શું દુરાગ્રહ નથી ? આપણા મતનાં સાધનોથી જ ગરમી ઉત્પન્ન થાય અને બીજા કોઈના મનનાં સાધનોથી નહીં, એમ માનવાનો આપણી પાસે શો આધાર છે ? શા માટે ઇશ્વરની અનંત શક્તિને, ઇશ્વરની અખંડતાને, ઇશ્વરના સર્વવ્યાપકપણાને એવી રીતે એક ટૂંકા વર્તુલમાં લાવી મૂકવાનો આપણે ગુન્હો કરવો ?

૬ : ધર્મના બહારના ઝઘડાઓને કારણે પ્રભુને કાંઈ છોડી દેવાય નહીં

[' સ્વર્ગ'નું વિમાન ' નં. ૨૭૫]

જુદા જુદા ધર્મના ઝગડા તો જ્યારથી દુનિયા પેદા થઈ ત્યારથી ચાલ્યા આવે છે, અને જ્યાં સુધી દુનિયા રહેશે ત્યાં સુધી એ ઝગડા મટવાના નથી; કારણ કે વાંધો કરવાવાળાઓ શબ્દની લડાઈ કરનારા છે, બહારની ક્રિયાઓની ઉપર તેઓની લડાઈ છે. તેઓ આંતર તપાસનારા નથી, એટલે એ લડાઈ મટી શકે તેમ નથી. એક જણો એમ કહે છે કે અમારો ધર્મ સાચો છે, ને બીજા બધા ધર્મો જૂઠા છે. બીજો એમ કહે છે કે અમારો ધર્મ સૌથી જૂનો છે ને તેમાંથી જ બીજા સૌ ધર્મો નીકળેલા છે માટે તે જ ધર્મ સાચો છે ત્રીજો એમ કહે છે કે, અસલના ધર્મો રદ કરીને પ્રભુએ અમારા શુરુને જ સાચો ધર્મ આપેલો છે. ચોથો એમ કહે છે કે બીજા બધા ધર્મ આસુરી છે, અમારા ધર્મમાં જ દૈવીપણું છે. પાંચમો એમ કહે છે કે અમારો ધર્મ જેવું ઇશ્વરનું શુદ્ધ ને ખુદ્દુ સ્વરૂપ સમજાવે છે તેવું બીજા કોઈ પણ ધર્મો ઇશ્વરનું સ્વરૂપ સમજાવી શકતા નથી. છઠ્ઠો એમ

કહે છે કે અમારો ધર્મ પાળવો જેવો સહેલો છે તેવો બીજો એકે ધર્મ સહેલો નથી. સાતમો એમ કહે છે કે અમારો ધર્મ પાળવાવાળા દુનિયામાં સૌ કરતાં વધારે લોકો છે માટે અમારો જ ધર્મ સાચો છે. આઠમો એમ કહે છે કે અમારા ગુરુએ જેવા ચમત્કારો કરેલા છે તેવા દુનિયામાં બીજા કોઈએ પણ કરેલા નથી. નવમો એમ કહે છે કે, કુદરતના નિયમોને, દિલ-સુષીને અને લોકોને જેવાં અમારાં શાસ્ત્રો અનુકૂળ છે તેવાં દુનિયામાં બીજાં કોઈ પણ શાસ્ત્રો નથી; અને દશમો એમ કહે છે કે, ગમે તે પણ એક જ ધર્મ સાચો હોવો જોઈએ; બધા ધર્મો કાંઈ સાચા હોઈ શકે નહીં.

આવી રીતે ઉપર ઉપરની બાબત સારૂ સગા ભાઈઓ વિના કારણ લડી મરે છે. લલે, આપણે ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચે ગમે એટલો મતભેદ હોય, પણ તેથી મારો બાપ તે તારો બાપ નથી એમ કાંઈ કહેવાય નહીં. આપણો બાપ તે જ તેનો બાપ છે, અને તેનો બાપ તે જ આપણો બાપ છે. આપણે આપણી મૂર્ખાઈને લીધે અંદર અંદર ગમે એટલી લડાઈ કરીએ, અને ધર્મને નામે એક બીજા સાથે મોટી દુશ્મનાઈ રાખી પ્રભુથી દૂર જઈએ તોપણ તેથી કાંઈ આપણો બાપ બદલાઈ જાય નહીં; અને આપણો બાપ જે આપણા બીજા ભાઈઓનો પણ બાપ છે તે કાંઈ તેમનો બાપ મટી જાય નહીં. આપણને આપણા મનની નબળાઈને લીધે આપણા બીજા ભાઈઓ એટલે બીજા દેશના અને બીજા ધર્મવાળાઓ સાથે વેર છે, પણ કાંઈ પ્રભુને તેઓની સાથે વેર નથી. આપણે જેમ પવિત્ર પ્રભુના પુત્ર છીએ,

તેમ જ તેઓ પણ પ્રભુના પુત્ર છે. માટે આપણા ધર્મના બહારના ઝઘડાઓ સાક્ર કરીને કાંઈ બાપને તણ દેવાય નહીં, અથવા મારો બાપ તે તારો બાપ નથી, એમ કાંઈ કહેવાય નહીં. માટે ભાઈઓ ! આપણે સૌ એક જ પવિત્ર પિતાના બાળક છીએ, અને જુદે જુદે રસ્તે સૌ એક જ પ્રભુને ભજીએ છીએ, એમ સમજી, જેમ બને તેમ એક બીજાના ધર્મની દુશ્મનાઈથી દૂર રહો !

જેમ જુદી જુદી નાની મોટી નદીઓ જુદે જુદે રસ્તે થઈને અંતે એક જ સમુદ્રમાં જાય છે, તેમ જ બધા ધર્મો તે તે વખતના દેશકાળ અને લોકસ્થિતિ પ્રમાણે બનેલા છે, અને તે બધા ધર્મોના હેતુ પ્રભુને ઓળખવા તથા પામવાનો જ છે. પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે,

ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम चत्मानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥

બ. ૪ શ્લો. ૧૧.

અર્થ—જે માણસો જે પ્રમાણે મને ભજે છે તેઓને હું તે પ્રમાણે જ ભજી છું, એટલે કે તેઓની ભાવના પ્રમાણે જ મારું રૂપ તેમને સમજાય છે, અને તેવાં જ રૂપ હું તેઓને આપું છું. હે અર્જુન ! માણસો બધી રીતે મારા માર્ગને જ અનુસરે છે.

ભાઈઓ ! આમાં મારો ધર્મ સાચો તારો ધર્મ ખોટો, એ ક્યાં આવ્યું ? પ્રભુની આવી ખુદ્દી આરા છતાં વિના કારણ આપણે અંદર અંદર લડીને શામાટે વેર વધારવું

જોઈએ ? અને શામાટે પ્રભુથી વિમુખ થવું જોઈએ ? માટે આજથી ઠરાવ કરો કે પોતાના ધર્મને વળગી રહેવું, અને બીજા બધાય ધર્મો તરફ ઉઠાર વૃત્તિથી જોવું; કારણ કે એથી દુનિયામાં શાંતિ રહે છે; એ પ્રભુને વહાલું છે, અને એ પ્રભુનો હુકમ છે. માટે પોતાનો ધર્મ રૂડી રીતે પાળીને બીજાઓના ધર્મ તરફ ઉઠાર નજરે જુઓ.

(ઉચાર હંદ)

વસવા એક પૃથ્વી વાસ, ઊપર એક છે આકાશ;
છૂટા કેમ પડશે છેક, ધર્મવર સર્વનો છે એક.

(જીવંતી હંદ)

બસે જો જુદા દેશને વાસ જાયે, બધાએ સગા બાપનું પેટ હાયે;
બધી બાજરી બીજ તો એક દાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
નથી સ્વર્ગ કે નર્ક જૂદાં સહનાં, નથી આપણાં વિશ્વ જુદાં બહનાં;
જુદા કયાં જશે એક જોળો ગુંથાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

—દલપત કાવ્ય.

૭ : બીજાંને શિખામણુ આપવામાં નહિ,
પણુ તે પ્રમાણુ પોતે વર્તવું
એમાં જ ખૂબી છે.

[‘ સ્વર્ગ’નું વિમાન ’ નં. ૨૦૨]

દુનિયાના પક્ષા અનુભવી એક બુદ્ધા સાધુને કોઈએ પૂછ્યું કે, મહારાજ ! દુનિયામાં સૌથી સહેલું શું ? ત્યારે તે સાધુએ જવાબ દીધો કે, બીજાંને શિખામણુ દેવી તે. પેલા માણસને અભયબી લાગી કે એ કેમ બને ? શિખામણુ દેવામાં તો ઠહાપણુની જરૂર છે. ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે, બચ્ચા, બીજાંઓને શિખામણુ દેતી વખતે સૌ ઠાહ્યાં બની જાય છે આપણા ભાઈ હેસ્તોમાં કે નાત જાતમાં કોઈને ત્યાં મરણુ થઈ ગયું હોય, ત્યારે તેને ત્યાં આપણે દિલાસો દેવા માટે જઈએ છીએ. એ વખતે સર્વ લોકો દિલાસાની સેંકડો વાતો સંભળાવે છે, અને ઘણી જાતના દાખલા દલીલો આપે છે. પણ જ્યારે પોતાને જ ઘેર એવો પ્રસંગ આવી પડે છે ત્યારે બીજાંઓને દિલાસો દેતી વખત પોતે બોલ્યા હોય તે પ્રમાણુ

કોણ પાળી શકે છે? વ્યભિચારીઓ પણ વ્યભિચાર નહીં કરવો જોઈએ એમ કહે છે. ચોરો પણ ચોરી નહીં કરવાની બીજાંઓને શિખામણ આપે છે. દારૂડિયાઓ દારૂ પીવો ખરાબ છે એમ કહેતા જાય છે ને દારૂ ઠાંસતા જાય છે. આપણે સેંકડો વખત વાતવાતમાં કહીએ છીએ કે જૂઠું બોલવું એ મહા પાપ છે, અને તોપણ આપણે પોતે કેટલી બધી વખત જૂઠું બોલીએ છીએ એનો ખ્યાલ તો કરી જુઓ! બીજાંઓને શિખામણ દેવી એ બહુ સહેલી વાત છે, પણ તે પાળવી એ જ મુશ્કેલ છે. ઇશ્વરના પવિત્ર નામથી—એ નામમાં રહેલી ઇશ્વરી કૃપાથી હરિ-જનો ઘણી શિખામણો પાળી શકે છે, માટે જ બીજા સાધારણ લોકો કરતાં તેમનો દરજ્જો ચઢિયાતો છે. શિખામણ આપવી એ તો સહેલામાં સહેલું છે, પણ તે પાળવી એ જ મુશ્કેલી છે, ને એમા જ માણસની પરીક્ષા છે. મહાન લક્ષ્મી તુકારામ કહે છે કે—

બોલે પેસા ચાલે ત્યાંની વંદાવી પાવલે.

અર્થ—જે માણસ બોલવા પ્રમાણે ચાલતો હોય તેની ચાંખડી પણ વંદન કરવા લાયક છે; મતલબ કે, બોલી નાંખવામાં કાંઈ મુશ્કેલી નથી પણ બોલવા પ્રમાણે પાળવું એમાં જ મુશ્કેલી છે. માટે શિખામણ હૃદયમાં ધારણ કરી તેને જીવનમાં અનુભવવાની કોશિશ કરવી એ જ ખરા લક્ષ્ય તુકારામ છે.

૮ : પ્રભુને રાજી કરવાના માણસોના ઉપાય તો જરા જુઓ !

[' સ્વર્ગના રત્નો ' નં. ૨૮]

હુનિયાના દરેક ધર્મોના મુખ્ય સિદ્ધાંત એ જ હોય છે કે, આપણે પ્રભુને રાજી કરવો જોઈએ. કારણ કે જ્યારે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા રાજી થાય ત્યારે જ જન્મ મરણના ફેરામાંથી છૂટી શકાય છે. પ્રભુ રાજી થાય ત્યારે જ જિંદગીની સાથેકતા થાય છે, અને પ્રભુ રાજી થાય ત્યારે જ મોક્ષ મળી શકે છે. માટે પ્રભુને રાજી રાખવો એ હુનિયાના બધા ધર્મોના મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. તેથી પ્રભુને રાજી કરવા માટે જુદા જુદા લોકો જુદી જુદી જાતના ઉપાયો કરે છે; જેમકે—

કોઈ માણસ મૂર્તિને તુલસી ચઢાવીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ મહાદેવને પાણી ચઢાવીને પ્રભુને ગજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ હનુમાનને તેલ ચઢાવીને પોતાનાં પાપ દૂર કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ પોતાના ડેવો પાસે પશુ-ઓની હત્યા કરીને તેને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ લોગ ધરાવીને ભગવાનને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ ચરણામૃત

લઈને પોતાનું કલ્યાણ કરી નાખવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ માળા કે કંઠી પહેરી જમને હઠાડવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ ગણપતિને હરિયામાં પધરાવીને તેને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ મુઠાંઓની ઠબરો પાસે ધૂપ કરીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ ધન્યો ચઢાવીને પ્રભુને ખુશી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ કુંડ કે નદીમાં નાહીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ પગે ચાલીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ પત્રાવળીમાં જમીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ ઉપવાસ કરીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ શરીરમાં સોયા વઝેરે લોંકીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ કપડાં રંગીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ માણસ મુંડ મૂંડાવીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ રાખ ચોપડીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ દુરાળ કરીને કે એક વખત જમીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ દાઢી રાખીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ બ્રાહ્મણ જમાડીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. કોઈ દીવા બાળીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે; અને કોઈ ભાંગ ગાંજો કે દાડ પીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે. આવી રીતે સૌ લોકો નજીવી નજીવી બહારની બાબતો પાળીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છે છે, પણ જરા મળે તો જુઓ કે કોઈ પણ માણસ પોતાનાં આચરણો સુધારીને પ્રભુને રાજી કરવા ઇચ્છતું નથી. હવે વિચાર કરો કે કુલ બહારની આવી ઉપર-છલ્લી વાતોથી પ્રભુ રાજી થઈ શકશે ખરો ? યાદ રાખજો કે ઉપર જણાવેલી બધી બાબતોમાં કાંઈ કાંઈ માલ હોય છતાં પણ આપણાં આચરણ સુધાર્યા વિના એકલી એવી બાબતોથી પ્રભુને

રાજી કરી શકાતો નથી. માટે જો ખરો ધર્મ પાળવો હોય અને જિંદગીની સાર્થકતા કરવી હોય તો ધર્મની બહારની ક્રિયાઓ ઉપર જેટલો ભાર મૂકો છો તે કરતાં તમારાં પોતાનાં આચરણ સુધારવા ઉપર વધારે ભાર મૂકો. એટલે બહુ જ સહેલાઈથી અને જલ્દીથી પ્રભુ રાજી થઈ શકશે. કારણ કે બીજાં બધાં બહારનાં સાધનો દોકડા બરાબર છે, અને પોતે પોતાનાં આચરણ સુધારવાં એ રૂપિયા બરાબર છે. માટે જો તમારી પાસે રૂપિયો હશે, તો તેમાંથી દોકડાઓ તો ઘણાં મળી રહેશે; પણ નવાણું દોકડા ભેળા કરે તો પણ રૂપિયો થઈ શકશે નહીં. એટલે કે બીજાં ઘણાં સાધનોથી પણ આચરણ સુધારવા જેટલો ફાયદો નહીં થાય. માટે જો ખરો ધર્મ પાળવો હોય અને પ્રભુને રાજી કરવો હોય તો તમારાં આચરણ સુધારવા ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપો ! ખૂબ ધ્યાન આપો !

૯ : ધર્મ પાળ્યા વિના ધર્મની વાતો માત્ર
કરવાથી કાંઈ કલ્યાણ થઈ શકતું નથી.

[‘ સ્વર્ગનાં રત્નો ’ નં. ૯૩]

આજના વખતમાં છાપાંઓની તથા પુસ્તકોની સગવડોને લીધે દરેક માણસમાં વાચાળપણું બહુ વધી ગયું છે. તેથી જ્યાં જઈએ ત્યાં સૌને મોઢથી ઘણી ઘણી જાતની વાતો સાંભળવામા આવે છે. જેમકે કાંઈ માણસો વકીલાતનો ધ ધો કરતા હોય, આખો દિવસ પ્રપંચમાં રહેતા હોય, કાયદાઓની ખારી-કીઓ શોધવા માટે તર્ક વિતર્કની જાળ વધારતા હોય, અને સંબંધ વિકલ્પની લહેરો સાથે પળે પળે આમ તેમ તણાતા હોય તેવા માણસો પણ યોગશાસ્ત્રની તથા યોગ સાધવાની વાતો કર્યા કરે છે. જે માણસો જગતના મોહમાં ડૂબી ગયેલા હોય, એક ટાકણી કે સોય સાફ પણ મરી પડતા હોય, ખાવું પીવું અને મોજશોખ કરવામાં જ પોતાની જિંદગી ગુમાવી દેતા હોય, બીજા ઓનાં પાસેથી ધન કઢાવવા માટે તથા બીજાં ઓનાં ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવવા માટે અનેક જાતના યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરી રહ્યા હોય, તથા બીજા ઓને નીચા પાડવા અને પોતાનાં વખાણુ કરાવવા માટે ઘણી જાતનાં છટકાંઓ માડી બેઠા હોય તેવા કારભારીઓ તથા ધર્મશુરુઓ અદ્વૈતની ને વેદાંતની વાતો કર્યા કરે છે, તથા “ આત્મવત્સર્વભૂતેષુ ” એ સિદ્ધાંતનો ઉપદેશ

આખ્યા કરે છે. જે માણસોને ધર્મ સાથે કાંઈ પણ લેવાદેવા ન હોય, જે માણસો જરા પણ ધર્મ પાળતાં ન હોય, જેઓ ધર્મના ઊંડા ભેદો સમજતાં ન હોય, જેનાં આચરણો સારાં ન હોય, જેનામાં શ્રદ્ધા ન હોય, ઇશ્વર સંબંધી જેના વિચારોમાં કાંઈ પણ ઢંગધડો ન હોય, અને ધર્મ સંબંધી બાબતમાં જેનો મત કાંઈ પણ કામનો ન હોય તેવા માણસો પણ ધર્મની વાતો કર્યા કરે છે, અને ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો આપવા તૈયાર થઈ જાય છે ! તેમાં જે માણસની ગાંઠેથી દોઢિયું છૂટતું ન હોય, જે માણસે પોતાની પાસે ઘણી સગવડો છતાં પોતાની આખી જિંદગીમાં કાંઈ પણ જાણવા જેવું શુભ કામ કર્યું ન હોય, જે માણસ પરમાત્માની મરણ સમજતા ન હોય, જે માણસ “હું ને મારી વહુ ને એમાં આવ્યું સહુ” એવા સાંકડા વિચારના હોય અને જે માણસોના આચરણમાં જરા પણ મોટાઈ કે ઉદારતા ન હોય તેવા માણસો, પણ પરમાર્થની મોટી મોટી વાતો કર્યા કરે છે. એટલું જ નહિ પણ જે માણસોથી કાંઈ પણ બની શકતું ન હોય, જે માણસોમાં કામ લેવાની આવડત ન હોય, જે માણસો ઘણી જાતનાં બંધનોમાં પડેલા હોય, જે માણસો દેશકાળને ન સમજતા હોય, જે માણસો જનસ્વભાવને ન સમજતા હોય, જે માણસોએ જેવાલાયક દુનિયા ન જોઈ હોય, જે માણસો પોતાના આચાર વિચારમાં ઢીલાઠંગ હોય, જે માણસોમાં પોતાની અંદર માલ ન હોય પણ બીજાઓના દોર્યા દોરાતા હોય, અને જે માણસોની કાંઈ લાગવગ ન હોય તેમજ જે માણસોએ જે બાબતનો અભ્યાસ કરેલો ન હોય તેવી બાબતોમાં પણ તેઓ પોતાનો મત આપવા તૈયાર

થાય છે અને રાજકીય, સંસારી, ધર્મની, તથા હુન્નરકળાની બાબતો ઉપર તેઓ બહાર સભામાં બોલવા બેઠે છે, અને પોતાના પંડને, પોતાના ઘરને, પોતાના કુટુંબને, પોતાની નાતને, તથા પોતાના ગામને તો સુધારી શકતા નથી, ને દેશને તથા દુનિયાને સુધારી નાંખવાની વાતો કર્યા કરે છે. પણ આવા માણસોને એક ભક્તરાજ મહારાજ કહેતા કે,—

મીઠાઈની વાતો કર્યા કરવાથી કાંઈ પેટ ભરાઈ જતું નથી. જેમકે કોઈને કહીએ કે, જલેબીનો સ્વાદ બહુ સરસ હોય છે, તેથી મગજને બહુ ફાયદો થાય છે; બાસુદી ખાવાથી શરીરમાં શક્તિ આવે છે; આંબાનો રસ લોહીને સુધારનાર છે, અને કેરીપૂરીની મજે કાંઈ ચોર જ છે; મોહનઠારમાં કસ્તુરી નાખી હોય ને સોનાનો વરખ મિલાવ્યો હોય તો શિયાળાના દહાડામાં બહુ ફાયદો થાય છે; જેની જઠરાગ્નિ સારી હોય તેને માટે મેસૂર પણ બહુ સારો છે; કેળાંપાક ને બદામપાક પણ મગજને બહુ સારી પુષ્ટિ આપે છે; ધારીપૂરી તથા ખમણ-ઢાકળાંની મજે પણ કાંઈ ચોર છે; નાજીચોરની ચટણી તથા દ્રાક્ષની ચટણી પણ બહુ સારી બને છે; આવી આવી વાતો ચોપડીઓ વાંચી વાંચીને કરીએ પણ એ ચીજો ખાવાનો તક ન લઈએ તો માત્ર વાતોથી કાંઈ પેટ ભરાય નહિ તેમજ ધર્મની, આત્માના કલ્યાણની, દુનિયામાં આગળ વધવાની ને ક્ષતેહ મેળવવાની વાતો કરીએ પણ જે એ પ્રમાણે વરતીએ નહિ, તેના ખરા રસ્તા બાણીએ નહિ, એ સંબંધી આસપાસની હકીકતો બાણીએ નહિ, અને એમાં તનમનથી ધ્યાન આપીએ નહિ, તો માત્ર વાતો કર્યા કરવાથી કાંઈ બહુ ફાયદો થઈ જાય નહિ.

હવે આપણે વાતોમાં જ ન રહી જવું જોઈએ; પણ કાંઈક કામ કરી બતાવવું જોઈએ. કારણ કે હાલના વખતમાં પટેલા પોપટની પેઠે બીજાંઓનું સાંભળીને તે પ્રમાણે બોલી નાંખવું એ તો બહુ સહેલી વાત છે. પણ જે બોલતા હોય તેમાંથી એ ચાર આના કે આનો અરથો આનો પણ પાળી બતાવવું એ મુશ્કેલ છે. માટે યાદ રાખજો કે, બોલો નાખવું એમાં જ કાંઈ ખૂબી નથી, પણ બોલ્યા પ્રમાણે કાંઈક પણ કરી બતાવવું તેમાં જ ખૂબી છે. માટે જે બોલવું તે બહુ જ વિચારીને બોલવું જોઈએ. જે બાબત ઉપર બોલવું તે બાબતનો ખાસ અભ્યાસ કરીને તથા તેમાં બહુ ઊંડા ઊતરીને બોલવું જોઈએ. જે બોલવું તે વચનવાળું થઈ પડે તથા સામેનાં બીજાં માણસો ઉપર તેની અસર થાય તેવી રીતે બોલવું જોઈએ. જે બોલવું તે બોલવાની જોખમદારી સમજીને બોલવું જોઈએ. કેમકે શબ્દો એ કાંઈ જેમ તેમ ફેંકી દેવા જેવી વસ્તુ નથી. માટે જે બોલવાથી આપણને પોતાને તથા બીજાંઓને ફાયદો થાય તેવી રીતનું બોલવું જોઈએ, અને બોલવા કરતાં પાળી બતાવવા ઉપર વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ કારણ કે મીઠાઈ ખાધા વિના મીઠાઈની વાતો કરવાથી જેમ પેટ ભરાય નહિ, તેમ જ ધર્મની તથા હુન્નરકળાની ને વેપારધંધાની વાતો કરવાથી તે પ્રમાણે કરી બતાવ્યા વિના કાંઈ ફાયદો થાય નહિ ને લૂખી વાતોથી કાંઈ પ્રભુ રાજ થઈ જાય નહિ. માટે બંધુઓ ! વાતોમાં જ ન રહી જાઓ, પણ જેમ અને તેમ શુભ કામો કરતાં શીખો ! શુભ કામો કરતાં શીખો !

૧૦ : આપણું આચરણું સુધાર્યા વિના ધર્મી થવાય નહિ.

[' સ્વર્ગની કૃષ્ણ ' નં. ૨૦૪]

મુંબઈમાં જ્યારે ઈ. સ. ૧૮૯૬ માં પહેલવહેલી મરફી શરૂ થઈ, ત્યારે તેના ત્રાસથી ડરાને બહુ લોકો પોતપોતાના દેશમાં ભાગી ગયા હતા. તેથી સારા સારા ગૃહસ્થોને પણ એ વખતે ભટ, ઘાટી, અને ઘોડાવાળા મેળવતાં સુરકેલી પડતી હતી. વધારે પગાર આપતાં છતાં પણ રસોઈયા મળી શકતા નહોતા એ વખતે કેટલીક શેઠાણીઓના કેવા ખૂરા હાલ થયા હતા એ તમને ખબર છે ? ગામ બહાર રહેવા ગયાં હોય ને જંગલમાં ઝૂંપડાં બાંધી રહ્યાં હોય ત્યાં એક તો જગ્યાનું ઠેકાણું નહિ, જે વસ્તુ જોઈએ તે મળે નહિ, અને ચાકરાની પણ મારામારી ! પણ બીજો ઉપાય શું ? એકને ઠેકાણે જ પૈસા ખર્ચતાં પણ માણસ ન મળે કે વસ્તુ ન મળે, તે લાવવી ક્યાંથી ? પેટ કાંઈ કોઈને છોડે છે ? જેમ તેમ પણ ખાવાનું તો કાંઈક કરવું જ જોઈએ. આપણા લોકોને બીજા કોઈના હાથનું

ખચે નહિ એ પણ મોટી પીડા; નહિ તો તો વળી કાંઈનો કાંઈક રસ્તો થાય.

એ વખતે લટકમટકવાળી ઘણીએ શેઠાણીઓ ખિચારી-ઓ પંખો હલાવતી હલાવતી સગડીઓ પાસે બેસતી, અને તેમના ફાંકડા વરો પોતાના ચસ્મા ને ઘડિયાળો બાજુએ મૂકી તેમને મદદ કરવા હાથમાં પાકશાસ્ત્રની ચોપડી લઈને બેસતા હતા. ચોપડીમાં મગની દાળનાં ભજીયાં બનાવવા માટે લખ્યું હોય કે અર્ધો શેર દાળ લેવી, તેને ચાર કલાક પાણીમાં ભીંજાવવી, પછી તેને ઘોંઘળે વાટવી; ત્યાર બાદ તેમાં મીઠું તો. ૧, હીંગ વાલ ૨, ધાણાજીરાનો સંભાર તો. ૪, આંબલી તો. ૪, ગોળ તો. ૨, હળદર તો. ૦.૫, કેથમીર તો. ૨, આદુ તો. ૨. મરચાં લીલાં તો ૪, નાળિયેરનું ખમણુ તો. ૫, ગરમ મસાલો તો. ૧, એ સર્વે વાનાં નાંખવાં; અને એમાં ત્રણ તોલા મોણુ નાંખવું; પછી તેમાં પાણી શેર ૦ નાંખી ખૂબ હલાવવું અને તેલ ઠંડકડતું થાય ત્યારે તેમાં એ દાળનાં ફૂલવડાં મૂકવાં.

શેઠ એ પ્રમાણે વાંચવા લાગ્યા અને શેઠાણી જુદા જુદા ડાબલા ખોલવા લાગ્યા. સૂકો મસાલો બધો તૈયાર હતો પણ હવે તેને જોખવો કેવી રીતે? એ જંગલનાં જુંપડાંઓમાં કાંટો ને તોલાં ક્યાંથી કાઢવાં? શેઠ અટકળ કરવા લાગ્યા, પણ એવી અટકળ આવડે ક્યાંથી? મીઠું બે તોલાને બદલે ચાર તોલા લીધું. હીંગ બે વાલને બદલે પા તોલો લીધી. પાણી પાથેરને બદલે નવટાંક નાંખ્યું. મોણુ નાંખવું બૂલી ગયા. નાળિયેર ખમણુવાની ખમણી મળી નહિ. કેથમીર મરચાંના વાંધા. અને.

તેલ હજી જરાક જ ગરમ થયું હતું ત્યાં શેઠાણી કડાઈમાં
 ભજીયાં મૂકવા લાગ્યાં, તેથી જરા વારમાં કડાઈ શીણથી ભરાઈ
 ગઈ. ભજીયાં અંદર પાક્યાં છે કે કાચાં છે તે કાંઈ દેખાય નહિ
 હવે શીણ કેમ મટાડવું તેની શેઠ શેઠાણીને મન મોટી પંચાતી
 થઈ પડી. રામો ઘાટી દૂર ઊભો ઊભો આ બધું ફારસ જોયા
 કરતો હતો. તેણે કહ્યું કે, શેઠ ! એ તેલમાં લીંબુ નાંખો એટલે
 શીણ મટી જશે. શેઠ આમ તો મિજાજના કડક હતા; એ કાંઈ
 રામાની શિખામણ માને તેવા નહોતા. પણ અત્યારે કોણ જાણે
 કેવું ચોષડિયું હશે કે ઝટ લઈને રામાની વાત તેમણે માની
 લીધી; તેથી ઊઠીને શાકભાજીના ટોપલામાંથી લીંબુ લઈ ખીસો-
 માંથી ચાકુ કહાડી તેનાં બે ફાડયાં કર્યાં, અને શેઠાણી કડાઈમાં
 મોઢું ઘાલીને ભજીયાં તપાસતાં હતાં, એટલામાં શેઠે જરા વાંકા
 વળાને કડાઈમાં ખૂબ લીંબુનો રસ નીચોંચો. આકરા થયેલા
 તેલમાં લીંબુનો રસ પડ્યો કે તુરત કડકડ અવાજ થઈને તેલના
 છાંટા બહાર ઊડવા લાગ્યા. પાંચ સાત છાંટા શેઠાણીના
 મોઢા ઉપર પણ પડ્યા. પછી જોઈ લો મજા ! ભજીયાં ભજીયાંને
 ઠેકાણે રહ્યાં ને વચમાં નાનું સરખું હુલ્લડ થઈ પડ્યું. શેઠાણી
 તો રડમસ જેવી થઈને આંખો ચોળતી ચોળતી ત્યાંથી
 ઊઠી ગઈ ને ખીન્ન ઓરડામાં જઈ અરીસામાં પોતાનું મોઢું
 જોવા લાગી, અને શેઠને તથા ઘાટીને અને ભાગી ગયેલા ભટને
 પુખ્તિ આપવા લાગી. શેઠ એ વખતે તવા ઉપર બેઠા.
 થોડાં ભજીયાં ઉતાર્યાં, પણ કોની તાકાત કે ખાઈ શકાય ?
 અર્ધા કાચાં ને ખાઈ ઝેર જેવાં ! એ ગળે કેમ ઊતરે ?

ભાઈઓ ! જાતિ અનુભવ વિના પાકશાસ્ત્રની ચોપડીઓથી

જેમ રસોઇ સારી થાય નહિ, તેમ જ આપણાં આચરણેા સુધાર્યા વિના ધર્મની વાતો કરવાથી કાંઈ કલ્યાણ થાય નહિ. ઠાઠી ઠાઠી વાતો કરતાં આપણને સૌને આવડે છે પણ એમાંથી કેટલું પાળી શકીએ છીએ એનો વિચાર કરો. જ્યાં સુધી આપણે આપણી દુનિયાદારીની ફરજ બરોબર રીતે બજાવીએ નહિ, જ્યાં સુધી ધર્મના નિયમો બરાબર પાળીએ નહિ, જ્યાં સુધી અંતરમાંથી સૌ સાથે બલાઈ રાખીએ નહિ, અને જ્યાં સુધી મહાન પ્રભુને ખાતર બની શકે તે પ્રમાણે યથાશક્તિ સાત્ત્વિક ત્યાગ કરીએ નહિ, ત્યાં સુધી માત્ર ધર્મની લૂખી વાતો કરવાથી કાંઈ વળે નહિ. આપણે પોતે બલે બલા થયા વિના ધર્મની જે કાંઈ ઉપરછલી વાતો કરીએ તે એ શેઠ શેઠાણીનાં બજાયાં જેવી સમજવી. એ બજાયાંથી જેમ તેમનું પેટ ભરાયુ નહિ તેમ આપણી બહારની વાતોથી પણ આપણે કાંઈ અંતરની શાંતિ મેળવી શકીએ નહિ. માટે બાઈએ ! પ્રભુને ખાતર આપણાં આચરણેા સુધરે તેમ કરો ! આપણાં જિંદગી સુધરે તેમ કરો ! !

૧૧ : ભલા થઈને ભગવાનની હજૂરમાં જવું એ ખૂબીની વાત છે.

[‘સ્વર્ગની સડક’ નં. ૨૧]

પરમકૃપાળુ પરમાત્મા અતિશય દયાળુ છે. તેથી તે તો ઘણી વખત ઘણાંએ પાપી માણસોને પણ પોતાની કૃપાના બળથી તારી દે છે. એમાં કંઈ નવાઈ નથી, કારણ કે એમ કરવું એ તો પ્રભુની પ્રભુતા છે. પણ પોતાની આખી જિંદગી સુધી પોતે ભલું રહેવું, પોતાનો ધર્મ રૂઢી રીતે પાળવો અને પોતાનું અસ્તિત્વ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રાખીને પ્રભુની હજૂરમાં જવું એ ખૂબી કાંઈ એવું જ છે. એ વાત સમજાવવા માટે એક મહાત્મ કહેતા હતા કે—

“ એક મોટા રાજાના દરબારમાં અનેક ઉમરાવો હતા. તે બધા ઉમરાવોની સલાહ થઈ હતી, ત્યારે તેમાંથી કોઈ બીજા દેશના ઉમરાવે પૂછ્યું કે, તમને સૌને આવો મોટો અધિકાર મળેલો છે અને શહેનશાહની દરબારમાં બેસી શકો છો, તથા આટલા બધા શોભો છો તેનું શું કારણ છે ? તમારાં કયાં કામો માટે તમોને અમીરાઈ મળેલી છે, તે કહેવાની મહેરબાની કરો.

એ સાંભળીને સૌથી પહેલા બેઠેલા એક ઉમરાવે કહ્યું કે, અમારા બાપદાદાઓએ અસલના વખતમાં આ રાજ્ય મેળવતી વખત રાજાની ખાતર પોતાનાં માથાં આપ્યાં હતાં, તે નોકરી બદલ અમને ઉમરાવપદ મળેલું છે. કોઈએ કહ્યું કે, અસલના વખતમાં અમારા કુટુંબમાંથી એક ગુણવાન બાઈનાં રાજા સાથે લગ્ન થયાં હતાં, તેથી એ સંબંધને લીધે અમને ઉમરાવપદ મળેલું છે. એ પછી ત્રીજાએ કહ્યું કે, અમારા બાપદાદા પાસે બેસુમાર દોલત હતી. એક વખતે બહુ મારે દુકાળ પડ્યો હતો. ત્યારે લાખો માણસોને ખોરાક પૂરો પાડીને એમણે નિલાવ્યા હતા. તે ઉદારતાના કામ માટે અમને ઉમરાવપદ મળેલું છે. ચોથાએ કહ્યું કે, એક વખત રાજા શિકાર કરવા ગયા હતા ત્યારે જંગલી જાનવરના ઝપાટામાં આવી ગયા હતા. તે વખતે મારા દાદાએ તે જાનવરને પોતાની બહાદુરીથી મારી નાંખીને, રાજાનો બચાવ કર્યો હતો, તેથી અમેને અમીરાઈ મળેલી છે. પાંચમાએ કહ્યું કે, એક વખત બહુ ભયંકર લડાઈ જાગી હતી, તે વખતે અમારા બાપદાદાએ નાણાંની બહુ જ તંગીના વખતમાં કરોડો રૂપિયા રાજાને ધીર્યાં હતા, તે માટે અમેને ઉમરાવપદ મળેલું છે. એ પછી છઠ્ઠા અમીરે કહ્યું કે, હમણાં થોડાં વરસો ઉપર આફ્રિકામાં જ્યારે લડાઈ થઈ ત્યારે મેં મારી બહાદુરીના બળથી મુલક જીતી આપ્યો હતો, તે સેવા માટે મને અમીરાઈ મળેલી છે. સાતમાએ કહ્યું કે, જગતમાં ઉથલપાથલ થઈ શકે અને દુનિયાને બેહદ કાયદો થઈ શકે તેવી રસાયનશાસ્ત્રમાં મેં મોટી શોધો કરેલી છે, તેના ધનામ તરીકે મને ઉમરાવપદ મળેલું છે. આવી રીતે બુદ્ધા બુદ્ધા અમીરોએ બુદ્ધાં બુદ્ધાં કારણો બતાવ્યાં. તે વખતે

એકં અમીર બહુ જ શાન્ત થઈને તથા જરાક દિલગીર થઈને ગંભીર મોહું રાખીને અને નીચું જોઈને એસી રહ્યો હતો. તેને જોઈને પેલા ઉમરાવે પૂછ્યું કે, સાહેબ ! તમે કેમ બોલતા નથી ? આ બધા અમીરો બહુ ઉત્સાહમાં આવી જઈને પોત-પોતાનાં પરાક્રમના વખાણ કરે છે ને તમે કેમ ચૂપ રહ્યા છો અને કેમ નીચું જોઈ રહ્યા છો ? તમોને અમીરાઈ કેમ મળી, એ જરા કહો તો ખરા !

ત્યારે તે અમીરે કહ્યું કે, ભાઈ ! એ બધા અમીરોએ તો કાંઈ કાંઈ પરાક્રમો કરેલાં છે, પણ મેં એવું કંઈ પણ પરાક્રમ કરેલું નથી; એટલું જ નહિ પણ મેં તો ઊલટું બહુ જ ખૂરું કરેલું છે, અને તેમ છતાં રાજાની દયાથી જ મને અમીરાઈ મળેલી છે, એટલે હું શું બોલી શકું ? એમ બન્યું કે, એક વખત રાજાજી જંગલમાં શિકાર કરવા ગયા હતા, ત્યારે રસ્તો ચૂકવાથી એકચિંતા મારા ખેતરે આવી ચડ્યા. એ વખતે તેઓને દ્વરથી શિકારીના પોશાકમાં જોઈને મેં ધાર્યું કે, આ કોઈ લુચ્ચો માણસ છે, અને મારી પાસે આવતું માગવા આવે છે. પણ એવા લુચ્ચાઓને ખાવાનું આપવું એ કંઈ ઠીક નહિ, એમ ધારીને મેં મારા પાસે જે રોટલા હતા તે તુરત જ મારા બળ-દોને ખવરાવી દીધા, અને સલલીમાં પાણી હતું તે પાણી મેં વિના કારણ ત્યાં ઢોળી નાંખ્યું. એટલામાં ત્યાં મહારાજ સાહેબ આવ્યા, ત્યારે તેમને જોઈને હું બહુ ચરમાઈ ગયો. તેમણે મારી પાસે ખાવાનું તથા પાણી માગ્યાં. પણ મેં કહ્યું કે, સાહેબ, મેં તો એ બન્ને વાનાં હમણાં જ નાશ કર્યો છે.

ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, “ મારી એવી ઇચ્છા હતી કે તારી પાસેથી પાણી પીવું ને રોટલી ખાવી, અને તેના બદલામાં આ ગામ તને ઈનામમાં આપવું; પણ તેં તો રોટલી જાનવરોને ફેંકી દીધી અને પાણી ઢાળી નાંખ્યું. એ માટે જો હું તને શિક્ષા કરવા ધાડું તો તે કરી શકું તેમ છું. પણ હું તો રાજા છું, માટે મારે મારી પ્રજાને બતાવવું છે કે, જે બૂલો કરે તેને પણ મારી ઇચ્છા હોય તો હું મારી આપી શકું છું, અને મારી હજૂરમાં બેસાડી શકું છું. એમ લોકોની ખાત્રી કરવા માટે અને મારી કયાદદિ બતાવવા માટે હું તને આ ગામ વંશ-પરંપરા ઇનામમાં આપું છું, અને આજથી તને મારો અમીર બનાવું છું. ” આ વખતે હું શું મોંઢું જીત્યું રાખી શકું ? હું તેના પગમાં પડી ગયો અને ઉપકારનાં આંસુથી તેમના પગ ધોવા લાગ્યો. એ મારી હકીકત છે: એટલે હું શું મોંઢું લઈને વાત કરું ? કારણ કે મારાં કામો કંઈ સારાં નથી, પણ માત્ર રાજાની કૃપાને લીધે જ હું ઉભરાવપદ ભોગવું છું.

આ દાખલો આપીને તે મહાત્મા સમજાવતા કે, પ્રભુની હજૂરમાં તો કંસ, હિરણ્યાક્ષ, રાવણ, જરાસંધ, શિશુપાળ, પૂતના વગેરે પાપીઓ પણ ગયેલાં છે. પણ જેવા ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, અંબરિષ, જનકવિદેહી, હરિશ્ચંદ્ર, શિખિરાજા, પરીક્ષિત, નર-સિંહ મહેતો, મીરાંબાઈ, તુકારામ, તુલસીદાસ, મુરદાસ વગેરે શોભે તેવા કંઈ કંસ કે કાળવન શોભે ખરા કે ? નહિ જ. માટે યાદ રાખજો કે, પ્રભુની કૃપાથી મોક્ષ મેળવી લેવો એ જીવી વાત છે, અને પોતાનાં આચરણો મુધારીને પવિત્ર બનીને

મોક્ષ મેળવવો એ જીતી વાત છે. કારણ કે પ્રભુની કૃપાથી મોક્ષ મેળવવો એમાં કંઈ ખાસ ખૂબી નથી, પણ પોતાની પવિત્રતાના બળથી અને ભજનના બળથી મોક્ષ મેળવવો તેમાં તો ખાસ ખૂબી છે. માટે બંધુઓ ! ભૂલમાં ને પાપમાં નહિ પડ્યા રહેતાં જેમ બને તેમ ઉત્તમ પ્રકારનું જીવન ગાળતાં શીખો, અને જેમ બને તેમ પ્રભુની નજીકમાં રહેવાની કોશિશ કરો. સદ્ગુણ, પવિત્રતા તથા જ્ઞાન ધ્યાનના બળથી આગળ વધવાની કોશિશ કરો, એટલે પ્રભુ તમારા મદદગાર થશે, અને તમો રાજી થઈને મોક્ષનાં સુખો ભોગવી શકશો, તથા હરિની હજૂરમાં જઈ શકશો. માટે ચારિત્ર સુધારવાની અને ભલા થવાની ખાસ તજવીજ રાખો.

૧૨ : જ્ઞાનનો, ધર્મનો અને પરોપકારનો દુરુપયોગ થાય તોપણ તે કાંઈ અટકાવાય નહિ

[' સ્વર્ગનાં રત્નો ' નં. ૮૪]

કેટલાંક માણસો એવાં હોય છે કે જેઓ દુર્ગુણો સામે જોયા કરે છે. તેથી તેઓને સદ્ગુણની બાબતમાં પણ અભાવો થાય છે, ને સદ્ગુણો માટે પણ તેઓમાં મોળાપણું આવી જાય છે. જેમકે કોઈ માણસ જ્યારે બે ચાર ધર્મશુરુઓને ખરાબ સ્થિતિમાં દેખી તેઓમાં લાલચુપણું જૂએ, તેઓમાં અનીતિ જોયે, તેઓમાં અજ્ઞાનપણું જૂએ, એટલે ધર્મ જ ખોટો છે એમ માની લે છે. તથા બધાય શુરુઓ આવા શક જેવા છે ને દાંભિષ્ઠ છે એમ માની લે છે. તેથી સારા સારા મહાત્માઓનો પણ તેઓ લાલ લઈ શકતા નથી. કેટલાંક માણસોને કહીએ કે તમે ભણો અથવા તમારા છોકરાંઓને ભણાવો, ત્યારે તેઓ કહે છે કે, ભણીને શું કરીએ ? ભણેલાં તો બિલટાં બગડી જાય છે, હોટેલીયા શકત ઘઈ જાય છે, અને તિસ્મારખાં ઘઈ જાય

છે. એ કરતાં ન ભણેલાં આળાંભોળાં હોય તે સારા કે કંઈ તો માને ? બીજા કેટલાક શ્રીમંતોને કહીએ કે, શેઠ કાંઈ પરમાર્થ કરો, ત્યારે તેઓ કહે છે કે, શું ધૂળ પરમાર્થ કરે ? હમણાં સદાચરત કાઢ્યું હતું પણ તેમાં બધા લક્ષ્મી આવતા હતા; કોઈ સારો માણસ મળે નહિ. અમારી ક્ષત્રિય મંદિર છે તેમાં જે પૂજારી છે તે દૂરથી જ પગે લાગવાળો છે. એવા અક્ષલના ઓધમીરાને ઉત્તેજન આપવામાં શું વળે ? ઊલટી લખાડી વધે. અમારા કાકાની ધર્મશાળામાં પણ ઘણાંએ ખરાબ કામો થાય છે, અને મુસાફરાને તો ક્યારેક જ લાલ મળે, બાકી તો રાજ્યના અમલદારો આવે તે દબાવી બેસે છે. હવે વિચાર કરો કે, રોજ રોજ તેઓની સાથે કોણ કનિયા કરે ? આવી રીતે દરેક સારાં કામોનો પણ માઠો ઉપયોગ થાય છે, અને લુભ્યાઓ તેમાંથી ગેરલાલ લઈ જાય છે. માટે એવા લુભ્યાઓ સાડ તે મહેનત કોણ કરે ? એ કરતાં કાંઈ ન કરવું એ જ સાડ. આવી જાતનાં વિચારો કરનારાં ને તે પ્રમાણે વરતનારાં પણ કેટલાંક માણસો છે. પણ યાદ રાખજો કે, એ એક તરફની વાત છે. હવે આપણે બીજી બાજુ પણ તપાસવી જોઈએ. એ બીજી બાજુ તપાસતાં એમ જણાય છે કે—

ગાયોને પાણી પાવા સાડ અવેડા બંધાવ્યા હોય ને તે અવેડામાં કોઈ કોઈ વખત જંગલી ડુક્કરો પણ પાણી પી જાય, ફાડી ખાનારાં વાઘ વડેઓ પણ કોઈ વખત પાણી પી જાય, અને મુઠાંઓને ખાનાર ઘોરખોદાં પણ અવેડામાંથી પાણી પી જાય, તે સાડ કાંઈ અવેડા ખોદાં નખાય ? કહો કે નહિ જ.

તેમજ ધર્મનાં, પરમાર્થનાં કે જ્ઞાનનાં જે જે સાધનો હોય તેનો કાંઈક દુરુપયોગ તો થાય જ, પણ તેથી કાંઈ જ્ઞાનની, પરમાર્થની કે ધર્મની કિંમત ઓછી થઈ જાય નહિ. કારણ કે એમાં ધર્મનો દોષ નથી, એમાં જ્ઞાનનો દોષ નથી, એમાં પરમાર્થનો દોષ નથી, પણ નબળા મનનાં માણુએમાં જે બળવાન સ્વાર્થ-વૃત્તિ રહેલી છે તેને લીધે તેઓ એવી ભૂલો કરે છે અને એ ભૂલો તો નાના મોટા રૂપમાં સર્વ દેશમાં, સર્વ કાળમાં અને સર્વ પ્રજામાં થોડે ઘણે અંશે થવાની જ. તે સાફ કરીને કાંઈ એવાં શુભ કામોમાં બેઠરકારી રખાય નહિ, ને આપણાથી આપણી ફરતે ચૂકાય નહિ. આપણે તો આપણી ફરતે બળવવી જ જોઈએ, અને તેમાં જેટલી બને એટલી ચોક્કસી રાખવી જોઈએ. છતાં પણ કોઈક વખત કાંઈ દુરુપયોગ તો થવાનો જ. પણ કોઈક વખત કાંઈ સંજોગોને આધારે સારાં કામોનો થોડી વાર દુરુપયોગ થાય તે સાફ કાંઈ હિંમેશને માટે એવાં કામો તજ દેવાય નહિ. તેમજ કોઈક ઠેકાણે બહુ પોલ-પોલ હોય તેથી કાંઈ સૌ ઠેકાણે એમ જ હશે એમ માની લેવાય નહિ. એમ સમજીને ભલાં કામો કરતાં અટંકી પડવું એ તો એક જાતની બહુ જ મોટી નબળાઈ છે. માટે એવી નબળાઈમાં પડ્યા રહેવું નહિ, પણ જેમ બને તેમ ચોક્કસાઈથી પરમાર્થનાં કામો કરો, જ્ઞાન મેળવો, અને ધર્મ પાળવાની તથા ધર્મ વધારવાની કોશિશ કરો. એમાં જ પ્રભુ રાજ છે, ને અતે એમાંથી કલ્યાણ છે.

૧૩ : પ્રભુ આપણને જેવી સ્થિતિમાં રાખે તેવી સ્થિતિમાં આનંદથી રહેવું જોઈએ

[' સ્વર્ગતુ' વિમાન ' નં. ૨૪૬]

જેમ નાટકના એક્ટરોને જે વેષ મળે તે તેણે ભજવવો જોઈએ, તેમ જ પ્રભુ આપણને જેમ રાખે તેમ આનંદથી રહેવું જોઈએ. ળધા એક્ટરો જો એમ કહે કે, અમને તો રાજાનો જ વેષ જોઈએ, સિપાઈનો, બાવાનો, વેશ્યાનો, કે લોગણ લટિયા ગ્રાહ્યનો વેષ અમને નહીં જોઈએ, તો કાંઈ નાટક ચાલે નહીં. કોઈ પણ એક્ટરને શો વેષ આપવો તે તો તેના માલિકની મરજીની વાત છે. એક્ટરની જે ખૂબી છે તે કાંઈ મોટા વેષ વાગામાં નથી, પણ પોતાને મળેલો પાર્ટ સારામાં સારી રીતે ભજવવો તેમાં જ છે. હલકા કે ભારે વેષની સામે જોવાતું એક્ટરનું કામ નથી; કારણ કે તેની યોગ્યતા પ્રમાણે જ માલિકે તેને વેષ આપેલો હોય છે. એક્ટરનું તો એ જ કામ છે કે

પોતાને જે વેધ મળેલો છે તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે ભજવવો. એ જ તેની ખૂબી છે. તેમ જ આપણને પ્રભુ જે સ્થિતિમાં રાખે તે સ્થિતિને અનુસરવું થઈ જવું, ને તેમાં જ આનંદ માનવો, એનું જ નામ ભગવદ્દષ્ટિછાને આધીન થવું છે; અને એ જ પ્રભુને વહાણું છે. માટે આપણે તો એવા જ બની જવું કે:—

(શુજંગી)

પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેવું,
સદા રાજી રાજી હૃદયમાંહે રહેવું;
કદી હેઝકી હામ હૈયે ન હારો,
ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો.

૧૪ : માણસો બોલે એટલું પાળી શકતાં નથી, પણ તેથી સાડું સાંભળવું છોડી દેવાની કાંઈ જરૂર નથી

[' સ્વર્ગ'નું વિમાન ' નં. ૨૪૭]

એક બાઈ કથા સાંભળવા માટે દરરોજ મંદિરમાં જતી હતી ને બહુ પ્રેમથી પ્રભુનો મહિમા સાંભળતી હતી. એક દિવસ તે બાઈના વરે કહ્યું કે, કથા વાંચવાવાળો જેમ કહે છે તેમ તે પોતે કરતો નથી માટે ત્યાં જવામાં કાંઈ લાભ નથી. ગોટાં મોટાં પોયાં વાંચે, પણ તે પ્રમાણે કરે કાંઈ નહીં, તેમાં શું વળે ? એ તો બધું પોથીમાંનાં રોંગણાં જેવું છે. ત્યાં જવાથી કાંઈ લાભ થાય નહિ. રોજ રોજ મફતના શું ધક્કા ખાય છે ? ત્યારે તે બાઈએ કહ્યું કે, કરવું ને મરવું તો બરાબર છે. તમને રીસ થડે ત્યારે મને જ્યારે ત્યારે રાંડ રાંડ કહો છો, પણ મને રાંડ કરી દેખાડો તો ખબર પડે કે રાંડ કેમ થાય છે ? રાંડ કહેવી એ સહેલું છે, પણ રાંડ કરવી એ કાંઈ સહેલું નથી. તેમ જ માણસો બોલે એટલું પાળી શકતાં નથી, એ ખરું છે; પણ તેથી કાંઈ સાડું સાંભળવું છોડી દેવાની જરૂર નથી. રોજ રોજ કાંઈક ભલી વાત સાંભળીએ તો કોઈક દિવસ પણ તેની રૂઝી ઓસર ધયા વિના રહે નહીં. માટે હરિકથા સાંભળવામાં તો, પ્રભુના જશ સાંભળવામાં તો, ધર્મનો મહિમા સાંભળવામાં તો લાભ જ છે, લાભ જ છે, લાભ જ છે.

૧૫ : કડવી તુમડીને જત્રા કરાવીએ પણુ
 તેથી અંદરથી ધોયા વિના તે કાંઈ સીઠી
 થાય નહિ; તેમ અંતર ધોયા વિના
 આડંબરથી કાંઈ પાપ જાય નહિ

[‘સ્વર્ગ’નું વિમાન’ નં. ૮૬]

ઋષિઓએ જહુ સારી રીતે આપણને સમજાવેલું છે કે,
 ‘ધર્મ’નું તત્ત્વ સક્રિય ને પરમાર્થ છે, અને ભક્તિ તથા પર-
 માર્થ હૃદયની સરલતાથી, હૃદયની પવિત્રતાથી બની શકે તે જ
 કામનાં છે. મનની મલિનતાને જ્યાં સુધી ન ધોઈએ ત્યાં સુધી
 બહારનાં ગમે એટલાં કર્મ કરવાથી પણ આપણે પવિત્ર થઈ
 શકીએ નહીં. લાંબાં લાંબાં તિલક, મોટી મોટી છાપો, સુંદર
 માળાઓ, ઘણી કંઠીઓ ને જહુ વાર નહાવાથી તથા બીજાં-
 યોથી જહુ અલગાઈ જવાથી જ આપણે પવિત્ર થઈ શકતાં
 નથી, પણ હૃદયની સરલતાથી જ પવિત્ર થઈ શકાય છે. તેને
 માટે આપણા લોકોમાં વપરાતું એક જીવું દષ્ટાંત છે:—

જે ભાઈઓ હતા. તેમાં નાનો ભાઈ બહુ ધામધૂમિયો ને ખટપટી હતો. દરેક નાની નાની બાબતમાં પણ તે બહુ જ આસક્તિ રાખતો, વાતવાતમાં ગુસ્સે થતો, જરા જરામાં તેને માનઅપમાન લાગી જતું, જરાવાર પણ તે પોતાની વૃત્તિને શાંત રાખી શકતો નહીં. ઘણી જાતની ઉપાધિઓ તે પોતાને માથે વહેારી લેતો ને ઘણી જાતના અપંગ કરી બહુ દોલત મેળવતો હતો. તેને માનપાનની બહુ ઇચ્છા હતી. તેથી પોતે નાતજાતમાં સારો કહેવાય તે સારું જાત્રા કરવા નીકળ્યો. એ વખતે પોતાના મોટા ભાઈને કહ્યું કે, તમે પણ મારી સાથે જાત્રા કરવા ચાલો. ત્યારે શાંત વૃત્તિ ને સરલ ચિત્તવાળા મોટા ભાઈએ કહ્યું કે, મને તો અહીં જ જાત્રા છે. જ્યાં પ્રભુત્વ નામ લેવાય ત્યાં તીર્થ જ છે. હું હાલમાં આવી શકું તેમ નથી, પણ એક મારી તુંબડીને તમે જાત્રા કરવા લેતા જાઓ ને જ્યાં જ્યાં તમે સ્નાનપાન કરો ત્યાં ત્યાં મારી તુંબડીને પણ નહવરાવજો. નાનો ભાઈ મોટા ભાઈની ઇચ્છા પ્રમાણે તેની તુંબી પોતાની સાથે લેતો ગયો અને તે તુંબીને પણ પોતાની સાથે બરોબર રીતે જાત્રા કરાવી.

એ પછે ચાર છ મહિને જાત્રા કરીને તે ઘેર આગ્યો, ત્યારે મોટા ભાઈએ તેને પોતાને ઘેર ઉતાર્યો. એ પછે બન્ને ભાઈઓ સાથે જમવા બેઠા. એ વખતે મોટા ભાઈએ પેલી જાત્રાવાળી તુંબીને ઉપરથી કાપી અંદરથી ઘોચા વિના તેમાં પાણી ભર્યું ને તે પાણી જાત્રા કરી આવેલા પોતાના નાના ભાઈની પાસે મૂક્યું. જમતે જમતે મોટા ભાઈ પૂછવા લાગ્યો કે, મારી

તુંળીને બધાં તીર્થમાં નહવરાવી છે કે ? ત્યારે નાના ભાઈએ બહુ ખુશીમાં આવી જઈને કહ્યું કે, હા; બધે ઠેકાણે બરોબર રીતે જ્યાં જ્યાં અમે નાદ્યાં ત્યાં ત્યાં સર્વ ઠેકાણે તેને પણ નહવરાવી છે. અમે કયાંય પણ તેને ભૂલી ગયાં નથી. ગંગાજી, જમનાજી, નર્મદા, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, પ્રયાગસંગમ, સરસ્વતી, ત્રિવેણી વગેરે બધે ઠેકાણે તેને નહવરાવી છે. એમ વાત કરતે કરતે તે પાણી પીવા લાગ્યો, પણ તેની પાસેનું પાણી તો પેટી કડવી તુંળીમાંનું હતું, એટલે બહુ કડવું લાગ્યું. તેથી તુરત ત્યાં જ ઠેકાણો કરી નાંખ્યો ને બૂમ પાડી ઊઠ્યો કે આ શું ? આવું કડવું જેર જેવું પાણી કયાંથી ? ત્યારે મોટા ભાઈએ કહ્યું કે, એ શું વાત ? એ તો નવાઈ જેવું ! શું તમને કડવું પાણી લાગ્યું ? એ પાણી તો તમારી સાથે અડસઠ તીર્થમાં નહાએલી પવિત્ર તુંળીનું છે. એમાં હજી પણ કડવાશ કેમ રહી ? ત્યારે તમે મારી તુંળીને બરાબર જત્રા કરાવી નહીં હોય ! એ સાંભળી નાના ભાઈએ કહ્યું કે, અમે તો તેને ઉપરથી નહવરાવી, પણ તેની અંદર કયાં ધોયેલું છે ? ઉપરથી નહવરાવીએ તેમાં અંદરની કડવાશ કેમ જાય ? ત્યારે મોટા ભાઈએ કહ્યું કે, તમે જત્રા તો કરી આવ્યા, પણ તે મારી તુંળીની પેઠે બહારથી જ કે કાંઈ અંદરથી પણ ખરું ?

આ સાંભળી નાનો ભાઈ શરમાઈ ગયો. તેની ખાતરી થઈ ગઈ કે વ્યાવહારિક પ્રયત્નોમાં ડાહ્યા થવું એ કાંઈ તરવાનો રસ્તો નથી, એથી કાંઈ મનના-અંતરના વિકારો-મનની કડવાશ જાય નહીં, એ કડવાશ તો હૃદયની સરલતાથી, હૃદયની પવિત્રતાથી

જ દૂર થઈ શકે. માટે આઝા ડોળડિમાકમાં નહીં ફસાઇ જતાં
હૃદયની સરલતા રાખતાં શીખો. ઇશ્વરને સરલતા ગમે છે,
પ્રપંચ નહીં. આજે આપણે સરલતાને લોટપણું કહીએ છીએ,
પણ યાદ રાખજો કે ઇશ્વરને લોળાપણું પસંદ છે. માટે ભાઈઓ!
દાંલિકપણામાં ને બહારના આડંબરમાં જ નહીં પડ્યા રહેતાં
અંતરનો શુદ્ધિ થાય તેમ કરો !

(ગઝલ)

જીને આપકું જોયા નહીં, મન મેલકું ધોયા નહીં,
મિલ ડાઘકું જોયા નહીં, અંધોલ ક્રિયા સો કયા બયા ?   જીને
કેત્તા દુવા ધન માલકા, ધંધા ક્રિયા જંગલકા;
જુદયા બયા ચંડાતકા, કાશી ગયા સો કયા બયા ?   જીને

૧૬ : રોટલાનું નામ લીધાથી કાંઈ પેટ
ભરાય નહિ, તેમજ ધર્મનું નામ લેવા
માત્રથી કાંઈ કલ્યાણ થાય નહિ

[‘ સ્વર્ગની રૂંચી ’ નં. ૧૫૦]

ધર્મ શબ્દનો ટૂંકો અર્થ એટલો જ કે, ધારણ કરવું તેનું નામ ધર્મ; પણ ધારણ કરવાનો અર્થ બહુ મોટો છે. ધારણ કરવું એટલે પ્રથમ સમજવું; કારણ કે, સમજ્યા વિના કાંઈ પણ ચીજ ધારણ થઈ શકે નહિ. સમજ્યા પછી આપણી ખુશીથી તેને કબૂલ કરવું, કબૂલ કર્યા પછી તે પ્રમાણે વરતવું, અને એ પ્રમાણે વરતીને તેને આપણું પોતાનું કરી લેવું તેનું નામ ધારણ કરવું છે. હવે જુઓ કે, ધારણ કરવામાં મુખ્ય ચાર બાબત છે. પ્રથમ સમજવું એટલે કે જ્ઞાન મેળવવું. બીજું, કબૂલ કરવું એટલે કે શ્રદ્ધાથી માનવું. ત્રીજું સમજ્યા પ્રમાણે ને માનવા પ્રમાણે પાળવું. અને ચોથું, એ ત્રણે બાબતોને આપણી પોતાની કરી લેવી, એટલે કે આપણે તદ્દપ બની જવું, તેનું નામ ધારણ કરવું છે. હવે ધર્મનો અર્થ સમજ્યા ? વેદમાં જે ત્રણ ભાગ છે—કર્મ, ઉપાસના, ને જ્ઞાન—તેનું રહસ્ય સમજી-મુકિત મેળવવી તેનું નામ ધર્મ છે. પ્રથમ ઇશ્વરનાં સ્વરૂપનું બની શકે એટલું જ્ઞાન મેળવવું, પછી શ્રદ્ધાથી પ્રેમપૂર્વક તેની

લકિત કરવી, અને છેવટ તેના હુકમો પાળી પ્રભુ જેવા થઈ પ્રભુની હજૂરમા મોક્ષધામમા પહોંચવું તેનું નામ ધર્મ છે માત્ર ધર્મની વાતો કરવી તેનું નામ કાંઈ ધર્મ નથી ઇશ્વરને ઝોળખવા માટે પવિત્ર શાસ્ત્રની ને મહાન લક્ષ્મીની વાતો કરવી એ તો માત્ર ધર્મનું પહેલું પગથિયું છે પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ અને પ્રભુપ્રેમ કે જેને આપણે લકિત કહીએ છીએ તે ધર્મનું બીજું પગથિયું છે સારા આચારવિચાર, બ્રાતૃભાવ, અને ભગ-વદ્દ્વંદાને આધીન થવું, એટલે કે પ્રભુ જે સ્થિતિમા રાખે તે પ્રમાણેની ફરજ બજાવવી ને તેમા આનંદથી રહેવું એ કર્મ-કાંડ, તે ધર્મનું ત્રીજું પગથિયું છે એ ત્રણે બાબતો પાળીને જે તેનું તત્ત્વ લઈ શકે છે તે ભાગ્યશાળી મહાત્મા ઉપર કૃપા કરીને પ્રભુ તેને પોતાના જેવા બનાવી પોતાની હજૂરમા મોક્ષ ધામમા રાખે છે. એ ધર્મના ફળરૂપ ચોથું પગથિયું છે આવી રીતે આત્મા પોતાની પૂર્ણ ઉન્નતિએ પહોંચે તેમ વરતવું તેનું નામ ધર્મ છે માત્ર વાતો કરવાનું નામ કાંઈ ધર્મ નથી જેમ કે, રોટલા રોટલા બોલ્યા કરવાથી કાંઈ રોટલા ખાધા વિના પેટ ભરાય નહિ, અને દવાનું નામ લેવાથી કાંઈ દવા પીધા વિના રોગ મટે નહિ, તેમ જ ધર્મની વાતો કર્યા કરવાથી ધર્મ પાળ્યા વિના કાંઈ આત્માના કલ્યાણ થાય નહિ, અને પ્રભુ પ્રસન્ન થાય નહિ માટે બહારની ઉપલક્ષ લૂખી લૂખી વાતોમા જ નહિ પડ્યા રહેતા મન, વચન ને કર્મથી કાંઈક પણ જેટલો બની શકે તેટલો ધર્મ પળાય તેમ કરો

૨

ભક્તિસાધન અને ભક્તજન

૧૭ : પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરવાથી થતા ફાયદા

[‘ સ્વર્ગની સડક ’ નં. ૬]

એક સંતને કોઈ નાસ્તિક માણસે પૂછ્યું કે, તમે રામ રામ જપો છો એથી તમને શો લાભ થાય છે ? તમે કોઈ દિવસ રામને જોયા છે ? ત્યારે તે સંતે કહ્યું કે, તમે ખટાશને જોઈ છે ? મીઠાશને જોઈ છે ? ખારાશને જોઈ છે ? ને કડવાશને જોઈ છે ? કહો કે નહિ. આ બધી વસ્તુઓ આંખથી દેખાતી નથી કે બીજાં જોને દેખાડી શકાતી નથી, પણ તેમના સ્વાદથી સમજી શકાય છે અને બીજાંને પણ તેનો સ્વાદ ચખાડી શકાય છે. તેમજ ભગવાનને અમે નજરે જોયા નથી, પણ જ્યારે અમે એના નામનું સ્મરણ કરીએ છીએ અને તેના ગુણગાન કરીએ છીએ ત્યારે અમારા અંતરમાં બહુ જ આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. અરે ‘શું’ એ નામની વાત ! મહાન પ્રભુના પવિત્ર નામનું સ્મરણ થાય છે ત્યારે અમારા અંતરમાં અનેક જાતના સદ્ગુણો આવી જાય છે, તથા મનમાં સંતોષ, તૃપ્તિ અને ઉત્તમ પ્રકારનો દિલાસો મળી જાય છે. એ પછી શુભ વિચારો થયા કરે છે અને

સદ્ગુણોદ્ધિ ખીલતી જાય છે. એ સિવાય કોઈ કોઈ વખત અણ-
ધારી મદદ આવી મળે છે, મનની શ કાચો મટી જાય છે, મુશ્કેલ
વાતોના ખુલાસા થઈ જાય છે, અને ઘણી જાતની વાજખી
મચ્છાઓ પોતાની મેળે મેળે પાર પડતી જાય છે. આ બધું
નામસ્મરણથી થાય છે, એમ અમે પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવી શકીએ
છીએ. પણ ભજન કરવાથી જેટલું શીખી શકશો તેટલું આ
બધા વર્ણનો સાંભળવાથી શીખી શકશો નહિ. માટે મારી
તમને એ ભલામણ છે કે, જો અમારા જેવો આનંદ લૂંટવો
હોય અને હૃદયમાંથી બધો કચરો કાઢી નાખીને હલકાં કૂલ જેવા
થઈને ફરવું હોય, તો અમે જેમ પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરીએ
છીએ તેમ તમે પણ સર્વશક્તિમાન મહાન પ્રભુના પવિત્ર
નામનું સ્મરણ કરો, એટલે તમને પણ એ બધા ફાયદા સહે-
લાઈથી મળવા લાગશે. કારણ કે વાતોથી કાંઈ મળતું નથી પણ
એનો સ્વાદ તો જે ચાખે તેને જ ખજાર પડે છે; અને એ સ્વાદ
ચાખવા માટે તો એ નામસ્મરણ કરવું પડે છે. માટે ફાગટના
વાદવિવાદ કરવામાં રહી જાઓ છો, તેને બદલે ભક્તોની સાથે
ભળી જાઓ, અને તેઓની સાથે સાથે પ્રભુના ગુણ ગાવા લાગો
તથા નામસ્મરણ કરવા લાગો, એટલે સ્મરણની ખૂબી સમજી
શકશો, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. માટે નામસ્મરણમાં મંડયા
રહો ! નામસ્મરણમાં મંડયા રહો !

૧૮ : ગામમાં રાજા આવવાનો હોય તો
કેટલી બધી સફાઈ રાખવી પડે છે ? ત્યારે
પ્રભુને હૃદયમાં લાવવા માટે કેટલું બધું
પવિત્ર થવું જોઈએ એના વિચાર કરો.

[' સ્વર્ગનું વિમાન ' નં. ૨૬૬]

કલકત્તાનો ગવર્નર જનરલ આવવાનો હતો, તેથી મુંબા-
ઈમાં શહેરમુધારાની મોટી ધામધૂમ ચાલી રહી હતી. રસ્તાઓ
સાફ થતા હતા; મકાનો ઉપર રંગ અને વારનીસ લાગી રહ્યાં
હતાં; રસ્તાઓ ઉપર લોકો વાવટા અને તોરણો બાંધતા હતા;
કોઈ કાગળનાં ફૂલો ગોઠવતા હતા; કોઈ પોતાની દુકાન પાસે
જરીના તાકાઓ લટકાવતા હતા; કોઈ ધન્ય પતાકા ફરકાવતા
હતા; કોઈ સોનેરી રૂપેરી મોટા અક્ષરે “ ભલે પધારો નામદાર
વાઈસરાય સાહેબ ” એમ લખતા હતા; કોઈ મુશોબિત કાગ-
ળોની લલકાદાર કમાનો બનાવતા હતા; કોઈ ફૂલપાનનાં રોન-
કદાર આરકાઓ ગોઠવતા હતા; અને કેટલાક ઝવેરીઓએ
પોતાનાં ઘર પાસે મોતીઓની શેરો લટકાવી દીધી હતી. બંદર

ઉપર લોકોનાં ટોળે ટોળાં મળતાં હતાં, અને રસ્તાની બેઠી બાજુએ ભારે દબદબાથી લફકર ગોઠવાઈ ગયું હતું; તથા વાઈ-સરાય સાહેબના માનમાં તોપોના ખાર પણ થઈ રહ્યા હતા.

મુંબઈમાં જ્યારે આવી ધામધૂમ ચાલી રહી હતી, ત્યારે કાઠિયાવાડથી એક ભક્ત મુંબઈમાં આવેલા હતા. તે ભક્ત કોઈની ભલામણથી મુંબઈના એક સુધરેલા શેઠિયાને ત્યાં ભિતરેલા હતા. એ શેઠિયો અરધો વટલેલા જેવો હતો. તેથી તેને ભક્તની રીતભાત પસંદ પડતી નહોતી. એટલે વાતવાતમાં તે ભક્તની ચેષ્ટા કર્યા કરતો હતો. ભક્ત દિવસમાં બે ત્રણ વખત નહાય, બહુ માળા-કંઠી રાખે, બહુ તિલક છાપાં કરે, બહુ વ્રત-ઉપવાસ કરે, બહુ ધર્મની વાતો કર્યાં કરે, બીજા ભક્તોમાં ભજ્યા કરે, અને પોતાની સેવાપૂજામાં બહુ વખત ગાળે, તે પેલા શેઠિયાને પસંદ પડતું નહીં. તેથી તે કહેતો કે ભક્ત! તમે ભક્ત થયા પણ હજી ઢોંગ ન મૂક્યા. આ બધાં ઢોંગ માંડ્યા છે, એમા કાંઈ નહીં વળે, પ્રભુ તો અંતરમાં જોઈએ. આ બહારના ભગવા શા કામના? આમ વાત ચાલે છે એટલામાં તોપ ફૂટી. તોપનો અવાજ સાંભળીને શેઠે કહ્યું કે, ભક્ત! ચાલો ચાલો, જલદી કરો; આજની ધામધૂમ જોવા જેવી છે. ભક્તે પૂછ્યું કે શું છે? શેઠે કહ્યું કે, અરે ભલા માણસ! એટલી પણ ખબર નથી? આજે વિલાયતથી કલકત્તાના ગવર્નર સાહેબ આવે છે. ભક્તે કહ્યું કે, ગવર્નર આવે તેમાં શું થયું? એમાં આટલી બધી ધામધૂમ શેની? શેઠે કહ્યું કે, એ તે કાંઈ સવાલ છે? ગવર્નર આવે તેમાં શું થયું? તમે ભગતડાઓ તે દુનિયાદારીમાં કાંઈ

સમજો છો કે નહીં જ ? એવો મોટો હાકેમ આવે તેને માન ન આપવું જોઈએ ? જો એને એના દરજ્જા પ્રમાણે માન ન આપીએ તો પછે રાજ્ય તરફની આપણી વફાદારી કેવી રીતે બતાવી શકાય ? ભકતે કહ્યું કે, પણ એવી વફાદારી બતાવવાની જરૂર શું ? આ સાંભળીને તે શેઠ ચિઠાઈ ગયો. તેણે કહ્યું કે, ભગત ! તમે સાવ ઢોર જેવા છો. રાજ્ય તરફ વફાદારી બતાવવાની જરૂર શું એમ તમે કહો છો ? એમ કહેનારને તો ટ્રુફેટાટ બાંધીને ખૂબ ફટકાવવા જોઈએ. જેના રાજ્યમાં આપણે સુખથી રહીએ, જે આપણું ફડી રીતે રક્ષણ કરે, જે આપણને નવા નવા હાકો આપે, જે આપણને ચોરોથી, લૂંટારાઓથી, ને પરદેશી લોકોના હુમલાઓથી બચાવે, જે આપણે માટે રસ્તાઓ, પૂલો, દવાખાનાંઓ ને નિશાળો વગેરે બંધાવે, જે આપણા ધંધા રોજગારોને, ખેતીવાડીને તથા વેપારને ખીલવે, દુકાણ, રેલ, આગ વગેરે આફતોની વખતે જે આપણને મદદ કરે, અને જે આપણા ધર્મનું રક્ષણ કરે, તે રાજ્યની તરફ વફાદાર ન રહે અને તેના ભલા હાકેમોને માન ન આપે, એના જેવો નિમ કહરામ ખીજો કોણ ?

ભકતે કહ્યું કે, શેઠ ! તમારી બધી વાત ખરી છે; પણ એ ઉપરથી તો સૌથી વધારે નિમકહરામ તમે લાગો છો. શેઠે કહ્યું કે, તમારું લેણું જરા ચસ્કેલું લાગે છે. હું કેવી રીતે નિમકહરામ છું ? ભકતે કહ્યું કે ગવર્નરે અને ગવર્નરના રાજાના રાજાઓ પણ જેના ચરણમાં હબારો હજારવાર માથું ઝુકાવી રહ્યા છે, જેના હુકમથી સૂરજ બળકી રહ્યો છે, જેના

હુકમથી દરિયામાં ભરતી-ઝોટ થયા કરે છે, જેના હુકમથી વારાઓ ફર્યા કરે છે, જેના હુકમથી વરસાદ વરસ્યા કરે છે, જેના હુકમથી ઝાડો ફળો આપે છે, જેના હુકમથી તમે તથા આખી દુનિયા અને અનંત બ્રહ્માંડો પેદા થયાં છે, તે સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ તરફ તમે બેઠરકારી રાખો છો, માટે તમે સર્વ નિમકહરામો કરતાં પણ વધારે નિમકહરામ છો; કારણ કે બીજા નિમકહરામો તો દુનિયાની તરફ નિમકહરામ હોય છે, પણ તમો તો ખુદ પ્રભુની તરફ નિમકહરામ છો. હવે તમે વિચાર કરો કે, એક હાકેમ આવવાનો હોય તેને માટે પણ જ્યારે એટલી બધી ધામધૂમ કરવી પડે છે, ત્યારે અનંત બ્રહ્માંડના નાથને આપણા હૃદયમાં લાવવા માટે કાંઈ તૈયારી ન બેઠે એ કે ?

ભાઈઓ ! ભક્તિનાં બહારનાં ચિહ્ન તે પ્રભુ તરફની વફાદારીની નિશાનોઓ છે, અને પ્રભુને અંતરમાં લાવવાની તે તૈયારીઓ છે. માટે જો પૂર્ણ પ્રેમથી મહાન પ્રભુને અંતરમાં લાવવો હોય તો શરૂઆતમાં ભક્તિનાં બહારનાં ચિહ્નોની પણ કેટલેક દરજ્જે જરૂર છે.

૧૯ : ખરા ભકતો આવતી કાલની ફિકર કરતા નથી, અને જે કાલની ફિકર કરે તે ખરા ભકતો હોતા નથી

['સ્વર્ગ' વિમાન' નં. ૩૧૯]

એક ગુરુ ને એલો કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં જમવા ગયા. જમી
ભિંયા પછે તે શેઠનો માણસ મૂઠીભરીને સોપારીના કટકા
લાવ્યો, ને તે ચેલાના હાથમાં આપ્યા. ચેલાએ તેમણી એક બે
કટકા ખાધા, અને બાકીના કટકા પોતે એઢેલા લૂગડાં ને છેડે
ખાંધ્યા, ને ગુરુ-એલો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

જતાં જતાં રસ્તામાં ગુરુની નજર ચેલાના કપડાના છેડા
ઉપર પડી. તેથી તેણે પૂછ્યું કે, બેટા ! આ ગાઠે શું ખાંધેલું
છે ? ચેલાએ કહ્યું કે, મહારાજ ! સોપારીના કટકા છે. ગુરુએ
કહ્યું કે, એ શા માટે ખાંધી રાખ્યા છે ? ત્યારે એ ચેલાએ કહ્યું
કે, કાલ સાર. ગુરુએ અજબ થઈને કહ્યું કે, અરે ! એટલો બધો
અવિશ્વાસ ! જેણે તને આજે દૂધપાકપૂરી આપ્યાં તે કાલ
સોપારી નહીં આપે ? જેણે તને આટલાં બધાં વરસ સુધી જીવા-

ડયો તે તને આવતી કાલ સોપારીનો કટકો નહીં આપે ? અને
 કદી સોપારી ન મળે તોપણ ભગવદ્દુઃખ ! એની વળી દરકાર
 શું ? એવી દરકાર રાખે છે ત્યારે સાધુ શા માટે થયો ? બેટા !
 ઘર છોડતાં તને મુશ્કેલી લાગી નહીં, માળાપ છોડતાં તને દિલ-
 ગીરી લાગી નહીં, ખાઇડી તજતાં તને વિચાર ન થયો, નાતબત
 ને માન-મરતબો છોડતાં તને ફિકર ન થઇ, ધન-હોલતની અને
 વિષયોનાં મુખની તેં પરવા કરી નહીં, અને હવે સોપારીના
 કટકાની દરકાર રાખે છે ! ! ટાઢ તાપથી ને તીર્થો કરતાં મુસા-
 ફરીના થાકથી તું ડર્યો નહીં, અને ભૂખ તરસની દરકાર છોડીને
 તારા આત્માના કલ્યાણ માટે તું ભક્ત થયો, તેમ છતાં પણ
 ભગવદ્દુઃખાશરાનું બળ છોડીને હજી તું સોપારીના કટકા ગાંઠે
 બાંધે છે ? શરમ ! શરમ ! આવું સાધુપણું તો લોકોને અને
 પોતે પોતાના પંડને ઠગવા માટે જ હોઇ શકે. ખરા ભક્તો તો
 કદી પણ ગઇ કાલનો અફસોસ કરતા નથી કે આવતી કાલની
 ફિકર કરતા નથી. બેટા ! તું જો તો ખરો, હરણો પાસે ક્યાં
 તિજેરીઓ છે ? માછલીઓને માટે બી વાવવા કોણ જાય છે ?
 કાકીડાઓ માટે ક્યાં બજાંઓ છે ? દેડકાંઓ કેની નોકરી કરવા
 જાય છે ? કબૂતરોની વખારો ક્યાં છે ? અને સાપના ખેતરો
 ક્યાં છે ? તેઓને માટે માણસોના જેવી કાંઈ પણ સગવડ નહીં
 હોવા છતાં પણ તેઓ ભૂખે મરતાં નથી, ત્યારે માણસો કેટલાં
 બધાં ઉત્તમ છે ? કેટલાં બધાં બુદ્ધિશાળી છે ? કેટલાં બધાં
 સાધનોવાળાં છે ? અને કેટલાં બધાં પ્રભુનાં કૃપાપાત્ર છે ? એનો
 વિચાર તો કર ! એવાં ઉત્તમ માણસો ને તેમાં પણ પ્રભુના ભક્તો
 ભૂખે કેમ મરશે ? શું એટલો પણ વિશ્વાસ નથી આવતો ?

ગુરુજીનો આ ઉપદેશ સાંભળી શિષ્યે પોતાની પાસેના સોપારીના કટકા ફેંકી દીધા અને એ કટકા ખાંધી લેવાની પોતાની ભૂલ સમજી તેને પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. ખરા ભકતો આવા નિઃસ્પૃહી હોય છે, ને એવું વિશ્વાસી જીવન ગાળનારા હોય છે. એવા મહાન ભકતોને માન આપતા શીખો, અને પ્રદ્ધા-ર્પણ કર્મો કરી એવા નિઃસ્પૃહી થતાં શીખો તથા ભગવદ્-આશ-રાત્રું બળ રાખતાં શીખો.

(ઇદ્રવિજય છંદ)

જા દિનતો ગર્ભવાસ તળ્યો નર, આઠકે અહાર કીયો તખ્તીકો,
ખાત હી ખાત ભયે ઇતને દિન, જનત નાંહી ન ભૂખ્યો કહીકો;
દોરત ધાવત પેટ દિખાવત, તું શક કીટ સદા અન્નહીકો;
સુંદર ઠયું વિશ્વાસ ન રાખત, સો પ્રભુ વિશ્વ ભરે સખહીકો.

૨૦ . પ્રભુને રીઝવવા માટે કંઈ બાવા થઈ જવાની જરૂર નથી

[' સ્વર્ગની સડક ' નં. ૧૬]

સુ બધના બંદરેથી એક જ દિવસે બે મોટી આગબોટો ખૂબ માલ ભરીને વિલાયત જવા નીકળી. તે બન્ને આગબોટોને રસ્તામાં બહુ મોટું તોફાન લાગ્યું. એ તોફાન વખતે અતિશય પવન ફુંકવા લાગ્યો. મોટાં પહાડ પહાડ જેવડાં મોજાં આવી આવવા લાગ્યાં, અને બાણે હમણાં આગબોટ ડૂબી જશે એવો ભય લાગવા માંડ્યો. એ વખતે પહેલી આગબોટના કેપ્ટને વિચાર કર્યો કે, આવા તોફાનમાં આગબોટ સલામત રહી શકશે નહિ, પણ જો માલને દરિયામાં નાખી દઉં તો આગબોટ હલકી થાય એટલે બચી શકશે. એમ ધારીને તેણે આગબોટમાંથી બધો માલ દરિયામાં નાંખી દીધો. બહુ કિંમતી ચીજો ભરેલી હતી તે બધી ચીજો દરિયામાં ફેંકી દીધી અને આગબોટને ખાલો કરી નાંખ્યો.

બીજી આગબોટનો કેપ્ટન બહુ બહાદુર હતો. તે તોફાનથી ડરી બચ તેવો કાયર નહોતો. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, તોફાન બહુ મોટું છે, એટલે જો આગબોટ ડૂબવાની હશે તો તેમાં માલ ભરેલો હશે તોપણ ડૂબશે; અને માલ નહિ ભરેલો હોય તોપણ ડૂબશે. માટે આપણે માલ ફેંકી દેવાની જરૂર નથી.

બંને એટલી ચોકસી રાખવી એ મારું કામ છે, પણ કંઈ માલ ફેંકી દેવો એ મારું કામ નથી. એમ સમજી તેણે માલ ફેંકી દીધો નહિ.

એ પછી થોડા વખતની અંદર તોફાન શાન્ત થઈ ગયું. કારણ કે તોફાન તે કેટલોક વખત ચાલી શકે ? એ તો વચમાં વચમાં કોઈ કોઈ વખત જરા વાર આવી જાય, પણ કંઈ હુમેશાં તોફાન રહે નહિ; કારણકે પ્રભુને શાન્તિ ગમે છે, કાંઈ તોફાન ગમતું નથી. એટલે તોફાન તો કોઈ કોઈ વખત જરા જરા વાર આવી જાય છે, બાકી ઘણા વખત તો શાન્તિ જ રહે છે. એવો નિયમ જ છે. તે નિયમ પ્રમાણે થોડી વારમાં તોફાન શાન્ત પડી ગયું. એ પછી બંને આગબોટો વિલાયતના કિનારા ઉપર પહોંચી, ત્યારે જે આગબોટમાં માલ ભરેલો હતો તે તોફાન-માંથી બચીને સહીસલામત આવી હતી તેને માન આપવા સારું બંદર ઉપરથી તોપો ફૂટવા લાગી. તે આગબોટે પોતાની ઉપર મુંદર વાવટા ચઢાવ્યા, અને લાખો માણસો એ આગબોટને જોવા માટે બંદર ઉપર લેખાં થયાં અને હુરરે, હુરરેના પોકારથી તેના કેચ્ટનને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. પણ જેણે પોતાનો માલ દરિયામાં નાંખી દીધો હતો તે આગબોટવાળો કેચ્ટન ચૂપાચૂપ પોતાની આગબોટને રાતને વખતે બંદર ઉપર લઈ આવ્યો, અને કંઈ પણ ધામધૂમ કરી નહિ. કારણકે તે પોતે પોતાના મનમાં શરમાતો હતો કે, માલ દરિયામાં ફેંકી દઈને આગબોટ બચાવવી તેમાં કંઈ બહુ મોટી વાત નથી. અને લોકોને પણ એમાં કંઈ નવાઈ લાગે નહિ, એટલે એવા બીકણુ

કેપ્ટનને પ્રજા પણ કંઈ ખાસ માન આપે નહિ. તેથી તે કેપ્ટનની આગળોટને પેલી આગળોટના જેવું કંઈ માનપાન મળ્યું નહિ અને એવું માનપાન ન મળે તેમાં કંઈ નવાઈ પણ નથી.

ખંધુઓ ! આવી જ રીતે જે ભક્ત પોતાની બૈરીને તણ છે, ઘરને ફેંકી દે, છોકરાંઓને રખડતાં મૂકી દે, ધંધારોજ-ગારની દરકાર રાખે નહિ, અને પોતે એકલો મસ્ત થઈને ક્યાંકે, તથા પારકાને આધારે પડ્યો રહે, અને એવી સ્થિતિમાં કંઈ થોડુંઘણું ભજન કરે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. પણ જે માણસ બધો માલ કાયમ રાખીને એટલે કે ગૃહસ્થાશ્રમની ઉપાધિઓ લોગવે ને તેમ છતાં તેમાંથી પરમાર્થ કરે તે જ ખૂબીની વાત છે.

આવી રીતે ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મો પાળીને પ્રભુને ભજવા એ વધારે મોટી વાત છે. માટે જ આપણાં શાસ્ત્રોમાં એમ કહેલું છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમ એ સૌથી મોટો આશ્રમ છે, અને બ્રહ્મચર્ય, વાનપ્રસ્થ તથા સંન્યસ્ત એ ત્રણે આશ્રમો ગૃહસ્થાશ્રમના આધારે રહેલા છે. આવો સૌને પોષણ આપનારો ગૃહસ્થાશ્રમ છે. માટે ગૃહસ્થાશ્રમની જન્તળો લોગવવી ને તેમ છતાં ભજન કરવું તથા ડુંડું ચારિત્ર રાખવું એમાં જ ખૂબી છે, ને એમાં જ બહાદુરી છે. તેથી જ બીજા ઘણા મહાત્માઓ કરતાં જનકવિદેહી વખણાયલા છે. માટે સંસારનો જન્તળોથી હારી જઈને બાવા બની જાઓ મા, પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઉપાધિઓ લોગવતે લોગવતે ભક્તિ કરો, એ જ અમારી ભલામણ છે.

૨૧ : સાચા ભક્તોની કસોટી : ભક્તતેલની વાત

[' સ્વર્ગનું વિમાન ' નં. ૧૦૦]

કોઈ એક રાજાનો ગુરુ હતો. તેણે રાજાને કહ્યું કે, દુનિયામાં ભક્તિ વધે એવા ઉપાય કરવા એ સર્વની ફરજ છે. એ કામ હરેક માણસે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે કરવું જોઈએ. માટે તું પણ તારા રાજ્યમાં કાંઈ ભક્તિ વધે એવું કામ કર ! ત્યારે રાજાએ તે ગુરુ મહારાજને કહ્યું કે, આપ હુકમ કરો તે કરવાને તૈયાર છું. ત્યારે તે ગુરુએ કહ્યું કે, તારા રાજ્યમાં જે ભગત થાય તેનો વેરો માફ કર ! રાજાએ કહ્યું કે, બહુ સારું.

પછી ગામમાં તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે, એક ભગત છે. તેથી તેની ઉપરના બધા કર રાજાએ માફ કર્યા ને ગામમાં ઢંઢરો પીટાડ્યો કે જે ભક્ત થશે તેના કર માફ કરવામાં આવશે. એ સાંભળી કર નહીં આપવા સારૂ રોજ રોજ ઘણા લોકો ભક્ત થવા લાગ્યા. એ પછે જે ત્રણ વરસમાં આખું ગામ ભક્ત થઈ ગયું. સૌ ટીલાં ટપકાં કરવા લાગ્યા, મંદિરમાં

જવા લાગ્યા ને ભક્તિનો ડોળ ડિમાક રાખવા લાગ્યા રાજાનો ગુરુ એ વખતે જત્રા કરવા ગયેલો હતો તે ત્રણ વરસે ફરીને પાછો આવ્યો ત્યારે રાજાને ઠાઠમાઠ વિનાનો ને બહુ ચિંતાતુર જોયો. ગુરુએ પૂછ્યું કે આમ કાં ? આવા હાલ કેમ થઈ ગયા ? ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાથી આમ થયું છે આજ ત્રણ વર્ષ થયાં ગામના સૌ લોકો ભક્ત થઈ ગયા છે, એટલે કોઈ પામેથી કર મળતો નથી તેથી કરજદાર થઈ ગયો છું, ને મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છું ત્યારે તે ગુરુએ કહ્યું કે કાલે એનો ઉપાય કરીશું આજે ઢંઢેરા પીટાવો કે જે ભગત હોય તે અહીં આવો એ સાંભળીને જે લોકો આવે તેમને એક ઠેકાણે આખી રાત પૂરી મૂકવા અને પછે તેમને કહેવું કે, મારા ગુરુ આવેલા છે તેમને ભગતતેલ જોઈએ છે, માટે સવારમાં ભક્તોનું તેલ કાઢવું છે. એમ સૌ લોકોને રાતે કહી દેવું ને તેલ પીલવાની ઘાણી વગેરે એ લોકોની સામે હાજર રાખવું રાજાએ એ ગુરુના કહ્યા પ્રમાણે સૌ લોકોને જાહેર કર્યું, એટલે સૌ જૂઠા ભગતો મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા. જ્યાં ભગતોને પૂર્યા હતા તેના દરવાજા પાસે સવારમાં રાજા હાજર થયો, ને તે સૌ લોકોના સાંભળતાં હુકમ કર્યો કે, જે ભક્ત હોય તેને ઘાણીમાં પીલીને તેલ કાઢો.

એ પછે એક એક માણસને અંદરથી બહાર કાઢવા લાગ્યા, ને પૂછવા લાગ્યા કે તું ભગત છે ? ત્યારે તે જવાબ દેતો કે નહીં, હું ભક્ત નથી; હું તો જૂલમાં અહીં આવી ગયો છું. અંદરના સર્વ લોકોએ પોતપોતાની માળા કંઠી તોડી નાંખી,

પોતાનાં ટીલાં ટપકાં ભૂસી નાંખ્યાં અને કંઈ કંઈ વિચિત્ર જવાબ આપી છૂટવા લાગ્યા. અંતે એક જણે જે ખરો ભક્ત હતો તે બાકી રહ્યો. તેણે કહ્યું કે હા, હું ભક્ત છું ને જો કોઈને પણ કામ લાગતું હોય તો ભલે ખુશીથી માફ તોલ કાઢો; હું તૈયાર છું. દેહનો નાશ તો થવાના જ છે, ત્યારે નકામો નાશ થાય તે કરતાં કોઈના પણ ઉપયોગમાં આવીને નાશ થાય તો તે હજાર દરજ્જે સાફ છે. દધીચિ ઋષિ, મોરધવજ રાજા, સગાળશા શેઠ ને મહારાજા દિલીપ વગેરે ભક્તોએ બીજાંઓને માટે પોતાના તથા પોતાના પુત્રોના પણ પ્રાણ આપેલા છે, ત્યારે મારો દેહ જો કોઈને પણ કામ લાગતો હોય, તો તે આપવા હું બહુ ખુશી છું; માટે તમારી ઇચ્છા હોય તેમ કરો ! એ સાંભળી ગુરુએ રાજાને કહ્યું કે, આ ખરો ભક્ત છે તેના બધા કર માફ કર ! બાકી બધા ઢાંગી છે, તે સૌની પાસેથી ચઢેલા કર વસૂલ કર !

આ ઉપરથી સમજાય છે કે, માત્ર ઉપરના ઠાકમાકથી ને ડાળડિમાકથી કાંઈ ભક્ત થઈ જવાતું નથી; પણ ભક્તિનો અડસ તો અંદરથી જ લાગવો જોઈએ ને ભક્તિનો રંગ તો સર્વત્ર છાઈ રહેવો જોઈએ. દુઃખમાં ભક્તિ છોડી દે તે કાંઈ ખરા ભક્તો નથી. માટે આજા ડાળાડિમાકમાં નહીં પડતાં હૃદયના શુદ્ધ પ્રેમથી ભક્તિ કરો, એમાં જ કલ્યાણ છે.

૨૨ : બહારના ડોળથી નહિ પણ અંતરની શુદ્ધિથી પ્રભુ રીઝ છે

[‘ સ્વર્ગનું વિમાન ’ નં. ૩]

લશ્કરી ડેસ પેહેરીને ગામમાં ફરવું, નરમ બિછાનામાં સૂવું, દોસ્તોને મિજબાનીઓ આપવી, અને જ્યાં બાનુઓની હાજરી વધારે હોય તેવાં મંડળોમાં બેસીને ગપ્પાં મારવાં, પણ બંદુકનો અવાજ પણ સાંભળવો નહીં, તરવાર સરખો રીતે પકડતાં પણ આવડે નહીં, અને લડાઈનું મેદાન તો સ્વપ્નામાં પણ બોયું ન હોય, એવા લશ્કરી અમલદારોનાં નામ કાંઈ જગતના ઇતિહાસમાં હોય નહીં. જેણે ખરી બહાદુરી કરી હોય, જેણે દુશ્મનોના ભાલા પોતાની છાતી ઉપર ઝીલ્યા હોય, જેના ઘાને દુશ્મનો પણ વખાણતા હોય, લડાઈનું મેદાન એ જ જેને આનંદનું સ્થાન હોય, દુશ્મનોનું લોહી એ જ જેની સમશેરનો ચરાળ હોય, દુશ્મનોના માથાની ખોપરી એ જ જેનો પ્યાલો હોય, અને જેણે પોતાનાં માથાં દેશને અર્પે આપ્યાં હોય, તેનાં જ નામ ઇતિહાસમાં હોય છે. તેમ જ યાદ રાખજો કે પ્રભુના

દરબારમાં પણ માત્ર ટીલાંટપકાંવાળાનાં જ નામ નથી, સોનામાં ગાંઠેલી સુંદર માળાઓ, સુશોભિત ટીલાંઓ, ખારીક ચરોપવીત, મનમોહક પ્રસાદો, લાલલોભનાં દર્શન, વારેવારે નહાવું, છાંટાથી ઘોવાઈ જવું, અને ઉપર ઉપરથી બહુ બહુ જેગોપાલ તો ઘણા-ઓને કરતાં આવડે છે, પણ તેથી કાંઈ પ્રભુના દરબારમાં નામ નોંધાય નહીં. એ બધું તો બહારના લશ્કરી પોશાક જેવું છે. જેમ પોશાક એ કાંઈક જુદી જ વસ્તુ છે, તેમ ટીલાંટપકાં એ કાંઈક જુદી જ વસ્તુ છે, ને અંતરનાં ખરી ભક્તિ એ કાંઈક જુદી વસ્તુ છે. માટે ભાઈઓ, એ બહારના ડોળડિમાકમાં ને હાંલિકપણામાં જ ફસાઈ જવાય ને અંતર ખાત્રી રહી જાય, એમ ન થાય એ સંભાળજો !

૨૩ : હરિજનોના ધર્મ : બ્રાતૃભાવ

[‘સ્વર્ગનો આનંદ’ નં. ૫૪]

આપણા ઘરનાં કુટુંબીઓમાં કેાઈ લોભી, કેાઈ લહેરી, કેાઈ ભોળા, કેાઈ લુચ્ચા, કેાઈ થોડાખોલા, ને કેાઈ બકબકિયા હોય છે, તેમ જ આ જગતના જીવોમાં પણ જ્યાં ત્યાં એવી જ પ્રકૃતિના જીવો સાથે આપણને કામ પડે છે. તો તેમની પ્રકૃતિના હોષો તરફ ન જોતાં તે આપણા પિતા ઇશ્વરના ઉત્પન્ન કરેલા જીવો આપણા ઇશ્વરી સગાઈના સંબંધી છે એમ જાણવું.

પિતા જેમ ઘરમાં છોકરાંઓને એક બીજા સાથે સલાહ સંપથી વરતતા જોઈને રાજ થાય છે, તેમ આપણા પિતા ઇશ્વર પણ જો આપણે સૌ મનુષ્યો સાથે હળીમળી રહીએ તો ઘણો જ રાજ રહે છે.

એક વહાણ કે આગબોટમાં બેઠેલા સૌ માણસો જેમ હળીમળીને દહાડાઓ ગુન્તરી લે છે, તેમ આપણે સૌ મનુષ્યોએ પણ એકબીજા સાથે સલાહ સંપથી રહેવાની ટેવ પાડવી અને યાદ રાખવું કે, આપણે સૌ નાનાં મોટાં, ધનવાન ને ગરીબો, બધાંય એક જ ઇશ્વરી પિતાનાં સંતાન છીએ. માટે તુલશીદાસજી કહે છે કે,

દોહરો

તુલશી આ સંસારમે, બાત બાતકે બોલ;
સખસે દિલિમિલિ આલીએ, નદી નાવ સંજોગ.

આપણે સૌને રહેવાને ઘરરૂપી પૃથ્વી એક જ છે, માથે આસમાન રૂપી છાપડું પણ એક જ છે, તેમ જ ઘરમાં સૂરજ રૂપી દીવો પણ સૌને માટે એક જ છે, તેમ જ ઇશ્વરે ઉત્પન્ન કરેલાં હવાપાણી રૂપી સર્વ પદાર્થોમાં પણ આપણુ સૌનો ઇશ્વરે એક સરખો જ ભાગ રાખ્યો હોય એમ જણાય છે.

આપણા પગમાં જ્યારે કાંટો વાગે છે ત્યારે આપણી કેડ વાંકી વળે છે, આપણી આંખ તેને જોવા લાગે છે, આપણો હાથ તે કાંટો કાઢવાની તજવીજ કરે છે ને સઘળું શરીર તેની પછવાડે હિરાન થઈ રહે છે. તે જ પ્રમાણે આપણા મનુષ્ય ભાઈઓ માથે પણ જ્યારે દુઃખ આવી પડ્યું હોય ત્યારે આપણા શરીરનાં સર્વ અંગોની માફક તેનાં દુઃખ કલેશ દૂર કરવાની તજવીજમાં આપણે સૌએ રહેવું જોઈએ.

જે માણસ પ્રભુને ભજે પણ મનુષ્યોનું કલ્યાણ ન ઈચ્છે તે બાપ સાથે મિત્રાઈ રાખે ને તેના દીકરા સાથે વેર રાખે છે એમ સમજવું; અને જે માણસ મનુષ્યોનું ભલું કરે પણ ઇશ્વર ઉપર પ્રેમ ન રાખે તે છોકરાંઓ સાથે દોસ્તી રાખે પણ બાપથી અજાણ્યા છે એમ સમજવું.

પ્રભુ કહે છે કે જેણે મને રાજી કરવો હોય, તેણે મારાં જનોની સેવા કરવી.

ખીજાંને દુઃખ થાય તે કરતાં ધોતે જ દુઃખ ખમી લેવું, એ હરિજનોનો ધર્મ છે.

૨૪ : ભક્તિનું નવું સ્વરૂપ.

[' સંસારમા સ્વગ ' પૃ : ૩૪૧]

બેટી, કાળીને બકરાંનો લોગ આપવાથી તને જેટલો આનંદ થાય તે કરતાં સુકોમળ નિર્દોષ છોકરીઓની નિશાળમાં એટલી જ કિંમતનાં પુસ્તકો વહેંચવાથી વધારે આનંદ થાય એમ શું તને નથી લાગતું ? જેને ઘેરે ગોટા ગામ ગિરાસ અને હાથી ઘોડા તથા પાલખીઓ છે, તે તીર્થ ગોરોને દાન આપવાને બદલે ટાંઢે થરથરતા અને બૂખે મરતાં બલે ગમે તે જાતનાં હોય પણ ગરીબ માણસોને આપતા શું તને સંતોષ નથી થતો ? આપણી અગાઉની ચાકી આવતી લોકલાજની ભક્તિ એમ કહે છે કે, આપણે તીર્થગોરોને દાન આપવું જોઈએ. એ દાન અક્ષયગણું ફળ આપે છે. પણ નવીન ભક્તિ કહે છે કે નહીં, જે ખરેખરાં લાચાર હોય તેની ઉપર પ્રથમ દયા કરે. તમારા કાશીના, પ્રયાગના, ગયાના કે બીજા કોઈ પણ પંડ્યાને તમે સંકડો રૂપિયા આપો, તોપણ તેની તૃપ્તિ થવાની નથી, તે હજી વધારે ને વધારે જ માગશે, અને તે પણ દયાથી નહીં પણ હક તરીકે. તમે તેને ગમે તેટલું આપો તોપણ તેને સંતોષ વળવા-

નો નથી, અને તેનું અંતઃકરણ તમોને ખરેખરા આશીર્વાદ દઈ શકે તેમ નથી; કારણ કે તમોને નિચોવવાનો તે પોતાનો હક સમજે છે. એટલું જ નહીં પણ તમે જે આપો છો, તેને તે થોડું જ સમજે છે; તથા તમારા કરતાં તેને વધારે આપવાવાળાં પણ બીજાં ઘણાંજે મળે છે. એટલે તમે જે કંઈ આપો તેની કિંમત તેના મનમાં આવી શકતી નથી. પણ લિખારીએ તો અર્ધાંના થણા મમરામાં ને ફાટેલા લૂગડાના કટકામાં પણ રાજી થઈ શકે છે. એટલે સો રૂપિયા ગોરને આપ્યાથી જે પુણ્ય ન મેળવી શકીએ તે ખરેખરાં અનાથો વચ્ચે માત્ર એક રૂપિયો વેહેંચ્યાથી મેળવી શકાય છે. બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની ભક્તિ આવી સહેલી છે. માટે જ તે આ યુગમાં આપણને આપવામાં આવેલી છે. તું કહે કે આ ભક્તિ તો અનાદિ કાળથી ચાલી આવે છે, એ કંઈ નવીન ભક્તિ નથી; તો એ વાત પણ મને મંજૂર છે. બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની ભક્તિને હું પ્રાચીન જ માનું છું અને તે પ્રાચીન છે જ એમ સિદ્ધ કરવા ઇચ્છું છું, પણ હાલમાં ચાલતી જુદાં અંતઃકરણવાળી ને જુદાં આચરણવાળી ડાળઘાણુ ભક્તિના આચાર્યો બ્રાતૃભાવની ભક્તિને નવીન કહે તોપણ તેમાં આપણને કંઈ વાંધો નથી. કારણ કે જે ચીજ આપણી સામે મૂકવામાં આવે તે નવી છે કે જૂની, એટલા જ ઉપરથી તેની પરીક્ષા કરવાની નથી. પણ તેમાં તરવ છે કે નહીં, અને છે તો કેટલું છે, તથા તે આપણા ઉપયોગમાં આવી શકે તેવું છે કે નહીં, એ વિચારીને જ તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની ભક્તિ અનાદિ છે એ ખરી વાત છે, પણ વચલા કાળમાં

આપણા દેશમાં તે પડી ભાગેલી છે. ડાળઘાણુ ભક્તિતની આગળ તે ગૌણ થઈ ગયેલી છે. પણ હવે ભગવદ્દયગ્ધા એવી છે કે એ ભક્તિતને જ પ્રધાન પદ આપવું, અને ટીલાં-ટપકાં, નહાવું-ધોવું, ધૂપ-નૈવેદ્ય, તથા છાંટાથી ઓવાઈ જવાના આડંબરને ગૌણપદ આપવું. અસલી ભક્તિતનું આટલું રૂપ આ કળિયુગમાં બદલવાનું છે. માટે કોઈ કોઈ વખત હું તેને નવીન ભક્તિ કહું છું; કારણ કે વ્યાવહારિક લોકોને જૂના આડંબર છોડી આવી સરલતાને સ્વીકારવામાં નવીનપણું જ લાગે છે. એ મિથ્યાચાર ગૌણ રૂપમાં કેમ આવી શકશે ? અને બ્રાતૃભાવની તથા દેશ-સેવાની ભક્તિ મુખ્ય રૂપમાં કેમ આવી શકશે ? એ હવે હું તને બતાવું છું.

શું તને એમ નથી લાગતું કે સુંદર ગંગાજળની ગાગરથી વિશ્વનાથ ઉપર ગંગાજળની ધાર રેડવામાં જેટલો આનંદ છે, તે કરતાં અનાથ દુઃખી બાલકોનાં આંસુની ધાર લૂછવામાં વધારે આનંદ છે ? શું તને એમ નથી લાગતું કે તારા કાકોરણની માળા બનાવવામાં દરરોજ તું ત્રણ કલાક ગાળી નાંખે, તેથી તુંને જેટલું પુણ્ય થાય, તે કરતાં તારી બેનપણીઓને તું દરરોજ એક કલાક ઉપદેશ કરે તો વધારે પુણ્ય થાય ? બેટી, દેવ અર્થે માળા બનાવવાનું કામ કાંઈ ખરાબ નથી, પણ તે જે બીજાં વધારે ઉપયોગી કામો ન કરી શકતાં હોય તેને માટે છે, તારાં જેવાં આગળ વધેલાંઓને માટે તે નથી. તે સાફ જ પ્રભુએ કહેલું છે કે, જ્ઞાનીઓને કાંઈ પણ કર્મ કરવાનું બાકી રહેતું નથી; એટલે કે નિત્ય-નૈમિત્તિક કર્મોમાં તેમને વખત

શુભાવવાનો નથી. જ્ઞાનીઓ કે જેઓ જરાક પોતાની જાણ હલાવવાથી હજારો માણસનું કલ્યાણ કરી દે છે, જ્ઞાનીઓ કે જે આ અસાર સંસારમાંથી સાર લઈ શકે છે, અને હજારો જિંદગીમાં અમૃત રેડી શકે છે, જ્ઞાનીઓ કે જેઓ સદાય મહા આનંદમાં જ નિમગ્ન રહે છે, અને જ્ઞાનીઓ કે જેઓ પોતાની શુભેચ્છાથી જ, પોતાની પવિત્ર બળવાન ભાવનાઓથી જ જગતનું કલ્યાણ કરી શકે છે, તેઓને તેમના પ્રમાણમાં જરા જેટલા કામમાં રોકી દેવા, નજીવા કામમાં રોકી દેવા, એ કેટલો મોટો ગુનો છે, તે લેભાશુ મત-મતાંતરવાળા અને મિથ્યાચારવાળા આપણા ધર્મગુરુઓ નમજી શકે તેમ નથી; પણ તારે તો એ સમજવું જોઈએ. તારાં જેવાં માણસો કે જેઓ બ્રાહ્મણની અને દેશસેવાની બકિતથી અનેક રીતે જગતની સેવા કરી શકે છે, તેઓ પચાસ સો વખત હાથ પગ ધોવામાં જ રહી જાય, તેઓ દેવ પાસે દીવાબત્તી કરવામાં જ રહી જાય, તેઓ મંદિરની આલર ટોકરી વગાડવામાં જ રહી જાય, તેઓ દેવ સાડ નહીં પણ મુખિયાજી સાડ ભાજી વીણવાના કામમાં જ રહી જાય, તેઓ શિખા ટીકા ને પીટિકાની સફાઈમાં જ રહી જાય, તેઓ હાથે રસોઈ બનાવવાની પીડામાં જ રહી જાય, તેઓ છાંટો ઊડવાની ફિકરમાં જ રહી જાય, અને ‘હાથ દર્શન થઈ ગયાં’ એવી હાથહોયમાં જ રહી જાય-એ તો શરમભર્યું છે, ને દિલગીરી ઉપભવનારું છે. કાંઈ પણ ગુના વિના, વિનાકારણ માણસ્ટ્રેટને કેદખાનું આડવાનું કામ સોંપવું, હજાર રૂપિયાના પગારદાર ઇંજનિયરને ત્રણ આનાના બેગારીનું કામ સોંપવું, મોટા પંડિતને આટો

દળવાનું કામ સોંપવું, પવિત્ર ધર્મશુરને ખાળોતિયાં ધોવાનું કામ સોંપવું, અને ચક્રવર્તી મહારાજને લીખ માગવાનું કામ સોંપવું, એ જેટલું ખરાબ છે તેના કરતાં પણ જ્ઞાનીઓને મિથ્યાચારના લક્ષણમાં વળગાડી રાખવા એ વધારે ખરાબ છે. માટે જ પ્રભુએ જ્ઞાની ભક્તોને કર્મકાંડનાં લક્ષણ છોડવાનો ખુલ્લો હુકમ કરેલો છે; અને તેને બદલે—સાધારણ લોકોના કામનાં કર્મકાંડને બદલે—અજ્ઞાન ખાળકોનાં રમકડાંને રમાડવાને બદલે—બ્રાતૃભાવની તથા દેશસેવાની ભક્તિનું પવિત્ર ને મહાન કામ સોંપેલું છે. આવી રીતે જ્ઞાની ભક્તો પાસેથી નાનું કામ લઈને પ્રભુએ તેઓને બહુ જોખમનું મોટું કામ સોંપેલું છે. આપણા લોકો હાલમાં જેમ સમજે છે, અને આપણા ઘણા સંન્યાસીઓ હાલમાં જેમ વરતે છે, તેમ મક્કનું ખાવું ને મસીદે સૂવું, તે સાફ જ કાંઈ કર્મો છોડી દેવાનાં નથી. કર્મો છોડી દેવામાં તો આવી મોટી જોખમદારી છે. જેટી, તું એ કોટીમાં જવાને લાયક છે, રમકડાં રમાડવાને લાયક નથી. મારા કહેવાથી કાંઈ એ લાયકાત તારામાં આવી જવાની નથી, પણ તારા અંતઃકરણને પૂછી જો કે, ઓચ્છવ વખતે મંદિરની લીડાલીડમાં દર્શન કરવા જવામાં તને જેટલો આનંદ મળશે તે કરતાં વધારે આનંદ શું ગરીબોને રાજી અપાવવાના કામમાં તને નહીં મળે ? વારેવારે નહાવાથી તું જેટલી પવિત્ર થાય તે કરતાં હોમેશાં અંતઃકરણમાં ભલી વાસના રાખવાથી શું તું વધારે પવિત્ર નહીં થઈ શકે ? કાષ્ટની માળા કંઠી પહેરવાથી ને તિલક છાપાંથી પ્રભુ જેટલો રાજી થાય, તેટલો રાજી શું તે આપણાં બચ્ચાંઓને—ભવિષ્યની પ્રજાને સુધારવાથી નહીં થાય ?

આપણા ઉપવાસથી પ્રભુ જેટલો ખુશી થશે તેટલો ખુશી શું તે આપણી ગરીબ વિધવા બેનોને મદદ કરવાથી નહીં થાય ? આપણી નાશક-ગ્યંબકની, ગોકુલ-મથુરાંની, કે હરદ્વાર-રામેશ્વરની જાત્રાથી પ્રભુ જેટલો ખુશી થશે, તેટલો ખુશી હેશનો વેપાર વધારવા માટે ચીન, જાપાન, કે યુરોપ, અમેરિકા જવાથી તે નહીં થાય કે ? ગ્રહભ્રમણ વખતે નહાવા માટે આપણે ગંગાજી કે કુરુક્ષેત્રમાં જઈએ તેથી જેટલું પુણ્ય થાય, તેટલું પુણ્ય આપણા ગરીબ ખંધુઓને ઘરમા, સિલોન કે ઓસ્ટ્રેલિયા, આફ્રિકામાં ધંધો લગાડવાથી નહીં થાય કે ? ગંગા જમનાના સંગમમાં દૂધ ચડાવવાથી જેટલું પુણ્ય થાય તેટલું પુણ્ય તે જ દૂધ વિધવાઓએ લોકલાજથી તથા દીધેલાં નિરાધાર બાળકોને પાવાથી નહીં થાય કે ? અને છાણુ માટીથી આપણું જેટલાં પાપ ધોવાય તેટલાં પાપ શું રાજ્યમાં સુધારા કરવાના પ્રયત્નથી નહીં ધોવાય કે ?

બેટી ! તું જો, કે આવી રીતે બ્રાતૃભાવ અને દેશસેવાની ભક્તિથી હાલના જમાનામાં વધારે કહ્યાણુ કરી શકાય છે. માટે જ તે ભક્તિ ઉત્તમ છે; અને આપણી અસલી ભક્તિ, રૂઢિની ભક્તિ, પંથોની ભક્તિ, હાલના યુગમાં કનિષ્ઠ પ્રકારની થઈ પડેલી છે; કારણ કે એ ભક્તિમાં દાંભિકપણું છે, એટલું જ નહીં પણ તે બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની વિરૂદ્ધ છે. એટલે એ ભક્તિથી આપણી ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી, પણ તેથી ઊલટા આપણે પાછળ પડીએ છીએ. માટે તે ભક્તિ હાલના યુગમાં ડામની નથી. એ અસલી ભક્તિ કેવી રીતે બ્રાતૃભાવની અને

દેશસેવાનો વિરૂદ્ધ થાય છે, તે માટેના અગાઉ ઘણા દાખલા મેં તને બતાવેલા છે ને હજી પણ તે માટેના બીજા વધારે દાખલા પ્રસંગોપાત બતાવીશ. હું બાણું છું કે મારું આ કહેવું આપણા ગુરુઓને અને શાસ્ત્રીબાવાઓને રૂચે તેમ નથી, પણ હું આપણા ધર્મની દાઝને ખાતર જ આમ કહું છું; કારણ કે જે આપણામાં બ્રાતૃભાવ અને દેશસેવા વધશે તો જ આપણો ધર્મ ટકી શકશે, તો જ આપણાં મંદિરો શોભીતાં લાગશે, તો જ આપણા ગુરુઓનું રંગસિયું ગાડું આગળ ચાલી શકશે, અને તો જ આપણામાં ખરી ભક્તિનો ઉદય થઈ શકશે. એ બધું થવાનું મૂળ સુઠીભર અનાજ છે. યાદ રાખજે કે વધારે નહીં તો છેવટ માત્ર સુઠીભર અન્ન લોકોને મળી શકશે તો જ તેઓ આપણા બંધુઓ છે-આપણા ધર્મમાં છે-પોતાની નીતિમાં છે, અને દેશની ઉન્નતિમાં છે. પણ જે તેઓને માત્ર સુઠીભર અન્ન પણ નહીં મળે તો પછે હાલ જે આપણા ભાઈઓ છે, તે આપણા ભાઈઓ રહેવાના નથી, તે આપણા દુશ્મનો થઈ પડશે; જે આપણા ધર્મમાં છે, તે આપણા ધર્મમાં રહેવાના નથી, ધરાર તેઓ બીજા ધર્મમાં વટલી જશે, અને આપણે દિલગીર થતે થતે ફરજિયાત તે જોયા કરવું પડશે; કારણ કે,

શાસ્ત્રો કાંઈ ભૂખ મટાડી શકતાં નથી

એ વખતે-ત્યારે લોકોને સુઠીભર અન્ન પણ નહીં મળે ત્યારે-આપણા ધર્મનું ઊંડામાં ઊંડું જ્ઞાન કાંઈ પણ કામ આવવાનું નથી, ત્યારે આપણી આંધળી શ્રદ્ધા જરા પણ મદદ કરવાની નથી, ત્યારે આપણા શાસ્ત્રોલ્લોચનાં શાસ્ત્ર, ને આપણા

શુરુઓના મંત્ર કાંઈ પણ કામ આવવાનાં નથી; કારણ કે લોકોને તો ભૂખ લાગે છે, પણ શાસ્ત્રીઓ અને શુરુઓ કાંઈ પોતાની લાંબી લાંબી વાતોથી લોકોની ભૂખ મટાડી શકતા નથી. જ્ઞાની ભક્ત મુદામાની શ્રીએ ગાયું છે કે,

એ તો જ્ઞાન મને ગમતું નથી, ઋષિરાયજી રે;

લાવે બાલક માગે અન્ન, લાયું પાયજી રે.

મુદામા જેવા મહાત્મા કે જે અતિ જ્ઞાની હતા, અને ખુદ પ્રભુ જેના હોસ્ત હતા, તેનું અધું અંગ કહે છે કે, મને તમારું લૂખું જ્ઞાન નથી ગમતું, મને તો માત્ર અન્ન જોઈએ છે, જ્ઞાનથી કાંઈ મારાં છોકરાંનાં પેટ ભરાય નહીં. પેટ ભર્યા પછી જ્ઞાન જોઈએ. ભૂખ્યે જ્ઞાન હોય નહીં. જ્યારે મહાત્મા મુદામાનું અધું અંગ આમ બોલે છે, અને અંતે નિઃસ્પૃહી મુદામાજીને પોતાને પણ મુઠ્ઠો અન્ન માટે ઉપાધિ વેઠવી પડી છે, દારિકાં સુધી જવું પડ્યું છે, અને મિત્રની યાચના કરવાની ઇચ્છા કરવી પડી છે, ત્યારે હાલના-કળિયુગના અને તેમાં પણ વળી યુરોપના છૂટાપણાના ઝંપાટામાં આવેલા-અશ્રદ્ધાના વમળમાં ધૂમતા આપણા અજ્ઞાન બંધુઓની તાકાત શું કે ભૂખના દુઃખની સામે તેઓ ટકી શકે ?

એક કાળું ચિત્ર

જ્યારે ભૂખની સામે ન જ ટકી શકે, ત્યારે પછે વિચારો કે બીજું પરિણામ શું ? તેઓ આપણા બંધુઓ કેમ રહી શકશે ? તેઓ આપણા ધર્મમાં કેમ રહી શકશે ? અને તેઓ પોતાની નીતિમાં કેમ રહી શકશે ? અને છેલ્લી વસ્તીગણતરીમાં

ભારે દિલગીરી સાથે આપણે જોયું છે કે, ભૂખના દુઃખથી નાથ-
લાજ થઈને આપણા હૃદયો ભાઈઓ આપણને છોડીને-આપણા
ધર્મને છોડીને વટલી ગયા છે. એ વખતે આપણા શાસ્ત્રનું ઊંડું
જ્ઞાન તેને આડા હાથ દેવા ગયું નથી, અને આપણા ગુરુઓનો
લૂખો ઉપદેશ પણ કાંઈ કરી શક્યો નથી. દુકાળમાં જ આમ
થઈ ગયું છે એમ કાંઈ નથી, પણ દરરોજ એમ બનતું જાય
છે; અને જો આમ ને આમ આગળ ચાલ્યું જશે તો આપણી
અસલી ભક્તિનો એની મેળે જ નાશ થશે. આપણાં મંદિરો
માત્ર આપણા ધર્મની જૂની નિશાનીઓ તરીકે જ ઊભાં રહેશે
આપણી દેવની મૂર્તિઓ માત્ર આપણી મશ્કરી કરાવવામાં જ
આપણા દુશ્મનોને કામ લાગશે અને આપણા ગુરુઓની વગો-
વણી તથા તેમનો તિરસ્કાર આપણે જોવો પડશે, અને તેમને
સાંખવો પડશે. આવું ન થાય, પણ આપણા પવિત્ર ધર્મની
વૃદ્ધિ થાય તે સારૂ જ અમે ભગવાન રામચંદ્ર તથા કૃષ્ણચંદ્રે
ખતાવેલી બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની ભક્તિનું રહસ્ય ખતા-
વીએ છીએ અને તેની હિમાયત કરીએ છીએ.

દેવ પાસે કેટલા દીવા કરવા ?

બેટી, યજ્ઞવાળા મહનગોપાલને તો તું ઓળખતી હશે.
એ બહુ સુસ્ત વૈષ્ણવ છે. મને તે વારંવાર તેડાવ્યા કરે છે. તેના
જેવો હુશિયાર ને મોટો માણસ જીની ફેશનની ટોકરી વગાડવા-
માં જ રહી જાય એ મને ઠીક લાગ્યું નહીં. એક વખત હું
તેની પાસે બેઠો હતો, એ વખતે તે દેવપૂજા કરતો હતો. નાની
પીતળની દીવીમાં ઘીનો દીવો બળતો હતો. એટલામાં તેનો
નોકર જર્મનસિદ્ધરની બીજી બે સુંદર નાની દીવી લઈ આવ્યો.

એ બતાવીને તે બાબુએ મને કહ્યું, મહારાજ, આજ સુધી હું દેવ પાસે એક દીવો કરતો, પણ ભક્તિમૈયાને ત્યાં મેં જોયું કે, તે દેવ પાસે બે દીવા કરે છે, માટે હું પણ હવે હમેશાં દેવ પાસે બે દીવા કરવા ધારૂં છું. તે સાંઝે આ દીવી મંગાવેલી છે. દેવ પાસે એક દીવો જોઈએ કે બે ? તે માટે આપનો શું મત છે ?

મેં કહ્યું, બચ્ચા, દેવ પાસે તો એક પણ દીવાની જરૂર નથી. તે પોતે પ્રકાશનો પણ પ્રકાશ છે. તે સ્વયંપ્રકાશ છે અને અનંત દીવા પણ તેને અર્થે થોડા છે; પણ તારાં બે દીવાથી કાંઈ દેવ રાજ થાય નહીં, તારે તો હજારો દીવા કરવા જોઈએ. દેવ પાસે એક દીવો કરીને બેસી રહેવું એ તો અજ્ઞાનીઓનું—ગરીબોનું કે લાચારોનું કામ છે. તારા જેવા સત્તાવાળા, ને વગવાળા માણસ પાસેથી દેવ કાંઈ એક જ દીવાની આશા રાખે નહીં, તારે તો ઘણા દીવા કરવા જોઈએ.

તેણે કહ્યું મહારાજ, હજારો દીવા કેમ થઈ શકે ? એકલા દીવા પણ શું કામના ? તેની સાથે બધો ઠાકમાઠ જોઈએ ને એટલું બધું ખર્ચ કેમ પાલવે ?

મેં કહ્યું બચ્ચા, તું મારા બોલવાનો ભાવાર્થ સમજતો નથી. હું કાંઈ તને તારી કોટડીમાં હજારો દીવા કરવાનું કહેતો નથી. ત્યાં તો એક જ દીવો બસ છે, પણ તારા ગામમાં સેંકડો દીવા કર તું મ્યુનિસિપાલિટી સ્થાપવામાં ને તેમાં સુધારો વધારો કરવામાં તારો લાગવગ ને બુદ્ધિ વાપર, એટલે ઘણાંએ ગામોમાં તારા ખર્ચ વિના દરરોજ સેંકડો દીવા થઈ પડશે; અને તેમાંથી કેટલુંક પુણ્ય તને મળશે. તું ઠાકોરજી પાસે બે દીવા કરીને બેઠો રહે, તેના પુણ્ય કરતાં આવી પરણારી રીતે હજારો દીવા કરાવી દેવાની મહેનત કરવા તેમાં શું કાંઈ ઓછું પુણ્ય છે ?

૨૫ : નવા યુગની નવી ભક્તિ

[' સ સારમાં સ્વર્ગ ' પૃ. ૩૪૮]

બચ્ચા, હાલના જમાનામાં જેમ બધી રીતિમાં સુધારા થાય છે, જેમકે, રાજ્યમાં, સંસારમાં, યંત્રમાં, વૈદકમાં, ભૂગોળમાં ને ખગોળમાં સુધારા થાય છે, તેમ આપણી ભક્તિની રીતિમાં પણ સુધારા કરવા જોઈએ. હવે આપણે સમજવું જોઈએ કે, દર શનિવારે હનુમાનને તેલ ચઢાવીએ તેથી જેટલું પુણ્ય થાય છે, તે કરતાં લોકોના કાગળો ટપાલમાં ઓછે દરે જઈ શકે, એવા કાર્ડ પ્રયત્નો થાય તો તેમાં વધારે પુણ્ય થઈ શકે તેમ છે હવે આપણે સમજવું જોઈએ કે, તીર્થગોરા કે જેઓને ઘણાં ગાયોનું દાન મળે છે, એટલે તેઓ પાછળથી ગમે તેવાં ખરાબ ઠેકાણે ગાયોને વેચી નાંખે છે, તથા જે દાન થઈ ગયેલી ગાયોનું ફરી દાન કરાવે છે, તેવાઓને ગૌદામ આપવામાં જેટલું પુણ્ય છે, તે કરતાં રેલવેનું ભાડું સરતું થાય, અથવા કોઈ બીજી રીતે મુસાફરીની સગવડ વધે એવું કરવામાં સેંકડોગણું

વધારે પુણ્ય છે. પુરુષોત્તમ માસમાં માલપૂડાના સંપુટોનું દાન કરવાથી જેટલું ફળ થાય છે, તે કરતાં ગરીબ ખેડૂતો ઉપરના ભારે કરના બોળ ઓછા થાય તેમ કરવામાં સેંકડોગણું વધારે ફળ છે. રાખડી પડવાને દિવસે રાખડી બંધાવવાથી આપણી જેટલી રક્ષા થાય છે, તે કરતાં વેદકશાસ્ત્રને મદદ કરવાથી આપણી અને આપણા બંધુઓની વધારે રક્ષા કરી શકાય છે. બ્રાહ્મણોને અગિયારમા બારમાના લાડુ ખવરાવવાથી મરનારની જેટલી સદ્ગતિ થાય છે, તે કરતાં તેઓને ભણાવવાની સગવડ કરી આપવાથી તેની વધારે સદ્ગતિ થાય છે. હોળી પૂજવામાં જેટલું પુણ્ય છે તે કરતાં દેશમાં-ને લોકોના પેટમાં જે હોળી લાગતી જાય છે તે છુટાવવામાં વધારે પુણ્ય છે. જ્યંતિઓના અપવાસ કરવામાં જેટલું ફળ છે, તે કરતાં આપણા કાંઈ પણ બંધુને ખોરાક નહીં મળવાથી અપવાસી રહેવું પડે, એમ ન થાય તેની તજવીજ રાખવામાં વધારે ફળ છે. અન્નકૂટ ભરવામાં જેટલું ફળ છે, તે કરતાં પ્રદર્શનો ભરવામાં કાંઈ ઓછું ફળ નથી. યાત્રા કરવામાં જેટલું ફળ છે, તે કરતાં દેશનો વેપાર વધારવા માટે દૂર દેશાવર જવામાં કાંઈ ઓછું ફળ નથી. ભાગવતની સપ્તાહ બેસાડવામાં જેટલું પુણ્ય છે, તે કરતાં અનાથ બાળકોને વટલી જતાં બચાવવામાં કાંઈ ઓછું પુણ્ય નથી. ઠાકોરજીને દરરોજ એવો મિશ્રી ધરાવવામાં જેટલું પુણ્ય છે, તે કરતાં વિદ્યાર્થીઓ ઉપરનો બોલો ઓછો થાય, અને તેમના અભ્યાસમાં સરલતા થાય, એવા ઉપાયો ચોજવામાં કાંઈ ઓછું પુણ્ય નથી. સત્યનારાયણની કથા સાંભળવાથી જેટલું ફળ છે, તે કરતાં પુસ્તકો રચવા રચાવવામાં કાંઈ ઓછું ફળ નથી.

ઝોઝવ વખતે મ દિરોની લીડમા કચરાવાથી ને આપટો ખાવાથી પ્રભુ જેટલો રાજ થાય છે, તે કરતા અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસથી તે વધારે ખુશી થાય છે. વસતમા મ દિરોના રંગની પિચકારીઓ પોતાના શરીર ઉપર ઝીલવાથી સ્ત્રીઓનું જેટલું કંટ્યાણુ થાય છે, તે કરતા આપણા સહવાસમા આવતા આપણા લાઘવ ધોની સાથે સહકારથી વર્તવાથી તથા જરા ખામોશ પકડવાથી તેઓનું વધુ હિત થાય છે. ગુરુના પ્રગ ધોઇને તે પાણી પીવાથી પ્રભુ જેટલો રાજ થાય છે, તે કરતા ગુરુઓને સુધારવાના રસ્તા સહેલા કરી આપવાથી પ્રભુ વધારે રાજ થાય છે આપણા પિતૃઓને તૃપ્ત કરવા માટે તીર્થોમા પાણીના ખોખા ભરીએ, તેથી તેઓ જેટલા તૃપ્ત થાય તે કરતા લોકોને ચોખ્ખું ને સસ્તું પાણી પૂરૂ પાડવાના ઉપાયો લેવાથી પ્રભુ વધારે રાજ થાય છે યજ્ઞમા દશ વીશ મણુ ઘી હોમવાથી પ્રભુ જેટલો પ્રસન્ન થાય તે કરતા નવા કૂવા ખોદાવવાથી કે નહેર બાધવાથી તે વધારે પ્રમન્ન થાય છે પર્વણી વખતે વાસ ભારતા જ તુવાળા રોંગળટ, ગદા પાણીમા નહાવાથી જે ધર્મ થાય છે, તે કરતા લોકોને તેમા નહાતા અટકાવવાથી તથા તેમને નહાવા ધોવાની બીજી ચારી સગવડ કરી આપવાથી વધારે ધર્મ થાય છે કુંજ અગિયારસને દિવસે ઠાકોરજી પાસે કુંજ બાધવાથી ઠાકોરજી જેટલા ખુશી થાય છે, તે કરતા દેશમા નવા ઝાડો રોપવાથી તે વધારે ખુશી થાય છે દેવ પાસે અનાજના મ ડળો ભરવાથી અને સાધ્યાઓ પૂરવાથી પ્રભુ જેટલો રાજ થાય છે, તે કરતા દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન આપવાથી પ્રભુ વધારે રાજ થાય છે. આપણું કામ સિદ્ધ થવા માટે હીપમાળા ભરવાની તથા ધન્ય ચડાવવાની

માનતાથી જેટલો કાયદો થાય છે, તે કરતાં દેશની ભવિષ્યની આશા જેવા વિદ્યાર્થીઓને—ચળકતા તારા જેવા ઉત્સાહિત, હુશિયાર ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કૉલરશીપ આપવાની માનતા લેવાથી વધારે કાયદો થાય છે. શિવલિંગ પાસે બેં બેં બેં કરવાથી સદાશિવ જેટલો પ્રસન્ન થાય છે, તે કરતાં નાનાં છોકરાં-ઓને એકઠે એક ગોખાવવાથી તે વધારે પ્રસન્ન થાય છે. ગણપતિને ધામધૂમથી સમુદ્રમાં પધરાવ્યાથી તે જેટલા ખુશી થાય છે, તે કરતાં બાળકોને ધર્મનું શિક્ષણ આપવાથી તે વધારે ખુશી થાય છે; અને ગંગા જમના આપણને જેટલાં પવિત્ર કરી શકે, તે કરતાં આપણા અંતઃકરણની શુભેચ્છા આપણને વધારે પવિત્ર કરી શકે છે.

મહનગોપાલે કહ્યું, મહારાજ, તમારી એ સર્વ વાત બરાબર છે, પણ ત્યારે શું મારી અસલી રીત મુજબની ભક્તિ ખોટી છે ? શું તેનું કાંઈ ફળ નથી ? શું ત્યારે આટલા બધા લોકો માત્ર ભ્રમમાં જ છે ?

મેં કહ્યું, નહીં ખેટા, એની પણ ખોટી અસર છે કાંઈ પણ નહીં કરવું એ કરતાં કાંઈ પણ કરવું સારું જ છે, એમ પ્રભુએ કહેલું છે. પણ માફ કહેવું એમ છે કે, સૌ સૌની સ્થિતિ ને શક્તિના પ્રમાણમાં સૌએ કરવું જોઈએ. તારી સ્થિતિ ને તારી શક્તિ એટલું જ કરીને બેસી રહેવા જેવી નથી. શું તને એમ નથી લાગતું કે તું પિતૃઓને દીવો પહોંચાડવા માટે તીર્થમાં દીવો બાળે, તેથી તારા પિતૃઓને જેટલો પ્રકાશ મળે, તે કરતાં તારા બાપદાદાઓની આબરૂ વધે એવાં કામો કરે તો તેઓને વધારે પ્રકાશ મળે ? તારા ઠાકોરજીને મીઠુના લેપડાઓ ચોપડી

ચોપડીને બળાત્કારે દાગીના પેહેરાવે તેથી તને જેટલું પુણ્ય થાય, તે કરતા ગરીબાઈને લીધે જે હજારો કુળવંતી નવીન વહુઓના દરરોજ દાગીના ઊતરતા જાય છે, તે નહીં ઊતરે તેવાં કામોમાં ને તેવી યોજનાઓમાં તું રોકાય તો વધારે પુણ્ય થાય, એ શું તું નથી માની શકતો ? અનંત ભગવાનના નામનો દોરો હાથે બાંધી મૂકવાથી, ભગવાન જેટલા પ્રસન્ન થાય તેટલા પ્રસન્ન બેડીઓ તોડવાથી એટલે કે શુનાઓ વધતા અટકે તેમ કરવાથી નહીં થાય કે ? શુંજની માળાથી તારા ઠાકોરજી જેટલા રાજી થાય, તેટલા રાજી નિર્દોષ બાલિકાઓના મુખમાં પ્રભુનાં મધુરાં સ્તોત્ર મૂકવાથી તે નહીં થાય કે ? તારા દેવ પાસે ધૂપ કરવાથી જેટલો ફાયદો થાય, તે કરતાં તારા ગામની ગટરો સુધારવાના પ્રયત્નથી વધારે ફાયદો નહીં થાય કે ? શ્રાદ્ધને દિવસે કાગવાસ નાખવાથી તારા પિતૃઓ જેટલા પ્રસન્ન થાય તેટલા પ્રસન્ન તને પશુઓને સુખી કરવા માટેની યોજનાઓ રચતો બેઠો ને તે નહીં થાય કે ? અને માળા પહેરવાથી તું જેટલો ધાર્મિક થાય, તેટલો ધાર્મિક શું સત્ય પાળવાથી તું નહીં થઈ શકે કે ? બેટા, તારી ભક્તિ તોડવાને માટે હું આમ કહેતો નથી, પણ તારી ભક્તિ વધારવાને માટે, અને ભક્તિને ઉત્તમ રૂપમાં સમજવા સાફ તને આમ કહું છું. કોઈ પણ રીતે ભક્તિ વધે એવો મારો અંતરનો હેતુ છે. તે સાફ જ તું અધિકારી છે તેથી બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની, કર્મને બાજુમાં લઈને ચાલનારી ભક્તિ તને બતાવી છે અને તે નવીન મત નથી, પણ પ્રાચીન આર્ય ઋષિઓનો સિદ્ધાંત છે.

૨૬ : ભક્તિનાં બે અંગ:-એક પ્રભુ તરફની કરજ અને બીજી દુનિયા તરફની કરજ

[‘સ્વર્ગ’નું વિમાન ’ ત. ૨૯૭]

પ્રભુએ ભક્તિનાં બે અંગ કહેલાં છે:-એક પ્રભુ તરફની કરજ, અને બીજી દુનિયા તરફની કરજ. પ્રભુ તરફની કરજ બળવવામાં આપણા દેશના ભકતો બહુ ધ્યાન આપે છે, પણ દુનિયા તરફની કરજ બળવવામાં તેઓ બહુ જ બેદ-કાર હોય છે, તેથી તેઓની ભક્તિ એકઅંગી અને અધૂરી રહે છે. આપણા દેશના લોકોનું વલણ ખાસ નિવૃત્તિ તરફ વધારે હોવાથી, પ્રભુ તરફની કરજ બળવવી આપણને સહેલી લાગે

છે; કારણ કે એમાં પોતાના સ્વાર્થનો—અહંકારનો ભોગ આપવાનું બહુ થોડું છે. એ તો અક્કલની ઉબાળી અને બુદ્ધિના વિલાસો છે; પણ દુનિયા તરફની ફરજ બજાવવામાં એટલે કે ભલાં કામો કરવામાં અને લોકો સાથે ભલાઈ રાખવામાં તો બહુ મહેનત પડે છે માટે એ અંગ આપણા લોકોએ હાલમાં બાંહે છોડી જ દીધેલું હોય એવું થઈ પડેલું છે.

પ્રભુ તરફની ફરજ બજાવનારા દુનિયા તરફની ફરજ કેવી રીતે નથી બજાવતા તે માટે અમે જોયેલું છે કે, ઘણા ભક્તો આખો દિવસ ભગવત્સેવામાં રોકાયેલા રહે છે, પણ તેઓ પોતાની પાસે મોટી સમૃદ્ધિ છતાં પણ ગરીબોને મદદ કરતા નથી. અમે જોયેલું છે કે, જેઓ હરિકથા વાંચવામાં જ પોતાની જિંદગી ગાળનારા છે, તેઓ પણ પોતાને ઘેર મોટાં મોટાં મકાનો છતાં પણ ધડીકવાર પણ મુસાફરોને ઉતારો આપતા નથી. અમે એવા ઘણા જણોએને જોળખીએ છીએ કે જેઓએ પ્રભુને અર્થે ગરબાર તજેલાં છે, બાઈડી છોકરાં તજેલાં છે, ઘણા પ્રકારનાં મુખો તજેલાં છે, અને પ્રભુના નામનો જપ કરવામાં જ પોતાનો ઘણો વખત ગાળે છે, પણ તેઓ ખીજાંઓની નજીવી ભૂલો પણ માફ કરી શકતા નથી અને સહેજ વાતમાં ગુસ્સે થઈ જાય છે. જેઓ યોગવિધાનો અભ્યાસ કરવામાં પોતાનો ઘણો વખત રોકે છે તેઓનો પણ અમે અનુભવ લીધો છે. અને તેમાં પણ એમ જણાયું છે કે, માણસ જાતને મદદગાર થવાની બાબતમાં તેઓ ઢીલા છે અને જેઓનો બહારનો ત્યાગ બહુ મોટો છે, તેઓ પણ દુનિયા તરફની ફરજમાં ઝોપું ધ્યાન

આપવાથી અંદરથી પક્ષપાતી રહી ગયેલા હોય છે. આમ થવાનું કારણ એ જ છે કે, આપણા ભકતો પ્રભુ તરફની ફરજોનું અંગ સંભાળે છે, પણ દુનિયા તરફની ફરજનું અંગ સંભાળતા નથી. તેઓ તો એમ જ કહે છે કે, દુનિયા જૂઠી છે. દુનિયાની અમોને શું પરવા છે ? જનસમાજની સેવા કરવાના કામને તેઓ દુનિયાહારીમાં પડયું રહેવું સમજે છે. માણસો તરફની ભલામને તેઓ ખુશામત સમજે છે અને પોતે ફક્કડ થઈને ફરવું તથા ગમે તેમ બેઅદબથી વર્તવું, એને તેઓ ભક્તિની ખુમારી કહે છે ! અને એવી ખુમારી મેળવવા સાડા એટલે કે પોતાના ભાઈઓ તરફ ધિક્કારની નજરે જોવાનું શીખવા સાડા તેઓ ગાંજા, ચઠસની મદદ લે છે. પ્રભુ ! પ્રભુ ! ટયા કર ! ટયા કર !

આવી રીતે ભક્તિનું એક અંગ સંભાળવાથી અને બીજું અંગ તોડી પાડવાથી તેઓ અર્ધાંગ વાયુથી ઝલાઈ ગયેલા રાગીના જેવા થઈ પડે છે; એટલે તેઓનું ગાડું એક પેડા જેવું, અને તેઓનું વિમાન એક પાંખવાળું થઈ પડે છે. એથી તેઓ જ્યાંના ત્યાં જ પડ્યા રહે છે અને તેઓની મહેનતના પ્રમાણમાં તેઓ કંઈ મેળવી શકતા નથી. જેમ આપણા ધર્મમાં એક અંગી ભક્તિ બની ગઈ છે, તેમ આપણા વ્યવહારમાં પણ તેવું જ છે. ગુરુપો ખુદ્દિબળમાં આગળ વધતા જાય છે, પણ શ્રી-કેળવણીમાં મોડું છે. તેથી આપણું સંસારમુખ પણ “ ઠઠે ગયાં ગાડાં જેવું ” અને “ આડ ઉડે ઓટલા ” જેવું છે; કારણ કે જેનું અરધું અંગ ખોટું પડી ગયેલું છે, એના રાગી ખરૂં મુખ કેમ લોગવી શકે ? આવું હોવાથી જ આપણે સંસારમુધારો કરી

શક્તિ નથી અને આવું અર્ધાંગનું દરદ આપણને લાગેલું હોવાથી જ હાલના વખતમાં આપણી ભક્તિ બહુ ક્ષણદાયક થઈ શકતી નથી. અસલના ભક્તોની ભક્તિમાં બહુ ચમત્કારો બની ગયા છે, તેનું કારણ એ જ છે કે, તેઓની ભક્તિ બંને અંગમાં સંપૂર્ણ હતી. માટે જ્યાં મુઘી આપણે ભક્તિની સાથે પરમાર્થને જોડીએ નહીં, અને દુનિયા તરફ પ્રેમભાવથી તથા ભલામંથી વર્તતાં શીખીએ નહીં, ત્યાં મુઘી યાદ રાખજો કે આપણી ભક્તિ અધૂરી છે, અધૂરી જ છે. એવી અધૂરી ભક્તિમાં જ ન રહી જવાય એ સંભાળજો !

૩

મનોનિગ્રહ અને આંતરશુદ્ધિ

૨૭ : સ્વભાવને કાળુમાં રાખવો :
ઠપકાનો કાગળ આવ્યો હોય, તે
તેનો જવાબ તુરત ન લખવો

[‘ સ્વર્ગનાં રત્નો ’ નં. ૫]

સ્વભાવને કાળુમાં રાખવાથી, મનને કાળુમાં રાખી શકાય છે, અને મનને કાળુમાં રાખવાથી, મોક્ષ મેળવી શકાય છે: એ હુનિયાનો દરેક શાસ્ત્રનો અને દરેક મહાત્માનો સિદ્ધાંત છે. માટે આપણે આપણા સ્વભાવને કાળુમાં રાખવાના, કેટલાક મોટા મોટા ઉપાયો જાણી રાખવા જોઈએ. એ માટે ઘણા ઉપાયો છે, અને તે જુદા જુદા વિદ્વાનોએ જુદી જુદી રીતે બતાવેલા છે. તેમાં એક આ ઉપાય પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે કે, જ્યારે આપણને કોઈ તરફથી કોઈ ઠપકો મળે, ત્યારે ખની શકે તો એ જ વખતે તુરત જ તેનો જવાબ દેવો નહિ; તેમ જ

જ્યારે કોઈનો ઠપકાનો કાગળ આવે, ત્યારે તુરત જ તેનો જવાબ લખવો નહિ; પણ વિચાર કર્યા પછી અને ઠપકાની ગરમી શાન્ત પડ્યા પછી તેનો જવાબ આપવો કે લખવો. એમ કર્યાથી પણ સ્વભાવને કાબુમાં રાખતાં શીખી શકાય છે; અને એથી ગુસ્સો ઓછો થઈ શકે છે કારણ કે જે વખતે આપણી ઉપર ઠપકાનો કાગળ આવે છે, તે વખતે એ કાગળ વાંચીને તે લખનારના ગુસ્સાની અસર, તે કાગળની મારફત આપણામાં આવે છે. તેથી એ વખતે આપણું મગજ તપી જાય છે; અને આપણી વિચારશક્તિ એક તરફ દોરવાઈ જાય છે. તેથી એ વખતે આપણે ખરાખોટાનો ખરાખર રીતે તોલ કરી શકતા નથી; તેમ જ એ વખતે એક એવી જાતનો વેગ હોય છે કે, એ વેગમાં આપણી ભૂલો આપણને સમજતી નથી, અને સામા માણસના હેતુઓ આપણે સમજી શકતા નથી; એટલું જ નહિ, પણ એવે વખતે ગુસ્સાની ગરમીમાં તે પત્ર લખનાર ઉપર આપણને બહુ ગુસ્સો આવી જાય છે, તેથી તેની ઉપર ગેર-ઈન્સાફ કરવાનું આપણને મન થઈ જાય છે. એ વખતે આપણો મિજાજ ગયેલો હોય છે, તેથી આપણી વિચારશક્તિ તથા વિવેકબુદ્ધિ દબાઈ ગયેલી હોય છે. એટલે ઠપકાના કાગળનો જવાબ લખવામાં જો આપણે ઉતાવળ કરીએ તો તેમાં ઓડતું ચોડ વેતરાઈ જાય છે. તેથી પરિણામે આપણને નુકશાન થાય છે, તથા પશ્ચાત્તાપ થાય છે; અને ઘણી વખત એમ લાગે છે કે, આવો જવાબ ન દેવાણો હોત અથવા આવો જવાબ ન લખાણો હોત તો સારું થાત. પણ એક વખત હાથમાંથી તીર છૂટી ગયા પછી, તે કાંઈ પાછું પકડી શકાતું નથી, તેમ જ જે

શબ્દો બોલાઈ ગયા કે લખાઈ ગયા, તે કાંઈ નથી લખાયા કે નથી બોલાયા, એમ થઈ શકતું નથી. અને પછી તેની અસરો ભૂંસવા માટે કાંઈક મારીએ તોપણ, પછવાડે ડાઘા રહ્યા જાય છે; માટે જો મિત્રજને જાણવો હોય તો ઉતાવળમાં કોઈ પણ કામ કરી નાખવું નહિ, અને તેમાં પણ જ્યાં ગુસ્સો થવા જેવી બાબત હોય, ત્યાં તો ખાસ સંભાળ રાખવી. આવી રીતે ગુસ્સા-ભરેલા પત્રનો જવાબ લખવામાં વાર લગાડવી કે શિક્ષા કરતાં વાર લગાડવી, એ પણ આપણા સ્વભાવને કાળુમાં રાખવાનો એક મજબૂત ઉપાય છે. માટે જેને સ્વમુદારણ કરવી હોય અને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું હોય, તેણે આવી સાઠી સાઠી, નાની નાની અને તેમ છતાં અતિશય ઉપયોગી વાતો પણ ધ્યાનમાં રાખવી.

---

૨૮ : મનની એકાગ્રતા કરી શકીએ તો
સ્વર્ગ અને પ્રભુને મેળવતાં જરાએ
વાર લાગે તેમ નથી

[' સ્વર્ગતુ' ખજનો ' નં. ૩૭]

એક સાધુ મહાત્મા ઘેડેસ્વાર ઘડને પાસેના ગામમાં જતા હતા. એ વખતે એક માણસ તેને ગસ્તામાં મળ્યો. તે સાધુની સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યો. એ પછી વાતચીત થતા તે માણસે ઘોડેસ્વાર સાધુને કહ્યું કે, મહારાજ ! આ ઘોડો તો બહુ સારો છે. શું એની કિંમત છે ? સાધુએ કહ્યું, તમને આ ઘોડો બહુ ગમે છે ? પેલા માણસે કહ્યું, કે, હા. મારી તો એમ ઇચ્છા થાય છે કે, જો તમારી વેચવાની મરજી હોય અને કિંમતમાં કાંઈ કાયદો કરી આપો તો એ ઘોડો હું વેચાતો લઉં. એ સાંભળી મહારાજે કહ્યું, આ સામે પહાડ ઉપર ગામ દેખાય છે ત્યાં નહોતું એટલે મારે તો આ ઘોડો કોઈ સારા માણસને મફત આપી દેવો છે. જો તમારી મરજી હોય તો આવો મારી સાથે, તમને આપી દઈશ. આ સાંભળીને પેલા

માણસને બહુ અઝાવળી લાગી તેથી તે બોલી બિઠ્યો 'કે, એહો ! આવો સરસ ઘોડો તદ્દન મફત ? એવાં મારાં નસીબ ક્યાંથી ? હું મહારાજ ! આ વાત સાચી છે કે મફકરી છે ? મહારાજે કહ્યું, બેટા ! સાધુઓને કાંઈ મફકરી શોભે ? એ તદ્દન સાચી વાત છે. કારણ કે મને ધારેલે મુકામે પહોંચવાનું કામ છે, એ પછી કાંઈ ઘોડાની જરૂર નથી. ત્યારે હું શા માટે એ ઉપાધિ રાખી મૂકું ? એ ઘોડાનો લાભ લઈ શકે તેવા કોઈ લાયક માણસને આપી દઉં તો જ સાફ. પણ કેને આપવો તેના વિચારમાં હું હતો, એટલામાં તમે મળ્યા, ને તમને આ ઘોડો બહુ ગમે છે માટે તે તમને જ આપી દમશ. એ સાંભળી તે માણસે કહ્યું, વાહરે વાહ મહારાજ ! ધન્ય છે તમારી ઉદારતાને ! સાધુઓ તો એવા જ નિઃસ્પૃહી ભેદીઓ. હું મહારાજ ! પણ એ ગામમાં પહોંચશો કે તુરત જ તદ્દન મફત આપી દેશો ?

મહારાજે કહ્યું એમાં શક થું ? મને કિંમતની કાંઈ જરૂર નથી. માત્ર એટલી જ શરત કે, જો તમોને આ ઘોડો ભેઈંતો હોય તો હું સાંભળું તેવી રીતે 'રામ' રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ ' એમ બોલતે બોલતે મારી સાથે ચાલવું. એ ગામ હવે માત્ર અહીંથી અઢી ગાઉ દૂર છે. ત્યાં મુધી જો એમ બોલતા બોલતા આવો તો ઘોડો આપી દઉં. પણ જો એટલા વખતમાં બીજું કંઈ પણ બોલો તો ન આવું. એ સાંભળી તે માણસે કહ્યું કે, માબાપ, જો આવો સરસ દે. આપી દેતા હો તો અઢી ગાઉને બદલે પચીસ ગાઉ સુધી '

રામ બોલ્યા કહું હું તો બાણું કોણુ બાણુ શી ચે શરત હશે ? રામ રામ બોલવામા ક્યાં મહેનત પડે છે ? એમાં મોટી વાત શું ? મહારાજે કહ્યું; જો એ શરત પાળી શકે તો આ પાણીદાર ઘોડો તમારો જ છે

એ પછી રામ રામ બોલતે બોલતે તે માણસ થોડે દૂર સુધી મહારાજની સાથે ચાલ્યો. એટલામાં તેને વિચાર આવવા લાગ્યા કે, આજે શુકન બહુ સારા થયા હતા, એટલે કામ ધમ્મ ગયું. ખમો રૂપિયાનો ઘોડો મફત મળી જશે. સાધુ છે તો મલો, નહિ તો કાંઈ તુરત એમ ઘોડો આપી દે નહિ. હવે એને બાંધવાનું હું ક્યાં કરીશ ? રૂપિયામાં બાંધું કે ઓશરીમાં ખીલો ઠાકું ? ઓશરીમાં બાંધું, પણ ઘોડો છે પાણીદાર, એટલે છોકરાંએને લાત મારી દેશે તો ? મહારાજ ઘોડો આપશે પણ સામાન નહિ આપે તો વળી પાંચ દસ રૂપિયાનું ખર્ચ કરવું પડશે, કારણ કે સારા સામાન વિના કાંઈ એવો મોટો ઘોડો શોભે ? એ બધું તો ઠીક, પણ મહારાજ લગામ નહિ આપે તો આવા તેજ ઘોડાને હું ઘેર કેવી રીતે લઈ જઈશ ? માટે અગાઉથી જ કાંઈ લગામની તજવીજ કરું. મોટેથી ‘રામ રામ રામ’ ને મનમાં આવી જતના વિચારો થતાં તેનાથી રહી શકાયું નહિ. તેથી આશરે એક ગાઉ ચાલ્યો હશે એટલામાં વિચારાના ઊમરાથી તે બોલી ઊઠ્યો કે, મહારાજ ! ઘોડાની સાથે લગામ આપ્યો કે નહિ ? જો લગામ ન આપે તો હું હમણાં જીજી કાંઈ તજવીજ કરી લઉં. ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, શરતમાં હારી ગયો ! માટે હવે તને ઘોડો નહિ મળે. એ

સાંજળી તે માણસ બહુ નિરાશ થયો અને પોતાની બૂલ માટે પસ્તાવો કરવા લાગ્યો.

લાઇઓ ! આવી જ રીતે એ માણસની પેઠે જ આપણે પણ જરાએ મનને રોકી શકતા નથી તેથી ઘણાએ મોટા લાભો ખોઈ બેસીએ છીએ. તંદુરસ્તી, સમૃદ્ધિ, કુટુંબ સુખ, લાંબું આયુષ્ય અને જ્ઞાન મેળવવાની ઉત્તમ તકો વગેરે દુનિયાદારીનાં સુખો, તથા સ્વર્ગ અને પરમાત્માને આપણે આપણા મનની નબળાઈથી ગુમાવી નાંખીએ છીએ. ‘રામ રામ’ બોલવા માટે એ માણસને તો તે સાધુ માત્ર એક ઘોડો જ આપતો હતો, પણ આપણાં પવિત્ર શાસ્ત્રો મારફત પ્રભુ આપણને કહે છે કે જો તમે માફ સ્મરણ કરો અને મારામાં તન્મય થાઓ તો બધી રીતે તમારું કલ્યાણ થાય તેમ હું કરીશ. હું તમોને પાપનાં માફી આપીશ, અંતરની શાંતિ આપીશ, સાચું જ્ઞાન આપીશ, મહાન બળ આપીશ, અખૂટ સમૃદ્ધિ આપીશ, અનંતકાળનું જીવન આપીશ, સ્વર્ગનું રોજન્ય આપીશ, અને છેવટ હું પોતે તમારો થઈને રહીશ. પણ એ બધું ક્યારે ? કે જ્યારે તમે મારામાં તન્મય થાઓ ત્યારે. એવી તન્મયતા એકાગ્રતાથી થાય છે, માટે જો સાચું સુખ જોઈતું હોય તો જેમ બને તેમ વિવેચનાર્થી મનને જેનીને પ્રભુમાં એકાગ્ર કરવાની કોશિશ કરો !

૨૯ : તપ એટલે શું ? આપણા મનની ઈચ્છાઓ રોકવી, તેનું નામ તપ છે

[' સ્વર્ગનું વિમાન ' નં. ૨૦૦]

તપ એટલે શું ? મહાત્માઓ કહે છે કે પોતાનો ઇચ્છા-
ઓનો લોગ આપવો તેનું નામ તપ છે. ઇચ્છાને કેવી રીતે
રોકવી તેને માટે કહ્યું છે કે,

એક સાધુને કોઈ ગૃહસ્થે પોતાને ઘેર ભિક્ષા લેવા આવવા
કહ્યું. સાધુએ કહ્યું કે, મને તો આજે દૂધપાક ખાવાની ઇચ્છા
થઈ છે. તે ગૃહસ્થે કહ્યું કે, ત્યારે તો મહારાજ બહુ સારું,
આજે મારે ઘેર દૂધપાક જ બનાવેલો છે. એ સાંભળી તે સાધુ-
એ કહ્યું કે, હવે મારે દૂધપાક નથી આવો. ગૃહસ્થે કહ્યું કે
મહારાજ ! આમ શું કરો છો ? હમણાં જ કહ્યું કે મને
દૂધપાક ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે, અને જ્યારે દૂધપાક તૈયાર છે,
ત્યારે કહો છો કે મારે તે નથી આવો. આમ કરવાનું કારણ
શું ? ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે, મને દૂધપાક ખાવાની ઇચ્છા થઈ,
માટે તે આવો નથી. શેઠે પૂછ્યું કે એમ કરવાનું કાંઈ કારણ ?
ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે, હા, એમ કરવું એનું નામ તપ છે.

આપણી ઇચ્છાઓને રોકવી--આપણા મનને મારવું તેનું નામ તપ છે.

જો મનની ઇચ્છા સુજળ કર્યા કરીએ, તો એ ઇચ્છાઓ-નો આરો ક્યાં આવે ? એક ઇચ્છા પૂરી થતાં પહેલાં તેમાંથી બીજી દશ ઇચ્છાઓ પેદા થાય, અને એ દશમાંથી બીજી સો થાય છે; પણ એક ઇચ્છાને દાબી દેવાથી બીજી દશ ઇચ્છાને દાબી શકાય છે, માટે આપણી વધતી જતી ઇચ્છાઓને દાબવી યા રોકવી, એનું નામ તપ છે એથી વસ્તુઓનો મોહ છૂટતો જાય છે, વિષયો શીકા લાગતા જાય છે, ઇન્દ્રિયો શાંત થતી જાય છે, અને પ્રભુના રસ્તામાં સહેલાઈથી આગળ વધી શકાય છે. માટે લાચારીને લીધે કદાચ પ્રભુને નામે આપણાથી બીજું કંઈ ન આપી શકાય તો ફિકર નહીં પણ આપણી ઇચ્છા તેને આપી દેવી જોઈએ. આપણી ઇચ્છા તેને આપી દઈએ એટલે પછી બીજું કંઈ પણ આપવાનું બાકી રહેતું નથી. અને મન મારવાનું શીખ્યાથી જ પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થઈ શકાય છે, તથા પ્રભુને આપણી ઇચ્છા આપી શકાય છે. એનું નામ જ તપ છે અને તે સાત્ત્વિક તપ છે. એવી રીતે મનને મારતાં શીખવાથી વ્યવહારના ઘા ખમવા ભારે પડતા નથી અને એવી ખામોશ રાખવાથી જિંદગીમાં સરલતા થઈ પડે છે. આ તપ થોડું ઘણું બધાથી બની શકે એવું છે. માટે લાઈઓ ! મનને રોકતાં શીખો, મનને રોકતાં શીખો !

૩૦ : એક નવી જાતનું તપ

[‘ સ્વર્ગનાં રત્નો ’ નં. ૭]

આજ સુધી ઘણા લોકો એમ માન્યા કરે છે કે, બહુ ઉપવાસો કરવા તેનું નામ તપ છે; કોઈ એમ માને છે કે શિયાળામાં ટાઢે ઠરવું, ચોમાસામાં વરસાદમાં ભીંજીવું અને ઉનાળામાં સૂર્યના તડકામાં શેકાવું તેનું નામ તપ છે; કોઈ એમ સમજે છે કે, રેતીમાં ફટાવું, કે બાંક ઉપર ઊંઘે માથે લટકવું, તેનું નામ તપ છે; કોઈ એમ સમજે છે કે, લોઢાના ખીલાની પથારી ઉપર સૂવું, અથવા રાતે ઉજાગરા કરવા, તેનું નામ તપ છે; કોઈ એમ સમજે છે કે, લીંબડો પીવો, ગૌમૂત્ર પીને રહેવું; અથવા રાખ ડાહીને પી જવી, કે ગાયનું છાણ ખાઈને રહેવું, તેનું નામ તપ છે; કોઈ એમ સમજે છે કે, હજામત કરાવવી નહિ, કે નખ ઉતરાવવા નહિ, તેનું નામ તપ છે; કોઈ એમ સમજે છે કે, પગે ચાલ્યા કરવું ને તીર્થોમાં ફર્યા કરવું તેનું નામ તપ છે; અને કોઈ એમ સમજે છે કે, જિંદગીને જરૂરની ચીજો વાપરવી

નહિ, અને વિના કારણ દુઃખી થયા કરવું, તેનું નામ તપ છે. આવી રીતે તપના અધૂરા તથા ખોટા અર્થો લોકોના મગજમાં ઠસી ગયેલા છે. પણ ખરું તપ કયું છે ? એ માટે મહાત્માઓ કહે છે કે—

પોતાની અંદર જે જે ભૂલો હોય, તે ભૂલોની ઉપર શુસ્સો કરવો અને એ ભૂલોને પોતામાંથી કહાડી મૂકવા સારું અંદરથી તરફડાટ મચાવવો, તેનું નામ તપ છે. કારણ કે ઉપર જણાવ્યાં તેવાં બધી જાતનાં તપ કર્યા છતાં પણ, પોતાની ભૂલો માટે બેદરકારી હોય, તો તેનું કાંઈ સારું પરિણામ આવી શકે નહિ. કેમકે એવાં એવાં ઘણી જાતનાં તપ કર્યા છતાં પણ પોતાના સ્વભાવના દોષો તો રહ્યા જ જાય છે. જેમકે ઘણાં માણસો ઉપવાસ કરે છે, પણ ક્રોધને રોકી શકતાં નથી; ઘણાં માણસો જાત્રાઓ કરે છે, તથા વ્રતો કરે છે, પણ લોભને અટકાવી શકતાં નથી; ઘણાં માણસો મુનિવ્રત લે છે અને ઢાઢી મૂછ તથા નખ વધારે છે, પણ પોતાના સ્વભાવને કાબુમાં રાખી શકતાં નથી; અને ઘણાં માણસો લીંબડો તથા ગૌમૂત્ર વગેરે ચીજો વાપરે છે, પણ તેઓ પોતાની મોટી મોટી ભૂલો પણ જોઈ શકતાં નથી. અને યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી પોતાની ભૂલો સમજાય નહિ, અને તે ભૂલો નીકળી જાય નહિ, ત્યાં સુધી એકલા લૂઆ તપથી કાંઈ બહુ ફાયદો થતો નથી. માટે ખરું તપ તથા સહેલું તપ આપણે શીખવું જોઈએ. અને જે તપ તુરત ફળીભૂત થઈ શકે, તેવું તપ આપણે કરવું જોઈએ, કારણ કે આપણે જોઈએ છીએ કે, જૂના વખતની રીત પ્રમાણે, જે તપ કરનારા છે, તેઓના હાલ

બેહાલ હોય છે. તેઓને ખાવાનું ઠેકાણું હોતું નથી. તેઓના સ્વભાવનો ઢંગધડા હોતો નથી. તેઓના દેહ તંદુરસ્ત અને સૌન્દર્યવાળા હોતા નથી. અને તેઓના વિચારોમાં કાંઈ બહુ માલ હોતો નથી. ઊલટા તપ કરવાથી તેઓ મ્લેન મુખવાળા, રોગિષ્ઠ અને ચીડિયા સ્વભાવના તથા સૌ સાથે ચીથરાં ક્ષાંઠનારા બની જાય છે. તપ કરવાથી માણસમાં જે તેજ આવવું જોઈએ, તપ કરવાથી તપસ્વીમાં જે શાન્તિ આવવી જોઈએ, તપના પ્રભાવથી જે સદ્બુદ્ધિ થવી જોઈએ, તપ કરવાથી લોકોનું જે સાત્ત્વિક આકર્ષણ થવું જોઈએ અને તપ કરવાથી તપસ્વીના ચહેરા ઉપર જે એક જાતના દિવ્ય તેજનો પ્રકાશ પડવો જોઈએ, તેમાંનું કાંઈ પણ આપણા હાલના તપસ્વીઓમાં દેખાતું નથી; પણ તેથી ઊલટાં જ લક્ષણો દેખાય છે. કારણકે તપના હેતુઓ, તપની ખૂબીઓ તથા તપની વિધિઓ તેઓ બરાબર રીતે જાણતા નથી, ખોટી રીતે તપ કરનારાઓના ઊલટા બેહાલ થાય છે. માટે હાલના બુદ્ધિબળના જમાનામાં એવાં ખોટાં તપમાં નહિ પડ્યા રહેતાં, આપણે આપણા સ્વભાવને છૂતવાનાં તપ કરવાં જોઈએ; અને આપણામાં જે જે જાતની નાની મોટી ભૂલો હોય, તે ભૂલોને શોધી કાઢી તેની સાથે લડત લડવામાં આપણે આપણી શક્તિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ભૂલોને દૂર કરવા સારૂ તેઓની સામે લડવું તેનું નામ ખર્ચ તપ છે, અને એ તપ કરવાથી તુરત જ બહુ મોટો લાભ થાય છે. કારણ કે ભૂલો સામે લડાઈ કરવાથી અને ભૂલોને કહાડી મૂકવા અંતરમાં તાલાવેલી વાગવાથી, આત્મિક શક્તિ જાગૃત થાય છે. જ્યારે ચોખ્ખું જ્ઞાન થયું

હોય અને જીવ જિંડાણમાં ઊતર્યો હોય ત્યારે જ પોતાની ભૂલો સમજાય છે, અને એ ભૂલો સમજાયા પછી તેને કહાડવા, સાફ, તે આમુરી વૃત્તિઓની સાથે દૈવી વૃત્તિઓને મોટી લડાઈ લડવી પડે છે. તેથી એ લડાઈમાં જો ફતેહ મળે, તો અમૂલ્ય લાભ મેળવી શકાય છે. માટે એવી રીતે પોતાની ભૂલો દૂર કરવા સાફ તેની સાથે લડાઈ કરવો, તેનું નામ સાચું તપ છે. કારણ કે જે પોતાની ભૂલો ઉપર ગુસ્સો ઘડાવે છે, તેની ઉપર પ્રભુ ગુસ્સે થતો નથી. માટે લાઘવો અને બહેનો ! તુરત લાંબુ મળે તેવું આ જાતનું તપ કરતાં શીખો ! આ જાતનું તપ કરતાં શીખો !

૩૧ : જમ ચોર ઉપર અને વ્યભિચારી
 ઉપર આપણું ગુસ્સો કરીએ છીએ, તેમ
 આપણા મનમાં ઊઠતા વિકારો ઉપર
 ગુસ્સો કરવો, તેનું નામ તપ છે.

[' સ્વર્ગનાં રત્નો ' નં. ૮]

બન્ધુઓ ! જમાનો ફરી ગયો છે, લોકોના આચારવિચાર
 બદલાઈ ગયા છે, લોકોના શરીરના બંધારણમાં ફેરફાર થઈ
 ગયા છે, આપણા ખોરાક તથા પોશાક બદલાઈ ગયા છે, અને
 આપણા ધર્મ સંબંધી વિચારો પણ દહાડે દહાડે બદલાતા
 જાય છે. માટે આપણી તપ કરવાની રીતિ પણ સુધારવી જોઈએ,
 અને તેમાં પણ જમાનાને અનુસરતા ફેરફાર કરવા જોઈએ.
 કારણ કે ઈશ્વરકૃપાથી હાલનો જમાનો અંધશ્રદ્ધાનો નથી પણ
 બુદ્ધિબળનો છે. એટલે આપણે હવે વગર મફતનાં ધરાર ઊભાં
 કરેલાં કષ્ટ દેહને આપવાનાં નથી, અને એવાં કષ્ટોને તપ
 સમજવાની ભૂલ કરવાનો હવે વખત નથી. વિના કારણ મનમાં
 રીબાયા કરવું ને શાશ્વતી વિકૃત રીતે દેહને દુઃખ દીધા કરવું

તેનું નામ કાંઈ તપ નથી; પણ ધર્મના નિયમો સમજીને, શાસ્ત્રના હેતુઓ સમજીને, તથા ઇશ્વરની ઇચ્છાઓ અને તેની પ્રેરણાઓ જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવું, અને તેમાં કાંઈ ભૂલ થતી હોય તો એ ભૂલ છોડવા સાડ મનની અંદરથી એક જાતનો તરફાટ મચાવવો તેનું નામ તપ છે. મતલબ કે જેમ ચોર ઉપર આપણે ગુસ્સો કરીએ છીએ, જેમ વ્યભિચારી ઉપર આપણને ગુસ્સો આવે છે, જેમ હિંસા કરનારાઓ તરફ આપણને તિરસ્કાર ઊપજે છે, જેમ ઢાડડિયાઓને આપણે ધિક્કારીએ છીએ, અને જેમ જુગારીઓની સોબતથી આપણે દૂર રહેવા ઇચ્છીએ છીએ, તેમજ આપણા મનમાં જે જે જાતની ખૂરી વાસનાઓ જાગે અથવા જે જે પ્રકારના માડા વિચારો આવે, તે દરેક વિચારની તથા દરેક લાગણીની સામે થવું, તેની ઉપર ગુસ્સો કરવો અને એ ભૂલોને દૂર કરવા સાડ અંતરમાં એક પ્રકારનું હુલ્લડ મચાવવું, અને એ હુલ્લડની ગરમીમાં થોડા વખત મુઘી મનને તથા શરીરને બાળવું; એવી રીતે પશ્ચાત્તાપ કરીને પવિત્ર થવું, તેનું નામ તપ છે. જ્યાં મુઘી આવી રીતનાં તપ કરતાં આવડે નહિ, સમજ વાપરી તપ કરતાં આવડે નહિ, શાસ્ત્રને બાજુમાં રાખીને તપ કરતાં આવડે નહિ અને પોતાની ઉન્નતિ થાય તેવી રીતે તપ કરતાં આવડે નહિ, ત્યાં મુઘી એકલા ઉપવાસ કરવાથી, એકટાણું કરવાથી, ધૂણી તાપવાથી, કે બાલ રખાવવાથી, કાંઈ તપ વધી જાય નહિ; અને એવા તપથી કાંઈ મોક્ષનો આનંદ મેળવી શકાય નહિ. માટે ભાઈઓ અને બહેનો ! જો આવું તપ કરવું હોય તો મનમાં જ્યારે કોઈપણ જાતના ખરાબ વિચાર ઊઠે અથવા કોઈપણ જાતની

પાપી વાસના જાગે ત્યારે તે દૂર કરવા સાફ તેની સાથે સખત રીતે હુલ્લડ મચાવવું. એમ કરવાથી પાપવાસના નાબુદ થશે. એમ કરવાથી અંતર પવિત્ર થશે. એમ કરવાથી આગળ વધવાનો રસ્તો મળશે. એમ કરવાથી અંતરમાં ઊંડું ઊતરતાં આવડશે. એમ કરવાથી એવી જાતના ખરાબ વિચારો ઉપર તથા ખરાબ વાસનાઓ ઉપર ધીરે ધીરે અંકુશ રાખવાનું બળ આવશે, અને એમ કરવાથી ઘણી જાતનાં પાપો બહુ સહેલાઈથી એની મેળે ઓછાં થઈ શકશે. અને એ પછી સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રભુના રસ્તા તરફ આકર્ષી શકાશે, અને તેથી અંતે કલ્યાણ થશે. જે વખતે ખરાબ વિકારોની સામે થશે તે વખતથી જ તમારામાં એક જાતનું બળ આવશે, તથા એક જાતની કુદરતી તેજ આવશે, અને યાદ રાખજો કે આ બધું ધાય તેનું જ નામ તપ છે. માટે હવે તો તુરત ક્ષણ મળે અને પ્રત્યક્ષ ક્ષણ મળે તેવાં આવી જાતનાં જૂનામાં જૂનાં ને મુઘરેલામાં મુઘરેલાં તપ કરો ! તપ કરો !

૩૨ : પથરા ફેંકાય પણ તેથી ઠરવું નહિ

[‘સ્વર્ગનો પ્રકાશ’ નં. ૫૪]

એક બહુ સારા સદ્ગુરુ હતા. તેમની વૃત્તિ બહુ સારી હતી. તેમનો ઉપદેશ બહુ અસરકારક હતો અને તેમની રહેણી-કરણી બહુ ચોખ્ખાઈભરેલી હતી. તેથી ઘણા લોકો તેમને બહુ માન આપતા હતા અને પ્રેમભાવથી તેમનો ઉપદેશ સાંભળતા હતા. પણ એ ગુરુનું માન વધતું જાય, તેની પાસે ધન વધતું જાય, તેના શિષ્યો વધતા જાય અને તેની કીર્તિ વધતી જાય એ જોઈને ઘણાએ અદેખા માણસો વિના કારણ પોતાના મનમાં બળ્યા કરતા હતા અને બીજાઓની પાસે તે ભગતની નિંદા કર્યા કરતા હતા. એ જોઈને કોઈ એક સારા માણસે તે ભગતને કહ્યું કે:—“ મહારાજ તમે આટલી બધી ચોખ્ખાઈથી રહો છો, આટલું બધું પવિત્ર જીવન ગાળો છો, આટલી બધી ઉદારતા રાખો છો, આટલું બધું નિસ્પૃહીપણું રાખો છો અને લોકોને સુધારી ભગવદ્ માર્ગમાં લઈ જવા માટે આટલી બધી મહેનત કરો છો છતાં પણ કેટલાક લોકો તમારી નિંદા કેમ કરે છે ? એનું કારણ મને કહો. ”

એ સાંભળીને તે ભક્તરાજ મહારાજે કહ્યું, કે ભાઈ ! જે જાડ સૌને નજરે પડે એવાં, રસ્તા ઉપર, આવેલાં હોય અને વળી તે જાડમાં ફળ લાગેલાં હોય તથા તે ફળ પાકતાં હોય તેની ઉપર છાકરાંઓ પથરા ફેંક્યા વિના રહે જ નહિ, તેમ જ જે ધર્મગુરુઓ છે, જે ઉપદેશકો છે, જે વક્તાઓ છે, જે હરિકથા

કરનારાંઓ છે અને જે જાહેર કામોમાં આગેવાનીભર્યે લાગ લેનારાંઓ છે, તેઓ જલદીથી સર્વની નજરે ચડે તેવાં રસ્તા ઉપરનાં ઝાડ જેવાં છે અને તેમની ઉપર કીર્તિરૂપી ફળો આવતાં જાય છે. એટલે એ ઝાડો ઉપર લોકો પથરાફેંક્યા વિના રહે જ નહિ; કારણ કે કીર્તિનાં ફળ તોડી પાડવાનું એવા અદેખા લોકોને બહુ ગમે છે, તેથી વિના કારણ તેઓ તો એમ કરવાના જ; માટે એવા નિંદકોના બોલવા સામે કાંઈ જોવાય નહિ. કેાઈ પણ સારા કામમાં કે સારાં માણસો ઉપર પોતાની ખરાબ વાણીના પથરો ફેંકવા એ તો તેઓનો સ્વભાવ જ હોય છે. એમાં કાંઈ ધર્મગુરુઓનો, વક્તાઓનો કે જાહેર કામો કરનારા સજ્જનોનો ખરેખરો વાંક હોતો નથી. જો તેઓનો કાંઈ પણ વાંક હોય તો તે એટલો જ છે કે તેઓ દિનપ્રતિદિન વધારે જાહેરમાં આવતાં જાય છે અને તેઓની કીર્તિ વધતી જાય છે. એટલા જ સાડે અદેખાઓ તેમની નિંદા કર્યા કરે છે; પણ ખરી રીતે જોતાં એ નિંદામાં કાંઈ સત્ત્વ હોતું નથી. માટે એવાં પેટેબળેલાં માણસોના બોલવા સામે જોઈ પોતાની ફરજો બજાવવામાં ઢીલા પડવું નહિ કે એવાં નબળા મનના છાકરવાદી માણસોથી ડરી જવું નહિ; પણ જ્યારે એવી નિંદા થાય અને એવી રીતે પથરા ફેંકાય ત્યારે પ્રભુએ હવે મને પોતાની સેવા કરાવવા માટે અંગીકાર કરેલો છે, એમ સમજી રાજી થવું જોઈએ અને બેવડા ઉત્સાહથી કામ કરવું જોઈએ; કારણ કે જે નમાલાં માણસો હોય તેની નિંદા થતી નથી, જે હુઃખી માણસ હોય તેની નિંદા થતી નથી, જે કંગાલ માણસો હોય તેની નિંદા થતી નથી અને જે ગાંડરિયા પ્રવાહ પ્રમાણે ચાલનારા પ્રવાહી જીવો જેવાં

માણસો હોય તેઓની નિંદા થતી નથી; પણ જે માણસ બીજા-
ઓની આંખમાં ખૂંચે તેવો હોય તેની નિંદા થાય છે; જે માણસ
પોતાનાં બીજાં ભાઈબહેનો કરતાં વધારે આગળ નીકળી જાય
તેની અદેખાઈ થાય છે; જે માણસ બીજા સામાન્ય લોકોના
કરતાં માનમાં તથા કીર્તિમાં વધારે ફાવી જાય તેની અદેખાઈ
થાય છે અને જે માણસ પોતાના બીજા પાડોશીઓ કરતાં કોઈ
પણ બાબતમાં ખાસ આગળ નીકળી જાય તેની અદેખાઈ થાય
છે; અને એવી અદેખાઈને લીધે તેઓની નિંદા થાય છે. માટે
જ્યારે એવી જાતની નિંદા થાય ત્યારે પ્રભુનો ઉપકાર માનવો
જોઈએ અને ખુલ્લા દિલે એમ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે હે
પ્રભુ ! તને ધન્ય છે ! મારા જેવાં ગરીબ અને નાલાયક માણ-
સને એવો ઉચ્ચ ચઢાવ્યો કે આ બિચારાંઓને મારી તરફ પથરા
ફેંકવા પડે છે. ધન્ય છે ! પ્રભુ તને ધન્ય છે ! તારો ઉપકાર હું
કેવી રીતે માનું ? આવી રીતે જે સાચા ભક્તો છે તેઓ તો
જ્યારે પોતાની ઉપર પથરા ફેંકાય ત્યારે પ્રભુનો ઉપકાર માને
છે અને એમ સમજે છે કે અમારી નિંદા એ અમારી કૃતેહનું
કારણ છે; પણ તેમાં એટલું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે કોઈ પણ
જાતનાં ભૂલભરેલાં કામો થવા દેવાં નહિ; પણ જેમ બને તેમ
પવિત્રતાથી અને ભલાઈથી જિંદગી ગાળવી અને તેમ છતાં જે
દ્રેષ થાય તથા જે નિંદા થાય તે ઉપકાર માનતે માનતે સહન
કરવાં, એ જ ખૂબીની વાત છે અને એ જ ખરા ભગતોનું લક્ષણ
છે. માટે હે હરિજનો ! તમારી ભક્તિ માટે તમારી નિંદા થાય
ત્યારે તમે દિલગીર થશો મા; પણ એ વખતે તો ઊલટું પ્રભુનો
ઉપકાર માનજો અને દિનપ્રતિદિન પોતાનાં સિદ્ધાંતોમાં આગળ
વધી શકાય તેમ કરજો, એજ અમારાં ભલામણ છે.

૩૩ : બહારથી માણસો ગમે તેટલાં સારાં
થાય પણ અંતરમાં તો સૌ થોડાઘણાં
બગડેલાં જ હોય છે.

['સ્વર્ગની' સદક ' નં. ૫૪]

એક અઘાણાંવાળો હતો. તેને ત્યાં ઘણી જાતનાં અઘાણાં
હતાં. એ અઘાણાં તેણે જુદી જુદી જાતની બરણીમાં રાખેલાં
હતાં. તેમાં કોઈ બરણી પીળી હતી, કોઈ બરણી સફેદ હતી;
કોઈ બરણી લીલા રંગની હતી, કોઈ બરણી તપખીરિયા રંગની
હતી, કોઈ બરણી કાળી હતી ને કોઈ બરણી ભૂરા રંગની હતી,
એટલું જ નહીં પણ તેમાંથી કોઈ બરણી ચીનાઇ માટીની
હતી, કોઈ બરણી ક્ષેંચ પાલીસવાળી હતી, કોઈ બરણી વિલા-
યતી હતી, કોઈ બરણી જરમનીની હતી, કોઈ બરણી કાશીની
હતી, અને કોઈ આફ્રિકાની હતી. એ બધી બરણીઓ એક
દિવસ વાદવિવાદ કરવા લાગી. જેમકે:—

તેમાંથી એકે કહ્યું કે, હું કાશીમાં બનેલી છું માટે ઉત્તમ
છું. ત્યારે બીજાએ કહ્યું કે, તું તો જંગલી જેવી લાગે છે, મારી
ઉપરની જરા પાલીસ તો જો, હું પેરીસમાં બનેલી છું ! ત્યારે

ત્રીજીએ કહ્યું કે, હું કાચની બનેલી છું ને જરમનીથી અહીં આવેલી છું. ત્યારે ચોથીએ કહ્યું કે, મારી ઉપરનાં ચિત્રો તો જુઓ ! અને મારો મુંઢર રંગ તો જુઓ ! હું જાપાનથી અહીં આવેલી છું. ત્યારે પાંચમીએ કહ્યું કે, તમે બધાં મરકાટ શેનો કરો છો ? તમે સાં ઘડીકમાં લાંગી જાઓ તેવાં છો, ભલે હું કાળી છું પણ મારામાં મજબૂતી કેટલી છે, એ તો જરા જુઓ ! અને તમે સૌ પરદેશી છો, પણ હું તો આ દેશની જ છું, માટે તમારા કરતાં હું શ્રેષ્ઠ છું. આવી રીતે બરણીઓ અંદર અંદર વાદવિવાદ કરવા લાગી. બરણીઓનો આ કનિયો સાંભળીને બરણીવાળાને ગુસ્સો લાગ્યો, તેથી તેણે કહ્યું કે,

રાંડો ! બહારની સફાઈ સારૂ ને બહારના દેખાવ સારૂ શું લડી મરો છો ? જરા અંદર તો જુઓ ! તમારી સૌની અંદર અધાણું બરેલું છે, અને અધાણામાં તો મીઠું, મરચાં, તેલ, ખટાશ વગેરે ચીજો હોય છે, એ સામે જોતાં નથી અને બહારની સફાઈ ઉપર શું મરો છો ? જરા અંદર તપાસો તો ખરાં ! એ સામે જોયો તો બધાનું પોત ઉઘાડું થઈ જશે. માટે તમારી અંદર રહેલાં તેલ, મરચાં, લીંબુ, હીંગ ને મીઠા સામે જુઓ ! આ સાંભળીને બધી બરણીઓ શરમાઈ ગઈ ને ચૂપ થઈ ગઈ.

આ દાખલો આપીને એક મહાત્મા હરિજનોને એમ સમજાવતા કે બંધુઓ ! કેટલાક લોકો મુંડ મૂંડાવવાથી પોતાને મોટા સમજે છે કેટલાક લોકો જટા રખાવવાથી પોતાને મોટા સમજે છે. કેટલાક લોકો મોટી મોટી માળાઓ પહેરવાથી જ પોતે પવિત્ર બની ગયા છે એમ સમજ્યા કરે છે. કેટલાકો ખૂબ

ગોપીચંદન ચોપડવાથી જ પોતાનામાં કાંઈક આવી પડ્યું છે એમ માન્યા કરે છે. કેટલાક લોકો અમુક જાતનાં તિલકો કરવાથી જ અમે શ્રેષ્ઠ છીએ એમ સમજ્યા કરે છે. કેટલાક લોકો સાધુપણાનું અભિમાન રાખ્યા કરે છે. અને કેટલાક લોકો કાંઈ તપ કરતા હોય, વ્રત કરતા હોય, જપ કરતા હોય, તીર્થ કરતા હોય, દાન કરતા હોય, કે અમુક પુસ્તકનો કે અમુક સ્તોત્રોનો પાઠ કર્યા કરતા હોય તેને લીધે જ તેઓ પોતાને મોટા ભગત સમજ્યા કરે છે. પણ તેઓ કોઈ પોતાના અંતર તરફ જોતા નથી. જો પોતાના અંતર તરફ જુઓ તો તુરત જ તેઓને ખબર પડી જાય કે, જેમ જુદી જુદી જાતની બરણીઓની અંદર તેલ, મરચાં, લીંબુ, હીંગ, મીઠું, મરી, વગેરે વસ્તુઓ ભરેલી હોય છે, તેમજ અમારી અંદર પણ કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ, અદેખાઈ વગેરે ઘણી જાતના દુર્ગુણો ભરેલા છે અને તેમ છતાં પેલી બરણીઓ જેમ બહારથી પોતાની શોભા માટે મોટી ખુમારી કરતી હતી તેમ જ અમે પણ અમારા બહારના આડંબરોને લીધે, બહારના વેશોને લીધે, બહારના ફેરફારોને લીધે, અને બહારના દેખાવોને લીધે દેગટના અભિમાનમાં રહી જઈએ છીએ. કારણ કે બહારની સફાઈવાળો બરણીઓમાં પણ જેમ ખારાં ખાટાં અથાણાં ભરેલાં હોય છે તેમ જ અમારા અંતરમાં પણ મીઠાં, મરચાં, તેલ અને ખટાશ રૂપી કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે વિકારો રહેલા છે. માટે કોઈ પણ સાધુઓએ, સંન્યાસીઓએ, જતિઓએ, સેવકોએ, ખાખીઓએ, પ્રાણીઓએ, પંડિતોએ ભગતોએ, મંદિરના પૂજારીઓએ, ધર્મગુરુઓએ, અને એવા જ બીજા દરેક માણસે યાદ રાખવું જોઈએ કે, ભલે અમે બહારથી

ગમે તેવા રૂડા હેખાતા હોઈએ તોપણ જ્યાં સુધી અંતરમાંથી વિકારો ગયા નથી ત્યાં સુધી તો સૌએ સરખાં જ છોએ. અને તેમ છતાં અમે સારાં ને તમે ખરાબ, અમે જિંદગી ને તમે નીચાં, અમે જૂનાં ને તમે નવાં, અને અમે પવિત્ર ને તમે અપવિત્ર, એમ કરી પેલી ખરણીઓની પેઠે ફાગટનાં લડી મરીએ છીએ. માટે બંધુઓ ! આવી જૂલ ન થાય એ સંભાળજો, અને એમ સમજી લેજો કે, બહારથી ગમે તેવા જુદા જુદા હેખાવના હોઈએ પણ જ્યાં સુધી અંતરમાંથી વિકારો ગયા નથી ત્યાં સુધી સૌ સરખાં જ છીએ. એમ સમજી જેમ બને તેમ એક બીજા વચ્ચેનો કલેશ દૂર થાય તેમ કરવાની કૌશિશ કરજો, અને જેમ અંતરમાંથી વિકારો ઓછા થાય તેમ કરવાની મહેરબાની કરજો, એ જ અમારી વિનંતિ છે.

૩૪ : વિકારો ઝાઝા કરવાનો ઉપાય

[‘ સ્વર્ગનો ખજાનો ’ નં. ૧૭]

દરેક મહાત્મા અને આખી દુનિયાનાં કુલ ધર્મશાસ્ત્રો વારે વારે, દેશીને એની એ જ વાત કહે છે કે, ‘ તમારા મનને કબજામાં રાખો. ’ કારણ કે મનને કબજામાં રાખવું એ જ ધર્મનું તત્ત્વ છે. મનને કબજામાં રાખવા સાડે જ ધર્મની બધી જાતનાં ક્રિયાઓ છે. મનને છુતે તે જ જગતને છુતી શકે છે. મન વઢે કરીને જ આપણે મનુષ્ય છીએ; અને મહા રિદ્ધિ સિદ્ધિ આપનારો તથા આત્મા પરમાત્માની એકતા કરનારો જે યોગ તે યોગની આવી પણ મનને રોકવું એ જ છે. આવી રીતે મનને રોકવું એ જ મુખ્ય વાત હોવાથી આખી દુનિયાનાં કુલ શાસ્ત્રો એની એ જૂની વાતને દેશી દેશીને નવા નવા રૂપમાં કહે છે. અને તોપણ અજાણી તો જુઓ કે, કેમકે જ માણસ મનને રોકી શકે છે. કારણ કે મનનો સ્વભાવ એવો છે કે, તે અતિ-શય ચંચળ છે, બહુ ગુણવાન છે, બહુ મોટું છે, નીચાણ તરફ દોડી જનારું છે, અને જેવા સંગમાં આવે તેવું ધર્મ જનારું છે. જેમ દીવાની આંટો જે જાતના રંગનો કાચ ધરીએ તે જાતનો પ્રકાશ તે આપે છે, તેમ મન પણ જે જે વિષ-

ચેના સંબંધમાં આવે છે તેવો તેવો રંગ પકડી લે છે. એટલું જ નહિ પણ મન અતિશય ચંચળ સ્વભાવનું છે, તેથી તે ક્ષણ પણ નવરૂં રહી શકતું નથી. એથી ઊલટું, દેહ એવા સ્વભાવનો છે કે, તેને ખાસ ફરજ પડ્યા વિના કાંઈ પણ કામ કરવું ગમતું નથી. આ બે વિરુદ્ધ શક્તિઓનો સંયોગ થવાથી પરિણામ એ થાય છે કે, મન બહુ દોડે છે, પણ દેહની મુસ્તીને લીધે તે ધારેલું કામ કરી શકતું નથી. એટલું જ નહિ પણ વળી તે પોતે બહુ જ ચંચળ સ્વભાવનું હોવાથી એકને એક વિષયને પકડી શકતું નથી. ઘડીએ ઘડીએ તેને નવા નવા વિષયો જોઈએ છે, પણ પોતાની ચંચળતાને લીધે એકે વિષયમાં તે પૂરેપૂરું ઊંડું ઉતરી શકતું નથી અને તોપણ દરેક બાબતમાં કૂદકા માર્યા કરે છે. આવી અસ્થિરતા વચ્ચે પણ તે નવરૂં રહી શકતું નથી. ત્યારે આપણે દેહને આધીન થયેલા હોવાથી મનને તેના પ્રમાણમાં કામ આપી શકતાં નથી. તેથી પરિણામ એ થાય છે કે, મન આગલા પાછલા જૂના વિકારો સાથે રમ્યા કરે છે, અને એમાં જ મશગુલ રહે છે. મનને આવો સ્વભાવ છે માટે આપણે આપણી જરાક બેદરકારીથી વિના કારણ મન વડે બહુ જ પાપ કરી નાખીએ છીએ. મનથી જેટલાં પાપ કરીએ છીએ તેના પ્રમાણમાં દેહથી બહુ જ ઝોછાં પાપ થાય છે. કારણ કે દેહથી તો અનુકૂળતા પ્રમાણે ને આબુબાબુના સંજોગ પ્રમાણે કામ થાય છે. તેને બીજાંઓની શરમમાં દબાવું પડે છે, સરકારના કાયદાઓને માન આપવું પડે છે, દુનિયાદારીના વિવેક સાચવવા પડે છે, અને તે ઘડીકમાં બગડી જાય તેવું છે માટે તેની તંદુરસ્તી સાચવવી પડે છે. પણ અંતરમાંથી ઊઠતા વિકારો

સાથે મનમાં ને મનમાં મન રમ્યા કરે એમાં તેને એવી કોઈ જાતની અડચણ નહતી નથી, તેથી તે ઘણું વધારે પાપે કરી શકે છે. માટે તેને સાચવવાની ખાસ જરૂર છે, ને તે સાફ જ દુનિયાના બધી જાતના ધર્મો ને બધી જાતની ક્રિયાઓ છે. છતાં પણ આપણું મન આપણા કબજામાં રહેતાં નથી. માટે તેને રોકવા સાફ મહાત્માઓ કહે છે કે, જે તમને ગમતાં હોય તે કોઈ પણ જાતનાં ભલાં કામોમાં મનને રોકેલું રાખો; જરાવાર પણ તેને નવડું રહેવા દો મા. યાદ રાખજો કે જ્યારે તે નવડું હોય ત્યારે જ વિકારો સાથે રમ્યા કરે છે; કારણ કે તે ચંચળ હોવાથી નવડું રહી શકતું નથી. પણ જો તેને ગમતાં હોય એવાં કામોમાં રોકી રાખ્યું હોય તો પછી તે હલકી જાતના વિચારોમાં રચી પચી રહી શકતું નથી. માટે મનને રોકવાનો સૌથી સહેલો ઉપાય એ જ છે કે, તેને જરાવાર પણ નવડું રહેવા દેવું નહિ, પણ સદાય ભલાં કામો કરવામાં રોકી રાખવું. શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે આસન, પ્રાણાયામ, ધારણા, ધ્યાન, વ્રત, તપ, જપ, યજ્ઞ, તીર્થ, અને દેવપૂજા આદિ ધર્મનાં કામમાં મનને રોકી શકાય તો એથી બહુ ઉત્તમ રીતે મન વશ થઈ શકે છે. પણ હાલમાં જમાનો ફરી ગયો છે. હાલનાં માણસોની પ્રકૃતિ નાજુક થઈ ગઈ છે. હાલમાં બધી જાતની સાંસારિક ઉપાધિઓ બહુ વધી ગઈ છે. અને હાલમાં આખી દુનિયામાં શ્રદ્ધા એાછી થઈ ગઈ છે. માટે હાલની પ્રજાનો મોટો ભાગ અસતના નિયમો ઉપર ચાલી શકે તેમ નથી. માટે મનમાં ઊપજતા બૂરા વિકારોથી બચવા સાફ આપણે આપણી આંતરવૃત્તિની પ્રેરણા પ્રમાણે, આપણા કુદરતી શોખ પ્રમાણે, આપણા ભાઈબંધોની જરૂરિયાત

પ્રમાણે અને આપણી આબુખાબુના સંજોગો પ્રમાણે આપણે આપણા મનને ભલાં કામોમાં રોકેલું રાખવું જોઈએ. પછી એ કામો ગમે તો ધર્મનાં હોય, ગમે તો દેશહિતનાં હોય, ગમે તો રાજ્યનાં હોય, ગમે તો સંસારમુધારાનાં હોય, ગમે તો હુન્નરકળા ખીલવવાનાં હોય, ગમે તો વેપાર વધારવાનાં હોય, ગમે તો દેશાવરનો રસ્તો ખુલ્લો કરવાનાં હોય, ગમે તો ગરીબ ખેડૂતોની સ્થિતિ મુધારવાનાં હોય, ગમે તો અનાથ પ્રાણીઓ ઉપર દયા કરવાનાં હોય, ગમે તો આપણા વટલી જતા ભાર્ગવંધોને પાવન કરવાનાં હોય, ગમે તો કેળવણીનાં હોય, ગમે તો નવીન શોધખોળ કરવાનાં હોય, ગમે તો દુઃખીઓને મદદ કરવાનાં હોય, અને ગમે તો પોતાની સ્થિતિ મુધારી આત્માનાં કલ્યાણ કરવાનાં કામો હોય, પણ કોઈ પણ રીતે એવી ભાતનાં ભલાં કામોમાં મનને સદાય રોકી રાખવું જોઈએ, તો પાપથી બચી શકાશે. એ વિના માનસિક પાપથી બચવાનો હાલના જમાનામાં બીજો સહેલો ઉપાય નથી. માટે ભાઈઓ અને બહેનો ! મનને જીતવા સારું મહાન પ્રભુને અર્થે સદાય ભલાં કામોમાં મન રોકાયેલું રહે એવી તજવીજ કરો !

૩૫ : આપણે રખર જેવા છીએ

[' સ્વર્ગનો ખજાનો ' નં. ૧૮]

રખર તો તમે ઘણી વખત જોયું હશે. એમાં એવો ગુણ છે કે, જેમ જેમ તેને તાણીએ તેમ તેમ તેના પ્રમાણમાં તે લાંબું લાંબું થતું જાય છે. પણ જ્યારે તેને છોડી દઇએ ત્યારે તે પાછું જેવડું હતું તેવડું થઇ જાય છે. આવી જ રીતે જે માણસોને મહાન પ્રભુના પવિત્ર નામની તાણી લાગી નથી, જેને મહાત્મા સુરદાસે કહેલી ગોપીઓની ઠાળી કામળીઓના જેવો ભક્તિનો પાકો રંગ લાગ્યો નથી, અને જેણે પ્રભુપ્રેમના અલૌકિક લહાવ લીધા નથી, તે પણ રખરના જેવા છે. કારણ કે જ્યારે તેઓ હરિકથામાં જાય છે, જ્યારે તેઓ પાઠપૂજા કરવા બેસે છે, જ્યારે તેઓ ધર્મનાં બાષણો સાંભળવા જાય છે, જ્યારે તેઓ કોઈ જ્ઞાની સાધુ સંતને કે પવિત્ર ભક્તને મળે છે, અને જ્યારે તેઓને સ્મશાન-વૈરાગ્ય ઊપજે છે, ત્યારે એટલો વખત તેઓ બહુ ઠાઠા બની જાય છે. એ વખતે તેઓને લાગે છે કે, “ માયામાં માલ નથી, કાયાનો ભરૂંસો નથી, પાપ કરીએ છીએ તે લોગવવાં પડશે, માટે તેથી બચાય તો ઠીક. હવે

આપણને આવા કામ શોભતા નથી. મારા દેખતાં ઘણા જણા મુઘરી ગયા પણ હું હજી ‘અતો બ્રષ્ટ તતો બ્રષ્ટ’ નેવો રહ્યો છું; માટે મારે પણ હવે કાંઈક કરવું જોઈએ. જિંદગીનો ભરોસો નથી, મારા દેખતા મારી ઓળખાણવાળા ઘણા ય માણસો મરી ગયા તેમ આપણે પણ મોડા વેહેલા એક દિવસ અપી જશું; માટે હવે તો કાંઈક ઠેકાણે આવી જઈએ તો ઠીક. લોકોમા હું ડાહ્યો ગણાઉં છું; મારા માન આખરે પણ સારી રીતે છે પૈસા માટે પણ વખત પ્રમાણે ગાડું ચાલુ જાય છે અને લોકોમા હું બહુ સારો માણસ ગણાઉં છું. પણ હજી મારા મનમાથી ખૂરા વિચારો, જરાક આડું જીભું કરો દેવાની ગણત્રીઓ, અતરના ઊંડાણમા ભરાં રાખેલી જૂની વાસનાઓ, અને મારૂં તાડું મટતું નથી બાપદાદાના વખતના જૂના વૈર હજી યાદ આવી જાય છે હજી માનપાનની ઈચ્છા મદાનના વાદરાની પેઠે મને નચાવ્યા કરે છે હજી મારા લોભનો કયાય થોભ દેખાતો નથી હજી પણ મનને મોહિત કરે તેવી લાલ શોમા લલચાઈ જવાય છે, અને હજી પણ સાચી ભક્તિ કરવા માટે જે ઠરાવ હું કરું છું તે પાળી શકાતો નથી હે પ્રભુ ! આવી મારો સ્થિતિ છે આમાથી તું બચાવે ત્યારે બચી શકાય તેમ છે તારી કૃપા વિના મારો આરા આવે તેમ નથી આવી રીતે સત્સંગ વખતે મનમા વિચારો આવે છે, પણ એ વખત જાય ને કામકાજમા પડીએ ત્યારે પાછા હતા તેવા ધર્મ જઈએ છીએ. એ વખતે બધું બૂલી જઈએ છીએ અને કદી કાંઈક યાદ આવે તોપણ તે પાળી શકતા નથી.”

ભાઈઓ ! વિચાર કરો કે, આમ થાય તે કેટલું બધું

જોટું ? લાભુ યદને પાછુ ટૂંકું થઈ જવું, એ રખરને પાલ
વશે, પણ કાઈ આપણને પાલવશે ? કારણ કે રખર તો જડ
છે, અને લાભુ ટૂંકુ થવું એ તેનો કુદરતી ગુણ છે. એ ગુણથી
તે જગતમા બહુ ઉપયોગી થઈ શકે છે. પણ આપણે તો ઇશ્વર
રના કૃપાપાત્ર ઉત્તમ મનુષ્ય છીએ માટે જો એમ લાખા ટૂંકા
થયા કરીએ, એટલે કે ઉપર ચડીને પાછા ઊતરી જઈએ તો
આપણી એ નાલાયકી ગણાય. આપણને પાછળ પડવા માટે
પ્રભુએ અહીં નદી મોકલ્યા, પણ આગળ વધવા માટે ઉત્તમ
મનુષ્યઅવતાર, પવિત્ર રૂઠો ધર્મ ને અનુકૂળ સંજોગો આપેલા
છે. માટે લાઈએ ! ચેતો, અને છેવટ સુધી રખર જેવા નહિ
રહેતા જિ દગીની સાર્થકતા થાય તેમ કરો !

૪

દાન, દયા અને પરમાર્થ

૩૬ : તોપનો ગોળો ત્રણ ચાર માઇલ સુધી જાય પણ અત્તનો ગોળો તો સ્વર્ગ સુધી જાય છે.

['સ્વર્ગનું વિમાન' નં. ૬૭]

દાનની મહત્તા કેટલી બધી છે, એ તમોને ખબર છે ? એક સાધુએ કોઇને પૂછ્યું કે ભાઈ, વધારેમાં વધારે કેટલે દૂર સુધી ઘા પહોંચી શકે ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે, સાધારણ ઘા સો હાથ સુધી, ને ગોફળથી ઘા ફેંક્યો હોય તો ત્રણસો હાથ સુધી પહોંચી શકે. સાધુએ પૂછ્યું કે, એથી વધારે દૂર જાય એવું કાંઈ છે ? ત્યારે પેલા માણસે કહ્યું કે, ખંડુકની ગોળી હજાર હાથ સુધી દૂર જાય છે, ને તોપનો ગોળો ત્રણ ચાર માઇલ સુધી જઈ શકે છે. સાધુએ પૂછ્યું, એથી વધારે દૂર જાય એવું કાંઈ સાધન છે ? તે માણસે કહ્યું, નહીં. ત્યારે તે સાધુ મહાત્માએ કહ્યું કે, બેટા, બૂખ્યા માણસને ખવરાવેલા અત્તનો ગોળો સ્વર્ગ સુધી પહોંચી શકે છે.

દાનની મહત્તા આવી છે. માટે જેને પ્રભુએ આપ્યું હોય તેણે આપવામાં સંકેચ કરવો નહીં. જેઓની પાસે લાચારોને આપવા માટે હોય, તેમ છતાં પણ જે ખરે વખતે મદદ કરતા નથી તેઓ કમનસીબ છે, તેઓ અભાગિયા છે, તેઓ અરસ પરસને મદદ કરવાના ઈશ્વરના મહા નિયમની સામે થનારા છે. તેઓને એ મહા અપરાધ માટે કેવી સખ્ત શિક્ષા થશે એ વિચારતાં અમોને દિલગીરી લાગે છે. પ્રભુ ! એવાંઓની ઉપર દયા કર, અને તેઓને દાન કરવાની સન્મતિ આપ !

૩૭ : દાન આપવાના નિયમો

[' સાચું સ્વર્ગ ' પૃ. ૩૧૭]

માસ્તરે કહ્યું: તમારે જ્યારે રૂપિયા ખરચવા છે, ત્યારે તો બહુ વિચાર કરીને જેમ તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ થાય તેમ કરવું જોઈએ. કારણ કે પૈસા એ કાંઈ ફેંકી દેવાની ચીજ નથી; એ તો જે આવડે તો સાર્થકતા કરી લેવાની વસ્તુ છે. તમને તમારા ગોર અને તમારા જૂના વિચારના પાડોશીઓ ખતાવશે કે જત્રા કરી આવો, ગૌદાન કરો, પ્રાદાણો જમાડો, મંદિરોમાં સામગ્રી મોકલો, ને નાતમાં લહાણું કરો, એટલે બસ ! પણ મને તો લાગે છે કે, એટલાંથી કાંઈ તમારી ફરજ પૂરી થયેલી ગણાય નહીં. તમારે તો એ કરતાં કાંઈક વધારે કરી ખતાવવું જોઈએ. અમારા હેડમાસ્તર કહેતા હતા કે, હવે તો આપણે જેમ વધારેમાં વધારે ઉપયોગી થઈ શકે તેવી રીતે દાન કરવું જોઈએ. કારણ કે, આપણાં શાસ્ત્રોમાં દાન આપવાને માટે જે પાત્રો કહેલા છે તેવાં શાની, તેવાં તપસી, તેવાં નિરુપદ્રી, ને તેવાં લાયક માણસો હાલના જમાનામાં મળી શકે તેમ નથી. આપણાં પુરાણોમાં દાન આપવાની જે જે ચીજો ગણાવેલી છે

તેવી ચીજોથી હાલના જમાનાનાં માણસોની આંતરવૃત્તિ તૃપ્ત થઈ શકે તેમ નથી. આપણાં શાસ્ત્રોમાં દાન આપવાનાં જે જે સમય ને જે જે સ્થાનો નક્કી કરેલાં છે તે સર્વ પ્રસંગોને હાલના સર્વ લોકો પૂરેપૂરી રીતે જમાનાના ફેરફારને લીધે કબૂલ રાખી શકતા નથી. અને આપણાં શાસ્ત્રોમાં દાન આપવાની જેટલી આજ્ઞાઓ છે તેનો હજારો ભાગ પણ હાલમાં આપણે પાળી શકતા નથી; માટે આપણી દાનવિધિઓમાં સહેજ ફેરફાર કરવો જોઈએ.

આપણે સમજવું જોઈએ કે, જે વખતે આપણા ઋષિઓએ દાન આપવાના નિયમો બનાવ્યા તે વખતે કાંઈ રેલ્વે ઊપડી જવાની ધાર્ટી નહોતી. તે વખતે કાંઈ હાલની પેઠે “ જોલતાં બંધાય ને છીંકતાં દંડાય ” તેવા કરોળિયાની બાળ જેવા કાયદાઓ નહોતા. તે વખતે કાંઈ રેલ્વે ને ક્વૉરન્ટાઇન નહોતાં. તે વખતે કાંઈ વિલાયતી ફ્લાઓની ખાટલીઓની પધરામણી આપણા દેશમાં થઈ નહોતી. તે વખતે કાંઈ આબકારી ખાતા ને જંગલ ખાતાના કાયદાઓ નહોતા. તે વખતે કાંઈ પરદેશીઓનો એટલો બધો સમાગમ નહોતો. તે વખતે કાંઈ દેશમાં હાલના જેવી દરિદ્રતા નહોતી, અને તે વખતે કાંઈ છપનિયા જેવા ઉપરા ઉપર હુકાળ પડતા નહોતા, તથા તે વખતે કાંઈ હાલના જેવા પ્રપચી વૃત્તિનાં માણસો નહોતાં. એટલે તેઓના બધા નિયમો નક્કી શકતા હતા; પણ હાલમાં તો મામલો બધો ફેરફાર ગયો છે. માટે આપણી દાનવિધિમાં જમાના પ્રમાણે ફેરફાર કરવાની જરૂર છે.

હવે તો આપણે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવી જોઈએ. નવી શોધ કરી શકે તેવા કારીગરોને મદદ કરવી જોઈએ. નવા નવા રોગ વધતા જાય છે તે દૂર કરવા સાફ વૈદક શાસ્ત્રને મદદ કરવી જોઈએ. સારાં સારાં પુસ્તકોને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. આપણા ધર્મમાંથી જેઓ વટલી જાય છે તેઓને સમજાવીને પ્રાયશ્ચિત કરાવીને પાછા નાતમાં લેવામાં મદદ કરવી જોઈએ. નાતોમાં જે જે જૂલમ છે અને પ્રજામાં જે જે વહેમ છે તે દૂર થાય એવા ઉપાયો લેવામાં ધ્યાન આપવું જોઈએ. ધર્મના જે સંકટો મતલેદ થઈ ગયેલા છે તે બધા બહારના ઝઘડાઓ છોડી અંતરમાંથી એક થાય એવા પ્રયત્નમાં મદદ કરવી જોઈએ. અમલદારોના જૂલમ ઓછા થાય અને રાજ્યના કર ઓછા થાય તેવી જાતના સરકારના કાયદાઓમાં મદદ કરવી જોઈએ. ગરીબ પ્રાણીઓ કે જેઓનું આપણું પવિત્ર શાસ્ત્રોમાં અતિશય માન છે, તેઓનાં સંતાનો ઘેરઘેર ભીખ માગે છે અને અતિશય દુઃખી થાય છે, તેઓને ધંધા રોજગારમાં લગાડવામાં મદદ કરવી જોઈએ. આપણું અતિ ઉત્તમ શાસ્ત્રોના સાચા અર્થ લોકો સમજે એવાં કામમાં મદદ કરવી જોઈએ. ગરીબ ખિયારી વિધવાઓ હાડમાર થાય છે તેઓને ભરતાં ગૂંથતાં શીખવવાની, લખતાં, વાંચતાં શીખવવાની ને આખરૂંથી શુજરાન કરી શકે તેવી સગવડ કરી આપવામાં મદદ કરવી જોઈએ. વેપારધંધા ખેડવા માટે લોકો પરદેશ જઈ શકે તેવી બાબતમાં મદદ કરવી જોઈએ. અનાથ નિરાધાર છોકરાંઓ કે જેઓ આપણે ગટરમાં ફેંકી દીધેલી પતરાવળીઓમાંથી ભાતના દાણા વીણ્યા કરે છે તેઓને ઉદ્યોગશાળામાં લઈ જવામાં મદદ કરવી જોઈએ. ઘણાં

ભક્તિ વિનાના મૂર્ખ સાધુઓ કે જેઓ ભીખ માગવાનું જ કામ કરે છે અને દેશમાં બોલાડૂપ છે, તેઓને સુધારવામાં મદદ કરવી જોઈએ. જે નિરાધાર જીવેને આપણે આશરે પ્રભુએ સોંપેલા છે તેઓને ખચાવવામાં મદદ કરવી જોઈએ. અને માન આપવાયોગ્ય ખરેખરા સાધુસંત, ધર્મનું તત્ત્વ જાણનારા શાસ્ત્રીઓ, તથા હરિજનોને અને કોઈ પણ જાતના વિદ્વાનોને તથા પોતાના જાતબાઈઓને સૌ લોકોએ જ્યારે બને ત્યારે યથાશક્તિ મદદ કરવી જોઈએ. એનું જ નામ સત્ય દાન છે. આવી રીતનાં જમાનાને અનુસરતાં દાન કરતાં જે આપણે શીખીશું તો જ આપણે અને આપણી પ્રજા મુખી થઈ શકીશું. માટે ભાઈઓ અને બહેનો ! પરમ કયાળુ અનંત બ્રહ્માંડના નાથને રોજવવા સાડે જેમ દુનિયામાં ધરમ વધે, આપણા દુખિયારા ભાઈબંધો મુખી થાય, અને આપણા પાયમાલ થતો દેશ આબાદ થાય એવી જાતનાં દાનો કરો ! એ આપણું પવિત્ર શાસ્ત્રોનો ઉપદેશ છે, અને એ ઇશ્વરી આજ્ઞા છે. માટે પ્રભુની કૃપા મેળવવા સાડે કૃણની આજ્ઞા છોડીને ભગવદ્ પ્રીત્યર્થે જમાના અનુસાર યથાશક્તિ અવશ્ય દાન કરો, દાન કરો !

૩૮ : આપણે કેવી જાત્રા કરવી જોઈએ ?

[‘સાચું સ્વર્ગ’ પૃ: ૩૨૦]

આવી જાતનાં જમાનાને અનુસરતાં બધી જાતનાં દાન એક ઠેકાણે રહ્યાથી બની શકે નહીં. માટે એવી જાતનાં પાત્ર શોધવા સારૂ અને તેઓને આપણી શક્તિ સુજબ દાન આપવા સારૂ આપણે જાત્રા કરવા જોઈએ, એટલે કે દેશાટન કરવું જોઈએ. કાંઈ માત્ર મૂછો મૂંડાવવા સારૂ જ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ આપણામાં દીનતા લાવવા સારૂ જાત્રા કરવા જવાનું છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ટાઢે પાણીએ નહાવા સારૂ જ કાંઈ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ ભગતોનાં દર્શન કરી તેઓના સત્સંગનો લાભ લઈ આપણાં આચરણો સુધારવા સારૂ જાત્રા કરવા જવાનું છે. ગોરના ચોપડામાં નામ લખાવી આવવા સારૂ જ કાંઈ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ દુષ્ટિયાંની સંભાળ લેવા સારૂ જાત્રા કરવા જવાનું છે. લોટનાં પીંડ મૂકવા સારૂ જ કાંઈ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ પ્રભુને આપણા અંતઃકરણના પીંડનું દાન આપવા સારૂ જ જાત્રા કરવા જવાનું છે. ભૂખ્યાં તરસ્યાં રહીને અગવડો ભોગવવા સારૂ જ કાંઈ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ બીજાંઓની અગવડો દૂર કરવા સારૂ જ જાત્રા કરવા જવાનું છે. હવાફેર કરવા તથા મોજમજા મારવા

સારૂ જ કાંઈ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ ગુણીઓને શોધવા તથા તેઓની સેવા કરીને તેઓની પાસેથી ગુણ શીખવા, અને જે અધિકારી જનો હોય તેઓને આપણા ગુણ કે આપણી વિદ્યા શીખવવા સારૂ આપણે જાત્રા કરવા જવું જોઈએ. આજ દિવસ સુધી આપણે મુએલાંઓના કડયાણુને માટે જ જાત્રા કરવા જઈએ છીએ, પણ હવે મહાત્માઓનો એવો હુકમ છે કે, મુએલાંઓની સાથે જીવતાંઓનું પણ કડયાણુ થાય એવી રીતની સાચી જાત્રા કરો. આપણે કાશી, જગન્નાથ, મથુરા, કે બદ્રીનારાયણને મોટી જાત્રા કહીએ છીએ, પણ હરિજનો કહે છે કે, જ્યાં દુઃખીઓને દિલાસો મળતો હોય, જ્યાં અજ્ઞાનીઓને જ્ઞાન મળતું હોય, જ્યાં બૂખ્યાંઓને ભોજન મળતું હોય, જ્યાં રોજગાર વિનાનાંને રોજ મળતી હોય, જ્યાં ખીમારોની સેવા થતી હોય, અને જ્યાં ધર્મની ને પરમાર્થની ચર્ચા ચાલતી હોય તે જગ્યાઓ જ સૌથી મોટાં તીર્થ છે. આપણે માત્ર જુદાં જુદાં મંદિરોની મોટાઈ ને ઠાઠમાઠ જોવા સારૂ જ કાંઈ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ જુદા જુદા દેશના મહાન વિદ્વાનોનો સત્કાર કરવા સારૂ જાત્રા કરવાની છે. બાઈબંધીને તોડનારી આલકછેટની તોફ ગળામાં ધાલવા સારૂ જ કાંઈ આપણે જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ આપણે તો જગતમાં બાઈબંધી વધારવા સારૂ જાત્રા કરવી જોઈએ; અને આપણે કાંઈ માત્ર જઠ મૂર્તિઓનાં દર્શન સારૂ જ જાત્રા કરવા જવાનું નથી, પણ એ મૂર્તિઓની મારફત હૃદયમાં ઉત્તમ ભાવનાઓ ભરવા અને એ ભાવનાઓથી ખીલેલા પ્રભુપ્રેમનો આપણા જીવતા જગતા બાઈબંધો ઉપર વર્ષાદ વર્ષાવવા માટે આપણે જાત્રા કરવી

નોંધ્યો. ને એવી જાત્રા કરી શકીએ તો જ જાત્રાની સાર્થકતા છે. બાકી અંતરમાંથી મૂંઠાયા વિના અને મનમાંથી ભીંજાયા વિના ટાઢે પાણીએ નાહી આવીએ ને દાઢી મૂછ મૂંઠાવી આવીએ એથી કાંઈ કહ્યાણુ થઈ જાય નહીં. માટે તમારા જેવા સમજીને શ્રીમંત ગૃહસ્થોએ તો આવી સાચી જાત્રા કરવી નોંધ્યો. તમારા જેવા આગેવાન માણસો કે જે દેશના સ્તંભ છે ને બીજાંઓને દોરનારા છે, તે પણુ જ્યારે રૂઢિના ગાઢરિયા પ્રવાહમાં પડ્યા રહેશે ત્યારે પછી ભારતનો ઉદ્ધાર કેમ થશે ? માટે બીજાંઓ ગમે તેમ કરે પણ તમે તો તમારું સાચવો ! બીજાંઓની દેખાદેખીએ સમજતાં છતાં તમે શા માટે કૂવામાં પડો છો ? તમારા જેવા હુશિયાર માણસથી કાંઈ એવી બહારની જાત્રા થાય નહીં. તમારે તો આવી રીતની અંતરની જાત્રા કરવી નોંધ્યો. બહારના પાણીના ખોખા ભરવામાં જ કાંઈ તમારા જેવાથી રહી જવાય નહીં, તમારે તો આપણા ભાઈ-બંધોને અર્થે નાણાંના ખોખા ભરવા નોંધ્યો; અને આપણે તો મહાન પ્રભુને અર્થે આપણાં અંતઃકરણ અર્પણ કરવાં નોંધ્યો.

૩૯ : પછી કાંઈ થઈ શકશે નહીં, માટે જે કરવું હોય તે હમાણું જ કરી લો

[' સાચું સ્વર્ગ ' પૃ. ૨૯૯]

અમે જોયું છે કે, જેઓ એમ વિચાર કરતા કે અમે બ્રાહ્મણ જીવો ત્યારે અંબા કિનારે દાન પુણ્ય કરશું, તેઓ બ્રાહ્મણ જતાં પહેલાં જ ખપી ગયા છે અને કાંઈ કરી શક્યા નથી. જેઓ એમ વિચાર કરતા કે અમે ગ્રામીણ પીપળાએ નારાયણ—ખળી સરાવીને ત્યાં વ્રાહ્મણ જમાડશું, તેઓ ત્યાં જઈ શક્યા નથી. જે વખતે કોરોડોનટાઈન તથા કોલેરાની ધાસ્તી તેઓને નહીં અંધ છે ને તેથી તેઓ કાંઈ કરી શક્યા નથી. જેઓ એમ ધારતા કે, સૂર્યગ્રહણ વખતે કુરૂક્ષેત્રમાં જઈને ખૂબ દાન કરશું, તેઓના મનોરથો પૂરા થયા નથી. તેઓના કુટુંબમાં એવી અઠયણો આવી પડી છે કે ઠસ ગ્રહણો ચાલ્યાં ગયાં તોપણ તેઓ કુરૂક્ષેત્રમાં જઈ શક્યા નથી. જેઓ એમ ધારતા કે, જે વરસ પછી મજમાં જઈને જમનાજીને કિનારે સપ્તાહની પારાયણ કરશું અને જે ચાર હજાર રૂપિયા ખર્ચશું, તેઓનાં જે વખત આવ્યા પહેલાં દેવાળાં નીકળી ગયાં છે, તથા ઘરબાર વેચાઈ ગયાં છે. અને જેઓ એમ ધારતા કે અમે મરતી વખત કાંઈક ઠીક ઠીક કરી જશું, તેઓ એમને એમ મરી ગયા છે, કાંઈ કરી શક્યા નથી. ઊલટી તેઓની મિલકત જ્યાંની ત્યાં પડી રહી છે. અને જેના હાથમાં તેના મોંમાં એમ થઈ ગયું છે.

માટે લાઈઓ ! વધન, વ્યનિપાન, અને શ્રદ્ધાની વાટ જોયા
કંવામાં ન રહી જાઓ ! શાસ્ત્રમાં કહેતા મુપાત્ર મળે તો જ
આપીએ એવી આશામાં ન રહી જાઓ, અને તીરથો જશું ત્યારે
દાન કરશું એવા વિચારોમાં જ નહી રહી જતા જેમ અને તેમ
અને જ્યારે અને ત્યારે ખરેખરા લાચારોને પ્રેમપૂર્વક યથાશક્તિ
મદદ કરે ! ભલે તે લાચાર નીચ જાતિનો હોય, તમે દાન આપો
તે દિવસ પણ જોશીઓના મત પ્રમાણે સારો ન હોય, અને
દાન આપવાની જગ્યો પણ તીરથની ન હોય, તોપણ યાદ
રાખજો કે પ્રભુને અર્થે આપેલું વ્યર્થ જતું નથી અંધારામાં
સાકર ખાધી હોય તોપણ તે મીઠી લાગ્યા વિના રહે નહીં,
તેમ જ ગમે તે વખતે ને ગમે તે દેશમાં પણ જો ખરેખરા
લાચાર માણસોને દાન આપ્યું હોય તો તેનું ફળ કાંઈ જતું
રહેવાનું નથી. પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે,

પાર્થ નૈવેદ્ય નામુત્ર વિનાશસ્તસ્ય ન વિદ્યતે ।

નદિ કલ્યાણકૃત્વશ્ચિત્તદુર્ગતિ તાત ગચ્છતિ ॥

—અ ૬ શ્લો ૪૦

હે અર્જુન ! ભલું કામ ઝરનાર કોઈ પણ માઠી ગતિને
પામતો નથી અને હે તાત ! આ લોકમાં કે પરલોકમાં તેનો
નાશ થતો નથી

લાઈઓ ! પ્રભુનો આવો ખુદ્દો હુકમ છે અને આવી
ખુદ્દી ગેરન્ટી છે, માટે પ્રભુને અર્થે ભલા કામ કરવામાં ને
દાનપુણ્ય કરવામાં વાર લગાડો ! મા, વાર લગાડશો મા ! પણ
દયાના હાથ જ્યારે અને ત્યારે લંબાવતા જ રહેજો ! તો જ તે
અખંડ દયાળુની દયા મેળવી શકશો.

૪૦ : પળની ખજર નથી ત્યારે ભલાં કાચો
આવતી કાલ ઉપર શા માટે રાખો છો ?

['સ્વર્ગની કુંચી' નં. ૬૨]

એક વખત ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર પાસે કોઈ મુપાત્ર બ્રાહ્મણ દાન લેવા ગયો. ધર્મરાજને લાગ્યું કે બ્રાહ્મણ દાન આપવા યોગ્ય છે અને તેની માગણી પ્રમાણે હું આપી શકું તેમ પણ છું. તેથી તેમણે એ બ્રાહ્મણને કહ્યું કે કાલે આવજે.

ધર્મરાજના ભાઈ ભીમને એ વાતની ખબર પડી, તેથી તેને વિચાર થયો કે આવી ભૂલ મોટા ભાઈ કેમ કરે છે ? કાલનો શો ભડંસો ? ધર્મના કે પરમાર્થનાં ભલાં કામ કાંઈ બનતા મુઠ્ઠી કાલ ઉપર રખાય નહિ. માટે મારે એ ભૂલ મુધારવી જોઈએ. એમ ધારીને ભીમે એક યુક્તિ કરી એ યુક્તિ એ કે:

ખાંડવોના દરબારમાં એક જળરજસ્ત નગાઈ હતું. એ નગારાના માટે એવો ઠરાવ હતો કે, જ્યારે કોઈ બહુ જ મોટી કૂતરું ઘઈ હોય ત્યારે જ એ નગાઈ વગાડાય, ત્યાં મુઠ્ઠી કોઈથી એ નગાઈ વગાડાય નહિ. એ નગારા પામે જઈને ખૂબ જોરથી

ભીમ તેને વગાડવા લાગ્યો. ભીમના બળતું પૂછવું જ શું ? એના હાથમાં એવું જબરદસ્ત નગારું આવે પછી બાકી શું રહે ? આખા શહેરમાં એ નગારાની અર્જના ફેલાઈ ગઈ. એ સાંભળીને ધર્મરાજ અજબ થયા કે આ વળી શું ? એચિંતું આ નગારું કેમ વાગ્યું ? તપાસ કરતાં બળર મળી કે એ તો ભીમે વગાડ્યું છે. ધર્મરાજએ જાણ્યું કે ભીમ કાંઈ મોટી ફતેહ કરીને આવ્યો હશે. તેથી ભીમને પૂછ્યું કે, કેમ લાઈ ! કયો મુલક જીતી આવ્યા ? ત્યારે ભીમે કહ્યું કે, આજ તો બહુ ભારે થઈ છેઃ કાળ જીતાઈ ગયો છે ! ધર્મરાજએ અજબ ઘઈને પૂછ્યું કે, હેં ! કાળને કોણે જીત્યો, તેં ? મોટા મોટા ઋષિ મુનિઓ ને દેવદાનવો પણ કાળને જીતી શક્યા નથી એવા મહાકાળને કોણે જીત્યો, તેં ? ત્યારે ભીમે કહ્યું કે મેં નહિ, પણ તમે કાળને જીત્યો છે ! એ સાંભળીને ધર્મરાજએ કહ્યું, ‘ અરે ભીમ ! આ તું શું બોલે છે ? મને તો પળની પણ બળર નથી. મારાથી કાળ કેમ જીતાય ? ’ ત્યારે ભીમે કહ્યું કે, પેલા ગ્રાહણને તમે દાન લેવા માટે કાલે આવવાનું કહ્યું તે ઉપરથી મેં જાણ્યું કે તમે કાળને જીત્યો હશે, કારણ કે તમે તમે કાળને જીત્યો ન હોય અને તમને પળની પણ બળર ન હોય તો તમે ધર્મના કામમાં કાલનો વાયદો શું કરવા કરો ? તમારો આવતી કાલનો વાયદો સાંભળીને મેં જાણ્યું કે તમે કાળને જીત્યો હશે, તે સાડ તો મેં નગારું વગાડ્યું, કારણ કે કાળને જીતવા કરતાં બીજી મોટી ફતેહ કઈ ?

ભીમની એ વાત સાંભળીને ધર્મરાજ શરમાઈ ગયા.

તેમણે પોતાની બૂલ કબૂલ કરી અને એ જ વખતે બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો અને તેની ઇચ્છા મુજબ દાન આપીને ખુશી કર્યો.

ભાઈઓ ! અસલના વખતમાં આપણા લોકો ધર્મની બાબતમાં આટલા બધા ચોક્કસ હતા. હાલમાં આપણે ધર્મ તરફ ઊંઘરકાર થતા જઈએ છીએ તેનાં મુખ્ય કારણોમાં એક એ પણ કારણ છે કે, આપણે ધર્મનાં ને પરમાર્થનાં બલાં કામોને આવતી કાલ ઉપર ને આગળ ઉપર સમીએ છીએ તેથી આપણામાંથી દૃઢતા ચોઈ થઈ લાસરિયાપણું આવતું જાય છે; અને લાસરિયાપણાથી અંતે કંઈ પણ થઈ શકતું નથી. તેથી ધર્મ ક્ષયતો જાય છે. માટે ભાઈઓ ! જિંદગીને પગવારનો પણ ભરેસો નથી એમ સમજીને આપણા સનાતન ધર્મને ખાતર, આપણા પવિત્ર આત્માને ખાતર અને અખંડ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુને ખાતર બલાં કામો કરવામાં વાયદા કરો મા, વાયદા કરો મા !

૪૧ : પ્રભુ પોતાના અનંત સુખની વચ્ચે પણ આપણને ભૂલતો નથી

['સ્વર્ગ' વિમાન ' નં. ૨૧૬]

એટ શ્રીમંત માણસ કાંઈ કામ પ્રસંગે બહાર ગામ ગયો હતો. ત્યાંથી ઘેર પાછા આવતાં રસ્તામાં મોટું ઉજ્જડ મેદાન આવ્યું એ ઉજ્જડ મેદાનમાં તેને ચાર પાંચ દિવસ મુસાફરી કરવી પડી એ વખતે શિયાળાના દિવસ હતા, અને તેમાં પણ વર્ષા એ મુલકમાં બહુ ટાઢ પડતી હતી. તેથી એ શ્રીમંત માણસને એ વખતે ટાઢના દુઃખનો જાતિઅનુભવ થયો; એટલું જ નહીં પણ એ મેદાનમાં વસતા ગરીબ લોકોને ટાઢ ધરધરતા જોઈને તેને બહુ દયા આવી. તેથી પોતાની ખુશીથી તેણે એ ગરીબ લોકોને કહ્યું કે હું તમારે માટે લાકડાંનાં ગાડાંઓ મોકલી આપીશ એ પછી પોતાની સાથેના માણસને કહ્યું કે ઘેર જઈને અહીં લાકડા મોકલવાની મને યાદ આપજો !

ઘોડા દિવસ પછે તેઓ ઘેર પહોંચ્યા. એ શહેરમાં કાંઈ બહુ ટાઢ નહોતી ને વર્ષા તે શ્રીમંતના ઘરમાં દરેક પ્રકારની સગવડ હતી. એટલે તેને ટાઢની ખબર ક્યાંથી પડે ? ઘરમાં

હુંદર સગડીઓ, કાફીરી શાલો, કાચની બારીઓ, અને ઉપરા ઉપર ગરમ કપડાંઓ, તથા ખોરાક, ત્યાં ટાઢ બિચારી ક્યાં આવે ? ઘેર પહોંચવાથી એ શ્રીમંતને ગરમી મળી ગઈ, એટલે તે પેલા મેદાનમાં લાકડાં મોકવાનું ભૂલી ગયો. નોકરે એ વાતની યાદ આપી ત્યારે શેઠે કહ્યું કે, હવે મને ટાઢ નથી વાતી; હવે તો ગરમી લાગે છે, માટે ત્યાં લાકડાં મોકલવાની કાંઈ જરૂર નથી.

લાઈઓ ! આપણે પણ એ શ્રીમંતના જેવા જ છીએ. આપણને પણ જ્યારે કાંઈક સગવડ ને અનુકૂળતા મળી જાય છે, ત્યારે આપણે પણ આપણા આગલા દિવસો અને આપણા ગરીબ લાઈબંધોને ભૂલી જઈએ છીએ એ તો દયાળુ પ્રભુ જ માત્ર એક એવો છે કે જે પોતાના અખંડ આનંદની વચ્ચે પણ આપણને ભૂલી જતો નથી અને મોક્ષધામ છોડીને, તથા ધન્યર-પણું છોડીને પણ આપણે માટે અવતાર લે છે. એના દયા તો જુઓ ! અને આપણી નીચતા તો જુઓ ! માટે લાઈઓ ! જેમ જાને તેમ આપણા મનની નીચતા છોડી દઈને પ્રભુની દયામાં આવો, પ્રભુના શરણમાં આવો; અને તમને જરાવારનું સહેજ સુખ મળી જવાથી તમારા લાઈબંધોને ભૂલી જાઓ મા ! ભૂલી જાઓ મા !

૪૨ : ખરેખરી બીમારી વખતે દરદીની
 શક્તિ હરી લેનાર ડૉક્ટર જેમ નીચ છે,
 તેમ જરૂરને વખતે મદદ કરવાને બદલે
 લોકો પાસેથી વધારે વ્યાજ લેવું
 એ પણ નીચતા છે

['સ્વર્ગની કુંચ' નં. ૫૦]

આ જમાનામાં માણસોનો એવો સ્વભાવ પડી ગયેલો છે
 કે જે દબાણમાં આવી ગયો હોય તેને વધારે દબાવવો, જે
 તંગીમાં આવી પડ્યો હોય તેની તંગી વધારવી, જે ગરીબીમાં
 આવી પડ્યો હોય તેને વધારે ગરીબ કરી નાંખવો, જે મુશ્કેલી-
 માં આવી પડ્યો હોય તેને ખાડામાં નાંખી દેવો અને જે ગરજ-
 વંતું હોય તેની ગરજનો ગેરલાભ લઈ લેવો. એવો ધંધો આપણે
 સૌ થોડો ઘણો માંડી બેઠા છીએ; પણ એમ સમજતા નથી કે
 એવી રીતની નીચતા કરવી એ મહા પાપનું કામ છે. આપણા
 પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રની મારફત મહાન પ્રભુનો આપણને એવો

હુકમ છે કે ગરજવંતાંઓને મદદ કરવી, તંગીમાં આવી પડેલાં-
ઓને ખચાવી લેવાં, ગરીબોની વહારે ધાવું, દુઃખીઓને દિલ્લાસો
આપવો, અને જે પોતાના ધંધારોજગારમાં, પોતાના કામ-
કાજમાં, પોતાના શરીરમાં, પોતાના ધનમાં કે પોતાની ભુદ્ધિમાં
શક્તિહીન થઈ ગયાં હોય તેઓને આપણાંથી બની શકે તેટલો
એવે ખરે વખતે ટેકો આપવો. તેને બદલે હાલમાં શું થાય છે
એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? દુકાળ પડ્યો હોય કે ઓછી
આવક થઈ હોય તેવાં વર્ષોમાં જ્યારે ખેડૂતોને મદદ આપવી
જોઈએ, ત્યારે અમલદારો ખેડૂતોનો સરસામાન હરાજ કરાવીને
સરકારનું મહેસૂલ લે છે, નબળાં વર્ષોમાં જ્યારે ગરીબ લોકોને
મદદ કરવી જોઈએ ત્યારે તેને બદલે વેપારીઓ એવે વખતે
ઊલટા ચાહીને ખેવડાં ચોવડાં વ્યાજ લે છે, અને અજ્ઞાન લોકોને
દબાવીને મોંઘી કિંમતની વસ્તુઓ તેમની પાસેથી સસ્તા ભાવે
ખરીદી લે છે. જેમકે કોઈ મજૂરને તંગીને લીધે પોતાનો કોઈ
દાગોનો વેચવાનો હોય તો તે દાગીનો સત્તાણું ટચના સોનાનો
હોય તોપણ વેપારી તેને કહે કે આ તો છાસિયું સોનું છે;
એની તો માંડમાંડ અર્ધી કિંમત ઊપજશે. આવી રીતે જરૂરને
વખતે ગેરવાજબી રીતે લોકોને દબાવીને પોતાનું કામ કહાડી
લેવું એ મહા પાપ છે. હાલના આપણા વેપારીઓ એમાં
કહાપણ સમજે છે અને એક બીજાને વાતો કરે છે કે, ઠીક
ઝપાટામાં આવ્યો છે. હવે ખરોખર નિશોવાશે. નહિ માને તો
જશે ક્યાં ? હવે આપણે ક્યાં એવા ગાંડા છીએ કે સહેજમાં
જતો મૂકીએ ? હવે તો જ્યારે આપણું મનમાન્યું થશે ત્યારે
જ એને છોડીશું. આવી રીતે વર્તવું એ કેવું નીચ કામ છે,

એ તમને ખબર છે ? જેમ કેઈ શ્રીમત માણસ માદો પડ્યો હોય, તેને એ વખતે ખૂબ ગભરાવીને તેની પાસેથી વધારે નાણા કહડાવવા સારૂ તેની શક્તિ હરી લે ને તે વધારે માદો પડે એવી ખરાબ દવા ઇશ્વારપૂર્વક ચાહીને આપે એ ડોક્ટર જેમ મહા નીચ ને મહા પાપી છે, તેમ તમને વખતે, ગરજ ને વખતે, આકૃતને વખતે લોકોને નિચોવવા, અને ભારે ભારે વ્યાજ લેવા તથા બીજી રીતના ગેરવાજબી તાલ લેઈ લેવા એ પણ જ મહા પાપ છે માટે ભાઈઓ ! જો હરિજન થવા ચહ તા હો અને નહા મ ગજકારી પરમપૂજ્ય પવિત્ર પિતાના સત્ય રત્નામા આવવા ઈચ્છતા હો તો પ્રભુ જેમ આપણા ઉપર દયા કરીને ખરે વખતે આપિ તો ગમે તે રસ્તે આપણને મદદ કરે છે, તેમ આપણે પણ તમીમા આવી પડેલા આપણા ભાઈ-બંધો ઉપર દયા રાખીને તેઓને ખરે વખતે યથાશક્તિ મદદ કરવી જોઈએ, એવી આપણે વખતે તેઓને નિચોવવાથો, હુ ખીને દિલાસાના બદો ઊલટુ હુ ખ દેવાથી પ્રભુનો કોપ આપણી ઉપર ઊતરે છે માટે ભાઈઓ ! કાગના પણ કાળ અને ભયના પણ ભય પ્રભુના કોપમાથી બચવાની ફિકર રાખો, અને અર્વાકિતમાન દેવાધિદેવ પરમકૃપાળુ પરમાત્માની દયા મેળવવ માટે ગરજને વખતે આપણા ભાઈબંધો પાસેથી ગેરવાજબી લાન લઈ લેવાની ઈચ્છા નહિ રાખતા એવે ખરે વખતે તેઓની ઉપર દયા રાખી યથાશક્તિ તેઓને મદદ કરો !

૩ : જિંદગીની ફરજ : પરમાર્થસાધન

['સ્વર્ગતુ વિમાન' નં ૨૨]

જિંદગીની પવિત્ર ફરજો માટે જુદા જુદા વિદ્વાનો અને
 ૩ જુદા માધુઓ તરફથી જુદી જુદી રીતે જુદા જુદા રૂપમા
 કની એક વાત મેંકડો ને હજારો રીતે કહેવામા આવે છે.
 ૪ રી ઘણા માણસોને એમ લાગી જાય છે કે, ધર્મનો બોલો બહુ
 ટો છે. તે આપણાથી જીપડી શકે નહીં. તેઓ કહે છે કે
 ૫ મારા માપનો બાપ આવે તોપણ આટલું બધું કરી શકાય
 હી. તેઓને એમ લાગે છે તેવું કારણ એ જ છે કે તેઓ
 મંના ટૂંકા ટૂંકાં સૂત્ર ચમજતાં નથી. મહાત્મા તુલસી
 ૬ સજીએ ધર્મનો ટૂંકો રસ્તો બતાવતાં ધર્મનો સાર કહેલો
 ૭ કે—

(દોહરો)

તુરની આ જુગ આયકે, કર લીજે દો કામ,
 દેનેકા દૂકડા બપા, બેનેકા દર નામ.

જિંદગીની ફરજોનો અને ધર્મની હજારો ને લાખો વાતોનો સાર ટૂંકામાં એ જ છે કે, અને તો કોઈને પણ મદદ કરવી અને પ્રભુનું સ્મરણ કરવું. મહાત્માઓ કહે છે કે, આપવાલાયક દાન છે, અને લેવાલાયક તો માત્ર પ્રભુનું નામ જ છે. ભતૂંછરીએ પણ કહેલું છે કે, “ સર્વ ધર્મનો સાર હું તમને અરધા સ્લોકમાં કહું છું, તે એ જ કે કોઈને પણ દુઃખ થાય એમ કરવું તેનું નામ પાપ છે, અને બીજાઓનું ભલું થાય તેમ કરવું તેનું નામ પુણ્ય છે. ” ટૂંકામાં આ ધર્મનો સારલાગ છે. માટે ભાઈઓ ! લાંબી લાંબી આડી અવળી ગલીકૂંચીઓમાં નહીં ફસાતાં તત્ત્વને ઓળખી લો ! તત્ત્વને પકડી લો ! એ તત્ત્વ એ જ છે કે, આપણા ભાઈબંધોને મદદ કરો, અને પ્રભુનું નામ-સ્મરણ કરો !

(દોહો)

સખકી ખાતાં છોડ દે, દો ખાતાં લીખ લે,
કર સાહેબકી બંદગી, (ચોર) ભૂખેકું કુંજ દે.

૪૪ : પ્રભુએ આપેલું પ્રભુને અર્થે અર્ચ્યા
વિના પોતાના સ્વાર્થમાં જ વાપરનાર
પ્રભુચોર કહેવાય.

['સ્વર્ગની સીડી, ભા. ૧' પૃ. ૩૧૫]

પોતાની ઇદ્રિયોને રાજી રાખવા સારૂ જે માણસ ખાત્રી
પીચે છે એટલે કે ખાવા પીવા માટે જ આ જિંદગી છે એમ
સમજે છે, તેઓની જિંદગી વ્યર્થ છે; એટલું જ નહીં પણ જે
વસ્તુ પ્રભુની છે અને પ્રભુએ આપેલી છે તે વસ્તુઓ પ્રભુને
અર્પણ કર્યા વિના એટલે કે પ્રભુને અર્થે વાપર્યા વિના પોતે
એકલો જ પોતાના સ્વાર્થ માટે જ તેનો ઉપયોગ કરે અને
બીજાઓની હરકાર રાખે નહીં, તે માણસને પ્રભુચોર કહે છે.
એ માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કહેલું છે કે,

इष्टान्भोगान्नि वी देवा दास्यन्ते यज्ञभायिताः ।

तैर्दत्तान्प्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥

બા. ૩ શ્લો. ૧૨

યજ્ઞથી એટલે કે પોતાની ફરતે બળવવાથી દેવોને પાવણ

મળે છે, તેથી દેવો રાજી થાય છે, અને જ્યારે દેવો રાજી થાય ત્યારે તે માણસોને મનઃમતા ભોગો આપે છે માટે દેવોએ આપેલા ભોગો દેવોને અર્પણ કર્યા સિવાય એટલે કે પ્રભુને અર્થે પરમાર્થમાં વાપર્યા સિવાય જે માણસો પોતે એકવા જ ભોગને છે, તેઓ ચેર છે

કારણ કે તેઓ પ્રભુનો ઉપકાર માનતા નથી, પ્રભુએ આપેલું તેઓ પાછું પ્રભુને અર્થે ખર્ચતા નથી, જિંદગીના કંઈ ઉત્તમ હેતુઓ સમજતા નથી અને ભોગો ભોગવવા માઝ જ કંઈ જિંદગી નથી, પણ જિંદગીને મદદ કરવા માટે જરૂર-જેટલા સાત્ત્વિક ભોગોની જરૂર છે, એ વાત તેઓ સમજતા નથી, અને દેવોએ આપેલા માલને પોતાનો સમજી પોતાની મરજી પ્રમાણે તેનો દુરુપયોગ કરે છે, માટે તેઓ ચેર છે આવા પ્રભુના ધરના ચેર ન બનાય માટે આપણે આપણા ખોરાક-માથી, આપણા વૈભવોમાથી અને આપણા ભોગોમાથી દેવોનો ભાગ દેવોને આપવો જોઈએ એટલે કે પ્રભુને અર્થે પ્રભુના નામથી પ્રભુપ્રાત્યર્થે પ્રભુના બાળકોને યથાશક્તિ આપીને પછી આપણે આપણી વસ્તુઓ ભોગવવી જોઈએ. કારણકે આપણા દરેક કામ અને આપણા ખાવાપીવાની વસ્તુઓ પ્રભુને અર્પણ કરીને પછી જ આપણે વાપરવી જોઈએ એમ પ્રભુનો હુકમ છે, એમ શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે, અને એમ મહાત્માઓનો ઉપદેશ છે એ માટે ધીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહેલું છે કે,

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि ऋंतेय तत्કुरुष्व मदर्पणम् ॥

હે અર્જુન ! તું જે કામ કરે, તુ જે ખાય, તુ જે હોમ કરે, તું જે દાન કરે અને તું જે તપ કરે તે નવ મને અર્પણ કર !

બંધુઓ ! પ્રભુનો આવો ચોખ્ખો હુકમ છે. માટે આપણી જિંદગીનાં દરેક કામકાજ ખુલ્લા દિલે ને શુદ્ધ અંતઃકર્ણે આપણે પ્રભુને અર્પણ કરવાં જોઈએ. પણ તેમા કેટલાંક માણસોને કહાય એવી શકા થાય કે, આપણે જે કામો પ્રભુને અર્પણ કરીએ તે કામો શું પ્રભુને અર્પણ થઈ શકે છે ? શું આપણે કરેલું અર્પણ પ્રભુ પાસે પહોંચી શકે છે ? આપણે કરેલું અર્પણ પ્રભુ પાસે પહોંચે છે તેની જામીનગીરી શું ? એવી શકા કોઈ કોઈ માણસોને થાય એ જનવાજ્ઞેય છે. માટે તેના ખુલાસામા જણાવવું જોઈએ કે, જો આપણે કરેલું અર્પણ પ્રભુ પાસે ન પહોંચતું હોય તો તો એ માત્ર ગમ્યાખાલાંના ખેલ જેવો જ વાતો કહેવાય, પણ યાદ રાખજો કે આ વાતો કાંઈ બાળકોની રમતોની નથાં કે કોઈ ચક્રમ માણસની કલ્પનામાંથી ઉપનવી કાઢેલી નથી, પણ એ તો શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતની વાતો છે મહાત્માઓના જાત-અનુભવની વાતો છે અને પ્રભુના હુકમની વાતો છે એ માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે, લક્ષિતથી કરીને દીનતાપૂર્વક જે મને અર્પણ કરવામાં આવે, તે લક્ષ્મીના કલ્યાણ માટે હું કબૂલ રાખુ છું. એ માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામા કહેલું છે કે,

પત્રં પુष्પ ફલં તોય યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ ।

તદહ ભક્ત્યુપહૃતમશ્રામિ પ્રયતાત્મન ॥

બ૦ ૯. શ્લો ૨૨.

જે માણસ પોતાના આત્મા વડે લક્ષિત માટે ફરી ફરીથી

પ્રયત્ન કરે છે અને ભક્તિપૂર્વક મને પાંદડું, ફળ, ફૂલ કે પાણી આપે છે તે પ્રેમપૂર્વક આપેલું હું સ્વીકારું છું.

આ ફલોક કહીને પ્રભુ આપણને એમ સમજાવે છે કે તમારાં અર્પણો હું કબૂલ રાખું છું, પણ એ કબૂલ રાખતે રાખતે પણ પકડો પ્રભુ પોતાની પછાઈ બતાવે છે અને કેટલીક શરતો વચમાં નાંખી દે છે. તેમાંની પહેલી શરત એ કે અર્પણ કરવાવાળો માણસ પ્રયત્ન કરવાવાળો હોવો જોઈએ, બીજી શરત એ કે અર્પણ કરવાવાળો માણસ ભક્ત હોવો જોઈએ, અને ત્રીજી શરત એ કે પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરવું જોઈએ. આ ત્રણે શરતોમાં બહુ ઊંડી વાતો સમજવા જેવી છે, કારણ કે એ પ્રભુનાં વચનો છે અને અલૌકિક રહસ્યથી ભરેલાં છે. માટે તેના ઊંડાણમાં ઊતરી તેના અર્થો તપાસવા જોઈએ. એ તપાસતાં એમ લાગે છે કે પ્રથમ તો અર્પણ કરનાર માણસ ભક્ત હોવો જોઈએ. માટે

ભક્ત એટલે શું ?

એ જાણવું જોઈએ. ભક્ત એટલે જેનો આત્મા વિશાળ થયો હોય તે. ભક્ત એટલે જેના મનના સંશયો કપાઈ ગયા હોય તે. ભક્ત એટલે જેની ઇદ્રિયો વશ થઈ ગઈ હોય તે. ભક્ત એટલે જેનું મન માયામાંથી નીકળી જઈ પ્રભુમાં રમતું હોય તે. ભક્ત એટલે પોતાના મનમાં જીવ હેતુઓ રાખીને પરમાર્થમાં જીવન ગાળતા હોય તે. ભક્ત એટલે જગતની નાશવંત વસ્તુઓનો મોહ છોછો કરીને કાંઈક મહાન તત્ત્વમાં

પગલે પગલે ચાલતા હોય તે. ભક્ત એટલે જેના હૃદયમાં નવું બળ આવ્યું હોય તે. ભક્ત એટલે જેની આસક્તિ ઓછી થઈ ગઈ હોય અને જેના મનમાં સાચો વૈરાગ્ય આવી ગયો હોય તે. ભક્ત એટલે જે જગતના જીવોની સેવા કરવામાં પોતાની જિંદગીની સાર્થકતા સમજતા હોય તે. ભક્ત એટલે જેનામાં ધર્મી જાતના ઉત્તમ સદ્ગુણો સ્વાભાવિક રીતે જ આવી ગયા હોય તે. ભક્ત એટલે જે પ્રેમનો મહિમા સમજતા હોય તે, અને ભક્ત એટલે જે ધર્મવરી જ્ઞાનમાં રમ્યા કરતા હોય તે, તથા પ્રભુ સાથે જેનો તાર જોડાયેલો હોય તેને મહાત્માઓ ભક્ત કહે છે. અને એવા ભક્તો જે અર્પણ કરે તે અર્પણ પ્રભુ કબૂલ રાખે છે.

૪૫ : લોકાના બોલવા સામે નહિ જતાં મહાન ઈશ્વર સામે જોઈને પરમાર્થનાં બલોં કામો કર્યા કરે.

[' સ્વર્ગનો ખજાનો ' નં. ૧૮]

એક ભલો માણસ હતો. તે પરમાર્થનાં કામોમાં બહુ મદદ કરતો; તે પોતાની રહેણીકરણી ચોખ્ખી રાખવાની તજવીજ કરતો; છતાં પણ ઘણા લોકો તેને માટે ગમે તેમ વાત કરતા, તેથી તે મનમાં મૂંઝાયા કરતો હતો. કારણ કે ઘણી જાતની ભલાઈ છતાં પણ તેનામાં માન મેળવવાની ઇચ્છા રહી ગઈ હતી. તેથી પોતાની વિરૂદ્ધની વાત તે સાંખી શકતો નહિ. એટલે તેને એમ લાગતું કે, હું આટલું બધું કરું છું છતાં પણ લોકો એમ કાં બોલે ? તેથી તે મનમાં ને મનમાં બળ્યા કરતો હતો. એ પછી એક સાધુ મહાત્મા સાથે તેને ઓળખાણ થઈ. એ સાધુ બહુ શાંત સ્વભાવનો, સીધે રસ્તે ચાલનારો, ને વિદ્વાન હતો. તેની સાથે મન મળવાથી તે માણસે એ સાધુને કહ્યું કે, મહારાજ ! હું વ્રત કરું છું તો લોકો કહે છે કે, એ તો ઠાંઠા કરે છે; કાંઈ પરમાર્થ કરું છું તો કહે છે કે, એમાં શું નવાઈ

કરે છે ? બાપ દોઢિયાં મૂકી ગયો છે તે ઉઠાવે છે; તીર્થ કરવા જઈ છું તો કહે છે કે, અહીં હવા સારી નહિ હોય અથવા ઘરમાં કાંઈ ખટપટ હશે અથવા કાંઈ માનતા બાનતા હશે તેથી મહિનો બે મહિના ફરવા ચાલ્યો ગયો હશે; કોઈ પુસ્તકોને આશ્રય આપું છું તો કહે છે કે, એ તો નામ સાડ કરે છે; કોઈ સારાં માણસોને મળું તો કહે કે એ તો બડેખાં બનવા સાડ કાંકાં મારે છે; નાતના સુધારા માટે કાંઈ કરું છું તો ઊલટા નાતીલા ગાળો દે છે; મારાં બાયડી છોકરાંઓને સુધારું તો તેમાં મારાં સર્ગાવહાલાંઓ બળી મરે છે; અરે ! શું વાત કરું ? મારી મા તથા મારા ભાઈઓની ખાતર રાખું તે મારી સાસુને પાલવતું નથી, અને મારી બાઈડીતું સન્માન રાખું તે મારી માને પાલવતું નથી. આ બધું જોઈને મને ત્રાસ છટે છે, કારણ કે બહુ કરું છું છતાં પણ તે લોકોને કાં ન ગમે ? અને મારું વાંકું કાં બોલે ? મહારાજ ! આનો ભેદ મને સમજાવો.

ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, ભાઈ ! દરેક દેશના તોલ જુદા જુદા હોય છે. કયાંક બાવીશ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક અઠ્ઠાવીશ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક બત્રીસ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક ચાલીસ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક બેતાલીસ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક ચુંવાલીસ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક અડતાલીસ રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક છપન રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક એંસી રૂપિયાભારનો શેર છે, કયાંક સો રૂપિયાભારનો શેર છે, અને કયાંક એકસો વીસ રૂપિયાભારનો શેર છે, એટલે તમારા તોલ પ્રમાણે તમારું અઢીશેર હોય તે એકના

તોલ પ્રમાણે પોણા બશેર થઈ જાય છે, ને બીજાના તોલ પ્રમાણે પોણા ચાર શેર થઈ જાય છે. કારણ કે બધાનાં તોલ માપ કાંઈ સરખાં નથી. દરેક માણસના કાંટા જુદા હોય છે. એટલું જ નહિ પણ જેમ કેટલાક લુચ્ચા વેપારીઓ સેવાના કાંટા જુદા રાખે છે ને દેવાના કાંટા જુદા રાખે છે, તેમ વ્યવહારિક લોકો પણ પોતે પોતાનાં કામોનું માપ કરવાનો કાંટો જુદો રાખે છે. તેથી કેટલીક વખત આપણાં કામો નાનાં હોય તે પણ મોટાં દેખાઈ જાય છે, અને કેટલેક ઠેકાણે આપણાં મોટાં કામોમાંથી પણ ઊલટી અપકીર્તિ મળી જાય છે. કારણ કે સાધારણ વ્યવહારિક લોકો કાંઈ આપણી અંતરની લાગણી સામે જોઈને આપણાં કામોનું માપ કરતા નથી, પણ તે તો પોતાના વિચારો પ્રમાણે આપણાં કામોનું માપ કરે છે. એટલે કોઈ વખત આપણાં કામો જેવાં હોય તે કરતાં પણ કેટલાકોને વધારે સારાં લાગી જાય છે, અને કેટલાકોને આપણાં સારાં કામો પણ અનુકૂળ આવતાં નથી. કારણ કે આ દુનિયાના લોકો કાંઈ બીજાંઓની લાગણી સમજીને પોતાનો અભિપ્રાય આપતા નથી, પણ પોતાના વિચારો પ્રમાણે બીજાંઓનું તોલ કરે છે. માટે મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે રાગ દ્વેષ રાખ્યા વિના હરિજનોએ પ્રભુપ્રીત્યર્થે કર્મો કર્યાં કરવાં, અને કોઈના બોલ્યા સામે જોવું નહિ. એટલે કે કોઈ સારું બોલે તેથી ફૂલાઈ જવું નહિ, ને કોઈ ખરાબ બોલે તેથી પોતાનું કર્તવ્ય છોડી દેવું નહિ. કારણ કે દુનિયામાં જુદી જુદી પ્રકૃતિના જીવો છે, તે બધાને કોઈથી રાજી કરી શકાય તેમ નથી. રામ અને કૃષ્ણ જેવા અવતારી પુરુષો ઉપર પણ કેટલાક લોકોએ કાંઈ કાંઈ દોષો મૂકેલા છે, ત્યારે આપણે તે શું હિસા-

બમાં ? આપણે શેર કોઈના કાંટામાં પાશેર ને કોઈના કાંટામાં પોણાત્રણ શેર થઈ જાય છે, તેથી તેઓ પોતાના કાંટા સામે એટલે કે પોતાની વૃત્તિઓ સામે જોઈને આપણે તોલ કરે છે, માટે એમાં કાંઈ તેઓનો વાંક નથી, તેમજ તેઓના કાંટામાં આપણે નાના થઈએ તેથી કાંઈ આપણામાં જે માલ હોય તે ઘટી જતો નથી, ને તેઓના કાંટામાં મોટા થઈએ તેથી કાંઈ આપણામાં માલ વધી જતો નથી. માટે બાઈ ! બીજાંઓના યોલવા સામે જોયા કરવામાં જ નહિ રહી જતાં તમારી પોતાની અંદર માલ વધે તેમ કરો, તમે પોતે ભલા થઈ શકો એમ કરો, અને શુદ્ધ અંતઃકરણથી દંઢતાપૂર્વક એ જ વિચાર રાખો કે, અમે જે કાંઈ ભલું કરીએ છીએ, તે કાંઈ લોકોના માન મરતબા મેળવવા સારૂં કે કોઈ ઉપર ઉપકાર કરવા સારૂં નહિ, પણ મહાન પ્રભુને અર્થે અમારા આત્માના કલ્યાણ સારૂં જ કરીએ છીએ. આવો વિચાર રાખવાથી લોકો સારૂં બોલે કે માહું બોલે તોપણ તેથી આપણી લાગણી દુખાતી નથી, ને સમતા રાખી શકાય છે, કારણ કે યોલનારા પોતાના કાંટા પ્રમાણે આપણું વજન કરે છે, એટલે એ કાંઈ સાચું તોલ નથી; એટલું જ નહિ પણ એ તો પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે યોલવાના જ. આપણાથી કાંઈ તેઓના યોલવા સામે જોવાય નહિ; કારણ કે આપણે કાંઈ તેઓને ખાતર કરવાનું નથી, પણ આપણે તો આપણા આત્માના કલ્યાણ સારૂં ને અનંત બ્રહ્માંડના નાથની સાથે તાર લગાડવા સારૂં આ જગતમાં ને આ જિંદગીમાં ભલાઈ કરી લેવાની છે. માટે લોકોની નિંદા કે સ્તુતિ સામે નહિ જોતાં

પ્રભુપ્રાત્યથે પરમાર્થ કરતા શીખો, પ્રભુપ્રીત્યથે પરમાર્થ કરતા શીખો ! પરમાર્થ માટે મહાત્માઓ કહે છે કે:—

(દોહરા)

તુલસી પછીન કે પીએ, ઘટે ન મરિતા નીર,
ધર્મ કીએ ધન ના ઘટે, સહાય કરે રઘુવીર
ડગર મુખતે ગીર પડ્યો, સો ઘટ્યો ન ગજઠો આહાર;
લાખો કાઠી લે ચની, સો પોખનઠો પરિવાર
માયા મેરે રામકી, ધરણીધરકી દેહ
પુછ ખીરાને સાહકી, કરસે જસ કર લે
ગાઠે હોય સો હાથ કર, હાથ હોય સો દે
આગે હાન ન બાનીયા, લેના હોય સો લે
દેહ ધરેકા એહી રૂન, દે દે કછુમી દે,
દેહ ખેલ હો જાયમી, પ્રીર કૌન કહેગા દે ?
કહે કમીરા દેય તું જગનગ તેરી દેહ,
નિશ્ચય કઠ ઉપકાર હી જીવનકા રૂન એહ
ખાય ખીલય લુટાય દે કઠ લે અપના કામ
ચનતી વખતે રે નરો સગ ન ચતે બદામ
આશા ન કરે ઓરકી, આપ કરે ઉપકાર
જગમે સો જન, જાનીએ, ભગવતકા અવતાર

૪૬ : પ્રભુએ આપણને જીલ દૂંકી આપી ને હાથ લાંબા આપ્યા તેનું કારણ શું ?

[‘ સ્વર્ગ’નું વિમાન ’ નં. ૨૫૩]

એક કવિએ કહ્યું છે કે, ઈશ્વરે આપણને બે હાથ આપ્યા, અને તે વધુ બહુ લાંબા બનાવ્યા; રગ બે આપ્યા, ને તે વધુ ઘણા મોટા બનાવ્યા; કાન બે આપ્યા; આંખો બે આપી; નસકોરાં બે આપ્યા; અને જીભ એક જ ને તે વધુ દૂંકી કેમ બનાવી ? આ બહુ ગંભીર અને રહસ્યનો પ્રશ્ન છે. માણસનાં કામો ઉપરથી તેની ઈચ્છાનું અનુમાન થાય છે, તેમ ઈશ્વરનાં કામો ઉપરથી ઈશ્વરની ઈચ્છા સમજાવવાની યુક્તિ તે કવિએ કરેલી છે. તે કહે છે કે, લાલ મેળવવા માટે માણસ સહેલાઈથી ગમે ત્યાં જઈ શકે તે માટે તેને મોટા ને મજબૂત પગ આપવામાં આવ્યા છે માણસ પોતાની ઈચ્છા મુજબની ભલી ચીજો મેળવી શકે, અને તે બીજાઓને આપી શકે, માટે તેને અદ્ભુત શક્તિવાળા લાંબા હાથ આપવામાં આવ્યા છે; અને માણસ બે વખત સાંભળીને, બે વખત નજરે જોઈને એક વખત બોલે તે માટે તેને બે કાન, બે આંખ અને એક જીભ આપવામાં આવી

છે, પણ આપણે એથી ઊલટી જ રીતે વરતીએ છીએ. 'પૂરું' સાંભળ્યા વિના અને 'પૂરું' જોયા વિના અભિપ્રાય આપી દઈએ છીએ પણ એ કેલુ ખોટું છે ? એથી વિના કારણ આપણે કેટલા બધા પાપમા પડીએ છીએ ? અને એથી પ્રભુ કેવો દિલગીર થાય છે, તે આપણે સમજતા નથી.

ઇશ્વરે બહુ વિચારીને જ આપણી જીભ ટૂંકી બનાવેલી છે, અને તેને તેવી જ રાખવામા ફાયદો છે. તેને લાંબી વધારવામા ફાયદો નથી. એમ સમજીને જ અસલના ઋષિઓ મુનિવ્રત લેતા હતા, ને તે સારૂ જ પુરાણોમા મુનિવ્રતનું બહુ મહાત્મ્ય કહેલું છે આપણામાં પણ કહેવત છે કે, “ ન બોલ્યામા નવ શુભ. ” જો કે આપણને બોલ્યા વિના ચાલે તેમ નથી, તોપણ જીભને કાચુમાં રાખવાથી જીભથી થતાં પાપોથી બચાય છે. માટે ભાઈઓ, પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે-પ્રભુએ આપણને પ્રત્યક્ષ આપેલું છે તે પ્રમાણે જીભ ટૂંકી રાખો, અને હાથ લાખા રાખો, એટલે કે બકબકારો ન કરો, જરૂર જેટલું બોલો-પાળી શકો તેટલું બોલો-ખાત્રી કરીને બોલો; અને હાથ લાખા રાખો, એટલે કે પરમાર્થ કરો. એ જ પ્રભુની ઇચ્છા છે, ને એ જ આપણી ફરજ છે.

૪૭ : પરમાર્થનાં કામો કરતી વખત તમારાં નજીકનાં સર્ગાંઓને ન ભૂલી જવાય એ સંભાળજો

['સ્વર્ગની સડક' નં. ૧૫૬]

ઘણાં માણસો બહુ પરમાર્થી હોય છે, પણ એ પરમાર્થ ઘણી જાતનાં ભુદાં ભુદાં કારણોને લીધે થાય છે. જેમકે, કેટલાક લોકો માન મેળવવા સાડ પરમાર્થ કરે છે, કેટલાક લોકો ખિતાબ મેળવવા સાડ પરમાર્થ કરે છે, કેટલાક લોકો પોતાની માનતાઓ પૂરી કરવા સાડ પરમાર્થનાં કામો કરે છે. કેટલાક લોકોને માટે તડાકો પડી ગયો હોય તેને લીધે કંઈક પરમાર્થનાં કામો કરે છે. કેટલાક લોકો પોતાના બાપદાદાની આબરૂ તથા ખાનદાની જાળવવા માટે પરમાર્થ કરે છે, કેટલાક લોકો પોતાના વડીલોના વીલને આધારે પરમાર્થ કરે છે, કેટલાક લોકો પોતાનાં વહાલાં સર્ગાંની યાદગીરી રાખવા માટે પરમાર્થનાં કામો કરે છે, કેટલાક લોકો પોતાની સામેનાં બીજાં સમોવડીઓને હલકાં પાડવા સાડ અગર તેઓની પાસેથી પણ કંઈ કરાવવા સાડ પરમાર્થનાં કામો કરે છે, અને કેટલાક લોકો શરમાશરમે તથા કોઈના દબાણના લીધે કંઈ કંઈ પરમાર્થનાં કામો કર્યા કરે છે, અને એ બધાં કામોમાં આજના જમાનાની અસર હોય છે. તેથી કોઈ હોસ્પીટલ બંધાવે છે, કોઈ સ્કૂલો ખોલે છે, કોઈ મંદિરો બનાવે છે, કોઈ ધરમશાળા બંધાવે છે, કોઈ દૂધ-તળાવ ખોદાવે છે, કોઈ સ્કૉલરશીપો આપે છે, કોઈ બેંકોનાં આવકાંઓ ઊભાં કરવાના ફંડમાં પૈસા ભરે છે, કોઈ અનાયા-

શ્રમમાં મદદ કરે છે, અને કોઈ જાત્રામાં તથા પ્રાદ્યૈ જમાડવામાં પૈસા ખર્ચે છે. આ બધી બાબતો ઠીક છે અને કરવા જેવી છે, એમાં કાંઈ શક નથી. કારણ કે હાલના વખતમાં પરમાર્થની ખાસ જરૂર છે, અને બીજા બધા ધર્મો કરતાં એ ધર્મ પાળી શકાય તેવો છે, તથા એ સૌથી વધારે અગત્યનો છે; છતાં પણ તેમાં ઘણી વખત ઘણા લોકો એક જાતની ભૂલ કરે છે, તેવી ભૂલ ન થવી જોઈએ તે માટે અમારી આ સૂચના છે. એ ભૂલ એ છે કે,

દરેક માણસે બહુ ચોખ્ખી રીતે આ વાત સમજી લેવી જોઈએ કે, આપણા કુટુંબનો આપણી ઉપર સૌથી પડેલો હક છે, અને એ પછી બીજો હક આપણાં નજીકનાં સગાંઓનો છે, એ પછી ત્રીજો હક આપણા મિત્રોનો છે, એ પછી ચોથો હક આપણા દૂરનાં સગાંઓનો છે, એ પછી આપણાં પાડોશીઓનો આપણી ઉપર હક છે, એ પછી આપણી નાતવાળાંઓનો આપણી ઉપર હક છે, એ પછી આપણાં ગામવાળાંઓનો આપણી ઉપર હક છે, એ પછી અનાથોનો આપણી ઉપર હક છે, એ પછી આપણા દેશનો આપણી ઉપર હક છે, અને એ પછી આ દુનિયાનો આપણી ઉપર હક છે. એ બધા હકો ક્રમ-વાર ચૂકવવા જોઈએ. એટલે કે જેનો વધારે હક હોય, તેને વધારે આપવું જોઈએ. જેનો પડેલો હક હોય તેને પ્રથમ આપવું જોઈએ, અને જેનો નહિ ટૂટી શકે તેવો સંબંધ હોય તેને તેની યોગ્યતા પ્રમાણે અને આપણી શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરવી જોઈએ, એવો શાસ્ત્રનો હુકમ છે, અને એવી મહાત્માઓની ઇચ્છા છે. પણ તેને બદલે હાલમાં ઘણે ઠેકાણે જોઈએ છીએ કે:—

ભાઈનું સહામત ચાલતું હોય અને બહેન કંગાલ દશામાં હોય છે. ભાઈનું સહામત ચાલતું હોય અને બહેનનાં છોકરાં ટળવળતાં હોય છે. બાપ બહુ મોટી રકમ વિલાયતની હોસ્પિટલમાં મોકલી આપે છે, પણ પોતાના દીકરાઓની ઠેળવણી પાછળ પૈસા ખર્ચવાની બાબતમાં પોલંપોલ ચલાવે છે. ઘણે ઠેકાણે અમે જોયું છે કે, ઘરમાં કાકોરસેવા હોય છે, તેથી મંદિરો પાછળ ને મુખિયાઓ પાછળ મોટા ખર્ચા થાય છે, પણ તેઓ પોતાની બાયડીને કે પોતાના દીકરાની વહુને જરૂર જેટલું પણ આપતા નથી. એ બિચારાંઓ ઠેકાણે ઠેકાણે જઈને રોયાં કરે છે, અને નિસાસા નાંખ્યા કરે છે. ઘણાં માણસોની સ્કોલરશીપો મદ્રાસના અને બંગાળના વિદ્યાર્થીઓને પણ મળે છે, પણ તેઓના ધનનો લાભ તેમના જમાઈઓને કે દીકરીના દીકરાઓને પણ મળતો નથી. ઘણાં માણસોની ધર્મશાળામાં જુદા જુદા દેશના સેંકડો મુસાફરો ઊતરે છે, પણ તેઓના બંગલામાં તેમની બહેન, તેમની બુટ્ટી કાઢી, કે તેમની જુના વિચારની માશીને જવાની રજા મળતી નથી. ઘણાં માણસો પોતાની ફોલત ધર્મદામાં આપી દે છે, એટલે કે જે મંદિરોના માલિકો પાસે પુષ્કળ પૈસા હોય તથા ચાલુની બહુ જબરી આવક હોય તેવે ઠેકાણે પોતાના માળાઓ અને પોતાના હાગીનાઓ આપી દે છે, પણ પોતાનાં નજીકનાં તથા દૂરનાં સગાંઓ દુઃખાં થતાં હોય, હજણાં હજતાં હોય, નોકરી વગરનાં રખડતાં હોય, ધંધામાં ખોટ ગયેલી હોય, અને મનમાં મૂંઝાઈ રહેલાં હોય તેઓને જિલ-કુલ મદદ કરતાં નથી. ઘણા શેઠિયાઓ ઘણી જાતનાં ફંડામાં પોતાના નામને ખાતર પૈસાની મોટી મોટી રકમો વારંવાર ભરી

આવે છે, અને ઘણા લોકો તેને શરમાવીને, દબાવીને, તથા લાગવગ વાપરીને પૈસા કઢાવી જાય છે; પણ જે માણસો તેઓની ચાલીમાં રહેતાં હોય, તેઓનાં જૂનાં ભાડૂતો હોય ને બહુ મુશ્કેલીથી શુભરો કરતાં હોય, જે પ્રાદક્ષિણો પોતાને ઘેર દરરોજ ધકકા ખાતા હોય, આશીર્વાદ દેતા હોય, અને બુઢા થઈ ગયેલા હોય, તેઓના છોકરાંઓને કેળવવા માટે કે પોતાના પાડોશીઓને મદદ કરવાના કામમાં જરા પણ મદદ કરતા નથી. આવી રીતે ઘણાં માણસો પરમાર્થ કરે છે, પણ તેઓનો પરમાર્થ બહારનો બહાર ચાલ્યો જાય છે. જે ખરા હકદાર છે, તેઓને તેમના પરમાર્થનો જરા પણ લાભ મળતો નથી, એ અક્ષોસની વાત છે. પણ યાદ રાખજો કે, આમ કરવું એ ઘણી જ મોટી ભૂલ છે. અને “ ગાયો ભૂખી રહી જાય ને ગધેકાં ચરી જાય ” એ કામની કાંઈ ઇશ્વરની હબૂરમાં બહુ મોટી કિંમત નથી. માટે ભાઈઓ અને બહેનો ! તમારા પરમાર્થનાં કામોનો લાભ તમારા પર જેનો વિશેષ હક હોય તેને પ્રથમ મળે તેમ કરજો ! માનની તૃષ્ણામાં ને મોટાઈના અભિમાનમાં દૂર દૂર દૃષ્ટિ નાખ્યા કરો અને નજીકનાં સગાંઓ અંધારામાં ન રહી જાય એ સંભાળજો ! કારણ કે પરમાર્થ કરતી વખતે આવું ધ્યાન રાખવું એ ખૂબીની વાત છે, આવું ધ્યાન રાખવું એ ફરજ છે, અને આવું ધ્યાન રાખવાથી પ્રભુ રાજ થાય છે, અને પરમાર્થ ઊગી નિસરે છે. માટે ઘરની ગાયો ભૂખે મર્યા કરે અને બહારની ગાયોને ઘાસચારો મળતો રહે એમ ન થાય તે સંભાળજો !

પ

સુખ દુઃખની સમજ

૪૮ : સુખ ક્યાં રહે છે ?

[' સાચું સ્વર્ગ ' નં. ૩૪૪]

ગૃહસ્થો ! સુખ ક્યાં રહે છે એ તમને ખબર છે ? પ્રાચીન ઋષિઓએ ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે, જ્યાં ગરીબ માણસો પોતાનાં દુઃખો ભૂલે, જ્યાં ભૂખ્યા અતિથિઓનો આદરસત્કાર થાય, જ્યાં આપણા દુઃખી ભાઈબંધોની સેવા થાય, અને જ્યાં જીવોને ઉન્નતિનાં સાધન કે વિસામો મળે, ત્યાં જ સુખ વસે છે. આપણા બંધુઓને નીચા સમજી તેમનો તિરસ્કાર કરવો, તેમનાથી અલડાઈ જવું, તેમની મદદમાંથી ખસી જવું, રોગ કે કેલેરાનાં જંતુઓથી દૂર રહીએ તેમ તેમનાથી દૂર રહેવું, અને ચોક્કસ પ્રકારની મોટાઈ કે ઊંચ કુળના અભિમાનમાં રહેવું તેથી જ કાંઈ સુખ ચેળવી શકાય નહીં. કારણ કે પ્રભુને ત્યાં કાંઈ નાત જાત કે ટીલાં ટપકાં જોવામાં નહીં આવે, પ્રભુને ત્યાં કાંઈ ઊંચાઈનું અભિમાન કે કુળની મોટાઈ જોવામાં નહિ આવે, અને પ્રભુને ત્યાં કાંઈ બહારની આલડછેટ કે ઉપરછલા ઢાંગસોંગ જોવામાં નહીં આવે, પણ ત્યાં તો જગતના જીવો સાથેની ભલાઈ અને અંતરનો પ્રભુપ્રેમ જ જોવામાં આવશે. ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે, નચિકેતા યમને ત્યાં ગયો ત્યારે .

રાજા ઘેર નહીં હોવાથી ત્રણ દિવસ યમને ઘેર તેને બૂખ્યું રહેવું પડ્યું. તેથી યમને લાગ્યું કે, જેના ઘરમાં અતિથિ પ્રાદક્ષણ બૂખ્યો રહે છે તે મૂર્ખ માણસની બધી આશા નાશ પામે છે, તેણે જે સત્સંગ કર્યો હોય, તે જે મીઠી વાણી બોલ્યો હોય, તેણે જે યોગ યજ્ઞ વગેરે કર્યું હોય, તેણે જે કૃપા તળાવ વગેરે બંધાવ્યાં હોય, તે બધાંનું પુણ્ય નાશ પામે છે, તથા તેનો વંશ અને તેની લક્ષ્મીનો નાશ થાય છે. એમ વિચારીને એવું અનિષ્ટ ન થાય માટે યમે નચિકેતાને કહ્યું કે, 'હે પ્રાદક્ષણ ! તમને નમસ્કાર છે, તમે કૃપા કરશો તો મારું કલ્યાણ થશે, કારણ કે તમે અતિથિ છો માટે નમવાયોગ્ય છો. છતાં પણ ત્રણ દિવસ મારા ઘરમાં બૂખ્યા રહ્યા છો, માટે મારા એ પાપનું નિવારણ કરી મારું કલ્યાણ કરવા સારૂ તમારી મરજી પડે તેવાં મારી પાસેથી ત્રણ વરદાન માગી લો !'

રામાયણની એક વાત

યાદ રાખજો કે જ્યારે આપણા લોકોમાં અતિથિઓનો આવો આદરસત્કાર હતો ત્યારે હિંદુસ્થાન આબાદ હતું. તમે કહેશો કે એ તો બહુ જૂની વાત છે. તો એ પછીની રામાય તારની વાત સાંભળો: રામાયણમાં કહ્યું છે કે, પોતાના કુળના અભિમાનમાં, પોતાની પવિત્રાઈના અભિમાનમાં, અને પોતાના કર્મકાંડના જોર ઉપર મુસ્તાક રહીને પ્રાદક્ષણ શવરી નામની ભીલડી ભગતાણીનો બહુ દ્વેષ કરતા હતા, અને તેને નીચ સમજી બહુ હેરાન કરતા હતા. તેથી પ્રાદક્ષણની એ બૂલ મુધારવા સારૂ દેવ ઇચ્છાએ તેઓના તળાવનું પાણી ખરાબ થઈ ગયું.

બ્રાહ્મણોએ પાણી સુધારવા માટે બહુ બહુ ઉપાયો કર્યા પણ તેઓના પુણ્યથી એ પાણી સુધર્યું નહીં. અંતે જ્યારે બ્રાહ્મણો જેનો તિરસ્કાર કરતા હતા તે ભીલડીએ રામના કહેવાથી એ તળાવમાં પગ બોળ્યો, ત્યારે તેના પ્રભુપ્રેમના પ્રભાવથી એ તળાવનું પાણી સાફ થયું. માટે હું એમ કહું છું કે, ભાઈઓ ! પ્રભુપ્રેમનું બળ રાખો, ભલાઈનું બળ રાખો, અને અભેદનું બળ રાખો. નાત જાત કે જે ઘડીક વારની રમત છે એનું અભિમાન તે શું કરે છે ? વળી એ કાંઈ આપણા અખિતયારની વાત નથી. આપણને ક્યાં જન્મ આપવો એ તો પ્રભુની ઈચ્છા ઉપર છે, એમાં કાંઈ આપણો હક નથી. આપણને નીચ જાતમાં કે હલકા કુળમાં જન્મ આપ્યો હોત તો આપણે શું કરત ? માટે જે બાળત હાલમાં આપણા હાથમાં નથી અને જે વસ્તુ મુઆ પછી કામની નથી એવી બાળેતમાં તે અભિમાન શું કરે છે ? એવી જુદાઈ વધારવામાં તે શા માટે શક્તિ ખરચી નાખે છે ? જે શક્તિ આપણા બંધુઓમાં વિરોધ વધારવામાં વાપરે છે તે શક્તિ ભલાઈ કરવામાં વાપરેની કે જેથી તમારું કલ્યાણ થાય. આ દાખલો પણ જે તમોને જૂનો લાગે તો એ પછીની મહાભારતની વાત સાંભળો. તેમાં પણ કહ્યું છે કે:—

જે કૃતરાને આંહીં મૂકી દેવો પડે તો મને સ્વર્ગ
જોઈતું નથી

ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર છેવટના મહાપ્રયાણ અર્થે હસ્તિનાપુરથી નીકળ્યા, ત્યારે એક કૃતરો તેમની પાછળ

પાછળ ગયો હતો અને તેમની સાથે ભારે વિપત્તિઓ વેડીને
 મોટું રણ પણ ઓળંગી ગયો હતો. તે પ્રયાણમાં નીકળેલાં-
 ઓમાંથા યુધિષ્ઠિર અને તે કૂતરો જ જીવતા રહ્યા હતા.
 યુધિષ્ઠિરને સ્વર્ગમાં લઈ જવા માટે ઇંદ્ર પૃથ્વી પર આવ્યા
 હતા. તેણે તેમને કહ્યું કે, આ વિમાનમાં બેસીને મારા સાથે
 સ્વર્ગમાં ચાલો. નીચા વળીને યુધિષ્ઠિરે પાછળ આવેલા નિમ-
 કહલાલ કૂતરાનું માથું થાબડ્યું, અને કહ્યું: “ હે ભૂત અને
 વર્તમાનના અધિપતિ ! આ કૂતરાનો મારા ઉપર ઘણો ભાવ છે
 માટે તેને પણ સાથે લેવો જોઈએ. આ બિચારા પ્રાણી ઉપર
 મને બહુ દયા આવે છે. ” ઇંદ્રે ઉત્તર આપ્યો, “ સ્વર્ગ-
 ભૂમિમાં કૂતરાને લઈ જવાય નહીં. હે રાજા ! આજે તે અમર-
 પણું તથા મારા જેવું પદ, બહોળો વૈભવ, મહાન વિજય અને
 સ્વર્ગનાં સર્વ સુખ મેળવ્યાં છે, માટે સ્વર્ગને રસ્તે આડા
 આવનાર આ કૂતરાનો ત્યાગ કર ! એમ કરવામાં કાંઈ દોષ નથી.
 એ મનુષ્યલોકનું પ્રાણી મનુષ્યલોકમાં રહેશે. ” રાજા બોલ્યા,
 “ હે સહસ્રનેત્રવાળા ! હે નીતિમાન ! કેાઈ પણ આર્ય આર્યને
 ન છાજે એવું કૃત્ય કદી પણ કરે નહીં. મારા ઉપર ભાવ રાખ-
 નારનો ત્યાગ કરીને હું સ્વર્ગનું સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતો
 નથી. ” ઇંદ્રે કરડી દૃષ્ટિથી કહ્યું: “ કૂતરાને સાથે લઈ આવનારને
 માટે સ્વર્ગમાં સ્થાન નથી. કૂતરાનો ત્યાગ કર અને ચાલ,
 વખત વહી જાય છે. ” રાજા બોલ્યા: “ ડાહ્યા પુરૂષો કદી ગયા
 છે કે, ભાવિકનો ત્યાગ કરવો એ પાપ છે, ઘેર પાપ છે. બ્રાહ્મ-
 ણનો વધ કરવાથી જેવું, ઘેર પાપ થાય છે તેવું પાપ નિર્જાનો
 ત્યાગ કરવાથી થાય છે. હે ઇંદ્ર ! હે મહાબાહો ! સુખ પ્રાપ્ત

કરવા તરફ દોરાયને હું આ કૂતરાનો ત્યાગ નહીં કરું.” ઇંદ્રે રાજાને ઘણીએ આજ્ઞા કરી અને બહુ બહુ સમજાવ્યું તોપણ તે ડગ્યા નહીં. ઇંદ્રે કહ્યું: “ તે તારા ભાઈઓનો અને પત્નીનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે આ કૂતરાનો ત્યાગ કેમ કરતો નથી ? ” યુધિષ્ઠિરની અંતરદષ્ટિ એવી સંપૂર્ણ રીતે ખીલેલી હતી કે, ઇંદ્રના યુક્તિભરેલા વાક્યાતુર્યથી તેમની દબતામાં જરા પણ ફેર પડ્યો નહીં, અને તે બોલ્યા: “ ગત થએલાંઓની સાથે સ્નેહ કે વૈર હોતાં નથી એ વાત ત્રિલોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. મારા ભાઈઓ અને કૃષ્ણ મરણ પામ્યાં તેમને શ્રવતાં કરવાની શક્તિ મારામાં નહોતી, માટે મેં તેમનો ત્યાગ કર્યો. તેઓના હેઠમાં પ્રાણ હતો ત્યાં સુધી મેં તેમનો ત્યાગ કર્યો નહોતો. આ કૂતરો તો જીવે છે. હે ઇંદ્ર ! હું જાણું છું કે, શરણાગતને ત્રાસ પમાડવાથી, સ્ત્રીહત્યા કરવાથી, બ્રાહ્મણની વસ્તુ ચોરવાથી તથા મિત્રને દુઃખ દેવાથી જેટલું પાપ થાય છે, તેટલું જ પાપ આવા ભાવિક પ્રાણીનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે.” યુધિષ્ઠિરનું બોલવું પૂરું થયું કે તરત જ તે કૂતરો અદ્ય ધઈ ગયો અને તેને સ્થાને ધર્મરાજાની દિવ્ય મૂર્તિ દષ્ટિએ પડી. ઇંદ્ર અને ધર્મરાજા યુધિષ્ઠિરને સ્વર્ગ પ્રત્યે લઈ ગયા ત્યારે દેવો તથા ઋષિઓએ તેમના ગુણનું ગાન કર્યું.

આ સિવાય યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞ પછી અર્ધા સોનાના શરીરવાળો નોળિયો ત્યાં આવ્યો હતો: એ આતિથ્યસત્કારની પ્રસિદ્ધ વાત તમે જાણો છો, એટલે તે કહી બતાવવાની જરૂર નથી. જ્યારે આપણે ત્યાં આવો બ્રાતૃભાવ અને આવો અતિથિ

સત્કાર હતો ત્યારે જ દેશ આખાદ હતો અને ત્યારે જ પ્રજા સુખી હતી. માટે અમે એવા આંતરના ધર્મમાં આવવાનું તમોને કહીએ છીએ. હજી એ પછીના શાસ્ત્રના દાખલા જાણવા હોય તો વિષ્ણુપુરાણમાં કહેલી રંતિદેવ રાજની વાત સાંભળો:

અતિથિસત્કાર વિષે

“ રંતિદેવ રાજાએ એક સમયે પોતાના સેવકવર્ગ સહિત અડતાળીસ દિવસનો અપવાસ કર્યો. ઝોગણુપથાસમે દિવસે સવારમાં તેને કેટલુંક ઘી, દૂધ, જવનો લોટ તથા પાણી મળ્યાં. આવા પદાર્થો વડે તેઓ પારણું કરવાની તૈયારીમાં હતા તેવામાં એક અતિથિ પ્રાદ્ધણુ ત્યાં આવી ચડ્યો. રાજાએ પોતે કાંઈ પણ ચાખ્યા પેહેલાં તે પ્રાદ્ધણુને જમાડ્યો. પછી તે પ્રાદ્ધણુ ચાહ્યો ગયો એટલે જે કાંઈ અન્ન અવશેષ રહ્યું હતું તેના સમાન ભાગ કરીને રાજાએ સર્વેને એકેક ભાગ વહેંચી આપ્યો અને એક ભાગ પોતાને માટે રાખ્યો. પછી તે આહાર કરવા માંડે છે, એટલામાં એક શૂદ્ર ત્યાં આંચ્યો. રાજાએ પોતાના ભાગના થોડા અન્નમાંથી હર્ષથી તેને કાંઈક આપ્યું. શૂદ્રના ગયા પછી તે પારણું કરવાની તૈયારી કરે છે તેવામાં વળી શ્રવાનનો સમૂહ લઈને એક માણસ ત્યાં આંચ્યો. રંતિદેવે એક ઘૂંટડો પાણી રાખીને સર્વ અન્ન તેને આપી દીધું. તેઓના ગયા પછી પોતાના સૂકાઈ ગયેલા હોઠ આગળ તેણે આતુરતાથી પાણીનું પાત્ર ધર્યું, પણ એટલામાં “ પાણી આપો ! થોડુંક પાણી આપો ! ” એવા કઠ્ઠણાજનક સ્વર તેને કાને પડ્યા. તેણે નજર ફેરવીને જોયું તો ચાંડાળ

જાતિનો દુઃખથી રિખેતો એક માણસ લોંચ ઉપર પડેલો હતો તથા તેના હાથમાંનું પાણી લેવાને માટે દયામણા દંદિથી જોઈ રહ્યો હતો. રંતિદેવે પોતાનાં પ્રેમાળ લોચન વડે તેની તરફ દયાની દંષ્ટિ કરીને તે ચાંડાળનું માથું ધીમેથી જીંચું કર્યું, અને તેના સૂકાઈ ગયેલા તથા ધૂળમાં ખરડાયેલા હોઠ આગળ તે નિર્મળ શીતળ પાણી ધરીને તેને મમતાથી કહ્યું, “ હે ભાઈ, પાણી પી ! ” નમ્રતા સાથે દયાભાવ દર્શાવ્યો તેથી એ પાણીનું દાન અમૂલ્ય થઈ પડ્યું. હવે તે ચાંડાળે પાણી પીધું ત્યારે પ્રેમાળ હૃદયવાળા રંતિદેવે હર્ષથી શ્રી હરિના સ્તુતિ કરી કહ્યું, “ હું અષ્ટ સિદ્ધિની કે શોક્ષની યાચના કરતો નથી. મારે અપેક્ષા માત્ર એટલી જ છે કે હું સર્વનાં સુખદુઃખ જાણું, તથા તેમની વતી તેમનાં દુઃખ હું ભોગવું, જેથી કરીને તેઓ મુખી જીવન ગાળે. આ પીડાતા મનુષ્યનો છવ ઉગારવાને મેં આ પાણી આપ્યું તેને લીધે મારી ભૂખ, તરશ, થાક, દુઃખ તથા તન્મર, એ સર્વ નાશ પામ્યાં છે. ”

અતિથિ સત્કારના—દુઃખીઓની સેવા કરવાના—ગરીબોને મદદ કરવાના ને સમાન લાંબ રાખવાના પુરાણોમાં ને બકતોના ચરિત્રમાં આવી જાતના સેંકડો દાખલાઓ છે, પણ અક્ષોસ કે તેઓની તરફ કોઈ જોતું નથી.

૪૯ : દુઃખની અંદર પણ કાંઈક સુખ મળેલું જ હોય છે

[' સ્વર્ગનાં રત્નો ' નં. ૧૬]

આપણે :સૌ દુઃખનું નામ સાંભળીને ભડકયા કરીએ છીએ, અને દુઃખ એ જાણે બહુ જ મોટામાં મોટી ખરાબી હોય એમ આપણને લાગ્યા કરે છે. તેથી દુઃખને વખતે તથા દુઃખ આવવાનું છે એમ જાણીને અગાઉથી જ આપણે બહુ ઢીલા પડી જઈએ છીએ. એટલે આપણી ઘણી શક્તિઓ એ ભયને લીધે જ ।વના કારણે ગુમ થઈ જાય છે, કેટલીક શક્તિઓ એવે વખતે દબાઈ જાય છે, કેટલીક શક્તિઓ એવે વખતે ખૂટી લાગણીવાળી થઈ જાય છે, અને કેટલીક શક્તિઓ એવે વખતે રતબધ થઈ જાય છે. તેથી પોતાની લાયકાત દબાઈ જાય છે, પોતાની હોંશિઆરી ઉપર પાણી ફરી વળે છે, પોતાનો અનુભવ ઉપયોગમાં આવી શકતો નથી અને પોતાનું કુદરતી બળ ઝાંખું થઈ જાય છે. તેથી ખરે વખતે વધારે જોસથી, વધારે લાગણીથી અને વધારે બળથી તથા વધારે બુદ્ધિ વાપરી કામ કરવું જોઈએ, તેને બદલે દુઃખ વખતે

આપણે ઊલટા તર્કન નકામા થઈ પડીએ છીએ, અને જે હોય તે શક્તિઓ પણ ગુમાવી દઈએ છીએ. આમ ન થાય માટે આપણે દુઃખનું ખરું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ. એ માટે મહાત્માઓ કહે છે કે:—

દુઃખની અંદર પણ ઘણું સુખ મળેલું હોય છે. પણ દુઃખને નામે આપણા મનમાં જે હેખત પેસી ગયેલી છે તેને લીધે આપણી દૃષ્ટિ ઉપર એક જાતનાં પડળ આવી જાય છે. તેથી દુઃખની અંદર ભજેલા સુખને આપણે જોઈ શકતા નથી. પણ યાદ રાખજો કે, કોઈ પણ દુઃખ સુખ વિનાનું હોતું જ નથી; એટલું જ નહિ પણ જેમ દુઃખ મોટું હોય, તેમ તેની અંદર સમાયેલું સુખ પણ મોટું જ હોય છે. પણ દુઃખમાંથી સુખને કેમ જુદું પાડવું, અને દુઃખને છોડી દઈને સુખ ઉપર દૃષ્ટિ કેમ જમાવવી, તે આપણને આવડતું નથી. કારણ કે હજી આપણે મલિનતામાં રહેવાવાળાં છીએ. તેથી કાગડાની પેઠે સારી વસ્તુ છોડીને ખરાબ વસ્તુમાં જ મન નાખ્યા કરીએ છીએ. આવો સ્વભાવ હોવાથી સુખને છોડીને આપણે દુઃખની સામે જ જોયા કરીએ છીએ. પણ જે ડાહ્યા માણસો હોય છે, જે હરિજનો હોય છે, જે અનુભવીઓ હોય છે અને જે મહાત્માઓની સોબતમાં રહેલા હોય છે, તેઓની દૃષ્ટિ હંસના જેવી બની જાય છે. એટલે દૂધ ને પાણી ભેગાં ભજેલાં હોય તેમાંથી હંસ જેમ પાણીને છોડી દે છે, અને દૂધને પીએ છે, તેમ જ એવા ડાહ્યાં માણસો પણ દુઃખ અને સુખ ભજેલાં હોય તેમાંથી દુઃખને છોડી દે છે, ને સુખને પકડી લે છે. તેથી

તેઓ દુઃખને વખતે પણ ધીરજ રાખી શકે છે; તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ ઇશ્વરનો ઉપકાર માની શકે છે; તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ શાંતિમાં રહી શકે છે; અને તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ પોતાની ફરજો ગણતરી શકે છે કારણ કે તેઓની આંખમાં સુખને જોવાની દૃષ્ટિ આવી ગયેલી હોય છે અને તેઓના હૃદયમાં દુઃખની સામે થવાનું બળ આવી ગયેલું હોય છે, તથા તેઓની લાગણીઓમાં દુઃખને લોગવી લેવાની સહનશક્તિ આવી ગયેલી હોય છે. તેથી તેઓ દુઃખમાંથી પણ ઇશ્વરની કૃપા સમજી શકે છે, અને તેમાંથી પણ ઇશ્વરના આશીર્વાદ લઈ શકે છે. કારણ કે તેઓના અંતરમાં એવી પકડી ખાતરી થઈ ગયેલી હોય છે કે, હમણાં અમારી ઉપર જે દુઃખ આવી પડેલું છે, તે દુઃખમાં સુખ મળેલું છે જ. કારણ કે કોઈ પણ દુઃખ, સુખ વિનાનું હોતું જ નથી, એવો કુદરતનો નિયમ છે. માટે અમારી ઉપર આવી પડેલા દુઃખમાં પણ કોઈક બાતનું સુખ રહેલું છે. ત્યારે એ સુખને છોડીને દુઃખમાં શા માટે પડ્યા રહીએ ? આમ લાગવાથી તેઓ પોતાના ઉપર આવી પડેલા દુઃખમાંથી સુખને શોધવા લાગે છે, અને એવી રીતે ઘણા વખત શોધતાં છતાં પણ તેમાં પોતાને કાંઈ ન સમજાય, તો પછી તેઓ કોઈ સંતની મદદ લે છે. એટલે અનુભવી સંતો તેનો ખુલાસો કરી આપે છે. પરંતુ તેમાં પણ ઘણી વખત એમ બને છે કે, કેટલાક ખુલાસા આપણને એ વખતે ગમતા નથી. સાચા ખુલાસા હોય છતાં પણ એ વખતે ગમતા નથી, કારણ કે આપણે બહુ મોહવાદી બની ગયેલાં છીએ, અને માયાના પ્રદેશમાં રમનારાં છીએ.

જિંદગીનું રૂપ બદલાઈ જાય છે. તેના ચહેરાનું તેજ બદલાઈ જાય છે અને દશ વરસમાં તે તદ્દન નવો માણસ બની જાય છે; તથા તેનો દાખલો જોઈને બીજાં ઘણાંજો લાયક માણસો પર-માર્થ કરતાં શીખે છે, એ બધાંના પુણ્યમાં તેનો થોડો થોડો ભાગ રહે છે. તેથી આગળ જતાં તે બહુ શાંતિ પામી શકે છે. તેનું મોત પણ સુધરે છે અને સુખ પછી તે ઉત્તમ સ્થાનને પામે છે. હવે વિચાર કરો કે જો તેનો દીકરો હયાત રહ્યો હોત, તો એ લોભીદાસનું કદી પણ આટલું બધું કલ્યાણ થઈ શકત નહિ. પણ જ્યારે તેને માથે પુત્રભરણનું દુઃખ પડ્યું, ત્યારે જ તે સુધરી શક્યો.

હવે બીજો દાખલો લો. એક નાની ઉમ્મરની બાઈ રાંડી. એ જોઈને એ વખતે બધા લોકો બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યા. તેનાં માબાપ કલ્પાંત કરવા લાગ્યાં, અને તે બાઈની સ્થિતિ કેવી હોય તે માટે તો કહેવું જ શું ? કારણ કે ગ્રેમધેલુડી જીવાન સ્ત્રીનો વહાલો બરથાર મરી જાય, એ વખતે તેને કેટલું બધું દુઃખ લાગે, તેની ગણતરી કોણ કરી શકે ? એ તો જેને વીતી હોય તે જ જાણે. આવે વખતે એ બાઈને કોઈ કહે કે, ‘ઠીક થયું’ તો એ વાત કાંઈ તે બાઈને ગળે જિતરે કે ? પણ પછી થોડાં વરસ પછી એ બાઈની લાગણીઓ બદલાય છે. પતિનો શોક કરો કરીને થાક્યા પછી અંતે તેને એમ લાગે છે કે, મોત એ કાંઈ કોઈના સુખત્યારની વાત નથી. જિંદગી જેવી અમૂલ્ય વસ્તુને દુઃખમાં ને દુઃખમાં કાઢી નાખવી એના જેવું બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી. માટે મારે હવે સારી રીતે ચેતવું જોઈએ, અને કાંઈક શુભ કામ કરવામાં લાગી જવું જોઈએ. એમ વિચા-

રીને પ્રથમ તો પોતે જ્ઞાન મેળવવા માંડે છે. પછી પોતાનો બહેનપણીઓને જ્ઞાન મેળવવા સગવડો કરી આપે છે. એ પછી કાંઈ નાનાં નાનાં સેવાનાં કામો કરવા લાગે છે. એ પછી તેની લાગવગ વધે છે, તેના મિત્રો વધે છે, તેના ઉત્તમ ચારિત્ર્ય ઉપર લોકોનો વિશ્વાસ બેસી જાય છે. તેથી પછી તેના હાથે મોટાં મોટાં પરમાર્થનાં કામો થવા લાગે છે, અને પછી તે પોતાની બહેનોને સુધારવા માટે સેવાસદન જેવાં ખાતાં અથવા ઓર્ફનેજ (અનાથાશ્રમ) જેવાં ખાતાંઓ ચલાવવા લાગે છે. અને તેની અધિષ્ઠાત્રી બની તેનો બધો વહીવટ ચલાવે છે; એટલું જ નહિ પણ તેનાં આવાં ભલાં કામોની અસરથી આગળ જતાં, એવાં બીજાં ઘણાં ખાતાંઓ ઘણે ઠેકાણે નીકળતાં જાય છે. હવે વિચાર કરો કે જો તે બાઈ પોતાના વરના મોહમાં જ રહી ગઈ હોત, તો તે આટલો બધો પરમાર્થ કરી શકત ખરી કે ? આટલું બધું નામ તથા માન મેળવી શકત ખરી કે ? અને તે આટલી બધી ભલ્લી કે ઇશ્વરની વહાલી થઈ શકત ખરી કે ? કહો કે નહિ જ. પણ આ બધી વાતો દુઃખ પડે તે વખતે સમજાતી નથી, તેથી આપણે દુઃખમાં જરૂર કરતાં વધારે દબાઈ જઈએ છીએ. એમ ન થાય માટે દુઃખમાં પણ સુખ રહેલું છે એમ સમજતાં શીખો !

હવે ત્રીજો દાખલો સાંભળોઃ એક ગરીબ માણસને બીજાઓની ખટપટથી કાંઈ ગેરમંત્રાઈ થયો. તેને તેના શેઠે મોકરીમાંથી રત્ન આપી. એ વખતે તે બહુ દિલગીર થયો અને નિરાશ થઈ ગયો કે હવે માફું શું થશે ? આવા મોંઘારતના વખતમાં હું માફું શુજરાત કેમ ચલાવી શકીશ ? એમ સમ-

જીને તે બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યો. પણ એ પછી નોકરી માટે શોધખોળ કરતાં દેશમાં ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહીં, તેથી તે મુંબઈ ગયો અને ત્યાંથી આફ્રિકે જવાનો જોગ મળતાં તેણે એ નોકરી સ્વીકારી. તેથી પોતાની જૂની નોકરીમા વીશ રૂપિયા પગાર મળતો હતો તેને બદલે નવી નોકરીમાં સાઠ રૂપિયા મહિનો થયો. એ પછી ત્રણ વરસ બાદ તેણે પોતાની દુકાન કરી. તેમાં પાંચ વરસની અંદર લાખો રૂપિયા કમાણું અને દેશમાં બહુ મોટો માણસ થઈ પડ્યો. હવે જુઓ કે જો તે માત્ર વીશ રૂપિયામાં ત્યાં ને ત્યાં પડ્યો રહ્યો હોત, તો તેમાં તેનું કાંઈ વળત નહીં તે બિચારો આખી જિંદગી સુધી કંગાલ ને કંગાલ રહી જાત; અને જ્યાં સુધી તેની વીશ રૂપિયાની નોકરી કાયમ રહેત ત્યાં સુધી તે કદી પણ આફ્રિકે જવાનો વિચાર કરત નહીં, પણ જ્યારે તેની નોકરી તૂટી ત્યારે જ તેને ત્યાં જવાનું મન થયું. આવી રીતે તેને મોટો બનાવવા ઇશ્વરની ઇચ્છા હતી, તેથી જ તેની ટૂંક પગારની નાની નોકરી લઈ લીધી હતી. પણ એ વખતે એ હેતુ એને સમજાયો નહીં, તેથી તે દિલગીર થતો હતો.

આવી રીતે દરેક પ્રકારના દુઃખમાં કાંઈક ઊંચ હેતુ તથા સુખ ભરેલું હોય છે, પણ તેનો લાભ લેતાં આપણને આવડતું નથી તેથી આપણે દિલગીર થયા કરીએ છીએ. માટે હવે કૃપા કરીને આ સિદ્ધાંત સમજી લો કે, દુઃખમાં પણ કાંઈક સુખ ભળેલું હોય છે. માટે દુઃખને ઓડી દબાવે તેમાંથી સુખને શોધતાં શીખો, સુખને શોધતાં શીખો !

૫૦ : સુખ કે દુઃખ એ સ્વાભાવિક વસ્તુ
 નથી, પણ જે પ્રમાણમાં આપણે આપણી
 લાગણીઓને ખીલવી હોય તેના
 પ્રમાણમાં તે લાગે છે

[' સર્ગની સીમા ' નં. ૧૦૭]

નિર્ભયપણે અડમ રહીને શાંતિથી દુઃખો લોગવી લેવાં
 એમ પ્રભુ કહે છે તેનું કારણ એ જ છે કે, મુખ અને દુઃખ એ
 વસ્તુઓનો કે આત્માનો ધર્મ નથી, પણ એ અંતઃકરણની
 વૃત્તિઓનું કામ છે. અને જેટલે ઠરતજે એ લાગણીઓને
 આપણે ખીલવીએ અથવા સંકેતી લઈએ તેના પ્રમાણમાં
 આપણને યોગ્ય કે વધારે મુખ દુઃખ થાય છે. માટે આમાંથી
 આપણે એમ સમજવાનું છે કે, કોઈ પણ વસ્તુએ
 આપણને ખરેખરું મુખ કે ખરેખરું દુઃખ આપી શકતી

નથી, કારણ કે કુદરતી વસ્તુઓમાં સ્વાભાવિકપણે જ કાંઈ સુખ કે દુઃખ રહેલું નથી, પણ આનુભાનુના સંલેગે પ્રમાણે તથા આપણી લાગણીઓને જે પ્રમાણે કેળવી હોય તેના પ્રમાણમાં જ સુખ દુઃખ થાય છે. જેમકે, ચોમાસાના દિવસોમાં આકાશના રંગો બહુ સુંદરપણે ખીલેલા હોય ત્યારે એ જોઈને કોઈ કવિના મન ઉપર કાંઈક જીદી જ છાપ પડે છે, અને એમાંથી સૃષ્ટિ સૌંદર્યની કાંઈક ફક્કડ કવિતા લખવાનું તેને મન થઈ જાય છે. એ જ રંગ જોઈને એક ચિતારા ઉપર કાંઈક જીદી જ અસર થાય છે, અને તેની પીંછીમાં રંગની મેળવણી કરવામાં કાંઈક નવી જ ભલક આવી જાય છે. એ જ રંગ જોઈને ગામડાના ખેડૂતો વરસાદ આવવા ન આવવાની ગણતરીઓ કરી શકે છે. એ જ રંગ જોઈને જ્ઞાની ભકતો એવી અદ્ભુત લીલાથી રાજી થઈને ઈશ્વરનો ઉપકાર માનવા માંડે છે, અને એ જ રંગ જોવા છતાં લાખો સાધારણ માણસોને કોઈ પણ જાતની કાંઈ ખાસ અસર થતી નથી. હવે વિચાર કરો કે આ બધી લાગણીઓ વાદળાંના રંગોમાં છે કે માણસોના અંતઃકરણની વૃત્તિઓમાં છે ? આવી જ રીતે એક ઠેકાણે ઘણા મિત્રોએ દ્રાખના બગીચામાં જઈ સાથે બેસીને દ્રાખ ખાધી. તેમાંથી એક જણને એ દ્રાખ ખાવાથી શરદી થઈ આવી, એક જણને દ્રાખ ખાવાથી માથું દુઃખતું મટી ગયું, એક જણને એ જ દ્રાખ ખાવાથી લોહી મુદરવા લાગ્યું અને એ જ દ્રાખ ખાવાથી એક જણને ખાંસી થઈ આવી. બોલો, હવે આમાં દ્રાખનો વાંક છે કે ખાનારનો વાંક છે ? આવી જ રીતે ચાર મિત્રોએ એક પુસ્તક વાંચવા

સારૂ લીધું. એ પુસ્તક વાંચીને એક માણસ બહુ જ ખુશી ખુશી થઈ ગયો, કારણ કે એમાંનો દરેક વિચાર તેને બહુ જ ગમ્યો, તેથી એ પુસ્તકના ક્તાને તે હજારો હજાર આશીર્વાદ દેવા લાગ્યો અને તેને ધન્યવાદ દેવા લાગ્યો. હવે બીજા માણસની વાત સાંભળો: બીજા માણસને એ પુસ્તકનો દેખાવ જોઈને જ ગ્લાનિ લાગી, ને બોલી ઊઠ્યો કે: ‘અરે હાય હાય! આપું મુગામણું પુસ્તક કયાંથી લાવ્યા? કાગળ સારા નહીં, દાર્ઘ્ય સારા નહીં, છાપ સારી નહીં, પૂકાનો રંગ સારો નહીં અને ખાંધણી પણ સારી નહીં, એવું રેચક પુસ્તક તે વાંચવું કેને ગમે?’ એમ કહીને તેણે એ પુસ્તકને વાંચ્યા વિના જ મૂકી દીધું. હવે ત્રીજા માણસની વાત સાંભળો: તેણે એ પુસ્તકનાં ચોડાં પાનાં વાંચ્યાં, એટલામાં તેને એમ દેખાયું કે, આની વાક્યરચના સારી નથી, આમાં કઠિનતા બહુ છે, આમાં અશુદ્ધિયણું બહુ છે, અને વિચારો પણ કમસર ગોઠવેલા નથી; આપું પુસ્તક તે કોણ વાંચે? તમે તે આવો કયરો કયાંથી ઉપાડી લાવો છો? મને તો એ પુસ્તક વાંચીને ઊલટી બહુ ગ્લાનિ થઈ. અને ચોથા માણસને આ બધી બાબતોની કાંઈ પણ ખબર પડી નહીં. તે બિચારો “ચોપડી વાંચી તો કે વાંચી” એવી રીતે વાંચી ગયો. તેથી તેને કાંઈ ખાસ અસર થઈ નહીં. હવે વિચારો કે, એ ચોપડી સારી કે ખરાબ? એ ચોપડીમાં મુખ છે કે દુઃખ છે? આવી જ રીતે જગતની દરેક વસ્તુ જુદા જુદા અધિકારીઓ પર તેઓની પ્રકૃતિ પ્રમાણે જુદી જુદી અસર કરે છે, અને એકની એક વસ્તુ જુદી જુદી ઋતુમાં તથા જુદા જુદા દેશમાં, જુદો જુદો ગુણ બતાવે છે. જેમકે, એક

ગરમ ડગલો આપણને શિયાળાના વખતમાં બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડે છે, પણ એ જ ડગલો ઉનાળાના વખતમાં દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. તેમ જ કેઈ ઠંડા મુલકમાં ગરમ વસ્તુઓ ખાવી શકે છે, અને ગરમ મુલકમાં ઠંડી વસ્તુઓ ખાવી ગમે છે. આવી રીતે દેશકાળ પ્રમાણે અને આપણી પ્રકૃતિ પ્રમાણે તથા આજીવનના સંજોગો પ્રમાણે જુદી જુદી વસ્તુઓની અસર થાય છે, પણ કાંઈ વસ્તુઓની અંદર આપણે ધારીએ છીએ તેટલાં જ સુખ કે દુઃખ રહેલાં નથી. માટે જો આપણે આપણી લાગણીઓને કાંઈક વધારે સારી રીતે કેળવીએ તો ઘણું દરજ્જે સુખ દુઃખના ઝપાટામાંથી બચી શકીએ તેમ છીએ.

૫૧ : વધારે સુખ આપવા સારૂ જ પ્રભુ આપણને થોડું દુઃખ આપે છે

[' સ્વર્ગસ્તુ વિમાન ' નં. ૨૩૮]

ડાકટરો પ્લાસ્ટર મારે છે, ને નસ્તર મૂકે છે એ શું તમે નથી જોયું ? એ શા માટે ? એક તો માણસ બીમાર હોય ને તેમાં વળી આવા હાલ તેની ઉપર શા માટે પાડવા જોઈએ ? શું એ ડાકટરોનું નિર્દયપણું નથી ? તમે જ કહેશો કે ના, એ ડાકટરોનું નિર્દયપણું નથી પણ એ તો ડાકટરોનું હહાપણું છે; કારણ કે દરદીને દુઃખ દેવાની ઇચ્છાથી કે મારી નાખવાની ઇચ્છાથી કાંઈ ડાકટરો નસ્તર મૂકતા નથી, પણ તેનું દરદ મટાડવા માટે જ નસ્તર મૂકે છે. તેમ જ પ્રભુ આપણને દુઃખ આપે છે, તે કાંઈ આપણી ઉપરના વેરને લીધે નહીં, પણ આપણને પવિત્ર કરવા સારૂ અને આપણું કલ્યાણ કરવા સારૂ જ તે દુઃખ આપે છે. માટે ભાઈઓ ! દુઃખથી હિલગીર નહીં થાઓ, પણ પ્રભુ જેવી સ્થિતિમાં રાખે તેવી સ્થિતિમાં આનંદ થી રહેતાં શીખો ! એવી રીતે રહેવું તેનું નામ ભગવદ્દર્શનને આધીન થવું છે; અને એ જ સર્વ ધર્મનો સાર તથા પ્રભુને પામવાનો ટૂંકામાં ટૂંકો રસ્તો છે.

દુઃખોની સામે થવાથી કાંઈ વળવાનું નથી પણ તેને
ભગવદ્દૃષ્ટા સમજી શાંતથી ભોગવી
લેવામાં જ મળે છે .

કોઈ માણસને ઘરમાં પૂરેલો હોય, તે બહાર નીકળવા
સાડૂ ભીંતમાં માથું પછાડે તે સાડૂ કાંઈ ભીંત ટૂટી જાય નહીં,
પણ ઊલટું તેનું માથું જ ફૂટે; તેમ જ પ્રભુ આપણને જે દુઃખ
આપે તે ભોગવવાં જ જોઈએ. એ ભોગવ્યા સિવાય બીજો કાંઈ
પણ ઉપાય જ નથી. એથી તો ઊલટાં દુઃખ વધે છે: કારણ કે
દુઃખોથી દિલગીર થયા કરવું ને હારી જવું એ ભીંતમાં માથું
પછાડવા જેવું છે અને કાંટાની વાડમાં હાથ પગ પછાડવા જેવું
છે. માટે એવી મૂર્ખાઈ નહીં કરતાં અને પોતે જ પોતાની મેળે
પડ્યા ઉપર પાડુ નહીં મારતાં ભગવદ્દૃષ્ટાથી આવી મળેલાં
દુઃખો ધીરજથી પ્રભુને યાદ કરતે સહન કરવાં જોઈએ અંત-
રનાં પાપ છોડી શકીએ અને બહારના પાપથી બચી શકીએ તે
સારું જ આપણને દુઃખ આપવામાં આવે છે. માટે દુઃખો સહન
કરવાં જ જોઈએ દુઃખથી દિલગીર થવું એ દુઃખની ઉપર
'હામ દેવા જેવું' છે. માટે બાંધેલો ! તમારા જ હાથે તમારા
દુઃખો ઉપર હામ ન દો, ન દો !

આપણે પ્રભુના સિપાઈ છીએ, માટે પ્રભુની ઇચ્છા
સુજળ ચાલવું જોઈએ

લશ્કરી સિપાઈઓની ફરજ શું છે, એ તમને ખબર છે?
જેમ અમલદાર કહે તેમ વર્તવું, એ લશ્કરી સિપાઈઓની ફરજ
છે. અમલદાર હોડવાનો હુકમ કરે ત્યારે હોડવું, ઊભા રહેવાનો

હુકમ કરે ત્યારે ઊભું રહેવું, બંદુક મૂકવાનું કહે ત્યારે મૂકી દેવી, બંદુક ફેાડવાનું કહે ત્યારે ફેાડવી, મારવાનું કહે ત્યારે મારવું, મરવાનું કહે ત્યારે મરવું, પાછા ફરવાનું કહે ત્યારે પાછું ફરવું, લડવાનું કહે ત્યારે લડવું, મિત્રને તેના કોઈ ગુના માટે મારવાનું કહે તો તેને મારવો, અને દુશ્મનોને બચાવવાનું કહે તો તેને પણ બચાવવા, એ જેમ લશ્કરી સિપાઈની ફરજ છે, અને એ ફરજ જે સિપાઈ ન બનવે તેને જેમ સખ્ત શિક્ષા થાય છે, તેમ જ આપણે પણ પ્રભુના સિપાઈઓ છીએ, માટે જેમ પ્રભુ રાખે તેમ રહેવું જોઈએ. તે દુઃખ આપે તો દુઃખ પણ ખમવાં જોઈએ; તે સુખ આપે તો સુખ પણ ભોગવવાં જોઈએ; તે મંદવાડ આપે તો મંદવાડ પણ ખમવો જોઈએ; તે મોટું કુટુંબ આપે તો એ જન્મણ પણ ભોગવવી જોઈએ; તે ખચ્ચાં ન આપે તો તેમાં પણ સંતોષ રાખવો જોઈએ; તે ગરીબી આપે તો તેને પણ ચલાવી લેવી જોઈએ; અને તે મોત આપે તો તેને પણ શાંતિથી આધીન થવું જોઈએ; કારણ કે આપણે તો સિપાઈ છીએ, ધણી તો પ્રભુ છે. માટે જેમ પ્રભુ રાખે તેમ આનંદથી રહેવું જોઈએ. યાદ રાખજો કે જે સિપાઈ સારી રીતે નોકરી બજાવે તેનો જ ઠરજીને વધે છે, અને તેને જ વધારે પેન્શન મળે છે, તેમ જ જેટલે ઠરજીને આપણે પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થઈું તેટલું જ સુખ મેળવી શકઈું. માટે જેમ બને તેમ પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થવાની તજવીજ કરો !

પર : દુઃખનો અર્થ મહાત્માઓ કેવો કરે છે ?

['સ્વર્ગ' વિમાન ' નં. ૨૩૪]

મહાત્માઓના શબ્દકોષમાં દુઃખ શબ્દનો અર્થ શું કહેલો છે એ તમને ખબર છે ? ભગવદ્દ્રષ્ટાથી આવી મળેલાં દુઃખનો અર્થ પ્રભુત્વ હેતુ અને આપણું કલ્યાણ એવો છે. એ સારૂ મોટા મોટા સંતો વારંવાર પૂછતા કે હમણું ઘણું દહાડા થયા અમારી પાસે દુઃખ કેમ નથી આવતું ? પ્રભુએ અમને વિસારી દીધા કે શું ? અમે કાંઈ અપરાધી થયા હશું, નહીં તો પ્રભુ અમને કેમ વિસારી દે ? દુઃખ આવ્યા વિના પ્રભુની પ્રીતિ કેમ જણાય ? અને દુઃખ ખમ્યા વિના જલદી કલ્યાણ પણ કેમ થાય ? માટે સંતોને ભગવદ્દ્રષ્ટાથી આવી મળેલાં દુઃખો તો જોઈએ જ. એવાં દુઃખોથી દિલગીર થાય તે સંત શેના ?

ભગવદ્દ્રષ્ટાથી આવી મળેલાં દુઃખો શાંતિથી સહન કરવાં એ પ્રભુની સેવા કરવા ખરાબર છે; અને પરમાર્થને

ખાતર દુઃખ ખમવાં એ તો હેવ પૂજવા બરાબર છે. માટે મહાત્માએ(ના શબ્દકોષમાં દુઃખ શબ્દનો અર્થ “ પ્રભુનું હેતુ અને આપણું કલ્યાણ ” એવો કરેલો છે. દુઃખનો આવો અર્થ સમજ્યા પછી દુઃખથી શા માટે દિલગીર થવું જોઈએ ? સંતો દુઃખને માગે છે એટલે તપ કરે છે. પણ આપણે સંસારી છીએ, તેથી દુઃખ ન માગીએ, એટલે તપ ન કરી શકીએ. પણ ભગવદ્દુઃખથી આવી મળેલાં દુઃખો શાંતિથી ભોગવી લઈએ એટલી ધીરજ તો આપણે જરૂર રાખવી જોઈએ. જો એટલી ધીરજ પણ ન રાખી શકીએ તો પછી પશુઓમાં ને આપણામાં ફેર શો ? આપણામાં ધર્મનું બળ છે તેની ખાતરી શી ? અને પ્રભુને ખાતર આપણે આપણી ધુન્ધાનો કાંઈક ભોગ આપી શકીએ છીએ, એ દુઃખ ખમ્યા વિના કેમ દેખાડી શકાય ? માટે જેઓને ધર્મની અને પ્રભુની હરકાર હોય તેણે તો ભગવદ્-ધુન્ધાથી આવી મળેલાં દુઃખો શાંતિથી સહન કરવાં જ જોઈએ.

૫૩ : પ્રભુની ઈચ્છાને આધીન થાઓ, એટલે એ દુઃખો ઈની મેળે જ ઓછાં થઈ જશે

[' સ્વર્ગ'નું વિમાન ' નં. ૧૨૩]

એક માણસ સારી રિયતિનો હતો તોપણ તે બહુ ફિકર કર્યા કરતો, ને પોતાની બાઈડી પામે બેસી રોજ રોજ બિપ્થના દુઃખોની ગણતરી કર્યા કરતો. તે કહેતો કે, હવે આપણને છોકરાં થશે ને ખર્ચ વધશે છોકરાંની સગાઈ કરવી પડશે ને વેવાણો ખરાબ મળશે તો પંચાતી. આપણામા ગીતભાતો વધી ગઈ એક વહુ લાવતા ત્રણ હજાર રૂપિયાનો દાગીનો ભેંધ્યો ને ચાર પાચ છોકરાં થાય તો ભોગ મળે ના ? રોજગાર ઘટી ગયા, રમ કર ઓછા થયા, વેપારમાં સાર રહ્યો નહોં ને ખર્ચ વધ્યા બધા છે હવે કરવું કેમ ? મારી મા પણ હવે માંદીમાણ ચાલ્યા કહે છે. તે કેમ પણ પાચ પદર દિવસે જો દો છે. એટલે કંઈ હાડો પાણી કર્યા વિના ચાલશે ? છ મહિના પછે તારી મુવાવડ આવશે ત્યારે વળી પંચાતી. મુવાવડ કરવા કેને બોલાવશું ? બહેન તો કાંઈ આવે તેમ નધા; એને ને તારે તો બારમા ચંદ્રમા !

આવતે વરસ તારો ભાઈ પરણશે ત્યારે વળી દેશમાં જવું પડશે. મારો કાકો પણ મરવા પડ્યો છે; કાણે ગયા વિના કાંઈ છૂટકો છે ? ઉપરા ઉપર ખરચ આવે છે. હવે તે કરવું કેમ ? શેઠનો છોકરો જીવાન થતો જાય છે તેમ તેમ તેનો મિળજ પણ ફાટતો જાય છે. એની સાથે પણ વખત જતાં પાધરૂં ચાલે તેમ નથી. નાની એનનો વર પણ માંદો સાળો. તારા બાપનો મિળજ તો ચોરજ. એની તરફથી પણ કાંઈ દોકડો મળવાની આશા છે ? આપણું જૂનું ઘર પણ કાંઈ ઉખેળ્યા વિના ચાલે તેમ છે ? એ ઉખેળ્યું ત્યારે ખારી મૂકવા સારૂ પાડોશી સાથે ઠજિયો કર્યા વિના છૂટકો નથી. આફત તે કાંઈ થોડી છે ? આટલાં બધાં દુઃખ તો કોઈને હોય નહીં. એટલી બધી જાળ તે કેમ ખમાય ?

આવી રીતે બીજાંઓ પાસે ને પોતાની બાઈડી પાસે તે રોજ રોજ રોઢણું રોયા કરતો. એ ફિકરમાં ઉઠાસ રહેતો, ને હલકા વિચાર કરતો. તેથી બાઈડીને લાગ્યું કે પોતાની મૂખાઈથી વગર દુઃખે દુઃખી થતો આ તો કોઈક દિવસ મફતની ફિકરમાં આપઘાત કરી બેસશે, માટે તેને કાંઈ સમજાવવો જોઈએ. એમ ધારી એક દિવસ બાઈડીએ ઘરમાં કાંઈ કામકાજ કર્યું નહીં, ને જાણી જોઈને ઉઠાસ જેવો ચહેરો કરીને સૂઈ રહી. રાતે ધણી ઘરમાં આવ્યો, ત્યારે જુએ છે તો દીવો કરેલો નહીં, ઝાડું કહાડેલું નહીં, વામણ માંજેલાં નહીં, રસોઈ કરેલી નહીં, ને પાણી પણ ભરેલું નહીં. ત્યારે ધણીએ ગુસ્સે થઈને પૂછ્યું કે, આજે શું છે ? બાઈડીએ કહ્યું કે, મારા દુઃખનો કાંઈ પાર નથી. આજે એક બ્રાહ્મણ આવ્યો હતો તે કહી ગયો કે તમારું આયુષ્ય સાઠ વરસનું છે. તેમાં હજી તો મને

વીસ થયાં, બાકી ચાલીસ રહ્યાં. તે ચાલીસ વરસમાં મારે શું શું કરવું પડશે ? તેની મેં ગણતરી કરી તે જરા સાંભળો, પછે મારી ઉપર ગુસ્સે થાઓ. રોજ બે પાલી મને દળવું પડે છે તે મહિનાનું સાઠ પાલી ને વરસનું ૭૨૦ પાલી થયું; અને ચાલીસ વરસનું અઠાવીસ હજાર ને આઠસો પાલી થયું. રોજ દસ ઘડા પાણી ભરવું પડે છે તે મહિનાનું ત્રણસો ઘડા, ને વરસનું ત્રણ હજાર છસો ઘડા થયું; ને ચાલીસ વરસનું એક લાખ ચુમાલીસ હજાર ઘડા પાણી થયું. રોજ બેઉ વખતનાં મળીને નાનાં મોટાં ચાલીસ વાસણ મને માંજવાં પડે છે, તે મહિનાનાં બારસો વાસણ થયાં, વરસનાં ચૌદ હજાર ચારસો વાસણ થયાં ને ચાલીસ વરસનાં પાંચ લાખ છોંતેર હજાર વાસણ મારે માંજવાનાં થયાં. હવે તમે વિચાર કરો કે અઠાવીસ હજાર ને આઠસો પાલી ઘઉં હું કેમ દળી શકું ? એક લાખ ને ચુમાલીસ હજાર ઘડા હું પાણી કેમ ભરી શકું ? અને પાંચ લાખ ને છોંતેર હજાર વાસણ મારા બાપનો બાપ ને તેનો બાપ આવે તોપણ હું કેમ માંજી શકું ? વળી તે બ્રાહ્મણ કહી ગયો કે તમને ચૌદ છોકરાં થશે. એક છોકરું હજી તો ત્રણ મહિનાનું પેટમાં છે, એટલામાં તો મરવા પડી છું. ત્યારે ચૌદ છોકરાં ! ઓય મારા બાપલિયા ! એટલું બધું દુઃખ કાંઈ આપણાથી ખમાય નહીં; એ કરતાં તો મરી જવું સારું ! ત્યારે લાયકાએ કહ્યું કે, રાંઠ મૂર્ખી ! દીવાની કેમ થઈ ગઈ છે ? એ બધું કાંઈ તારે એક દહાડામાં ચોટું જ કરવાનું છે ? ચૌદ છોકરાં કાંઈ તારે લેખાં જણવાં છે ? તારે તો રોજના જેટલું જ કામ કરવાનું છે. એમાં વળી એવી ગણતરી શાની ? ત્યારે બાઈડીએ કહ્યું કે, તમે છોકરાંના છોકરાંની

ફિકર શું કરવા કરો છો ? જેમ મારાં વાસણપાણી મને ખબર નહીં પડે તેમ થઈ જશે, તેમ જ તમારાં દુઃખો પણ તમને ખબર ન પડે તેમ ચાલ્યાં જશે. એમાં લવિષ્યનાં દુઃખોને યાદ કરીને વિના કારણ શા માટે દુઃખી થાઓ છો ? પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થાઓ એટલે દુઃખ એની મેળે ઓછાં થઈ જશે. લક્ષ્મીમાન બાઈડીને એ ઉપદેશ તેને સચોટ લાગી ગયો, ને તે દિવસથી લવિષ્યની મફતની ફિકર તેણે છોડી દીધી. તેમ જ આપણે પણ ખોટી ફિકરો ને નાહકનાં દુઃખોને છોડી દઈ જેમ પ્રભુ રોખે તેમ રહેવું જોઈએ. ઈશ્વરઈચ્છાને પૂર્ણ રીતે સરળતાથી આધીન થવું, એવું જ નામ ખરી લક્ષ્મી છે, ને એ જ વ્યાવહારિક તથા માનસિક દુઃખોથી બચવાનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ રસ્તો છે.

૫૪ : સુખી થવું હોય તો ભારને માથેથી નીચે મૂકી દો

[' સ્વર્ગનો પ્રકાશ ' નં. ૪૩]

બંધુઓ ! યાદ રાખજો કે માથા પર ભાર રાખીને કોઈ પણ માણસ સુખી થઈ શકતો નથી. જ્યારે ભારને નીચે મૂકી દઈએ ત્યારે જ સુખ મળે છે; પણ કેટલાંક માણસો એવાં હોય છે કે ભાર નીચે મૂકી દેવાની તેમને તક મળેલી હોય છતાં પણ તેઓ પોતાના માથા ઉપરના ભારને નીચે મૂકી શકતા નથી. જેમકે:—

અમે એક ગામડામાં જોયેલું છે કે એક જંગલી ગામડીઓ ઘાસની ભારી માથા ઉપર લઈને આવતો હતો, એટલામાં પોતાની ઓળખાણવાળા કોઈ માણસનો ઘોડો ઢામણ તોડાવીને ભાગી જતો હતો, તે તેના જોવામાં આવ્યો. તેથી તે ઘોડાને તેણે પકડ્યો અને એ ઘોડા ઉપર તે ગામડીઓ ચડી બેઠો; પણ

પોતાની પાસે જે ઘાસની ભારી હતી, તે પોતાને માથે જ રાખી મૂકી. આવી રીતે ઘોડો બેસવાનો મજબૂત છતાં પણ ઘાસની ભારીનો બોજો પોતાના માથા ઉપરથી ઘોડા ઉપર મૂકવાનું તેને સૂઝતું નહિ; તેથી પોતે ઘોડાને ઢોડાવે અને માથે ખડની ભારી એક હાથે સાચવ્યા કરે. આ દેખાવ બહુ જોવાલાયક અને હસવાલાયક હતો અને તેવા દેખાવો કોઈક વખતે નજરે પડે છે એમ કંઈ નથી; પણ ગામડાંઓમાં તો આવા બતાવો વારં-વાર જોવામાં આવે છે. આ વાત સાંભળીને ઘણાં માણસોને એમ લાગશે કે એ ગામડીઆનું ચિત્ર તો સિનેમેટોગ્રાફમાં લઈ લેવું જોઈએ અને એ અછલલનો નમૂનો સૌને બતાવવો જોઈએ. આમ આપણે તેની મજકરી કરીએ છીએ; પણ એક મહાત્મા કહેતા હતા કે બંધુઓ ! તમે કોઈ તમારા મનમાં કૂલાશે મા ! તમે પણ ઘણી બાબતોમાં એ ગામડીઆના જેવા જ છો; કારણ કે જે ભાર તમે તમારા માથા ઉપરથી ઓછો કરી શકો તેમ છો તેવા ભારનો બોજો પણ તમે વિના કારણ તમારા ઉપર લઈને ફર્યા કરો છો. તમે કહેશો કે એ કેવી રીતે ? તો એના જવાબમાં જાણવું જોઈએ કે:—

આપણો કેટલોક ભાર પ્રભુ પોતે ઉપાડવાને તૈયાર છે; છતાં પણ આપણી લગામ આપણે તેના હાથમાં સોંપતા નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણા સદ્ગુરુઓ ઉપાડવાને તૈયાર છે પણ આપણને તેમની ઉપર શ્રદ્ધા નથી, તેથી આપણે આપણો ભાર તેમને સોંપી શકતા નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણાં વડીલો તથા આપણા કુટુંબનાં બીજાં માણસો ઉપાડવા તૈયાર

છે; પણ એમાં આપણું દોહડાહ્યાપણું આપણને નડે છે, તેથી આપણે આપણો બોલો તેઓને સોંપી શકતા નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણા મિત્રો તથા આપણી સમાજો ઉપાડવા તૈયાર છે, પણ તેઓને આપણો ભાર સોંપવાનું આપણને ગમતું નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણા શ્રીમંતો, આપણા વિદ્વાનો તથા આપણા રાજાઓ ઉપાડવાને તૈયાર છે; પણ આપણે વધારાની મદદનો પણ જેવો જોઈએ તેવો લાભ લઈ શકતા નથી. તેથી પરિણામ એ થાય છે કે આપણા ભારની વહેંચણી કરી નાખવા માટે ઘણી જાતનાં સાધનો હોવા છતાં બધો ભાર આપણે આપણી પોતાની ઉપર જ ઉપાડ્યા કરીએ છીએ ને એ ભારના બોજ નીચે કચરાઈ કચરાઈને દુઃખી થયા કરીએ છીએ; છતાં પણ એ ભાર ઓછો કરવાનું આપણને સૂઝતું નથી.

બંધુઓ ! ભારને ઓછો કરવો એટલે શું કરવું ? એવો સવાલ પૂછવાનું ઘણું લાઈબહેનોને મન થાય એ સ્વાભાવિક છે. એના જવાબમાં સંતો કહે છે કે:—

કેટલીક બાબતમાં કેટલીક જાતનાં દુઃખો જે આપણાથી મટી શકે તેવાં ન હોય તેવી બાબતમાં ભાર આપણે દૈવેચ્છા ઉપર સોંપી દેવો જોઈએ; આપણી જિંદગીમાં કેટલીક જાતના અણુધાર્યા બનાવો બની જાય તેનો ભાર પ્રારબ્ધ ઉપર ફેંકી દેવો જોઈએ; કેટલીક જાતની અગવડોનો ભાર સંજોગોના આધાર ઉપર છોડી દેવો જોઈએ; કેટલીક જાતની ઉપાધિઓનો ભાર આપણા પોતાનાં સ્વાર્થ તથા અજ્ઞાનપણા ઉપર મૂકવો

જોઈએ અને એ માટે એમ દિલાસો લેવો જોઈએ કે જે બની ગયું તે બની ગયું, હવે ફરીથી એવી ભૂલ થવા દેશું નહિ. એમ સમજીને એ બાબતનો ખ્યાલ મનમાંથી કાઢી નાખવો જોઈએ. કેટલીક જાતનો ભાર ક્ષમાને સોંપી દેવો જોઈએ. એટલે કે આપણાં સર્ગાવહારાઓની કે મિત્રોની જે નાનીમોટી ભૂલો થયેલી હોય તે બાબતમાં જરા બની નાબની કરતાં ને માફ કરતાં આવડે તો ઘણો ભાર ઓછો થઈ જાય છે. જરા વધારે ઉદારતા રાખતાં આવડે તો આપણી ઉપરનો ઘણો ભાર ઓછો થઈ જાય છે; અને જે ભારને લોભ વધારી દે છે તે ભારને ઉદારતા પોતાની ઉપર ઉપાડી લે છે. જરાક ક્રોધને રોકતાં આવડે અને શાંતિમાં રહેતાં આવડે તો આપણા મગજ ઉપરનો ઘણો બોજો ઓછો થઈ જાય છે; કારણ ક્રોધના ભારને શાંતિ ઉપાડી લે છે. જરાક ઇન્દ્રિયોને વશ રાખતાં શીખીએ તો આપણા ઉપરથી ઘણી જાતનો ભાર ઓછો થઈ જાય છે; કારણ કે ઇન્દ્રિયનિયંત્રણને ઘણી જાતનો ભાર ઉપાડતાં આવડે છે; જરાક મોજશોખ ઓછાં કરીએ તો ઘણી જાતના ભાર ઓછા થઈ જાય છે અને ઘણી જાતના નકામા કર આપણી ઉપરથી હમેશાંને માટે નીકળી જાય છે. જો આપણે કોઈ સત્સંગમંડળમાં ભળી જઈએ તો આપણો ઘણો ભાર સત્સંગ ઉપાડી લે છે; એટલું જ નહિ પણ બીજા કોઈ પણ બાબતો કરતાં સત્સંગ સૌનો એટલો બધો ભાર ઉપાડી શકે છે કે તે જોઈને આપણને અજાયબી લાગ્યા વિના રહે નહિ; અને બંધુઓ! ભાર ઓછો કરવાને સૌથી સારામાં સારી અને સહેલામાં સહેલી રીત તો એ છે કે પ્રભુપ્રેમને વધારવો, પ્રભુના ગુણ ગાવા, પ્રભુનો મહિમા સમજવો, પ્રભુના નામનો

જપ કરવો અને પ્રભુ સાથે તન્મય થવાય તેવી રીતે વર્તવું. જો એમ કરતાં આવડે તો આપણા ઉપરનો ધણો ભાર ઓછો થઈ જાય છે અને ત્યારે ભાર ઓછો થાય ત્યારે જ ખરું સુખ મળે છે; માટે ભાઈઓ અને બહેનો ! જો સુખી થવું હોય તો તમારા ઉપરના પ્રપંચના ભારને ઓછો કરો, તમારી-ઉપરના માયાના ભારને ઓછો કરો, તમારી ઉપરના અભિમાનના ભારને ઓછો કરો, તમારી ઉપરના મોહના ભારને ઓછો કરો, અને તમારી ઉપરના તમારા ખ્યાનગી સ્વાર્થોના ભારને ઓછો કરો તથા એ બધું કરવા માટે ઉપર જણાવેલી કૃત્તીઓ ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાની કોશિશ કરો એટલે ધીમે ધીમે તમારા ઉપરનો ભાર ઓછો થતો જશે. અને જેમ જેમ ભાર ઓછો થતો જશે તેમ તેમ દિનપ્રતિદિન તમે ને વધારે વધારે સુખી થતા જશો, તેમાં કાંઈ પણ શક નથી. માટે ભાર ઓછો થાય તેમ કરો ! ભાર ઓછો થાય તેમ કરો ! એ જ અમારી સલામણુ છે

પપ : દુઃખ આવી પડે ત્યારે ધીરજ રાખવી જોઈએ

[‘ સ્વર્ગનો આનંદ ’ નં. ૬૪]

એક વખત એક ગૃહસ્થને ત્યાં પીંજરામાં બે પંખી પૂરાઈ ગયાં. તે બંને પંખી એક જ જાતનાં હતાં, એક જ પીંજરામાં હતાં, એક સરખા સંજોગોથી જ પકડાઈ ગયાં હતાં, અને તે બંનેને જોરાઈ પણ સરખો જ મળતો હતો. છતાં પણ તે બેમાંથી એક પક્ષી ખાતું હતું, પીતું હતું, પીંજરામાં ફરતું હતું, પોતાની ભાષામાં બોલતું હતું, અને જે માણસો એ પંખી ઉપર પ્રેમ રાખે તેની સાથે હળી મળી જવાની તે કોશિષ કરતું હતું. તેથી તે સુખી દેખાતું હતું. પણ એની સાથે જે બીજું પંખી હતું તે ખાતું નહોતું, પીતું નહોતું, બોલતું નહોતું, રમતું ભમતું નહોતું, અને કોઈ સાથે હળતું મળતું નહોતું; પણ પિંજરાના એક ખૂણામાં પડ્યું રહેતું હતું, અને ઉઠાસ થઈને તથા નિરાશ થઈને દુઃખમય જિંદગી

ગાળતું હતું. પરિણામ એ થયું કે, જે પંખી આનંદમાં રહેતું હતું તે સૌને વહાણું થઈ પડ્યું, અને ઘણાં વરસો સુધી જીવી શક્યું, પણ જે પંખી એકલસૂરું રહ્યું; કોઈ સાથે હજ્યું મળ્યું નહીં, સુખનાં સાધનો છતાં સુખ ભોગવી શક્યું નહીં અને દુઃખમાં દબાઈ ગયું, તે પંખી ઝૂરી ઝૂરીને; દુઃખી થઈને, માંદું પડીને થોડા દિવસમાં મરી ગયું.

આ દાખલો આપીને એક ભક્તરાજ મહારાજ પોતાના હરિજનોને એમ સમજાવતા હતા, કે, ખંને પંખી પીંજરામાં પૂરાયેલાં હતાં, છતાં પણ એ કેદખાનામાં પણ કેટલીક જાતનો આનંદ મેળવવો હોય તો મેળવી શકાય તેમ હતું, અને એ પરાધીનતામાં પણ કેટલીક જાતનું સુખ જોઈતું હોય તો મળી શકે તેમ હતું. તેમ જ આ દુનિયામાં ઘણાં માણસોની ઘણી જાતની પરાધીનતા હોય છે, અને ઘણી જાતનાં કેદખાનાં હોય છે, તથા ઘણી જાતના વિરોગો ખમવા પડે છે; છતાં પણ એ બધાં દુઃખોની વચ્ચે પણ જો સુખ ભોગવતાં આવડે તો ખીજાં ઘણી જાતનાં સુખો પણ હોય છે. જેઓ એવાં સુખો ભોગવે તેઓ આનંદમાં રહી શકે છે, તંદુરસ્ત રહી શકે છે, અને લાંબી જિંદગી ભોગવી શકે છે. પણ એને બદલે જે માણસ દુઃખોથી કાયર થઈ જાય, દુઃખમાં દબાઈ જાય, દુઃખથી નિરાશ થઈ જાય અને દુઃખને લીધે હારી જઈને પોતાની ફરજ બજાવવાની છોડી દે તે માણસનું શરીર બગડી જાય છે, તેઓનું મન બગડી જાય છે, તેઓ જીવવાનીમાં જ ઘરડા થઈ જાય છે અને તેઓ વહેલા વહેલા મરી જાય છે.

ખંધુઓ, આ દુનિયાની રચના જ એવી છે અને જીવોનો સ્વભાવ જ એવો છે કે, તેઓને હુઃખ પડ્યા વિના રહે જ નહીં. ઐટલે નાનું કે મોટું, થોડું કે ઝાઝું અને લાંબું કે ટૂંકું, તથા અંતરનું કે બહારનું કાંઈક પણ હુઃખ તો પડવાનું જ, એમાં કાંઈ શક નથી. પણ જે એવાં હુઃખને વખતે ધીરજ રાખી શકે તેઓને ક્ષાયદો થાય છે, અને જે હુઃખમાં દબાઈ જાય તેનો નાશ થાય છે. માટે હે હરિજનો! અમારી તમને એવી લલામણ છે કે, હુઃખના પ્રસંગોએ કાયર થઈ જશો મા, હિંમત હારી જશો મા, અને પોતાની ફરજ બજાવવામાં ચૂકી જશો મા ! પણ ધીરજ રાખીને હુઃખની સામે ટકી રહેજો ને લડ્યા કરજો, ઐટલે હુઃખની વચ્ચેથી પણ તમે સુંખ મેળવી શકશો. કારણ કે હુઃખીઓને દયાળુ પ્રભુ બહુ જલદીથી મદદ કરે છે, માટે હુઃખથી કાયર થશો મા, એ જ અમારી લલામણ છે.

૫૬ : આ જગતની મોજમજમાં માલ નથી

[‘ સ્વર્ગની કુંચી ’ નં. ૨૦૩]

સાબુના શ્રીણુમાં જેમ આકાશના રંગ દેખાય છે પણ એ રંગ જેમ સાચા નથી તેમ આ જગતની મોજમજ પણ સાચી નથી; એ સાબુના શ્રીણુના રંગ જેવી જ છે.

ફળના આકારનાં માટીનાં, લાકડાંનાં કે પથ્થરના સુંદર રમકડાં જેમ બૂખ મટાડી શકે નહીં, તેમ જ મીઠા મીઠા લાગતા આ સંસારના માયિક પદાર્થથી પણ શાંતિ થઈ શકે તેમ નથી.

અગ્નિમાં ઘી હોમવાથી જેમ આગ જુઝાય નહીં પણ ઊલટી વધતી જાય છે તેમ આ સંસારનાં સુખ લોગવવાથી પણ આપણને તૃપ્તિ થતી નથી, પણ ઊલટી રોજરોજ આશા તૃષ્ણા ને હાથવોય વધતી જાય છે.

માછલું જેમ પાણી વિના તરફડે છે તેમ આપણે આત્મા પણ પ્રભુ વિના તરફડે છે, છતાં પણ આપણે તેને આ દુનિયા-કારીના મોહમાં ફસાવીને પ્રભુથી વિમુખ કરી નાખીએ છીએ.

જેને તાવ આવ્યો હોય તેને પાણીની બહુ તરસ લાગે છે, પણ એ વખતે પાણી પીવાથી ઊલટી જેમ તરસ વધતી જાય છે, તેમ જ જેમ જેમ આ સંસારનાં વધારે સુખ લોગવીએ તેમ તેમ એ સુખની તૃષ્ણા વધતી જાય છે.

સમુદ્રનાં ખારાં પાણી પીવાથી જેમ તરસ ન છીપે, તેમ આપણા વ્યવહારનાં ઘરસંસારનાં ગમે એટલાં સુખો લોગવવાથી પણ કાંઈ શાંતિ મળી શકે તેમ નથી.

આપણાં અહીંનાં સુખ તે સ્વર્ગનાં સુખની આગળ કાંટાની પથારી જેવાં છે. માટે છેવટ સુધી પણ એ કાંટાની પથારીમાં જ પડ્યું ન રહેવાય એ સંભાળજો !

જેમ મીઠી નદીનું પાણી સમુદ્રમાં ભળવાથી ખારું થઈ જાય છે તેમ માયિક પદાર્થોનાં સુખની આસક્તિથી આત્માનું ઇશ્વરી આનંદનું અલૌકિક સુખ પણ આલ્યું જાય છે.

મચ્છીમાર માછલાંને પકડવા માટે કાંટો નાંખે તેમાં જેમ ખાવાના લોભને લીધે માછલું ફસાઈ જાય છે, તેમ આપણે પણ જરાકવારનાં સંસારી સુખોમાં લોભાઈને અનંતકાળનો ઇશ્વરી આનંદ છોડી દઈએ છીએ.

કરોળિયો બહુ મહેનત કરીને તથા દિવસોના દિવસો ગાળીને જે જાળ બનાવે છે તે જાળને જેમ ઝડુ ઠાઠવાવાળી પા મિનિટમાં વાળી નાંખે છે, તેમ જ આપણે પણ આપણાં કાળજાનું તરવ કાઢી કાઢીને અને લોહીનું પાણી કરીને જે કાંઈ બનાવ્યું હોય તેની ઉપર સહેજ વારમાં મોત પાણી ફેરવી કે

પતંગિયાં રાતને વખતે ચળકે, દિવસે કાંઈ તેના ચળકાટ દેખાય નહીં, તેમ જ ખેતાખેવાળા અને મોટા લોકો આ દુનિયામાં જરાકવાર શોભે, પણ સ્વર્ગમાં—હરિની હજૂરમાં તેઓ કાંઈ દેખાય નહીં.

ભાઈઓ ! આ બધાં ઉપરથી સમજો કે, આપણું અહીંનાં સુખો તે કાંઈ ખરાં સુખો નથી. માટે એમાંથી બની શકે એટલી આસક્તિ ઓછી કરીને જેમ પ્રભુમય થવાય તેમ કરો, કારણ કે આ દુનિયા રૂપી મોટી ઇસ્પીતાલમાં દુઃખ, મંદવાડ, અને મરણ તો આપણી જિંદગીની સાથે જ જોડાયેલાં છે; એટલે પ્રભુના લજન વિના બીજું ખરું સુખ અહીં હોય જ ક્યાંથી ? માટે જરાકવારના મોહમાં અતિશય નહીં ફસાઈ જતાં જેમ જિંદગીની સાર્થકતા થાય તેમ કરો, જેમ આત્મિક આનંદ ભોગવાય તેમ કરો, અને જેમ પવિત્ર પિતા મહાન ઇશ્વરનું આનંદદાયક સ્વરૂપ ઓળખાય તેમ કરો !

૫૭ : ભગવાન જે કરે છે તે બહુ જ
કરે છે, એવો વિશ્વાસ રાખતાં શીખો

[‘ સ્વર્ગની કુંચી ’ નં. ૧૫૪]

એક ગરીબ માણસ હતો તે મજૂરી કરીને માંડમાંડ પોતાનો ગુજારો કરતો હતો. એક વખત ચાર દહાડા સુધી તેને કાંઈ કામ મળ્યું નહિ, તેથી તે બહુ હેરાન થવા લાગ્યો, કારણ કે તેને ઘેર તો “ આટા તોલ, ઠીકરા જલતી હે ” એવો મામલો હતો; કમાઈ આવે તો ખાય એમ હતું. એક દિવસનું પણ કાંઈ ઘરમાં નહોતું, તેથી કામ નહિ મળવાથી તે બહુ મૂંઝાતો હતો. ઠમાણી હોય કે ન હોય પણ કાંઈ ભૂખ લાગ્યા વિના રહે છે ? એ તો એનો વખત થયો કે પેટ પાછું ખાલી ને ખાલી જ અને તેમાં પણ ગરીબોને તો ખાસ વધારે ભૂખ લાગે છે; કારણ કે, તેનું મન આજો વખત ખાવાના વિચારમાં જ રહે છે, એટલું જ નહિ પણ તેઓને વધારે મહેનત કરવી પડે છે એટલે વધારે ભૂખ લાગે છે; અને ભૂખના પ્રમાણમાં તેઓને સારો ખોરાક મળતો નથી તેથી તેઓને તૃપ્તિ થતી નથી, એટલે તેઓ જ્યારે ભેંદજે

ત્યારે બૂખાળવા જ દેખાય છે. આવાં માણસોને જ્યારે કામ ન મળે ત્યારે તેઓ કેવી મુશ્કેલીમાં આવી પડે છે એ વિચારવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. આ દુનિયાના બહુ મોટા મોટા ખાડા પૂરાય છે, લાખો રૂપિયાના ખાડા પૂરાય છે, અને વખતે થોડોક સમુદ્ર પણ પૂરાય છે, પણ પેટનો પાથેરનો ખાડો કોઈથી પૂરાતો નથી. મુંબઈમાં સરકારે દરિયો પૂર્યો એ સૌ કોઈ જાણે છે, પણ છપ્પનિયામાં રખડતાં ગરીબ બિચારાં દુકાળિયાંના પેટનો ખાડો કોઈ પૂરી શક્યું નહોતું. આમ છે માટે જ આપણાં પવિત્ર શાસ્ત્રમાં અન્નદાનની કિંમત બહુ મોટી માનેલી છે, અને તે કરતાં પણ ગરીબોને રોજી અપાવવાનું પુણ્ય બહુ મોટું છે. સુરોપના લોકોના આચાર વિચાર ભલે આપણને નહિ ગમે તેવા છે, અને તેઓનું ખાવું પીવું ખરાબર નથી, તોપણ તેઓ પોતાના લાઘવધોને રોજી અપવાના કામમાં આપણા કરતાં સેંકડો ગણા સરસ છે. તેઓની જાત-વાળો કોઈ પણ માણસ ધધારોજગાર વિના રખડતો ન હોવો જોઈએ એ તેઓનો સિદ્ધાંત છે. તેઓની આગળ એ જાબતમાં આપણે ઊતરતા છીએ આપણે ભલે ગમે તેટલા દયાળુ છીએ, ગમે એટલા ઊંચા છીએ, અને ગમે એટલા સારા ધર્મવાળા છીએ, પણ જ્યાં સુધી આપણા લાઘવધોનું આપણા પેટમાં બળે નહિ અને જ્યાં સુધી આપણા શક્તિ પ્રમાણે તેઓને ધંધે રોજગારે લગાડીએ નહિ, ત્યાં સુધી આપણે પ્રભુની નજરમાં કાંઈ ઊંચા નથી. ભલે આપણે આપણા મનમાં ગમે તેવા મોતીના ચોક પૂર્યા કરીએ, પણ જ્યાં સુધી આપણે નિરાધારોને આશરો ન આપીએ ત્યાં સુધી આપણું એ ઉચ્ચપણું કાંઈ

પ્રભુના હરખારમાં કામ આવે તેમ નથી. માટે આપણે આપણાં કલ્યાણ સારૂ આપણા ગરીબ ભાઈબંધોને ધંધારોજગારે લગાડી દેવાનો ખાસ તજવીજ કરવી જોઈએ.

ચાર દહાડા સુધી કામ નહિ મળવાથી તે ગરીબ માણસ બહુ મૂંઝાવા લાગ્યો. તેને તરેહવાર જાતના વિચાર આવવા લાગ્યા. તેને લાગ્યું કે આવી રીતે બૂખતું દુઃખ તે ક્યાં સુધી ખમાશે ? મારાથી લીખ પણ કેમ મંગાય ? એ કરતાં તો મરવું સારૂં. આમ વિચારો કરે છે, એટલામાં એક શેઠનું માણસ તેને જોલાવવા આવ્યું. તેણે કહ્યું કે આ પાસેના ગામમાં અમારે રૂપિયા મોકલવા છે, માટે તું જેપે જઈશ ? ત્યારે તેણે હા પાડી. ચાર આના જેપના ઠર્યા. એટલે દુકાનેથી રૂપિયાની થેલી લઈને તે રસ્તે ચાલતો થયો.

એક કઠકાળાણુ મિયાંભાઈને એ વાતની ખબર પડી. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, એ જેપિયાને રસ્તામાં મારી નાખવો ને રૂપિયાની થેલી લઈ લાગી જવું. એમ ધારીને તે પોતાની બંદુક લઈ તેની જામગરી સળગાવીને તે જેપિયાની પછવાડે પછવાડે ચાલ્યો. તેના મનમાં એમ હતું કે, જરા વધારે મોટું જંગલ અને એકાત આવે ત્યારે તેને મારું. તેથી તે એવા વખતની વાટ જોતો જોતો તે જેપિયાની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો, એટલામાં ખુબ વરસાદ પડવા લાગ્યો તેથી જેપિયો લીંબઈ ગયો, એટલે તે એક વડના ઝાડ નીચે રોકાઈ ગયો, અને પોતાનાં કપડાં નિચોવવા લાગ્યો. એટલામાં પેલો મિયાં-ભાઈ આવી પહોંચ્યો. બંને જણાએ અરસપરસ ક્યાં જવું છે

એમ પૂછ્યું. પછી પેલો જોપિયો અફસોસ કરીને કહેવા લાગ્યો કે, આ વરસાદે મને બહુ દુઃખ દીધું. માંડમાંડ ચાર દિવસે જોપ મળી તેમાં વળી આ મેહની મોઠાણ નડી. હું બહુ હમણાં જોપે જઈને પાછો ફરી આવીશ, પણ હવે કાંઈ પહોંચાય તેમ નથી. રાત્રી એ ગામમાં જ રહેવું પડશે. ચાર આના જોપના મળશે તેમાંથી જો આના તો અહીં જ ખવાઈ જશે. જો વરસાદ ન વરસ્યો હોત તો હું મજેથી ઘેર પહોંચી જાત. એ સાંભળીને તે મિયાંએ કહ્યું કે, તારું નસીબ જોશવર છે તેથી વરસાદ વરસ્યો. જો વરસાદ ન થયો હોત તો અત્યારે તો તું સ્વધામ પહોંચી ગયો હોત. એ વરસાદ વરસ્યો તેથી મારી બંદુકની જામગરી ખુઝાઈ ગઈ ને હું પણ ભીંજાણો; તેથી મને ટાઢ ચડી છે ને તાવ આવવાનો થયો છે. એ જોઈને મને લાગ્યું કે તને બચાવવાની ખુદાની મરજી છે, નહિ તો મારી બંદુકની જામગરી શું કરવા કરી જાય ? હવે તો મને તાવ ચડ્યો છે તેથી એમ લાગે છે કે, આ માટીમાંથી બનેલું શરીર તો માટીમાં મળી જશે ત્યારે હું તે કોને સાફ આ પાપ કરું છું ? ભાઈ, ખુદા જે કરે છે તે બધું જ કરે છે. એ વરસાદ પડવાથી હું પાપમાંથી બચ્યો ને તું ગોતમાંથી બચ્યો. જો વરસાદ ન પડ્યો હોત તો હું તને માર્યા વિના છોડત નહિ; ને અંતે પાપ ક્યાંઈ છૂપું રહે છે ? મારા પણ એવા જ હાલ થાત, હું પણ ફાંસીને લાકડે લટકી જાત. એમાંથી ખુદાએ આપણને બચાવી લીધા માટે ઉપકાર માન ! લૂગડાં ભીંજાવાનો અફસોસ શું કર્યા કરે છે ? મને માફ કરજો હો ભાઈ ! રોજી વિના બેકાર હોવાથી મને આ પાપના વિચાર સૂઝ્યા હતા.

તાવના તોરમાં બોલોઈ ગયેલી મિયાંભાઈની આ સાચી વાત સાંભળીને તે જોષિયો બહુ અજબ થયો. તેને લાગ્યું કે થોડીવાર પહેલાં હું વરસાદને ગાળો દેતો હતો, નશીબનો વાંક કાઢતો હતો, અને પ્રભુ મને જ હેરાન કર્યા કરે છે એમ સમજતો હતો, પણ આહા ! શું પ્રભુની દયા છે ! તે કયે રસ્તે કેમ ભલું કરી દે છે એ આપણે કેમ જાણી શકીએ ? ન જ જાણી શકીએ. માટે ભાઈઓ ! વિશ્વાસ રાખો કે, પ્રભુ ને કરે છે તે ભલું જ કરે છે પણ આપણે તેનો ભેદ સમજતા નથી; માટે ફાગટનો હાય અફસોસ કર્યા કરીએ છીએ; પણ એમ કરવું એ બેવડું પાપ છે. માટે જેમ પ્રભુ રાખે તેમ આનંદથી રહો અને પ્રભુ ને કરે છે તે ભલું જ કરે છે એવો અંતરનો વિશ્વાસ રાખો, એટલે ખરાબ સ્થિતિમાં પણ તમને દિલાસો મળશે અને એવી ધારણાથી જલદીથી પ્રભુકૃપા મળી શકશે.

૫૮ : પ્રભુ જ કરે છે તે બલુ જ કરે છે,
પણુ આપણે તેનો ભેદ સમજતા નથી
તેથી બડબડ કરીએ છીએ

• [' સ્વર્ગનો ખજાનો ' નં. ૧૦૨]

એક મોટો રાજા હતો. તેને બહુ મોટો અને મુંદર બગીચો હતો. એ બગીચામાં ફરવા જવાનું એક દિવસ રાણીને મન થયું. તેથી સાંજને વખતે તે પોતાની સખી સાથે બગીચામાં ફરવા નીકળી. એ વખતે ફરતાં ફરતાં એક બહુ જ મુંદર ફૂલ તેણે જોયું, તેથી તે તોડવાનું તેને મન થયું. એટલે તે ફૂલ પાસે જઈને પોતાને હાથે તેણે એ ફૂલ તોડ્યું. એ વખતે ત્યાં બગીચાનો રખેવાળ એક આરળ સિંપાઈ હાજર હતો. તેણે રાણીજી પાસે જઈને પોતાની બોલીમાં કહ્યું કે, એ ફૂલ તોડો મા ! પણ રાણી સાહેબ કાંઈ તેની બોલી સમજ્યાં નહિ, કારણ કે તે આરળ તરતનો તેના દેશમાંથી આવેલો હતો, એટલે રાજાના મુલકની ભાષા તે બોલતો નહોતો. છતાં પણ સારા માણસ હોવાથી એક જમાદારની બલામણુધી રાજાએ તેને રાખેલો હતો. રાણીજી ફૂલ તોડીને મુંઘવા જતાં હતાં એટલામાં તે આરળે રાણીના હાથમાંથી ફૂલ ઝૂંટી લઈ પોતાના પગ નીચે કચરી નાખ્યું. એ જોઈ રાણીને બહુ ગુસ્સો લાગ્યો. તે તણે ઉપર ઘઈ ગઈ કે આ શો બૂલમ ? આવા એક હલકો નોકર મારા હાથમાંથી ફૂલ ઝૂંટવી લે, અને વળી મારા દેખતાં જ તેને પોતાના પગ નીચે કચરી નાખે ? ગજબ ! ગજબ ! આવું

અપમાન તો કોઈ ગરીબ માણસ પણ સાંખી શકે નહિ, ત્યારે હું તો રાણી છું. મારો બગીચો છતાં હું એક ફૂલ પણ ન તોડી શકું ? આવા વિચારથી તેને બહુ માહું લાગ્યું. તેથી તે તો રિસાઈ બેઠાં. રાજાએ મહેલમાં આવીને તુરત પૂછ્યું કે, કેમ હવા ખાઈ આવ્યાં ? ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે, બગી તમારી હવા ને બળ્યું મારું જીવતર ! તમારો એવો હુકમ કે મને એક ફૂલ તોડવાની પણ રજા નહિ ! એક ત્રણ બદામનો નોકર મારા હાથમાંથી મારી પસંદગીનું ફૂલ બલાત્કારથી ઝૂંટવી લે, અને વળી મારા દેખતાં જ પોતાના પગ નીચે તેને કચરી નાંખે ! મહારાજ ! આવું અપમાન તો એક લોંબી પણ સાંખી શકે નહિ. આવું આવું રાણીએ ઘણુંએ કહ્યું. તે સાંભળી રાજાને પણ એ નોકર ઉપર બહુ ક્રોધ ચડ્યો. તેથી તેને બોલાવીને પૂછ્યું કે, તું રાણીજીને ઓળખે છે કે નહિ ? તે રખેવાળે કહ્યું કે, હા સાહેબ, ઓળખું છું. રાજાએ કહ્યું, ત્યારે તેં તેનું અપમાન કેમ કર્યું ? રાણીના હાથમાંથી ફૂલ ઝૂંટી લઈને તેં તારા પગ નીચે કચરી નાખ્યું, એ વાત સાચી કે ખોટી ? તે સિપાઈએ કહ્યું : સાહેબ, એ વાત સાચી છે. રાજાએ કહ્યું, જરા વિચાર તો કર, મારી રાણીને તારાથી હાથ લગાડાય ? એ અપરાધ માટે તને સખત શિક્ષા ખમવી પડશે. ત્યારે તે આરખે કહ્યું કે, સાહેબ, પણ એનું કારણ તો સાંભળોઃ એ ફૂલ અમારા મુલકનું છે, એટલે હું તેનો ગુણ જાણું છું, ને રાણી સાહેબ તે જાણતાં નથી. એ ફૂલ બહુ જ ઝેરી છે. તેની ખાસ લે કે તુરત જ માણસ મરી જાય છે. તે સારૂ મેં રાણી સાહેબને પ્રથમ ના પાડી કે એ ફૂલને અડો મા, તે ઝેરી છે. પણ તેમણે મારી વાત

માની નહિ, ને ફૂલ તોડીને સુધવા જતાં હતાં તેથી મેં તેમના હાથમાંથી તે ફૂલ ઝૂંટી લીધું. કારણ કે જો જરાક જ એ ફૂલ સુધ્યું હોત તો તુરત જ તેઓ મરી જાત. એ ફૂલનો ઉપરનો દેખાવ ખુબ સુંદર છે, માટે બીજું કોઈ માણસ તેની બહારની સુંદરતા ઉપર લોભાઈને ન લે તે સાડ મેં તેને પગ નીચે કચરી નાખ્યું. આ જોડો લેદ સાંભળીને રાજા રાણી બંને ખુબ અજબ થયાં. એ પછી રાજાએ રાણીના મોં સામે જોઈને ઠણું કે, તમે એની બોલી સમજ્યાં નહિ તેથી આમ થયું છે. એનો હેતુ કાંઈ તમોને અપમાન કરવાનો નહોતો, પણ બીજો ઉપાય નહિ હોવાથી તમારો જીવ બચાવવા સાડ તેણે એમ કરેલું છે. માટે તમારે તો તેને બિલકુલ ઇનામ આપવું જોઈએ. એ સાચી વાત સાંભળીને રાણીનો ગુસ્સો ઊતરી ગયો અને એ પછી તે ચોકીદાર ઉપર વધારે હેત રાખવા લાગ્યાં.

ભાઈઓ ! આવી રીતે આપણે માણસો એક બીજાની બોલી સમજી શકતા નથી અને એક બીજાના હેતુ જાણી શકતા નથી ત્યારે સર્વશક્તિમાન મહાન પ્રભુના લેદ આપણે કેવી રીતે જાણી શકીએ ? આપણને ન ગમે એવી નવી સ્થિતિમાં આપણે આવી પડીએ ત્યારે પેલી રાણીની પેઠે આપણે પણ વગર મક્કતનો ગુસ્સો કરો મન બગાડીએ છીએ, અને ખોટા ખોટા વિચારોમાં ઊતરી નાહકના હેરાન થઈએ છીએ. એમ ન થાય, માટે ભાઈઓ ! પ્રભુ જે કરે છે તે લઈ જ કરે છે પણ આપણે તેનો લેદ સમજતા નથી, એવો વિશ્વાસ રાખતાં શીખો, એટલે સુખ દુઃખમાં તમે આનંદથી રહી શકશો.

୫

ଗୁଣାଗ୍ରାହକୀ

૫૯ : નિંદા ન કરવા વિષે

[' સ્વર્ગનો આનંદ ' નં. ૧૨]

દોહરા

નારાયણ નિજ હૃદયમેં, અપનો દોષ નિહાર,
તા પોછે તું ઓરકો, અવશ્યન ભલે વિચાર,
મન ચાહે સોઈ કરે, ભલો ભુરો સંસાર,
નારાયણ તું બેઠકે, અપનો ભુવન સંભાર,
તુજે ઓરકી કયા પડી, તું અપની નીવેડ,
તેરી ઝાઝ ફરીઆવમેં, હૂબે નહીં ત્યું બેડ.

જેનો તને પ્રભુ પાસે હિસાબ દેવો ન હોય તેની પંચાત
તે તું શું કરવા કરે છે ? પાડોશીના દોષ તે શું જોય છે ?
તારા દોષ જો, ને પાડોશીના ગુણ જો, ત્યારે તું ઠાહ્યો.

ખીજાંઓનાં ધર્મની જવાબદારી કાંઈ તમારી ઉપર નથી
ત્યારે પારકી પંચાત શા માટે કરે છે ? માટે પારકી પંચાત
છોડ, ને તું તારું જીકેલ.

જે પારકાંના દોષ જોવામાં હહાહા કાઢે છે, તે પારકાંની
એક ખાધને ભૂવે છે એમ ભણવું.

ભસકણા કૂતરા ને ચોર શાહુકાર સૌ સરખા હોય છે.

આપણે સૌને યાદ રાખવાની વાત છે તે એ કે, ગધેડાં સામે ભૂંકે તે તો ગધેડો હોય.

હરેક ભસતા કૂતરા સામે હાથી ને ભાષણ દેવા ઊભો રહે તો તેનાથી આગળ વધી શકાય નહીં. તેમ હે હરિજનો ! તમે પણ ને વાદવિવાદ કરનારા નિંદકો સાથે તકરારમાં પડશો તો તમે તમારી ભક્તિમાં આગળ વધી શકશો નહીં.

જેઓ બીજાંની ભૂલો કહાડવામાં જ રહી જાય છે તેઓને પોતાની ભૂલો જણાતી નથી.

જે પોતે ગુન્હેગાર હોય તેને બીજાંનાં કામોનો ઇન્સાફ કરવાનો હક્ક નથી.

દોહરા

કબીરા તેરી ઝુંપડી, ગલા કટનકે પાસ,
કરેગા સો પાવેગા, તું કયું રહત ઉદાસ !

જેઓ બીજાંની ખોડ જોવામાં વખત ગુજરે છે, તેઓને પોતાની ખામી જોવાની કુરસદ મળતી નથી.

કૂટેલો ઘંટ જેમ ખરાબર અવાજ આપતો નથી તેમ જેનાં અંતરો ખગડેલાં હોય છે, તેઓ જ પારકાંની નિંદામાં પોતાના દહાડો ગુજરે છે.

કૂતરાઓ જેમ સારા નરસા સૌને ભસતા રહે છે તેમ નિંદકો પણ નિંદા કરવાના શોખને લીધે અમે શું કરીએ છીએ અને કેને કહીએ છીએ તે સમજી શકતા નથી.

કાગડાઓ જેમ ગધેડાંની પીઠ ઉપર પડેલાં લાઠાંને ચૂંચ્યા કરે છે, તેમ નિંદકો પણ સદાય પારકાંઓના દોષોનું જ વર્ણન કરતા રહે છે ને તેમાં જ પોતાના ઢહાડા કહાડતા રહે છે.

કમળાવાળાને જેમ બધું પીળું દેખાય છે ને ચકરીવાળાને જેમ બધું ચક્કર ચક્કર ફરતું દેખાય છે, તેમ નકારાંઓને બધું નકારું નકારું જ દેખાયા કરે છે.

ગાયનાં આંચળમાં રહેલી બગાઈને આંચળમાં રહેલું દૂધ કામ આવતું નથી પણ લોહી કામ આવે છે, તેમ નકારા મનુષ્યોને કોઈના સારા ગુણો કામ આવતા નથી પણ તેમાં રહેલા દુર્ગુણોની વાતો કરવી ગમે છે.

ઊંઢરો કે જેનું કાંઈ પણ કરડી ખાવાનું જ કામ છે તેઓ કાંઈ એમ સમજતા નથી કે, આ તે સૂતર, રેશમ કે જરીનું ભારે કપડું કરડીએ છીએ, તેમ બકબકિયાઓ પણ આ તે કોનું બૂંડું કરીએ છીએ અને શું કરીએ છીએ, એનો વિચાર રાખી શકતા નથી.

મુક્તા કહે મતિમંદ નર, સંતકે અવશુન ગાત,
જ્યું બગલા ગંગા ગયે, તદપિ મછલી ખાત.

ઝેરી સર્પોને મોટા મહેલનું સુંદર દીવાનખાનું ગમતું નથી પણ તેને ખુણામાં પડેલાં ગાબડાંઓમાં રહેવું ગમે છે, તેમ દુરિજનોને સદાય પારકાંઓના ગુણ ન જોતાં સજ્જનોમાં રહેલા દોષોની વાતો કરવામાં મજે બની રહે છે.

દૂંકમાં હરિજનોએ હુગુંણ ગ્રહણ કરનારી ચાળણી જેવા
ન થવું પણ સાર ગ્રહણ કરનારાં સૂપઠાં જેવા થવું.

કૂવાની અંદર ઘણો કચરો પડેલો હોય છે તોપણ આપણે
તે કચરા તરફ ખ્યાલ કરતા નથી પણ તેના મીઠા પાણી તરફ
લક્ષ રાખીએ છીએ તેમ હરિજનોથી પણ કોઈના દોષ તરફ
ન જોતાં ગુણ તરફ જોવાનું બની આવે તો ઘણી સારી વાત છે.

મુંબાઈના ઊંચી જાતના હાકુસ આંખાઓમાં પણ કીટો
તો થાય છે, તેમ જીવ તરીકે જન્મેલા હરિજન, સાધુ, વૈષ્ણવો
અને મહાત્માઓમાં પણ કોઈક ટાણે ખામી તો જણાયે; પણ
તેઓના દોષ તરફ જ નિઘા ન બની રહે અને ગુણો લક્ષમાંથી
વિસરી ન જવાય તેની સૂરત રાખવી એ દરેક સમજી માણ-
જનું કામ છે. માટે કબીર સાહેબ કહે છે કે,

હુલો

કબીર મેરા સાધકી, નિંદ કરે મત કોય,
જોકે અંદ્ર કલંક હૈ, તો ઉજ્યારા હોય.

૬૦ : પારકાંના હોષ જોવા નહીં

[' સ્વર્ગના આનંદ ' નં. ૧૩]

લોટ ચાળવાની ચાળણી એક દિવસ દરજીની સોયને કહેવા લાગી કે, આ તારા પેટમાં કાણું છે તે બહુ જ ખરાબ છે. ત્યારે સોયે ઉત્તર આપ્યો કે બાઈ, મારા પેટમાં એક કાણું છે પણ તારા પેટમાં કેટલાં કાણાં છે તે તેં કેાઈ દિવસ ગણી જોયાં છે ?

જેની પોતાની આંખો દુઃખતી હોય તે બીજાનું મોઢું સાફ જોઈ શકતો નથી, તેમ જેનું અંતર બગડેલું હોય છે તેવાઓ જ હુમેશાં બીજાંઓની ખામીઓની વાતો કરતા જણાય છે.

મનગમતી રીતે પોતાના મનના વિચાર બાંધીને પારકાંઓ વિષે ગમે તેમ બકયા કરવું, એ તો જાણે ઇશ્વરને ઇન્સાફ કરવાની જગ્યામાંથી ઇશ્વરને ઉઠાડીને પોતે જ ઇન્સાફ કરનાર થઈ બેસવું તેના જેવું છે.

દીનતાવાળો હરિજન તો પોતાને હુમેશાં મોટો ગુનેગાર

સમજીને કદી પણ કોઈનાં કર્મો વિષે ઇન્સાફ કરનાર થઈ બેસવા ચહાતો નથી.

ફૂવાના ખોદનારને નીચે ઊતરવું પડે છે, અને મહેલના ચણનારને માથે ચઢવું પડે છે; તેમ જ પારકાંની ખોદણી કરે છે તે પોતે જ ખગડતો જાય છે, ને જ પારકાંનું ભણું કરે છે તે પોતાનું પણ સાથે ભણું કરતો જાય છે.

જે તોપને મોઢે બંધાવાને જતો હોય તે જ્યારે રસ્તા ઉપરના પડેલા કચરાની ફરિયાદ કરે છે ત્યારે લોકો તેને હસે છે ને કહે છે કે, જુઓ તો ખરા, પોતે તો તોપને મોઢે બંધાઈ મરવા જાય છે ને આ રસ્તો કે જ્યાં એને પાછું કોઈ દહાડે આવવું નથી તેની માથે પડેલા કચરાની પંચાત કરે છે !

તેમ જ પરાયા દોષ જોનાર પ્રપંચીઓ પોતે મરી જવાના છે, તેની તો બિલકુલ યાદ જ કરતા નથી, પણ જ્યાં ફરીને પાછું નથી આવવું તેવા સંસારમાં રહેલાં ખામીભરેલાંઓની ખામીઓ ખોળી કાઢવામાં પોતાના દહાડા ગુજારે છે.

આ બધું હરિજનને હોય નહીં, એમ દરેક હરિજનને યાદ રાખવાનું છે.

જેસી મીઠી લગત દે, મામ કયાકી માય,
એસી લાગે હરિકથા, તો તરવે કયા બાત ?

૬૧ : બીજાંના દોષ જોવામાં ન રહી જતાં આગળ વધો

['સ્વર્ગ'ના પ્રકાશ ' નં. ૬]

એક મહાત્મા એમ કહેતા કે આ દુનિયા છે તે શરતના મેદાન જેવી છે અને તેમાં જે માણસો છે તે શરતના દોડતા ઘોડાઓ જેવાં છે. એ ઘોડામાં કોઈ આગળ નીકળી જાય છે ને કોઈ પાછળ રહી જાય છે; તેમ જ માણસોમાંથી પણ કોઈ પ્રભુના રસ્તામાં આગળ નીકળી જાય છે અને કોઈ પાછળ રહી જાય છે. આસપાસના સંજોગોને લીધે તથા કુદરતના બળને લીધે આગળ નીકળી જવાય કે પાછળ રહી જવાય એ જૂની વાત છે; પણ ઘણા માણસો એવા કાંઈ પણ કારણો વિના તથા પોતાનાંમા અતિશય શક્તિ હોય છતાં પણ પાછળ રહી જાય છે; માટે એવી રીતે પાછળ રહી જવાનાં કારણો જાણવાં જોઈએ. એ માટે સતો કહે છે કે:-

શરતમાં દોડનાર ઘોડેસ્વાર જો આગળ પાછળ જોવામાં રહી જાય અને પોતાની બાજુવાળા ઘોડેસ્વારો કેવી રીતે ચાલે છે તેની ગણતરી કર્યા કરવામાં પોતાના વિચારોને રોકી રાખે

તો તે શરતમાં કૃતેહ મેળવી શકે નહિ અને પોતાનામાં શક્તિ હોય છતાં પણ બીજાંએની સામે જોયા કરવાના વાંક માટે જ તે પાછળ રહી જાય એમાં કાંઈ પણ શક નથી. આવી જ રીતે આપણે પણ આપણા કલ્યાણના રસ્તામાં બહુ આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ; પણ બીજાંએના દોષ જોવામાં આપણે રહી જઈએ છીએ અને તેમાં આપણે આપણી શક્તિઓને ખોઈ નાખીએ છીએ તેથી આપણે આગળ વધી શકતા નથી; કારણ કે પારકાંના દોષ જોવાથી આપણા મનમાં ખરાબ વિચારો ઢાખલ થાય છે; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણો વખત ફાકટ જાય છે; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણા મનમાં એઓના દોષની ભાવનાઓ જામતી જાય છે; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણે નીચે ઊતરી જઈએ છીએ; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણે આપણું કર્તવ્ય ચૂકી જઈએ છીએ; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણું ધર્મજ્ઞાન ઢગાતું જાય છે; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણી રહેણીકરણીમાં નબળાઈ આવતી જાય છે; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણું મન કઠોર થતું જાય છે; પારકાંના દોષ જોવાથી આપણી ખુદ્ધિ સંકુચિત થતી જાય છે અને પારકાંના દોષ જોવાથી આપણો જીવાત્મા પોતાની અસલ મસ્તી છોડીને બંધનમાં પડતો જાય છે. એ માટે એક ભકતરાજ મહારાજ કહેતા કે:—

જે માણસ પારકાંના દોષ જોવામાં રહી જાય છે તે પોતાનો સ્વાર્થ બગાડી નાખે છે; જે માણસ પારકાંના દોષ જોવામાં રહી જાય છે તેની બધી શક્તિઓ અવળે રસ્તે વળી જાય છે; તેની

ઘણી લાગણીઓ કઠોર થઈ જાય છે; તેની કેટલીક સારી વૃત્તિઓ મંદ પડી જાય છે; તેની કેટલીક શુભ ઇચ્છાઓ દબાઈ જાય છે; તેની કેટલીક ઊંચી ભાવનાઓ ખીલી શકતી નથી' અને તેને માટે આગળ વધવાની જે જે તકો હોય તેના દરવાજા બંધ થતા જાય છે; કારણ કે દોષનું શ્રવણ કર્યા કરવાથી તથા તેનું મનન કર્યા કરવાથી શુભો ખસતા જાય છે અને દોષો વધતા જાય છે. એમ થવાથી આગળ જતાં એવું બને છે કે પોતાનું ધારણું નિશાન ચૂકી જવાય છે અને તેને બદલે દોષોમાં જ રહી જવાય છે. આટલી બધી પડતી પારકાના દોષો જોવાને લીધે જ થાય છે અને જિંદગીની શરતમાં, સંસારમાં સ્વર્ગ મેળવવાની શરતમાં, અને મુઆ પછી મોક્ષ મેળવવાની શરતમાં હારી જવાય છે; અને તે ફક્ત ખીજાંઓના દોષ જોવાની બૂલને લીધે જ. માટે એવી પારકી પીડા સાડું આટલી બધી ખરાબીમાં ન ઊતરી જવાય એ સંભાળજો અને એને બદલે શુભગ્રાહક દષ્ટિ થાય, સારગ્રાહી દષ્ટિ થાય તેમ કરજો ! એ જ અમારી વિનંતિ છે.

કર : સંતો સૌની ઉપર પ્રેમ કુમ રાખી શકે છે ?

[‘ સ્વર્ગનાં રત્નો ’ નં. ૮૭]

આ જગતમાં સૌથી સારાં માણસ કોણ, સૌથી મોટાં માણસ કોણ, સૌથી ડાહ્યાં માણસ કોણ, અને સૌથી સાચા ભક્ત કોણ, એ તમે જાણો છો ? એના જવાબમાં આખી દુનિયાનાં ધર્મશાસ્ત્રો, આખી દુનિયાના સર્વ કાળના તથા સર્વ દેશના મહાત્માઓ અને આપણે પોતાનો જાતિ-અનુભવ આપણને એમ કહે છે કે, જે માણસો મનુષ્યજાત ઉપર તથા જગતના જીવો ઉપર સૌથી વધારેમાં વધારે પ્રેમ રાખી શકે ને તે પ્રમાણે વરતી શકે તે જ માણસ જગતમાં સૌથી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ છે; તે જ માણસ પૂજનીય છે, અને તે જ માણસ પોતાના આત્માનું તથા જગતનું લલું કરનાર છે. માટે જે માણસ સૌની ઉપર વધારેમાં વધારે પ્રેમ રાખી શકે તે જ માણસ મહાત્મા કહેવાય છે, અને તે જ માણસ નમૂના રૂપ છે, તથા અનુકરણ કરવાયોગ્ય છે. કારણ કે પ્રભુપ્રેમ એ બહુ જ અલૌકિક વસ્તુ છે. તે પ્રેમમાંથી મનુષ્યજાત ઉપરનો પ્રેમ જ્યારે બહુ આગળ વધી જાય ત્યારે જગતના સૌ જીવો ઉપરનો પ્રેમ જાગૃત થાય છે. માટે જેનામાં એવો પ્રેમ આવેલો હોય તે માણસ જગતમાં મોટા માણસ થઈ પડે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કારણ કે પ્રેમને માટે મહાત્માઓ એમ કહે છે કે,—

સૌ જીવો ઉપરનો પ્રેમ એ સ્વર્ગ છે. નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ એ આત્માની વિશાળતા છે. હાથ હેતુઓમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો કુદરતી પ્રેમ એ આત્માનો વિકાસ છે. સમજણપૂર્વક થયેલો પ્રેમ એ સ્વર્ગ બિઠવાનું વિમાન છે. પોતાના ખાનગી સ્વાર્થને દાખી દઈ બીજાંઓને ખાતર અનેક જાતનાં કળેા સહન કરે એ પ્રેમ સ્વર્ગનો પરવાનો છે. હૃદયગુફામાંથી પ્રેમના જરાને અખંડ વહેવરાવ્યા કરવો એ હૃદયના ઊંઠાણનું સર્ટિફિકેટ છે. સૌથી વધારેમાં વધારે સુગંધી ફેલાવી શકનાર જે અત્તર છે તે પ્રેમ છે. આવો ઉત્તમ પ્રેમ સંતોના હૃદયમાં રહે છે, ને દરરોજ વધ્યા કરે છે, માટે તેઓ મહાત્મા છે, અને પૂજનીય છે.

બંધુઓ ! યાદ રાખજો કે, કોઈ અમુક ધર્મ પાળવામાં મહાત્માપણું નથી. પીળાં કપડાંમાં, લગવાં કપડાંમાં, સફેદ કપડાંમાં કે કાળાં કપડાંમાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. માથું મૂંઠાવવામાં કે દાઢી રખાવવામાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. ઘર-બાર તજ દેવામાં ને લીખ માગવામાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. મંદિરોમાં બેસી જવામાં કે ગુફાઓમાં ભરાઈ રહેવામાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. શાસ્ત્રોનાં થોડાંક વચનો મોઢે ગોખી રાખવામાં અને પહેલા પોપટની પેઠે ફરીથી તે બીજાંઓને કહી સંભળાવવામાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. તિલકો, માળાઓ, જટાઓ અને એવા જ બીજા બહારના આડંબરોમાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. શરીરને વિના કારણ કદ આપવામાં ને વ્રત ઉપવાસ કરવામાં જ કોઈ મહાત્માપણું નથી. બહારથી ખોટો સંતોષ રાખવામાં અને અંદરથી અનેક ઘાટ મનમાં ઘડ્યા કરવામાં કોઈ મહાત્માપણું નથી. ચેલાઓની પાસે પૂજ કરાવવામાં,

સાષ્ટાંગ હંડવત કરાવવામાં, અને માણસોની પાસે ગાડીઓ જેવાવવામાં કાંઈ મહાત્માપણું નથી. મૂખ્યાંતોના કાન ફૂંકી દેવામાં કાંઈ મહાત્માપણું નથી, એકાદ નવો પંથ કાઢીને વંશ-પરંપરાનું લાકડું ઘાલી દેવામાં કાંઈ મહાત્માપણું નથી, હાલના વખતમાં ઉપયોગી ન હોય તેવી નકામી જૂની ક્રિયાઓ કર્યા કરવામાં કાંઈ મહાત્માપણું નથી, અને બહુ મોટી ઉમરમાં કાંઈ મહાત્માપણું નથી, પણ મનુષ્યજાત ઉપરના પ્રેમમાં તથા " આત્મચત્ત સર્વભૂતેષુ " જેવો મારો આત્મા છે તેવો જ સૌનો આત્મા છે, એ પ્રમાણે સમજી તે મુજબ વર્તવામાં મહાત્માપણું છે, અને જેટલે દરજ્જે એ ભાવના વિશાળ થાય તેટલે દરજ્જે મહાત્માપણું વધતું જાય છે. માટે જિંદગીની સાર્થકતા કરવા સારૂ, આપણા આત્માનું કલ્યાણ કરવા સારૂ, અને આપણા બંધુઓને મદદ કરવા સારૂ આપણે મનુષ્યજાત ઉપરના પ્રેમને ખીલવવો જોઈએ, અને પછી એ પ્રેમને વધારતે વધારતે જગતના સૌ જીવો ઉપરના પ્રેમને વધારવો જોઈએ. ત્યારે જ ઇશ્વરની કૃપા મેળવી શકાય છે, અને ત્યારે જ જિંદગીની સાર્થકતા થઈ શકે છે.

આ બધી વાતો જાણ્યા પછી ઘણાંએ બહાં માણસોને એમ લાગી જાય છે કે, સૌની ઉપર પ્રેમ રાખવો એ બહુ સારી વાત છે. ને એ બહુ ઊંચી વાત છે, તેથી તેઓ એમ કરવા ઇચ્છે છે. પણ તેઓથી તેમ બની શકતું નથી, એટલે તેઓ મૂંઝાય છે, અને પોતાનાથી નથી બની શકતું તેનાં કારણો જાણવા ઇચ્છે છે. તેનાં કારણો માટે મહાત્માઓ એમ કહે છે કે:—

ગાયના આંચળોમાં દૂધ પણ હોય છે અને લોહી પણ હોય છે, તેમાંથી વાછડાંઓ દૂધ પીએ છે અને ચાંચડ, મચ્છર ઇતરડી, ગીંગોડા વગેરે જંતુઓ લોહી પીએ છે તેઓને એમાંથી દૂધ લેતાં આવડતું નથી. તેમ જ જગતનાં જેટલાં માણસો છે તથા એ સિવાય બીજાં જેટલાં પ્રાણીઓ છે અને જેટલી વસ્તુઓ છે તે સૌમાં કેટલાક નાના મોટા અવગુણો પણ રહેલા છે. મતલબ કે ગુણ વિનાની કોઈ પણ વસ્તુ કે કોઈ પણ પ્રાણી નથી, તેમ જ અવગુણ વિનાની કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે કોઈ પણ પ્રાણી નથી. દુનિયાની દરેક ચીજમાં, દરેક માણસમાં, તથા દરેક જીવમાં કાંઈક ને કાંઈક ગુણ તથા કાંઈક ને કાંઈક અવગુણો હોય જ. પણ જે સંતજનો હોય છે તે ગાયનાં વાછડાં જેવા અથવા દૂધ દોહનાર ગોવળ જેવા છે, તેથી તેઓને ખરાબ માણસોમાંથી તથા ખરાબ વસ્તુઓમાંથી પણ ગુણો લેતાં આવડે છે, અને જે અજ્ઞાની માણસો છે તેઓ ચાંચડ, માંકડ, મચ્છર, જળો કે ઇતરડી જેવા છે, તેથી તેઓ દૂધના ઠેકાણામાંથી પણ લોહી ચૂસે છે. એટલે કે ગુણવાળી બાબતોમાંથી પણ તેઓ અવગુણ શોધે છે. આમ હોવાથી તેઓ દુઃખી થાય છે, અને ગુણ શોધનારા જ્ઞાનીઓ સુખી થાય છે. કારણ કે ગુણ જોવાયાં જેનામાં ગુણ દેખાય તેની ઉપર પ્રેમ આવે છે, એથી મિત્રતા વધે છે, મહદ્ કરવાનું મન થાય છે, અને જેને માટે આપણે સારા વિચારો ધરાવીએ તે આપણે માટે પણ સારા વિચારો ધરાવે છે. તેથી તેઓને તથા આપણને બંનેને સુખ થાય છે. પણ એને બદલે જે માણસો બીજાંઓના અવગુણ જોયા કરે છે તેઓના મનમાં દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેઓમાં વેરઝેર

વધતાં જાય છે, અને આપણે બીજાં જોના એક વાંક કાઢીએ તો બીજાં જો આપણા પછુ વાંક કાઢી બતાવે છે, આમ થવાથી કલેશ વધતો જાય છે, તેથી પરિણામે દોષ જોનારને તથા જોના દોષ જોવામાં આવે તેને પછુ બહુ નુકશાન થાય છે. તેમ છતાં આપણે સૌ હજી મુધી બીજાં જોના દોષ જોવામાં જ રહી ગયેલાં છીએ, તેથી આપણે 'સૌ ઉપર જેવો પ્રેમ રાખવો જોઈએ તેવો પ્રેમ રાખી શકતાં નથી. પછુ જે હરિજનો છે તેઓ બીજાં જોના દોષ જોતાં નથી, પછુ જોનામાં બહુ મોટા દોષ હોય તેનામાં પછુ ખાસ ચાહીને ગુણોને શોધે છે, એટલે તેઓને તેમાંથી પછુ ગુણ જડે છે, તેથી તેઓ સૌની ઉપર અતિશય પ્રેમ રાખી શકે છે. માટે આપણે પછુ જો સંત થવું હોય, પ્રભુને પગલે પગલે ચાલવું હોય, અને મહાત્માઓની આજ્ઞા મानी અંતરની શાંતિ મેળવવી હોય ને પ્રભુપ્રેમ વધારવો હોય તો સૌ માણસો તથા સૌ વસ્તુઓ અને બીજા સૌ જીવોમાંથી ગુણ શોધવા જોઈએ, અને તેનો લાભ લેવો જોઈએ. જો એમ કરીએ તો આપણે ધર્મના રસ્તામાં જલદીથી આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ, અને તેનાં અમૂલ્ય ફળ ચાખી શકીએ તેમ છીએ. માટે લાઈઓ ને ખડેનો ! ગુણગ્રાહક થાઓ, સારગ્રાહી થાઓ, અને સૌની સાથે શુભ લાવનાઓથી કામ લેતાં શીખો ! એ જ ઠઠ્યાણનો રસ્તો છે.

૭

સત્સંગ અને સદ્ગુરુ મહિમા

૬૩ : સત્સંગથી થતા લાભો

[' સ્વર્ગના આનંદ ' નં. ૧૭]

એક શ્રીમંતનો છોકરો હતો. તેને બધાવવા માટે બહુ સારી સગવડો હતી. જુદી જુદી વિદ્યા શીખવવા માટે જુદા-જુદા માસ્તરો થોડો થોડો વખત આવ્યા કરતા હતા. એ માસ્તરોને બહુ મોટો પગાર આપતા હતા અને તેઓ ઘણી મહેનત લેતા હતા. તેમ છતાં એ શ્રીમંતનો દીકરો તેમની મહેનતના પ્રમાણમાં કંઈ શીખી શકતો નહતો, અને તેના પડોશમાં રહેતા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને શીખવવા માટે કંઈ માસ્તર આવતા નહોતા છતાં પણ તે વિદ્યાર્થીઓ પેલા શ્રીમંતના છોકરા કરતાં વધારે હોંશિયાર દેખાતા હતા. એ જોઈને એક દિવસ તે શ્રીમંતે એક હોંશિયાર પ્રોફેસરની સલાહ પૂછી કે મારા દીકરા માટે હું આટલી બધી મહેનત લઉં છું ને આટલું બધું ખર્ચ કરું છું છતાં પણ તે બરાબર શીખતો નથી, અને અમારી પાડોશના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને બીજી

કોઈ પણ જાતના સારાં સાધનો નથી છતાં પણ તેઓ બહુ આગળ વધી જાય છે, તેનું કારણ શું ?

આ સાંભળીને તે પ્રોફેસરે કહ્યું કે, તમારો છોકરો એવી રીતે શીખી શકશે નહીં કારણ કે સોખતીઓ વિના એકલે એકલે છોકરાંઓ શીખી શકતાં નથી, પણ દેખાદેખીથી ઘણું કરી શકે છે. માટે જો એને બણાવવો હોય તો સ્કૂલમાં મૂકો, એટલે ઘણા છોકરાઓને બણતા જોઈને તેનામાં નવો ઉત્સાહ અને નવું ણ જ આવશે. ગરીબોના છોકરાઓ તમારા દીકરા કરતાં વધારે શીખી જાય છે તેનું કારણ એ છે કે, તેઓ સ્કૂલમાં જાય છે એટલે તેઓને બીજા ઘણા છોકરાંની સોખત મળી જાય છે, તેથી તેઓ આગળ વધી જાય છે. કારણ કે મનુષ્યનો એવો સ્વભાવ છે કે, બીજાંઓની મદદ વિના, દેખાદેખી વિના અને સારી સોખત વિના તેઓ આગળ વધી શકતાં નથી. માટે જો તમારે તમારા છોકરાને બરાબર રીતે બણાવવો હોય તો તેને સ્કૂલમાં મૂકો. બીજા વિદ્યાર્થીઓની સોખતમાં રાખો, એટલે તે જલદીથી શીખી શકશે. કારણ કે જેમ એકબે લોકો કે એકલો કોલસો સળગતો નથી, પણ વધારે લોકો કે વધારે કોલસા હોય તો એક બીજાનાં મદદથી જલદી સળગે છે, તેમ જ એકલાં જમવા બેસીએ તો કાંઈ ખાસ મજા પડતી નથી પણ ઘણા મિત્રોની સાથે જમવા બેસીએ તો બહુ મન પડે છે, અને એકલા ચાહ્યા જઈએ તો ઘડીકમાં રસ્તો ખૂટતો નથી ને ઊલટો લાંબો પડે છે, પણ ચાલતે ચાલતે જો કોઈ સારો સાથ મળી જાય તો જલદીથી પહોંચી શકાય છે ને રસ્તો ટૂંકો

લાગે છે. તેમ જ એકલા વિદ્યાર્થીઓ ભણી શકતા નથી, પણ સારા સંગથી તેઓ જલદી શીખી શકે છે. માટે તમને મારી સલાહ એવી છે કે, છોકરાને એકલા રાખવાને બદલે સ્કૂલમાં મૂકો, એટલે સારા સંગને લીધે તે બહુ જલદીથી શીખી શકશે.

એ પછી તે પ્રોફેસરની સલાહ માનીને એ ગૃહસ્થે પોતાના છોકરાને સ્કૂલમાં મૂક્યો. ત્યાં બીજા વિદ્યાર્થીઓની દેખાદેખીથી તથા પોતાનો નંબર ઊંચો રાખવાની હાંશથી તે અપાટાળ'ધ શીખવા લાગ્યો.

બંધુઓ ! આ દાખલો આપીને એક મહાત્મા સમજાવતા હતા કે, લાઠીઓ જે તમે એકલા એકલા ભક્તિ કરવા ઇચ્છો તો તે ઘરાબર રીતે કરી શકશો નહીં. એમાં તમને કંટાળો લાગશે, અને ઘણા સવાલોમાં તમારા મનનું સમાધાન થઈ શકશે નહીં તેથી તમે શંકાઓમાં ને ડામાડોળ સ્થિતિમાં રહી જશો; પણ જે કોઈ સારા સત્સંગમાં મળી જશે તો તમારા મનના ઘણા ખુલાસા થઈ જશે અને બીજાઓના જોરથી તમારામાં પણ નવું જોર આવી જશે. માટે જે ટકી શકે એવી ભક્તિ કરવી હોય તો એકલા નહીં રહેતાં હરિજનોની સત્સંગની મંડળીઓમાં મળી જાઓ, મળી જાઓ ! એટલે સત્સંગથી જાણ્યે અજાણ્યે અનેક પ્રકારના લાભો થઈ શકશે, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. માટે સત્સંગ કરો, સત્સંગ કરો !

૬૪ : બહારની અકચણાથી સતસંગની
મળ ન છોડી દા. ખરી મળ તો અંદર છે

[‘ સ્વર્ગ’નું વિમાન ’ નં. ૩૦]

એક બગીચાવાળાએ કોઈ માણસને કહ્યું કે, શેઠ ! મારી
વાડીમાં બોર બહુ સારાં થાય છે, તે તમોને ખાવાલાયક છે;
ત્યારે તે શેઠે કહ્યું કે, બલે કોઈ દિવસ કુરસદે આવી
જમશ. એ પછે તે શેઠ એ વાડી પાસેથી નીકળ્યો. ત્યારે ત્યાં
રસ્તા પર પડેલાં બોર ચાખી જોયાં, પણ તે બહુ ખાટાં લાગ્યાં.
એ પછે પેલો બગીચાવાળો તેને મળ્યો ત્યારે તે શેઠે કહ્યું કે,
તમે તો તમારી વાડીનાં ફળ બહુ વખાણતા હતા, પણ તે તો
બહુ ખાટાં છે: મેં એક દિવસ ચાખી જોયાં. ત્યારે તે બગીચા-
વાળાએ પૂછ્યું કે તમે એ બોર ક્યાંથી ખાધાં ? શેઠે કહ્યું કે
તમારી વાડી પાસેથી હું નીકળ્યો હતો ત્યારે રસ્તા ઉપર પડેલાં
થોડાં બોર ચાખી જોયાં પણ તે બધાં ખાટાં હતાં. ત્યારે તે
બગીચાવાળાએ કહ્યું કે એ ખાટા બોર તો બહુ દૂરથી મંગા-
વીને ખાસ ત્યાં વાવેલાં છે. મીઠાં બોર તો વાડીની અંદર વચ્ચે-
વચ છે. આ સાંભળી તે શેઠે પૂછ્યું કે, એમ કરવાનું શું

કારણ ? ખાટાં બોર તે ચાહીને કોણ વાવે ? તે બગીચાવાળાએ કહ્યું કે, મીઠાં ફળનું રક્ષણ કરવા માટે બહાર ખાટાં ફળ રાખેલાં છે. અટક્યાળાં છોકરાંઓ બહારનાં ખાટાં ફળ જોઈને ચાહ્યાં જાય, ને અંદરનાં મીઠાં ફળને નુકસાન ન કરે, માટે એ ખાટી બોરડીઓ રસ્તા ઉપર ને ઢરવાળા ઉપર ખાસ ઉછેરવામાં આવેલી છે. એ પછે તે ગ્રેઠ બગીચાવાળા સાથે વાડીમાં ગયો, અને અંદરનાં મીઠાં ફળ ખાઈને ખુશી થયો. આવી જ રીતે મત, ઉપવાસ, તીર્થ, સ્નાન, હાન, દર્શન, યમ નિયમ વગેરે ધર્મની શરૂઆતનાં પગથિયાંનું જ્ઞાન આપણને સત્સંગમાં મળે છે, અને તે આપણને કઠિન લાગે છે; પણ અંદરના આત્મિક આનંદનું રહસ્ય કાંઈ જોર જ છે. માટે ઢરવાળા ઉપરનાં ખાટાં ફળથી નિરાશ નહીં થતાં અંદર ધુસો. જે મળે છે તે અંદર છે. ધર્મના રસ્તામાં આવતાં સ્નાન, હાન, મત ને ઉપવાસ વગેરે તો ધર્મની વાડ છે. ખરાં ફળ તો સત્સંગથી ઉત્પન્ન થતી ભક્તિની અંદર છે. માટે લાકડાં, કાંટાવાળી વાડ જોઈને ફળની મજા ન છોડી દો !

૬૫ : કડીઓ નદીની વચમાં બળી મૂંઓ એ વાતના મરમ અનુભવી વિના કેાણ બતાવે ?

[' સ્વર્ગનું વિમાન ' નં. ૨૨૨]

અનુભવીઓ મરમ કેમ બતાવી દે છે એ સમજવા જેવી બાબત છે. તેને માટે કહું છે કે—

એક સલાટ ધંધા અર્થે બહારગામ ગયો હતો. તે ત્યાં અકસ્માતથી મરી ગયો, ત્યારે તેના છોકરા ઉપર એ બાબતના ખબર આપવાનો કોઈએ ઠાગળ લખ્યો; તેમાં લખ્યું કે, “ તમારો બાપ નદીની વચમાં બળી મૂંઓ છે. ” એ ઠાગળ તે છોકરાએ વાંચ્યો પણ સમજ્યો નહીં; તેથી બીજાઓ પાસે વંચાવ્યો, ત્યારે તેઓને પણ નવાઈ લાગી. સૌએ કહ્યું કે, નદીની વચમાં કુળી જવાય તે બને, પણ નદીની વચમાં બળી મરે તે કેમ બને ? થોડીવારમાં ત્યાં ઘણાં માણસો લેળાં થઈ ગયાં, પણ કોઈથી કાંઈ ખુલાસો થાય નહીં. અંતે ત્યાં બીજો કોઈ એક કડીઓ મિત્રી આવી ચઢ્યો, તેણે ઠાગળ વાંચીને

કહ્યું કે ખરોખર છે. કાગળમાં લખ્યું છે તે ખરું છે. બીજા લોકોએ કહ્યું કે એ કેમ બને ? ત્યારે તે મિત્રીએ કહ્યું કે એ જાતનો સલાટ છે. એટલે મકાનો બાંધી આપવાનાં કામ કરતો હશે. તે માટે ક્યાંઈથી ચૂનો બરીને તે જતો હશે. રસ્તામાં નદી આવી ને પાણી વધી ગયું, તે પાણી ચૂનાના પથ્થરોને લાગતાં તેમાંથી ઝરમી નીકળે, ને એ વખતે ચૂનાની પોઠની વચ્ચે આવી જવાય તો નદી વચ્ચે બળી મરાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

આ લેદ સાંભળી સર્વને નદી વચ્ચે બળી મરવાની વાત ખરી લાગી. જરાક વાર પહેલાં જે વાતને ખોટી માનતા હતા તે જ વાત અનુભવી માણસ મળવાથી—ગુરુ મળવાથી ઘડીકમાં ખરી ઘણ ગઈ. ગુરુમહિમા આવે છે. માટે જ્ઞાની છોટમ કહે છે કે,

[૫૬]

ગુરુ વિના મરમ ન જાયે, કોય જન, ગુરુ વિના મરમ ન જાયે;
 બ્રહ્મ જાણવો કોણ કેકાણે, કોય જન ગુરુ વિના મરમ ન જાયે. (ટેક.)
 ઔષધ સઘળાં ગાંધીના ઘરમાં, તે વૈદ વિના મરે રોગે;
 દાટેલું ધન પણ ગુરુ વિન ધરનું, કેમ પડે ઉપભોગે કોયં
 મહાસિંધુમાં નૌકા મૂકે, મરમી પાર ઉતારે;
 ભેદ લલા વિન જૂથો બમે તે, શ્રમ કરી સર્વે દારે. કોયં
 અરક વિના સઘળે અધારે, પાસ પડ્યું ન મૂકે;
 જન છોટમ ગુરુ જ્ઞાન મળે તો, પ્રકટ પ્રજુને જૂઝે. કોયં

૬૬ : તાણું ખોલવા માટે જમ ચાવી-
વાળાની જરૂર છે, તેમ આપણું અંતરનાં
તાળાં ખોલવા માટે સદ્ગુરુની જરૂર છે.

[' સ્વર્ગનું વિમાન ' નં. ૨૩૩]

આપણી ચાવી ખોવાઈ ગઈ હોય, અથવા આપણે નવું
તાણું ખોલવું હોય પણ તેની ચાવી આપણી પાસે ન હોય, તો
તેથી ઉદ્ધાસ થઈ બેસી રહેવાની કાંઈ જરૂર નથી; કારણ કે
દુનિયામાં ચાવીવાળાઓ તો ઘણાં છે અને તેમની પાસે ઘણી
જાતની ચાવીઓ હોય છે. જો તેઓને જોળી કાઢીએ તો તેઓ
તુરત જ આપણને જોઈતી ચાવી આપે છે. એ ચાવીવાળાને
શોધવા માટે પણ આપણને કાંઈ ચીન, જાપાન કે ઑસ્ટ્રેલિયા
જવું પડતું નથી. આપણે ઘર બહાર નીકળ્યા કે તેઓ તો
બજારમાં ફરતા જ હોય છે, અથવા દુકાનો માંડીને બેઠેલા જ
હોય છે. બીજાંઓનાં તાળાં ખોલવા એ તો તેમનો ધંધો જ છે.
પણ તેને તમારે ખોલાવવા જોઈએ; તેને ખોલાવ્યા વિના તમારી
ચોરડીમાં બેઠે બેઠે આ તાણું બિઘડતું નથી, આ તાણું બિઘ-

ડતું નથી, એમ કયાં કરે તો કાંઈ તાળું પોતાની મેળે ઊઘડે નહીં. એ તાળું ઉઘાડવા માટે તો ચાવીવાળાની મદદ લેવી જોઈએ. એમાં પણ કોઈ અટપટા પડઢાવાળું નગરિયું કે ચખનું તાળું આવી જાય તો સાધારણ ચાવીવાળાથી વખતે ન પણ ઊઘડે. એ વખતે વળી એ કરતાં પણ વધારે હોંશિયાર ચાવીવાળાને ખોલાવવો જોઈએ. આપણાં લોખંડનાં કે પિત્તળનાં તાળાં ખોલવા માટે પણ જ્યારે આટલી બધી તજવીજ કરવી પડે છે ને ચાવીવાળાની જરૂર પડે છે, ત્યારે આપણાં અંતરનાં તાળાં ખોલવા માટે અને સ્વર્ગનાં તાળાં ખોલવા માટે કેવા હોંશિયાર ચાવીવાળાની જરૂર પડે, એનો ખ્યાલ તો કરી જુઓ ! આવાં સાચાં તાળાં ખોલવા માટે જ શ્રી સદ્ગુરુની જરૂર છે. સુંદર દેખાતી ચાંદીની કૂંચીઓના ઝૂડા તો આપણી ઘણીએ શેઠાણીઓ પાસે છે પણ એવી ઉપરથી રૂપાળી દેખાતી ખોટી કૂંચીઓથી કાંઈ ખરાં તાળાં ઊઘડે નહીં. તેમ જ સાચા ગુરુ વિના અને પૂરી લગની લાગ્યા વિના કાંઈ ધર્મનાં ને સ્વર્ગનાં તાળાં ઊઘડે નહીં. માટે આપણને આપણા અંતરનું તાળું ઉઘાડી શકે એવા શ્રીસદ્ગુરુની જરૂર છે. એવા મહાન ગુરુ વિના મોક્ષનાં બારણું નહીં ઊઘડે, એ નક્કી સમજજો. માટે ભાઈઓ ! શ્રીસદ્ગુરુને શરણે જાઓ ! સદ્ગુરુને શરણે જાઓ !

૬૭ : સારા ઉપદેશની અસર વ્યર્થ જતી નથી

[' સ્વર્ગતુ' વિમ્બન ' નં. ૨૬૭]

સાધુઓ કહે છે કે ઉપદેશ બીજના જેવો છે. જો સારી જમીનમાં બીજ પડી ગયું હોય તો વખત આવ્યે તેમાંથી કાંટો ફૂટ્યા વિના રહેતો નથી. તેમ જ ગુરુઓનો ઉપદેશ પણ કાંઈ હિંમેશાં વ્યર્થ જતો નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે,

એક વ્યાસ કથા વાંચતો હતો. તેણે બીજાંઓના ગુના માર્ક કરવા માટે બહુ સારો ઉપદેશ આપ્યો. એ ઉપદેશથી ખુશી થઈને કથા પૂરી થઈ ત્યારે ત્યાં મળેલા સર્વે લોકો તેની પાસે પૈસા મૂકવા લાગ્યા. એ વખતે એક માણસે આવીને તે વ્યાસના પગ પાસે બે પથરા મૂક્યા ! એ જોઈને સૌ લોકો બહુ અજબ થયા. તેથી તે પથરા મૂકનારને લોકોના ટાળામાંથી કોઈએ પૂછ્યું કે, આનો ભેદ શો છે ? વ્યાસની કથાથી ખુશી થઈને સૌ લોકો પૈસા આપે છે, ત્યારે તું તેની પાસે પથરા મૂકે છે, તેનું કારણ શું ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે, વ્યાસજીએ એક મારો ગુનો કરેલો છે, તે માટે આજે તેના માથામાં મારવા

સારૂ આ બે પથરા હું લાવ્યો હતો. પણ માફ કરવા માટેનો વ્યાસનો ઉપદેશ સાંભળીને મારો ગુસ્સો ઊતરી ગયો, અને મેં પણ તેને માફ કરવા ઇચ્છ્યું. તેથી જે પથરા તેના માથામાં મારવા સારૂ લાવ્યો હતો તે તેના પગમાં મૂક્યા છે.

ભાઈઓ ! ઉપદેશની અસર આવી બળવાન છે, માટે તાયક ગુરુઓને મોઢેથી હમેશાં અથવા જ્યારે બને ત્યારે જરૂર ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળવો જોઈએ. એથી પ્રથમ આપણા દોષો સમજતા જાય છે, પછે છૂટતા જાય છે, પછે ધર્મમાં વૃત્તિ થતી જાય છે અને છેવટ સદ્ગુરુના ઉપદેશથી પ્રભુમય થઈ શકાય છે. માટે સારો ઉપદેશ સાંભળવાની કોઈ પણ તક બનતાં સુધી જવા દેવી નહીં.

૬૮ : પાઇની કાથમીર કે દોઢિયાનાં
 દાતણુ લેતાં આપણુ કેટલી બધી ચોકસી
 કરીએ છીએ ! પણ જેની મદદ વડે હરિની
 હજૂરમાં પહોંચવાનું છે એવા મહાન દર-
 જબવાળા ગુરુને શોધવામાં કાંઈ એટલી
 મહેનત કરે છે ?

[' સ્વર્ગની કુંચી ' નં. ૨૦૨]

તમે શાકભાજી લેવા સારૂ બજારમાં તો ઘણીએ વાર
 ગયા હશે. ત્યાં દાતણુવાળીઓ સાથે અને કોથમીર-મરચાં-
 વાળીઓ સાથે જે તાણુખેંચ થાય છે એ તમે ધ્યાન દઇને જોયું
 છે ? પાઇની કોથમીર સારૂ મોટા મોટા શેઠિયા જેવા દેખાતા
 ગૃહસ્થો ગરીબ ઘાટણો સાથે કેવી માથાફાડ કરે છે, એ શું
 તમે નથી જાણતા ? અને દોઢિયાનાં દાતણુ લેતાં તેમા કેટલાં
 બદલે છે અને કેટલા આઘાં પાછાં કરે છે, એ શું તમે નથી
 જોયું ? વળો એ દોઢિયાનાં દાતણુમાં પણ એમ કે અમને તો

બાવળનાં જોઈએ, અમને તો વડનાં જોઈએ, અમને તો ઝીલનાં જોઈએ, અમને તો બોરડીનાં જોઈએ, અને અમને તો જાંબુનાં જોઈએ. દોઢિયાનાં દાતણ લેતાં આટલી બધી પંચાતી, અને તેમાં પણ પાછાં જાડાં પાતળાં તથા તાજાં ને વાસી તો જુદાં !

એવી એવી નાની નાની ચીજોમાં પણ એવી રીતે તજ-વીજ રાખવી એમાં કાંઈ ખોટું નથી. પણ જેમ એમાં તજવીજ રાખીએ છીએ તેમ જ બીજી સર્વ બાબતમાં તજવીજ રાખીએ છીએ કે નહિ, એ આપણે જોવું જોઈએ.

ભાઈઓ ! શાક લેવામાં તો જાણે આપણે ન ઠગાયા; પણ ગુરુ કરવામાં ઠગાઈ જઈએ છીએ, તેનું શું ધાર્યું ? આપણા બાપદાદાનો સનાતન આર્યધર્મ છોડીને ગમે તે બાવા સાધુની અને ગમે તે ભટ્ટજી મહારાજોની કંઠીઓ બાંધી લઈએ છીએ, તથા ધર્મને નામે ચાલતાં ધર્તીગોવાળી ગમે તે સમાજમાં દાખલ થઈ જઈએ છીએ, તેનું શું ધાર્યું ? એ વખતે આપણું જ્ઞાન ક્યાં જતું રહે છે ? પાઈની કોથમીર કે દોઢિયાનાં દાતણ લેતાં તો આપણામાં ઘણી હોંશિયારી આવી જાય છે, પણ કોઈ લેભાગુને ગુરુ કરતી વખતે આપણી એ હોંશિયારી ક્યાં ચાલી જાય છે, એ કાંઈ વિચાર્યું ?

કોથમીર ઘોડી મળી હશે અથવા વાસી હશે તો કઢીમાં જરા એછી બાસ આવશે, અને કોઈ ઝૂડીમાં દાતણ વાંકું ચૂંકું આવી ગયું હશે તો એ દાતણ કરતી વખતે જરા વાર મગ્રા નહિ પડે એટલી જ નુકશાની; પણ જો ગુરુ ખરાબ મળ્યો તો જિંદગીનો દેરા માથે પડશે એ કાંઈ ખબર છે ?

મહાન પ્રભુનો પવિત્ર રસ્તો દેખાડનારા, જન્મ-મરણના ફેરામાંથી છોડાવનારા અને આપણને હરિની હજૂરમાં લઈ જનારા શ્રી સદ્ગુરુઓ છે. માટે જેની તેની કંઠી બાંધી લેતાં પહેલાં અને જે તે સમાજમાં દાખલ થઈ જતાં પહેલાં આપણા સનાતન ઉત્તમ ધર્મ તરફ જોજો, આપણા પ્રાચીન ઋષિઓના ઊંડા જ્ઞાન તરફ જોજો, અને આપણા બાપદાદાઓની રૂઢી નીતિ તરફ જોજો ! એ બધું જોયા પછી જેમાં આપણા હાથપગ ન બંધાઈ જાય એવો ઉદાર ધર્મ, અને જે આપણને ફેગટની બાજમાં બાંધી ન રાખે, પણ આપણાં દુનિયાદારીનાં મુખોમાં તથા પ્રભુના સાચા રસ્તામાં મદદ કરે તેવા પ્રભુમય થયેલા ગુરુને પસંદ કરજો, લગવદ્ આશરાના બળવાળા ગુરુને પસંદ કરજો, અને ઉત્તમ આચરણવાળા ગુરુને પસંદ કરજો !

૮

દેવમંદિરો અને પૂજારીઓ

૬૯ : મંદિરોમાં દેવતાં દર્શન કરવા જવાની જરૂરિયાત

['સ્વર્ગની સડક' નં. ૮]

શ્રીમંતોને મોજમજા કરવાના તથા રમતખમત કરવાનાં ઘણાંએ સાધનો હોય છે: જેમકે નાચ, તમાસા, નાટકો, ગાયનના જલસાઓ, સરકસો, ફેનસી ફેર, જીમખાનાંઓ, કલઓ, શરતોનાં મેદાનો, ઉબણીઓ, ટીપાર્ટીઓ, પ્રદર્શનો, ક્રીકેટમેચો, અને મુસાફરીઓના સગવડો વગેરે પોતાના મનને રાજી રાખવાનાં ઘણાં સાધનો હોય છે. પણુ ગરીબોને એવાં કંઈ સાધનો હોતાં નથી; કારણ કે ગરીબાઈને લીધે તેઓ એવી બાબતોમાં પૈસા ખર્ચી શકતા નથી તેમજ તેઓને એટલો વખત પણુ મળતો નથી, તેથી એવી ખર્ચાણુ મોજો કરવી તેઓને પાલવતી નથી. અને તેમ છતાં પણુ સાધારણ માણુમોનો એવો સ્વભાવ છે કે, તેને કાંઈક બહારનો આનંદ જોઈએ છે, અને જો એવો આનંદ ન મળે તો તેઓ મોજા પડી જાય છે અને તેઓને પોતાની જિંદગી કંટાળાજરેલી લાગે છે. આવું ન થાય અને એવા ગરીબ માણુસોને પણુ હંમેશાં આનંદ મળી શકે તે સાડુ

ધર્મનાં મંદિરોની જરૂર છે, કારણ કે ધર્મનાં મંદિરોમાં સુંદર મૂર્તિઓ હોય છે, ફૂલ ચંદન તથા ધૂપની સુગંધીઓ હોય છે, જુદા જુદા ઓરછવો વખતે નવી નવી જાતના સુંદર દેખાવો હોય છે, ઢાંગીના તથા ઊંચી જાતના વસ્ત્રોના ઠાઠમાઠ હોય છે, મહાત્માઓનાં ચિત્રો હોય છે, નવી નવી જાતના હીંડોળા, પારણાં, અન્નકૂટો તથા દીપમાળાઓ હોય છે, વિદ્વાનો હરિ-કથાઓ કરે છે, ઉસ્તાદી ગવૈયાઓ તાલસૂરથી પ્રભુનાં ગુણગાન ગાય છે, તથા સિતાર, મૃદંગ, ઝાંઝ વગેરે વાજિંત્રો વગાડે છે, ઘણાં ભાગ્યશાળી સજ્જનો ત્યાં ભીખ માગવા આવેલા ગરીબોને દાન આપે છે, ચઠતા ઊતરતા બધા વર્ગના લોકો શણગારી શણગારાઈને મંદિરોમાં દર્શન કરવા તથા પ્રાર્થના કરવા આવે છે તેથી ત્યાં મેળા જેવો ભવ્ય દેખાવ થઈ રહે છે. એ બધું જોઈને તથા એ બધાંઓની પ્રાર્થનાઓની ભલી અસરો ત્યાં જામી ગયેલી હોય છે, તેને લીધે મંદિરોમાં પવિત્ર અસરો ફેલાયલી રહે છે. એ પવિત્ર અસરોથી તથા ત્યાં થઈ રહેલા હમેશના આનંદથી એવાં ધર્મનાં મંદિરોમાં ઉત્તમ પ્રકારનું વાતાવરણ ફેલાઈ રહે છે. તેથી દુનિયાથી કંટાળી ગયેલાં માણસોનો કંટાળો મંદિરોમાં દર્શન કે પ્રાર્થના કરવા જવાથી મટી જાય છે. એ ઠેકાણે દુઃખીઓ પોતાનાં દુઃખને ભૂલી જાય છે, એ ઠેકાણે રોગીઓના રોગ ઓછા થઈ જાય છે, એ ઠેકાણે નિરાશ થઈ ગયેલાંઓને નવી આશા આવી જાય છે, એ ઠેકાણે નિર્બળોમાં બળ આવી જાય છે, એ ઠેકાણે હરિ-દ્રોઓ પોતાની હરિદ્રતા ભૂલી જાય છે, એ ઠેકાણે છુટ્ટાઓમાં નવો ઉત્સાહ આવી જાય છે, એ ઠેકાણે શોક પાળનારાંઓ

પોતાના શોકને બૂલી જાય છે, એ ઠેકાણે પાપીઓ પોતાના અપરાધ કબૂલ કરી પોતાના પાપની માફીઓ માગવા મંડી જાય છે, એ ઠેકાણે શ્રીમંતો પોતાની મોટાઇને બાજુએ મૂકી દે છે, એ ઠેકાણે અધિકારીઓ પોતાના અધિકારના મદને વિસરી જાય છે, એ ઠેકાણે મસ્તીખોરા પણ અહબમાં આવી જાય છે. બહુ ભાવિક ન હોય તેઓના મનમાં પણ એ ઠેકાણે ભાવ આવી જાય છે. લોભિયાઓ પણ એ ઠેકાણે જરાકવાર પોતાના લોભને ઓછો કરી પાંચ પૈસો ખર્ચવા લાગે છે અને એ ઠેકાણે અસાનીઓમાં પણ પોતાની મેળે મેળે સ્વાભાવિક રીતે જ કાંઈક કાંઈક ગુણ આવી જાય છે. કારણ કે મંદિરોમાં પવિત્ર અસરો ફેલાયલી હોય છે, તેથી તેના બળને લીધે આપણે ન સમજીએ તેવી રીતે ઓચિંતો ઓચિંતો પોતાની મેળે મેળે દરેક જણને તેઓની પ્રકૃતિ પ્રમાણે કાંઈક કાંઈક ફાયદો થયા જ કરે છે. માટે આપણે આપણી અંદરના પ્રભુપ્રેમને પુષ્ટિ આપવા સારૂ ને બહારની ભક્તિ કરવા સારૂ મંદિરોમાં દર્શન કરવા તથા પ્રાર્થના કરવા સારૂ જરૂર જવું જોઈએ, કારણ કે ગરીબ, તવંગર, મૂર્ખ, વિદ્વાન, રૈયત ને રાજાઓને માટે મંદિર એ શાંતિનું સ્થાન છે, અને તેમાં પણ ધંધાને અર્થે આખો દિવસ જેઓ એક જ ઠેકાણે બેસી રહેનારા હોય તેવા સોની, દરજી, કારખાનામાં કામ કરનારા મજૂરો, થોડી કુરસદવાળા નોકરો, ઘરથી કંટાળેલા બુઢાઓ, દુકાનદારો ખેડૂતો, ખારવાઓ વગેરે ગરીબ વર્ગના લોકો તથા વધુ ભાગે હિંમેશાં ઘરમાં રહેનારી સ્ત્રીઓને ભગવાનનું મંદિર એ એક આશીર્વાદ સમાન છે; કારણ કે ત્યાં જઈને પ્રેમપૂર્વક પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાથી હૃદયનો

ભાર હલકો થાય છે. ઘડીકવાર પોતાનાં બધાં દુઃખો ભૂલી જવાય છે અને ગરીબાઈને લીધે પોતાને ઘેર જેવું 'ન હોય તેવું' સાડું સાડું જોવાનું, સાંભળવાનું, જાણવાનું, શીખવાનું તથા અનુભવવાનું મંદિરોમાં મળે છે, તેથી તેઓને બહુ ક્ષયદો થાય છે, ને બહુ આનંદ થાય છે. આ સિવાય પ્રભુના મંદિરમાં જવાથી ખીજો એ પણ લાભ થાય છે કે, ત્યાં ધનવાન ને ગરીબ, વિદ્વાન ને મૂર્ખ, શેઠ ને નોકર, રાજા ને રાંક, તથા સ્ત્રી ને પુરુષ સૌ એક જ દરવાજામાંથી આવજાવ કરે છે, એક જ જગ્યામાં જોસે છે, એક જ જાતની ક્રિયાઓ કરે છે, અને એક જ જાતનું જ્ઞાન સાંભળે છે, તથા સૌ સાથે મળીને પ્રભુના ગુણ ગાય છે ને દર્શન કરે છે, તેથી તેઓમાં સંપ વધે છે, લાઇ-બંધી વધે છે, અને અસ્પર્શ, એક બીજાને મદદ કરતાં શીખે છે; એટલું જ નહિ પણ ગાંઠાં માણસો પણ મંદિરોમાં આવીને સફાઈ રાખતાં શીખે છે, વિવેક વિનાના લોકો બીજાં-ઓની દેખાદેખીથી વિવેક શીખે છે, હલકી ચાલનાં માણસો સારી ચાલચલણ શીખે છે, ગામડિયાઓ અદબ શીખે છે, વાતોડિયાઓ ચૂપ રહેતાં શીખે છે, ગ્રેમીજનો લજનો શીખે છે, કોઈની મદદમાં ન આવતાં હોય તેવાં માણસો પણ કાંઈક સેવા કરતાં શીખે છે; અને જેને ઇશ્વર સંબંધી કાંઈ જ્ઞાન ન હોય તેવાં ભોટ જેવાંઓ પણ રોજના સત્સંગથી ધીરે ધીરે કાંઈક ભગવાનનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે. માટે સૌ લાઇ બહિનોએ દર્શન તથા પ્રાર્થના કરવા સાડે ભગવાનના પવિત્ર મંદિરમાં જવાનો નિયમ રાખવો જોઈએ.

૭૦ : આપણે શા માટે દેવમંદિરમાં જવું જોઈએ ?

[' સ્વર્ગની કુંચી ' નં. ૧૭૭]

મંદિરમાં દર્શન કરવા જતી વખત એ પણ ભૂલી જવું જોઈતું નથી કે, આપણે ત્યાં કાંઈ ગામગપાટા મારવા જતાં નથી, આપણે ત્યાં કાંઈ એક બીજની મુલાકાતો લેવા જતાં નથી, આપણે ત્યાં કાંઈ બજારભાવ પૂછવા માટે જતાં નથી, આપણે ત્યાં કાંઈ લગ્નનાં સાટાં કરવા કે પ્રેમની ઇસારતો કરવા માટે જતાં નથી, આપણે ત્યાં કાંઈ લોકોની ખૂબસૂરતી જોવા કે માણસોના હાવભાવ તપાસવા જતાં નથી, આપણે ત્યાં કાંઈ આપણી મોટાઈ બતાવવા કે આપણું ઠહાપણુ બતાવવા જતાં નથી, અને આપણે પાછી રીતે સમજવું જોઈએ કે પ્રભુત્વ મંદિર એ કાંઈ નિંદાખાનાતું મકાન નથી, પણ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવાનું પવિત્ર સ્થાન છે. જાણે અજાણે યજ્ઞ ગયેલાં પાપની માફી મેળવવાની જગ્યા છે. જેમ બને તેમ મંદિરની પવિત્રતા વધારેમાં વધારે સચવાય તેમ પોતપોતાથી બનતું કરવાને દરેક જણ બંધાએલું છે. કારણ કે, મંદિરમાં પવિત્રતા

હોય તો જ ત્યાં જવાથી આપણામાં પવિત્રતા આવી શકશે; પણ જો ખુદ મંદિરમાં જ ગડબડ ચાલતી હોય તો ત્યાં જવાથી આપણામાં પવિત્રતા કેમ આવી શકે, એ વિચારવાનું છે. માટે સૌ ભાઈઓ તથા બહેનોએ મંદિરની પવિત્રતા સચવાય તેમ કરવું જોઈએ. હૃદયમાં ઇશ્વરી આવેશ ભરીને જ મંદિરમાં જવું જોઈએ, ને એ આવેશ દેવનાં દર્શન કરતાં શુદ્ધ થવો જોઈએ—વધવો જોઈએ; ત્યાં બીજી નજીવી વાતોની પંચાતી ને ઠઠ્ઠા મશ્કરીની વાતો કરો હૃદયમાં આવેલા ઇશ્વરી આવેશને બૂંસી નાખવો ન જોઈએ. જો મંદિરમાં દર્શન કરતી વખત આપણા હૃદયમાં આવેશ ન હોય તો એવાં દર્શનથી કંઈ વિશેષ લાભ નથી. માટે આપણે ભગવદ્ આવેશ ઝોછો થઈ જાય એવી વાતો તથા એવાં આચરણ મંદિરમાં નહિ કરવાં જોઈએ.

મંદિરમાં જવાનો હેતુ જો ઘરોળર રીતે આપણા હૃદયમાં ને આપણી નજર આગળ રહેતો હોય તો આપણે ત્યાં વધારે સારી રીતે વર્તી શકીએ. માટે એ હેતુ ઘરોળર રીતે આપણા મનમાં ઠસાવવો જોઈએ. મંદિરમાં જવાનો આપણો ખાસ હેતુ ઇશ્વરને પ્રસન્ન રાખવો, ને તેની કૃપા મેળવવી એ જ છે. કારણ કે, તે સમર્થ ઇશ્વરની કૃપાથી સર્વ ઇચ્છા શકે છે. દરેક માણસની ઇચ્છાઓ પોતપોતાના સ્વાર્થ પ્રમાણે જુદી જુદી હોય છે, પણ તે સર્વનો સામાન્ય હેતુ ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરવાનો હોય છે. ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરવાના પણ અનેક રસ્તા છે, પણ તેમાં દીનતાપૂર્વક લીનતા એ મુખ્ય છે; ને એવી દીનતાપૂર્વક લીનતા તથા આધીનતા ભગવદ્ આવેશમાંથી જ થાય છે, માટે એ

આવેશ હૃદયમાં ભરીને જ આપણે મંદિરમાં જવું જોઈએ. એ આવેશ ઓછો થઈ જાય એવાં કાંઈ પણ કામ કે વાતો ત્યાં નહિ કરવી જોઈએ. બધાય પ્રપંચને એ વખતે મનમાંથી કાઢી નાખવા જોઈએ, ને પ્રભુમય બની જવું જોઈએ. જો એમ ન બની શકે તો મંદિરમાં માત્ર ખાલી ઘણા આવાથી કાંઈ લાભ નથી, પણ ઊલટું નુકશાન છે; કારણ કે, માણસોની હજારમાં જે માણસ ગુનો કરે છે અથવા રાજની સામે જે કોઈ બેઅદબી કરે છે તેને તેવા જ બીજા ગુનેગારો કરતાં વધારે શિક્ષા થાય છે. એવી જ રીતે પ્રભુના મંદિરમાં જેઓ બેઅદબી કરે છે અથવા પાપ કરે છે તેઓનાં પાપ બેવડાં થઈ જાય છે, એટલે તે વધારે શિક્ષાને પાત્ર છે, એ કદી પણ ભૂલી જવું જોઈતું નથી; માટે બીજી કોઈ પણ જગ્યા કરતાં મંદિરમાં વધારે અદબથી રહેવાની, વધારે પવિત્રાઈથી રહેવાની ને વધારે નમ્રતાથી રહેવાની જરૂર છે ને ફરજ છે, એ પકડી રીતે યાદ રાખીને જ મંદિરમાં જવું જોઈએ. તેમજ મંદિરમાં જે ઓળખાણ પિછાનવાળાંઓ મળે તેમની સાથે પ્રેમપૂર્વક જેગોપાળ કરવા એટલું જ બસ છે. તેમની સાથે મંદિરમાં લાંબીચોડી વાતો નહિ કરવી જોઈએ; કારણ કે, એવી વાતોથી ધ્યાન ચૂકી જવાય છે. માટે મંદિરમાં જવાનો હેતુ ન ચૂકી જવાય એ આપણા આત્માના કદવાણુ માટે ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો !

૭૧ : ધર્મની સાચી ટીકાઓ સહન કરો

[‘સાચું સ્વર્ગ’ પૃ. ૧૩૦]

આપણી મૂર્તિપૂજા હાલમાં અશ્રદ્ધાના રૂપમાં આવી પડી છે તેનાં ઘણાં કારણો છે, અને જો તમે તમારા ધર્મનું રક્ષણ કરવા ઇચ્છતા હો તો તમારે ખાસ ચાહીને એમાંનાં મુખ્ય કારણો સમજવાં જોઈએ. કારણ કે એ જાણવાથી આ પ્રોફેસર જેવા અર્ધા વટેલેલાઓ મૂર્તિપૂજાની વિરુદ્ધ જે ટીકા કરે છે તેનો જવાબ દેવાનું તમારામાં બળ આવી શકે છે. માટે આવી કડવી વાતો તરફ તમારે બેદરકારી ન બતાવવી જોઈએ, પણ ધ્યાન આપીને તે સાંભળવી જોઈએ, તેના ખુલાસા કરવા જોઈએ, તેના બચાવ કરવા જોઈએ, અને તેમાં જે ભૂલ જણાય તેમાં સુધારા કરવા જોઈએ. તમારી ઉપર હુમલા થાય ને તેનો તમે જવાબ ન આપી શકો એ કાંઈ તમારે માટે માનભયું કહેવાય નહીં. એથી તો ઊલટી તમારી નબળાઈ દેખાઈ આવે અને તમારામાં પોત જાણતી જ હશે એમ લોકોની ખત્રી થઈ જાય એવું થાય તે હાલના અંધશ્રદ્ધાના જમાનામાં સાફ નહીં. એથી તો ધર્મને બહુ મોટો ધોકો પહોંચી જાય. એમ ન થાય માટે તમારે આવી જાતની ટીકાઓ તો ખાસ ચાહીને સાંભળવી

જોઈએ. કારણ કે આ જમાનો છૂટાપણનો છે, એટલે એવી ટીકા તો થશે જ. અને તેમાં પણ મૂર્તિપૂજના અસલના ને હાલના નિયમોમાં બહુ ફેરફાર થયેલો છે: જેમકે, અસલ શિવનાં જ મંદિરો હતાં, પણ હાલમાં ઘણા દેવ થઈ ગયા છે, અને તે બધા સંપ્રદાયવાળાંઓ પોતપોતાની અંદર જ એક બીજાનાં દુશ્મનો છે. શિવવાળાંઓ વૈષ્ણવોની નિંદા કરે છે, વૈષ્ણવો શિવથી બળી મરે છે, રામાત્મજવાળાંઓને સ્વામીનારાયણવાળાંઓ ગમતાં નથી, અને સ્વામીનારાયણવાળાંઓને બીજા કોઈ ધર્મવાળાંઓ ગમતાં નથી. આવી રીતે આપણા જ લોકો એક બીજાના ધર્મ, એક બીજાનાં મંદિરો, એક બીજાની મૂર્તિઓ, એક બીજાનાં ધર્મપુસ્તકો, અને એક બીજાના પૂજારીઓથી વિરુદ્ધ છે. જ્યારે આપણા જ ઘરમાં આવી ફાટકૂટ છે, અને જ્યારે આપણે જ આપણા લાઈબંધોના સંપ્રદાયની ચેષ્ટા કરીએ છીએ, ત્યારે પરદેશીઓ અને પરધર્મીઓ આપણા ધર્મ માટે ગમે તેવાં ગુલખાનો ઉઠાવે તેમાં નવાઈ શું ? એવાં ગુલખાનોથી દોરવાઈને આપણને આપણા સનાતન ધર્મ તરફ અશ્રદ્ધા ન થઈ જાય, પણ આપણે તેમાં સુધારો કરી શકીએ, અને આપણા બ્રાતૃભાવને સાચવી શકીએ માટે એવી ટીકાઓ આપણે સાંભળવી જોઈએ.

૭૨ : પૂજારીઓ બગડ્યા તેનું કારણ

[‘ સાચું સ્વર્ગ ’ પૃ. ૧૩૨]

પંડિતજી ! જેમ અસલના વખતમાં જુદા જુદા સંપ્રદાયો નહોતા, તેમ જ અસલના વખતમાં મંદિરોના માલિકો પૂજારીઓ નહોતા, પણ મંદિરો ગામના મહાજનની મિલકત ગણાતી હતી. પૂજારીઓની નિમણૂંક ગામના મહાજન તરફથી થતી હતી, અને મંદિરો તથા પૂજારીઓનું ખર્ચ ગામના લોકો ચલાવતા હતા. એટલે જો કોઈ પૂજારી સારી ચાલનો ન હોય કે જ્ઞાની ન હોય તો તેને પ્રથમથી જ દરજ્જો મળતો જ નહોતો, અને કદી પાછળથી પૂજારીની ચાલચલગત બગડે તો તેને રજા આપી બાંજે લાયક પૂજારી તે જગ્યાએ રાખતા હતા. પણ આજે એવું કંઈ નથી. આજે તો પૂજારીઓ પોતે જ માત્ર મંદિરના જ નહીં, પણ દેવોના પણ ધણીરણી થઈ બેઠેલા છે. તેમને પૂછે તેને પરમેશ્વર પૂછે ! એટલું જ નહીં પણ આજે તો ગમે તેવા નાલાયક હોય તોપણ વંશપરંપરાના પૂજારીઓ થઈ પડેલા છે; અને તે એક જ ઠેકાણે નહીં, પણ આખા હિંદુસ્થાનમાં એવું ખાતું થઈ પડેલું છે. એટલે પછી તેઓ કાંઈ તેમાં નવાઈ શું ? તેઓને મુશ્કેલના માલ મળે, ઓંઓ તેમનો

વિશ્વાસ કરે, હોઠો તેમને માન આપે, કમાવા કળવાની તેઓને ફિકર નહીં, અને સેવકો તેમને જોઈએ તેટલું ધન આપે: એ બધી જાતના વૈભવો લોગવવાની જેવી જોઈએ તેવી સમવહતા અને જ્ઞાનના નામનું મીંડું ! આમ હોવાથી કોઈપણ જાતના અંકુશ વિનાના અજ્ઞાન પૂજારીઓ તરફથી સારાં આચરણની આશા કેવી રીતે રાખી શકાય * ? તેઓ માત્ર પોતાનાં મુખ અને પોતાના વૈભવની સામું જ જુએ છે. તેમને કોઈ પૂછનાર નહીં હોવાથી, અને તેઓ શૂન્ય અતઃકરણના હોવાથી જે પૈસા ઇશ્વરી ર્નેહને ખાતર ખરચાવા જોઈએ તે પોતાના ખાનગી મોજશોખ પાછળ ઉડાવી દે છે, અને જે બુદ્ધિ ઇશ્વરી જ્ઞાનમાં વાપરવો જોઈએ તે બુદ્ધિ જુદા જુદા સંપ્રદાયવાળા પોતાના ભાઈબંધો સાથે મેરીતેરી કરવામાં વાપરી નાંખે છે. હવે મને કહો કે જ્યારે આપણા પૂજારીઓની એટલે કે આપણા ગુરુઓની આવી સ્થિતિ છે ત્યારે આપણી મૂર્તિઓ આપણને કેમ જ્ઞાન આપી શકે ? અને આપણાં મંદિરો જગતમાં ઇશ્વરી ર્નેહ કેમ ફેલાવી શકે ?

રાજાઓ અને ધર્મગુરુઓનો સંબંધ

આપણા પૂજારીઓ બગડયા અને આપણાં મંદિરોની સત્તા ઓછી થઈ તેનું એ પણ એક મુખ્ય કારણ છે કે તેઓને રાજ્યની મદદ નથી. કારણ કે રાજ્ય પરદેશીઓનાં અને પર-

---

* “ મંદિર અને પૂજારીઓ ” વિષે “ હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિ ” નામે પુસ્તકમાં એની બીસેન્ટનો બેખ વાંચવાલાયક છે.

ધર્મીઓનાં થઈ ગયાં, એટલે આપણા ધર્મને રાજ્ય તરફથી જે ખાસ મદદ મળવી જોઈએ તે મદદ મળી શકતી નથી. તેથી પણ ધર્મ ઢીલો પડતો જાય છે. પુરાણોની મારફત જો અસલની હકીકત જોઈએ તો દરેક મોટા રાજાની પાસે કોઈ પણ મોટા ઋષિ સલાહકાર તરીકે દેખાય છે. જેમકે જનકના દરબારમાં યાજ્ઞવલ્ક્ય ને અષ્ટાવક્ર વગેરે હતા, દશરથ તથા રામની પાસે વશિષ્ઠ મહારાજ હતા, દુર્યોધનની પાસે દ્રોણાચાર્ય, કૃપાચાર્ય વગેરે હતા. એમ દરેક રાજાની પાસે તેઓની મદદમાં ધર્મશુરુઓ રહેતા હતા. કારણ કે તેઓ સમજતા કે, રાજ્યસત્તા એ તો બહારની સત્તા છે, અને એકલી બહારની સત્તાથી કાંઈ માણસો સરખી રીતે ચાલી શકે નહીં. બહારની સત્તાની સાથે જ્યારે અંતરની સત્તા હોય ત્યારે જ ખરી રીતે પ્રજા મુધરી શકે, અને એવી અંતરની સત્તા ધર્મમાં રહેલી છે, તથા ધર્મશુરુઓની મારફત વૃદ્ધિ પામે છે. માટે રાજાઓ ધર્મશુરુઓની મદદ લેતા હતા. કારણ કે તેઓ સમજતા કે કુંભારને ઘેરે ચારે પગે બાંધી મૂકેલાં ગધેડાંઓ લાત ન મારે, અથવા પિંજરામાં પૂરાઈ ગયેલા સિંહ ઢીલા થઈને પડ્યા રહે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી; પણ જ્યારે તેઓ છૂટા હોય છતાં પણ તોફાન ન કરે ત્યારે જ ખૂબી કહેવાય. તેમ જ રાજ્યના લાયથી, લોક-લાજથી કે આબુખાબુના હલકા ભારે સંજોગને લીધે માણસો પાપ ન કરે એમાં શું મોટી વાત ? પણ જ્યારે અંતરમાંથી એમ થઈ જાય કે નહીં, હવે આપણને આવું ન શોભે, એમ સમજીને લાલચોમાં ફસાવાની તક હોય છતાં પણ તે છોડી દે, ત્યારે જ એ ઉત્તમત્તા કહેવાય. એવી ઉત્તમત્તા રાજ્યની બહાર-

ની સત્તાથી આવી શકતી નથી, પણ ધર્મની અંતરની સત્તાથી આવી શકે છે. માટે રાજ્યસત્તા કરતાં પણ ધર્મની સત્તા બહુ મોટી છે, એમ સમજીને રાજાઓ ધર્મગુરુઓને માન આપતા અને પોતાની મદદમાં પોતાની જમણી બાજુએ તેઓને રાખતા હતા. કારણ કે રાજાઓ સમજતા કે, અમે તો બહારનું રાજ્ય કરીએ છીએ, પણ ધર્મગુરુઓ તો માણસના અંતરમાં રાજ્ય કરે છે. તેથી અમારા કાયદાઓ પહોંચી શકે નહીં ત્યાં પણ ધર્મગુરુની સત્તા પહોંચી જાય છે: જેમકે કેાઈ માણસ બીજાં માણસોને માટે પોતાના મનમાં અદેખાઈ રાખે તો તેને રાજ્યનો કાયદો કાંઈ અડચણ કરી શકે નહિ, કેાઈ માણસ અતિશય લોભ રાખે તો પણ રાજ્યસત્તા તેમાં વચ્ચે પડી શકે નહીં, કેાઈ માણસ પોતાના મનમાં વ્યભિચારના વિચાર કરે તો રાજાની સત્તાથી કાંઈ તે વિચારો અટકી શકે નહીં, અને કેાઈ માણસ કાયદાની જાળમાં ન આવે એવી રીતના પ્રયત્નો કરે તો ગુનો સાબીત થયા વિના રાજા તેને કાંઈ શિક્ષા કરી શકે નહિ. આવી રીતે એવી જાતનાં ઘણાં પાપો છે કે જ્યાં રાજ્યના કાયદાઓ નિષ્ફળ થાય છે પણ તે જ પાપો ધર્મગુરુઓના ઉપદેશથી અટકી શકે છે. માટે હમેશાં રાજાઓ ધર્મગુરુઓને પોતાની મદદમાં રાખના હતા. માત્ર આપણા દેશમાં ને આપણા ધર્મમાં જ એવું હતું એમ નહીં, પણ પ્રાચીન ઇરાનીઓમાં, રોમનોમાં, મિસરીઓમાં, યાહુદીઓમાં, ખ્રીસ્તીઓમાં અને મુસલમાનોમાં પણ એમ જ હતું એટલું જ નહીં પણ હજી આજે પણ ક્રિશ્ચિયન રાજ્યોમાં ધર્મગુરુઓ રાજાઓ પાસે બહુ મોટા દરજ્જા લોગવે છે; કારણ કે પ્રજાનાં

નીતિ, ધર્મ વધારવામા રાજ્યને તેઓ બહુ મોટી મદદ કરે છે માટે રાજનીતિમા ધર્મગુરુઓને રાજ્યનું એક મોટું અંગ ગણે છે, અને ધર્મગુરુઓનું બહુ સન્માન રાખવું એમ ફરમાવેલું છે. આવી રીતે રાજની મારફત રાજ્યની બહારની સત્તા અને ધર્મગુરુઓની મારફત ધર્મની અંતરની સત્તા એ બે મહા શક્તિઓ સાથે મળવાથી પ્રજાની સુલેહ-શાંતિમા, દેશની આબાદીમા, અને રાજ્યની મજબૂતીમા વધારો થાય છે. માટે ખાસ ચાહીને રાજ્યો ધર્મગુરુઓને પોતાની બાબુમા-રાખતા હતા તેથી પરિણામ એ થતું કે, સુલેહના વખતમા પ્રજામા નીતિ, ધર્મ ફેલાવવામા ધર્મગુરુઓ રાજ્યોને ઉપયોગી થઈ શકતા હતા, અને ધર્મને લગતી કાંઈ આફતનો સમય આવ્યો હોય ત્યારે રાજ્યો ધર્મગુરુઓના કહ્યા પ્રમાણે ધર્મનું રક્ષણ કરતા હતા એથી રાજ્યોની મદદથી પ્રજામા શુનાઓ થતા અટકતા હતા. આવી રીતે અરસપરસની મદદથી પ્રજા સુખી, દેશ આબાદ, અને રાજ્ય મજબૂત રહેતા હતા. તેથી લોકોમા હુન્નરકળા અને ઇશ્વરીજ્ઞાન વધતું જતું હતું.

અસહના વખતમાં ધર્મગુરુઓની સત્તા

બહુ રૂઢી વ્યવસ્થા રહી શકે માટે રાજ્યો જેમ પ્રાંતોના હાકેમો, મહાલોના વહીવટદારો, અને ગામડાઓમા પટેલો નોમતા હતા, તેમજ ધર્મગુરુઓ પણ પોતાના હાથ નીચે જુદા જુદા પઠિતો રાખતા હતા, અને તેઓને જુદા જુદા ભાગમા ધર્મક્રિયા કરાવવાનો અધિકાર આપતા હતા એ પઠિતોની દરેક નાના ગામડાના મંદિરોના પૂજારીઓ ઉપર

સાધારણ સત્તા ચાલતી હતી. ગામડાંઓમાં ધર્મ સંબંધી બાબતમાં જ્યારે કાંઈ મતભેદનો સવાલ ઊભો થાય અને ત્યાંના મંદિરનો પૂજારી તેનો ખુલાસો ન કરી શકે, અથવા પૂજારીના ખુલાસાથી લોકોને સંતોષ ન થાય, ત્યારે તે પોતાના કસબાના રાજાનું પેન્શન ખાનાર મોટા પંડિતને પૂછતા હતા, અને તેથી પણ સમાધાન ન થાય તો રાજાની જમણી બાબુએ રહેનાર રાજાના શુરુ પાસે જતા હતા. જો એ શુરુથી પણ મનમાનતો ખુલાસો ન થાય તો રાજાને ખરચે દેશદેશાવરના પંડિતોને બોલાવીને ધર્મસલાહરતા હતા, અને તેમાં વધુ મતે જે નિર્ણય થાય, તે ઠરાવ દેશના સૌ લોકો કબૂલ રાખતા હતા. આવી વ્યવસ્થા હોવાથી સહેલાઈથી ધર્મશુરુઓ બગડી શકતા નહોતા, અને પોતાના સ્વાર્થને ખાતર ધર્મમાં નવાં નવાં લક્ષણો ઘાલી શકતા નહોતા. તેથી તેઓનાં રૂડાં આચરણ અને તેઓની પવિત્રાઈની અસર લોકોમાં પહોંચી શકતી હતી. એ અસરને લીધે લોકોમાં ધર્મનું બળ રહેતું હતું, અને ધર્મના બળને લીધે તનધી, મનધી, ધનધાન્યથી, તથા પુત્ર-પૌત્રાદિકથી પ્રજા સુખી રહી શકતી હતી. કારણ કે એ વખતે ધર્મશુરુઓની સત્તા કાંઈ માત્ર મંદિરોનાં બારણાંમાં જ અટકેલી નહોતી, પણ રાજમહેલોમાં, ગામડાંઓનાં ઘરોમાં, અને જંગલોનાં ઝૂંપડાંઓમાં પણ રાજ્યસત્તાની માફક જ ધર્મશુરુઓના સત્ય ઉપદેશની પવિત્ર અસરો લોકોના અંતર-જગતમાં રાજ્ય કરતી હતી. કારણ કે રાજાઓ જેમ ધર્મશુરુઓને પોતાની મદદમાં રાખતા હતા, તેમ જ શ્રીમંત લોકો પણ ખાસ પોતાના શુરુઓ રાખતા હતા, અને ગામડાંના

ગરીબ લોકો જેઓ પોતાને માટે ખાસ ગુરુ રાખી શકતા નહીં તેઓ મંદિરના પૂજારીઓની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. એ પૂજારીઓની એ ફરજ હતી કે, લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ આપવો, સારે માઠે પ્રસંગે લોકોને ઘેર જઈને તેઓને ઘટલી સૂચનાઓ આપવી, તથા ધર્મની ક્રિયાઓ કરાવવી, અને કોઈ કોઈ વખત પોતાની હદમાં જે કાંઈ નાના નાના ગુનાઓ થાય તેનો પંચ સાથે મળીને ઇન્સાફ કરવો. આવી રીતે હોવાથી જેમ કોઈ પણ ગામડું રાજના પોલીસ પટેલ, તળાટી, હવાલદાર કે સિપાઈ વિનાનું હોય નહીં, તેમ કોઈ પણ ગામ મંદિર અને તેના પ્રાદક્ષણ પૂજારી વિના રહેતું નહીં. તેથી સીધો અથવા આડકતરી રીતે દરેક માણસ ઉપર ધર્મગુરુની સત્તા ચાલી શકતી હતી. એટલે ધર્મ વૃદ્ધિ પામતો હતો. અને ધર્મની વૃદ્ધિમાં જ સર્વ પ્રકારનાં સુખ છે, તથા ધર્મની વૃદ્ધિ પવિત્રતા જાળવવાથી જ થઈ શકે છે, માટે મંદિરો વધારવાના અને પૂજારીઓને પવિત્ર રાખવાના પ્રાદક્ષણોના દાખલાનું પાછળથી બૌદ્ધોએ બહુ સારી રીતે અનુકરણ કર્યું હતું. તે સાથે જ મહારાજા અશોકે મંદિરના પૂજારીઓ બનાવવા સાથે જ પોતાના જીવાન પુત્રને તથા પોતાની કુંવારી દીકરીને ખાસ ચાહીને મઠમાં રહેવા સાથે સાધુ બનાવ્યાં હતાં, અને ધર્મ ફેલાવવા માટે ઉપદેશક ધર્મગુરુ તરીકે તેમને સીલોન, સુમાત્રા વગેરે દૂર દેશમાં મોકલ્યાં હતાં.

૭૩ : પૂજારીઓ ઉપર મહાજનની સત્તાની જરૂર

[‘ સાચું સ્વર્ગ ’ પૃ. ૧૪૧]

પ્રભુને અર્થે આપવામાં આવેલા દ્રવ્યનો સારામાં સારો ઉપયોગ થાય તો જ સાચું, એમ હરેક માણસ ધૃષ્ટેછે; એટલું જ નહીં પણ દેવદ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવો એવું આપણા ધર્મનું ફરમાન છે. માટે મંદિરોને મદદ કરનારા ગૃહસ્થો પૂજારીઓને તેની વ્યવસ્થા માટે પૂછી શકે એવું બંધારણ થાય તો લોકોનો વિશ્વાસ વધે, મંદિરોને તેઓનો સારો કાર-ભાર ભેઠને વધારે મદદ મળે અને પૂજારીઓની સત્તા વધે. પણ એ બધું થવા માટે પૂજારીઓએ મુધરવું ભેઠએ, અને તેઓ મુધરી શકે તે સાચું તેઓની ઉપર મહાજનનો કાંઈ અંકુશ હોવો જોઈએ. એવા અંકુશ વિના પૂજારીઓ મુધરી શકે નહીં, અને દેવદ્રવ્યનો સદુપયોગ થઈ શકે નહીં. માટે મંદિરોની મહત્તા અને પૂજારીઓની સત્તા વધે તે સાચું મંદિરો મહાજનોના દ્રષ્ટમાં આવે એમ અમે ધૃષ્ટીએ છીએ. કારણ કે અસલ જેમ ધર્મગુરુઓ ઉપર રાજાઓનો અંકુશ

હતો તેમ પરધર્મી રાજાઓને લીધે ધર્મ સંખંધી બાબતમાં ધર્મશુરુઓ ઉપર રાજાને અંકુશ હાલમાં થઈ શકશે નહીં, માટે મહાજનોના હાથમાં મંદિરોની સત્તા રહે એમ અનુભવીઓ ધરે છે. એવું થયા વિના પૂજારીઓ સુધરી શકે નહીં, પૂજારીઓ સુધરે નહીં ત્યાં સુધી મંદિરો ઉપર લોકોની પૂરી આસ્થા રહે નહીં, અને જ્યાં સુધી એવી આસ્થા રહે નહીં ત્યાં સુધી મંદિરોને છૂટથી મદદ મળી શકે નહીં, તથા લોકોનું ઠલ્યાણ થઈ શકે નહીં. માટે દેશની આબાદો તથા ધર્મની ઉન્નતિ સારૂ ધર્મદાના પૈસાની જામીનગીરી બદલ પૂજારીઓએ લોકોના વિશ્વાસમાં આવવાના રસ્તા પકડવા જોઈએ.

હાલમાં થતો મૂર્તિપૂજનો ઉપયોગ

દેવદ્રવ્યનો જરા પણ ખરાબ ઉપયોગ ન થાય તેની અસહના વખતમાં બહુ સંભાળ રાખવામાં આવતી હતી; એટલું જ નહીં પણ પ્રભુને અર્થે ખાસ ખર્ચ કરના માટે અને પોતાના ભાઈબંધોને મદદ કરવાને માટે જ ઋષિઓના વખતમાં મંદિરો બંધાતાં હતાં, પણ આજે તો કમાણી કરવા સાફ મંદિરો બંધાય છે કમાણી કરવા માટે જેમ લોકો કારખાનાં કાઢે છે અને તેમાં મજૂરો મહેનત કરીને પોતાના શેઠિયાને કમાણી કરી આપે છે તેમ હાલના વખતમાં પૂજારીઓ દેવોને પોતાના મજૂરો તરીકે વાપરે છે. દેવો તેમને કમાઈ આપે છે ને પૂજારીઓ અમનચમન કરે છે. મારી ઓળખાણુવાળો એક માણસ હતો, તે આજસુ હતો, કાંઈ ધંધો રાજગાર નહોતો. મેં

કાં બેઠો રહે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, કાંઈ ધંધોરોજગાર મળતો નથી તેથી બેઠો છું. મેં કહ્યું કે, તારી મરજી હોય તો કોઈ નોકરી તને અપાવું. તેણે કહ્યું કે, નોકરી મારાથી ન બને. મેં કહ્યું કે ત્યારે તું શું કરીશ ? એમ બેઠે બેઠે જિંદગી કેમ જશે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, જ્યાં ઘણા અલણ લોકો રહેતા હોય ત્યાં એક ઝોરડી લઈશ, ને તેમાં કોઈ દેવની મૂર્તિ પધરાવીશ, પછી જોઈ લેજો મળા ! અહીં એક હનુમાનવાળો મારો દોસ્ત છે. તેણે કહ્યું કે, એ ધંધામાં ખૂબ તકાકો પડે છે. દર શનિવારે દશ શેર તેલ આવે છે, ને દોઢ બે રૂપિયાનો ખુકદો ભુદો. મેં પૂછ્યું કે, એ તેલનું શું કરો છો ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, લણ્યાં પૂરી બનાવવાવાળા ક્યાં ચોરા છે ? તેને એ તેલ વેચાતું આપું છું. મેં કહ્યું કે, હાય હાય ! એ તો બહુ ખોટું ! હનુમાનજીને ચઢાવેલું તેલ એ લે કેમ ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, સસ્તું કોને ન ગમે ? એ લોકો તો એવું જ શોધતા હોય. મેં કહ્યું કે, હનુમાનને ચઢાવેલા તેલની પૂરીઓ લોકોને ખવરાવીએ એ તો બહુ ખોટું પાપ ! તેણે કહ્યું કે, એ તો એમ જ ચાલે. એમ પાપ બાપ ગણીએ તો આરો ક્યાં આવે ? એવો સતવાદી તું ક્યારથી થયો ? લોકો મૂરખા તેને આપણે શું કરીએ ? હું નોકરી કરવા રહ્યો હતો ત્યારે કોઈ ચાર રૂપિયાનો મહિનો પણ નહોતું આપતું, અને હવે બે વરસ થયાં જ્યારથી મૂર્તિ પધરાવી ત્યારથી ત્રીશ રૂપિયાનો મહિનો પેદા થાય છે, ને દોઢિયાનું ખરચ નહીં, બધું પરખાઈ. ઘણાંના જપ બપ આવે તેમાં કામ ચાલ્યું જાય. મેં કહ્યું કે, તને જપ કરતાં ક્યાં આવડે છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, જપ કરતાં ન આવડે તો શું થયું ? - ઢોંગ

કરતાં તો આવડે ને ? દેવને આશરે બધું ચાલ્યું જાય. કોઈને પંજે છક્કો પણ બતાવી દઉં. એમાં આપણા બાપનું શું જાય ? ભલે પછી એ પોક મૂક્યા કરે, પણ આપણું તો કામ થઈ જાય ! એવાં પાખંડ દેવને નામે ચાલ્યાં જાય તેમાં કોઈ ભાવ પૂછે નહીં. તને ખબર છે ? પંદર રૂપિયાની મૂર્તિ લીધી'તી, તેમાં આજે બે વરસમાં આઠસો તો પેદા કરી લીધા. આપણે તો બેઠે બેઠે બાપું ને મોજ કરવી. કમાણી કરી આપવાવાળા હનુમાનજી ધણી મોટા છે, પછી આપણને શું ફિકર ? માટે હવે તું રખડ્યા કર મા, ને મારી પેઠે કોઈ દેવની મૂર્તિ પધરાવીને ક્યાંક બેસી જા, એટલે પછી કાંઈ પંચાતી નહીં.

મહારાજ, મને એની વાત ઠીક લાગી. કારણ કે મને કાંઈ ધંધોરોજગાર કરતાં આવડે નહીં, નોકરી આપણાથી બને નહીં, સવારમાં ભાંગ પીવી જોઈએ, બપોરે બે ત્રણ કલાક ઊઘવું જોઈએ, અને રાતે ક્યાંક ભાઈબંધ હોસ્તોમાં ફરવા ફરવા પણ જવું જોઈએ : એ બધું કાંઈ નોકરી ચાકરીમાં બને નહીં. માટે ક્યાંક મંદિર બાંધીને બેસી જવું એમ વિચાર કીધો છે.

આવી ખરાબીના જવાબદાર કોણ ?

પડિતજી ! એ માણસની આ વાત સાંભળીને મારું અંતર એવું બળી ગયું કે કાંઈ વાત જ ન પૂછે ! મને લાગ્યું કે, અરે હાય હાય ! આપણા દેવની આવી દશા ! અને આપણા પૂજારીઓની આવી હાલત ! પૂજારીઓને કમાઈ કરી આપણ માટે દેવો ? પૂજારીઓના મજૂરો તરીકે દેવો ? શરમ ! શરમ !

પ્રભુ ! દયા કર, દયા કર ! જે ઇશ્વરી સ્નેહમાંથી મૂર્તિપૂજની ઉત્પત્તિ થયેલી છે તે મૂર્તિપૂજનો આવો ઉપયોગ ! અરે પ્રભુ ! આમ તે ક્યાં સુધી ચાલશે ? જ્યાં આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં મૂર્તિપૂજની વિરૂદ્ધ ટીકા થાય તેમાં નવાઈ શું ! માત્ર ટીકા જ નહીં પણ પશ્ચિમના વિચારમાં ઊછરતી નવીન પ્રજાની અશ્રદ્ધા થાય તોપણ તેમાં નવાઈ શું ? પંડિતજી ! એવી અશ્રદ્ધાથી પરિણામે કેવી ભયંકર ખરાબી થાય એનો ખ્યાલ તો કરો ! એ ભયંકર ખરાબીના જવાબદાર કોણ ? તમે કહેશો કે પૂજારીઓ; પણ હું કહીશ કે પૂજારીઓ કરતાં પણ આપણે પોતે વધારે જવાબદાર છીએ. કારણ કે તેઓ તો મૂર્ખ છે, ને પોતાના સ્વાર્થમાં આંધળા બનેલા છે, એટલે સારું નરમું સમજી શકતા નથી. પણ આપણે સમજતા છતાં એવી જાળ-તોમાં સુધારા કરવાની તજવીજ નથી કરતા અને જાણી જોઈને આંખમીંચામણાં કરીએ છીએ માટે પૂજારીઓ કરતાં આપણે પ્રભુની નજરમાં વધારે ગુન્હેગાર છીએ. કારણ કે જે અજાણતા પાપ કરે તેને ઓછી શિક્ષા થાય છે, પણ જે સમજ્યા છતાં જાણી જોઈને પાપ કરે તેને ખાસ વધારે શિક્ષા થાય છે. આપણા પૂજારીઓ જે પાપ કરે છે તે અજ્ઞાનતાથી કરે છે માટે તેઓ દયાને પાત્ર છે. અને તમારા જેવા પંડિતો, શ્રીમંતો તથા અધિકારીઓ કે જેઓ એવી જાળ-તોમાં કાંઈક પણ કરી શકે તેમ છે તેઓ એવી જાળ-તો તરફ જાણી જોઈને સમજ્યા છતાં આંખમીંચામણાં કરે છે તેથી તેઓ ખાસ શિક્ષાને પાત્ર છે.

૭૪ : પ્રભુને નામે લીખ માગવી એ પ્રભુનું આપમાન કરવા જેવું કામ છે

[' સાચું સ્વર્ગ ' પૃ. ૧૪૫]

મૂર્તિપૂજનો અસલ હેતુ એ છે કે, દેવોને અર્ધ પૂજારીઓએ લોગ આપવો જોઈએ. કારણકે જગતમાં ઇશ્વરી સ્નેહ ફેલાવવા માટે સ્વાર્ધનો લોગ આપવાની વૃત્તિમાંથી જ, પોતાના બંધુઓની સેવા કરવાને ખાતર જ મૂર્તિપૂજની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. માટે દેવોનું ખરચ પૂજારીઓએ પોતાના પુરુષ થઈ ચલાવવું જોઈએ. તેને બદલે હાલમાં દેવો પાસે પૂજારીઓ મજૂરી કરાવે છે, અને પૂજારીઓનું પેટ મૂર્તિઓ ભરે છે. દેવોના નામના મૂર્તિઓ કે જેને આપણા લોકો ખુદ ઇશ્વર તરીકે માને છે તેને માટે, તેના નામથી પૂજારીઓ કાળા કરે છે

ને જાહેર રીતે લીખ માગે છે, એ કેટલું બધું શરમભયું છે, અને એ ઇશ્વરનું કેટલું મોટું અપમાન છે, એ કાંઈ તમે જાણો છો ? કોઈ મોટામાં મોટા શહેનશાહને માટે તેના હજીરિયાઓ એમ કહે કે, મહારાજાધિરાજને ખાવા માટે કાંઈ નથી, માટે મહેરબાની કરીને કોઈ જીવાર બાજરાનો ટૂકડો રોટલો આપવાની કૃપા કરે; મહારાજાધિરાજને પેહેરવા માટે કાંઈ નથી, માટે કોઈ મુવાં છવતાંનાં જૂનાં પૂનાં લૂગડાંનો કટકો આપવાની કૃપા કરો, અને મહારાજાધિરાજને બેસવાની ક્યાંઈ જગ્યા નથી માટે કોઈક નાની એવી ઝૂંપડી બાંધી આપવાની મહેરબાની કરો ! આવી રીતે મહારાજાધિરાજના નામથી ઘર-ઘાડીઓ પાસેથી હજીરિયાઓ લીખ માગે તો તે શહેનશાહને અપમાન લાગે કે નહીં ? તેમ જ જેને આપણે ઇશ્વર સમજીએ છીએ તે દેવો કે મૂર્તિઓના નામથી લોકોમાં લીખ માગવી એ પણ બહુ શરમભયું છે. એ નહીં માફ થઈ શકે તેવો ગુનો છે. કારણ કે ઇશ્વરને અર્થે પોતાના બંધુઓની સેવા કરવાને બદલે પોતે મોજ મારવા સારૂ પૂજારીઓ દેવો પાસે લીખ મંગાવે છે, એ કરતાં વધારે મોટો ગુનો બીજો શું ? આવું ન થાય માટે અસલના વખતમાં ઘરઘરનાં મંદિર નહોતાં. એટલું જ નહીં પણ ખાસ એવો ઠરાવ હતો કે, જે શ્રીમંતો કે રાજાઓ મંદિરો બંધાવે તેઓ તેના હમેશના ખર્ચને માટે પણ જોગવાઈ કરે; એટલું જ નહીં પણ એવી જોગવાઈ કર્યા છતાં પણ એ મંદિરો તેઓ મહાજનને કે રાજ્યને સોંપી દેતા હતા, પોતે તેના માલિક થઈને બેસતા નહોતા. એટલે સારે માટે કોઈ પણ વખતે દેવો તરફથી પૂજારીઓને લીખ માગવી યડતી

નહોતી; એટલું જ નહીં પણ આવો પ્રબંધ હોવાથી આજની પેઠે ઘરઘરનાં મંદિરો થઈ પડતાં નહોતાં. અને જુદા જુદા દેવો નહીં હોવાથી તથા મંદિરના માલિકો પૂજારીઓ નહીં હોવાથી એક બીજા પૂજારીઓ વચ્ચે હરીફાઈ કે દ્વેષબુદ્ધિ થઈ શકતી નહોતી. તેથી બ્રાતૃભાવ જળવાઈ રહેતો હતો, દેવનું માન સચવાતું હતું, અને લોકોમાં પૂજારીઓની પ્રતિષ્ઠા રહી શકતી હતી. કારણ કે દેવને ખાતર અથવા પોતાને ખાતર લીધે માગવા સારું કેઈ પાસે તેઓને લાંબો હાથ કરવો પડતો નહોતો, એટલે તેઓનો મોલો જળવાઈ રહેતો હતો.

←

તહેવારોમાં નવો જોસ લાવો.

૭૫ : હોળીમાં વાલમબાઇનાં પૂતળાં બનાવે છે તેને બદલે શુભામગીરીનાં પૂતળાં બનાવી તેનો નાશ કરે.

[‘ સાચું સ્વર્ગ ’ પૃ. ૫૧૫]

આપણે જોઈએ છીએ કે, હોળી વખતે લોકોને કાંઈ ઘેરે ઘેરે બોલાવવા જવા પડતા નથી. એની મેળે મેળે ગમતને ખાતર લોકો લેળા થઈ જાય છે. પણ સાચી ગમત કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ, તેની સમજ અજ્ઞાન લોકોને નહીં હોવાથી તથા એ જાતનાં સાધનો નહીં હોવાથી ગાજગલોચમાં, કાદવકચરો ઉડાવવામાં, અને વખતે મારામારીમાં એ તહેવારો પૂરા થાય છે. એથી નાનાં બચ્ચાંઓ ભૂંડું બોલતાં શીખે છે, સ્ત્રીઓ નિર્લજ થાય છે, અને બીજી પણ તેની ઘણીએ માઠી અસરો થાય છે. પણ લોકોના મોજશોખના એ જ વેગને જો સ્વદેશપ્રેમમાં વાળી દીધો હોય તો તેનાં શુભ પરિણામો કાંઈ એવા જ થાય છે. અને એમ કરવામાં કાંઈ બાકી મુશ્કેલી પણ નથી. માત્ર એટલું જ કે, જે લોકો હોળીમાં વાલમબાઇનાં પૂતળાં બનાવે છે તે તેને ખાસકાંને હાર પેહેરાવી ગધેડાં ઉપર બેસાડી વરઘોડો કાઢી ફેરવે છે, તેમને કહો કે તમે શુભામગીરીનાં પૂતળાં બનાવો, શુભામગીરી ફેટલી ખરાબ

છે એ બાબતનાં ગાયનો જોડો, ઢાલ નગારાં સાથે એ ગીત ગાઓ અને વાલમલાઈનાં પૂતળાંને બદલે ગુલામગીરીનાં પૂતળાંને બેઆબરૂ કરી ગયેડે જેસાડી ગામ બહાર કાઢી ઉજ્જડ કૂવામાં, નદીના ઊંડા ધોમાં કે દરિયામાં નાખી આવો. પ્રતાપી અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં કેઈ પણ જાતની ગુલામગીરી શોભે નહીં. એ ન્યાયી રાજ્યમાં તો “ પ્રભુ અને મારો હક ” એ મહાવાક્ય જ પ્રજાના આચારવિચારમાં રમી રહેવું જોઈએ. માટે સાંસારિક, ધાર્મિક અને બીજી જે જે બાબતોમાં ગુલામગીરી હોય તેનો નાશ કરવાના પ્રયત્ન કરો ! અંદર અંદર ગાળો દીધામાં શું વળવાનું છે ? એવી રીતે ગાળાગાળી કરવી એ આપણી નાલાયકી છે. અને એ સરકારી કાયદાનું અપમાન કરવા બરાબર છે, માટે એનો પોલીસ અટકાવ કરી શકે તેમ છે. પણ આપણે જો સ્વદેશપ્રેમનાં તથા રાજપ્રજાનું કલ્યાણ થાય એવાં ઉન્નતિનાં ગીતો ગાતાં હોઈએ, અને નામદાર સરકારને જે જાતની ગુલામગીરી ગમતી નથી તે જાતની ગુલામગીરીમાંથી છૂટવાના જો આપણે રીતસર ઉપાયો લેતા હોઈએ, તો સરકારી અમલદારો પણ આપણા એ પ્રયાસમાં આપણને મદદ આપી શકે તેમ છે. માટે આપણે હોળીના ઉત્સવમાં ગાજગલોચમાં જ નહીં રહેતાં, આપણા હાથપગ જેથી બંધાઈ ગયેલા છે તે ગુલામગીરીનો નાશ થાય અને આપણને ધાર્મિક, સાંસારિક તથા કાયદા પ્રમાણે રાજદ્વારી સ્વતંત્રતા મળે એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. અને જેમ અસલના વખતમાં છોકરાઓએ હોળિકા નામની રાક્ષસીનો નાશ કર્યો હતો તેમ આપણે હાલના મુદ્દરેલા જમાનામાં ગુલામગીરીનો નાશ કરવો

જોઈએ. હવે વિચાર કરો કે, હોળી નિમિત્તે આખા દેશમાં ને સમસ્ત પ્રજામાં જાગૃતિનો જે જોસ આવી જાય છે તે જાગૃતિ ને તે જોસ જો સ્વદેશપ્રેમમાં લાગી જાય તો આપણું કેટલું બધું કહ્યાણુ થાય ! એટલી બધી જાગૃતિ ને એટલો બધો જોસ માત્ર ગાળાગાળીમાં ને ધીંગામસ્તીમાં જ ચાલ્યો જાય એ શું દિલગીરીની વાત નથી ? એમ થાય એ કેટલી બધી મોટી હાનિ છે એનો જરા ખ્યાલ તો કરો ! આવી મોટી ખરાબીઓ થતી અટકે અને તેને બદલે મોટા લાભ થાય તે સારૂ અમે કહીએ છીએ કે આપણા તહેવારો તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં સમયને અનુસરતા ફેરફાર કરી આપણી છાલુ જિંદગીમાં તેનું રહસ્ય ઊતરી શકે એવા તેને બનાવવા જોઈએ. જો એમ કરી શકીએ તો આપણી સેંકડો મંડળીઓથી, હજારો ચોપડીઓથી ને લાખો લાખોથી જે કામ ન થઈ શકે તે મહાભારત કામ થોડાં વરસમાં બહુ જ સહેલાઈથી એની મેળે થઈ જશે. કારણ કે દરેક માણસમાં ધર્મ નિમિત્તે તથા મોજશોખને અર્થે કાંઈક ને કાંઈક કરવાની લાગણી તો હમેશાં જાગૃત રહેલી છે. એ લાગણીને જો સારે રસ્તે ન વાળીએ તો તે ખોટે રસ્તે ઊતરી જાય છે. માટે એ જ લાગણી જે ડાબી બાજુએ વહે છે તેને જમણી બાજુએ વાળવી એટલું જ આપણે કરવાનું છે; અને એમ કરવું એમાં કાંઈ બહુ મુશ્કેલી નથી. માટે અમે કહીએ છીએ કે, જેમ બને તેમ એવા સ્વાભાવિક પ્રસંગોનો આપણે ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે લાભ લઈ લેવો જોઈએ.

૭૬ : વિજયા દશમીએ કઈ જાતનો વિજય મેળવવો જોઈએ ?

[' સાચું સ્વર્ગ ' નં. ૫૧૭]

નવરાત્રની ગરબીનો પ્રસંગ પણ ખાસ લાભ લેવા જેવો છે. એ વખતે પણ લોકલાગણી બહુ જાગૃત થએલી હોય છે; છતાં પણ અફસોસ કે જો જો સ ફેાગટની તાળીઓ પાડવામાં ને બાયલાઓનાં જેવાં ગીતો ગાવામાં જ ચાલ્યો જાય છે ! એ વખતે જમાનાને અનુસરતી નવી જાતની રમત ગમત સાથે જો છૂટાપણાનાં ગાયનો ગાવામાં આવે અને સ્વદેશપ્રેમનો જોસ બરવામાં આવે તો ખુશીથી લોકો તે પ્રમાણે વરતી શકે તેમ છે. માટે એ વખતે દેશના આગેવાનોએ લોકો પાસે એવી જાતનાં ગાયનો ગવરાવવાં જોઈએ કે, વિજયાદશમીએ જેમ દેવીએ અજ્ઞાની મહિષાસુર રાક્ષસને માર્યો, બગવાન રામચંદ્રે જેમ અહંકારી રાવણને માર્યો, અને નયુંસક બનેલા અર્જુને જેમ પુરુષાર્થમાં આવી જઈ હથિયાર ધારણ કરી કૌરવોના સૈન્યને હરાવ્યું, તેમ આપણે પણ મહિષાસુર જેવા આપણા અજ્ઞાનપણાનો નાશ કરવો જોઈએ, જાતિભેદ માટેનો આપણો

અહંકાર કે જે રાવણ કરતાં પણ મોટો છે તેનો નાશ કરવો જોઈએ, વિરાટ રાજાને ત્યાં છૂપા રહેલા અર્જુને વિજયાદશમીને દિવસે જેમ નયુંસકપણું છોડી દઈ હથિયારો ધારણ કરી દુશ્મનોને હરાવ્યા, તેમ આપણે બાઈલાપણા જેવી સુસ્તીને છોડી દઈ હાલના જમાનાનું મુખ્ય સાધન જે હુન્નરકળા તેનાં જોખરો લઈ વેપારમાં ફેરવે મેળવવી જોઈએ, અને અર્જુન જેમ વિરાટ રાજાની ગાયોને પોતાના હથિયારોના બળથી દુશ્મનો પાસેથી પાછી વાળી લાવ્યા તેમ આપણે આપણી લક્ષ્મીને હુન્નરકળાનાં જોખરોથી પરદેશીઓ પાસેથી પાછી લાવવી જોઈએ; અને દુશ્મનોને જીતવા સારૂ જેમ અસલના રાજાઓની સ્વામીઓ વિજયાદશમીને દિવસે પોતાની સીમની બહાર જતી હતી તેમ ઘણી બાબતોમાં વિજય મેળવવા સારૂ હાલના જમાનામાં આપણે આપણી ખૂરી રુઢિઓની બહાર જવું જોઈએ. આવું આવું કરવાને બદલે માત્ર પાવૈયાઓની પેઠે તાળાંઓ પાડવામાં અને બાઈલાઓના જેવાં નકામાં ગીતો ગાવામાં જ રહી જઈએ, એ શું શરમભરેલું નથી ? આવા કાંઈપણ મહત્ત્વ ઉદ્દેશથી તાળીઓ પાડવામાં આવતી હોય તો એ તાળાંઓમાં પણ સાર્થકતા છે, પણ કાંઈ પણ શુભ હેતુ વિના માત્ર “ પાય વાજે છે ઘુઘરીનાં ઘમકા ” કરવામાં જ વિજયાદશમીનો વિજય આવી જાય એ તો બહુ જ દિલ-ગીરીભરેલું છે. માટે મને લાગે છે કે, નવરાત્ર નિમિત્તે લોકોમાં જાગૃત થયેલા જોસનો આપણે લાભ લઈ લેવો જોઈએ, અને આપણા દેશનો, આપણા ધર્મનો તથા આપણી પ્રજાનો ખરેખરી રીતે વિજય થાય એવી રીતે વિજયાદશમીનો ઉત્સવ ઉજવવો જોઈએ.

અધા તહેવારોમાં નવો જોસ લાવી શકાય તેમ છે

મહારાજજી ! આવી જ રીતે વસંતપંચમી, રામનવમી, લીમઅગિયારસ, બળેવ, જન્માષ્ટમી, ગણેશચોથ, પિતૃઓની યાદગીરી માટેના શ્રાદ્ધના દિવસો, દિવાળીની ખુશાલીની બેકકે, અને બેસતા વર્ષની મુખારકબાદીની મુલાકાતોમાં આપણે ઘણાં સુધારા કરી શકીએ તેમ છીએ, તથા એ પ્રસંગોમાંથી આપણે ઘણું એ તરવ મેળવી શકીએ તેમ છીએ. અને જો એ બધી બાબતનો આપણે બરોબર રીતે તેના ખરા સ્વરૂપમાં ઉપયોગ કરી શકીએ તો એમાંથી નવું જીવન મેળવી શકીએ તેમ છીએ. માટે અમે એવી બાબતોનો નાશ કરવાનું કહેતા નથી પણ તેમાં જમાનાને અનુસરતા ફેરફાર કરવાનું કહીએ છીએ; તેની ઉપર જે કાટ ચડી ગયો છે તે કાઢી નાખવા કહીએ છીએ; અને આપણી હાલની જિંદગીમાં પ્રત્યક્ષ રીતે કાયદાકારક થઈ શકે એવી રીતનો તેનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ.

૭૭ : ધનતેરસ

[' સાચું સ્વર્ગ ' પૃ. ૩૧૩]

ધનતેરસના તહેવારના દિવસે લક્ષ્મીપૂજન કરવાનો રિવાજ છે. પણ લક્ષ્મીપૂજન એટલે શું, એ તમને ખબર છે ? આપણી થાળામાં રૂપિયા મૂકીને તેને દૂધથી ઘોઘએ, તે ઉપર કંકુ છાંટીએ અને તે ઉપર કૂલ ચઢાવીએ તથા તેની આરતી ઉતારીએ, એ કાંઈ લક્ષ્મીપૂજન કહેવાય નહીં; પણ મહાત્માઓ કહે છે કે લક્ષ્મીને રાજી રાખવી તેનું નામ લક્ષ્મીપૂજન છે. અને લક્ષ્મી શાથી રાજી રહે છે એની તમને ખબર છે ? ધનધાન્યની વૃદ્ધિ થાય તેથી લક્ષ્મી રાજી રહે છે. ધનનો સારો ઉપયોગ થાય તેથી લક્ષ્મી રાજી રહે છે; નાણું ખડું છૂટથી સૌ ઠેકાણે હરતું ફરતું રહે તેથી લક્ષ્મી રાજી થાય છે; પરદેશની લક્ષ્મી આપણા દેશની લક્ષ્મીને મળવા આવે તેથી આપણા ઘરની લક્ષ્મી રાજી થાય છે; રાજ્યલક્ષ્મીની સાથે આપણા ઘરની લક્ષ્મીને દોસ્તી થાય તો ગૃહલક્ષ્મી રાજી થાય છે; અને જૂનાં ખંડેરામાં કટાઈ રહેલી, ખનિજરૂપે ખાણોમાં પડી રહેલી, વનસ્પતિરૂપે જંગલોમાં જનારી, તથા રસકસરૂપે ખેતરોમાં ભરાઈ રહેલી પોતાની બહેનપણી લક્ષ્મીને બહાર

કહાડવાથી આપણા ઘરની લક્ષ્મી રાજ થાય છે; એટલું જ નહીં પણ આપણાં સત્કર્મોથી સ્વર્ગના દેવોને રાજ કરીને તેઓની પાસે રહેલી લક્ષ્મીને અહીં લઈ આવવાથી આપણી લક્ષ્મી રાજ થાય છે. આવી રીતે આપણા દેશની તથા આપણા ઘરની લક્ષ્મીને રાજ કરવી તેનું જ નામ લક્ષ્મી-પૂજન છે. કાંઈ થોડાક રૂપિયાને દ્વધથી ઘોષને તેની પાસે ધૂપ દીવો કરવાથી લક્ષ્મી રાજ થઈ જતી નથી. માટે જો સાચું લક્ષ્મીપૂજન કરવું હોય તો લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય તેમ કરવું જોઈએ, લક્ષ્મીનો સદુપયોગ થાય તેમ કરવું જોઈએ, અને લક્ષ્મી હરતી ફરતી રહે તેમ કરવું જોઈએ. તેને બદલે હરિદ્રી રહીએ, મજબીયૂસ થઈએ અને પૈસાને તિજોરીમાં પૂરી રાખીએ તેથી કાંઈ લક્ષ્મી રાજ થાય નહીં અને લક્ષ્મી ઉપર આવો જૂલમ કર્યા પછી ધનતેરસને દિવસે થોડાક રૂપિયાને દ્વધે ઘોવાથી ને તેની ઉપર ફૂલ ચઢાવવાથી કાંઈ લક્ષ્મીદેવી પોતાની પૂજા થઈ ગયેલી માની લે નહીં. માટે હવે તો આપણે આપણાં તેહેવારોનાં આવાં રહસ્યો સમજીને તેનો વધારે સારી રીતે લાભ લેતાં શીખવું જોઈએ.

૭૮ : શારદાપૂજન

[' સાચું સ્વર્ગ ' પૃ. ૩૧૪]

દિવાળી એ શારદાપૂજનનો દિવસ છે. પણ આપણે માત્ર ચોપડાઓમાં શ્રીલક્ષ્મીજીની મહેર છે, શ્રીગણપતિજી સહાય છે, શ્રીદારકાનાથજી સહાય છે, શ્રીનાથજીની કૃપા છે, ભંડાર ભરપૂર છે, વગેરે જેમ આંચું તેમ આઠ દસ લીટીઓ લખી દઈએ છીએ, અને ચોપડા ઉપર અખીલ ગુલાલ છાંટી ધૂપ દીવો કરી તેની આરતી ઉતારીએ છીએ, અને ગળ્યું મોઢું કરવા માટે સાકર, પતાસાં કે ગોળખાણા ખાઈએ છીએ, અને તેને જ શારદાપૂજન માન્યા કરીએ છીએ. પણ અફસોસ કે આપણને ઠાઈ પણ દિવસ એમ વિચાર પણ થતો નથી કે શું સરસ્વતીનું પૂજન આવું હોય ? જે સરસ્વતીની કૃપાથી દુનિયા આખાઈ રહે છે, જે સરસ્વતીની કૃપાથી પ્રાણીમાત્ર સુખી રહે છે, જે સરસ્વતીની સહાયતાથી સંસારમાં સ્વર્ગ લોગવી શકાય છે, જે સરસ્વતીની સહાયતાથી જીવાત્માને ઉન્નતિના રસ્તામાં

ઊડવાની પાંખો મળી શકે છે, જે સરસ્વતીની સહાયથી સૌની ઉપર ધણીપણું લોગવી શકાય છે, જે સરસ્વતીની સહાયથી મહાપાપોને ખાળી શકાય છે, જે સરસ્વતીની સહાયથી કચરા-માંથી સોનું બનાવી શકાય છે, જે સરસ્વતીની સહાયથી અમરપણું મેળવી શકાય છે, અને જે સરસ્વતીની સહાયથી મોક્ષ મેળવી શકાય છે, એટલું જ નહીં પણ જે સરસ્વતી (જ્ઞાન) પોતે ખાસ લાગવાનું જ રૂપ છે, અને જે સરસ્વતીના સૌંદર્યથી, આકર્ષણથી, મોહિનીથી તથા રહસ્યથી લોભાઈને જગત ઉત્પન્ન કરનારા ખુદ બ્રહ્મા પણ જેની પાછળ દોડ્યા હતા તે સરસ્વતીનું પૂજન કેરા ચોપડામાં એક પાના ઉપર પોતાની મરજી પડે તેમ અથવા ચાલતી આવેલી રીત પ્રમાણે પાંચ ઠસ લીટી લખીને તથા તેને કૂલપાન ચઢાવી તેની આરતી ઉતારવામાં જ માની લેવું, એ શું સરસ્વતીની સાચી પૂજા છે ? એવા પૂજનથી આપણા આત્માને સંતોષ મળે ખરો કે ? અને એવા પૂજનથી સરસ્વતી પ્રસન્ન થાય ખરી કે ? બંધુઓ, કહો કે નહીં જ. થોડાં વરસો પહેલાં અંધકારના વખતમાં જ્યારે ધીન્નાં ઠાંઠ સારાં સાધનો નહોતાં ત્યારે જે લોકોએ આવી જાતનું માત્ર નામનું પૂજન પણ સાચવી રાખ્યું તેઓનો એ મોટો ઉપકાર છે, અને એ પછીના અજ્ઞાન લોકોને “ સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા ” જેવા એવા માત્ર શારદાના નામના પૂજનમાંથી પણ સંતોષ થતો હોય તો એ જીદી વાત છે; પણ હવે તો આપણી આંખો ઉઘડેલી છે, અને જમાનો ફરતો જાય છે, માટે હવે આપણે અસલનું રહસ્ય સમજીને શારદા પ્રસન્ન થાય તેવી રીતે તેનું પૂજન કરવું જોઈએ. એવું પૂજન કેમ થાય !

એ માટે વિદ્વાનો કહે છે કે, જે શારદાના ઉપાસકો છે, તેવા વિદ્વાનોની સેવા કરવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. શ્રીમંતોએ પોતાને ઘેરે પંડિતોને બોલાવવા અને તેમની જ્ઞાનચર્યા સાંભળવી તથા તેમનો યથાયોગ્ય સત્કાર કરવો તેનું નામ શારદાપૂજન છે. નવાં પુસ્તકો લખવાં તથા ઇનામો આપીને લખાવવાં તેનું નામ શારદાપૂજન છે. પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને ઇનામો આપવાં ને તેઓના ઉત્સાહને વધારવો તેનું નામ શારદાપૂજન છે. પ્રજાકીય કૌલેજો તથા યુનિવર્સિટીઓ સ્થાપવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. હુન્નરકળાની કેળવણી વધારવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. ઊંચી જાતની કેળવણી લેવાની ગરીબોને સગવડો કરી આપવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. દેશની આબાદી વધે તેવી નવી નવી જાતની શોધો કરવી તથા કરાવવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. પ્રાચીનકાળની જે વિદ્યાઓ નાશ પામી છે તેને સંજીવન કરવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. હાલના વખતમાં જે નવાં નવાં સાયન્સ શોધાતાં જાય છે તેને ખીલવવાં તેનું નામ શારદાપૂજન છે. શરૂઆતની મૂળ કેળવણી મફત તથા ફરજિયાત બનાવવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. શાઓનાં રહસ્યો સમજીને લોકોની ધર્મની લાવના દંઢ કરવી તેનું નામ શારદાપૂજન છે. સારાંમાં સારાં પુસ્તકો સસ્તામાં સસ્તી કિંમતે ફેલાવવાં તેનું નામ શારદાપૂજન છે. નવી નવી લાઇબ્રેરીઓ ખોલવી અને ગરીબોને સાફ વાચન મફત પૂરું પાડવું તેનું નામ શારદાપૂજન છે; અને પોતાના બંધુઓમાં ઇશ્વરના મહિમાનું જ્ઞાન ફેલાવવું, મનુષ્યમાં રહેલી મહાન આત્મિક શક્તિઓ ખીલવવી, અને જમતનું કલ્યાણ થાય એવા પણ હજી સુધી

છૂપા રહેલા કુદરતના ભેદો સમજાય એવા ઉપાય કરવા તેનું નામ શારદાપૂજન છે. માટે શારદાપૂજનને દિવસે જો ખરેખરી રીતે શારદાનું પૂજન કરવું હોય અને શારદાદેવીને પ્રસન્ન કરો તેના આશીર્વાદો મેળવવા હોય તો આવી રીતની પૂજા કરવી જોઈએ. એમ કયાં વિના ચાલતી આવેલી રીતિ પ્રમાણે કેરા ચોપડામાં માત્ર પાંચ દસ લીટીઓ લખી દેવાથી કાંઈ શારદા પ્રસન્ન થઈ જાય નહીં. માટે હવે તો અર્થ સમજીને, હેતુઓ સમજીને અને અંદરનું રહસ્ય સમજીને અંતરના ઉમળકાથી આપણે બધાં કામો કરવાં જોઈએ.

૧૦

નિયમ અને વ્રતપાલન

૭૯ : તમે તમારી જિંદગીમાં કેટલાં બધાં
મૃત કરો છો ? અને તેમ છતાં વાતો
વિચારો અને કામો કેવાં કરો છો ?

[‘ સ્વર્ગનાં રત્નો ’ નં. ૩૫]

ઘણાં માણસો અનેક જાતનાં મૃત કર્યાં કરે છે: જેમકે, કેાઈ લોકો અગિયારશ કરે છે, કેાઈ સોમપ્રદોષ કરે છે, કેાઈ શનિવારનાં એકટાણાં કરે છે, કેાઈ આઠમ ઔદ્યના ઉપવાસ કરે છે, કેાઈ બીજનું મૃત કરે છે, કેાઈ પૂનેમનું મૃત કરે છે, કેાઈ અમાસને દિવસે કામ બંધ રાખે છે, કેાઈ શુક્રવાર પાળે છે, કેાઈ રવિવાર પાળે છે, કેાઈ રામનવમી, જન્માષ્ટમી, વગેરે જયંતિ પાળે છે. કેાઈ શ્રાવણ મહિનાનાં એકટાણાં કરે છે, કેાઈ પુરુષોત્તમ માસમાં ફરણ કરીને રહે છે, અને કેાઈ ચોમાસાના વખતમાં કેટલીક જાતના નિયમો પાળે છે. આવી રીતે ઘણું કરીને દરેક માણસ કાંઈ ને કાંઈ ધર્મની ક્રિયાઓ તથા મૃત કર્યાં કરે છે. પણ તેમ છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે, મૃતો કરનારના જીવનમાં પણ ખાત્ર ઉચ્ચતા આવેલી નથી. કારણ કે, એક તરફથી આવાં મૃતો થાય છે

તરફથી જો આપણે તેઓની વાતો સાંભળીએ તો તેમાં કાંઈ દમ જેવું હોતું નથી. તેઓની વાતોમાં અશ્રદ્ધા જણાઈ આવે છે, ઉપલક્ષ્યો દેખાઈ આવે છે, કાંઈક સ્વાર્થ દેખાઈ આવે છે, લોકલાજ દેખાઈ આવે છે, અને જાણે લાચારીને લીધે અથવા ફરજ પડ્યાને લીધે તથા મન કાચવાતે કાચવાતે એ બધું કરતાં હોય તેવો આભાસ થઈ જાય છે. તેઓની વાતોમાંથી જેમ આવું પોલાણ દેખાઈ જાય છે તેમ જ તેઓના વિચારોમાં પણ બહુ જ જળદો ગોટાળો હોય છે. તેઓ બહારથી વ્રત ઉપવાસ કરતાં હોય પણ મનના વિચારો કાંઈ જુદા જ વેગમાં ને જુદી જ દિશાએ ચાલતા હોય છે. તેમ જ કામોની બાબતમાં પણ તેવું જ અંધારું હોય છે. જે કરવું જોઈએ તેથી ઊલટું જ તેઓ કરતાં હોય છે. એટલે પોતાના પ્રમાણમાં તથા દેશકાળના પ્રમાણમાં તેઓ ભલાં કામો કરી શકતાં નથી.

હવે વિચાર કરો કે, જેની વાતોમાં પોલાણ હોય, જેના વિચારોમાં ઠેકાણું ન હોય અને જેનાં કામો કેવળ ઊલટાં પ્રકારનાં હોય તેવાં માણસોની એકલી અગિયારશે તેઓને કેટલુંક બળ આપી શકે, ને કેટલાંક આગળ વધારી શકે ?

બંધુઓ ! આપણે બધાં ઘણુંખરું આમ જ કરનાં છીએ, તેથી જ આપણી ધર્મની બહારની ક્રિયાઓ આપણને જેવાં જોઈએ તેવાં ફળો આપી શકતી નથી. કારણ કે ધર્મની બહારની જડ ક્રિયાઓ કે જે સહેલાઈથી જની શકે તેવી હોય છે તે કરવા આપણે મંડી પડીએ છીએ, પણ અંતરનાં જે ચકકરો બદલવાની જરૂર છે, જે બાવનાઓ ફેરવવાની જરૂર છે,

હૃદયના જે સદ્ગુણો ખીલવવાની જરૂર છે અને ધર્મની બહારની ક્રિયાઓ કરતી વખત જમાનાને જોવાની તથા દેશની સ્થિતિને જોવાની જે જરૂર છે તે આપણે જોતાં નથી. આ બધી બાબતોમાં આપણે બેદરકાર રહીએ છીએ, અને માત્ર કંઠી બાંધી લેવામાં, ટીલું કાઢી લેવામાં, દર્શન કરવા જવામાં, નહાવા ધોવામાં, છાંટાથી છોવાઈ જવામાં કે પ્રથમ ખૂબ ખાઈ લઈને પછી થોડા કલાક ભૂખ્યાં રહેવામાં જ આપણે ધર્મ માની લઈએ છીએ. પણ જે ખરેખરી કરવાની બાબત છે, ને પૂરેપૂરી પાળવાની બાબત છે તેમાં તો આપણે સાવ બેદરકાર રહીએ છીએ. તેથી આપણી લક્ષિત ફળીભૂત થતી નથી. આપણને ધર્મનાં રૂઝાં ફળ મળતાં નથી. માટે જો ખરો ધર્મ પાળવો હોય તો ધર્મની બહારની ક્રિયાઓ ઉપર જેટલો ભાર મૂકો છો તે કરતાં મનને સુધારવા ઉપર વધારે ભાર મૂકો, અને કેવળ અગિયારશે ઉપર નહીં રહી જતાં તમારાં કામો સુધરે તેમ કરો, એટલે તમારી બહારની ક્રિયાઓ પણ ઉપયોગી થઈ પડશે. પણ એમ કર્યા વિના એકલી બહારની ક્રિયાઓથી આરો આવવાનો નથી, એ વાત ખૂબ ધ્યાનમાં રાખજો !

૮૦ : નિયમ રાખવાથી થતા ફાયદા

[‘ સ્વર્ગનો આનંદ ’ નં. ૧]

સંતો એમ કહે છે કે, નિયમો એ અજળ જેવી વસ્તુ છે. નિયમોમાં પ્રભુનો હાથ હોય છે, નિયમોમાં કુદરતની મદદ હોય છે, અને નિયમોમાં પ્રકૃતિને બદલવાનું બળ રહેલું છે. તેથી ધર્મના સારા સારા નિયમો રાખવાથી વખત જતાં બહુ જ ફાયદો થાય છે. કારણ કે સામાન્ય લોકો એવા સ્વભાવના હોય છે કે, તેઓ પોતાના કલ્યાણ માટે પણ પોતાના બળથી કે પોતાની સમજણથી ઘણી જાતનાં કામો કરી શકતા નથી. પણ ચોક્કસ પ્રકારના કેટલાક નિયમો લીધાથી એ નિયમોના જોરને લીધે તેઓ કેટલાંક કામો કરી શકે છે. તેથી એવાં માણસોને ધર્મના કેટલીક જાતના નિયમો રાખવાની ખાસ જરૂર છે. માટે સામાન્ય લોકોને એવા નિયમો ઉપર તેમની શ્રદ્ધા બેસે તે સારું નિયમો રાખવાથી થતા ફાયદાઓની જુદી જુદી વાતો જુદા જુદા મહાત્માઓ કહ્યા કરે છે. તેમાંની એક વાત એક ભક્તરાજ મહારાજે પોતાના હરિજનોની આગળ કહી હતી તે નીચે પ્રમાણે:-

એક વાણિયો હતો. તે બહુ ગરીબ સ્થિતિનો હતો, પણ તેમ છતાં સારા સ્વભાવનો ને શ્રદ્ધાવાન હતો, પણ તેનામાં

ખીજી કાંઈ ઝાઝી આવડત કે ઊઠી સમજણ નહોતી. એ માણસ ધન મેળવવા માટે બહુ ફાંફાં મારતો હતો, અને ઘણાએ સાધુ સંતની પાછળ પાછળ ફરતો હતો. એ પછી એક વખત તેની શ્રદ્ધા એસે તેવા કોઈ સાધુ આવી ચઢ્યા. તેની પાસે એ ગરીબ વાણિયાએ પોતાની સ્થિતિ જણાવી અને કહ્યું કે, મહારાજ મને ધન મળે એવો કાંઈક રસ્તો બતાવવાની કૃપા કરો !

ત્યારે તે મહારાજે કહ્યું કે, બેટા, તારા પાડોશમાં જે કુંભાર રહે છે તે કુંભારનું તારે હંમેશાં મોઢું જોવું. એ કુંભારનું મોઢું જોયા વિના કદી પણ તારે જમવું નહિ, એવો નિયમ રાખ, એટલે તને ફાયદો થઈ જશે. એ પછી તે વાણિયાએ કુંભારનું મોઢું જોવાનો નિયમ રાખ્યો. પણ તેમાં કોઈ કોઈ દિવસ એમ બનતું કે, પેલો કુંભાર બહુ વહેલો ઊઠીને માટી ખોદવા માટે જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો, તેથી જો તેનું મોઢું ન જોવાયું હોય તો તે શેઠ જંગલમાં તે કુંભારની પાછળ પાછળ જતો હતો. એમ કરતે કરતે કેટલીક મુદત વીત્યા બાદ એક દિવસ તે વાણિયાને ઘેરે મેમાન આવ્યા. તેની સાથે જમવા બેસવાની જરૂર હતી, અને તે દિવસે કુંભાર રાતમાં બહુ જ વહેલો ઊઠીને ચાલ્યો ગયો હતો તેથી એ વાણિયાથી કુંભારનું મોઢું જોવાયું નહોતું. માટે જમવાની ઉતાવળને લીધે કુંભારનું મોઢું જોવા સારૂ તે વાણિયાએ તે કુંભારની પાછળ જંગલમાં ગયો. દૈવ્યોએ એવું બન્યું કે, તે દિવસે જ ઠંકાણે કુંભાર માટી ખોદતો હતો તે ઠંકાણે માટી ખોદતે ખોદતે જમીનમાં દાટેલા દ્રવ્યનો ચરૂ મળી આવ્યો. તેમાંથી કુંભાર ધન

કાઢતો હતો તે વખતે એ વાણિયાએ તેને જોયો. એટલે તે કુંભારને એમ લાગ્યું કે, જે આ વાણિયો પોલીસમાં આ વાત જાહેર કરશે તો બધું ધન પોલીસ લઈ લેશે, ને મને કાંઈ મળશે નહીં. એ કરતાં આ ધનમાંથી વાણિયાને અરધો ભાગ આપું તોપણ મારી પાસે ઘણું ધન રહેશે. એમ ધારીને એ કુંભારે તે વાણિયાને કહ્યું કે, શેઠ, તમારો આ ધનમાં અરધો ભાગ છે, માટે તમે આમાંથી અરધું ધન લઈ લો, ને આ વાત કાઢીને કહોશો મા ! એ પ્રમાણે વાણિયાને કુંભારનું મોટું જોવાનો નિયમ રાખવામાંથી પણ ઘણું લાભ થઈ ગયો ને ઘણું ધન મળી ગયું.

આ દાખલો આપીને હરિકથા કરવાવાળાઓ તથા ભગતો એમ સમજાવતા હતા કે, ગધેડાં હાંકનાર જંગલી કુંભારનું મોટું જોવાનો નિયમ રાખવામાંથી પણ કેાઈ વખત જ્યારે આવા ક્ષાયદા થઈ જાય છે ત્યારે જે મહાત્માઓનાં મોઢાં જોવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, દેવનાં દર્શન કરવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, માળા ફેરવવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, સત્સંગમાં જવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, હમેશાં દાન આપવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, સમજપૂર્વક પ્રત કરવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, પરમાર્થનાં કામો કરવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, સંતોની સેવા કરવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાનો નિયમ રાખ્યો હોય, તો એથી આગળ જતાં કેટલા બધા ક્ષાયદા થઈ જાય, તે વિચારવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. માટે જેનાથી બની શકે તેણે કાંઈક પણ નાના કે મોટા જેવા પાળી શકાય તેવા ધર્મને અનુસરતા

નિયમો લેવા જોઈએ, અને એ નિયમો પોતાની સ્થિતિને બંધબેસતા થાય તેવા હોવા જોઈએ, તથા દેશકાળ સામે જોઈને જે નિયમો લેવાની જરૂર હોય તેવા નિયમો લેવા જોઈએ, અને જે નિયમો લેવાથી આપણું પોતાનું બહુ થાય, તથા બીજા ઘણા જણનું બહુ થાય તેવા નિયમો લેવા જોઈએ. જો એવા નિયમો લીધા હોય અને તે નિયમો વિધિપૂર્વક ને શ્રદ્ધા તથા દૃઢતાપૂર્વક પળાતા હોય તો આગળ જતાં તેનાથી જરૂર જરૂર ને જરૂર ફાયદો અવશ્યમેવ થાય છે. કેટલીક વખત એમ પણ બને છે કે, કેટલીક જાતના નિયમોના ફાયદા પ્રત્યક્ષ રીતે જેવા જોઈએ તેવા દેખાતા નથી, છતાં પણ જો વિચાર કરીએ તો તેના અદૃશ્ય ફાયદાઓ જ્ઞાનદંષ્ટિવાળાંઓ જોઈ શકે છે. માટે કદી શરૂઆતમાં આપણને નિયમોના ફાયદાઓ સીધી રીતે પૂરેપૂરા ન દેખાય તોપણ નિયમો પાળવા જોઈએ. કારણ કે યોગ્ય નિયમોથી જરૂર ફાયદા થાય છે. માટે ઓ હરિજનો ! તમારાથી બની શકે તેવા સારા નિયમો લેવાની ને તે પાળવાની તજવીજ રાખજો, એજ અમારી વિનંતિ છે.

૮૧ : નિયમો પાળવાથી કેટલું બધું કામ થઈ જાય છે તેનો ખુલાસો

['શ્વર્ગ'નો આનંદ' નં. ૬૭]

એક સંત હરિજનોને એમ સમજાવતા હતા કે, ભાઈઓ, ધર્મના રસ્તામાં આગળ વધવા માટે તમારાથી બની શકે તેવા કોઈ પણ જાતના નિયમો પાળવા જોઈએ. કારણ કે નિયમ એ બહુ મોટી વસ્તુ છે. નિયમથી મુશ્કેલ બાબતો પણ બહુ સહેલી થઈ પડે છે, અને નિયમથી અલબ્ધ લાભ મળી શકે છે. આવું નિયમમાં બળ છે, કારણ કે દુનિયા નિયમને આધારે રહેલી છે. ચંદ્ર સૂર્ય પ્રભુના નિયમ પ્રમાણે ચાલે છે. પવન અને અગ્નિ પ્રભુના નિયમ પ્રમાણે પોતપોતાનું કામ કરે છે. આકાશના તારાઓનો નિયમ પ્રમાણે ઉદય અસ્ત થાય છે. સમુદ્રમાં ભરતી ઓટ નિયમ પ્રમાણે થાય છે. દુનિયામાં શરદી ગરમી, કુદરતના ચોક્કસ નિયમો પ્રમાણે થાય છે. ઝાઝામાં ફળફૂલ નિયમો

પ્રમાણે થાય છે, અને આપણા શરીરના ફેરફારો પણ શરીર-શાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણે થાય છે. આવી રીતે બ્રહ્માંડની દરેક મોટી તેમ જ નાની વસ્તુ નિયમોને આધીન છે. તે જ પ્રમાણે ધર્મની બાબતમાં પણ નિયમોથી ઘણું કામ થઈ જાય છે. નિયમોના આટલા બધા ફાયદા છતાં પણ કેટલીક વખત કેટલીક જાતના નિયમો પાળવાથી, પાળનારને તકલીફ થાય છે, અને કેટલીક જાતના નિયમો એવા હોય છે કે, જે આપણા ખ્યાલમાં પણ ઊતરી શકતા નથી. છતાં પણ એવા નિયમો પાળવાથી પણ પરિણામે ઘણો લાભ થાય છે; અને મુશ્કેલ બાબતો પણ બહુ સહેલી થઈ પડે છે. આ વાત સમજાવવા માટે તે સંત એમ કહેતા હતા કે,

એક દોઢિયાવાળી ટિકિટને માટે નામદાર ઇંગ્લેન્ડ સરકારે એવો નિયમ ઠરાવેલો છે કે, આખા હિંદુસ્તાનમાં કોઈ પણ ઠેકાણે એક દોઢિયાનું કાર્ડ* પોસ્ટખાતું પહોંચાડી શકે. આ નિયમને લીધે રંજુનથી એક દોઢિયામાં દારકા કાગળ પહોંચી જાય છે, અને રામેશ્વરથી બદ્રીનારાયણ સુધી એક દોઢિયામાં કાગળ પહોંચી જાય છે. હવે એ જ કાર્ડને એક ઘેરથી બીજે ઘેર પોસ્ટમાં મોકલવું હોય અગર ગામમાં ને ગામમાં મોકલવું હોય તોપણ એક દોઢિયું પડે છે. એ જોઈને તર્ક કરનારાઓને એમ લાગે કે, એક માઈલ કાગળ લઈ જવાનું પણ એક દોઢિયું, અને બે હજાર માઈલ દૂર કાગળ લઈ જવાનું પણ એક દોઢિયું,

* આ લેખ લખાયો ત્યારે આ નિયમ અસ્તિત્વમાં હતો: હાલ તો કાર્ડના ત્રણ દોઢિયાં પડે છે. (સંપાદક)

એ કેમ બને ? એ શું ગેરવ્યાજબી નથી ? પણ જ્યાં નિયમ થયો ત્યાં એવો તર્ક કાંઈ કામ લાગે નહીં. તેમ જ ધર્મની ખાતમાં પણ એવા ઘણા નિયમો છે કે, જે નિયમો બહુ સહેલાં હોય છે, બહુ સાદા હોય છે, અને બહારથી જોતાં કાંઈ ઊંડી ક્ષીલ્પુરી દેખાય નહીં તેવા હોય છે; છતાં પણ એ નિયમો પાળવાથી અજબ જેવો ફાયદો થઈ જાય છે. કારણ કે, એ નિયમો ધર્મના હોય છે, એ નિયમો આત્માની ઉન્નતિના હોય છે, એ નિયમો મહાત્માઓના બનાવેલા હોય છે, એ નિયમો શાસ્ત્રોએ પસંદ કરેલા હોય છે અને એ નિયમોમાં ભગવાનની ઈચ્છા આવી ગયેલી હોય છે એટલે ધર્મનાં નાના નાના નિયમો પાળવાથી પણ બહુ મોટું ફળ મળી જાય છે, એમાં કાંઈ શક નથી. માટે હે હરિજનો અમારી તમને એ જ ભલામણ છે કે, બની શકે એટલા ધર્મના નિયમો પાળજો ! એટલે આગળ જતાં તમને અણધાર્યો લાભ થઈ જશે, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. માટે ધર્મના નિયમો પાળજો ! ધર્મના નિયમો પાળજો !

૮૨ : નીમીએકાદશીને દિવસે હાલમાં કેવાં નિયમો લેવાય છે તે તો જરા જુઓ !

[' સ્વર્ગના સીડી ભા. ૧ ' પૃ. ૩૨૫]

અષાઠમાં નીમીએકાદશી આવે છે, તે દિવસે ઘણાંએ હરિજનો ચોમાસાના ચાર મહિના સારૂ ઘણી જાતના નિયમો લે છે. જેમકે, કોઈ એક વખત જન્મવાનો નિયમ લે છે. કોઈ ફરાળ કરવાનો નિયમ લે છે. કોઈ હરદોજ સમુદ્રમાં સ્નાન કરવાનો નિયમ લે છે. કોઈ દેવનાં દર્શન કર્યા વિના જન્મવું નહીં એવો નિયમ લે છે. કોઈ સૂરજનાં દર્શન કર્યા વિના જન્મવું નહીં એવો નિયમ લે છે. કોઈ ચોમાસાના ચાર મહિના સુધી મુસાફરી કરવી નહીં એવો નિયમ લે છે. કોઈ જન્મતી વખત મુનિવ્રત રાખવાનો નિયમ લે છે. કોઈ ઘોડા ઉપર કે ગાડીમાં બેસવું નહીં એવો નિયમ લે છે. કોઈ કાંઈ યજ્ઞ વસ્તુ ખાતી વખત પ્રભુનું નામ લીધા પછી જ તે ખાવું કે પીવું એવો નિયમ લે છે. કોઈ હરદોજ પ્રાદક્ષિણે સીધું આપવાનો નિયમ લે છે. કોઈ પ્રાદક્ષિણે હરદોજ વાટકો કે કળશે આપવાનો નિયમ લે છે. કોઈ કેળનાં કે ખાખરાનાં પાનની પત્રાવળીમાં જન્મવાનો નિયમ લે છે. કોઈ હરદોજ ગીતાનો કે ભાગવતનો એક એક અધ્યાય વાંચવો એવો નિયમ લે છે. કોઈ હમેશાં ટાંઢે પાણીએ નહાવું એવો નિયમ લે છે. કોઈ ચોમાસામાં રીંગણાં, બટેટાં, કોહોળું, બાજી વગેરે કેટલીક જાતનાં શાક ખાવાં એવો નિયમ લે છે. કોઈ એક જ અન્ન ખાઈને

એવો નિયમ લે છે. કોઈ મીઠું (નીમક) ન ખાવું એવો નિયમ લે છે, અને કોઈ સોમવાર કે શનિવારનાં એકટાણાં કરવાનો નિયમ લે છે. આવી આવી ઘણી જાતના નાના નાના નિયમો લેવાય છે, અને તે બધા નિયમો ઘણું કરીને બાયડીઓ વધારે લે છે પણ એ નિયમો પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ છે કે નહીં? એ નિયમોથી પોતાનાં 'દુ'બની સગવડો સચવાય છે કે નહીં? એ નિયમથી પોતાની ત દુરસ્તી સારી રહે છે કે નહીં? એ નિયમથી કાંઈ સંગીન લાભ થાય છે કે નહીં? એ નિયમો હાલના દેશકાળમાં અનુકૂળ આવી શકે તેવા છે કે નહીં? અને એ નિયમોથી પોતાને ક્ષાયદો થાય છે કે નુકસાન થાય છે એનો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના દેખાદેખીને લીધે, ચાલતા આવેલા રિવાજને લીધે, તથા બધાં કાંઈક કરે છે માટે મારે પણ કરવું જોઈએ, એવા વિચારથી જ ઘણી બાઈઓ કેટલીક જાતના નિયમો લે છે, અને તેમાં ઘણી વખત ઊલટી અગવડમાં આવી પડે છે જેમકે, સમુદ્રમાં કે નદીએ સ્નાન કરવાનો નિયમ લીધો હોય, પણ એમાસાના દિવસો હોય તેથી વરસાદમાં ભીંજતે ભીંજતે ગાઉ અર્ધો ગાઉ જાય તેથી ઊલટાં માંદાં પડી જાય છે, અને તેમ છતાં હક પકડી રાખે તેથી મંદવાડ વધતો જાય છે, અને તેમાંથી વખત જતા વધારે ખરાબી થાય છે. ફરાજ કરવાનો નિયમ લીધો હોય પણ ઘણી વખત ઘણી જગ્યાએ જોઈતી ફરાજની વસ્તુઓ મળી શકતી નથી, તથા ઘણી બાઈઓ પાસે ફરાજ માટે છૂટથી પૈસા ખરચવાની સગવડો હોતી નથી, તેથી વારંવાર નહીં પચે તેવી ચીજો ખાઈ લે છે, અને તેથી ઘણી બાઈઓ જ્યારે ત્યારે માંદી પડ્યા કરે છે, અને બીજા પણ

ઘણાંએ ખાવા પીવાના અગવડભર્યા નિયમો રાખવાથી સ્ત્રીઓની પોતાની તથા ખાસ કરીને તેઓને ધાવતાં ષાઝ્યાંઓની તંદુરસ્તી ખગડે છે; એટલું જ નહીં પણ કોઈ કોઈ જાતના નિયમ તેઓની માને, સામુને કે વરને પગંદ ન હોય તેથી વારંવાર ઘરમાં ને કુટુંબમાં કલેશ થયા કરે છે. છતાં પણ આપણી અજ્ઞાન બહેનો એવા નાના નાના બહારના નિયમો ઉપર બહુ ભાર મૂક્યા કરે છે, અને દેશકાળ જોયા વિના તથા પોતાની શક્તિ સમજ્યા વિના નિયમો લે છે, તેથી એવા નિયમોના જે ફાયદા મળવા જોઈએ તે તેઓને મળી શકતા નથી માટે નીમીએકાદશીને દિવસે આપણી અજ્ઞાન બહેનો નાના નાના અગવડભર્યા નિયમો લે છે તેને બદલે આપણે પોતે જમાનાને અનુસરતા અગવડભર્યા મોટા નિયમો લેવા જોઈએ જેમકે,

હાલમાં આપણા દેશને કેવી જાતની પ્રતિજ્ઞાની

જરૂર છે ?

કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે હું મારા દેશમાં ફલાણી જાતનો નવો હુન્નર દાખલ કરીશ, અને એ હુન્નર દાખલ કરી શકું નહીં ત્યાં સુધી હું મારું લગ્ન કરીશ નહીં. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા બંધુઓ બહુ અજ્ઞાન છે, માટે તેઓને કેળવણી આપવા પાછળ હું મારી જિંદગી ગાળીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા દેશના લોકો ઉપર પરદેશમાં બૂલમ થાય છે, તે જૂલમ મટાડવાના ઉપાયો લેવામાં હું મારું બધું ધન ખર્ચીશ કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે હું મારા દેશનો વેપાર વધારવામાં મારું સર્વસ્વ અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ

કે, હું નાતોનાં બંધનો તોડવાના પ્રયત્નો કરવામાં મારી જિંદગી ગાળીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા દેશની પ્રજામાં બહાદુરી વધે એવા ઉપાયો કરવામાં હું મારી જિંદગી અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, ધરસંસારી ખોટા રિવાજો તોડવાનું હું પ્રથમ મારે ઘેરથી શરૂ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા બંધુઓને પરદેશ મોકલવાનો રસ્તો ખુલ્લો કરવામાં હું મારી જિંદગી ગાળીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારી વિધવા બહેનોની જિંદગી સુધારવામાં હું મારી જિંદગી અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે મારા દેશના ગરીબ ખેડૂતોને સુધારવામાં હું મારી જિંદગી ગાળીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, આપણા દેશના વટલી ગયેલા આપણા ગરીબ અજ્ઞાન બંધુઓને પાછા આપણા ધર્મમાં લેવામાં હું મારું ધન ખર્ચીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, રાજા-પ્રજાનો સંબંધ વધારે સારો થાય માટે અમલદારોનો જૂલમ તોડવા સારૂ કાયદાની રીતે લડત ચલાવવામાં હું મારી જિંદગી ગાળીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, આપણા ધર્મ ઉપર જે કાટ ચડી ગયો છે તે આપણા ધર્મના હાથ પગ જે બંધાઈ ગયા છે તે સુધારવામાં ને આપણા ધર્મને પાછો તેના અસલ ઉદાર સ્વરૂપમાં લાવવામાં હું મારું સર્વસ્વ અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, આપણા દેશમાં નવી નવી જાતનાં કૃષો ને નવી જાતનાં રૂ વગેરે ઉગાડવા માટે ગરીબ ખેડૂતોને મફત ખી પૂરાં પાડવામાં હું મારી બધી હોલત અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે,

નાવારસ, નિરાધાર, ગરીબ, રખડતાં છોકરાંઓને સુધારવામાં હું મારી જિંદગી અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા દેશમાં ને મારી સ્વભાષામાં હુન્નરકળાનાં પુસ્તકો રચાવવામાં હું મારું ધન ખર્ચીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, ગરીબોને સારું ને સસ્તું વાંચન પૂરું પાડવામાં હું મારું બધું ધન અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ, કે અમારી નાતમાં પરદેશ જવાનો રિવાજ નથી પણ હું મારા છોકરાઓને નવા નવા હુન્નરો શીખવા માટે પરદેશ મોકલીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા દેશનાં જનવરોને મરતાં બચાવવામાં ને તેઓની આલાદ સુધારવામાં હું મારી જિંદગી અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, દુકાળને વખતે ગરીબોને મદદ કરવામાં હું મારું બધું ધન અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, મારા બંધુઓમાં સ્વદેશાભિમાન જગાડવામાં હું મારી જિંદગી ગાળીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, છેલ્લી વસ્તીગણતરી પ્રમાણે હિંદુસ્થાનમાં બાવન લાખ બાવાઓ છે, તેઓને સુધારવા માટે હું મારું બધું ધન અર્પણ કરીશ. કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, ઊંચ વર્ણના લોકો જેને અડતાં પણ અસહ્ય જાય એવા સાડાચાર કરોડ અતિશૂદ્ર હિંદુસ્થાનમાં છે, અને તે બધા બહુ જ ગરીબ ને તદ્દન અજ્ઞાન છે, તેઓને સુધારવામાં હું મારું સર્વસ્વ અર્પણ કરીશ. અને આપણા દેશમાં હજી સેંકડે એક પણ સ્ત્રી ભણેલી નથી, માટે ઘણા લોકોએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે, આપણા દેશમાં સ્ત્રી કેળવણી

વધારવામાં અમે અમારું સર્વસ્વ અર્પણ કરીશું; એટલું જ નહીં પણ જો જરૂર પડે તો દેશના કલ્યાણને અર્થે અમે અમારા પ્રાણ આપવા પણ તૈયાર છીએ. આવી જાતની પ્રતિજ્ઞા લેનારાં માણસો અત્યારે આપણા દેશને જોઈએ છે. જો એવાં થોડાંક માણસો પ્રતિજ્ઞા લેવા તૈયાર થાય, જો એવાં થોડાંક માણસો પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપવા તૈયાર થાય, અને જો એવાં થોડાંક માણસો દેહ પાતયામિ કિંવા અર્થ સાધયામિ કરીને દેશના કલ્યાણનાં કામોમાં કમર કસીને જિલાં રહે તો થોડા જ વખતમાં આપણા દેશની દશા બદલાઈ જાય, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. અરે ! જે દેશમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લીધેલાં માણસો હોય તે દેશમાં નમાલાપણું કેમ રહી શકે ? તે દેશમાં ઠરિદ્રતા કેમ રહી શકે ? તે દેશમાં પરાધીનતા કેમ રહી શકે ? તે દેશમાં જૂલમ કેમ રહી શકે ? તે દેશની પ્રજાનો તિરસ્કાર કેમ થઈ શકે ? અને તે દેશમાં દુઃખ કેમ રહી શકે ? કદી પણ રહી શકે જ નહીં. પણ અફસોસ કે એવી પ્રતિજ્ઞાવાળાં માણસો ક્યાં છે ? એવી પ્રતિજ્ઞાવાળાં માણસો હોય તો આપણા દેશની આવી દુર્દશા કેમ હોય ? અને આપણા લોકોની આવી અધમ દશા કેમ હોય ? ન જ હોય.

માટે હવે આપણે આપણા તહેવારોના મૂળ હેતુએ અમલને નીમીએકાદશીના જિવસે ઉપર જણાવ્યા મુજબના નિયમો લેવા જોઈએ. જો એવા નિયમો લઈએ તો થોડા જ વખતની અંદર આપણી પોતાની અને આપણા દેશની ઉન્નતિ થઈ શકે, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. માટે પ્રાર્થના કરો કે હે પરમકૃપણુ પિતા પરમાત્મા આવી જાતની પ્રતિજ્ઞા લેવાની અમને સદ્ગુણિ આપ, અને એ પ્રતિજ્ઞાઓ પાળવાનું બળ આપ, બળ આપ !

૧૧

પાપ અને પાપીઓ

૮૩ : ઇશ્વરના હુકમની વિરુદ્ધ ચાલનારાં પાપીઓની જાતો

['સ્વર્ગ'નું વિમાન' નં. ૧૩૧]

જેમ પાપ ઘણી જાતનાં છે, તેમ તે પાપ કરનારાં પાપી-ઓની જાત પણ ઘણા પ્રકારની છે. જેમકે કોઈ પોતાની મૂર્ખાઈને લીધે પાપ કરે છે, કોઈ પાપ કરીને કુલાય છે, કોઈ અતિ દુઃખી થઈ જાય તોપણ પાપ કર્યા કરે છે, કોઈ સમજતાં છતાં પણ પાપ કરે છે, અને કોઈ તો આંકેલા ખૂંટિયાની પેઠે મસ્ત બનીને બેપરવાઈથી પાપમાં જ જિંદગી ગાળે છે.

એ સર્વે પાપીઓના, જ્ઞાનીઓએ નીચે પ્રમાણે પાંચ વર્ગ પાડેલા છે:—

૧ મૂરખ-પાપી, ૨ અભિમાની-પાપી, ૩ હઠીલો-પાપી, ૪ જ્ઞાની-પાપી, ૫ ઇશ્વરે છૂટો મૂકેલો-પાપી. એ પાપીઓને ઓળખવા માટે તથા પાપનું સ્વરૂપ સમજી તેથી બચવા માટે એ બધા પ્રકારનાં પાપીઓની ટંક હકીકત આપણે જાણવી જોઈએ.

મૂરખ-પાપી

મૂરખ-પાપી તે કે જે પારકો માલ રાખીને રાજ થાય છે, પણ સમજતો નથી કે એ કેમ પચી શકશે ? યાદ રાખજો કે કસાયેલું ખાય તેને ઓકવું જ પડે છે, તેમ જ જે મૂરખો પારકાના હરામના માલ ખાઈને રાજ થાય તેને પણ ઓકવું જ પડશે; એટલે કે ખાધેલું વ્યાજ સાથે પાછું આપવું પડશે. હરામનું ખાવું તે કસાયેલું ખાવા બરોબર છે. ખાતી વખત દૂધપાક બહુ મીઠો લાગે, પણ જો તેમાં માખી આવી ગઈ હોય તો માત્ર ખાધેલો દૂધપાક જ ઓકવો પડે છે એમ નહીં, પણ સાથે મહિના બે મહિના સુધીની શક્તિને પણ ઓકી નાંખવી પડે છે; તેમ જ પારકાનો માલ ખાવો એ હાલમાં આપણને દૂધપાક જેવો લાગે છે પણ તેમાં પાપરૂપી માખી છે, તે એ પારકા માલને પચવા નહીં દે એમ જે સમજતા નથી ને પાપ કરે છે તે મૂરખ-પાપી છે.

અભિમાની-પાપી

અભિમાની-પાપી તે કે જે પાપ કરીને કુલાય. તેને કસાઈ ના જાડા થયેલા બકરા જેવો સમજવો. કસાઈના બકરાનો પેટે પાપીનું કુલણુપણું પણ તે અભિમાનીના નાશને માટે જ હોય છે. આવા અભિમાની-પાપી કોઈક જ હોય છે એમ સમજવું નહીં. આપણે પણ તેવા જ છીએ. આપણે પણ કોઈની નિન્દા કરીને, કોઈને માર મારીને, કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકીને, કોઈનું અપમાન કરીને અને કોઈને કઠોડે ચડાવી દઈને

મનમાં કુલાઈએ છીએ, અને બીજાંઓ પાસે એવી જાતનાં પરાક્રમેનાં આપણે ખુશી થઈને વખાણ કરીએ છીએ; પણ આપણે સમજતાં નથી કે, એવી રીતનાં પ્રભુને નહીં ગમે તેવાં કામો કરવાં એ પરાક્રમ નથી પણ પાપ છે. એવાં પાપીઓને શાસ્ત્રમાં અભિમાની-પાપી કહેલાં છે. એક તો અભિમાન જ પાપ છે, અને બીજું એ કે પાપનું અભિમાન કરવું એ પાપનું પણ પાપ છે, એટલે તે સૌથી વધુ ખરાબ છે. કદાચ ન ચાલતે અથવા ભૂલ્યે ચૂક્યે આપણાથી પાપ થઈ જાય તો તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ; કારણ કે પશ્ચાત્તાપની આગથી પાપની સખ્તાઈ પીગળી શકે છે, પણ પાપનું અભિમાન કરી તેને ઘેવડું બનાવવું નહીં જોઈએ અને પાપનાં કામોથી કુલાઈ-ને ઠસાઈના બકરા જેવું નહીં બનવું જોઈએ. એટલું બને તો પણ અરધાં પાપ ઓછાં કરી શકાય છે. માટે ભાઈઓ ! પાપનું અભિમાન ન કરો !

હકીલો-પાપી

પોતાના પાપથી પોતે હુઃખ પામે, તે નજરે જુએ, અને મનમાં સમજે, તોપણ પાપને છોડે નહીં, તે હકીલો-પાપી કહેવાય છે. જેમ કે મધને બહુ ગરમ કરેલું હોય તોપણ રીંછ તેમાં મોડું જાળે છે. મોડું દાઝાં જાય, હેરાન થાય, ને ઠંકઠા મારવા પડે તોપણ તેમાં મોડું ઘાલે છે. એક વાર દાઝે તોપણ તેથી અટકતું નથી; વળી પાછું મોડું જાળે છે, એવી જ રીતે હકીલાં પાપીઓ પણ પોતાના પાપથી હેરાન થાય તોપણ પોતાની પાપી હઠ છોડતાં નથી. જુગારીઓ જાણે છે કે, જુગાર રમ-

વાથી ખરાબી થાય છે, તોપણ તેઓ જુગારને છોડતા નથી. વ્યભિચારીઓ જુઓ છે, સમજે છે, ને અનુભવે છે કે, વ્યભિચારથી આપણા ઢેહની, આખરૂની, તથા પૈસાની ખરાબી થાય છે, અને ઇશ્વરથી વિમુખ થવાય છે, તોપણ વ્યભિચાર છોડતાં નથી. દારૂડિયાઓ જાણે છે કે દારૂની લતથી પૈસાની તથા શરીરની અને મનની મોટી ખરાબી થાય છે, અને લાજ આખરૂનું તથા ઇશ્વરી જ્ઞાનનું સત્યાનાશ વળે છે, તોપણ તેઓ દારૂને છોડી શકતા નથી. નાતોના આગેવાન શેઠિયાઓ અને પટેલિયાઓ સમજે છે કે, અચ્છ ઘણીએ બાળતો ગેરવાજબી કરીએ છીએ, અમારા લાગવગનો તથા સત્તાનો ગેરઉપયોગ કરીએ છીએ, અને ઘણાએ ગરીબ નાતીલાઓ તથા ઘણીએ રાંડીરાંઠાના નિસાસા લઇએ છીએ, તોપણ તેઓ પોતાની શેઠાઈની કે પટેલાઈની મમત છોડતા નથી. લોલિયાઓ સમજે છે ને જુઓ છે કે આજ દિવસ મુઘી આ દુનિયામાંથી ડોઢપણ પોતાની સાથે ધૂળની એક ચપટી પણ લઇ ગયું નથી, અને લઇ જવાનું પણ નથી, તોપણ તેઓ લોભને છોડી શકતા નથી; કારણ કે તેઓ હકીલા-પાપી છે. પોતાની નજીવી મમતો સાડ પાપને વળગી રહે છે, એવા હકીલા-પાપી ન થવાય તે સંભાળજો !

જ્ઞાની-પાપી

દીવો લઇને કૂવામાં પડે તે જ્ઞાની-પાપી કહેવાય છે. આપણી પેઠે સાંભળે બધું, સમજે બધું, પણ કરે કાંઈ નહીં, તે જ્ઞાની પાપી કહેવાય છે. એવાં માણસો વાતો બહુ મોટી મોટી કરે છે, ઉપદેશ પણ બહુ આપે છે, ઉપર ઉપરથી દેખાવ પણ

સારો સારો કરે છે, પણ અંતરમાં તો ઢમઢોલ ને માંહી પોલ જ હોય છે. બીજાંઓ તો અંધારાને લીધે કૂવામાં પડે છે પણ જ્ઞાની-પાપી તો પોતાના હાથમાં મસાલ લઇને કૂવામાં પડે છે. બીજાંઓ તો અજ્ઞાનથી, ખરાબ સંજોગથી, કે અકસ્માતથી બૂદ્ધિ ચૂક્યે મરે છે, પણ જ્ઞાની-પાપી તો જાણે ખાસ આપઘાત કરે છે. બીજાં પાપીઓમાં ને જ્ઞાની-પાપીમાં જે લેદ છે તે એ જ કે, જ્ઞાની-પાપીઓ તો આંધળાં જેવાં છે ને તેમનું જ્ઞાન તે તેઓના હાથમાં મસાલ જેવું છે. પણ આંધળાને પોતાના હાથમાંની મસાલ જેમ કામ આવતી નથી, તેમ જ્ઞાની-પાપીને પોતાનું જ્ઞાન પણ કામ આવતું નથી; કારણ કે જે જ્ઞાન વડે પાપથી બચવું જોઈએ, તે જ જ્ઞાનથી તેઓ વધારે પાપ કરે છે. સમજ્યા છતાં, જ્ઞાન છતાં માણસો કેમ પાપ કરે છે એ એક મોટો સવાલ છે; પણ તેને માટે મહાત્માઓએ કહેલું છે કે, જ્ઞાન છે તે બંને બાજુથી ધારવાળી તરવાર જેવું છે. તેથી આપણાં બંધન પણ કપાય છે, અને તેથી આપણું માથું પણ કપાય છે. જ્ઞાનની તરવારનો કેમ ઉપયોગ કરવો એ તેના વાપરનારના હાથમાં છે. લકત લોકો જ્ઞાનની તરવારથી પોતાનાં કર્મના બંધનને કાપી નાંખે છે અને જ્ઞાની-પાપીઓ જ્ઞાનની તરવારથી પોતાના જ હૃદયમાં જખમ પાડે છે. જ્ઞાની-લકતોમાં ને જ્ઞાની-પાપીઓમાં એ જ લેદ છે કે, જ્ઞાની-લકત તરતો જાય છે, ને જ્ઞાની-પાપી ડબતો જાય છે. માટે લાકડો ! મૂરખ રહી જવાય તો ફિકર નહીં, પણ જ્ઞાની-પાપી ન થવાય એ સંભાળજો !

ઇશ્વરે છૂટાં મૂકેલાં પાપી

જે દરેક પ્રકારના પાપ કરે છે, જે કોઈ પણ પ્રકારનાં પાપ કરવાથી અચકાતો નથી, જેને પાપનો મુદ્દલ ત્રાસ લાગતો નથી, અને જે પાપ કરવામાં પાછું વાળાંને લેતો નથી, તથા સારું નરસું સમજવાની જેની લાગણી મરત ગયેલી હોય છે, તેને સાધુઓ ઇશ્વરે છૂટો મૂકેલો પાપી કહે છે. પ્રભુની દયામાંથી નીકળી ગયેલા જીવને ઇશ્વરે છૂટો મૂકેલો પાપી કહેવામાં આવે છે પ્રભુની સામાન્ય દયામાંથી તો કોઈ નીકળી શકતું નથી, પણ જીવો ઉપર, અને તેમાં પણ મનુષ્ય-જાત ઉપર ઇશ્વરની વિશેષ દયા છે; ભક્તજન ઉપર તો ખાસ વિશેષ દયા છે. જો વિશેષ દયામાંથી ઇશ્વરે છૂટાં મૂકેલાં પાપી નીકળી જાય છે; કારણ કે મૂર્ખ—પાપી, અભિમાની—પાપી, હઠીલો—પાપી, ને જ્ઞાની—પાપી તો ચાકસ પ્રકારનાં જ પાપો કરે છે, પણ ઇશ્વરે છૂટો મૂકેલો પાપી તો બિનધડક દરેક પ્રકારનાં અઘોર પાપો કરે છે અને તે માટે કદી પણ તેને પશ્ચાત્તાપ થતો નથી; અથવા કોઈ પણ ચીજથી તે સુધરતો નથી. આવો મોટો પાપી પાછો વ્યવહારમાં સુખી હોય છે, તેથી સૌ લોકોને જાહુ અન્યયની લાગે છે, અને ઘણાં માણસો વારે વારે એમ પૂછ્યા કરે છે કે, “ધર્મીને ઘેર ધાડ, ને કસાઈને ઘેર કુશળ” કેમ હોય ? એના જવાબમાં સાધુઓ કહે છે કે પ્રભુની દયામાંથી નીકળી ગયેલા પાપી માણસને તેના પૂર્વેનાં સારાં કર્મોનું ફળ પણ પ્રભુ એ જ વખતે આપી દે છે, એટલે તેને માટે નરકનો રસ્તો સાવ ખુલ્લો થઈ જાય

છે. આ ભવનાં કે આગલા ભવનાં તથા વડીલોનાં સારાં કર્મો
એ નરકના રસ્તામાં અડચણકારક છે. માટે એવા નારકી
જીવોને પ્રભુ તેમનાં કર્મનું ક્ષણ રોકડું જ ચૂકાવી દે છે, કે
જેથી તેને ઝડઝટ સીધો નરકમાં મોકલી દેવાય. આવા
પ્રભુની દયામાંથી નીકળી ગયેલા જીવોને ધ્રુવર છૂટાં મૂકેલાં
પાપી કહેવામાં આવે છે. એ જીવોને મોટામાં મોટી શિક્ષા
થવાની છે; એટલે હાલમાં પ્રભુ તેને નાનાં શિક્ષા કરતો નથી,
તેથી તેઓ પોતાનાં પાપમાં જ મસ્ત બનેલાં રહે છે; અને
દુનિયાની, ધર્મનાં, તથા ધ્રુવરની દરકાર કરતા નથી. આવા
ધ્રુવર છૂટાં મૂકેલાં પાપીઓ તે દુનિયામાં જીવતા જમદૂતો
જેવાં છે. પણ આપણી ઉપર ધ્રુવરનો દયા છે કે એવા કોઈક
જ હોય છે; અને આપણે ઇચ્છીશું કે પ્રભુની કૃપાથી એવા
કોઈ પણ ન થાય.

૮૪ : રોગ મટાડવાનો એક અકસીર ઉપાય

[' સ્વર્ગની સડક ' પૃ. ૧૬૮]

કેઈ પણ જાતનો રોગ મટાડવા માટે આપણે જ્યારે કેઈ સારા વૈદની સલાહ લઈએ છીએ ત્યારે તે મુખ્ય બે ઉપાય બતાવે છે. પહેલું એ કે કરી પાળવી, અને બીજું એ કે દવા ખાવી. હવે કરી પાળવાની બાબતમાં આપણે જાણીએ છીએ કે, કેઈ દરદીને તેલ મરચું ખાવાની ના પાડવામાં આવે છે, કેઈ દરદીને સાકર ખાવાની ના પાડવામાં આવે છે, કેઈ દરદીને ઘી ખાવાની ના પાડવામાં આવે છે, કેઈ દરદીને દૂધ પીવાની ના પાડવામાં આવે છે, અને કેઈ દરદીને દહીં છાશ વગેરે ખટાશવાળી ચીજો ખાવાની ના પાડવામાં આવે છે. આવી આવી જાતની ખાવાપીવાની કરી પાળવાની વાતો આપણે જાણીએ છીએ. પણ એ સિવાય બીજી કેટલીક માનસિક જાતની કરી પાળવાની હોય છે, એ વાત બધા દરદીઓ કે વૈદો જાણતા નથી, પણ એ તો જે આગળ વધેલા સંતો હોય કે સાચા ગુરુઓ હોય, અગર મનુષ્યપ્રકૃતિના અનુભવી વૈદો હોય તેઓ

જ એ વાતો જાણી શકે છે, અને યાદ રાખજો કે, ખાવાપીવાની બહારની કરી પાળવી એ તો બહુ જ નાનકડી વાત છે, અને એથી તો બહુ જ થોડો ફાયદો થઈ શકે છે. પણ જે સાચી વાત છે, જે સુદાની વાત છે, અને જેથી જલદી ફાયદો થઈ શકે તેમ છે, તે કરી તો કાંઈક જુદી જ છે. માટે સંતો એમ કહે છે કે—

જે માણસની ઉપર તમોને વેર હોય, જે માણસનું તમે ખૂણું ધમ્મતા હો, જે માણસ તમારા મનમાં વારે વારે ખટક્યા કરતો હોય, અને જે અણુગમતો માણસ તમારી નજર આગળ તર્યા કરતો હોય તે માણસને—તે તમારા દુશ્મનને જો તમે માફ કરો અને તેની સાથેનું વેર તણ દો તો તુરત જ તમારો રોગ મટવા માંડે છે, અને પ્રથમના કરતાં મંદવાઠમાં પણ તમે ઘણા વધારે શાન્તિથી રહી શકો છો. પણ દુશ્મનને માફ કરવાની કરી પાળવી એ વાત બહુ મુશ્કેલ છે, તેમ જ જો કરી પાળતા આવડે તો તેના ફાયદા પણ બહુ મોટા છે. આ સિવાય આવી જ જાતની બીજી પણ એક કરી પાળવાની હોય છે, અને તે એ કે, જુદા જુદા માણસમાં ગુપ્ત રીતે જુદી જુદી જાતનાં મોટાં મોટાં પાપ રહેલાં હોય છે. જેમકે કોઈમાં ચોરી કરવાનું પાપ હોય છે, કોઈમાં વ્યભિચારનું પાપ હોય છે, કોઈમાં જૂઠું બોલવાનું પાપ હોય છે, કોઈમાં લોભનું પાપ હોય છે, કોઈમાં ક્રોધનું પાપ હોય છે, અને કોઈમાં અદેખાઈનું પાપ હોય છે. આવી રીતે જુદાં જુદાં માણસોમાં જુદાં જુદાં ગુપ્ત પાપો રહેલાં હોય છે. તેમાંથી જે જાતના પાપમાં પોતે,

ફસાયેલા હોય તે જાતનું પાપ તજી દેવાની પોતાના મંદવાડ વખતે પ્રતિજ્ઞા કરે તો તેથી તેને મંદવાડ વખતે બહુ મોટો દિલાસો મળી જાય છે, અને તે શાન્તિમાં રહી શકે છે, તથા તેનો રોગ બહુ જલદીથી મટવા માંડે છે. પણ તેમાં શરત એ કે, પાપ તજવાની કરી પાળવી જોઈએ, અને એ માટે પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ, તથા એ પ્રતિજ્ઞા આખી જિંદગી સુધી પાળવી જોઈએ. જો એમ કરી શકાય તો મંદવાડ વખતે બહુ શાન્તિ મેળવી શકાય છે. માટે જેનાથી બની શકે તેણે આ સત્યને કુદરતી ઉપાયે અજમાવવાની કોશિશ કરવી જોઈએ, અને તેમાંથી મળતા મહાન લાભો લેવા જોઈએ, તથા આ બાબતો પોતાનાં સર્ગાસ્નેહીઓ અને દોસ્તોને સમજાવવી જોઈએ. કારણ કે એમ કરવામાં પણ બહુ પુણ્ય છે. માટે મંદવાડ વખતે શાન્તિમાં રહેવા સારું પાપ તજવાની પ્રતિજ્ઞા કરો, પાપ તજવાની પ્રતિજ્ઞા કરો !

પુણ્ય કરવાથી પાપ ઠેલાય છે ને તેથી આયુષ્ય વધે છે, એમ આપણા લોકોની માન્યતા છે, તેથી જ્યારે કોઈ માણસો માંદાં પડે છે ત્યારે તેનાં સર્ગાવહાલાંઓ તેને હાથે દાન કરાવવા માંડે છે. જેમકે—તે વખતે ગૌદાન કરે છે, વ્રાદ્મણો જમાડે છે, કુટુંબનાં સર્ગાવહાલાંઓને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરે છે, ગાયોને ઘાસ નખાવે છે, બાળકોને ખાવાનું અપાવે છે, મંદિરોમાં સીધાં તથા પૈસા મોકલાવે છે અને ગુરુની લેટ કાઢે છે. આ બધું કરવામાં મુખ્ય હેતુ એ હોય છે કે, પુણ્ય કરવાથી પાપ ઓછાં થાય છે, અને પાપ ઓછાં થવાથી મંદવાડ અટી જાય છે.

બંધુઓ ! આ કાંઈ નવો વિચાર નથી. પણ એ તો ચાલતો આવેલો જુના વખતનો સિદ્ધાંત છે. માટે એ જ ઉત્તમ સિદ્ધાંતને આધારે મહાન ભગતો કહે છે કે પાપ તજવાથી મંદવાઠ મટી શકે છે, અને પાપ તજવાથી આયુષ્ય વધી શકે છે. માટે પોતાના અંતરમાં રહેલાં ગુપ્ત પાપ તજવાથી અગર જે માણસોએ આપણું ખૂરું કરેલું હોય તેવાં માણસોને માફ કરવાથી મંદવાઠ ઓછો થઈ જાય છે, અને મંદવાઠ વખતે પણ શાન્તિમાં રહી શકાય છે. માટે મંદવાઠ વખતે શાન્તિમાં રહેવા સારૂ ખાસ ચાહીને કેટલીક જાતનાં પાપો તજવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ, કારણ કે સેંકડો દવાઓ જેટલો ફાયદો કરી શકે તે કરતાં પાપ તજવાથી ઘણો જ વધારે ફાયદો થાય છે. માટે જે જલહીથી મંદવાઠને દૂર કરવો હોય અને મંદવાઠ વખતે પણ ખરી શાન્તિ લોગવવી હોય તો જેમ અને તેમ તમારા અંતરમાં રહેલાં પાપને તજવાની પ્રતિજ્ઞા કરો, તથા તમારા દુશ્મનોને માફ કરો, અને તેની સાથે તમારાથી બનતા પરમાર્થ કરો, એટલે બહુ જલહીથી મંદવાઠ મટી શકશે.

૮૫ : આપણાથી અજણુમાં થતાં પાપો વિષે

[' સ્વર્ગની સડક ' નં. ૭૫]

જ્યાં બહુ હવા દે જરૂર જેટલું અજવાણું ન આવતું હોય તેવે ઠંકાણે પોતાના જૂના મહેતાઓને ગેસાડી તેઓની પાસે નામું લખાવ્યા કરવું, અને તેઓની આખોને નુકશાન થાય તેની દરકાર ન કરવી તેનું નામ પાપ છે.

પોતાના કારખાનામાં જે લોકો કામ કરવા આવતા હોય તેવા કારીગરો તથા મજૂરોની તંદુરસ્તીની સંભાળ ન રાખવી અને તેઓને ખરાબ વાતાવરણમાં ઘણીવાર મુઠ્ઠી રહેવાની ફરજ પાડવી તથા તેઓને કામ કરવાની જગ્યામાં સફાઈ ન રાખવી એ એક જાતનું પાપ છે.

આપણી ગાડીના થોડાઓ કે બળદોએ જરૂર જેટલું કામ કરેલું હોય અને તેઓ થાકી ગયા હોય છતાં પણ આપણા થોડાક લાભ સારૂ કરીને તેઓને વારે વારે ગાડીમાં જોડવા અને તેઓના ગળત ઉપરાંત તેઓની પાસેથી કામ લેવું એ એક જાતનું પાપ છે.

આપણા ઘરમાં કેાઈ વિધવા લાલી કે બહેન હોય, તેની પાસે બધો ઢસેડો ઢસડાવ્યા કરવો અને તેમ છતાં તેની થોડી સગવડો પણ સાચવવી નહિ, ને મનમાંથી એમ સમજવું કે, એ આપણું નહિ કરે તો ક્યાં જશે ? ભાવે નહિ કરે તો કભાવે પણ તેને કરવું જ પડશે, માટે આપણે શા માટે તેને કાંઈ વધારે સગવડ કરી આપીએ ? જ્યાં સુધી ચાલે છે ત્યાં સુધી તો ચાલવા દો, એમ સમજીને તેઓને દાબેલાં રાખવાં ને તેઓની પાસે વધારે પડતું કામકાજ કરાવવું એ પણ એક જાતનું પાપ છે.

બહુ સાંકડી જગ્યામાં ઘણાં છોકરાંઓને બેસાડીને બહુ-વવાં, અને થોડાક લાડાના લોભ આડું છોકરાંઓની તાંદુરસ્તીને નુકસાન થવા દેવું તથા તેઓના અભ્યાસમાં અડચણ પડવા દેવી તેનું નામ પાપ છે.

આપણે જાણતા હોઈએ કે ઘરમાં બાયડી માંદી સાજા ચાલ્યા કરે છે, છતાં પણ તેની દવા માટે કાળજી ન રાખીએ, ને ચાલે ત્યાં સુધી તેની પાસે કામકાજ કરાવ્યા કરીએ, ને પછી અંતે તેમાંથી તેની તાંદુરસ્તીને જોખમભરી સ્થિતિમાં લાવી મૂકીએ પણ વખત હોય ત્યાં લગી ચેતીએ નહિ કે તેને કાંઈ સગવડ અપાવીએ નહિ તેનું નામ પાપ છે.

કેટલાક અમલદારો પાસે ઘણાએ ખેડતો તથા બીજા ગરીબ લોકો નાનાં નાનાં કામ માટે વારંવાર ધક્કા ખાયા કરે છે, પણ કેટલાક તલાટીઓ, કારકુનો, તથા બીજાં નાનાં મોટા અમલદારો કેાઈ કેાઈ વખત પોતાના મનમાં એમ સમજે છે

કે, ‘એમાં શું મોટી વાત ? એની ગરજે આવે છે. એવા માણસોની ખાતર અમે શું અમારી સગવડો છોડી દઈએ ?’ એમ સમજીને તેઓની તરફ બેદરકારી રાખવી અને એ લોકો આપણને શું કરી શકે એમ છે ? એમ જાણીને તેઓને ધક્કા પાડ્યા કરવા તેનું નામ પાપ છે.

જે વૈદ્ય કે ડોક્ટર પોતાની પાસે આવેલાં દરદીઓને થોડા વખતમાં આરામ કરી શકે તેમ હોય, તેને બદલે પોતાની ફરજ બજાવવામાં વાર લગાડે, દવા તૈયાર કરવામાં આજકાલ ક્યાં કરે, અને ‘એવા મંદવાડોનું તો એમ જ આવે’ એમ સમજી બેદરકારી રાખ્યા કરે ને પોતાને આશરે પડેલાં દરદીઓ પાસેથી ગેરલાભ લીધા કરે તે એક જાતનું પાપ છે.

કોઈ વકીલે કોઈનો કેસ પોતાના હાથમાં લીધેલો હોય, અને પછી પોતાને બીજો મોટો કેસ મળે, અથવા હવા ખાવા તેડી જનાર કોઈ શેઠિયો, કે મિત્ર મળે, તે રાત્ર પેલા માણસના કેસમાં મુદત નખાવ્યા કરવી, અને કાંઈ કાંઈ બહાનાં કાઢ્યા કરવાં, તથા મનમાંથી એમ સમજવું કે હવે મને કેસ સોંપીને એ માણસ ક્યાં જાય તેમ છે એમ ધારીને તેના કેસ માટે બેદરકારી રાખવી એનું નામ ગેરલાભ લેવો એ છે, અને તે પાપ છે.

રેલવે કે આગબોટમાં જેટલી જગ્યા હોય તે કરતાં વધારે ઉતારોએને ટીકીટ આપવી અને પછી તેઓને ધક્કામુકી કરવા દેવી, તથા તેઓને અગવડમાં મૂકવા, અને મનમાંથી એમ સમજવું કે, એમાં આપણા શું વાંક છે ? એ લોકો

પોતાની ગરજે હેરાન થાય છે, એમ સમજી તેઓની સગવડો તરફ ઘટતું ધ્યાન ન આપવું એનું નામ ગેરલાભ લીધો કહેવાય અને તે પાપ છે.

ચેલાઓ ગુરુનું માન રાખતા હોય, તેઓની સગવડો સાચવતા હોય અને મનમાંથી આશા રાખતા હોય કે, ગુરુ તરફથી કાંઈક ખાસ લાભ મળશે, છતાં પણ ગુરુ પોતાના વૈભવમાં પડ્યા રહે અને મનમાંથી એમ સમજ્યા કરે કે, ‘એની અમને શું ફરકાર છે ? એવા તો ઘણાએ પડ્યા છે. અમે કાંઈ તેઓની ઉપર થોડા જ છીએ ? એવાઓ માટે કોણ માથાકૂટ કરે ? પોતાની ગરજે આવે છે ને આપે છે, એમાં નવાઈ શું કરે છે ? પોતાના ગુરુને નહિ આપે ત્યારે બીજા કોને આપશે ?’ એમ સમજીને તેઓના તરફ બેદરકારી રાખવી તેનું નામ પાપ છે.

ખંધુઓ ! આવી આવી અનેક બાબતોમાં સારાં સારાં માણસો તથા મોટી મોટી કંપનીઓ પણ કેટલીક જાતના ગેરલાભ લઈ લે છે, અને તેમ છતાં ય પાપનું કામ કરીએ છીએ એમ તેઓ જાણતા નથી. માટે એવી જાતની ભૂલ ન થાય તે સંભાળજો અને અજાણ્યમાં થઈ જતાં પાપોની ચોક્કસી રાખજો, તથા એવાં પાપો તરફ તમારા દેનેહીઓનું ધ્યાન ખેંચજો, એ જ અમારી લલામણ છે.

૮૬ : કોઈના અંતરમાં આવેલા ઉત્સાહને
તથા પ્રેમને ઉડાવી દેવો અને તેઓને
નાહિંમત બનાવવા એ બહુ મોટું
પાપ છે

[' સ્વર્ગની સડક ' નં. ૧૮]

અગાઉના વખતમાં જ્યારે લડાઈઓ થતી ત્યારે લશ્કરને
શૂર ચડાવવા માટે ભાટ ચારણો મહાભારતમાંથી બહાદુરીનાં
વર્ણનો ગાઈ સંભળાવતા હતા. અને તે એવી ભક્ષકથી રૂવાઈ
ઊભાં કરનારા સિંધુઠા રાગમાં ગાતા કે, તેથી જે નાહિંમત
હોય તેનામાં પણ એ વખતે હિંમત આવી જતી હતી. એ
સિવાય બહાદુરી વધે ને લડવાનો ભેશ આવે એવી વ્રતનાં
વાજિંત્રો વગાડવામાં આવતાં હતાં. આજે પણ યુરોપિયન
લશ્કરોની સાથે તેઓને હુંશિયાર રાખવા માટે અને તેઓને
બહાદુરી આપવા માટે લશ્કરી બેન્ડ વગાડવામાં આવે છે. ધારણ
કે આ જગતમાં કોઈપણ માણસને ખરે પ્રસંગે હિંમત આપવી
એ બહુ જ મોટી વાત છે.

ઉત્સાહી માણસોના ઉત્સાહને વધારવો, પ્રેમી જનોના પ્રેમને વધારવો, અધ્યાત્મીઓના અધ્યાસને વધારનારી બાળત-માં ટેકો આપવો, અને ધર્મના વિચારોને આગળ વધારવા માટે હિંમત આપવી એ બહુ જ મોટી વાત છે, અને એમાં પ્રભુ બહુ જ રાજ છે. કારણ કે એથી ઘણાં માણસોની જિંદગી સુધરી જાય છે, અને એ બધું માત્ર થોડાક સારા શખ્દો વાપરવાથી થઈ શકે છે, પણ અફસોસ કે આપણાં ઘણાં બાઈબલોને સાચી બાળતોમાં ઉત્સાહ આપવાનો પરમાર્થ કરતાં પણ આવડતું નથી. કદી એટલું ન આવડે તોપણ તે ચાલી શકે, પણ ઘણાં માણસો તો એ કરતાં પણ આગળ વધીને વધારે ગંભીર પાપ કરે છે, અને તે એ કે, જે માણસો હિંમતવાન હોય તેઓને પણ એવાઓ નાહિંમત કર્યા કરે છે, અને લયના વિચારો તેઓના મનમાં દાખલ કર્યા કરે છે. જેમકે કોઈ વિદ્યાર્થીને લણવાની મરજી હોય તો તેને ટેકો આપવાને બદલે કહે છે કે, ‘લણવામાં કાંઈ વળશે નહિ. હવે તો ઘણાંએ લણેલાંઓ થઈ ગયાં છે. હવેના વખતમાં કાંઈ વિદ્યાનું માન રહ્યું નથી, માટે વીશી જેટલું કમાતા થાઓ એવું કાંઈક કરો.’ આમ કહીને આગળ વધી શકે તેવા વિદ્યાર્થીને પણ નાહિંમત કરી નાખે છે. કેટલાંક માણસો કોઈ બીજાર માણસને જોઈને કહે છે કે, ‘અરરર ! આ તમને શું થઈ ગયું ? તમે તદ્દન લેવાઈ કેમ ગયા ? મને તો તમારી તબિયત જોખમભરેલી લાગે છે. એ જાતનો રોગ સારો નહિ. જુઓને હમણાં જ મારો એક દોસ્તદાર એ રોગમાં ઊડી ગયો. બીજો અમારો એક સગો પણ એ રોગથી પીડાય છે, તેને માટે પણ ઠાકંટરોએ આશા મૂકી

છે. આવી જાતના રોગમાં કોઈક જ માણસ બચે છે, માટે તમે ગફલતી રાખો મા ! ' આવી આવી વાતો કર્યા કરે છે, અને દરદીનેગલરાવી નાખે છે. એટલું જ નહિ પણ જરાક જેટલો રોગ હોય તેને પણ બહુ મોટો કરી બતાવે છે. પણ આવી રીતે પોતાની મરજી પડે તેમ ગમે તેવી વાતો કરનારાં માણસો બાણતાં નથી કે, અમે નિર્દોષ માણસોનાં હૃદયમાં આવી મૂખાઈભરેલી વાતોથી કેટલું બધું ઝેર રેડીએ છીએ !

ઘણા લોકો ધર્મની બાબતમાં બહુ લાગણીવાળા હોય છે, અને જો તેઓને જરાક ઉત્તેજન મળે તો તેઓ બહુ આગળ વધી શકે એવા હોય છે. પણ એવાં પ્રભુપ્રેમી માણસોને તથા જેઓનાં હૃદયમાં અંદરથી પ્રેરણા થયા કરે છે કે, અમે ધર્મનાં અમુક કામો કરીએ તો સારું, તેવા લોકોને પણ એવા નાહિંમત કરનારા તથા સારા કામમાં આડી કાયઠ મારનારા લોકો કહે છે કે, 'ધર્મ ધર્મ શું કર્યા કરો છો ? હવેના જમાનામાં તો ધર્મને છોટો રાખવો જોઈએ. એવા ધર્મધેલા યશો તો કોઈ પણ કામમાં ફાવે શકશે નહિ. આવડી નાની ઊંમરમાં એટલો બધો ધર્મ શાનો હોય ? ઘરડાં થઈએ અને બીજું કંઈ કામ કરવાનું ન હોય ત્યારે ધર્મની વાતો કરીએ. હમણાં જીવાનીમાં તો મોજ કરવાની હોય. હમણાં વળી ઉપવાસ, જપ, તીર્થ એ બધું હોય કે ? તમે પણ કોઈ ગાલાવેલા માણસના સંબંધમાં રહેતા લાગો છો, નહિ તો આવા રાંડીરાંઠ ડાસીઓના જેવા ધર્મધેલછાના વિચારો તમારામાં કયાંથી હોય ? હમણાં તો મોજ કરવાનો વખત છે. માલ ઉડાવો ને લહેર કરો. ધર્મ ધર્મ શું કરો છો ?

આવી રીતે ધીજમાંથી ફૂટતા અંકુરોને દાળી નાખવા, વહેતા ઝરાઓને બંધ પાડી દેવા, અને સોનાની આણુને દાટી દેવી એ જેટલું ખરાબ છે-તે કરતાં પણ પ્રભુપ્રેમના વિચારોને તોડી પાડવા એ વધારે ખરાબ છે. ધણા ગુરુઓ પોતે બહુ ઊંચા દરજ્જાના હોય છે પણ તેઓ પોતાના શિષ્યોને એટલી હદ સુધી ઊંચે ઘડાવતા નથી. તેઓની આગળ તો એમ જ કહ્યા કરે છે કે, ‘ધર્મ’ પાળવો એ તો બહુ મુશ્કેલીની વાત છે, ધર્મ પાળવો એ તો તરવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું છે, અને જે માથાં મૂકે તે માલ કાઢે છે. એ કાંઈ તમારાથી બની શકે એમ નથી. ભગવાનનો પ્રેમ મેળવવો એ કાંઈ રમતની વાત નથી, પણ એ તો માથાની ઓલી કોરની વાત છે. જુઓને પેલા ભક્તને ઓળખો છો ને ? બહુ જપ કરવા લાગ્યો તેથી ગરીબ થઈ ગયો છે, એ ખબર છે કે ? અને આપણી પેલી ભગતડી ડાસી બદરીનારાયણ ગઈ તે ત્યાં રસ્તામાં જ રહી એ ખબર છે કે ?’ આવી આવી વાતો કરીને તથા મુશ્કેલીઓ બતાવીને તેઓ પોતાના આસપાસના લોકોને પ્રભુપ્રેમમાં ઢીલા પાડી દે છે, અને જે લોકોને ઉત્તેજન આપી આગળ વધારવા જોઈએ તેઓને જ ઊલટા પાછળ હઠાવે છે, અને તેમ છતાં આવી મહાન ભૂલ પણ તેઓના ધ્યાનમાં આવતી નથી.

બંધુઓ ! આવી રીતે જાણુતાં અને અજાણુતાં આપણે સૌ વારંવાર નિરાશાની વાતો કર્યા કરીએ છીએ, અને સીંદરી-માંથી સાપ કરી બતાવીએ છીએ, તથા રમતું ગજ કરી બતાવીએ છીએ, અને ઊંદરનો ડુંગર કરી દેખાડીએ છીએ..

તેથી પરિણામ એ થાય છે કે, પ્રેમમાં, લક્ષિતમાં, સમૃદ્ધિ મેળવવામાં, વિદ્યાભ્યાસમાં, ઠળાકૌશલ્યમાં, જ્ઞાનમાં અને ઇશ્વરી રસ્તામાં બહુ સહેલાઈથી આગળ વધી શકે તેવાં માણસો હોય તેઓને પણ આપણે નાહિંમત કરીને પાછળ રાખી દઈએ છીએ, અને તેમ છતાં એ કેટલું બધું પાપ છે તે આપણે જાણતાં નથી. માટે કોઈપણ હરિજને બીજાંઓને નાહિંમત કરનારા વિચારો ન ફેલાવવા જોઈએ, પણ જેમ અને તેમ ઉત્સાહલહેલા, હિંમત આપનારા, અને વ્યવહારમાં તથા પરમાર્થમાં કપયોગી થઈ શકે એવા જ વિચારો જાહેર કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. એ જ હરિજનોનું લક્ષણ છે, એ જ મહાત્માઓની શિખામણ છે, એ જ શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે, અને એમાં જ આપણું સૌનું કલ્યાણ છે. માટે કોઈને પણ નાહિંમત કરો મા, પણ તમારા સંબંધમાં આવતાં સૌ માણસોમાં ઉત્સાહ ને પ્રભુપ્રેમ ફેલાવો એ જ અમારી વિનંતિ છે.

૮૭ : મોજશોખ કરવા સાફ કરજ કરવું

એ મહા પાપ છે

['સ્વર્ગના કુંચ' નં. ૫૧]

આપણા શાસ્ત્રનો કરાવ છે કે આપણા ઉપર કોઈનું પણ

કરજ રાખવું નહિ. કારણ કે જ્યાં સુધી માથે કરજ હોય ત્યાં

સુધી સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવી શકાતાં નથી આપણા લોકોમાં

કહેવત છે કે, જે આપણી પાસે માગતો હોય તેનો બેલ બનીને

પણ કરજ ચુકાવવું પડશે. આ કહેવત ઉપરથી આપણા બાપ-

દાદાઓ માનતા હતા કે સાત પેઢી સુધી પણ કરજ ચૂકવ્યા

વિના છૂટકો નહિ થાય તેથી છોકરાનાં છોકરાઓ અને તેના

છોકરાઓ પણ પોતાના દાદા પરદાદાનાં કરજ ચુકાવતા હતા.

એવી આપણા લોકોમાં નીતિ હતી, તેથી કરજ કરતાં માણસો

બહુ ડરતા હતા અને પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે કરકસરથી રહેતા

હતા; પણ આજે તો મુદતના કાયદાઓ થઈ ગયા છે, દહા

લેવાની કોર્ટો થઈ ગઈ છે, દેવાળું કાઢવાની શરમ મુકાઈ ગઈ

છે એટલે લોકો કરજ કરતાં ડરતાં નથી. આપણી સરકારે મુદ-

તના કાયદાઓ કાઢ્યા છે, પણ યાદ રાખજો કે પ્રભુને ત્યાં કાઈ

એવા મુદતના કાયદાઓ નથી. ત્રણ વર્ષ ને છ વર્ષ ચાલ્યાં જાય

એટલે અહીં આપણે કાયદાથી બચી શકીએ, પણ છ ભવ

ચાલ્યા જાય તોપણ કરજ ચૂકવ્યા વિના પ્રભુના કાયદામાંથી-

કર્મના કાયદામાંથી છટકી શકીએ તેમ નથી. માટે ભાઈઓ !

બહુ મોજશોખ કરતાં જરા સંભાળજો ! વિલાયતી ખીડીઓ ને

વારે વારે ચઢા પીતાં જરા વિચારજો ! ઊંચી કિનારીના ધોતિયાં ને ખારીક મલમલો વાપરતા પહેલા જરા ખીસું તપાસવાની મેહેરખાની કરજો ! સે ટપોમેટમ ને ઊંચા ખૂટ છત્રીઓ વાપરતા તમારી સ્થિતિ તપાસજો ! શરતોમા જુગાર ખેલતા અને ખાઇ સીકલો દોડાવતા પહેલા તમારી ચાલુ આવક તપાસજો ! ઇસ્કી ટકુ થઇ મેખાઓમા ખરીદી કરતા અને વારે વારે નાટકો જોવા જતા પહેલા તમારી ફરજો તપાસજો ! નવા નવા મસાલાવાળી પાનપટ્ટીઓ ચાવતા તથા નવી નવી જાતના પીણાઓ પીતા પહેલા ત ફરજતીનો વિચાર કરજો ! યુરોપિયનોની વાંદરનકલ કરતા તથા દેખાદેખીના ઉડાઉ ખર્ચો કરતા પહેલા તમારા કુળની આખરૂ તરફ જોજો ! સાડું લગાડવા સાડું નાતવરા કરતાં તથા ખડેખા ખનવા માટે ફ્રેગટના ઉડાઉ ખર્ચો કરતા પહેલાં કરજદાર ન થઇ જવાય એ સંભાળજો ! અને ખોટી ખોટી મોટી મોટી આશાઓમા રહી ખાપ મરે ખમણા ને ચાચો મરે ચોગણા લખી આપી લાખના ખાર હજાર કરતા પહેલા કાંઈક જરાતરા વિચાર કરજો

ખહેનો ! તમે પણ લૂગડા ઘરેણા સાડું કરીને સાસરિયા સાથે કનિયા કરતા પહેલા વિચારજો ! આણ્ણપરિયાણા વખતે લાઇ ખાપ સાથે કરિયાવર માટે જે ચતાણુ કરતા પહેલા તેમનું ગળું તપાસજો ! તમારાં સુદર સાડીઓની ઝલકદાર કેરો અને તમારી ચોળીઓના ફેશનેબલ કૂમનાઓ સાડું કરીને ધણીનું લોહી ન પીવાય એ સંભાળજો ! તમારા છોકરાઓને ઝીકના ને જરીના કોટ પાટલૂન ખનાવવા સાડું કરીને તમારા વરને કરજ

કરવું ન પડે એ તપાસજો ! રોજ રોજ બદલાતી નવી નવી ફેશનની બંગડીઓ, અને નવી નવી ફેશનનાં કપડાંઓ પહેરી પરીઓ જેવાં થઈને ફરતાં પહેલાં ધણીની આબરૂ ન જાય એનો વિચાર કરજો ! અધું અંગ ઉઘાડું દેખાય એવાં ખારીક કુમાસનાં કપડાંઓ અને નાટકી ડૂસની નકલ કરી સાવર્ણીગાની પેડે ચટકમટક ચાલતાં પહેલાં તમારા કુળની આબરૂ તરફ જોજો ! ઘરમાં હીંડોળાખાટ ઉપર હીંચકા ખાતાં ખાતાં અને સહીપણીઓ સાથે રમતગમતની વાતો કરતાં કરતાં મનમાં મોજશોખનાં જે જે તરંગો ઊઠે, તેને પોતાની સ્થિતિ વિચારીને કાળુમાં રાખતાં શીખજો ! ઘરમાં નવરા બેસી રહી ગામગપાટા હાંકતાં ને સગાંવહાલાંની નિંદા કરતાં જરા વરની પણ દયા ખાજો ! તદ્દન તેની જ ઉપર નહિ પડતાં ભરવા ગૂંથવાનું કે લખવા વાંચવાનું શીખી તેને કાંઈ મદદગાર થઈ પડાય તેમ કરજો અને ઉપરછઠ્ઠી મોજશોખ સારૂ કરીને, જરાક લટકોમટકો કરવા સારૂ કરીને, ગેરવાજબી રીતે નાતવરા કરી ધણીને કરજમાં નાંખી નરકની ટિકિટ અપાવતાં પહેલાં પ્રભુને ખાતર કાંઈક વિચાર કરજો ! કારણ કે કરજ મહા ખૂરું છે, અને આપણે ત્યાં મુદતના કાયદાઓ તથા લઘુ લેવાની કેટલી છે પણ હરિની હજૂરમાં ઇન્સાફની વખતે કાંઈ લઘુ આપણાથી દેવાળું કહાડી ચંકાય તેમ નથી અને જમદ્દતની પાસે કાંઈ મુદતના કાયદાઓ નથી; માટે બાઈઓ અને બહેનો ! મોજશોખ સારૂ કરજ કરી નરકની ટિકિટ લેતાં પહેલાં તમારા આત્માને અર્થે અને સર્વ-શક્તિમાન મહાન પ્રભુને અર્થે કાંઈક જરાતરા પણ વિચાર કરજો !

૮૮ : ઇશ્વરે આપણને જે આપ્યું હોય તે
 આપણે બીજાંઓને જો ન આપીએ તો
 પાપ લાગે છે, કારણ કે આપણે તો
 પિરસણિયા છીએ જ માણવાર કરનાર
 તો કાંઈ બીજો જ ધણી છે

['સ્વર્ગની સડક' નં. ૩૪ બ]

આ જગતમાં ઘણાં માણસો પાસે ઘણુંએ ધન હોય છે,
 ઘણાં માણસોને મોટા મોટા અધિકાર હોય છે, ઘણા માણસોમાં
 શરીરનું બળ હોય છે, ઘણા માણસોમાં બુદ્ધિનું બળ હોય છે,
 ઘણાં માણસોમાં ધર્મનું બળ હોય છે, ઘણાં માણસોમાં ઘણીક
 જાતના ચમત્કારો કરવાનું બળ હોય છે, ઘણાં માણસોમાં કોઈ
 કોઈ જાતના મહાન સદ્ગુણો હોય છે, ઘણાં માણસો ઉપર ઘણી
 જાતની કૃપા ઊતરેલી હોય છે, અને એ બધું પોતાની જરૂર
 કરતાં બેટલું વધારે હોય, તે બધું પોતાના બીજા ભાઈબંધોને
 મહદ કરવાને માટે જ હોય છે. કારણ કે પરમ કૃપાળુ પરમા-
 ત્માની ઇચ્છા એવા છે કે. જગતના સૌ છવો જેમ અને તેમ
 વધારે ને વધારે મુખી થવા જોઈએ તે સારૂ તેણે કેટલાંક
 માણસોમાં, કેટલાંક પ્રાણીઓમાં, અને કેટલીક વસ્તુઓમાં

કાંઈક ખાસ ખૂબી મૂકેલી હોય છે, તે ખૂબીઓનો, ગુણોનો, તથા શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાથી ઘણા જીવોને ઘણી જાતની મદદ કરી શકાય છે; અને ઘણા જીવોનું ઘણા પ્રકારનું સુખ વધારી શકાય છે. તેથી દરેક માણસને પોતાની જરૂરિયાત કરતાં ઘણી વધારે શક્તિ આપેલી છે, અને એમ હુકમ કરેલો છે કે, તમારી પાસે જે વધારે શક્તિ છે, તમારી પાસે જે વધારે ઐશ્વર્ય છે, અને તમારી પાસે જે વધારે ઈશ્વરની કૃપા છે તેનો જેમ અને તેમ જીજ્ઞાસોને લાલ આપો. કારણ કે તમારી પાસે તમારા ઉપયોગ કરતાં જે કાંઈ વધારે શક્તિ છે, તે નકામી રાખી મૂકવા માટે નથી, પણ એ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને તેમાંથી તમે આગળ વધો અને તમારા જન્મુઓને તેનો લાલ આપી તમે પ્રભુના કૃપાપાત્ર થાઓ તે સારૂ, તમોને એ શક્તિ આપવામાં આવેલી છે. માટે તમારામાં જે ગુણ હોય અથવા તમારામાં જે શક્તિ હોય તેનો જીજ્ઞાસોને લાલ આપવામાં જરા પણ લોભ કરશો મા ! કારણ કે તત્ત્વ સમજવાવાળા મહાત્માઓ એમ કહે છે કે,—

જન્મુઓ ! તમે તો પિરસાંબુયા છો, માત્ર તો કોઈક જીજ્ઞાસો જ છે. જેમ કોઈ મોટો શેઠિયો નાત જમાડતો હોય ને તેમાં ઘણી ચીજો હોય, તેમાંથી કોઈ રસોઈઓ જલેબી પીરસતો હોય, કોઈ મોહનયાજી પીરસતો હોય, કોઈ ઘેબર પીરસતો હોય, કોઈ બરફી પીરસતો હોય, કોઈ મેસુબ પીરસતો હોય, કોઈ ભજાયાં પીરસતો હોય, કોઈ ખમણુઢાકળાં પીરસતો હોય, કોઈ ચટણી પીરસતો હોય, કોઈ સંભારિયાં

શાક પીરસતો હોય, કેઈ દૂધ પીરસતો હોય, કેઈ પાણી
આપતો હોય, અને કેઈ પાનખીડાં આપવાનું કામ કરતો
હોય. તે રસોઈયાઓ ને પીરસવામાં ગફલત કરે અને
જમનારાંઓને જે ચીજ નેઈતી હોય તે ચીજ આપે નહિ તો
એ ઘણું જ ખોટું કરે છે, તેમ જ પ્રભુએ કૃપા કરીને આપેલા
ગુણો તથા શક્તિઓનો જે માણસો પોતાના બીજા બંધુઓને
લાભ આપતા નથી તેઓ પણ ઘણી જ મોટી ભૂલ કરે છે.
અને યાદ રાખજો કે એમ કરવું એ માત્ર ભૂલ જ નથી પણ
એમ કરવું એ બહુ જ મોટું પાપ છે. કારણ કે આપણામાં
જે કાંઈ ગુણો હોય, જે કાંઈ લાયકાત હોય, કે જે કાંઈ સમૃદ્ધિ
હોય તે બધો પ્રભુનો માલ છે, અને તે પીરસવા સારૂ પ્રભુએ
આપણને હુકમ કરેલો છે. માટે આપણે આપણી પાસેના
માલના પ્રમાણમાં બહુ છૂટથી પીરસવું નેઈએ; પણ એવી
રીતે પીરસવાને બદલે ને લેાલ કરીએ, અને આપણી પાસે
વસ્તુઓ પડી હોય છતાં પણ બૂખ્યાં તથા નોતરેલાં માણસોને
આપીએ નહિ તો એ ઘણું જ ખોટું કહેવાય, ને એમ કરનાર
પીરસણિયાએ પોતાના માલીકનું અપમાન કરેલું કહેવાય.
માટે બંધુઓ ! વિના કારણ એવી ભૂલમાં ને એવા પાપમાં
પડ્યા રહેશો મા ! પણ જેમ બને તેમ પ્રભુએ આપેલી શક્તિ
તથા સર્વગુણો તમારા બંધુઓમાં ખૂબ છૂટથી પીરસાય તેમ
કરજો, કારણ કે એમાં જ પ્રભુ રાજ છે, ને એમાં જ તમારું
કલ્યાણ છે.

૧૨

મિથ્યાભિમાન

૮૯ : મારું અધૂરાપણું

['સ્વર્ગતું અમૃત' નં. ૧૮]

પ્રથમ કોઈ કોઈ વખત મારા મનમાં એમ લાગી આવતું કે મારા વહાલાને અર્થે હું બહુ જ સહન કરું છું છતાં પણ તે મારાથી બેઠરકાર રહે છે. આવા વિચારોથી મારો પ્રેમ કાંઈક ઢીલો પડતો, મારી શ્રદ્ધા કાંઈક મોળી પડતી, મારો પુરુષાર્થ કાંઈક ઓછો થતો અને મારું અભિમાન કાંઈક વધતું હતું. પરિણામે મને જે લાલ થવો જોઈએ તે થતો નહોતો. એ જોઈને મારા વહાલાએ એક દિવસ મને ચેતવ્યો કે,

ઓ નાલાયક ! બોલ તું શું કહે છે ? મહાદેવને પાણીનો લોટો ચડાવ્યો એનો તું બદલો માગે છે પણ મેં તને મનુષ્ય અવતાર આપ્યો એ માટે તું મને શું આપે છે ? તેં અગિયારસને દિવસે ફરાળ કર્યું એનું અભિમાન કરે છે, પણ મેં તારે માટે ચંદ્ર સૂર્ય બનાવ્યા એ માટે તું મને શું આપે છે ? તેં સંક્રાન્તિ કે ગ્રહણને દિવસે જરાતરા દાન કર્યું એનો તું બદલો માગે છે, પણ મેં આખી જિંદગી સુધી તારા એકનું જ નહિ પણ તારાં બધાં કુટુંબનું પોષણ કર્યું એ માટે તું મને શું આપે છે ? તેં યાત્રા કરી એ માટે તું મારી પાસેથી બદલો માગે છે, પણ મેં તને તંદુરસ્તી આપી એ માટે તું મને શું આપે છે ? તારા શરીરના આરોગ્ય સારું તું નાહ્યો ધોયો ને ટીલાંટપકાં કર્યાં એનો તું મારી પાસેથી બદલો માગે છે, પણ મેં તને આંખ, નાક, કાન, છલ વગેરે હદિયો આપી એ માટે તું મને શું આપે છે ? તેં મારી કથા સાંભળી એ માટે તું

જહલો માગે છે, પણ મેં તને ફક્ત માળાપને પેટે જન્મ આપ્યો.
 એ માટે તું મને શું આપે છે? તેં મારા નામનું સ્મરણ કર્યું.
 એ માટે તું મારી પાસેથી જહલો માગે છે, પણ મેં તારા ખાતર
 વરસાદ વરસાવ્યો. એ માટે તું મને શું આપે છે? તારા
 આત્માના કલ્યાણ માટે તું મંદિરમાં ભક્તિ કરવા ગયો. એ
 માટે તું મારી પાસે જહલો માગે છે, પણ મેં તારા ખાતર
 મહાસાગર અને આકાશના તારાઓને કબજામાં રાખેલા છે. એ
 માટે તું મને શું આપે છે? તું કોઈ વખત જરા તારા કામ
 ક્ષેપ કે લોભને શેકે છે, એ માટે તું મારી પાસેથી જહલો માગે
 છે, પણ મેં તને બુદ્ધિશી મહાન શક્તિ આપેલી છે. એ માટે
 તું મને શું આપે છે? તેં તારા કાઠોરણ સાડ કૂલની માળા
 બનાવી અથવા કાંઈ ખર્ચ કર્યું. એ માટે તું મારી પાસેથી
 જહલો માગે છે, પણ મેં તારા માટે આખી પૃથ્વી ફળદ્રુપ
 બનાવી. એ માટે તું મને શું આપે છે? તેં તારા દેવ પાસે
 ધૂપ દીવો કર્યો કે નંવેલ ધર્યું. એના તું મારી પાસે જહલો માગે
 છે, પણ આ જિંદગીમાં મુખ મેળવવા સાડ તથા મરણ પછી
 મોક્ષ મેળવવા સાડ મેં તને અનેક સાધનો આપેલાં છે. એ માટે
 તું મને શું આપે છે? અને તું પાણી તો ચકતો નથી, છતાં
 યોગીપણી જાનની વતો કરી શકે છે. એ માટે તું મારી પાસે-
 થી જહલો માગે છે, પણ મેં તને જિંદગી આપેલી છે. એ માટે
 તું મને શું આપે છે?

તું કહે છે કે મેં આમ કર્યું ને મેં તેમ કર્યું, પણ
 જરા વિચાર તો કર કે તેં કર્યું ક્યાં? / હાતાર તું બને છે
 પણ માત્ર ક્યાંથી આવ્યો?

૯૦ : મારું મિથ્યાભિમાન

['સ્વર્ગ'નું અમૃત ' નં. ૬૯]

પ્રથમ ઘણી વખત હું મારા દોસ્તોમાં બેઠા બેઠા વાતો કરતો કે, મેં તો ઘણુંએ કર્યું છે. ત્રણવાર તો યાત્રા કરી, બે ચાર વખત નાતો પણ જમાડી, ત્રણ કરવામાં પણ બિયુપ રાખી નથી, અને સત્સંગ કરવામાં પણ કાંઈ બાકી નથી રાખ્યું. એ સ.ભળીને સૌ મારાં વખાણ કરતાં અને હું મનમાં મનમાં કૂલાયા કરતો તથા એમ માન્યા કરતો કે હું બહુ ભારે કરું છું. પણ આવાં અભિમાનને લીધે હું નીચે પડી જતો હતો. તેમાંથી બચાવી લેવા માટે એક દિવસ સત્સંગ વખતે મારા વહાલાએ એક મહાત્માના મુખ દ્વારા મને કહ્યું કે, તારાં કામો સામે તું શું જુએ છે ? તારી માંગણીઓ સામે જો । તેં થોડાક પ્રાર્થણા જમાડ્યા એ સામે શું જોઈ રહ્યો છે ? પણ તારા મનમાં સ્વર્ગ મેળવવાની ઇચ્છા છે એ સામે જો । અને પછી વિચાર કર કે તેં થોડાક પ્રાર્થણા જમાડ્યા એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં પ્રભુ તને સ્વર્ગ આપશે એ મોટી વાત છે ? તેં થોડીક માળા ફેરવી એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં પ્રભુ તને જમના હાંડમાંથી ને નરકની આગમાંથી બચાવી લેશે એ મોટી વાત છે ? તેં થોડાક અપવાસ કે એકટાણાં કર્યાં હશે એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં અમરપણું મેળવવાની આશા રાખવી એ મોટી વાત છે ? તું તારી સગવડતા પ્રમાણે કોઈક તીર્થોમાં નાહ્યો હશે એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં

મનુષ્ય મટીને દેવ બનવાની આશા રાખવી એ મોટી વાત છે ? કેાઇ કેાઇ બાબતમાં કેાઇ કેાઇ વખતે થોડી થોડી વાર તારા મનને માંડમાંડ તેં રોક્યું હશે એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં હરિની હજૂરમાં રહેવાની ઇચ્છા રાખવી એ મોટી વાત છે ? સંલોગને આધારે દર્શન કરવા કે પ્રાર્થના કરવા તું મંદિરોમાં જતો હશે એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં ઇશ્વરી ઐશ્વર્ય મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી એ મોટી વાત છે ? તારા મનને રાજી રાખવા સાફ શાસ્ત્ર તથા મહાત્માઓના સત્સંગથી તેં થોડી ઘણી પ્રભુની લીલાની વાતો જાણી હશે એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં જન્મમરણના ફેરામાંથી છૂટવાની આશા રાખવી એ મોટી વાત છે ? અને તને રૂપિયો મળ્યો હોય ત્યારે પૈસો ધર્મમાં ખર્ચ્યો હોય અથવા કાંઇ કાયાનાં કબ્જ કયાં હોય એ મોટી વાત છે કે એના બદલામાં મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી એ મોટી વાત છે ? ટાંચણી આપીને રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી ને તેમ છતાં ટાંચણી આપ્યાનું અભિમાન કર્યાં કરવું, એ ધર્મ કંઈ જાતનો ? અને એ લક્ષ્મણ કેવું ? વાહરે વાહ ! વાલમજાઇ, તારી ગૂણી તો તારી જ પાસે છે હાં ! હુનિયાને ઠગે છે એમ પ્રભુને પણ ઠગાતો હશે કાં ? જો ડાહ્યો હોય, તો તારા નાનાં નાનાં ધર્મનાં કામો સામે ન જો અને એનું અભિમાન ન કર; પણ તારી મોટી ઇચ્છાઓ સામે જો અને એના પ્રમાણમાં તું કાંઇ પણ કરી શકતો નથી એમ સમજી જઈને દીનતાપૂર્વક વારંવાર જિગરમાંથી રો ! એમ કરીશ ત્યારે જ તારો આરો આવશે; પોતાનાં વખાણુ સાંભળ્યે આરો નહિ આવે.

૯૧ : કાંઈ મને દીનતા શીખવો

[' સ્વર્ગતુ' અમૃત ' નં. ૩૫]

મંધુઓ ! હવે મેં મારી જિંદગી બદલી છે, હવે મારો નવો અવતાર થયો છે, હવે હું દિવ્ય થયો છું. હવે મારે નવા પાઠ શીખવા છે. આજે મને દીનતાનો પાઠ શીખવાનું મન થયું છે. કારણ કે હવે હું જોઈ શકું છું કે મારી આંતરમાં અભિમાન છે, મારા ચહેરામાં અભિમાન છે, મારી વાણીમાં અભિમાન છે, મારા વિચારોમાં અભિમાન છે, મારા મનમાં અભિમાન છે, મારી બુદ્ધિમાં અભિમાન છે, અને મારા કામકાજમાં અભિમાન છે વળી મારા સૂવામાં અભિમાન છે, મારા ઊઠવામાં અભિમાન છે, મારા ખાવાપીવામાં અભિમાન છે, મારા દોસ્તો માટે મને અભિમાન છે, મારા મોજશોખ માટે મને અભિમાન છે, મારા ઘર માટે મને અભિમાન છે, મારા શરીર માટે મને અભિમાન છે, મારા ગુણ માટે મને અભિમાન છે અને મારો ભક્તિ માટે પણ મને અભિમાન છે, એટલું જ નહિ પણ મારી જિંદગીની દરેક બાબતમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે અભિમાન ઘૂસી ગયું છે.

એ મિથ્યાભિમાનને લીધે હું નીચે પડી જાઉં છું, એ અભિમાનને લીધે હું નાલાયક થઈ જાઉં છું. એ અભિમાનને

હીધે મારું કયું—કારણું ધૂળમાં મળી જાય છે, અને એ અભિમાનને હીધે હું નરકમાં રહી જાઉં છું. એ વાત હવે મને સમજાઈ છે, માટે હું દીનતા શીખવા ઇચ્છું છું.

હવે મને સમજાય છે કે જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ જીવું ચલાવું જાય છે, જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ આપણામાં શુભો વધતા જાય છે, જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ આપણી આડે આવતા પડતાઓ ખસતા જાય છે, જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ આપણા હૃદયનો ભાર હલકો થતો જાય છે, જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ આપણને વધારે વધારે અંતરનો આનંદ મળતો જાય છે, જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ આપણા પાપ કપાતાં જાય છે, અને જેમ જેમ આપણામાં દીનતા આવે તેમ તેમ આપણે ઈશ્વરની વધારે નજીક જઈ શકીએ છીએ. મને દીનતા શીખવો; કેમકે ઈશ્વર તરફ જે આવાનું કુદરતી આકર્ષણ અને પ્રારબ્ધ કર્મને બાળા નાખનારો જ્ઞાનાગ્નિ દીનતામાંથી જ પ્રકટ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ પરમાત્મા સાથે આત્માનું ઐક્ય દીનતા વડે જ થાય છે, માટે દીનતા મેળવો !

દર : મોટાઈનું અભિમાન નહીં કરો !
 તમારા ગામમાં કે તમારી નાતમાં તમે
 મોટા હશો, પણ જગતની અંદર તમે
 કાંઈ ખિસાતમાં નથી

[' સ્વર્ગ'નું વિમાન ' નં. ૫૭]

એક શ્રીમંતે કેાઈ જ્ઞાની સંન્યાસીને પોતાને ઘેર જમવા-
 બોલાવ્યો. પછે તે સંન્યાસીની સાથે તે થેઠ પોતાના વૈભવની
 ને મગફરીની વાતો કરવા લાગ્યો ને બતાવવા લાગ્યો કે, આ
 વાડી મારી છે, સામેનો બંગલો મારો છે, ફલાણી મિલ મારી
 છે, તેની પાસેનું તળાવ અમારું છે. માથેરાનમાં અમારો
 બંગલો છે. દારિકામાં અમારી વાડી છે. આ બાગુની ચાલી
 લેવાનો વિચાર છે, એવી એવી રીતની વાતોથી પોતાની બડાઈ
 બતાવવા લાગ્યો. સંન્યાસી ત્યાગી ને જ્ઞાની હતો, તેથી તેને
 આવી વાતો રૂચી નહીં. તેને લાગ્યું કે, આ માણસ બહુ અભિ-
 માની છે. ઇશ્વરના અપ્પટ વૈભવમાંથી તેને માત્ર અણુના પણ
 અણુ જેટલું મળ્યું છે, તે પણ છુરવી શકતો નથી. તેને કાંઈ

એ બાબતમાં સમજાવવો જોઈએ ગૃહસ્થાને ઘેર સાધુઓ જાય તેનું ક્ષણ એ જ હોવું જોઈએ કે, કાંઈ ને કાંઈ ધર્મનું રહસ્ય બતાવવું, ને તેમને શ્રદ્ધા-ભક્તિમાં લાવવા. પણ આજના વખતના કડક મિજાજના તુમાખી શેકિયાઓ ગરીબ સાધુઓનાં કઠિન વચનો સાંખી જાય તેવા મજબૂત મનવાળા નથી હોતા, માટે તેઓને તો યુક્તિ પ્રયુક્તિથી સમજાવવા જોઈએ એમ ધારી તે સંન્યાસીએ ચાલતી વાત ફેરવી નાખીને તે શેઠનો છોકરો ત્યાં માસ્તર પાસે નકશો શીખતો હતો તેને પૂછ્યું કે, એ શું છે ? ત્યારે છોકરાએ કહ્યું કે પૃથ્વીનો નકશો સંન્યાસી-એ પૂછ્યું, તેમાં હિન્દુસ્તાન ક્યાં છે ? છોકરાએ તે બતાવ્યું. સંન્યાસીએ કહ્યું, એવડા બધા મોટા નકશામાં હિન્દુસ્તાન એવડું ? છોકરાએ કહ્યું, હા મહારાજ, આખી પૃથ્વીની આગળ હિન્દુસ્તાનની શું ખિસાત ! મહારાજે કહ્યું, એ નકશામાં મુંબઈ ક્યાં આવ્યું ? છોકરાએ એક ખિન્ડ બતાવ્યું, ને કહ્યું કે એ મુંબાઈ. મહારાજે કહ્યું, મુંબાઈમાં તારા બાપની મિલ ક્યાં છે તે નકશામાં બતાવ ! છોકરો મહારાજની સામું જોઈ-રહ્યો, ને કહ્યું કે એ તો એમાં નથી. મહારાજે કહ્યું કે, એવડી મોટી મિલ ને એવડો મોટો વાડો બંગલો એમાં નથી કેમ ? છોકરાએ કહ્યું મહારાજ ! પૃથ્વીના નકશામાં હિન્દુસ્તાન એક પેડ જેવું છે, ને હિન્દુસ્તાનમાં મુંબાઈ એક મીંડા જેવું છે, તેમાં અમારો બંગલો ક્યાંથી હોય ? દુનિયાની આગળ અમારો બંગલો શું ખિસાતમાં ?

મહારાજે શેઠ સામું જોઈને કહ્યું, જોયું શેઠજી ! આ

તમારો છોકરો શું કહે છે ? દુનિયાના એક બિંદુનું તમે એક પરમાણુ પણ નથી, ને તેમ છતાં પણ તમે કેટલું બધું અભિમાન રાખો છો ? તમારા મૂન પાસે તમે ગમે એટલા મોટા થાઓ, પણ જગતના હિસાબમાં ને પ્રભુ પાસે તમે કંઈ પણ બિસાનમાં નથી; માટે જોટી ખુમારી ન રાખો । જો જગતમાં મોટું થવું હોય, ને પ્રભુ પાસે રૂઠા થવું હોય તો તે કાન કરવાથી-પરમાર્થ કરવાથી થઈ શકશે; મારું મારું કરવાથી નહીં. અહંકારને તો પ્રભુ આસુરી ભાવ કહે છે. ગીતાજીમાં પ્રભુએ કહ્યું છે કે,

દંભો દર્પોઽભિમાનઃ ક્રોધઃ પારુષ્યમેવ ચ ।

અજ્ઞાનં ચાભિજાતસ્ય પાર્યં સંપદમાસુરીમ્ ॥

બ. ૧૬ છો. ૪.

અર્થ-હું અર્જુન, દંભ, દર્પ, અહંકાર, ક્રોધ, પારુષ્ય, અને અજ્ઞાન એ આસુરી સંપત્તિ છે. એવી આસુરી સંપત્તિમાં કસાઈ જવાથી સાચી ભક્તિ થઈ શકે નહીં. માટે દેહ પણ નાશવંત ચીજનું અભિમાન નહીં કરવું જોઈએ.

આ સાંભળીને તે ગૃહસ્થ શરમાઈ ગયો. તેણે પોતાની ભૂલ ખુલ્લી રીતે જોઈ લીધી, એટલે હવે પછી એવી ભૂલ ન થાય તેની તજવીજ રાખવા લાગ્યો. આપણે પણ એવી ભૂલોથી--એવાં પાપોથી બચવા યત્ન કરવો જોઈએ.

૯૩ : જ્યો માનના બહુ ભૂખ્યાં હોય છે તેજો કેવાં હોય છે તેના એક નમૂનો

[' સ્વર્ગની સડક ' નં. ૯૧]

સો વરસ પહેલાં આપણા દેશમાં બહુ મોટાં મોટાં કુદ-
રતી જંગલો હતાં. એ જંગલોમાં વાઘ, વરૂ વગેરે ઘણાંએ
હિંસક પ્રાણીઓ રહેતાં હતાં. તે જંગલોની અંદર થોડા થોડા
ગાઉને છેટે નાનાં નાનાં ગામડાંઓ હતાં. એ ગામડાંઓમાં
વાઘનો ઉપદ્રવ બહુ હતો. ઘણી વખત ગામની અંદર વાઘ
આવી જતો, અને કોઈનાં બકરાં, ઘેટાં, વાછડાં કે કૂતરાંને ઉપાડી
જતો તે વખતે કોઈ કોઈ બહાદુર માણસો વાઘને મારી નાખતા,
અગર ઘણાં માણસો ભેળાં થઈ તેને લગાડી મૂકતાં.

એક વખત એવા ગામડામાં એક વાઘ આવ્યો અને એક
ભરવાડના ફળિયામાં બાંધેલા વાછડા ઉપર તલપ મારી. એ
વખતે તે ભરવાડ પોતાના ઘરમાં બેઠો બેઠો રોટલો ખાતો હતો,
અને તેની બાઈડી આંગણમાં બિભી બિભી કુહાડી વતી લાકડાં
ફાડતી હતી તે બાઈએ વાઘને વાછડા ઉપર હુમલો કરતો જોયો,
અને વાઘનું બધું જોર તથા બધું ધ્યાન પોતાના શિકાર ઉપર
રોકાયેલું હતું. તે જોઈ એ બાઈએ વાઘને કુહાડાના ત્રણ ચાર
ધા ઉપરાઉપરી એકઠમ મારી લીધા, તેથી વાઘ નીચે પડી ગયો.
વાઘને જોઈને એ બાઈનો ઘણી બી ગયો, તેથી રોટલો ખાવો
છોડી દઈ ઘરના મેડા ઉપર ચડી ગયો, અને ધ્રુજવા લાગ્યો.
એટલામાં તેણે જોયું કે, પોતાની બાઈડીએ તો બહુ બહાદુરી

કરી હતી, અને વાઘને કુહાડે કુહાડે મારતી હતી. તે જોઈને પોતે મેડા ઉપર જિલે જિલે ખીતે ખીતે ને ટાંટીયા ધૂજતે કહ્યું કે, સાબાશ ! સાબાશ ! તેં ખૂબ હિંમત રાખી છે, ને બહુ બહાદુરી કરી છે. હવે બે ત્રણ ઘા માથા ઉપર માર, એટલે વાઘ તુરત જ મરી જશે. તેની કેઠ તો ભાંગી ગઈ છે, હવે માથું ભાંગી નાંખ ! ડર મા હો, લગાવી દે ! ખૂબ જોરથી માર ! આ પ્રમાણે મેડામાં જિલે જિલે વાતો કરવા લાગ્યો. બાઈડીએ માથા ઉપર કુહાડાના બે ઘા માર્યા તેથી તે વાઘ મરી ગયો. એ પછી તે ભરવાડ મેડા ઉપરથી નીચે જિતર્યો, અને જાણે પોતે બહુ મરહાઈ કરી હોય તેમ એ વાઘ સામે જોવા લાગ્યો. એ પછી વાઘના કાન તથા પૂંછડું તેણે કાપી લીધાં, અને પૂંછડું પોતાનાં ગળામાં વીંટ્યું અને કાન હાથમાં લઈ ગામમાં ફરવા ચાલ્યો, અને જે લોકો સામા મળે તેને કહેવા લાગ્યો કે, જુઓ ! આ બહુ મોટા વાઘને મેં મારે આંગણે મારી નાખ્યો. એ સાંભળીને બધા લોકો તેનાં વખાણ કરવા લાગ્યા, તેથી તે મનમાં મનમાં કુલાવા લાગ્યો, અને છાતી ઠાઠી ગામના બજારમાં વાઘની પૂંછડી લઈને ફરવા લાગ્યો.

બંધુઓ ! જે માણસો માનના બૂખ્યાં હોય છે ને તેમ છતાં પોતાની અંદર કામ કરવાનું ખરેખરું બળ હોતું નથી તે માણસો આવી જાતનાં હોય છે. તેઓ કોઈકનાં કરેલાં સારાં કામોનું માન પોતે ખાટી જાય છે. કોઈકે કરેલી બહાદુરીનો ટોપલો પોતાની ઉપર લઈને ફરે છે, અને પોતાનાથી કાંઈ ન બનતું હોય છતાં પણ બધું અમે કરીએ છીએ એવો દેખાવ

ને એવો ડોળ કર્યા કરે છે. પણ યાદ રાખજો કે, એમ કરવું એ ઘણું જ ખરાબ છે, અને એ બહુ જ મોટું પાપ છે. કારણ કે જેમ કોઈનું ધન ચોરી લેવું એ પાપ છે તેમ જ કોઈનું માન ચોરી લેવું એ પણ બહુ મોટી ચોરી છે, ને તે પણ પાપ છે. તેમ છતાં આપણે સૌ થોડુંઘણું એ જાતનું પાપ કરીએ છીએ, અને તેમ છતાં જાણતા નથી કે આ અમારાથી પાપ થાય છે. પણ યાદ રાખજો કે, જાણ્યે અજાણ્યે આવી જાતની ભૂલો આપણાથી વારંવાર થયા કરે છે. એથી જે માન બીજા ખરેખરા હકદારને મળવું જોઈએ તે માન આપણે લઈએ છીએ. જે લલા માણસનાં વખાણ કરવા જોઈએ ને કરાવવાં જોઈએ તેને બદલે આપણે આપણાં વખાણ કરીએ છીએ તથા કરાવીએ છીએ. અને જે બાબત સાથે આપણને સીધી રીતે સંબંધ ન હોય તથા જે કામમાં આપણે ખરી રીતે મહેનત ન લીધી હોય તેવા કામનું માન પણ જ્યારે આપણને મળે ત્યારે આપણે રાજી થઈએ છીએ, પણ જરા વિચાર તો કરો કે, એવી રીતે કુલાવાનો આપણને શું હક છે ? કોઈકને આપવાનું માન લઈ લેવાનો આપણને શું હક છે ? યાદ રાખજો કે, આમ કરવું એ ચોખ્ખે ચોખ્ખી અને મોટામાં મોટી ચોરી છે. માટે એવી ભૂલ ન થાય એ સંભાળજો ! ખોટા માનમાં ન પડ્યું રહેવાય એ સંભાળજો, અને માનની ભૂખ સારૂ, માનના લોભ સારૂ, અને માનની આશાએ બીજા કોઈને ગેરમંત્રસારૂ ન થાય એ સંભાળજો !

૧૩

સ્ત્રી - પુરુષે જાણવા જેવું.

૯૪ : દેવ અને ઇશ્વરના સંબંધ કેવો છે તે તમે જાણો છો ?

[‘ શ્રીચોતુર્ સ્વર્ગ ’ પૃ. ૧૯]

દેવો હમેશાં દર પળે પ્રભુની આધીનતા ચાહે છે. દીનતા એ જ તેઓનું જીવન છે અને આધીનતા એ જ તેઓનું કર્તવ્ય છે. પ્રભુની હજારમાં માનપૂર્વક હાથ જોડીને તેઓ પ્રભુના હુકમની વાટ જોતાં જ જોડેલા હોય છે. તેઓમાં હું-પણ કે પોતા-પણ હોતું નથી. ક્યારે પ્રભુ અમોને હુકમ ફરમાવે અને ક્યારે અમે તે બરાબર રીતે બજાવીએ, એ જ ભાવના તેઓના મનમાં રમતી હોય છે. તેઓને કાંઈ પણ જાતના મુખની કમી હોતી નથી અને તોપણ તેઓનો આનંદ તો પ્રભુના સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવામાં અને પ્રભુના દર્શનમાં જ હોય છે. પ્રભુની ઇચ્છા એ જ તેઓની ઇચ્છા, પ્રભુનો હુકમ એ જ તેઓનું કર્તવ્ય; પ્રભુનાં દર્શન એ જ તેઓનું મુખ અને પ્રભુમાં તન્મય થઈ જવું એ જ તેઓની સાર્થકતા છે, પ્રભુના હુકમો પાળવા સિવાય બીજું કાંઈ તેઓ જાણવા ચાહતા નથી, એટલું જ નહીં પણ પોતાનું પોતાપણું પણ તેઓ ભૂલી

ગયેલા હોય છે. આવી દીનતા અને આવી આધીનતાને લીધે જ તેઓ દેવ છે, અને તે સાફ જ શાસ્ત્રોમાં પ્રભુએ દેવોને મોટા તથા પૂજનીય ગણેલા છે.

દેવો જ્યારે આવો ઉત્તમ સેવકભાવ રાખે છે ત્યારે પ્રભુ તેમને માટે શું કરે છે એ તમને ખબર છે ? પ્રભુ દેવોના સુખને માટે હમેશાં તત્પર રહે છે. દેવોને માટે તેણે સ્વર્ગ બનાવેલું છે, દેવોને માટે તેણે મનવાંચિત લોગો આપનારાં કામધેનુ ને કલ્પવૃક્ષ બનાવેલાં છે, અને દેવોના સુખને માટે તે અવતાર લે છે. દેવો જ્યારે જાણે છે ત્યારે તેમની આધીનતાથી ખુશી થઈને પ્રભુ તેમની યોદ્ધા કરે છે; દેવો જ્યારે પ્રભુના ગુણ ગાય છે ત્યારે પ્રભુ પોતે તેમની પાસે નાચે છે; દેવો જ્યારે બેસે છે ત્યારે પ્રભુ તેમની પાસે તેમનાં સુખોની સગવડને માટે જિભો રહે છે; દેવો જ્યારે ચાલવા ઇચ્છે છે ત્યારે પ્રભુ તેમને તેડી લે છે અને દેવોની જ્યારે ખાવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુઓ પ્રભુ તેમને પૂરી પાડે છે. દુકામાં એ જ કે દેવોને સુખી જોઈને રાજી થવું અને દેવોના સુખને માટે મહેનત કર્યા કરવી એ પ્રભુનો આનંદ છે. આવો સેવ્ય-સેવકનો ઇશ્વર અને દેવ વચ્ચે સંબંધ છે અને તે જ સંબંધ આ દુનિયામાં સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચે હોવો જોઈએ; એટલે કે જેમ દેવો પ્રભુને માટે કરે છે તેમ સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ માટે કરવું જોઈએ, અને જેમ પ્રભુ દેવોને માટે કરે છે તેમ પતિએ પોતાની પત્ની માટે કરવું જોઈએ. એમ આર્યશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે, અને એ ઇશ્વરની ઇચ્છા છે.

દેવોમાં મોટા નાનાપણું

આપણામાં જેમ નાની મોટી ઉમર ઉપરથી તથા વધતી ઓછી સત્તા ઉપરથી નાનામોટાપણું કહેવાય છે તેમ સ્વર્ગમાં નથી. ત્યાં તો જેનામાં વધારે દીનતા અને વધારે આધીનતા હોય તથા જેનામાં વધારે શ્રદ્ધા અને વધારે પ્રભુપ્રેમ હોય તે જ મોટા કહેવાય છે. કારણ કે દેવોનું દેવત્વ દીનતામાં અને પ્રભુપ્રેમમાં જ છે. તેમ જ અહીં પણ સમજવાનું છે કે, જે સ્ત્રીમાં પતિપ્રેમ વધારે હોય અને આધીનતા વધારે હોય તે જ ખરી સ્ત્રી છે, તે જ મોટી છે અને તે જ અહીં તથા સ્વર્ગમાં પણ વંદનીય છે. કારણ કે એવી સ્ત્રીઓ પ્રભુની કૃપાપાત્ર ગણાય છે, અને યાદ રાખજો કે, પ્રભુની કૃપા ભાગ્યશાળીઓને જ મળે છે.

૯૫ : સ્ત્રીઓ વિના પુરુષોની સ્થિતિ કેવી હોય ?

[' સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ ' પૃ: ૩૧]

અનુભવી વિદ્વાનો કહે છે કે, સ્ત્રીઓ વિના પુરુષોની સ્થિતિ ચાટયા વિનાનાં પશુઓનાં ભર્યાં જેવી હોય છે. તમારે ત્યાં પેલો વ્રજવાસી ટોપીવાળો, અર્ધાં ગાંડા જેવો જીવાનિયો આવે છે તેની સ્થિતિ તમે નથી જોતાં ?

મેં કહ્યું, કોણ ? બંસી ?

હા, હા, એ ચકરમને તમે ક્યાં યાદ કીધો ? આખો દિવસ બાઇડીની જ વાતો અને વહુના જ ખ્યાલો ! મને તો લાગે છે કે, આખો દિવસ બાઇડી બાઇડી કરતાં કોઈક દિવસ તે ગિચારો ગાંડો થઈ જશે.

મહારાજે કહ્યું, એમ થાય તો એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કારણ કે કુદરતી રીતે પુરુષોને એક વિસામાની જગ્યા જોઈએ છે, એ જગ્યા તે લગ્નસ્નેહ છે. એ જગ્યા તે સ્ત્રી છે. માટે જ્યાં સુધી તે ન મળે ત્યાં સુધી તેનું મન ક્યાંઈ ઠરે નહીં. બલે તેઓને સારામાં સારા દોસ્તો મળે, સારામાં સારા શ્રેયો મળે, મનમાનતી દોલત મળે, ખેસુમાર વૈભવો મળે, તથા ગમે તો

રાજ્ય મળે અને ઘણીખંભા ઘણીખંભા થઈ રહે, તોપણ એવી હજારો સ્ત્રીઓથી પણ સ્ત્રી વિના તેમનું મન તૃપ્ત થતું નથી. ગમે એટલું જ્ઞાન મેળવે, સ્વર્ગના વિમાનો મળે અને દેવતાઈ લોગો મળે તોપણ એ બધાથી પણ સ્ત્રી વિના પુરુષ શાંતિ પામી શકતો નથી. જ્યારે તે સ્ત્રીનું હસતું મોઢું જુએ અને જે ઘડી સ્ત્રીની વાતો સાંભળે, ત્યારે જ તેને અંતરમાંથી આનંદ થાય છે. રહેવાને ઘર ન હોય, પહેરવાને વસ્ત્ર ન હોય અને ખાવાને અન્ન ન હોય તોપણ, કંઈમૂળ ખાઈને પણ અને લીખ માગીને પણ લાયક સ્ત્રીની સાથે પુરુષ સુખથી રહી શકે છે, અને સ્ત્રીની સોબતમાં રહે એટલો વખત પોતાનાં બધાં દુઃખો તે ભૂલી જાય છે. એટલું જ નહીં પણ પુરુષને કદી સ્વર્ગનું રાજ્ય મળ્યું હોય અને સ્ત્રી ન મળી હોય તો એ સ્વર્ગનું રાજ્ય પણ તેને સ્ત્રીના જેટલો આનંદ આપી શકતું નથી. એવા સેંકડો જાણીતા દાખલાઓ છે કે, સ્ત્રીને ખાતર શ્રીમંતે.એ શ્રીમંતાઈ છોડી દીધેલી છે, સ્ત્રીને ખાતર રાજ્યોએ રાજ્ય છોડી દીધેલાં છે અને સ્ત્રીને ખાતર સાધુઓએ સાધુપણાં છોડી દીધેલાં છે. બેટી, આ બધું શા માટે ? એનું કારણ એ જ છે કે, પ્રકૃતિથી જ પુરુષોના આનંદનું સ્થાન સ્ત્રી છે. પ્રભુએ પુરુષોની રચના જ એવી કીધી છે કે, સ્ત્રીના પ્રેમ વિના પુરુષોથી આનંદ લોગવી શકાય જ નહીં. માટે જ આપણાં શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીને અર્ધાંગના કહેલી છે. કારણ કે પુરુષોનું અર્ધું અંગ જ સ્ત્રી છે. એટલે સ્ત્રી વિનાનો પુરુષ તે અરધો પુરુષ છે, અને એવા અરધા પુરુષો અરધા ચક્રમ હોય તેમાં નવાઈ શું ?

બેટી, તેં જોયું છે કે દુનિયામાં વધારે ગુના કેાણ કરે

છે ? યાદ રાખજે કે, જેઓને ઊંચી મળેલી નથી તે વાંઢાઓ જ સૌથી વધારે શુના કરે છે. વેશ્યાઓને ત્યાં રખડનારાઓનો મોટો ભાગ કેાણુ હોય છે ? સોટા ચલાવનારા ભામટાઓ કેાણુ હોય છે ? વાંકી ટોપી મૂકીને ફરનારા અને ફાટે ડાચે ગમે તેમ બોલનારા કેાણુ હોય છે ? કમાવાની દરકાર વિનાના અને ઉડાઉ કેાણુ હોય છે ? નકામો વખત માળનારા અને ગામની સ્ત્રીઓનાં છિદ્ર જોનારા કેાણુ હોય છે ? બેટી, એ બધામાં ખાસ વાંઢાઓ જ હોય છે ? યુરોપ અમેરિકાના મેંઠ હાઉસના હેવાલો તેં વાંચ્યા છે ? મેંઠ હાઉસમાં પણ સેંઠડે સિત્તેર ટકા વાંઢાઓ જ વધારે હોય છે, કારણ કે સ્ત્રી વિના પુરુષ અરધો છે. સ્ત્રીના બંધથી જ પુરુષને સંસારના બંધનમાં બાંધી રાખાય છે. સ્ત્રીથી જ પુરુષો નવું જીવન મેળવી શકે છે, અને સ્ત્રીની મદદથી જ પુરુષો પુરુષાર્થ કરી શકે છે. કારણ કે સ્ત્રી એ પુરુષોની અરધી શક્તિ છે. એટલે જો એ અરધી શક્તિની મદદ પુરુષ ન મેળવે તો તે અરધો જ રહી જાય છે. એટલે તેનાં કામો પણ હાફમેંઠ જેવાં જ હોય છે. આવું ન થાય માટે જ આપણાં શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે, સ્ત્રી-પુરુષોએ લગ્ન કરવું જ જોઈએ. ઋષિઓએ લગ્નને ધર્મની પવિત્ર ફરજ ગણી છે, અને પ્રભુએ મનુષ્યોને લગ્ન કરવાનો શાસ્ત્ર મારફત હુકમ કરેલો છે, તેનું કારણ હવે તું સમજી કે નહીં ?

૯૬ : લગ્ન એટલે શું ?

[‘ સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ ’ પૃ. ૩૩]

મેં કહ્યું, હા મહારાજ, એ હું ખરાબર સમજી. અગાઉ જ્યારે હું અંગ્રેજી શીખતી ત્યારે મેં થોડાંક ફ્રેન્ચ નોવેલો વાંચ્યાં હતાં અને તેમાં એવી જાતના વિચારો જોયા હતા કે, લગ્ન એટલે શું અને શા માટે દુનિયામાં લગ્ન જોઈએ ? માણસોએ નાહક પેતાની મૂર્ખાઈથી જ લગ્નની ફાંસી પોતાના ગળામાં નાંખેલી છે. બહુબહુ તો લગ્ન એટલે એક જાતનો કંટાળ, અને જો અનુકૂળતા ન હોય તો બીજાં ચારાંઓની માફક એ સાદું પણ તોડી શકીએ. એમાં વળી ધર્મ શું ? એ વખતે લગ્નનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હું સમજી નહોતી એટલે એ વિચારો મને બહુ મૂંઝવતા હતા. કારણ કે આપણાં શાસ્ત્રોમાં તો લગ્નને અતિશય મહત્તા આપી છે, અને પતિપ્રેમમાં જ સ્ત્રીઓનું સર્વસ્વ માન્યું છે. પણ એ તો એમ કહે છે કે, લગ્ન એટલે કંઈ નહીં પણ માત્ર એક જાતની મૂર્ખાઈ, અને બહુ બહુ તો એક જાતનો કંટાળ.

મહારાજે કહ્યું, બેટી, એ લોકોને આપણા લોકોના જેવાં ઉત્તમ શાસ્ત્રો મળેલાં નથી, એટલે તેઓ કદપના સાથે જ રમ્યા કરે છે, તેનું એ પરિણામ છે. પણ અધ્યાત્મ જ્ઞાનવાળા ત્રિકાળદર્શી ઋષિઓએ તો મનુષ્યની પ્રકૃતિના નિયમો જાણીને, કુદરતના નિયમો સમજીને અને જગતનું બંધારણ જોઈને પ્રભુની ઇચ્છા મુજબ આયોધર્મના નિયમો બાંધેલા છે. એટલે જેમ જેમ તેમાં આપણે જાડા જીતરીએ તેમ તેમ તેનું

રહસ્ય વધતું જાય છે, અને ઇશ્વરની તરફ જ જતું જાય છે. એ જ આપણા સનાતન આર્યધર્મની ખૂબી છે. અને એવાં ઊંડા જ્ઞાન માટે જ આખી દુનિયાના ફિલસુફોમાં આર્યધર્મનાં મહિમ્ન ગવાઈ રહ્યાં છે. બીજા ધર્મ અને પંથવાળાઓએ પોતાનો દેશકાળ જોઈને, લોકોના આચારવિચાર જોઈને, અને બીજા મતોની ખૂબીઓ તથા ખામીઓ જોઈને પોતાના મતને માટે ધર્મના નિયમો બાંધેલા છે, તેથી તે બાંધનારાઓને એમ લાગ્યું કે લોકોને અમે આ બહુ સહેલાઈ કરી આપીએ છીએ, પણ પરિણામ ઊલટું થયું. તેમને માનનારા ઊલટા ખાડામાં પડી ગયા, કારણ કે એ નિયમો એ વખતે દેખાવમાં સારા હતા પણ તે બહારના હતા, અંતરના નહોતા, પ્રભુની ઇચ્છા-માંથી નીકળેલા નહોતા, કુદરતના લેહો સમજીને થયેલા નહોતા, અને મનુષ્ય જાતની ઉત્પત્તિનું બંધારણ સમજીને થયેલા નહોતા, એટલે તે અમુક કાળને માટે જ હતા. જેમકે, જ્યાં સુધી પશ્ચિમની પ્રજા અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી દૂર હતી ત્યાં સુધી તેઓને બાઈબલનું જ્ઞાન રૂઝું, પણ હવે ચુસ્ત ક્રિશ્ચિયન ફિલસુફને પણ એટલા જ્ઞાનથી તૃપ્તિ થતી નથી. હવે તેઓને કાંઈક વધારે જોઈએ છે, અને જે વધારે જોઈએ છે તે તેમાંથી ચોખ્ખે ચોખ્ખી રીતે મળી શકતું નથી. કારણ કે મુસાના જૂનાં કરારો બદલીને તેને બદલે નવા કરારો મહાત્મા ઈસુ ખ્રિસ્તે બાંધી આપ્યા, પણ કદી પણ ન બદલાય એવા ત્રિકાલાબાધ કરારો તેઓને મળ્યા નહોતા. એ મેળવવા માટે હવે યુરોપ અમેરિકાની પ્રજાની નજર આર્યધર્મ તરફ દોડી છે. કારણ કે આર્યધર્મ એ સનાતન ઇશ્વરી ધર્મ છે.

બેટી, પ્રભુપ્રેમમાંથી જ લગ્નસ્નેહની ઉત્પત્તિ થયેલી છે, અને લગ્નસ્નેહથી જ પ્રભુપ્રેમ વધી શકે છે. માટે જ મનુષ્યની ઉત્પત્તિની સાથે જ લગ્નસ્નેહની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. એટલે લગ્ન સ્વાભાવિક છે, તે ટાળી શકાય તેવી બાબત નથી. કારણ કે લગ્નસ્નેહનો આધાર આપણી કલ્પનાઓ અને દેશ-કાળ ઉપર નથી પણ તેનો સંબંધ તો મનુષ્ય જાતની પ્રકૃતિના મૂળમાં છે. આમ હોવાથી જ પ્રાચીન ઋષિઓએ લગ્નને ધર્મની પવિત્ર ફરજ માનેલી છે, અને કેાઈ પણ સ્ત્રીએ કે પુરુષે તીવ્ર વૈરાગ્ય આળ્યા વિના કુંવારું ન જ રહેવું એમ આજ્ઞા કરેલી છે. કારણ કે કુંવારું રહેવાથી માણસની જેટલી ખરાબી થાય છે તેટલી ખરાબી લગ્નથી થઈ શકતી નથી. પછી ભલે તે લગ્ન આસુરી પ્રકારનાં હોય તોપણ કુંવારાપણા કરતાં તે સંકટાગણા ઉત્તમ છે. કારણ કે ઋષિઓ એમ માનતા કે, લગ્નથી બે જુદી જુદી શક્તિઓ એકત્ર થઈ જાય છે. તેથી તેઓ એક બીજાની મદદથી બેવડું કામ કરી શકે છે. એટલે જા'ને શક્તિઓ કદાચ નિર્બળ હોય તોપણ એક પાંખ કરતાં તે કાંઈક વધારે કામ કરી શકે છે. એટલું જ નહીં પણ બે જુદી જુદી રહેલી શક્તિઓ ગમે તેવી પ્રબળ હોય તોપણ તે કાંઈ સંગીન કામ કરી શકે નહીં. જેમ વીજળીમાં નેગેટીવ ને પોઝિટીવ એવી બે જાતની શક્તિ છે અને તે બંને તારા સાથે જોડાયા વિના કાંઈ કામ થઈ શકે નહીં, તેમ જ સ્ત્રી અને પુરુષ એ બંને જુદી જુદી શક્તિ છે, ને તે બંને શક્તિઓને લગ્નથી જોડી શકાય છે: એવી રીતે જોડાયા વિના તેઓ પોતાની કે જગતની ઉન્નતિ કરી શકે નહીં.

૯૭ : સેવાધર્મની ઉત્તમતા

[' સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ ' પૃ. ૩૯]

બેટી, આજથી ખસુસ યાદ રાખજે કે, સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિમાં જે આનંદનું સ્થાન છે તે “ સેવાધર્મ ” જ છે. એટલે સ્ત્રીઓમાંથી જે આધીનતાને કાઢી નાખીએ—સેવાને કાઢી નાખીએ તો એ આનંદને કાઢી નાખવા બરાબર છે. કારણ કે, પ્રભુએ સ્ત્રીઓની રચના જ એવી કીધી છે કે, સેવા કર્યા વિના તેઓ આનંદ મેળવી શકે જ નહીં. પછી એ સેવા ગમે તો પતિની હોય, ગમે તો કુટુંબની હોય, ગમે તો ધર્મની હોય, ગમે તો પોતાનાં દુઃખી ભાઈબહેનોની હોય, અને ગમે તો સ્વદેશની હોય. ગમે તે પ્રકારની પણ સ્ત્રીઓએ સેવા કરવી જ જોઈએ. જ્યાં સુધી તેઓ “ સેવાધર્મ ” પાળે નહીં ત્યાં સુધી તેઓ ખરો આનંદ ભોગવી શકે નહીં, અને ત્યાં સુધી તેઓ પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરી શકે નહીં.

સેવાધર્મ આવો ઉત્તમ છે, થોડામાંથી ઘણું મેળવાય તેવો છે, સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિમાં જ રહેલો છે, અને સ્નેહમાંથી તે વધી શકે છે. માટે જ દુનિયાના બીજા કોઈ પણ ધર્મ કરતાં આર્યધર્મશાસ્ત્રોએ લગ્નની મહત્તા વધારે સ્વીકારેલી છે.

સેવાધર્મની પૂરી મજા તો ખરેખરા આશકમાશુકમાં જ જોવામાં આવે છે. ગમે તેવા મોટા ઘરજનવાળી સ્ત્રી હોય, ગમે તો શાહજાદી હોય અને ગમે તો મહારાણી હોય, પણ તેને ખ્યારમાં પડવા દો, અને પછી જુઓ કે, પોતાના વહાલા પાસે તે પોતાનો ઘરજનો કેવો બૂલી જાય છે ? કેાઠ શાહજાદીનો વહાલો ભલે તેનો ગુલામ હોય પણ જુઓ તો ખરા કે, એ ગુલામ સારૂ તે કેવી તળે ઉપર થાય છે ? એ ગુલામના હુકમને તે કેવું માન આપે છે ? અને એ ગુલામના સુખને માટે તે કેટલી બધી તકલીફ ઉઠાવે છે ? એ ખ્યાલ તમે કેાઠ દિવસ કર્યો છે ? જો એ અંતઃપુરનાં ચિત્રો, જો એ જનાનખાનાની બીબીઓનાં ચિત્રો તમે જોયાં હોય, તો તમને ખુદ્લી રીતે એમ લાગે કે પુરુષોની સેવા કરવાને માટે જ સ્ત્રીઓ આ દુનિયામાં પેદા થયેલી છે અને ધણીપણું કરવાને તથા સ્ત્રીઓની સેવાનો બદલો આપવાને માટે જ પુરુષોનો અવતાર છે.

પુરુષો કેવી રીતે ધણીપણું કરવા ઇચ્છે છે, અને સ્ત્રીઓની સેવાનો બદલો તેઓ કેવી રીતે વાળી આપે છે, એ સમજવા માટે મારે કેટલાક દાખલાઓ તમોને આપવા પડશે. બેટી, એ દાખલા લેવા માટે હું દૂર શા માટે જાઉં ? બાબુ, સાહેબને જ પકડુંની ? કારણ કે તેઓ એક નમૂનેદાર પુરુષ છે.

૯૮ : પુરુષોત્તી વહાલામાં વહાલી ઈચ્છા શું ?

[‘ સ્ત્રીઓત્ત સ્વર્ગ ’ ૫ ૪૦]

બાળુ સાહેબ, મને કહો કે, તમારી વહાલામા વહાલી ઈચ્છા શું છે ? તમારું જિગર શાને માટે તલપી રહ્યું છે ? અને તમેને શાંતિ કયે ઠેકાણે મળે છે ?

મારા વહાલાએ કહ્યું, “મહારાજ ! મારી વહાલામા વહાલી ઈચ્છા એ જ છે કે, મારી વહાલીને હું કેમ મુખી કરી શકું ! મારું જિગર હમેશા મારી પ્રિયાના પ્રેમને માટે જ તલપી રહેલું છે, અને આ જગતમાં જો ક્યાંય પણ મારે માટે શાંતિ હોય તો તે આ મારી નાજીકડીના ચહેરામા જ છે મહારાજ ! ઘણીઘણીઆણીના પ્રેમની વાતો તમારી પાસે કરતા હું જરા અચકાઉં છું કારણ કે તમે સંન્યાસી છો, પણ આજે જ્યારે એ સવાલ જ નોકળેલો છે ત્યારે એક મિત્રના માફક ખુલ્લા દિલે મને કહેવા દો કે, મારું સ્વર્ગ તે મારી પ્રિયા છે મહારાજ, આ દુનિયાદારીની કઠણ જંગળો અમે લોગવીએ છીએ તે કોને માટે ? આવા બુલબુલોને માટે જ. આ અમાર સંસારના ભય”

કર તાપમાં અમોને કેટલું બધું તપવું પડે છે, એ તમે ત્યાગીઓ શું જાણો ? એ બધું કેને માટે ? આ દુનિયામાં અમે જે જે કાંઈ સાહસો કરીએ છીએ અને જે જે માહાભારત જોખમો ઉઠાવીએ છીએ તે કેને માટે ? ઘણી વખત જેનું મોં જોવામાં પણ અમને અપમાન લાગે તેવાં માણસોની નોકરી કરીએ છીએ તે કેને માટે ? અમારી પાઘડીઓમાં ડ્રાઓ ધાલીને પણ અમારી બાઈડીઓને દાગીના પહેરાવીએ છીએ તે શા માટે ? અને અમે ટાઢ તડકામાં રખડીને અમારી બાઈડીઓને ઘરના ટાઢા છાંયડામાં બેસાડી રાખીએ છીએ તે શા માટે ? મહારાજ-જી, આ બધું અમે સ્ત્રીઓને માટે જ કરીએ છીએ. તેઓની આધીનતા જ અમારી પાસે આટલું બધું કરાવે છે. જો સ્ત્રીઓમાં આધીનતા ન હોય-સેવાધર્મ ન હોય તો અમે આમાંનું કાંઈ પણ કરીએ નહીં. અમે એકલા હોઈએ તો પાંચ રૂપિયામાં અમારું ચાલી શકે અને બાઈડી પરણીએ તો પચીસ રૂપિયામાં પણ પૂરું થાય નહીં. એવી ગંતે સ્ત્રીના લક્ષ્મી અમોને કેટલી બધી જંગળ લોગવવી પડે છે ? અને તોપણ તે અમે કેટલી બધી શાંતિથી, ઊલટા કેવા ખુશી થઈને, લોગવીએ છીએ એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? એ બધું શા માટે ? માત્ર સ્ત્રીઓની “ સેવા ” ને જ માટે. અમારામાં ઘણીપણું રહેલું છે તેને લીધે, અને સ્ત્રીઓને તેઓની સેવાનો બદલો આપવા માટે જ અમે આટલી જંગળો ઉઠાવીએ છીએ. કારણ કે, સ્ત્રી અને પુરુષ એ દેવ અને ઈશ્વરનું સમ રૂપ છે, એટલે દેવોને માટે જેમ પ્રભુ અવતાર લે છે તેમ સ્ત્રીઓને માટે કુદરતી રીતે જ અમારો અવતાર છે; એટલે જાણ્યે કે અજાણ્યે, ખુશીથી કે નાખુશીથી

પણ સ્ત્રીઓની સેવાનો અમારે બહલો વાળવો જ પડે છે. અને ધણીપણાથી એ સેવાનો બહલો વાળીએ ત્યારે જ અમારા આત્માને શાંતિ વળે છે.

સ્ત્રીઓની દીનતા અને આધીનતાને ખાતર જ અમે આટલું બધું કરીએ છીએ; કારણ કે, આધીનતા એ જ સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણું છે. એટલે જે સ્ત્રીમાં આધીનતા ન હોય-પતિસેવા ન હોય તે સ્ત્રી સ્ત્રી રૂપે હોવા છતાં પણ અમે તેને સ્ત્રીપણાથી બ્રષ્ઠ થયેલી માનીએ છીએ. કારણ કે, પુરુષાર્થને લીધે જ જેમ પુરુષ છે અને પુરુષાર્થ વિનાનો પુરુષ જેમ પુરુષરૂપે હોવા છતાં પણ પુરુષના નામને લાયક નથી, તેમ જ આધીનતા એ જ સ્ત્રીમાં સ્ત્રીપણું છે, એટલે જે સ્ત્રીમાં આધીનતા ન હોય, પતિસેવા ન હોય તે સ્ત્રી સ્ત્રીના નામને કે સ્ત્રીના કામને યોગ્ય નથી.

મારી સામું જોઈને મારા વહાલાએ કહ્યું, અમો પુરુષોના અંતરનું કુદરતી વહાલ કોની ઉપર હોય છે એ તને ખબર છે ?

સ્ત્રી ઉપર નહીં પણ સ્ત્રીપણા ઉપર પુરુષોનું ખરું વહાલ હોય છે

કારણ કે અમે પુરુષ છીએ તેથી અમારામાં કુદરતી રીતે જ પુરુષાર્થ રહેલો છે, એટલે તમારો સેવાનો બહલો આપવો એ જ અમારો આનંદ છે; તેમ જ જો તમે આધીનતા ન પાળો તો તમારો સામે થઈ બિભલું ને ગુસ્સે થઈ જવું એ પણ અમારો કુદરતી સ્વભાવ છે. કારણ કે હું તમને કહી ગયો છું કે, અમે સ્ત્રીઓને ચહાતા નથી પણ સ્ત્રીપણાને એટલે કે આધીનતાને

ચાહીએ છીએ. એમ બનવાનું કારણ એ છે કે, પુરુષોમાં કુદરતી રીતે જ પુરુષાર્થ રહેલો છે, અને સ્ત્રીઓમાં કુદરતી રીતે જ આધીનતા રહેલી છે. એટલે પુરુષાર્થપણના અમારા સ્વાભાવિક બળને લીધે અમે સ્ત્રીઓને કુદરતી રીતે જ અમારાથી ઊતરતી સમજીએ છીએ. તેમ છતાં પણ અમે સ્ત્રીઓને જે અતિશય માન આપીએ છીએ અને દેવી તરીકે પૂજીએ છીએ તેનું કારણ એ જ છે કે, સ્ત્રીઓમાં કુદરતી રીતે જ આધીનતા રહેલી છે એ આધીનતાને વશ થઈ જવાનો—એ દીનતાને પોતાના આશ્રયમાં લેવાનો પુરુષાર્થપણનો સ્વભાવ જ છે. એ સ્વભાવને લીધે અમે સ્ત્રીઓની “સેવાના” દાસ બનીએ છીએ. એટલે જો સ્ત્રીઓમાં આધીનતા ન હોય—સેવાધર્મ ન હોય તો તેવી સ્ત્રીઓને અમે તરણાતુલ્ય સમજીએ તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.”

મહારાજે કહ્યું, બેટી, બેચું ? તારા વરે તો ખૂબી કરી. સ્ત્રીઓને જાણે ચકાવી ને નીચી પણ પાડી. આપણાં શાસ્ત્રમાં ઘણું ઠેકાણું એમ પણ કહેલું છે કે, નર્કનું એક બારણું નારી છે, અને ઘણું ઠેકાણું એમ પણ કહેલું છે કે, જ્યાં સ્ત્રીઓની પૂજા થાય છે ત્યાં જ દેવતાઓ રમ્યા કરે છે. આવા પરસ્પર વિરુદ્ધ વચનો છે તેનો ભેદ હવે તું સમજ કે નહીં ?

મેં કહ્યું, હા મહારાજ ! એ હું બરાબર સમજી. જે સ્ત્રીમાં સ્ત્રીપણું હોય, એટલે કે આધીનતા હોય, પ્રતિપ્રેમ હોય, સતીપણું હોય અને સેવાધર્મ હોય તે સ્ત્રી પૂજવા યોગ્ય છે, અને જે સ્ત્રી માત્ર સ્ત્રી જાતિ જ હોય પણ જેમાં સ્ત્રીપણું ન હોય એટલે કે આધીનતા ન હોય—સેવાધર્મ ન હોય તે સ્ત્રી નરકના

દરવાજા જેવી છે. એવી સ્ત્રીપણા વિનાની સ્ત્રીઓને જ દુનિયા તરણાતુલ્ય ગણે છે.

મહારાજે કહ્યું, બેટી, હવે તું જો કે, સ્ત્રીપણા વિનાની સ્ત્રીઓને એટલે કે પતિસેવા વિનાની સ્ત્રીઓને શાસ્ત્રમાં નકંના દરવાજા જેવી ગણી છે, ત્યારે હાલના લોકો તેને હલકી ગણે તેમાં નવાઈ શું ? કેટલાક ઉચ્છ્રંખલ સુધારકો કહે છે કે, શાસ્ત્ર લખનારા પુરુષો હતા માટે તેઓએ સ્ત્રીઓને હલકી પાડી છે અથવા સ્ત્રીઓના હક છૂંદી નાંખ્યા છે પણ બેટી, એમ કાંઈ નથી. સ્ત્રીઓ ઉપર તેઓને કાંઈ વેર નહોતું, પણ સ્ત્રીઓની અકૃતિ અને પુરુષોનો સ્વભાવ જોઈને તથા કુદરતના નિયમો સમજીને અને તે રસ્તે ભગવદ્-ધર્મના જાણીને જ તેઓએ શાસ્ત્ર રચેલાં છે. તેઓ સમજતાં કે, પુરુષોમાં મગફરી છે. એ મગફરી આધીનતાની પાસે જ ઝકી શકે તેમ છે. સામે થવાથી તે કહી પણ વશ થઈ શકે તેમ નથી. એટલું જ નહીં પણ સ્ત્રીઓનો કુદરતી આનંદ આધીનતામાં જ છે. સ્ત્રી સ્વભાવથી જ દીનતાને ચાહે છે. અને દીનતાનો ખાસ ગુણ એ છે કે, નમેલું જ રહેલું, તાબેદારીમાં જ રહેલું. સ્ત્રી પુરુષમાં આવા સ્વાભાવિક ગુણો હોવાથી જ પ્રભુએ સ્ત્રીઓને પ્રતિગ્રેમ તથા સેવાનો ધર્મ સોંપેલો છે, અને પુરુષોને સ્ત્રીઓની 'સેવાનો બદલો વાળવાનો એટલે કે પુરુષાર્થ કરવાનો ધર્મ' સોંપેલો છે. એથી બંનેનો આનંદ સચવાય છે ને એથી બંનેના આત્માની ઉન્નાતિ થાય છે.

મેં કહ્યું, શા માટે તમે “ સેવાધર્મ ” ઉપર એટલો

૩૧
બધે ભાર મૂકે છે / શા માટે પુરુષોની પેઠે સ્ત્રીઓ પણ
પુરુષાર્થ ન કરે ?

મારા વહાલાઓ જરા અજબ થઈને કહ્યું, અરે ઘેલુડી !
હજી આ પ્રશ્ન ? ' શા માટે સેવાધર્મ ? ' પ્રભુની સ્ત્રી-જાત
ઉપર ખાસ કૃપા છે માટે સેવાધર્મ.

પ્રભુ તમોને થોડામાંથી ઘણું આપવા ચાહે છે માટે
તેણે તમોને સેવાધર્મ સોંપેલો છે

હજી કાંઈ શંકા છે કે ?

મહારાજે કહ્યું: પ્રભુ થોડામાંથી ઘણું કેવી રીતે આપવા
ચાહે છે તેનો ખુલાસો કરો, એટલે પછી તેને શંકા નહીં રહે.

મારા વહાલાઓ કહ્યું, હા, એ ખરાબર છે. એમ કહી
મારી સામું જોઈ મારી સાડીના છેડા ઉપરની કેર સાથે રમતાં
રમતાં તેણે કહ્યું, તને ખબર છે ? તમારું હસતું મોંડું જોવા
માટે અમે આકૃતના મુખમાં જઈએ છીએ, તમારી મધુરી
વાણી સાંભળવા સારૂ કરીને અમે સેંકડો ને હજારો ગાઉ
દૂરથી ઘણાં દુઃખ વેઠીને તમારી પાસે હાજર થઈએ છીએ.
તમારા ચુંબન સારૂ કરીને અમે સ્વર્ગને લાત મારીએ છીએ.
તમારા આંમુના ટીપાંને બદલે અમે લોહીની ધારાઓ વહેવરા-
વીએ છીએ. તમારી નાનુકાઈને ખાતર અમે રણસંઘામમાં
મરીએ છીએ. તમારા મીઠકા હાવલાવને ખાતર અમે અમારા
સ્વાર્થ ઉપર પૂજો મૂકીએ છીએ. તમે નિર્દોષ બચ્ચાંઓને રમાડો
તે સારૂ અમે તોપના ગોળાઓ અને તલવારો સાથે રમીએ

છીએ. તમે સુખેથી રહી શકો માટે અમે પરદેશ વેઠીએ છીએ. તમારા જેવી ભૂતળની દેવીઓની અમે સુંદર વસ્ત્રાલંકારથી પૂજા કરી શકીએ માટે અમે હજારો જાનજો લોગવીએ છીએ. તમારા રૂઠા ચરિત્રની કિંમત સમજી શકીએ માટે અમે જ્ઞાન મેળવીએ છીએ. તમોને સુંદરતા આપવા સાડા હજારો ઉપાધિઓ વેઠીને અમે કુરૂપડા બનીએ છીએ. તમારી રસિકતાને ખાતર અમે દુનિયાદારીના મુશ્કેલ હડસેલાઓ ખમીએ છીએ. તમોને ગમત આપવાને ખાતર અમે અમારી મોજમજનો લોગ આપીએ છીએ, અને ઓ મીઠડી ! યાદ રાખજે કે, સ્ત્રીઓનાં સુખને ખાતર જ પુરુષોના અવતાર છે. વહાલુડી ! આ બધું શા માટે ? માત્ર તમારી સેવાને જ માટે, તમારા પ્રેમને જ માટે. તમારે માટે અમે આટલું બધું કરીએ તેના પ્રમાણમાં તમારે અમારે માટે શું કરવાનું છે ? એક માત્ર સેવા.

૯૯ : સેવા એટલે શું ?

[' સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ ' પૃ. ૪૪]

અમે પુરુષો તમારી પાસે કેવા પ્રકારની સેવા માગીએ છીએ ? અમે તમારી પાસે લશ્કરી બરાબોની પેઠે, ખડો ચોકી પહેરો નથી માગતા, અમે તમારી પાસે મુલકો ફતેહ કરી આવવાનું નથી માગતા, અમે તમારી પાસે ઘાંચીના બેલના જેવી કામગીરી નથી માગતા, અમે તમારી પાસેથી દરિયાપાર જવાની સેવા નથી માગતા, અમે તમારી પાસેથી ધન કમાઈ આવવાની સેવા નથી માગતા, અમે તમારી પાસેથી પાવડા કોદાણાની સેવા નથી માગતા, અમે તમારી પાસેથી બળદોને બદલે તમને હળે ભેડવાની સેવા નથી માગતા, અમે તમને એમ નથી કહેતા કે ભૂતપ્રેતના ભયવાળા સ્થાનમાં જઈને અમારી સેવા કરો, અમે તમને એમ નથી કહેતા કે દુશ્મનોના તોપના ગોળા સામે જઈને અમારી સેવા કરો, અને અમે તમારી પાસેથી કાંઈ આફ્રિકાના શુભામો જેવી શુંકામગીરીની સેવા નથી માગતા,

પણ અમે તો માત્ર તમારા અંતરનો પ્રેમ જ માગીએ છીએ, અને તમારા જેવી ભાગ્યશાળી દેવીઓના અમે તો માત્ર આશીર્વાદ જ લેવા ઇચ્છીએ છીએ. કારણ કે તમારી પ્રસન્નતાથી જ અમારા ઘરમાં દેવતાઓ રમવાના છે, એમ પ્રાચીન ઋષિઓએ આપણાં પવિત્ર શાસ્ત્રો દ્વારા અમોને શીખવેલું છે. માટે આ મારાં સ્વર્ગ ! અમે તમારી પાસેથી સેવાધર્મ એટલે કે પતિ-પ્રેમ અને આધીનતા જ માગીએ છીએ, અને તેનું સ્થૂલ રૂપ તમારું હસતું મોહું એ જ છે. એટલે તમારે હમેશાં હસતું મોહું રાખવું એ જ તમારી સેવા છે. એ સિવાય બીજું કંઈ પણ અમે ઇચ્છતા નથી.

મહારાજે મારી સામું લેઢને કહ્યું : બેટી, તારા વહાલાએ તો ખૂબી કરી ! સેવાધર્મનો અર્થ હવે તું સમજી કે નહીં ?

મેં કહ્યું, હા મહારાજ ! સેવાનો અર્થ હવે હું ખરાબર સમજી. પશ્ચિમના લોકો શાસ્ત્રનો હેતુ અને સેવાનો ખરો અર્થ સમજતા નથી, તેથી જ તેઓ એમ કહે છે કે, હિંદુ શાસ્ત્ર-કારોએ સ્ત્રીઓના હકો છૂંદી નાંખેલ છે. પણ અહીં તો તેથી બિલકુલ જ છે. આ કેવો મજેનો અર્થ ? મારી બીજી બહેન-પણીઓની પેઠે પ્રથમ હું પણ એમ સમજતી કે, સેવાધર્મ એટલે કોણ જાણે શુંનું શું હશે ? પણ આ તો સેવામાંથી એટલે કે હાસપણામાંથી પૂજવાનું નીકળી પડ્યું. અમારાં હસતાં, મોઢાં એ જ અમારી સેવા ! વાહ વાહ વાહ ! મારા વહાલુંડા, વાહ ! ધન્ય છે તમને ! આ સૂત્ર તમે ક્યાંથી લેધ્યું ? અંદરનું ? એમ જ છે. કારણ કે ઐશ્વર્ય પવિત્રતા આપે

છે. અને બીજાં સૌ અંગ કરતાં મુખ ઉપર આનંદ વધારે પ્રગટ થાય છે, માટે હમેશાં અમારે હસતાં મોઢાં રાખવાં એ જ અમારી સેવા છે. અહો ! શું અમારી ઉપર પ્રભુની કૃપા છે ! શ્રીજીતિ ઉપર પ્રભુની આટલી બધી કૃપા છે એવું હું જાણતી નહોતી. હમેશાં ખુશીમાં રહેવું એ જ અમારી સેવા ! વાહ વાહ વાહ ! ત્યારે બીજું શું જોઈએ ? પણ અફસોસ કે એટલું પણ અમારી બહેનપણીઓથી થઈ શકતું નથી ! અરે દેવી દિલગીરી કે આવો આનંદ લૂંટવાતું પણ અમારાથી બનતું નથી ! આહા ! સેવા ! સેવામાં તો સર્વસ્વ છે. જિંદગીની ફરજ, મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા, દેવોતું સ્વર્ગ, પ્રભુની કૃપા અને મોક્ષધામનાં મુખડાં એ બધું સેવામાં છે. એવી મહાન સેવા તો અમારા હસતાં મુખડાંમાં જ આવી ગઈ ! આહા ! આથી વધારે આશ્ચર્ય બીજું શું હોય ? આથી સહેલું બીજું શું હોય ? મહારાજજી, મને કહો તો ખરા કે શા માટે મહાન પ્રભુએ શ્રીઓ ઉપર એટલી બધી કૃપા કરી હશે કે તેઓના હસતાં મોઢાંમાં જ તેઓની સેવા એટલે કે મુક્તિ આવી જાય ?

૧૦૦ : શ્રીઓ આનંદનો અવતાર છે

[' શ્રીઓનું સ્વર્ગ ' પૃ: ૪૬]

મહારાજે કહ્યું, બેટી, તું જાણે છે કે પ્રભુ આનંદ સ્વરૂપ છે તેથી પ્રભુના બકતો-દેવો પણ આનંદ સ્વરૂપ છે, અને શ્રીઓ દેવોનું સમરૂપ છે, એટલે શ્રીઓ પણ આનંદની જ મૂર્તિઓ છે પ્રભુએ એ આનંદની મૂર્તિઓને એટલા જ માટે અવતાર આપ્યો છે કે, તેઓ દેવોના પ્રતિનિધિઓ તરીકે અહીંની જિંદગીમાં આનંદથી રહે, અને આ દુનિયામાં આનંદ ફેલાવ્યા કરે. આનંદ પ્રેમમાં છે, આનંદ સૌન્દર્યમાં છે, ને આનંદ આધીનતામાં છે. એ ત્રણે અલૌકિક વસ્તુ પ્રથમથી જ શ્રી-જાતિની પ્રકૃતિમાં બરીને પછી જ પ્રભુએ તેઓને પેદા કરેલી છે. એટલે જાણે અજાણે પણ કુદરતી રીતે જ પ્રેમ, સૌન્દર્યતા, અને આધીનતા કે જે આનંદને રહેવાનાં સ્થળ છે તે શ્રીઓમાં સ્વભાવથી જ રહેલાં છે, માટે શ્રીઓ આનંદની મૂર્તિ છે. બેટી, યાદ રાખજે કે શ્રીઓનાં ખાસ વખાણ કરવાનું મને કંઈ કારણ નથી. પણ કુદરતની ઇચ્છા શું છે, શાસનની આજ્ઞા શું છે, મનુષ્યના સ્વભાવનું વલણ શું છે, અને શ્રીઓની તથા પુરુષોની ફરજ શું છે, એ તું ખુલ્લી રીતે,

ચોખ્ખેચોખ્ખું સમજી શકે માટે તને આ લાગી વાતો સહેલા રૂપમાં કહું છું.

શ્રીઓ આનંદની મૂર્તિ છે અને આ દુનિયામાં આનંદ ફેલાવવાને માટે જ તેઓનો અવતાર છે, એ વાત તું માની શકે છે કે નહીં ?

મેં કહ્યું, હા મહારાજ ! ચોક્કસ હવે સુધી હું એ વાત માની શકું છું; પણ હજી તેનો વધુ ખુલાસો કરો તો સાફ.

મહારાજે કહ્યું, હવેની વાત અહીં નથી. અહીં તો હવે-પારની વાત છે. અહીં તો સિદ્ધાંતની વાત છે. કારણ કે, અનુમાન ઉપર આપણી વાતનો આધાર નથી, પણ જગતની રચના અને શ્રી-પુરુષના બંધારણ ઉપર એટલે કે ઈશ્વરની ઇચ્છા ઉપર આ વાતનો આધાર છે.

બેટી ! પ્રેમ, સૌન્દર્ય ને આધીનતા કુદરતી રીતે જ શ્રીઓમાં રહેલાં છે, માટે શ્રીઓ આનંદની મૂર્તિ છે; એટલું જ નહીં પણ ઘણી બાબતોમાં પુરુષો કરતાં શ્રીઓ વિશેષ આનંદ લોગવી શકે છે. નજીવી ચીજમાંથી પણ સહેલાઈથી શ્રીઓ એટલે બધો આનંદ લઈ શકે છે કે, એ જો આપણે બરોબર રીતે સમજીએ તો આપણને અન્યથા લાગ્યા વિના રહે નહીં.

૧૦૧ : સ્ત્રીઓને નાની વાતોમાંથી પણ મોટો આનંદ મળી જાય છે

[' સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ ' પૃ. ૪૭]

પુરુષોને મોટો અધિકાર મળવાથી પણ જેટલો આનંદ ન થાય તેટલો આનંદ સ્ત્રીઓને વરને પોષવાથી થઈ જાય છે. પુરુષોને હજારો રૂપિયા મળવાથી પણ જેટલો આનંદ ન થાય તેટલો આનંદ સ્ત્રીઓને એક સારી ચોળી કે સાડી મળવાથી થઈ જાય છે. મોટા મોટા પંડિતોની વાણીની ચતુરાઈથી પણ પુરુષોને જેટલો આનંદ ન થાય તેટલો આનંદ બચ્ચાંના કાલા કાલા, અધૂરા અધૂરા, મધુરા મધુરા ચખ્ખો સાંભળવાથી સ્ત્રીઓને થઈ શકે છે. દુરુમનેને છતવાથી ને મોટી ફતેહ કરવાથી પણ પુરુષોને જેટલો આનંદ ન થાય તેટલો આનંદ સ્ત્રીઓને પોતાના વડાલાને બે ચાર રમુછ ચખ્ખો કહેવામાં થઈ જાય છે. જડી જાડી ફિલોસોફી ને જાચાં જાચાં તત્ત્વજ્ઞાનથી પણ પુરુષોને જેટલો આનંદ ન થાય, તેટલો આનંદ સખીઓમાં અરસ-પરસ જરાક મધુરી મસ્કરી કરવામાં સ્ત્રીઓને થઈ જાય છે. કુદરતના અલૌકિક દેખાવો જોઈને પણ પુરુષોને જેટલો આનંદ

શ્રીઓને નાનો વાતોમાંથી પણ મોટો આનંદ મળી જાય છે ૩૭૯

ન થાય તેટલો આનંદ શ્રીઓને પોતાનાં છોકરાંઓનાં ચિત્રો અને ચરિત્રો જોઈને થઈ જાય છે. કેઈ મોટી શોધ કરવાથી પણ પુરુષને જેટલો આનંદ ન થાય તેટલો આનંદ પતિનો કામળ વાંચવાથી કે છોકરાનાં હાલરડાં ગાવાથી પણ શ્રીઓને થઈ જાય છે. એક મોટી ઈસ્પીતાલ બંધાવ્યાથી પુરુષને જેટલો આનંદ થાય તે કરતાં ભક્તી સાધુના પગ દાખવામાં અથવા પાઠોશણતુ' માથું દાખવામાં શ્રીઓને વધારે આનંદ થઈ જાય છે. કાષ્ઠો આપવામાં અથવા લેખો લખવામાં પુરુષોને જે આનંદ મળે છે તે કરતાં પતિ સાથે પ્રેમધેલછાની નજીવી નજીવી વાતો કરવામાં શ્રીઓને વધારે આનંદ મળી જાય છે. અને બેટી. શું તને ખબર નથી કે, મોટી મોટી કિંમતી લેટોથી પણ પુરુષો જેટલા ખુશી ન થાય તેટલી ખુશી શ્રીઓ થોડી મીઠાઈ મેવાથી થઈ જાય છે? આ બધું શા માટે? એનું કારણ એ જ છે કે, શ્રીઓ આનંદની મૂર્તિ છે, એટલે થોડામાંથી પણ તેઓ વધારે આનંદ મેળવી શકે એવી પ્રભુએ તેઓની પ્રકૃતિ બનાવી છે; કારણ કે, શ્રીઓની મારફત આ દુનિયામાં આનંદ ફેલાય એવી પ્રભુની ઇચ્છા છે. તેથી શ્રીઓનાં હૃદય આનંદથી ભરેલાં અને જલદી આનંદ ગ્રહણ કરી શકે તેવાં તથા લાંબો વખત સુધી તેમાં આનંદ રહી શકે તેવાં બનાવેલાં છે. અને પુરુષોનાં હૃદય તેથી ઊલટાં બનાવેલાં છે. એટલે કે પુરુષો શ્રી સિવાયની ચીજોમાંથી સહેલાઈથી આનંદ લઈ શકતા નથી, અને લીધેલા આનંદને લાંબા વખત સુધી ટકાવી શકતા નથી.

૧૦૨ : બહાદુરીવાળો ઉદારધર્મ પાળ્યા વિના ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ

[' સ્વર્ગની સુંદરીઓ ' પૃ. ૩૨૩]

બહેનો ! આપણો હાલનો ધર્મ મૂએલો છે, તેથી જ આપણમાં ધર્મનું બળ નથી, અને તેથી જ આપણે આપણાં બાળકોને અર્જુનના જેવાં બહાદુર બનવાનો ઉપદેશ કરવાને બદલે દેઠકાંથી ઠરતાં શીખવીએ છીએ; અને બાવો આંચો, ચોર આંચો, તથા ફલાણે ઠેકાણે ભૂત ઘાય છે, ને ફલાણે ઠેકાણે એકલું જવાય નહિ, ને ફલાણી બાઇની નજર લાગી જાય, આવાં આવાં બહીકણપણામાં જ આપણે આપણાં છોકરાંઓને રાખી મૂકીએ છીએ; અને આવી નમાલી જિંદગી ગાળવી તેને આપણે ધર્મ સમજ્યા કરીએ છીએ. પણ જરા વિચાર કરવો જોઈએ કે આવો પોલમપોલવાળો ને બીકણ ધર્મ તે આપણને કેઈ પણ જાતનું બળ કયાંથી આપી શકે ? ન જ આપી શકે. માટે હાલમાં આપણે જે કરવાનું છે તે એ જ કે આપણા જૂના ધર્મની ઉપર રૂઢિનાં, અજ્ઞાનપણાનાં, ખરાબ સંજોગોનાં, બદલાયેલાં દેશકાળનાં અને એવાં જ બીજાં જે જે પડે ફરી

વળેલાં છે તે બધાં પડોને ફર કરી, એ અંધકારને ફર કરી, એ પોલમપોલને કાઢી નાંખી, અને એ હાથપગ બાંધી રાખનારા રિવાજોને કહાડી નાંખી, તેને બદલે આપણે આપણા સનાતન અસલ ધર્મને તેના અસલ સ્વરૂપમાં સમજવો જોઈએ, અને પાળવો જોઈએ. ત્યારે જ આપણું કલ્યાણ થશે. ત્યારે જ આપણામાં નવું બળ આવશે. ત્યારે જ આપણું શરીરમાં નવો જોસ આવશે. ત્યારે જ આપણા મગજમાં નવું જ્ઞાન આવશે, અને ત્યારે જ આપણા દેશની ઉન્નતિ થઈ શકશે. માટે બહેનો ! આપણું પોતાનું લઘુ કરવા સાડે, આપણું બાળકોનું લઘુ કરવા સાડે, અને આપણા દેશનું લઘુ કરવા સાડે આપણે પ્રાચીન ઋષિઓના જેવો આત્માની સ્વતંત્રતા અપાવનારો ઉદાર, બહાદુર, અને જલદીથી પ્રભુને પકડી શકે તેવો સત્ય ધર્મ પાળતાં શીખવું જોઈએ; અને જ્યારે એ શીખણ ત્યારે જ આપણી ખરી ઉન્નતિ થઈ શકશે.

૧૦૩ : પચીસ વરસમાં અરધો ફૂટ ઝેળ !

[' સ્વર્ગની સુંદરીઓ ' પૃ. ૩૨૫]

આપણે રાજદારી બાબતમાં માથું મારવા માટે જોઇએ તે કરતાં પણ વધારે હવાતિયાં મારીએ છીએ, નજીવી નજીવી બાબતોમાં પણ દોડધામ કરી મૂકીએ છીએ, સાધારણ વાતોને માટે ગંભીર રૂપ ધારણ કરીએ છીએ, અને જેની દરકાર કરવાની જરૂર નહિ તેવી નકામી કૃષ્ણલી કરવામાં પણ લેખતું દહીં કરીએ છીએ; પણ જે જરૂરની બાબત છે, જેમાં આપણું હિત રહેલું છે, જેમાં થતી પ્રજનનું ભવિષ્ય રહેલું છે, જેમાં દેશની આબાદાની ને લોકની મહત્તા રહેલી છે, તે સીમુધારા તરફ દોડતું પણ ખાસ લક્ષ્ય ખેંચાતું નથી, એ બહુ દિલગીરીની વાત છે. અમે સ્ત્રીઓને લગ્નાવવાની બાબત ઉપર આ વખતે બોલવાં માગતા નથી, પણ તેઓની શારીરિક સ્થિતિ ઉપર ધ્યાન અપાય, વિશેષ ધ્યાન અપાય, ખાસ ધ્યાન અપાય, એવી અમારી ઇચ્છા છે. અમારી દેશી બહેનોને માટે અમે શું જોઇએ છીએ ? તેઓની શારીરિક સ્થિતિ બહુ માઠી બનતી જાય છે. દિન પ્રતિદિન તેઓની હાલત બહુ નબળી થતી જાય છે. સ્ત્રીઓ નાનુક જોઇએ પણ નબળી નહિ જોઇએ; સ્ત્રીઓ બાકી

નહિ જોઈએ, તેમ ચીમોડાઈ ગયેલી પણ નહિ જોઈએ; સ્ત્રીઓ તાડ જેવી ઊંચી નહિ જોઈએ, તેમ છેક વામનરૂપ પણ શા માટે જોઈએ ? આજની સ્ત્રીઓનો ખાંધો તફન નબળો, ફિક્કો, અને બહુ ટૂંકો છે. છેલ્લાં પચીસ વરસમાં સ્ત્રીઓ અરધો ફૂટ કદમાં ઓછી થઈ ગઈ છે, એ બહુ વિચાર કરવા જેવું છે. આ એક માત્ર રમૂજ નથી, પણ એ ગંભીર સવાલ છે. પચીસ વરસમાં અરધો ફૂટ કદ સ્ત્રીઓનું નાનું થઈ જાય એ કંઈ જેવી તેવી વાત નથી. જો એમ જ ચાલશે તો બે સેંકડામાં આપણે વેંતીઆંઓ બની જઈશું. બુઢી ડોશીઓ સાથે જ્યારે આપણે હાલની બાળાઓને જોઈએ છીએ ત્યારે એ અરધા ફૂટની ઘટની આપણને બરોબર ખબર પડે છે. મા સાથે દીકરીને, સાસુ સાથે વહુને, દાદી સાથે પૌત્રીને અને નાની સાથે દોહિત્રીને જ્યારે આપણે સરખાવીએ છીએ-જોઈએ છીએ ત્યારે એ વામનરૂપપણું સ્પષ્ટ સમજાય છે. હમેશાં આપણે સ્ત્રીઓને જોઈએ છીએ, અને તોપણ કેાંઈ દિવસ તેઓની ઘટ તરફ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચાતું નથી, એ બહુ અજાણીની વાત છે. દરરોજ સાદી વાતચીતમાં સ્વાભાવિક રીતે, અને કેાંઈ કેાંઈ વખત ભાષણોમાં કે પુસ્તકોમાં સ્ત્રીકેળવણી વિષે વાંચીએ છીએ તથા સાંભળીએ છીએ, પણ ખાસ લાગણીથી એ તરફ પ્રજાનું હાલમાં ધ્યાન ખેંચાએલું હોય, એમ અમે જાણતા નથી. સ્ત્રીઓનો એ ઘટાડો બહુ ભારી પડી જાય એમ છે. અત્યાર-માંથી જ જો આપણે નહિ ચેતીએ તો આગળ જતાં આપણે નબળાઈના ખાડામાં કેટલા ઊંડા ઊતરી જશું, તે કાંઈ કહી શકાતું નથી. સ્ત્રીઓ મહેનતુ, ખડતલ અને પ્રેમીલી જોઈએ,

તેના બાંધામાં ઇશ્વરે નાજીકાઈ મૂકેલી જ છે. કળાથી ખરીદેલી ભાડુતી નાજીકાઈ કે જે હાલમાં બહુ વધી ગયેલી છે, તેને ઉત્પન્ન કરનાર નબળાઈ છે. છેલ્લાં પચીસ વરસમાં પુરુષો સવા બે ઇંચ ઘટેલા છે, ત્યારે સ્ત્રીઓ સવાપાંચ ઇંચથી વધારે અથવા ખરોખર અરધો ફૂટ ઘટેલી છે, એમ અમારો આધીન મત છે. સ્ત્રીના કદમાં ઘટ, સ્ત્રીઓના ફેલાવામાં ઘટ, સ્ત્રીઓની ખૂબસૂરતીમાં ઘટ, સ્ત્રીઓના હૃદયભંડારમાં ઘટ, સ્ત્રીઓની પ્રજામાં ઘટ, વગેરે વગેરે બાબતમાં જ્યાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓની ઘટ ઘટ ને ઘટ જ ! એ ઘટનું પરિણામ ઘટમાં જ આવશે, એ ઘટ હિન્દુસ્થાનની સંપત્તિમાં, એ ઘટ દેશીઓના બુદ્ધિબળમાં, એ ઘટ હિન્દની ચઢતીમાં, એ ઘટ ઘણી ઘણી બાબતોમાં બહુ બહુ પ્રકારે આપણને ઘટમાં જ નાંખશે. સ્ત્રીઓનાં કુદરતી કદમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે ઘટ આપણને કોઈપણ પ્રકારે વધવા દેશે નહિ, એ નક્કી સમજવું. આર્ય-યુવતીઓના એવા હાલ હવાલ નહિ જોઈએ. તેઓ માનસિક શક્તિઓમાં તો પાછળ પડેલી છે જ. જમાનાઓ થયાં એમ ચાલતું આવેલું છે; પણ શારીરિક શક્તિમાં પણ તેઓ ક્ષીણ થતી જાય, નહિ સમજાય, નહિ ખમી શકાય, નહિ મનાય, એટલી હદ સુધી તેઓ નાની, નબળી, ચીમોડાઈ ગયેલી, સહન-શીલતા વિનાની, કામકાજ વિનાની, છાલકા વિચારની, બેડોળ, વામનરૂપ જેવી બનતી જાય, એ હિન્દુ સંસારમાં એક કલંક જેવું છે. પ્રથમ સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન હતી પણ નબળી નહોતી. આજે તો અજ્ઞાનની સાથે નબળાઈ પણ છે. અને એ નબળાઈ ફક્ત સ્ત્રીઓની નથી, પણ એ નબળાઈ અમારી, અમારી

બ્રજની, અમારા દેશની, અમારા રાજ્યની, અને અમારી સર્વની, સર્વ વાતની છે. પણ એનું કારણ શું ?

એ ઘટનું કારણ ખુલ્લું છે. માતાઓની લહાવો લેવાની અપેક્ષા, અને સાસુઓની લાડકોડની ઇચ્છા, એ આપણા સત્યાનાશનું મુખ્ય કારણ છે. અરે ! અમારા દેશની માતા અને સાસુઓની લાડકોડ લેવાની ઇચ્છા એટલી બધી જબરદસ્ત કાં હશે ? એ લાડકોડની અપેક્ષા હિન્દનું નખોદ કહાડે છે. એ લહાવો લેવાની ઇચ્છા હિન્દીવાનોની ખરાબીનું મૂળ છે. એડીસન વિજળીના સંચા શોધે છે, ડૉક્ટર કૉક ક્ષયના ઇલાજ શોધે છે, મોંસ્ત્રુ પાસ્ટ્યુર હડકવાનો ઇલાજ શોધે છે, કોઈ પ્રોફેસરો વિદ્યાહુન્નરના અખતરા કરે છે, અને કોઈ શોધકો નવાં નવાં યંત્રની શોધમાં જિંદગી ગુજારે છે; પણ કોઈ શોધકો અમારા કુલીન લોકોની છોકરીઓ જલદી મોટી થઈ જાય, એવો સંચો બનાવતા નથી, એ બહુ દિલગીરીની વાત છે. એ બહુ અજ્ઞયબીની વાત છે. ખચિત એ સંચો બહુ આવકારઢાયક થઈ પડશે. મોટી વહુની ઉમેદવાર સાસુઓ, અને લાડકોડ લેવાની અભિલાષાવાળી માતાઓને એ સંચો એક આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે. એ સંચો બનાવનારને પણ સારો તકાકો પડી જશે. જરૂર એવો સંચો થવો જોઈએ. તાણી તોડીને, ખેંચી ખેંચીને, ટાપટીપ કરીને, ઠીકઠાક કરીને અને કોઈ સિંહના બૃહસ્પતિ જેવું કાંઈ લાકડું ઘાલીને, એક બે વર્ષ વધારે ગણીને, કાલની કૌને ખબર છે એવું ધારીને, પણ બસ ! છોકરીઓને એકદમ પરણાવી દેવી જોઈએ !

પરણ્યાવ્યા પહેલાંની માની અધીરાઈ અને પરણ્યાવ્યા પછીની સામુની અધીરાઈ, અમારી બાબાઓની ખરાબી કરે છે. અરધા ફૂટની ઘટતું ખરું કારણ એ જ છે. જ્યાં સુધી બાળલગ્ન બંધ નહિ થાય, જ્યાં સુધી જ્ઞાતિમાં સંપ નહિ થાય, જ્યાં સુધી જ્ઞાતિમાં નાનાં નાનાં તડાં પડી કન્યાની અછત થતી નહિ અટકે, અને જ્યાં સુધી કન્યાવિક્રયનો ઘૂરો રિવાજ બંધ નહિ થાય, ત્યાં સુધી એ ઘટ એમ જ ચાલવાની. પ્રભુ ! પ્રભુ ! શું હિન્દના નસીબમાં ઉન્નતિ નથી જ લખી ?

૧૦૪ : રસોઇનું રસાયાણું

['સ્વર્ગની સુંદરીઓ' ૫. ૪૬]

આપણે બધા એમ સમજીએ છીએ કે રસોઇ કરવી એમાં તે શું ? એમ કહીને આપણે એવો ભાવ બતાવીએ છીએ, કે જાણે રસોઇના કામમાં કાંઈ માલ જ ન હોય, જાણે રસોઇનું કામ હલકું અથવા નજીવું હોય, અને જાણે રસોઇનું કામ બહુ જ સહેલું ને નાખી દેવા જેવું હોય તેવી રીતે આપણે સમજ્યા કરીએ છીએ. એટલું જ નહિ પણ તેવી રીતે આપણે વર્તન કરીએ છીએ અને ઘણાં ભાઈબહેનો તો ખાસ એમ જ સમજે છે કે, રસોઇનું કામ કરવું એ તો બહુ જ હલકું કામ છે, અને કહે છે કે ભકિયારાપણું તે કૌણ કરે ? એમ સમજીને આપણી ઘણીએ શેઠાણીઓ, પતિનું પેટ ઠારનારો તથા કુટુંબનું આયુષ્ય વધારનારો પવિત્ર પાકશાસ્ત્રનો મહાન હુન્નર શીખતી નથી, પણ આપણા અસહના વડવાઓનો એ બાબતમાં શો સિદ્ધાંત હતો એ તમે જાણો છો ? તેઓએ એમ કહેલું છે કે, આ જગતમાં જિંદગીને ઉપયોગી થઈ શકે, અને પોતાની જાતને તથા પોતાના ભાઈબંધોને મદદ કરી શકાય એવા આ જગતમાં ત્રણ મહાન હુન્નરો છે, તેમાં પહેલો કલમ, બીજો કડછી, અને ત્રીજો બરછી. એ ત્રણ મહાન હુન્નરો છે. માટે જો જગતમાં આગળ વધવું હોય તો એ ત્રણમાંથી પોતાના સ્વભાવને અનુકૂળ આવે તેવો, અને

પોતાનામાં વિશેષતાથી જે જાતની કુદરતી લાગણી રહેલી હોય તે જાતનો, એ ત્રણમાંથી એક પણ હુન્નર જરૂર શીખવો જોઈએ. બહેનો ! “ કલમ, કડછી ને બરછી ” એ ટૂંકું સૂત્ર, એ અતુલવની ગળણીમાં ગળાયેલી મહાન કહેવત આપણને શું શીખવે છે, એ તમે જાણો છો ? એ માટે પાકશાસ્ત્રની ખૂબી સમજનારા પંડિતો એમ કહે છે કે, કલમની કળામાં જે બળ છે, એટલે કે લેખો લખવામાં, વર્તમાનપત્રો ચલાવવામાં, પુસ્તકો લખવામાં, કવિતાઓ બનાવવામાં, ગણિત-શાસ્ત્રનું હિસાબી કામ તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ વગેરે ઘણી જાતનાં શાસ્ત્રો શીખવામાં જેટલી ખૂબી છે, જેટલું મોત છે, જેટલો ફાયદો છે, જેટલી મહેનત છે, અને એ બધું શીખવામાં, એટલે કે કલમથી ચાલતી કળાઓ હાથ કરવામાં જેટલું કલ્યાણ છે, તેટલું જ કલ્યાણ, કડછી વાપરતાં આવડે તો તેમાંથી પણ થઈ શકે છે, અને કલમની કળાથી પોતાના બંધુઓને જે ફાયદો કરી શકાય, તે ફાયદો કડછીની મદદથી પણ કરી શકાય છે. કલમની કળાથી આંતરનો જે આનંદ મેળવી શકાય છે, તે આનંદ કડછીના હુન્નરથી પણ મેળવી શકાય છે. કલમની કળા હાથ કરવા માટે જેમ આબુબાલુની ઘણી વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરવો પડે છે, તેમ જ કડછીનો હુન્નર હાથ કરવામાં પણ ઘણી જાતનાં શાસ્ત્રો શીખવાં પડે છે. અને કલમના હુન્નરથી જેમ ઘણાં માનવો આનંદ આપી શકાય છે, તથા ઘણાં માનવો આનંદ આપી શકાય છે, તેમ જ કડછીના હુન્નરના સ્વાદમાં આનંદ આપી શકાય છે, અને ઘણાં

ઉપર મુજબ કલમની સાથે કડછીની સરખામણી કર્યા પછી, દુનિયાના અનુભવી ડાહ્યા માણસો જગતનો ત્રીજો મહાન હુન્નર જે બરછી, એટલે કે શૂરવીરતા, તેની સાથે રસોઈની સરખામણી કરે છે. એટલું જ નહિ પણ કડછીના હુન્નર કરતાં બરછીના હુન્નરને ઊતરતા પ્રકારનો સમજે છે. તેથી કડછીનો બીજો નંબર છે, અને બરછીનો ત્રીજો નંબર છે. કારણ કે કડછીનો હુન્નર દરેક જણને દરરોજ કામમાં આવે છે, અને બરછીનો હુન્નર તો કોઈ કોઈ વિકટ પ્રસંગોએ જ કામમાં આવે છે માટે ડાહ્યા માણસોએ બરછીના હુન્નર કરતાં કડછીના હુન્નરને શ્રેષ્ઠ ગણેલો છે. બહાદુર સિપાઈઓથી, શૂરવીર સરદારોથી, અને મહાન વીરોથી, પોતાના બંધુઓનું જેટલું ભલું થાય છે, તેટલું જ ભલું રસોઈનું રસાયણ બાણનારા પાકશાસ્ત્રીઓથી પણ થાય છે. માટે યોદ્ધાઓને જેટલું ધન આપવામાં આવે છે, અને જેટલું માન આપવામાં આવે છે, તેટલું જ ધન, અને તેટલું જ માન સારા પાકશાસ્ત્રીઓને પણ અસલના વખતમાં આપવામાં આવતું હતું. કારણ કે બહાદુર વીરો જેમ પોતાની શસ્ત્રક્રિયાના ભેરથી પોતાના બંધુઓની જિંદગીનો બચાવ કરે છે, તેમ જ રસોઈનું રસાયણ બાણનાર પાકશાસ્ત્રીઓ, રસોઈ બનાવવાની ખૂબીથી જ તે ખાનારાઓનાં આયુષ્ય વધારી આપે છે, તેઓના રોગ મટાડી દે છે, અને રસોઈની ખૂબી જ તેઓના હેઠમાં નવું જીવન લાવી દે છે માટે અસલના રજવાડાઓમાં, તથા પ્રજા તરફથી મહાન જનોની સલાહ લેળી થાય તેમાં, કલમનો હુન્નર બાણનાર વિદ્વાનોને, પહેલા નંબરનું આસન આપવામાં આવતું

હતુ, એ પછી કઠછીનો હુન્નર જાણનાર પાકશાસ્ત્રીઓને, એટલે કે રાજવૈદ્યોને ખીજા ન બરતુ આસન આપવામા આવતુ હતુ, અને બરછીનો હુન્નર જાણનાર શૂરવીર યોદ્ધાઓને ત્રીજા નંબરતુ આસન આપવામા આવતુ હતુ. જ્યારે દેશમા શાન્તિ હોય, પ્રજા આખાદ હોય, અને લડાઈ ટંટાની જરૂર ન હોય, તથા દેશમા વિદ્યા બહુ વધેલી હોય, અને લોકો વિદ્યાની કિંમત સમજનારા હોય, ત્યારે રાજદરબારમા તથા ખીજા દરેક સભામા, પડિતોનો પાટલો પહેલે ન બરે રહેતો હતો, પાકશાસ્ત્રીઓનો પાટલો ખીજે ન બરે રહેતો હતો,^૧ અને લડવૈયાઓનો પાટલો ત્રાજે ન બરે રહેતો હતો, પણ જ્યારે દેશ આક્રમિતમા હોય, પરદેશી રાજવાડાઓનો જુલમ હોય, અને પ્રજાને લડાઈની જરૂર હોય, અને વિદ્યાની કિંમત ઓછી હોય, ત્યારે પડિતોની કિંમત

૧ પાકશાસ્ત્રીઓતુ ખીજુ નામ પ્રાણાચાર્યો છે, અને આયુર્વેદમા તેઓતુ બહુ મોટું મહાત્મ્ય મ્હેતુ છે, કારણ કે પાકશાસ્ત્રીઓ એટલે બાહ્ય બાફનારા ભટ્ટાઓ કે મેલાયેલા બળગ્ગીઓ નહિ, પણ પાક શાસ્ત્રીઓ એટલે મોટામા મોટા રાજવૈદ્યો હોય છે તેઓ રસોઈના રસાયણથી આયુધ્ય વધારી શકે છે, અને એ માટે તેઓને સારીરસાસ્ત્ર, વનસ્પતિસાસ્ત્ર, રોગતુ નિદાન, જુદા જુદા દેશના હવાપાણી, જુદી જુદી વસ્તુઓતુ પૃથક-રણ વગેરે ધણા સાસ્ત્રો શીખવા પડે છે માટે ૫ છીને હુન્નર એટલે માત્ર હાવના જમાનાના બાફણુ બાફનારા રસોઈયાઓ સમજવા નહિ પણ આયુર્વેદમા જેને પ્રાણાચાર્યો કહેવા છે, અને જેતુ દરેક રાજાઓની પામે અતિશય માન હોય છે, તેમની અમે આ વાતો કરીએ છીએ માટે ઇછીવાળાઓને રાજદરબારમા ક્યારે ઉત્તમ સ્થાન મળતુ એ સનાહ રહેતો નથી એ ઠેકાણે બૂવ ન થાય, અથવા અતિ સંયોજિત ન લાગે, તે સાર આ ખુલાસો કવવાની જરૂર છે

કરતાં પાકશાસ્ત્રીઓની કિંમત વધારે ગણાતી, અને પાકશાસ્ત્રી-
 ઓ કરતાં પણ બરછીનો હુન્નર બાણનારા શૂરવીરોની કિંમત
 વધારે ગણાતી. તેથી એવા વખતમાં બહાદુર યોદ્ધાને પહેલા
 નંબરની ખુરશી મળતી, પાકશાસ્ત્રીઓને બીજા નંબરની ખુરશી
 મળતી, અને પંડિતોને ત્રીજા નંબરની ખુરશી મળતી હતી.
 આવી રીતે જ્યારે દેશની સ્થિતિ બદલાય, અને પ્રજાના
 આચારવિચાર તથા સંજોગો બદલાય, ત્યારે કોઈ વખત
 વિદ્વાનોનું માન વધતું, અને કોઈ વખત શૂરવીરોનું માન
 વધતું. એમ એ બન્ને ભાગમાં ચલ્લિતર થયા કરતી હતી.
 તેથી કોઈ વખત પંડિતો ચઢી જતા, અને કોઈ વખત બહાદુર
 વીરો ચઢી જતા, પણ એવા મહાન ફેરફાર વખતે પાકશાસ્ત્રી-
 ઓનો પાટલો, તેઓની જગા ઉપરથી ખસતો નહોતો, કે
 તેઓનો નંબર કાંઈ ઊંચો નીચો થતો નહોતો; પણ તેઓ તો
 ચોતાનો બીજો નંબર સાચવીને જ ગેસતા હતા. પંડિતોની
 પેઠે પહેલા નંબરથી તેમને ત્રીજે નંબરે જવું પડતું નહોતું.
 તેમ જ બહાદુર વીરો ત્રીજા નંબર ઉપરથી ફૂઢકો મારીને
 પહેલા નંબર ઉપર આવી પડતા, તેમ કઠછીના હુન્નરવાળા
 પાકશાસ્ત્રીઓને, એવી રીતે કોઈ દિવસ ચોતાની સ્થિતિમાં
 મોટો ફેરફાર કરવો પડતો નહોતો, કારણ કે પંડિતોનો પહેલો
 નંબર હોય, તોપણ તેઓ પાકશાસ્ત્રીઓને ચોતાની પાસે બીજો
 નંબરે રાખતા હતા; અને જો શૂરવીરનો પહેલો નંબર હોય
 તો તેઓ પણ પાકશાસ્ત્રીઓને ચોતાની પાસે બીજો નંબરે
 રાખતા હતા. કારણ કે વિદ્વાનોને પાકશાસ્ત્રીઓની જેટલી
 જરૂર છે, તેટલી જ પાકશાસ્ત્રીઓની જરૂર શૂરવીરોને પણ છે.

કારણ કે વિદ્વાનોની બુદ્ધિ વધે, કવિઓની કદમનાઓ વધે, ચતુરોની ચતુરાઈ વધે, હાજરજવાબીઓની હાજરજવાબી વધે, લેખકોની લખાણશક્તિ વધે, તર્ક કરનારાઓની તર્કશક્તિ વધે, અને જ્ઞાનીઓના હૃદયમાં જ્ઞાન ઠરે, એવું રસોઈનું રસાયણ બનાવવું તે પાકશાસ્ત્રીઓના હાથમાં છે. માટે કલમનો હુન્નર જાણનારા પંડિતો, કડછીનો હુન્નર જાણનારા પાકશાસ્ત્રીઓની ગરજ લોગવે છે, અને તેને પોતાની પાસે પોતાની બાબતમાં રાખે છે.

આવી રીતે જેમ પંડિતોને પાકશાસ્ત્રીઓની જરૂર છે, તેમ જ બહાદુર યોદ્ધાઓને પણ પોતાનાં પરાક્રમે બતાવવા માટે, પોતાના બાહુમાં બળ જોઈએ છે, શરીરમાં શક્તિ જોઈએ છે, અંતરમાં હિંમત જોઈએ છે, ઊંચી જાતની તંદુરસ્તી જોઈએ છે, અને લડતાં જખમી થાય, ત્યારે શરીર પાછું જલહી સારું થાય એવા ઉપાયો જોઈએ છે, અને તે બધું કડછીનો હુન્નર જાણનારની રસોઈના રસાયણમાં છે. માટે અરછીનો હુન્નર જાણનાર યોદ્ધાઓ પણ પાકશાસ્ત્રીઓની ગરજ લોગવે છે, અને તેને પોતાની પાસે પોતાની બાબતમાં બીજે નંબરે બેસાડે છે

૧૦૫ : જેને આપણા ઘરની કડછી
 સોંપીએ, એટલે કે રસોઇ બનાવવાનું
 કામ સોંપીએ, તેને આપણે આપણું
 શરીર સોંપીએ છીએ.

[‘સ્વર્ગની સુંદરીઓ’ પૃ. ૫૮]

જેને આપણે કડછી સોંપીએ, તેને આપણે આપણી
 તંદુરસ્તી સોંપીએ છીએ. જેને આપણે કડછી સોંપીએ,
 તેના હાથમાં આપણે આપણું મન સોંપીએ છીએ. જેને
 આપણે કડછી સોંપીએ, તેના હાથમાં આપણે આપણી
 શુદ્ધિની લગામ સોંપીએ છીએ; અને જેને આપણે કડછી
 સોંપીએ, તેને આપણે આપણી જિંદગી સોંપીએ છીએ એટલું
 જ નહિ, પણ જેના હાથમાં આપણે કડછી સોંપીએ, તેના
 હાથમાં આપણા ભવિષ્યના સુખની દોરી આપણે સોંપીએ
 છીએ. માટે ફરીફરીથી વિચાર કરવો જોઈએ કે, આપણે માટે
 રસોઇ બનાવનારાઓના હાથમાં, આપણે કાંઈ માત્ર ખાલી
 લોઢાની કડછી જ સોંપતાં નથી, પણ આપણે આપણી તંદુરસ્તી

તથા જિંદગી સોંપીએ છીએ. માટે જરા વિચાર તો કરો કે, કરોડો રૂપિયા દેતાં છતાં, એક ક્ષણ પણ ન મળે એવી અમૂલ્ય જિંદગી તે કેના હાથમાં સોંપાય ? એ તો વહાલામાં વહાલાના હાથમાં જ સોંપાય. એ કાંઈ નાલાયકોના હાથમાં સોંપાય નહિ, એ કાંઈ મલિન વિચારો કરનારના હાથમાં સોંપાય નહિ, એ કાંઈ બાકાત બાકનારના હાથમાં સોંપાય નહિ, અને એ કાંઈ લાગણી વિનાના ભાડૂતી મૂખ માણસના હાથમાં સોંપાય નહિ; પણ એ તો વહાલામાં વહાલાના હાથમાં જ સોંપાય, અને જેને આપણે માટે જાહુ જ હેત હોય, તે જ માણસ એ હેતવું કામ સ્વીકારે. માટે બહેનો ! જો તમને તમારા સ્નેહીઓ ઉપર હેત હોય, તો તમે તેઓની તંદુરસ્તી, અને તેઓની જિંદગી ભાડૂતી ટદ્દઓના હાથમાં ન સોંપો, પણ તેઓને ખાતર રસોઈનું રસાયણ બનાવવા માટે, બેનો તમે બેતે તરફી લેવાની મહેરબાની કરો !

૧૦૬ : દૂધનું શાક બનાવવાની યુક્તિ

[' સ્વર્ગની સુદરીઓ ' પૃ. ૭૫]

યુક્તિસર બનાવેલી રસોઈને લીધે ઘણી જાતના રોગો મટી જાય છે એમાં તો કાંઈ શક જ નથી; પણ એ સિવાય રસોઈના સ્વાદની અસરથી પણ તે ખાનારને બહુ જ ફાયદો થાય છે, અને એથી પણ ઘણાં માણસો બહુ રાજી થઈ જાય છે.

જેમકે, જીઓને, અમારે ત્યાં કોઈ કોઈ વખત દૂધનું શાક બનાવીએ છીએ, ત્યારે ખાસ ચાહીને એ શાક ખાવા સાડે, એમના ઘણાએ દોસ્તો અમારે ત્યાં આવે છે. મારા સસરાને તો એ શાક એવું ભાવતું કે કંઈ વાત જ ન પૂછવી. તે શાક ખાઈ તે એટલા બધા રાજી થતા, અને સાચા ભાવથી મને એટલો બધો આશીર્વાદ આપતા કે, એની કાંઈ હદ જ નહિ. તેથી એમનો તે વખતનો આનંદદાયક દેખાવ જોઈને, મને ખાસ અસર થતી તેમના મરી ગયાને દસ વરસ થયાં,

છતાં પણ એ શાક ખાતી વખતે તેમને જે આનંદ થતો તે દેખાવ મારી નજર આગળ તર્યા કરે છે.

એ સાંભળીને જમનાબાઈએ કહ્યું કે-હેં ! શું દૂધનું શાક ! દૂધનું તે વળી શાક થતું હશે ? ! વાહરે વાહ ! દૂધનું શાક ! એ તે કેમ થતું હશે ? વાડ, કડો તો ખરાં ! એ તો જરૂર જાણવું જોઈએ. કારણ કે કોઈક આગળ વાત કરીએ, કે અમે દૂધનું શાક કયું હતું, તોપણ કોઈ એ વાત માને નહિ, એવી આ વાત છે.

એ સાંભળીને ત્રિવેણીબાઈએ કહ્યું કે, -મેં જ્યારે એ વાત સાંભળી, ત્યારે પ્રથમ મને પણ એમ લાગ્યું હતું, કે દૂધનું શાક તે વળી કેમ થતું હશે ? પણ એ પછી જ્યારે હું બનાવતાં શીખી ત્યારે તો એ શાકના સ્વાદથી જ સેંકડો માણસોને રાજ કરી શકી છું. માટે મારી પેઠે બીજી બહેનો પણ એવી નવી નવી વસ્તુઓથી પોતાના કુટુંબને તથા પોતાના મિત્ર-બાનોને રાજ કરી શકે તે સાડે, એ શાક બનાવવાની રીત તમને કહું છું, અને તે એ છે કે-પ્રથમ ચાર શેર દૂધ લેવું, તે દૂધને સારી પેઠે ગરમ કરવું એ પછી ખૂબ ઊકળી રહે, ત્યારે બહુ ખાટી નહિ, તેમ બહુ મોળી પણ નહિ, એવી તેમાં અડધો શેર છાશ રેડવી, અને પછી તે દૂધને થોડીવાર ઊકળવા દેવું, એથી દૂધ ફાટી જશે. એ પછી તે દૂધના વાસણને ચૂલા ઉપરથી ઉતારા લેવું અને તેને ઠંડું પડવા દેવું, પછી જ્યારે તે સાવ ઠંડું થઈ જાય, ત્યારે તેને સ્વચ્છ પાતળા ધોળા કપડામાં બાંધવું, અને તેમાંથી પાણી ઝરી જવા દેવું એ પછી

એક પાટલા ઉપર તે કપડામાં દૂધમાંથી બાકી રહેલા ભાગને પહોળો કરવો, અને તેની નડાઈ એક આંગળ જેટલી રાખવી. એ પછી તેના ઉપર લુગડું ઢાંકી, તે લૂગડા ઉપર બીજો પાટલો ઊંઘો ઢાંકવો, અને તે પાટલા ઉપર મોટો વજનદાર પથ્થર મૂકવો. એટલે તેમાં રહેલું પાણી નીકળી જશે, અને એ ફાટી ગયેલા દૂધનો છૂટો પડી જાય તેવો કૂચા જેવો ભાગ દબાઈ જશે. એવી રીતે ત્રણ ચાર કલાક રાખ્યા પછી, ચપ્પુ વતી તેમાં કાપા પાડી ખમણ ઢાકળાંના જેવડા તેના કટકા કરવા. તે કટકાનો દિવાળીના દહાડામાં આપણે ચિત્રો પાડીએ છીએ એવા ચિત્રો પાડવાનાં છાપાંમાં મૂકવા. એમ કરવાનું કારણ એ છે કે, ઘીની કઠાઈમાં તે દૂધના કટકાને ખુલ્લા રાખવાથી છૂટા પડી જાય છે, અને ભૂકો ભૂકો ઘઈ જાય છે. કારણ કે એ ફાટી ગયેલા દૂધમાં કાંઈ ચીકાશ હોતી નથી; માટે તેને આવી રીતે સંભાળથી તળવા જોઈએ. એવી રીતે તળાઈ જાય, પછી તેમાં જોઈએ તેટલું જ મીઠું, સૂરમ મશાલો, કેથમીર, આદુ, મરચાં, જરા સાકરનો ભૂકો, તથા લીંબુ અને નાળિયેરનું ખમણ નાંખી ખમણ ઢાકળાંની પેઠે, તેને ઘી તથા હોંગમાં અથવા એલચી લવિંગના વઘારમાં વઘારી ઉછાળી લેવું. તે શાક બહુ સ્વાદિષ્ટ બને છે, અને તે નવી વસ્તુ ખાવાથી ઘણું માણસોને બહુ આનંદ થાય છે.

૧૦૭ : દૂધમાંથી પૂરણપોળી બનાવવાની રીત

['સ્વર્ગની સુદરીઓ' ૫. ૭૬]

આવી જ રીતે એ ફાટેલા દૂધના કૃત્યામાંથી પૂરણ-
પોળી બને છે, અને તે પણ બહુ ખાવાલાયક થાય છે. એ
બનાવવાની રીત એ છે કે, ફાટેલા દૂધના નિચોવી લીધેલા
માવામાં, સાકરનો બૂકો નાંખી પૂરણની ચેઠ તેને પકાવવો
અને જ્યારે તે પાકી જાય ત્યારે તેમાં બે લીંબુનો રસ
'નિચોવી દેવો; એ પછી તેમાં 'ઝમઝમાટી લાવવા માટે થોડો
પીપરીમૂળનો બૂકો મિલાવી દેવો, અને એલચીનો થોડોક બૂકો
નાખવો. પછી ઘઉંનો લોટ બાંધવો, ત્યારે તેના પાણીમાં થોડું
કેસર લીંબુની નાખવું, અને એ લોટ ત્રણ કલાક અગાઉથી
બાંધી રાખવો, એટલે તેમાં ચીકાશ તથા કુમાશ આવી જાય છે.
ખીણું લોટ બાંધતી વખત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે રોટલી-
ના લોટ કરતાં પૂરણપોળીનો લોટ જરા નરમ બાંધવો, એથી
તેમાં વધારે પૂરણ સમાઈ શકે છે. અને પૂરણપોળી માટે પાક-
શાસ્ત્રીઓમાં કહેવાય છે કે, જેવડો લૂઓ હોય તેટલું જ તેમાં

પૂરણ નાખવું, એ હલકા પ્રકારની પૂરણપોળી ગણાય છે; જેટલો લૂઓ હોય તેથી તેમાં બેવડું પૂરણ સમાવવું એ સાધારણ પ્રકારની પૂરણપોળી ગણાય છે; અને જેટલો લૂઓ હોય તેથી ચારગણું પૂરણ તેમાં સમાવવું, તે ઉત્તમ પ્રકારની પૂરણપોળી ગણાય છે. અને એવી પૂરણપોળી બનાવનાર રસોઈઆનાં ખાસ વખાણ થાય છે. આવી રીતે ફૂટેલા તલમાંથી પણ પૂરણપોળી બનાવી શકાય છે, વાટેલી બદામની પૂરણપોળી બનાવી શકાય છે, ભોંયશીંગના, કાજુની તથા અખરોટની વગેરે ઘણી ચીજોની પણ પૂરણપોળી બનાવી શકાય છે; અને એમાં પણ ખારી, મોળી, ગળી વગેરે ઘણી જાતની પૂરણપોળીની બનાવટો થઈ શકે છે. પણ અફસોસ એ છે કે આપણે પાકશાસ્ત્રની મહત્તા સમજતાં નથી, ને પાકશાસ્ત્રની ખૂબી જાણતાં નથી, તેથી ચણાનો દાળની અને તુવેરની દાળની અને બહુ બહુ તો મગની દાળની કે બટેટાની પૂરણપોળી કોઈ કોઈ બહેનો કરે છે, પણ આવી જુદી જુદી સેંકડો જાતની નવી નવી વસ્તુઓ બની શકે તેમ છે, તે કોઈ બનાવતું નથી, અને તેના કિંમતી સ્વાદનો લાભ પોતાના બંધુઓને આપતાં નથી. તેથી જ આપણે પાછળ પડેલાં છીએ.

૧૦૮ : ધણીધણીઆણીના ધર્મો

[' સ્વર્ગનો ખજાનો ' નં. ૧૩૮]

ધર્મરે આપેલાં આપણાં પવિત્ર શાસ્ત્રની એક મોટી આજ્ઞા એ છે કે, ધણીધણીઆણી બંનેએ સદા સલાહસંપથી હળીમળીને રહેવું જોઈએ. કારણ કે જ્યાં બંને જણાં સલાહ-સંપથી રહેતાં હોય તે ઘરમાં જ ખર્ચ સુખ હોય છે, એટલું જ નહિ પણ તેમનાં છોકરાં પણ તેમના જેવાં જ બતાં યાય છે, તેથી આગળ જતાં તેનું પરિણામ એ આવે છે કે, કુટુંબ, જાત અને દેશના સુધારાનો ખાચો પડે છે. માટે હરેક જણે ધણીધણીઆણીના ધર્મ જાણી તે પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર છે.

દેવ ઇચ્છાથી જો કદી ઘરમાં છોકરાં વધી જાય, તો નિરાશ થવું નહિ પણ મનમાં એમ સમજવું કે, તેઓ પણ પોતાનું નરીજ લઈને આવેલાં છે. એટલું જ નહિ પણ તેઓનાં નરીજો આપણું પણ બહું થશે, એમ સમજીને રાજ થવું.

કદી છોકરાં ન થાય તો પણ દિલગીર થવું નહિ; કારણ કે, એ તો ઇશ્વરની માયા છે, એમાં કાંઈ આપણે હક નથી. આપણે દિલગીર થઈને હાયવોય કર્યા કરીએ તેથી કાંઈ પ્રભુનો-કર્મનો કાયદો ફરી જાય નહિ. માટે કદી જો પ્રભુની એવી ઇચ્છા હોય તો એમાં પણ શાંતિ રાખવી જોઈએ, અને એમ વિચારવું જોઈએ કે, છોકરાંએને ભણાવવાં, પરણાવવાં, સાચવવાં, અને વળી તેમાંથી કેઈ સારાં નરસાં જાગે એ જોખમદારીમાંથી પ્રભુએ આપણને બચાવી લીધાં છે, અને તેને બદલે સત્સંગ, પરમાર્થ તથા ભક્તિ કરવાની પ્રભુએ રૂઢી તક આપી છે. એમ સમજી પ્રભુની ઇચ્છામાં આપણી ઇચ્છા મિલાવી આનંદમાં રહેવું જોઈએ.

ધણી વખત એમ બને છે કે, ધણીધણીઆના એક ખીજના સ્વભાવ જુદા જુદા હોય છે. જેમકે ખાયડી ચીડિયા સ્વભાવની હોય, લોભી હોય, બહુ બડબડ કરનારી હોય, અદેખી હોય, વેહેમી હોય, બહુ ખર્ચાળી હોય અને વખતે અક્કલ વિનાની પણ હોય, તેમ જ ધણી ગાળો દેનારો હોય, ધર્મથી વિરુદ્ધ ચાલનારો હોય, નકારાં વ્યસનોવાળો હોય, હીણ-કમાઉ હોય, ‘કમજોર ને ગુસ્સા ખોત’ એવો હોય, અને પોતાનાં સાસરિયાં સાથે દુશ્મનાઈ રાખનારો હોય, તોપણ શાન્તિ રાખીને એક ખીજને નિભાવી લેવાં એ બંને બાજુની ફરજ છે. કારણ કે લગ્નનો પવિત્ર સંબંધ જાળવવો એ ઇશ્વરની આજ્ઞા છે. એટલે વિરુદ્ધ સ્વભાવને લીધે આપણાથી કાંઈ લગ્નસંબંધ તોડી શકાય તેમ નથી. તેમજ એ કાંઈ એક દહાડાનું કામ નથી,

એ તો આખી જિંદગી સુધીનું કામ છે, એટલું જ નહિ પણ જેના જેવા સ્વભાવ પડ્યા હોય તે કાંઈ ઘડીકમાં બદલાઈ જાય નહિ. માટે એક ખીજના વિરુદ્ધ સ્વભાવને લીધે આખી જિંદગી સુધી રોજ રોજ અંતરની હોળીની ઝાળમાં બળ્યા ન કરે પણ એક ખીજને નિભાવી લઈ આપણા આત્માના કલ્યાણને અર્થે અને મહાન પ્રભુને અર્થે ભગવદ્દયનને આધીન થઈ શાંતિથી રહેતાં રીજો ! જો એવી રીતે આનંદથી રહીએ તો આપણો દાખલો જોઈને આપણાં છોકરાંઓ મુકરશે. પણ જો આપણે આપણો મિતજ કાળમાં નહિ રાખીએ અને ગાળાગાળી તથા મારામારી કરીશું તો આપણું તો ભવિષ્ય બગડશે જ, પણ સાથે આપણાં છોકરાંઓની પણ જિંદગી બગડશે. એવું ન થાય માટે ધણીધણી આણીએ એક ખીજની ભૂલો શાંતિથી નિભાવી લેવી જોઈએ.

ધણીધણી આણીએ જેમ એક ખીજના સ્વભાવો નિભાવી લેવા જોઈએ, તેમ જ ઠેકલીક કુદરતી આફતો જેમકે ગરીબાઈ વગેરે સંકટો, મંદવાડ અને કુટુંબોમાં કોઈ કોઈ વખત બનતા દિલગીરીભરેલા બનાવોમાં પણ ધીરજ રાખવી જોઈએ એવે વખતે મેણાં ચોઠાં મારી એક ખીજની લાગણીઓ હુખાવવી નહિ, પણ જેમ પ્રભુ રાખે તેમ રહીને સલાહસંપથી વર્તવું એમાં જ આપણી ઉત્તમતા છે. એજ સ્ત્રી-પુરુષનો ધર્મ છે, અને એવા સંકટના સમયમાં આપણે એક ખીજ સાથે જે પ્રમાણે વર્તીએ તે પ્રમાણે જ પ્રભુ આપણી સાથે વર્તે છે. માટે એવા વખતમાં પણ ધીરજ રાખીને જેમ બને તેમ પુરુષોએ સ્ત્રીઓને અને સ્ત્રીઓએ પુરુષોને નિભાવી લેવાં જોઈએ.

એ સિવાય લવિષ્યમાં આપણું શું થશે ? અને આપણું છોકરાંનું શું થશે ? એવા ઠાલા ઠાલા ખ્યાલોમાં સ્ત્રી પુરુષો દુષ્ટી થયાં કરે છે. અને પોતાના આયુષ્યને અધું કરી નાખે છે, પણ એમ વિચારતાં નથી કે, જે બ્રહ્માંડોને નિભાવી રહ્યો છે અને આપણને પણ આજ દહાડા સુધી નિભાવ્યા છે, તે પરમ દયાળુ સર્વશક્તિમાન જગત્પિતા પરમાત્મા આપણાં છોકરાં-ઓને પણ નિભાવશે જ, કારણ કે તે પોતાના જનનું સદા રૂઠું કરે છે. એમ સમજી આપણા રૂઠા ધર્મ ઉપર પૂરો વિશ્વાસ રાખી સ્ત્રી-પુરુષોએ સદા સર્વદા આનંદમાં રહેવું જોઈએ.

વાલની એક કળ બગડવાથી જેમ આખી મંડળીનો રસ ભિડી જાય છે, અને જેમ અગ્નિના એક નાના તણખામાંથી મોટી આગ ફેલાઈ જાય છે, તેમ કુટુંબમાં કોઈ માણસ બહુ લોભી, બહુ ક્રોધી, વ્યભિચારી કે એવા જ બીજા અવગુણવાળું હોય તો આખા કુટુંબને દુષ્ટી કરી નાખે છે. માટે કોઈ પણ જાતના દુર્ગુણમાં ન ફસી પડાય તેની સ્ત્રી પુરુષોએ બહુ સંભાળ રાખવી જોઈએ; કારણ કે આપણું પાપ કાંઈ આપણને જ દુષ્ટી કરીને અટકતું નથી પણ તેના છાંટા બહુ દૂર સુધી જાય છે. માટે આપણા વાંકે બીજાં નિર્દોષિને હેરાન થવું ન પડે એ સંભાળવું એ દરેક સ્ત્રીપુરુષનો ધર્મ છે.

આપણે સમજવું જોઈએ કે આ કાંઈ દેવતાઓને રહેવાની અમરાવતી નથી, પણ આ તો મનુષ્યને રહેવાનો મૃત્યુલોક છે. માટે અહીં તો જુદા જુદા સ્વભાવ પણ રહેશે, રાગો પણ રહેશે, જન્મજો પણ રહેશે, અને દુઃખો પણ રહેશે જ, પણ એ બધાંની

વચ્ચે ધર્મનું બળ રાખીને, પ્રભુનો દંઢ આશરો રાખીને શાન્તિ-
પૂર્વક આનંદમાં રહેવું એ જ આપણી ખૂબી છે ને એ જ
ધણીધણીઆણીનો ધર્મ છે.

જે કુટુંબમાં સૌ નાનાં મોટાંઓ એક બીજા સાથે સલાહ
સંપત્તી વર્તતાં હોય, જેઓમાં કોઈ જાતનાં પાપ કર્મ હોય
નહિ, અને જેઓ પોતાના ધર્મ પ્રેમાભે વર્તી જેમ પ્રભુ રાખે
તેમ આનંદથી રહેતાં હોય, તેઓ આ સંસારમાં રહીને પોતાના
ધર્મમાં જ સ્વર્ગના જેવાં મુખો લોગવે છે.

૧૪

પ્રકીર્ણ બોધ

૧૦૯ : ઘણું માણસો ધર્મની બાબતમાં કાંઈ પણ જાણતાં નથી છતાં પણ તેમાં માથું માર્યા કરે છે

[‘ સ્વર્ગના પ્રકાશ ’ નં. ૨૫]

કોણ જાણે શું છે પણ ઘણું માણસોનો સ્વભાવ જ એવો
હોય છે કે તેઓ ધર્મની બાબતમાં કાંઈ પણ ન સમજતાં હોય
છતાં પણ તેમાં માથું માર્યા કરે છે. ધર્મ સંબંધી પોતે કાંઈ
પણ અભ્યાસ ન કરેલો હોય છતાં પણ ખીજા ધર્મના નિયમો
પાળનારાં માણસોને તેઓ જૂઠાં ગણ્યા કરે છે. પોતે ધર્મના
ખરા સિદ્ધાંતને જરા પણ ન સમજતાં હોય છતાં પણ ધર્મ
પાળનારાં ખીજાં માણસોની તેઓ મશ્કરી કર્યા કરે છે, અને
એ જાણે એક રમતની વાત હોય અને જાણે તેમાં ટીકા કર-
વાનો સૌને વગરમફતનો હક્ક હોય તે પ્રમાણે ઘણા લોકો વર્ત્યા
કરે છે; અને કેટલાક ધર્મ પાળનારા હરિજનોને ફાકટના હેરાન
કર્યા કરે છે. એવા એક માણસને ધર્મની ઘણી બાબતોમાં
વચ્ચે વચ્ચે માથું મારતો જોઈને એક પંડિતે કહ્યું કે:—

રેલવેનું ઇન્જન કેમ બનાવે છે, અને એ ઇન્જન કયા નિયમોને આધારે ચાલે છે એ તમે જાણો છો ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે નહિ, હું એ વાત જાણતો નથી. પછી તેને પૂછ્યું કે તાર કેમ ચાલે છે, અને બેટરીમાં શું શું મશાલો નાખે છે, તથા એ તાર લેવા માટે અને મૂકવા માટે શું ગોઠવણ કરવી પડે છે એની તમને ખબર છે ? રખર કેમ બને ? વિજળીથી ગિલિટ કેમ ફેવાય છે ? બલૂન કેમ ઊડે છે ? જુદી જુદી જાતના ગ્યાસ કેમ પેદા થાય છે ? ફ્લોરોઝાફ કેમ વાગે છે ? સ્ટવમાં ગ્યાસ કેમ બને છે ? ટેલીફોનથી કેમ સંબળાય છે ? આગબોટના સંચાની ગોઠવણ કેવી રીતની હોય છે ? અને જુદી જુદી જાતની અંગ્રેજી ફવાઓ કેમ બને છે : એ બધું તમે જાણો છો ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે નહિ, એ કાંઈ હું જાણતો નથી, ત્યારે પેલા પંડિતે કહ્યું કે એ બધું જાણવા માટે તમે કેમ કાંઈ તજવીજ કરતા નથી ? શા માટે રેલવેના ડ્રાઈવરની સાથે લડતા નથી કે તું ઇન્જન આમ કેમ ચલાવે છે ? શા માટે તારમાસ્તરની ખામી કાઢવા જતા નથી અને શા માટે ગ્યાસ સુધારવાની વાતમાં માથું મારતા નથી ?

ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે આ બધી જાણતોનો મેં કાંઈ અભ્યાસ કર્યો નથી, એટલે એના નિયમો હું જાણતો નથી; તેથી એમાં માથું મારવાનો મને હક્ક નથી; કારણ કે જે જાણતમાં હું કાંઈ પણ ન જાણતો હોઉં તેવી જાણતોમાં હું શું જોડી શકું અને એવી જાણતમાં હું કેમ અભિપ્રાય આપી શકું ?

એ સાંસળીને તે પંડિતે પૂછ્યું કે તમે ધર્મનો અભ્યાસ

ધર્મા માણસે! ધર્મની બાબતમાં કાંઈ પણ જાણતાં નથી... ૪૦૯

કરેલો છે ? તમે ધર્મના નિયમો સમજો છો ? તમે ધર્મનાં રહસ્યો જાણો છો ? અને તમે તમારા સમજવા પ્રમાણે ધર્મ પાળી શકો છો ?

ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે નહિ, મહારાજ ! ધર્મની બાબતમાં હું જરા પણ જિંદો જિતરેલો નથી અને એ સંબંધી હું કાંઈ પણ જાણતો નથી.

ત્યારે પંડિતજીએ કહ્યું કે ધર્મ સંબંધી તમે કાંઈ પણ જાણતા નથી છતાં પણ ધર્મની દરેક બાબતમાં કેમ માથું મારો છો અને દરેક જણની સાથે ધર્મ સંબંધી ઝઘડા કરવા કેમ તૈયાર થઈ જાઓ છો ?

ત્યારે તે હઠીલા માણસે કહ્યું કે એમ તો થાય જ. ધર્મની બાબતમાં તો ન સમજીએ તોપણ ટીકા કરાય જ; કારણ કે એમ સૌ કરે છે. ત્યારે પંડિતજીએ કહ્યું કે પણ શું એમ કરવું એ એક જાતની મૂર્ખાઈ નથી ? પોતે કાંઈ કરવું નહિ અને તેમ છતાં જે બિચારા કાંઈક કાંઈક કરતા હોય તેઓને ઊલટા નડયા કરવું, અને તેઓ જ સાથે લડયા કરવું એ તે ક્યાંનો ન્યાય ? યાદ રાખજો કે એમ કરવું એ બહુ જ મોટું પાપ છે; કારણ કે ધર્મ એ બહુ જ મોટામાં મોટી વાત છે; ધર્મ એ બહુ જ જિંદામાં જીંદી વાત છે; ધર્મ એ બહુ જ અગત્યની વાત છે, અને ધર્મ એ જિંદગી સુધારવાની વાત છે માટે એ બાબતમાં સમજ્યા વિના વચ્ચે પડવું એ ઘણું જ ખોટું છે અને કોઈ પણ હરિજનોનાં શુભ કામોની ખોટી ટીકા કરવી કે તેઓનો વિશ્વાસ ઓછો થાય તેમ કરવું એ બહુ જ મોટું

પાપ છે. માટે ભાઈ ! હવે જરાક ચેતો; કારણ કે હરરોજ આપણી નજરે પડે તેવાં રેલવેનાં ઇ-જનો, ફોનોગ્રાફો, ટેલી-ફોનો અને સીનેમેટોગ્રાફો જેવી જઠ વસ્તુઓની રચના પણ આપણે જાણતા નથી અને એના પણ પૂરેપૂરા ભેદો આપણે સમજતા નથી, ત્યારે ધર્મ તો બહુ જાડી વાત છે અને એનાં સિદ્ધાંતોનાં રહસ્ય તો બહુ જ ગુપ્ત રહેલાં હોય છે. એની ખરી ખૂબી તો મહાત્માઓ જ સમજી શકે છે, અને એ ખૂબીઓ સમજવા માટે લાંબા કાળ મુધી અભ્યાસ કરવો પડે છે. તે બધું ક્યાં વિના માત્ર ફેક્ટનો ઘોડો ઝુકાવીએ અને કોઈની શ્રદ્ધા ડગાવવાનું મહાપાપ કરીએ એવી ભૂલ તે આપણે શા માટે કરવી જોઈએ ? માટે ભાઈ ! હવેથી તમારી જીભને જરા કાણુમાં રાખતાં રીજો અને ધર્મ સંબંધી બાબતોની ટીકા કરતાં પહેલાં તથા હરિજનોની એળટાઓ કરતાં પહેલાં ફરીફરીથી વિચાર કરો; કારણ કે જો એ વિચાર નહિ કરો તો તમારી જીભે ઘણાંએ અધર્મ થઈ જશે. ઘણાંએ હરિજનોના દિલ દુભાઈ જશે. ઘણાં માણસોની ધાર્મિક લાગણી ઢીલી પડી જશે, અને યાદ રાખજો કે એ બધું પાપ કાંઈ નાનું-સૂતું નથી અને એની શિક્ષા કાંઈ જેવી તેવી નથી. માટે અમારી છેવટની ભલામણ એ જ છે કે ધર્મનાં રહસ્યો સમજ્યા વિના ધર્મનો બાબતમાં માથું મારવાની ભૂલ કરશો મા, ધર્મનાં રહસ્યો સમજ્યા વિના ધર્મની બાબતમાં માથું મારવાની ભૂલ કરશો મા !

૧૧૦ : મારી આલડછેટ

[' સ્વર્ગનું અમૃત ' નં. ૮૨]

બંધુઓ ! પ્રથમ હું સમજતો કે આલડછેટ પાળવાથી બહુ પવિત્ર રહી શકાય છે, આલડછેટ પાળવાથી મનને અંકુશમાં રાખવાનું શીખી શકાય છે, આલડછેટ પાળવાથી કેટલીક જાતની અગવડો ભોગવી લેતાં આવડે છે, આલડછેટ પાળવાથી કેટલીક જાતની તિતિક્ષા સહન કરી શકાય છે, આલડછેટ પાળવાથી કેટલીક જાતનું બળ આવી જાય છે, અને આલડછેટ પાળવાથી ધર્મના કેટલાક નિયમો એની મેળે મેળે પાળી શકાય છે. મારે આલડછેટ પાળવામાં મને બહુ મજા પડતી હતી, છતાં અફસોસ કે એ મને એટલામાં જ અટકી રહેતી નહોતી. જેમ જેમ આલડછેટ વધતી જતી હતી, તેમ તેમ મારું અભિમાન પણ વધતું જતું હતું. પરિણામે મને એમ લાગતું કે અમે જ સૌથી ઉચ્ચ છીએ ને બીજાં સૌ અમારાથી ધણાં જ નીચાં છે, એટલું જ નહિ પણ આવી લાગણી દબ-

થઈ જવાથી બ્રાતૃભાવની ઇશ્વરી સગાઈમાંથી હું ખસતો જતો હતો અને છેડા વગરના અભેદના રસ્તામાં જવાને બદલે હું નાના કુંડાળામાં પડી ગયો હતો. તેમાંથી બચાવી લેવા માટે મારા વિચારોમાં આવીને એક દિવસ મારા વહાલાએ મને કહ્યું કે,

બેટા, મોક્ષ ક્યાં છે ? મોટાઈના અભિમાનમાં કે નમ્રતામાં ? સૌને નીચાં ગણવામાં કે સૌને ઊંચે ચઢાવવામાં ? બીજાંઓનો તિરસ્કાર કરવામાં કે બીજાંઓને મદદ કરવામાં ? ભાઈબંધી વધારવામાં કે ભાઈબંધી તોડાવવામાં ? ભિન્નભાવ રાખવામાં કે સમાનતા રાખવામાં ? નાનકડાં કુંડાળામાં કે છેડા વગરના અનંતપણામાં ? બનાવટી બંધનોમાં કે કુદરતી છૂટાપણામાં ? અને તને ગમતી તારા નજીવા સ્વાર્થની કલ્પનાઓમાં રમ્યા કરવામાં કે પ્રભુના હુકમો પાળવામાં ? બેટા, મોક્ષ ક્યાં છે ? એ સાંભળીને હું શરમાઈ ગયો અને શું જવાબ દેવો એના વિચારમાં પડી ગયો. એટલામાં મારા વહાલાએ કહ્યું કે, બેટા ! હવે તારે જગતમાં બ્રાતૃભાવની ઇશ્વરી સગાઈ વધારવા જોઈએ. એ સાંભળી મેં કહ્યું કે, ત્યારે શું આમઠછેટ પાળવી એ ખરાબ છે ? શું એથી ઘણી જાતનાં પાપોથી નથી બચાતું ? શું એથી મન નથી રોકાતું ? અને શું એથી ધર્મ પાળવામાં એક જાતનું બળ નથી મળતું ? એ સાંભળીને મારા વહાલાએ કહ્યું કે,

બેટા, શરૂઆતના વખતમાં સાધકને આમઠછેટની કેટલીક બાબતો પાળવાની જરૂર છે એ વાત સાચી; પણ,

આભડછેટના અભિમાનમાં કાંઈ જીવેને હલકા ગણાય નહિ; આભડછેટની ખુમારીમાં કાંઈ બ્રાતૃભાવની ઇશ્વરી સ્નેહની સાંકળને તોડી નાંખાય નહિ; આભડછેટનાં બદારનાં બનાવટી બંધનો સાફ કરીને કાંઈક અલૌકિક આત્મિક શક્તિઓને દાખી નાંખાય નહિ; અને ચોકકસ સંજોગોને લીધે પોતાના મનને ગમી ગયેલી આભડછેટ પાળવા સાફ કરીને કાંઈ ઇશ્વરના હુકમો તોડાય નહિ. માટે તારે હવે આભડછેટની બાળમાંથી છૂટવું જોઈએ અને તારા બોલ ભાઈબંધોને છોડાવવા જોઈએ. કારણ કે બાપદાદાની રીત પ્રમાણે અગે સોથી ઉચ્ચ છીએ એમ સમજ્યા કરવું અને એ ખુમારીમાં બીજાંઓનો તિરસ્કાર કરીને મનમાં કુલાયા કરવું એમાં કાંઈ મોટી વાત નથી, પણ વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ પોતે ઉચ્ચ છતાં પણ પોતાના સ્વાર્થનો લોગ આપીને પોતે નીચે જિતરવું અને બીજાં નીચે રહેલાંઓને જીએ ચડાવવા એ જ ખૂબીની વાત છે. એ જ માફ વહાલું કામ છે, અને જે મારા કૃપાપાત્ર હોય તેને જ એ કામ હું સોંપું છું.

જો તારે પ્રભુના રસ્તામાં આગળ વધવું હોય તો તું નીચે જિતર અને નીચે રહી ગયેલા તારા બંધુઓને ઉપર ચડાવ-એમ કયાં વિના તારો આરો આવવાનો નથી.

૧૧૧ આલડછેટની આળપંપાળ

[' સ્વર્ગનાં રત્નો ' નં. ૧૦૦] .

જેઓ આલડછેટની જાળમાં તથા કર્મકાંડમાં બહુ જ રહી જાય છે, તેઓ મોટા જ્ઞાની કે ધ્યાની થઈ શકતા નથી, પણ લોટા માંજવામાં, હાથપગ ધોયા કરવામાં ને ચોકા પાટલા કર્યા કરવામાં જ તેઓની જિંદગી ચાલી જાય છે. માટે એમ ન થાય તે સંભાળજો !

જિંદગી પવિત્રતાને માટે જ છે, એટલે જેટલી પવિત્રતા રખાય તેટલી થોડી જ છે. પણ જિંદગીની પવિત્રતા એટલે શું, એ વાત ઘણા લોકો જાણતા નથી. સાધારણ લોકો ન જાણે તેમાં તો કાંઈ નવાઈ નથી, પણ જેઓ ભકતો કહેવાતા હોય, જેઓ ઉપર લોકોની શ્રદ્ધાભક્તિ હોય, જેઓ કાંઈક સારા રીતે બહેલાં ગણેલાં હોય, અને આ તો બહુ ધર્મવાળા છે એમ લોકો સમજતા હોય તેવાં માણસો પણ જિંદગીની પવિત્રતાનો ખરો અર્થ સમજતાં નથી, અને જહારની અધૂરી તથા હલકી જાતની પવિત્ર ગણાતી વસ્તુઓમાં જ પડ્યાં રહે છે, એ દિલગીરી છે. દારણ કે એવી નજીવી નજીવી બાબતોમાં વખત ગાળી નાખવાથી જે બહુ મહત્વની બાબતો હોય તે રહી

જાય છે, અને જે બાબતો ખાસ જરૂરની ન હોય, જે બાબતો કયાં વિના પણ ચાલી શકે તેમ હોય, જે બાબતોના હેતુ કે અર્થ ન સમજતા હોય, જે બાબતો કનિષ્ઠ અધિકારીઓને કરવા જેવી હોય, જે બાબતો શરૂઆતમાં ભકતોને થોડોક વખત શીખવાની કે કરવાની હોય, અને જે બાબતમાં કાંઈ બહુ દમ ન હોય, તથા જે બાબતો મૂર્ખાઓ પણ કરી શકે તેવી હોય, એવી બાબતોમાં પણ આગળ વધેલા ભકતો તથા જ્ઞાનીઓ પડ્યા રહે છે, એ દિલગીરી છે. માટે મહાત્માઓ એમ કહે છે કે,—

જે કર્મકાંડો છે કે જે આલડછેટ પાળવાની છે તે વખત અચાવવા માટે તથા તેનો સદુપયોગ કરવા માટે છે. કાંઈ વખત શુભાવવા માટે નથી. તે બાબતો તંદુરસ્તી સાચવવા માટે છે, કાંઈ તંદુરસ્તી બગાડવા માટે નથી. તે બાબતો આપણા મનના વિકારો ઓછા કરવા માટે છે, કાંઈ વારે વારે ભિન્નજ બગાડવો પડે તે સારું નથી. એ બાબતો ધર્મનાં તથા વહેવારનાં ક.મો કરવાનાં સરળતા માટે છે, કાંઈ એ કામો કરવાની મુશ્કેલીઓ વધે તે માટે નથી. એ બાબતો મનનું સમતોલપણું સાચવવા માટે છે, કાંઈ મનને એક બાજુએ ઢોળી પાડવા માટે કે હડસેલી દેવા માટે નથી. એ બાબતો તેના હેતુઓ સમજીને કરવાની છે, કાંઈ ગાઢરિયા પ્રવાહની પેઠે કરવાની નથી. એ બાબતો જીવને ઊંચે ચડાવવા માટે છે, કાંઈ નજીવી ચીજોમાં તેને રાખી મૂકવા માટે કે ઊલટો નીચે ઉતારી મૂકવા માટે નથી. એ બાબતો દેશ સમજીને કરવાની છે, કાંઈ “વહોરાભાઈનું નાડું પકડ્યું” તે

પકડયું” એવી રીતે કરવાની નથી. એ બાબતો પરમાર્થ શીખવા સાડ કરવાની છે, કાંઈ એકલપેટા થવા સાડ કરવાની નથી. એ બાબતો પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે કરવાની છે અને તે પોતાના સ્વભાવને તથા ટેવોને સુધારવા માટે કરવાની છે, કાંઈ પ્રકૃતિને બગાડવા માટે કરવાની નથી. એ બાબતો વસ્તુઓ ઉપરનો મોહ ઓછો કરવા સાડ છે, કાંઈ જબતની વસ્તુઓ ઉપરનો મોહ વધારવા માટે નથી. એ બાબતો જરૂર હોય તેટલો વખત કરવાની છે, કાંઈ આખી જિંદગી સુધી કરવાની નથી. એ બાબતો સમજી સમજીને વિધિપૂર્વક કરવાની છે, કાંઈ વગર સમજણે પોતાના મનના ક્રાંતા પ્રમાણે કરવાની નથી એ બાબતો આપણને વહેવારમાં તથા પરમાર્થમાં ઉપ-ચોગી થાય તે સાડ કરવાની છે, કાંઈ વહેવારમાંથી ખસી જવાય અને પરમાર્થનો પણ પત્તો ન લાગે તે સાડ કરવાની નથી, અને તે બાબતો મહાન ઇશ્વરને ઓળખવા સાડ તથા તેની નજીક જવા સાડ કરવાની છે, કાંઈ તેનાથી વિમુખ થવા માટે કરવાની નથી એટલું જ નહિ પણ ઇશ્વરી રસ્તામાં જીડવાની આપણા જીવાત્માને પાખો મળે તે સાડ એ બાબતો કરવાની છે, કાંઈ આપણો જીવાત્મા બધાઈ રહે તે સાડ કરવાની નથી.

હવે વિચાર કરો કે, આપણે જે જે આબડોહટની પોતમાં પડ્યા રહીએ છીએ તથા કર્મકાંડની જાળોમાં ગુંથાઈ રહીએ છીએ તેથી શુ આપણા આત્માનો ઉન્નતિ થાય છે ? આ પ્રશ્ન આપણે આપણા મનને પૂછવો જોઈએ, અને ચોખ્ખી રીતે સમજી લેવું જોઈએ કે, ચોક્કા પાટલા કરવામાં, હાથપગ

ધોવામાં, લોટા માંજવામાં, છાંટાથી છોવાઈ જવામાં, “આ ચીજ ખપે ને આ ચીજ ન ખપે” એમ કયાં કરવામાં, અને બહારના બનાવટી કર્મકાંડોમાં પડ્યા રહેવાથી જ કાંઈ જિંદગી સુધરી શકતી નથી; પણ એથી તો ઊલટો અમૂલ્ય વખત ફેકટ જાય છે, અને એમ થવાથી જે માણસો એવી એવી બહારની બાબતોમાં બહુ રહી જાય તે માણસો બહુ જ્ઞાની કે બહુ મોટા ધ્યાની થઈ શકતાં નથી. માટે એવી બૂલ ન થાય એ સંભાળજો ! અને દેશકાળ ધ્યાનમાં રાખીને તથા પોતાની પ્રકૃતિ સમજીને પવિત્રતા જાળવવા માટે જેટલી બાબત જરૂરની હોય તેટલી જ વાત કરજો, પણ વિના કારણ બહારની બાબતોને બહુ વધારી દેશો મા ! કારણ કે જો એવી બાબતોને વધાર્યા કરીએ તો પછી તેની કાંઈ હદ જ રહેતી નથી, એટલું જ નહિ પણ બીજી એ વાત પણ સમજી લેવા જેવી છે કે, બહારની નજીવી નજીવી ઉપલક્ષ્ય પવિત્રતા કરતાં અંતરની કુદરતી પવિત્રતા લાખોગણી શ્રેષ્ઠ છે; અને એ પવિત્રતા જ્ઞાનના બળથી તથા પોતાના બંધુઓની સેવા કરવાના બળમાંથી મેળવી શકાય છે. માટે એવી અંતરની સાચી પવિત્રતા ઉપર વધારે ભાર રાખતાં રીંખો, અને બહારની બનાવટી કર્મકાંડની ઠાંસિકતા ઉપર તથા આમડછેટની જાળ ઉપર અંકુશ રાખતાં રીંખો ! જો એમ કરશો તો વધારે ઊંચી જાતનું પવિત્ર જીવન ગાળી શકશો, અને પ્રભુના વહાલા થઈ શકશો. માટે બહારની પોલંપોલમાં પડ્યા રહો મા ! પણ હૃદયની વિશુદ્ધતા મેળવાય તેમ કરો, હૃદયની વિશુદ્ધતા મેળવાય તેમ કરો !

૧૧૨ : વખતની કિંમત સમજો

[‘સ્વર્ગના રત્નો’ નં. ૬૦]

પરમેશ્વર બીજું બધુંય આપવામાં બહુ ઉદાર છે, પણ વખત આપવામાં બહુ લોભિયો છે; અને આપણે બીજું બધું આપવામાં લોભિયા છીએ, પણ વખત ગુમાવી દેવામાં ઉઠાઉ છીએ.

એક ભગત કહેતા હતા કે, ઇશ્વર જેવો ઉદાર બીજો કોઈ નથી. અરે ! તેની ઉદારતા તો જુઓ ! તે જાડોની અંદર કેટલાં બધાં ફૂલો તથા ફળો આપે છે ! તે સમુદ્રની અંદર કેટલી બધી જાતનાં પ્રાણીઓને કેટલી બધી ચતુરાઈથી ઉત્પન્ન કરે છે ! તેણે વીજળીને ઝડપ આપવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે ચાંદા સૂરજને તેજ આપવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તે આકાશમાંથી વરસાદ વરસાવવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરે છે ! તેણે જુદાં જુદાં પ્રાણીઓને પોતાનાં બચ્ચાંઓને જુદાં જુદાં સાધનો આપવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે મનુષ્યને પોતાનું જ્ઞાન આપવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે પૃથ્વીની અંદર અનેક જાતની કિંમતી ધાતુના ઢગલાઓ તથા રત્નોના ભંડાર

ભરી મૂકવામાં કેટલી બધી ઉદારતાં વાપરી છે ! તેણે લાકડામાં, કાલસામાં, જુદી જુદી જાતનાં તેલોમાં તથા જુદી જુદી જાતની હવાઓમાં અગ્નિ ભરી રાખવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે સમુદ્ર પાસે માણસોનો બોલો ઉપડાવવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે વરાળ, વીજળી, પવન, અગ્નિ ને સૂર્ય વગેરે મહાન શક્તિઓને મનુષ્યના તાબામાં સોંપવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે જુદી જુદી જાતની હવાઓમાં જુદી જુદી જાતના ગુણ ભરવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે મનુષ્યના દેહની રચના કરવામાં કેટલી બધી અદ્ભુત કારીગીરી વાપરી છે તથા કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! તેણે આકાશ બનાવવામાં અને તેની અંદરના ગ્રહો તથા તારા બનાવવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે ! અને તેણે જગતની અંદર પોતાનો પવિત્ર સ્નેહ આપવામાં કેટલી બધી ઉદારતા વાપરી છે, એ જરા જુઓ તો ખરા ! એટલું જ નહિ પણ મનુષ્યને અનંત કાળનાં મોક્ષમુખ આપવામાં પ્રભુ કેટલી બધી ઉદારતા વાપરે છે અને માણસોનાં પાપ માફ કરવામાં પ્રભુ કેટલી બધી ઉદારતા વાપરે છે, એ જરા જુઓ તો ખરા ! ઓહો ! પ્રભુ તો પ્રભુ જ છે ! એની ઉદારતાને કોઈ પણ પહોંચી શકે તેમ નથી.

એ સાંભળીને ત્યાં બેઠેલા એક ભગતે કહ્યું કે, પ્રભુ જેવા લોભિયો બીજો કોઈ પણ નથી.

ત્યારે પેલા ભગતે કહ્યું કે, અરરરર ! મારા પ્રભુને તમે લોભિયો કહો છો ? એનો લોભ બતાવો તો ખરા ? પ્રભુ

લોભિયો હોય જ નહિ, અને જો તે લોભિયો હોય તો તે પ્રભુ કહેવાય જ નહિ.

એ સાંભળીને બીજા ભગતે કહ્યું કે, બીજી બધી બાબતો આપવામાં પ્રભુ ઉદાર છે, પણ વખત આપવામાં તે બહુ જ લોભિયો છે, જો તમે મારી વાત ન માનતા હો તો તમારા પ્રભુને કહો જોઈએ કે તે મારો ગયેલો વખત પાછો આપે.

આ સાંભળીને પેલા ભગતે કબૂલ કર્યું કે, તમારી એ વાત તો સાચી, એ બાબતમાં તો પ્રભુ લોભિયો ખરો ! ગયેલ વખતને તો તે પણ પાછો આપી શકે નહિ. એટલી ઉદારતા તેનામાં નથી. આહા ! તમે તો ભારે કરી ! મારા પ્રભુને તમે લોભિયો કરાવ્યો ! એમ કહીને હવે વધારે શું જવાબ દેવો તેના વિચારમાં તે ભગત પડી ગયો.

બંધુઓ ! આ દાખલો આપીને એક હરિકથા કરનાર એમ સમજાવતા કે, પ્રભુ બધું આપવામાં બહુ ઉદાર છે પણ વખત આપવામાં તે પણ લોભિયો છે. અને પ્રભુ પોતે પણ જ્યારે વખત આપવાની બાબતમાં લોભિયો છે, ત્યારે બીજા કોની તાકાત છે કે આપણને ગયેલો વખત પાછો મેળવી આપે, અથવા નિર્માણ થઈ ચૂકેલા વખત કરતાં બીજો વધારે વખત મેળવી આપે ? યાદ રાખજો કે એવી તાકાત કોઈનામાં પણ નથી. એવો અમૂલ્ય વખત છે. કારણ કે જે ચીજને પ્રભુ પોતે પણ પાછી ન આપી શકે તે ચીજ કેટલી બધી કિંમતી હોય ને કેવી અલૌકિક હોય એનો જરા ખ્યાલ તો કરો !

ખંધુઓ ! વખતને માટે ચોતરફથી આટલું બધું કહેવામાં આવે છે તેનું કારણ એ છે કે, આપણી જિંદગી બહુ ટૂંકી છે, એટલું જ નહિ પણ તે બહુ જલદીથી ભાગી જનારી છે. કલાક અરથો કલાક કરતે કરતે, ઘડી બે ઘડી કરતે કરતે, આજ કાલ કરતે કરતે, ખબર ન પડે તેમ વરસોનાં વરસો ચાલ્યાં જાય છે અને તેમ છતાં આપણે એટલી શક્તાં નથી ને વખતની કિંમત સમજી શક્તાં નથી. બીજું એ કે એક તરફ જિંદગી ટૂંકી છે, ને બીજી તરફ કર્તવ્ય બજાવવાનું ઘણું જ છે. ત્રીજી તરફ રાગ દ્વેષ ને મોહનું જોર પણ અતિથય છે, આપણે ગફલતીમાં જ રહી જઈએ છીએ, અને વખતનો સહુપયોગ કરી શક્તાં નથી. માટે વખતની કિંમત સમજાવવાની સૌ ઉપદેશકોને વારંવાર જરૂર પડે છે તથા ફરજ પડે છે.

એક તરફથી વખત બહુ અમૂલ્ય છે, અને તે આપવામાં પ્રભુ પોતે પણ લોલિયો છે, ત્યારે બીજી તરફથી આપણે જગતની ઘણીએ નકામી જડ વસ્તુઓ ફેંકી દેવામાં લોલિયા છીએ, પણ વખતને ફેંકી દેવામાં માત્ર ઉદાર જ નહિ પણ ઉઠાઉ છીએ; જેમ કે:—

આપણું ફોટું જે લૂગડું આપણને કામમાં નથી આવતું તે પણ આપણે ટાંઢે થરથરતા કંગાલોને પણ આપી શક્તાં નથી, પણ જો નકામા કલોકો ગુમાવવા હોય તો તેમાં આપણને જરાય લોભ થતો નથી, કે આટલો બધો વખત ફામટ કાં ગુમાવી નાખીએ ? આપણી પાસે જૂનાં પુસ્તકો હોય અને તે આપણા ઉપયોગમાં ન આવતાં હોય, એટલું જ નહિ પણ

તે મક્કતની જગ્યા રોકતાં હોય, તેમાં કસારીઓ ને ઉઠરો ભરાઈ રહેતાં હોય, અને તેને ફેરવવાં પડતાં હોય અથવા તેની સામે જોવાની પણ કુરસદ ન હોય અને તે બીજાંઓને કામ લાગી શકે તેવાં હોય તથા તેના દાનથી આશીર્વાદ મેળવી શકાય તેમ હોય છતાં પણ આપણે આપણી મેળે તુરત જ તે બીજાંઓને આપી શકતાં નથી. એ બાબતમાં આપણે બહુ લોભિયા છીએ. પણ એને બદલે જો કોઈ ઠેકાણે રમતગમતમાં કે મોજશોખમાં વખત ગુમાવવો હોય તો તેમાં આપણને જરાય ગેરવાજબી લાગતું નથી. વખતને તો ખુશીથી ગુમાવી દઈએ છીએ. આવી રીતે ખાવાપીવામાં, રીતરિવાજોમાં, નાત-બતના વિવેકોમાં અને બીજી ઘણીએ નજીવી નજીવી બાબતોને જાળવવામાં તથા તેને બહુ ચીવટપણે વળગી રહેવામાં આપણે લોભિયા છીએ, પરંતુ અમૂલ્ય વખતને ગુમાવી દેવાની બાબતમાં બહુ જ ઉદાર છીએ. એ આપણી મૂર્ખાઈ સામે તો જરા જુઓ ! અરે ! જે અમૂલ્ય વસ્તુ આપવામાં પ્રભુ પોતે પણ લોભિયો છે, તે બાબતમાં આપણે ઉદાર છીએ, અને જે બાબતો બહુ ઉપયોગી નથી તથા નજીવા જેવી છે તેવી બાબતોને પકડી રાખવાનો આપણે લોભ કરીએ છીએ, અને તેમ છતાં આપણે પોતે આપણને ધર્મવાળા સમજીએ છીએ, અને મોક્ષની આશા ગંभीરે છીએ ! પણ જરા વિચાર તો કરો કે, વખતનો દુરુપયોગ કરીને કોઈ પણ માણસો આગળ વધી શક્યાં છે ? કદી પણ નહિ. સાટે જો કલ્યાણની ઇચ્છા હોય, તો જેમ બને તેમ વખતની કિંમત સમજો અને તેનો સદુપયોગ થાય તેમ કરો !

૧૧૩ : કામની કિંમત સમજો

[' સંસારમા સ્વર્ગ ' પૃ. ૧૬૮]

મહાત્માઓ કહે છે કે “ કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરાબર છે ” અને તોપણ અફસોસ કે, આપણી જ જરૂરિયાતનાં કામ કરવામાં પણ આપણે કેટલાં બધાં બેદરકાર રહીએ છીએ ? અને કેટલાં બધાં રોઢણાં રોતે રોતે કામ કરીએ છીએ ? એક જરા નેટલું કામ કરવામાં આપણે કેટલો બધો મોટો ફાયદો મેળવીએ છીએ ? અને તેમ છતાં પણ એ જરા નેટલું કામ કરવામાં પણ આપણે કેટલી બધી બેદરકારી બતાવીએ છીએ, તથા કેટલો બધો કંટાળો ખાઈએ છીએ ? અને એટલું જરાક નેટલું કામ કરવા માટે પણ કેવા તાનાતવાજા કરીએ છીએ, એની જો આપણે સરખામણી કરીએ તો આપણને અભયગી અને દિલગીરી લાગ્યા વિના રહે જ નહીં.

કામ કરવામાં આપણે બેદરકાર રહીએ છીએ તેનું કારણ એ જ છે કે, કામની યથાર્થ કિંમત આપણે સમજતાં નથી; એટલું જ નહીં પણ રજા નેટલું કામ કરીને આપણે મણુ નેટલું કામ કરેલું સમજી લઈએ છીએ. તેનું કારણ એ જ

છે કે, આપણી પાસે કામનું કેટલું બધું બહોળું મેઘાન પડેલું છે, અને આપણને કેટલું બધું કરવાનું છે, તે આપણે ખરી રીતે સમજતાં નથી. તેથી જ થોડામાં ઘણું માની લઈએ છીએ. જો આપણા કામની વિશાળતા અને ગહનતા તથા તેથી થતા અમૂલ્ય લાભ જો આપણે બરાબર સમજીએ તો આપણે કહી પણ કામ કરવા તરફ બેઠરકાર રહી શકીએ નહીં. આપણાં રોજનાં વ્યાવહારિક કામકાળેમાં ઘણાંએ કામ-કાજ આપણને નજીવાં લાગે છે, અને તે કરવા માટે આપણને કંટાળો લાગે છે તથા કેટલાક ધરમતુકામો કરવામાં આપણને શરમ લાગે છે; પણ એમ લાગવું એ કેટલું બધું ખોટું છે, અને એવા વિચારોથી આપણે કેટલાં બધાં પછાત રહી જઈએ છીએ, એ જો આપણને કેાઈ બરાબર રીતે સમજાવે, તો તેણે આપણી વધતામાં વધતી રોવા કરેલી ગણાય; એટલું જ નહીં પણ તેણે આપણું ભાગ્ય મુધારી આપણું એમ જ કહેવાય. તેણે આપણને આ જિંદગીમાં સ્વર્ગ અપાવ્યું એમ જ કહેવાય.

કામ કરો ! કામ કરો ! કામ કરો !

આપણાં અને આખી દુનિયાનાં શાસ્ત્રો આપણને શું કહે છે ? એ જ કે કર્તવ્ય બજાવો ! કામ કરો ! કામ કરો ! કામ કરો ! મહાત્માઓ આપણને શું કહે છે ? એની એ જ વાત: કામ કરો ! કામ કરો ! અવતારો, ઋષિઓ અને પેગંબરો શું કહી ગયા છે ? એ જ કે કામ કરો ! કામ કરો ! દુનિયાની દરેક ચીજની સીતરમાં આપણે શું જોઈએ છીએ ? એ જ કે કામ કરવું, ગતિમાં રહેવું. સમુદ્રમાં થતી ભરતી

ઝોટ, આકાશમાં ફુંકાતો પવન, વેહેતા ઝરાઓ, હીલતાં ઝાઝા, શરીરમાં ઢોડતું લોહી, પ્રબળ વેગવાળું ચંચળ મન, સૃષ્ટિમાં સ્વાભાવિક રીતે થતા રાસાયણિક ફેરફારો અને ઉદય અસ્ત થતું ગ્રહમંડળ આપણને શું સૂચવે છે ? એ જ કે કામ કરો ! કામ કરો ! ગતિમાં રહો ! ગતિ વિના ઉષ્ણતા નહીં મળે, અને ઉષ્ણતા વિના નિત્ય, મોત જ સમજવું. આપણે જોઈએ છીએ કે જે માણસ જેટલે દરજ્જે વધારે કામ કરી શકે છે, તેના પ્રમાણમાં જ તે વધારે આગળ વધી શકે છે. એ બાબતમાં જો તમને કાંઈ પણ શક હોય તો પ્રાચીન ઋષિઓનાં કે હાલના વખતના જાણીતા યુરોપિયનોનાં ચરિત્ર વાંચી જુઓ !

કોઈ પણ સારા માણસ જેમકે વિદ્વાન, રાજદારી, શોધક, શૂરવીર, કે ભક્તને જુઓ અને તેના ચરિત્રમાં તમે કામને પહેલું જોશો. તેની જે કીર્તિ છે, તેણે જે ક્ષયદો મેળવ્યો છે અને તેનાથી પ્રજાને-દેશને જે ક્ષયદો થયો છે તે શાથી ? કહો કે કામથી જ.

સંસારમાં કામ એ જ સાચો કીર્તિયો છે

એટલું જ નહીં પણ મનુષ્યનું પારસમણિ તે કામ જ છે. સ્વર્ગના નંદનવનમાં દેવતાઓ માટે ભલે કલ્પવૃક્ષ રહ્યું, પણ પૃથ્વીમાં મનુષ્ય માટે જે કામ છે, તે તો સ્વર્ગના ઇચ્છિત ફળ આપનાર કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે દેવતાઓ પણ પોતાના એટલા બધા મહાભારત વૈભવોની વચ્ચે પણ કામની ઇચ્છા કરે છે. કારણ કે તેઓ સમજે છે કે,

એ વૈભવ, એ સ્વર્ગ, અને એ દેવપણું પણ પૃથ્વીમાં કીધેલા કામનું જ ફળ છે. આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ રીતે તેઓ સમજતા ને અનુભવતા હોવાથી પુરાણોમાં કહેલું છે કે, દેવતાઓ મનુષ્યની અદેખાઈ કરે છે, કારણ કે પોતે ભોગભૂમિમાં જ રહી શકે છે, એટલે જ્યારે એ ભોગ માટેનાં કર્મો ખૂટી તેઓને ત્યાંથી પાછું નીચે પડી જવાનું છે. પણ રહેલાં પૃથ્વીનાં મનુષ્યો તો દેવતાઓનાં મૂકીને પોતાના કર્મના જોરથી તેમના કરતાં શ્રેષ્ઠ દરજ્જામાં ચાલ્યાં જાય છે. કર્મોમાં એમ સ્પષ્ટ રીતે બાણ્યા છતાં અને રોજ રોજ પણ કામ કરવામાં આપણે કેટલાં બધાં દે અને કામથી વિના કારણ કેટલાં બધાં તથા આખા દહાડામાં આપણી શક્તિના થોડું કામ કરીએ છીએ કે, એનો રોજ આપણે ધ્યાન દઈને વિવેક દષ્ટિથી તપા આપણી મૂર્ખાઈ ઉપર ત્રાસ છૂટ્યા વિના

૧૧૪ : ચતુરાઈનો માઠો ઉપયોગ

[' સ્વર્ગ'નું વિમાન ' નં. ૩૧૫]

એક જાણીતા હોશિયાર વકીલ પાસે કોઈ એક બહુ અગત્યનો મોટો કેસ આવ્યો. એ કેસની દશ હજાર રૂપિયા ફી કરી. થોડા દિવસમાં એ કેસનો ચુકાદો તે વકીલના કુલની તરફેણમાં થયો, તેથી વકીલને દશ હજાર રૂપિયાની ફી મળી. એ પછે બીજે દિવસે તે કેસ છતનાર માણસ વકીલ પાસે આવ્યો. એ વખતે વકીલ પોતાના ઘરમાં પોતાની સ્ત્રી પાસે બેઠો હતો. તેણે તે આવનાર માણસને કહ્યું કે, કાલે તમારો કેસ ખલાસ થયો છે; હવે શું કામ છે ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે, તમને આ દશ હજાર રૂપિયા આપવા માટે આવ્યો છું. એમ કહીને તેણે પોતાના પાકીટમાંથી દશ હજાર રૂપિયાની એક નોટ કઢાડી. ત્યારે વકીલે કહ્યું કે, મારી ફી તો મને કાલ સાંજે જ મળી ગઈ; તમને તે ખબર નથી ? પેલા માણસે કહ્યું કે તમને મેં ફી મોકલી આપી છે એ હું જાણું છું, પણ આ દશ હજાર રૂપિયા તો તમને ઇનામના છે. વકીલે કહ્યું, એટલું બધું શા ખાતે ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે, સાહેબ, અમારો કેસ ખિલકુલ જીત્યો હતો, એક પણ વાન સાચી નહીં,

એ વૈભવ, એ સ્વર્ગ, અને એ દેવપણું પણ પૃથ્વીમાં કીધેલા કામનું જ ફળ છે. આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ રીતે તેઓ સમજતા ને અનુભવતા હોવાથી પુરાણોમાં કહેલું છે કે, દેવતાઓ મનુષ્યની અદેખાઈ કરે છે, કારણ કે પોતે લોગભૂમિમાં જ રહી ગયેલા છે, એટલે જ્યારે એ લોગ માટેનાં કર્મો ખૂટી જશે ત્યારે તેઓને ત્યાંથી પાછું નીચે પડી જવાનું છે. પણ કર્મભૂમિમાં રહેલાં પૃથ્વીનાં મનુષ્યો તો દેવતાઓનાં માથાં ઉપર પગ મૂકીને પોતાના કર્મના જોરથી તેમના કરતાં વધારે ઉપર, વધારે ઊંચે હરજનમાં ચાલ્યાં જાય છે. કર્મોમાં આટલું બધું જોર છે, એમ સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા છતાં અને રોજ રોજ અનુભવ્યા છતાં પણ કામ કરવામાં આપણે કેટલાં બધાં બેઠરકાર રહીએ છીએ, અને કામથી વિના કારણ કેટલાં બધાં કંટાળીએ છીએ ? તથા આખા દહાડામાં આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં એટલું તો થોડું કામ કરીએ છીએ કે, એનો રોજે રોજનો હિસાબ જો આપણે ધ્યાન દઇને વિવેક દષ્ટિથી તપાસીએ તો આપણને આપણું મૂર્ખાઈ ઉપર ત્રાસ છૂટ્યા વિના રહે નહીં.

૧૧૪ : ચતુરાઈના માઠા ઉપયોગ

[' સ્વર્ગનું વિમાન ' નં. ૩૧૫]

એક બાણીતા હોશિયાર વકીલ પાસે કોઈ એક બહુ અગત્યનો મોટો કેસ આંચો. એ કેસની દશ હજાર રૂપિયા ફી કરી. થોડા દિવસમાં એ કેસનો ચુકાદો તે વકીલના કુલની તરફેણમાં થયો, તેથી વકીલને દશ હજાર રૂપિયાની ફી મળી. એ પછે બીજે દિવસે તે કેસ છતનાર માણસ વકીલ પાસે આંચો. એ વખતે વકીલ પોતાના ઘરમાં પોતાની સ્ત્રી પાસે બેઠો હતો. તેણે તે આવનાર માણસને કહ્યું કે, કાલે તમારો કેસ ખલાસ થયો છે; હવે શું કામ છે ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે, તમને આ દશ હજાર રૂપિયા આપવા માટે આંચો છું. એમ કહીને તેણે પોતાના પાકીટમાંથી દશ હજાર રૂપિયાની એક નોટ કહાડી. ત્યારે વકીલે કહ્યું કે, મારી ફી તો મને કાલ સાંજે જ મળી ગઈ; તમને તે ખજાર નથી ? પેલા માણસે કહ્યું કે તમને મેં ફી મોકલી આપી છે એ હું જાણું છું, પણ આ દશ હજાર રૂપિયા તો તમને ઇનામના છે. વકીલે કહ્યું, એટલું બધું શા ખાતે ? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે, સાહેબ, અમારો કેસ બિલકુલ જીત્યો હતો, એક પણ વાત સાચી નહોતી,

તંબોના વકીલો દબી ગયા, અને જજના મન ઉપર તમારા બાપણથી એવી સારી અસર થઈ ગઈ કે જેથી અમારા લાભમાં ચુકાદો થઈ ગયો. તમારી હોશિયારીથી જ અમે આ સાવ જૂઠું કેસ છુટ્યા છીએ, માટે તમને ઇનામ આપવાની અમારી ફરજ છે: એમ કહીને તેણે વકીલના હાથમાં દશ હજાર રૂપિયાની નોટ મૂકી. આ વાત સાંભળીને અને દશ હજાર રૂપિયાની નોટ જોઈને મનમાં ખુશી થઈને જરા હસતે હસતે તેણે પોતાની બાયડી સામું જોયું; એવા લાવથી કે, ‘જોઈ મારી હોશિયારી ?’ એ જોઈને તે ભલી બાઈએ તેને કહ્યું કે તમારી એટલી બધી હોશિયારી જ્યારે ખોટા કામમાં વાપરો છો ત્યારે તે જો સાચા કામમાં વાપરતા હો તો તમે કેટલું બધું કરી શકો એનો વિચાર તો કરો !

ભાઈઓ ! આપણે બધા પણ એ હોશિયાર વકીલની પેઠે આપણી હોશિયારીને ખોટે રસ્તે જ વાપરીએ છીએ. આપણી યુક્તિઓ, આપણા પ્રયત્નો, આપણી દોડધામ અને આપણા ચાળા ચસ્કાઓ ઘણું કરીને ખાસ ખોટાં કામોને માટે હોય છે, ને એથી જ આપણે ઇશ્વરથી વિમુખ થઈએ છીએ. - ભક્તરાજ તુલસીદાસજી કહે છે કે,

[દોહરો]

જેસી નિત દરામમે, તેસી દરમે દોય;
અલા જાય વૈકુંઠમે, પણ ન પહોંચે યોય.

૧૧૫ : વિદ્વત્તાનો પારો જરા નીચે ઉતારો

[' સ્વર્ગનો ખજાનો ' નં. ૫૫]

આપણા દેશમાં કેવા કથા વાંચવાવાળાઓ છે અને કેવા સાંભળનારાંઓ છે તેનો એક જાણવા જેવો નમૂનો

એક ગામડામાં કોઈ પટેલિયાને ત્યાં ભાગવતની સપ્તાહ બેઠી હતી. એ કથા વાંચનાર વ્યાસ પોતાની પંડિતાઈ બતાવવામાં તણાઈ મરે તેવો હતો. પણ સાંભળનારાં કેવાં છે અને તેમને કેમ સમજાવવાં જોઈએ એનો કાંઈ તેને ખ્યાલ નહોતો. તે તો જૂના વિચારના એક શાસ્ત્રી પાસેથી શીખ્યો હતો તેમ “કોપી દુ કોપી ને મખી દુ મખી” ની પેઠે ચલાવ્યો હતો. વચમાં વચમાં કઠિન સંસ્કૃત શબ્દો ચાહી ચાહીને લાવતો હતો અને જ્યાં સાદા શબ્દોથી ચાલે ત્યાં પણ કઠિન શબ્દ વાપરવાની તેને ટેવ હતી. વચમાં વચમાં તે દ્વૈત અદ્વૈતના ઝઘડાની વાતો કરતો, શંકરના અદ્વૈત સિદ્ધાંતો સમજાવતો અને ઉપનિષદોનાં પ્રમાણો ટાંકી બતાવતો. તેથી એ ગામનો એક ગરીબ બ્રાહ્મણ કે જે બિલકુલ લણેલો નહોતો પણ ગામનો ગામોટ હતો તેથી તેને જપિયા તરીકે બેસાડ્યો હતો ને વ્યા-

સજી મહારાજ સાડે શીરો પૂરી, દૂધપાક પૂરી, વગેરે રસોઈ બનાવી આપતો, તે બ્રાહ્મણ વ્યાસજીની આવી વાતો સાંભળીને કાંઈ પણ સમજ્યા વિના માત્ર ખુશામતને ખાતર તેનાં ખૂબ વખાણ કરતો. એટલે પટેલિયાઓ સમજતા કે આપણો બાપુ ગોર પક્કો છે, તે કોઈને માને એવો નથી, તોપણ વ્યાસનાં વખાણ કરે છે માટે વ્યાસ બહુ મોટા પંડિત છે. એમ જાણીને તેઓ રાજ થતા, પણ એની પંડિતાઈમાંથી પોતાને કાંઈ મળતું નહોતું, એની તેઓને ખબર નહોતી, કે એની તેઓને દરકાર નહોતી. પંડિત પોતાની પંડિતાઈ બતાવવા સંસ્કૃત કઠિન શબ્દો વાપરતા એટલું જ નહિ પણ પટેલની ડેલી ગાજી બેઠે તેવા મોટા સાહે બોલતા હતા; કારણકે તેઓની સમજણ એવી હતી કે, ખૂબ જોરથી બોલવું ને અવાજની ખૂબીથી જ લોકોને આંજી નાંખવા ને રાજ કરી દેવા એ પણ બહુ મોટી વાત છે. આવી સમજણને લીધે તેઓ બહુ જ તાણી તાણીને વાંચતા હતા અને શરીર તથા અવાજ સારો હતો એટલે આખો દિવસ રાગડા તાણ્યા કરવામાં ને જૂમો પાડ્યા કરવામાં તેઓને કાંઈ મુશ્કેલી લાગતી નહિ.

એમ કરતાં કરતાં પાંચ દિવસ થયા ત્યારે ત્યાં બેઠેલી એક વૃદ્ધ બરવાડણીની આંખમાં આંસુ જોયાં, એટલે વ્યાસજીને એમ લાગ્યું કે મારી કથાથી આ બાઈને બહુ અસર થાય છે તેથી તેની આંખમાં પ્રેમનાં અશ્રુ આવી જાય છે. એમ ધારીને તે બાઈ સામે જોઈ જોઈને વ્યાસજી વધારે વધારે જોરથી બોલવા લાગ્યા. એમ સાંજ મુધી ચાલ્યું.

એ પછી છઠ્ઠે દિવસે તે બાધ ત્યાં આવીને વ્યાસની વાણી સાંભળી રાવા લાગી, ત્યારે વ્યાસજીથી રહી શકાયું નહિ. તેથી તે ભરવાડણ બાધને પૂછ્યું કે તમે પણ બહુ ભક્ત દેખાઓ છો ! ભાગવત ઉપર તમારો પ્રેમ બહુ સારો છે, પણ મને કહો તો ખરાં કે, આમાંના કયા પ્રસંગથી તમારી આંખમાં આંસુ આવ્યાં ? કાલે પણ તમારી આંખમાં પ્રેમનાં આંસુ હતાં ને આજે પણ રૂવો છો તેનું કારણ શું ?

ત્યારે તે ભરવાડણે કહ્યું કે, ભાઈ ! હું અહીં પટેલની પડોશમાં રહું છું તેથી આજે છ દહાડા થયાં તને આરડતાં સાંભળું છું. તને જેવો આરડવાનો રાગ થયો છે તેવો જ રાગ બે મહિના ઉપર મારા પાડાને થયો હતો, તેથી આઠ દિવસ સુધી આરડી આરડીને નવમે દિવસે તે બિચારો મરી ગયો; તેમ જ તને પણ આરડવાનો રાગ થયો છે ને આજો દિવસ આરડયા કરે છે તેથી હવે બે ત્રણ દિવસમાં તું મરી જઈશ ત્યારે તારાં બાઈડી છોકરાંનું શું થશે ? એ બિચારાં રખડી મરશે ને તું હજી આવો જીવાનજોધા જેવો મરી જઈશ તેથી મને રહવું આવે છે. કારણકે આવા રાગવાળું બચે નહિ મારો પાડો આરડી આરડીને મરી ગયો તેમ તું પણ મરી જઈશ એમ મને ફિકર લાગે છે, તેથી મને રાવું આવે છે. ભાઈ ! હું કાંઈ કથા બથામાં જાણતી નથી ને તું શું બકે છે તે પણ સમજતી નથી. પણ તને આરડવાનો રાગ થયો છે તે સારું મને રાવું આવે છે.

આ સાંભળીને તે વ્યાસે કહ્યું કે, રાંઠ ઘેલી છે. ભરવાડાં

તે ભરવાડાં, એના નશીબમાં તે કાંઈ ભાગવત હોય ? ભેકે મોઢથી બ્યાસે પટેલીયાઓને આમ કહું પણ એના મનમાં શું અસર થઈ હશે તે તો તે જ જાણે !

બંધુઓ ! આપણા દેશમાં આવા ઠાઠા કથા વાંચનારાઓ છે અને આવાં પ્રેમી સાંભળનારાંઓ છે એટલે પછી ફળદર ક્યાંથી પ્રીટે ? જ્યાં સુધી આપણી કથાઓના આવા હાંલ રહે ત્યાં સુધી શાસ્ત્રો બિચારાં શું અસર કરી શકે ? માટે આવી પોતમાં નહિ પડ્યા રહેતાં લોકો સમજી શકે તેવી સાદી સહેલી ને ગામઠી ભાષામાં તેઓને જ્ઞાન આપવું જોઈએ. જ્યારે એમ કરીશું ત્યારે જ લોકોની ખરી સેવા કરેલી ગણાશે; ને ત્યારે જ લોકોમાં નીતિ, ધર્મ તથા ચારિત્રનું બળ વધી શકશે અને એ પછી જ લોકોથી નવા વિચારો જીરવાશે તથા નવી શોધખોળ થઈ શકશે. માટે ઓ વિદ્વાન બંધુઓ ! જરા તમારી વિદ્વત્તાને નીચે ઉતારો, લાખો અજ્ઞાન લોકો સમજી શકે તેવી ભાષામાં જ્ઞાન આપો એટલે નીતિધર્મ ફેલાશે ને પ્રભુપ્રેમ વધશે. ને ત્યારે જ ખરું કલ્યાણ થશે.

૧૧૬ : મિતાહાર એટલે શું ?

['સ્વર્ગની સીડી' પૃ. ૩૮૭]

બંધુઓ ! મિતાહાર એટલે થોડું ખાવું એટલો જ એનો અર્થ નથી. એ તો સાધારણ અર્થ છે. પણ એના વિશેષ અર્થમાં તો ઘણીએ જાણતોનો સમાવેશ થાય છે; જેમકે, મિતાહારપણું એટલે થોડું ખાવું; મિતાહાર એટલે હલકો ખોરાક ખાવો; મિતાહારપણું એટલે નિયમસર ખાવું; મિતાહારપણું એટલે સરવશુથી પદાર્થોનું સેવન કરવું; મિતાહારપણું એટલે પોતાની જાતમહેનતથી મેળવેલું ખાવું; મિતાહારપણું એટલે પોતાના બંધુઓનો ભાગ આપ્યા પછી જે બચેલું હોય તે ખાવું; મિતાહારપણું એટલે પોતાની ફરજો બજાવ્યા પછી તેની મહેનતના ઇનામ તરીકે જે ખાવામાં આવે તે એટલે કે ચોખ્ખે ચોખ્ખી જૂબ લાગે ત્યારે ખાવું તે. મિતાહારપણું એટલે પોતાની જઠરાગ્નિના પ્રમાણમાં ખાવું તે. મિતાહારપણું એટલે પોતાના અંતાકરણના વિચારથી વિરૂદ્ધ ન હોય તેવો ખોરાક ખાવો તે. મિતાહારપણું એટલે પોતાના શરીરને માફક આવે અને મન બુદ્ધિને ક્ષાયદો કરે તેવો ખોરાક ખાવો તે, અને મિતાહારપણું એટલે જે પ્રભુને અર્પણ કરેલું હોય અને પ્રભુને હાજરનાજર જાણીને આત્માની ઉન્નતિ થાય તેવી રીતે વિધિસર ખાવામાં આવે તે. આવા આવા ઘણા પ્રકારો મળીને દેશકાળ પ્રમાણે અને પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે

તથા ભગવદ્દશા પ્રમાણે જે ખાવા પીવાનું થાય તે લઘ્વાશી એટલે કે મિતાહાર કહેવાય છે, અને જ્યારે એટલું બધું ધ્યાન આપીને એ બાબત સિદ્ધ કરીએ ત્યારે તેમાંથી પ્રદાને પામી શકાય છે. માટે આપણે સૌ બાંધબહેનોએ ખાવા પીવાની બાબતમાં બની શકે તેટલા આવા ઉત્તમ નિયમો પાળવાની કૌશલ્ય કરવી જોઈએ, અને બની શકે એટલા મિતાહારી થવું જોઈએ.

આપણે મિતાહારી રહી શકતાં નથી તેનાં કારણો

બધુઓ ! આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે મિતાહારમાં બહુ ક્ષય થાય છે અને આપણે સૌએ મિતાહારી થવું જોઈએ. છતાં પણ આપણે મિતાહારી થઈ શકતા નથી એના કારણો તમે જાણો છો ? એ જાણવા જેવા છે. એ માટે કહ્યું છે કે,

૧ છેક બાળપણથી જ આપણને વધારે ખાઈ લેવાની ટેવ પડી ગયેલી છે.

૨ આપણે એમ સમજ્યા કરીએ છીએ કે, વધારે ખાવાથી શરીરમાં વધારે શક્તિ રહે છે, તેથી ખાસ ચાહીને આપણે વધારે ખાઈ લઈએ છીએ.

૩ કેટલીક ચીજો ઘણી મુઠ્ઠા મળે છે, તેથી તે આપણે ચાહીને વધારે ખાઈએ છીએ.

૪ કેટલીક ચીજો આપણને ખાસ વહાલી હોય છે, તેથી તે વધારે ખાઈ જઈએ છીએ.

૫ કેટલીક ચીજોનો કોઈ કોઈ વખત બહુ સારો સ્વાદ બનેલો હોય છે, તેથી તે ચીજો ઘણી ઘણીને ખાઈ જઈએ છીએ.

૬ ઘણી વખત બીજાઓના આગ્રહને ખાતર આપણે વધારે ખાઈએ છીએ.

૭ કોઈ કોઈ વખત મોડું જન્મવાનું થાય ત્યારે વધારે ટાઈમ થઈ જવાથી બહુ ભૂખ લાગી ગઈ છે, એમ માની લઈને આપણે વધારે ખાઈએ છીએ.

૮ કોઈ કોઈ વખત વહેણું જન્મવું પડે ત્યારે પાછી જલદી ભૂખ ન લાગી જાય તો સાફ, એમ ધારીને આપણે વધારે ખાઈએ છીએ.

૯ કેટલીક વસ્તુઓ બહુ પુષ્ટિકારક છે એમ સમજીને ખાસ ચાહીને તે વધારે ખાઈએ છીએ.

૧૦ કેટલીક વસ્તુઓને માટે આપણે એમ સમજીએ છીએ કે આ વસ્તુ વધારે ખાઈ જવાય તોપણ નુકસાન નહીં કરે તેથી તે વધારે ખાઈએ છીએ.

૧૧ કેટલીક વસ્તુ બહુ સારી અને સસ્તી હોય છે તેથી તે આપણે વધારે ખાઈ જઈએ છીએ.

૧૨ કેટલીક વસ્તુ આપણી પાસે જરાક વધારે હોય છે પણ તે કોઈને આપી દેવાનું કે નાખી દેવાનું મન થતું નથી, તેથી તાણી તોડીને આપણે વધારે ખાઈ જઈએ છીએ.

૧૩ જ્યારે ખાવા બેસીએ ત્યારે થોડું ઘણું વધારે ખાઈ જઈએ ત્યાં સુધી એ જ વખતે ઘણું કરીને બધાં માણસોને એવું જાન રહેતું નથી કે અમે વધારે ખાઈએ છીએ તેથી વધારે ખાઈ લેવાય છે.

૧૪ આપણા કરતાં જે વધારે ખાતાં હોય તેની સાથે આપણે આપણા ખાવાની સરખામણી કર્યા કરીએ છીએ, તેથી આપણા ખોરાક આપણને થોડો લાગે છે. એટલે વધારે ખાવાના ઉપાયો કર્યા કરીએ છીએ.

૧૫. અમુક રોગને લીધે અથવા અમુક કારણોને લીધે અમે ખરાબર ખાઈ શકતાં નથી, એમ ઘણાં માણસોના મનમાં વહેમ બરાઈ ગયેલો હોય છે, તેથી તેઓ વધારે ખાવાનાં હવાતિયાં માર્યા કરે છે.

૧૬ આપણે ખાવા જેસીએ ત્યારે કેટલું ખાઈએ છીએ તે સામું જોઈએ છીએ. એક લાડુ, ચાર પૂરી, બે રોટલી, બે કઠછી ભાત, વાટકો દાળ, થોડાંક બજાર્યાં, થોડાંક શાક અને થોડાંક અથાણાં સામે જોઈને આપણે જમીએ છીએ, પણ કાંઈ આપણી જઠરાગ્નિ સામે જોઈને આપણે જમતાં નથી, તેથી આપણે જરૂર કરતાં વધારે ખાઈજઈએ છીએ.

આવાં આવાં ઘણાં કારણોને લીધે આપણે હમેશાં ઘણું જ વધારે ખાઈ જઈએ છીએ. એથી જ માંદાં પડીએ છીએ, અને એથી જ વહેલાં મરી જઈએ છીએ. છતાં પણ એ ભૂલ સુધારવાની તજવીજ આપણે કરતાં નથી, કારણ કે થોડું જમવું દેાને કહેવું અને ઝાડું જમવું દેાને કહેવું, એ આપણે સમજી શકતાં નથી. તેથી આપણે ઝાડું ખાધું હોય છતાં પણ થોડું ખાધેલું છે એમ સમજ્યા કરીએ છીએ. જેમકે,

ઝાડું ખાધું કેમ કહેવાય અને થોડું ખાધું
કેમ કહેવાય ?

એક વખત નાશકમાં અગિયારસને દિવસે અમે ચાર સાધુઓને ફરાળ કરાવ્યું તેમાં એક જણે દસ તોલા ખરફી ખાધી, બીજાએ વીસ તોલા ખાધી, ત્રીજાએ ચાળીસ તોલા ખાધી અને ચોથાએ એંસી તોલા ખાધી. એ પછી બીજે દિવસે

અમે એ ચાર જણાને ખારસનું પારણું કરવા બોલાવ્યા, ત્યારે વાતચીત કરતાં તેમાંથી એમ ખબર પડી કે, જેણે માત્ર દસ તોલા ખરશી ખાધી તે માણસ માંદો પડી ગયો હતો, કારણ કે તેને ખાંડ પચતી નહોતી અને ખાંડવાળું ખાય ત્યારે તેને તરત જ ઉધરસ થતી હતી, તેમ જ ઘણો વખત થયા તે માંદો સાને રહ્યા કરતો એટલે પાંચ તોલાથી વધારે ખાઈ શકતો નહીં. છતાં પણ ખરશી બહુ સારી છે ને વસમી લાગે એવી નથી, એમ ખરશીનાં વખાણ સાંભળીને તથા બીજા ત્રણ જણને પોતાના કરતાં વધારે ખાતાં જોઈને તેણે પરાણે પરાણે દસ તોલા ખરશી ખાધી હતી, અને તેથી તે માંદો પડ્યો હતો. જેણે વીસ તોલા ખાધી હતી તેણે કહ્યું કે, આપણે તો આપણા નિયમસર ખાધું છે એટલે મને કંઈ અડચણ નથી. જેણે ચાલીસ તોલા ખાધી હતી તેણે કહ્યું કે મને હજી બૂખ લાગી નથી ને પેટમાં હજી ભારે ભારે લાગે છે, એક દસ્ત આવી જાય તો સાફ, કારણ કે ખરશી બહુ સારી હતી તેથી તથા પેલાની દેખા-દેખીએ બે ટુકડા વધારે ખાઈ લીધા છે તેથી અજીરણ થયું છે. એ પછી જેણે એસી તોલા ખરશી ખાધી હતી તેને પૂછ્યું કે તમારું કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, મારું પેટ તો સાવ સાફ થઈ ગયું છે અને મને બહુ બૂખ લાગી છે, કારણ કે મારો આહાર દોઢશેર પકાનો છે, પણ આ બધાય બે ચાર કટકા લઈને બેઠા, તેથી હું શરમાઈ ગયો, તોપણ શરમાતે શરમાતે શેર પકકો તો ખરશી ઉઠાવી ગયો, પણ એટલામાં મારું શું વળે ? તેથી મને તો રમતમાં જ બૂખ લાગી ગઈ, એટલે હવે હંમણાં જમવાની બહુ મજે પડશે, એમ કહીને તેણે પોતાની પત્રાવળીમા પહેલેથી જ ચાર લાડુ મુકાવ્યા.

હવે વિચાર કરો કે એ ચાર જણમાંથી કોણે ઝાઝું ખાધું કહેવાય અને કોણે થોડું ખાધું કહેવાય ? જો ખાવાની વસ્તુનાં વજન તરફ જોઈને કહીએ તો એમ કહેવાય કે, જેણે દસ તોલા ખાધું તેણે એ ચાર જણમાં સૌથી ઓછું ખાધું છે, પણ જો જઠરાગ્નિ સામે જોઈએ તો એમ લાગે કે જેણે એંસી તોલા ખાધું તેણે સૌથી ઓછું ખાધું છે, અને જેણે દસ તોલા ખાધું તેણે સૌથી વધારે ખાધું છે; કારણ કે જેને એકસો વીસ તોલા ખોરાક પચાવવાની શક્તિ હતી તેણે માત્ર એંસી તોલા ખાધું, એટલે કે પોતાની પાચનશક્તિ કરતાં ચાલીસ તોલા ઓછું ખાધું, માટે એ ચાર જણમાંથી એ સૌથી ઓછું જમ્યો છે, અને જેનામાં પાંચ તોલા પચાવવાની શક્તિ હતી તેણે દસ તોલા એટલે કે તેથી બમણું ખાધું, માટે માત્ર દસ તોલા ખાવા છતાં પણ એણે સૌથી વધારે ખાધું છે. આવી જ રીતે આપણે પણ બીજાંઓના પ્રમાણમાં ઓછું ખાતાં હોઈએ તે છતાં પણ આપણા પોતાના જઠરાગ્નિના પ્રમાણમાં આપણે ઘણું જ વધારે ખાઈએ છીએ, અને એથી જ ઘણુંકરીને બધી જાતના રોગો પેદા થાય છે. માટે જેમ બને તેમ આપણે આપણા ખાવા પીવામાં સંભાળ રાખવી જોઈએ, કારણ કે આપણી આખી જિંદગી સુધી તે દરરોજની બાબત છે, એટલે જો એમાં જરાક જરાક ભૂલ થાય તોપણ દરરોજની ભૂલ બહુ થોડા વખતમાં મોટું રૂપ લઈ લે છે અને તે અંતે મારી દે છે. માટે એથી ચેતવું જોઈએ કેમ, આ વાત કાંઈ ગળે ઉતરે છે કે નહીં ?

૧૧૭ : હવે બ્રાતૃભાવનો જમાનો શરૂ થાય છે

['સંસારમાં સ્વર્ગ' પૃ. ૨૬૮]

આજ દિવસ સુધી લોકોને પોતાની જાતોની ને પોતાની નાતોની મહદ હતી તે હવે દિનપ્રતિદિન ટટતી જાય છે. કુટુંબસ્નેહ અગાઉના વખતમાં એટલો બધો પ્રબળ હતો કે તેનાં દર્શન પણ આજના વખતમાં દુર્લભ છે. અગાઉના વખતમાં લોકોની હાજતો ટૂંકી હતી, કારણ કે હાલના વખત જેટલી તે કાળમાં શોધખોળ થઈ નહોતી, એટલે લોકો ટૂંકા ખર્ચમાં રહી શકતા હતા. બીજું એ કે દેશનું અનાજ અને દેશનું ધન દેશમાં જ રહેતું હતું, પણ હવે તો સાધારણ લોકોની કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે તેટલું બધું અનાજ ને તેટલું બધું ધન દર સાલ, દર રોજ ને દર પળે બહાર ઘસડાતું જાય છે. એટલે દર રોજ કાલ કરતાં આજ વધારે, ને આજ કરતાં આવતી કાલે વધારે એમ કૂંકે ને બૂસકે ગરીબાઈ તથા મોંઘારત વધતી જાય છે. એ સિવાય બીજું એક મોટું કારણ એ છે કે અગાઉના લોકો હાથે કામ કરતા, એટલે હોલતની વહેંચણી ઘણું કરીને સરખી રહેતી હતી. પણ હાલમાં સંચાઓથી દરેક કામ થાય છે, એટલે ઘણાં જણોએ લોગે થોડાં જણોએ બહુ મોટી હોલતવાળાં થઈ પડે છે. આમ થવાથી ઘણાં જણોએ-કોમોની કોમો ને દેશના દેશ નિર્ધન થઈ જાય છે. આવાં આવાં ઘણાંએ બહુ મુસ્તકીમ કારણો છે.

એટલે હવે માચીના માંકડ થઇને ઘરમાં પડ્યા રહેવાનો વખત નથી. વસ્તી બહુ વધતી જાય છે, ને બહાર જવા આવવાનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે, એટલે હવે કુવાના દેડકાંની પેઠે દેશમાં જ પડ્યા રહેવાનો વખત નથી. હવે અમે જિંચા ને તમે નીચા એમ કરવાનો વખત નથી. હવે તમે દૂર જાઓ, અમે તમારાથી અલગાઈ જઈએ એમ કરવાનો વખત નથી. જો એમ જ કર્યા કરશું તો વખત જતાં પેલી કહેવત પ્રમાણે દેડ જ આપણને ધકકા મારશે. કારણ કે તે લોકો મુઘરીને દુનિયામાં આગળ વધી જશે, અને આપણે તો છાંટાથી છોવાઈ જવાનો ધાસ્તીમાં ત્યાંના ત્યાં જ પડ્યાં રહેશું. એનું પરિણામ બીજું શું થાય ? કુદરતનો કાયદો જ છે કે બળિયાના બે ભાગ. જો તે સારા થાય ને આપણે પછાત રહી જઈએ તો તે આપણી ઉપર ધણીપણું કરે તેમાં નવાઈ શું ? હાલ તો જે મારે તેની તરવાર છે; બાંધે તેની તરવાર નહીં. આપણે તો તરવાર માત્ર બાંધેલી છે, એટલે કે અમે બ્રાહ્મણ છીએ, અમે શુરુ છીએ, અમે જિંચા છીએ, એમ જ કરી શકીએ છીએ; પણ તરવાર મારવાવાળા તો જુદા જ છે. મારવાવાળા તો એક ઘા ને બે કટકા કરી દેખાડે છે; એટલે તેની સામે માત્ર તરવાર બાંધવાવાળાએનું કાંઈ ચાલી શકે તેમ નથી. એ તરવાર કંઈ, તે તમોને ખબર છે કે ? એ તરવાર લોહાની નહીં, એ તરવાર ઝેર પાએલી નહીં, એ તરવાર સોનેરી મૂઠવાળી નહીં, એ તરવાર મ્યાનમાં છપાયેલી નહીં, એ તરવાર જેને વાપરવા માટે પરવાનો લેવો પડે તેવી નહીં, પણ એ બ્રાહ્મણની તરવાર છે.

૧૧૮ નિશાળો અને કોલેજોમાંથી જન્મ
 શીખી શકાય છે તે કરતાં જો જ્ઞાન લેતાં
 આવડે તો ઘરના વ્યવહારમાંથી ઘણું
 વધારે શીખી શકાય છે

['સ્વર્ગની સડક' નં. ૧૫૭]

શરૂઆતનું જ્ઞાન મેળવવાને માટે સ્કૂલો અને કોલેજો એ
 બહુ ઉપયોગી ખાતાંઓ છે, તેથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓ તેમાં જાય
 છે. પોતાના ગામમાં સારી સગવડ ન હોય તો બહુ ખર્ચ
 કરી તથા બહુ મુશ્કેલીઓ લોગવીને પણ જ્ઞાન મેળવવા માટે
 ઘણા લોકો પરદેશ જાય છે. જ્ઞાનનાં મૂળતરવો સમજી
 લેવા સારૂ તથા જ્ઞાનના સિદ્ધાંતો મગજમાં ઠસાવવા સારૂ એ
 પ્રમાણે કરવું બહુ જરૂરનું છે. તેથી અસલના વખતમાં ઘણા
 બાળકો ઋષિઓના આશ્રમમાં જંગલમાં રહેતા હતા, તથા
 કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ કાશી વગેરે ઠેકાણે જુદા જુદા પંઠિતોને
 પેર રહીને વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા. અને હાલમાં યુરોપ, અમે-
 રિકા, જાપાન વગેરે ઠેકાણે હુન્નરકળાનાં શિક્ષણ આપનારી મોટી

મોટી કોલેજ છે, તેથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં જાય છે, એ બહુ સારી વાત છે, પણ એ સિવાય વિદ્યાર્થીઓને પોતાના ઘરમાંથી પણ ઘણું શીખવાનું હોય છે. સ્કૂલમાં કે કોલેજમાં નીતિના કે ધર્મના જે જે નિયમો, સિદ્ધાંતો કે સૂત્રો શીખેલા હોય તે બધાનો અનુભવ લેવાની તક ઘરમાં મળે છે. જેમકે, નીતિના શિક્ષણ વખતે સ્કૂલમાં એમ શીખ્યા હોય કે ધીરજ રાખવી, ખમી ખાવું, અકસોસ ન કરવો, ઠજિયો ન કરવો, ઉદારતા રાખવી, અને શાન્તિ રાખવી. એ બધું ચાપડીઓ વાંચીને નિશાળમાં શીખેલા હોય છે, પણ તે બધાંને અમલમાં મૂકવાનો વખત તો ઘરમાં જ હોય છે. જેમકે—

ખાળકો તોફાન કરતાં હોય ને તેઓનાં તે તોફાન આપણને ન ગમતાં હોય છતાં પણ તેઓની ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ. આપણા નોકરો ઘણી વખત કોઈ કોઈ જાતની બૂલ કરતા હોય અને તેથી કાંઈ નુકસાન થતું હોય છતાં પણ તેઓની ઉપર ક્રયા રાખવી જોઈએ. આપણા વડીલો બહુ લોભી સ્વભાવના હોય અગર બહુ ક્રોધી સ્વભાવના હોય, છતાં પણ તેઓને બહુ માન આપવું જોઈએ. પોતાની ખાયડી બહુ ખરાબ સ્વભાવની હોય ને વાત વાતમાં લડી પડતી હોય, તથા કાંઈ જીંચી વાતો ન સમજતી હોય, છતાં પણ તેને પ્રેમ ભાવથી નિભાવી લેવી જોઈએ, અને તેનો સ્વભાવ સુધરે એવા ઉપાય કરવા જોઈએ. જુવાન દીકરો બહુતો ન હોય અગર ઉઠાઉ હોય તેને સુધારવા માટે તથા તેની સાથે સલાહસંચ રાખવા માટે પોતાના મનને મારવું જોઈએ. પોતાનો બાઈ

પોતાનાથી વિરુદ્ધ સ્વભાવનો હોય અને તેની વહુ પણ લડ્યા કરતી હોય તથા ઘેરે ઘેર જમને બહુનામી કર્યા કરતી હોય, છતાં પણ તેને માફ કરવું જોઈએ, અને તેઓની સાથે સલૂ-કાઈ રાખવી જોઈએ. કુટુંબમાં જ્યારે જ્યારે કોઈ સગાંને મંદવાઈ આવી પડે ત્યારે બહુ કાળજીથી તેની સારવાર કરવી જોઈએ. આપણી બહેનો કે દીકરીઓને તેઓનાં સાસરાં તરફથી કોઈ બાતનું દુઃખ હોય તે વખતે તેમને આપણાથી બની શકતી મદદ કરવી જોઈએ. અને ઘરડી ફાળા, જાજરમાન માશી, લોળી દાદી, તથા એવાં જ બીજાં કુટુંબનાં વૃદ્ધ માણસો કે જેઓના રીતરિવાજમાં અને સ્વભાવમાં આપણા કરતાં જમીન આસમાનનો ફરક હોય, અને આપણી દરેક રીતભાત તથા દરેક વિચાર જેમને ઉંધા જ લાગ્યા કરતા હોય, તેથી જેઓ આપણી ઉપર હમેશાં ચીઠાયલાં રહેતાં હોય, તેઓના સ્વભાવને પણ નિભાવી લેવા, અને તેઓની સાથે પણ હેતુપ્રીતિથી વર્તવું, એ કાંઈ નાની વાત નથી. આ બધું જ્ઞાન ઘરમાંથી મેળવી શકાય છે.

આ સિવાય ઘરસંસારમાં કોઈ વખત ઓચિંતી કોઈ બાતની અડચણ આવી પડે છે. જેમ કે કોઈ વખત જેની ઉપર ઘરનો મુખ્ય આધાર હોય તે માણસ પોતે જ મરો જાય છે, કોઈ વખત નાણું જતું રહે છે, કોઈ વખત ભાઈઓ ભાઈઓ લડી પડે તેથી કોટું ચઢવું પડે છે, કોઈ વખત વર-વેશવાજમાં વાંધા ઊઠે છે, કોઈ વખત નાતબાતના વાંધા પડે છે, કોઈ વખત જૂના ઉપયોગી નોકર નાસી જાય છે, કોઈ

વખત કોઈ નાની વાત બહુ મોટું રૂપ પકડી લે છે, અને કોઈ વખત બીજી કોઈ અણુધારી આકૃત આવી પડે છે. આવે વખતે શાન્તિ રાખવી, આવે વખતે ક્ષમા રાખવી, આવે વખતે ધીરજ રાખવી, આવે વખતે મોટું મન રાખવું અને આવે વખતે દિલગીર થઈ અંદરથી ગલરાઈ જવું નહિ પણ એ બધા પ્રસંગોને સાવધાનતાથી પહોંચી વળવું, ત્યારે જ ખરી ખૂબી ઠહેવાય છે; અને એ બધું ટ્રેકિટકલ જ્ઞાન ઘરસંસાર-માંથી મેળવી શકાય છે, કારણ કે સ્કૂલોનું અને કોલેજોનું જ્ઞાન પ્રથમ ઘરમાં જ અનુભવમાં આવી શકે છે. માટે ઘર છે તે સૌથી મોટી પાઠશાળા છે, એમ સમજી ઘરમાં જ્ઞાન મેળવશે અને નિશાળમાં મેળવેલા જ્ઞાનનો ઘરમાં લાભ આપશે ત્યારે જ ખરેખરા આગળ વધી શકશે.

માટે ભાઈઓ ! એકલી ચોપડીઓના જ જ્ઞાનમાં ન રહી જાઓ, પણ તમારા ઘરસંસારમાંથી જ્ઞાન મળે તેમ કરો ! અને તમે સ્કૂલમાં મેળવેલા જ્ઞાનનો તમારા કુટુંબને લાભ મળે તેમ કરો !

૧૧૯ : આપણી જિંદગીના મુખ્ય એ હેતુ છે

[' સ્વર્ગની જિંદગી ' પૃ: ૮૦]

પ્રથમ હેતુ એ છે કે સૌ જીવોને આપણે આનંદ આપવો અને બીજો હેતુ એ છે કે જગતની સૌ ચીજોમાંથી આપણે આનંદ મેળવવો. આ એ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે જ બધી જાતનું જ્ઞાન છે, બધી જાતના ધર્મો છે, બધી જાતના નિયમો છે, બધી જાતની વિદ્યાઓ છે, બધી જાતના વિધિનિષેધો છે, બધી જાતનાં શાસ્ત્રો છે અને બધી જાતની શક્તિઓ છે; એટલું જ નહિ પણ એ બે હેતુઓ પાર પાડવાથી જ જિંદગીની સાર્થકતા થાય છે. માટે હવે તો આપણે સંસારમાં સ્વર્ગ લાવવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ. જગતમાંથી રોગોને નાબુદ કરવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ. દુનિયામાંથી દરિદ્રતા હાંકી કઢાડવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ. ઊછરતી પ્રજાને અલેદમંત્રની દીક્ષા આપવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ આપણા બંધુઓને ગુલામગીરીમાંથી છોડાવવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ. મનુષ્યજાતમાંથી અજ્ઞાન દૂર કરવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ. લવિષ્યની પ્રજા ખુબસૂરત તંદુરસ્ત અને કઠાવર થાય એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. જગતમાંથી બધી જાતના કલેશ મટી જાય એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. આખી દુનિયામાંથી બનાવટી ધર્મ નાશ પામે.

ને એક જ ધર્મચરીધર્મ ચાલુ થાય એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. ઘણી જાતનાં દુઃખો સાચેસાચાં હોતાં નથી, પણ માણસો પોતાના મનની નબળાઈથી જ દુઃખ પામ્યા કરે છે. માટે માણસોના મનની નબળાઈઓ મટે એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. આપણા દેશની પ્રજા કટાઈ ગઈ છે ને તેની ઉપર ઘણી જાતના કાટના ઘર બાંધી ગયા છે તે કાટ જિખેડી નાખવાના ઉપાયો કરવા જોઈએ. અને આપણા લાઈઓને દેવ બતાવવાના તથા આપણી બેનોને સ્વર્ગની દેવીઓ બતાવવાના ઉપાયો આપણે કરવા જોઈએ. બની શકે તેટલાં એવાં લલાં કામો કરી જગતના જીવોને આનંદ આપવો એ આપણી જિંદગીનો મુખ્ય ને પહેલો હેતુ છે.

જિંદગીનો બીજો મહાન હેતુ એ છે કે આપણા સંબંધ-માં આવતી જગતની દરેક વસ્તુમાંથી આપણે કાંઈક ખાસ આનંદ મેળવવો જોઈએ કારણ કે કોઈપણ ઠેકાણેથી આપણને આનંદ ન મળતો હોય તો આપણે બીજાંઓને સહેલાઈથી આનંદ આપી શકીએ નહીં, પણ જો આપણે સૌ ઠેકાણેથી ને સૌ વસ્તુઓમાંથી ખાસ આનંદ મેળવી શકતાં હોઈએ તો જ આપણે બીજાંઓને આનંદ આપી શકીએ. માટે આપણે જગતની દરેક વસ્તુમાંથી આનંદ મેળવતાં શીખવું જોઈએ, અને એ શીખવું એમાં કાંઈ મુશ્કેલી નથી. તે જો ધારીએ તો બહુ સહેલાઈથી શીખી શકાય તેમ છે.

૧૨૦ : રાજદારી જાગૃતિની જરૂર.

[' સ્વર્ગની જાંદગી ' પૃ. ૯૬]

પ્રજા જ્યારે રાજદારી બાબતોમાં જાગૃતી હોય છે ત્યારે જ રાજ્યના અમલદારો વિચારી વિચારીને પ્રજાના મતને માન આપીને અમલ ચલાવે છે, પણ જો રાજ્યદારી બાબતોમાં પ્રજા જાગૃતી ન હોય તો ઘણા અમલદારો પ્રજાના મતની બહુ દરકાર રાખતા નથી. વળી કેટલાક તો કાયદાને બાબુએ રાખી પોતાના ફાંટા પ્રમાણે હુકમ ચલાવે છે. કારણ કે પ્રજા પોતે જ પોતાની ઉપર ગમે તેવા સખ્ત કાયદાઓ થાય ને ગમે તેવા ગેરવાજબી હુકમો ચાલે છતાં પણ બેદરકાર રહે ત્યારે પછી આપખુદ અમલદારો પોતાની સત્તા ચલાવવામાં શા માટે ઠરે ? ન જ ઠરે. આવું ન થાય માટે આપણે રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવો જોઈએ; એટલું જ નહીં પણ જે દેશમાં પરદેશી ને પરધર્મી લોકો રાજ્ય કરતા હોય ત્યાં રાજ્ય કરતી પ્રજા ને રૈયતના લાભો જુદા જુદા હોય છે, તેથી અમલદારો પોતાના લાભ તરફ ખેંચે છે અને પ્રજાના આગેવાનો પોતાના હક તરફ ખેંચે છે. તેમાંથી ઘણી વખત અમલદારોની ને પ્રજાની વચ્ચે કઠવાસ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આવે વખતે આપણે

વિચાર કરવો જોઈએ કે કેટલાક જુલમી અમલદારો એ કાંઈ રાજ્ય નથી, પણ એ તો રાજ્યના નોકર છે અને રાજ્ય જ્યારે ધારે ત્યારે તુરત જ તેના હાથમાંથી સત્તા લઈ શકે છે. માટે કોઈ અમલદારોના મનની નબળાઈ, નીચતા કે મતભેદ સાડે કાંઈ આપણાથી આખા રાજ્યને ખરાબ કહેવાય નહીં કે એની વિરુદ્ધ થવાય નહીં. આ બધી બાબતો જ્યારે આપણે રાજદારી બાબતોમાં લાગ લઈએ ત્યારે જ સમજી શકાય છે. માટે આપણા દેશના દરેક માણસે રાજદારી બાબતોમાં લાગ લેવો જોઈએ.

જેટલું જ નહીં પણ આગળ વધેલા અનુભવી ઠાણા માણસો તો એમ કહે છે કે આપણી રાટલીમાં કોઈ ધૂળ નાખી જાય એ જેટલું ખરાબ છે તે કરતાં આપણે રાજદારી બાબતોમાં ધ્યાન ન આપીએ એ વધારે ખરાબ છે. કારણ કે જો એક ટંક આપણું ખાવાનું ખરાબ થયું હોય તો થોડા કલાક પછી પાછું આપણને સાડું ખાવાનું મળે શકશે, પણ જો દેશના કલ્યાણની રાજદારી બાબતોમાં આપણે બેદરકાર રહીશું તો આપણું અને આપણી ભવિષ્યની પ્રજાનું પણ ખાણું ખરાબ થઈ જશે. એમ ન થાય માટે દેશ-કાળ પ્રમાણે આપણી આબાદી વધારવા સાડે રાજદારી બાબતોમાં ધ્યાન આપવું જોઈએ. કોઈ માણસ વિનાકારણ આપણા હાથપગ બાંધી રાખે ને મોઢામાં ડૂંચા દઈ દે એ જેટલું ખરાબ છે તે કરતાં પણ આપણે રાજદારી બાબતોમાં બેદરકાર રહીએ એ વધારે ખરાબ છે. કારણ કે કદી આપણને એકલાને બાંધી રાખે તો એમાં કાંઈ બહુ મોટી વાત નથી, પણ જો આપણે રાજદારી બાબતો-

માં બેઠરકારી રાખીએ તો આપણા દેશની સમસ્ત પ્રજા અનેક જાતનાં જોરવાજબી બંધનોમાં બંધાતી જાય અને આપણી ભવિષ્યની પ્રજા ગુલામગીરીના જેવી સ્થિતિમાં આવી પડે. એવું ન થાય માટે હાલના વખતમાં દુનિયાના બધા દેશોમાં જેમ રાજદારી જાગૃતિ આવતી જાય છે તેમ આપણે પણ રાજદારી બાબતોમાં જાગૃત થવું જોઈએ.

રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી થતા ફાયદા

અનુભવી રાજદારીઓ કહે છે કે, રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી પ્રજામાં ખાસ એક નવી જ જાતનો મહાન જોસ આવે જાય છે. રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાની ટેવ પાડવાથી છૂટથી વાતચીત કરતાં અને પોતાના વિચારો દર્શાવતાં આવડે છે; દૂર દૂર દેશના સરખા વિચારના હોસ્તો મળી આવે છે; નાતજાતની નાની નાની નકામી ખટપટો ઓછી થઈ જાય છે; જુદા જુદા સવાલો અને જુદા જુદા અમલદારોની રાજનીતિ ઉપર જુદા જુદા વિચારો જાણવાની તક મળે છે તેથી પ્રજાનું સામાન્ય જ્ઞાન વધતું જાય છે. રાજદારી બાબતોમાં પ્રજા ભાગ લેતી થાય ત્યારે અમલદારોને પ્રજાના મતને માન આપવું પડે છે, તેથી તેઓને પોતાના ક્રાંત્યોને, પોતાના લોભને, પોતાના મિત્તજોને, પોતાના ખાનગી સ્વાર્થોને અને જોહુકમી ચલાવવાના પોતાના અભિમાનને કાબુમાં રાખવાં પડે છે. રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી પ્રજામાં નવી ઊલટ, નવી આશા, નવી સામબંધી અને નવો જોસ આવે છે, તેથી લાંબા વખતની પ્રજાની સુસ્તી બહુ ટૂંક વખતમાં ઊડી જાય છે. રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી પ્રજામાં હિંમત વધતી જાય છે

અને દેશના કલ્યાણને અર્થે લોકો પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપતાં શીખી જાય છે. રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી અંદર અંદરના નાના નાના મતભેદો ઝોછા થઈ જાય છે અને પ્રજાની એકતા વધતી જાય છે; તથા ધીરે ધીરે પ્રજાને નવા નવા હક્કો મળતા જાય છે અને તેથી પ્રજા ભેરાવર થતી જાય છે. રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી દેશને કાયદો થાય તેવા અને પ્રજાના આચાર વિચારને અનુકૂળ આવે તેવા કાયદા ઘડાતા જાય છે; પ્રજામાં હુન્નરકળા તથા ધંધો રાજગાર ને સમૃદ્ધિ વધતી જાય છે; આબુમાબુના દેશોની પરદેશી પ્રજા આપણી ઉપર ગેરલાભ લઈ જવા હિંમત કરી શકતી નથી; અને દેશના લોકો ઉપર અન્યાય થતો અટકીને રાજા પ્રજા વચ્ચેનો સંબંધ વધારે સારો, વધારે મજબૂત અને વધારે પાકો થતો જાય છે. આટલા બધા અને એ કરતાં પણ બીજા ઘણા વધારે, રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાથી કાયદા થાય છે, માટે આપણા દેશના દરેક માણસે રાજદારી બાબતોમાં ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણાં છોકરાંઓમાં નાની ઉંમરમાંથી જ એ જાતના સંસ્કારો દાખલ કરવા જોઈએ.

આ બધી બાબતો ઉપરથી આપણા દેશના દરેક માણસે રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાની ખાસ જરૂર છે એમ તો તમારી ખાતરી થઈ જ હશે. પણ હવે આપણે એ જાણવું જોઈએ કે રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવા માટે

આપણે શું કરવું જોઈએ ?

એમાં કંઈ ખાસ મુશ્કેલી નથી. માત્ર એટલું જ કે પ્રથમ

આપણાં દેશમાં શરૂઆતની કેળવણી વધારવી જોઈએ અને બધાં માણસો વાંચતાં લખતાં થાય એમ કરવું જોઈએ. એ માટે દરેક માણસે ખાસ ફરજ તરીકે પોતાનાં છોકરાંઓને લઘુવર્ણ જોઈએ અને જેનાથી બની શકે તેણે પોતાને ખરચે નવી નવી સ્કૂલો ખોલવી જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે ગરીબ લોકોને મફત લઘુવર્ણ બહાર પડવું જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે આવી ગરીબ સ્કૂલોને પુસ્તકો, ન્યુસપેપરો વગેરેની મદદ કરવી જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે વિદ્યાર્થીઓને સ્કૉલરશીપો આપવી જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે ગરીબ ખેડૂતો અને જીવાન મજૂરો તથા કારીગરોને માટે રાત્રિની શાળાઓ કાઢવી જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે સ્ત્રીઓને માટે બપોરની શાળાઓ કાઢવી જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે પોતાનાં મકાનો આવાં શુભ કામો માટે વાપરવા સારૂ આપવાં જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે આવાં પરમાર્થનાં કામો ઉપર કેબરેખ રાખવી જોઈએ અને તેમાં સુધારો વધારો થાય તેમ કરવું જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે આવાં લલાં કામોને ઉત્તેજન આપવામાં ને મદદ કરવામાં પોતાની લાગવગ વાપરવી જોઈએ. જેનાથી બની શકે તેણે આવાં ઈશ્વરને વહાલાં દેશહિતનાં કામોમાં પોતાની જિંદગી અર્પણ કરવી જોઈએ. એ પછી સાંસારિક, ધાર્મિક અને રાજદારી બાબતોમાં આગળ વધેલાં છૂટા વિચારનાં છાયાં તથા ચોપડીઓ લોકોને હમેશાં છૂટથી સાંચવા મળે એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. દરેક ગામે ગામમાં પોતાના અને પોતાના દેશના કલ્યાણના વિચારો કરવા માટે મંડળીઓ સ્થાપવી જોઈએ. એ મંડળીઓએ પોતાના પ્રાંતમાં

કે પોતાના જીવલેખામાં જે સ્વદેશી હિલચાલ કરનારી કે રાજદારી
હિલચાલ કરનારી નામીયા આબરૂદાર વિદ્વાનો અને આગેવાન
મુહસ્યોની મંડળી હોય તે મંડળીઓની મદદમાં રહીને અને
પોતાના ગામના લોકોને પસંદ આવતા હોય તો એ મંડળી-
ઓના સિદ્ધાંતોને માન આપીને તે પ્રમાણે વર્તવાને સૌ લોકોએ
પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એવી મોટી મંડળીઓએ પ્રાંતિક કૉન્ફ-
રન્સ કે નેશનલ કોંગ્રેસ જેવા મોભાદાર આગેવાન મંડળની
મદદમાં રહેવું જોઈએ. ગામડાંઓની દરેક મંડળીએ પોતપોતાને
અનુકૂળ હોય તે દિવસોએ દર મહિનામાં ઓછામાં ઓછી બે
વખત સભા ભરવી જોઈએ; ત્યાં પોતાને, પોતાના ગામને તથા
પોતાના દેશને ફાયદો કેમ થાય એ બાબતના વિચાર કરવા
જોઈએ. પોતાના ને પોતાના ગામનો ઊપજ કેમ વધે ? પોતાના
ગામમાં હમણું શું શું જાતનાં દુઃખ છે ? એ દુઃખો કેમ મટી
શકે ? પ્રથમ પચાસ વરસ ઉપર લોકોને સરકારી કરના કેટલા
પૈસા ભરવા પડતા હતા, એ પછી પચીસ વરસ ઉપર કરના
કેટલા પૈસા ભરવા પડતા હતા, એ પછી દસ વરસ ઉપર કરના
કેટલા પૈસા ભરવા પડતા હતા અને હમણું કરના કેટલા પૈસા
ભરવા પડે છે, એ બધી બાબતોનો વિચાર કરવો જોઈએ. પ્રથમ
આપણા ગામમાં કેવી કેવી જાતના કયા કયા હુન્નરો હતા અને
હવે એ હુન્નરો કેમ નાશ પામ્યા તથા ફરીથી હવેના વખતમાં
એને બદલે બીજા કયા નવા હુન્નરો કે ખેતીવાડીના કયા નવા
પાકો દાખલ કરી શકાય તેમ છે, તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.
દુનિયાના બીજા મુખરેલા દેશોમાં લોકો ઉપર કેમ રાજ્ય ચલા-
વવામાં આવે છે ને આપણી ઉપર કેમ રાજ્ય ચલાવવામાં આવે

છે, દુનિયાના બીજા લોકોને કેટલા ટકા રાજ્યના કર ભરવા પડે, છે ને આપણને કેટલા ટકા કર ભરવા પડે છે અને મુધરેલા લોકો કેટલા હકો ભોગવે છે ને આપણે કેટલા હકો ભોગવીએ છીએ, એ બધી બાબતોનો આપણે શાંતિથી એવી સલાઓમાં વિચાર કરવો જોઈએ. આપણા ભલા સારૂ આપણા દેશના કે પરદેશના જે જે સદ્ગૃહસ્થો પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપીને ન્યાયની રીતે લડત ચલાવતા હોય તેઓની મદદમાં આપણે રહેવું જોઈએ, તેઓને માન આપવું જોઈએ, તેમને પગલે ચાલવું જોઈએ અને દેશના કલ્યાણની લક્ષી યોજનાઓમાં આપણે વોલંટિયર થવું જોઈએ. છેલ્લાં પચીસ વરસોમાં આપણાં ગામડાંઓમાં કંઈ જાતના નવા કરો હાજલ થયા તથા કંઈ કંઈ જાતના કરો ઝોછા થયા અને આપણને કાયદો થાય તેવા કયા કયા કાયદા થયા તથા આપણને નુકસાન થાય તેવા કયા કયા કાયદા થયા, એ બધી બાબતો ઉપર આપણે એ સલાઓમાં ન્યાયની રીતે વિચાર કરવો જોઈએ. પહેલાં અનાજ, ધી, તેલ, દૂધ, લાકડાં, ઘાસ, ગાય, બળદ વગેરે કેટલું બધું સરતું હતું ને હવે એ બધી વસ્તુઓ કેટલી બધી મોંઘી છે તથા એ સોંધારત ને મોંઘારતનું કારણ શું ? પચીસ વરસ ઉપર આપણા ગામની જમીનમાં કેટલું અનાજ પાકતું હતું અને હવે કેટલું અનાજ પાકે છે ? એમાં ઘટાડો અથવા વધારો થવાનું કારણ શું ? પચીસ વરસ ઉપર આપણા ગામમાં કેટલા રૂપિયાની પરદેશી વસ્તુઓ આવતી હતી અને હાલમાં કેટલા રૂપિયાની પરદેશી વસ્તુઓ આપણા ગામમાં આવે છે ? એ બધી બાબતોનો સાચી રીતે ને નિષ્પક્ષપાતપણે વિચાર કરવો ને સેની

હકીકતો બહાર પાઠવી તથા તે જીવ્તાઓની મોટી મંડળીઓને જણાવવી અને એમાં જે જે મુધારા કરવાની જરૂર લાગે તે કરવા માટે સરકારને અરજી કરવી તથા પરમાર્થી મંડળોની મદદ માગવી, એ ગામડાંઓની મંડળીઓનું કામ છે. આ સિવાય બીજી ઘણીએ જાણવા જેવી ને કરવા જેવી બાબતો હોય છે, પણ એ તો જેમ જેમ એ મંડળીઓ પોતાનું કામ આગળ વધારતી જાય તેમ તેમ તેને સૂઝ પડતી જાય છે ને મદદ મળતી જાય છે, કારણ કે કામ કામને શીખવે છે. જ્યારે આવી રીતે કામ લેતાં આપણા લોકો શીખશે અને જ્યારે આટલી બધી રાજદ્વારી જાગૃતિ આપણા લોકોમાં ફેલાશે ત્યારે જ આપણા દેશનું કલ્યાણ થઈ શકશે. માટે અસલના ઋષિઓ જેમ પોતાના મહા બળવાન તપનો તથા સમાધિનો અલૌકિક આનંદ છોડીને પણ રાજના તથા લોકોના કલ્યાણ માટે રાજ-કાજના કામમાં ભાગ લેતા હતા તેમ આપણા સૌ ભાઈઓએ પોતાના દેશની આબાદી સાથે તથા પોતાના રાજ્યની સલામતી સાથે પોતાની જિંદગીની ફરજ તરીકે સ્વદેશી હિલચાલમાં તથા રાજદ્વારી હિલચાલમાં પ્રેમપૂર્વક ભાગ લેવો જોઈએ.

૧૨૧ : આપણને વધારે કલાક કામ કરવું પડે છે તેનાં કારણો

['સ્વર્ગની જાંદગી' પૃ. ૧૦૫]

શું આપણા લોકોને વખતની જોટ છે ? એ વાત હું માનતો નથી, કારણ કે મારો અનુભવ એવો છે કે આપણા લોકોને વખતની મુદ્દલ કિંમત જ નથી. આપણા લોકોને વખતનો સદુપયોગ કરતાં આવડતો જ નથી; આપણા લોકો વધારે કલાક સુધી ગદ્દાવૈતરૂં કરે છે એમાં શક નથી, પણ તેઓ વધારે કામ કરે છે અથવા વધારે સારૂં કે વધારે ઉપયોગી કામ કરે છે એમ હું માનતો નથી; અને જે રીતે તથા જે હેતુથી કામ કરવું જોઈએ તે રીતે તથા તે હેતુથી આપણા લોકો કામ કરે છે એમ હું માનતો નથી. પણ હું તો પ્રત્યક્ષ રીતે એમ જોઈ છું કે કામ કરવામાં આપણે નિયમિતપણું રાખતાં નથી; વળી આપણે ઢીલા રહીએ છીએ તે કામની પછવાડે લાગીને તેનો નિકાલ કરી નાખતાં નથી; ઉત્સાહ વિનાના મંદ લાગણીવાળા અને શેતીસૂરત જેવા રહીને આપણે પરાણે પરાણે કામ કરીએ. છીએ, તેથી જ જલદી આપણા કામનો પાર આવતો નથી. કામની વહેંચણી કરતાં આપણને આવડતી નથી; આપણા કેટલાક કઠંગા રિવાજોને લીધે આપણે ટાઈમસર કામ ઉપર જઈ શકતાં નથી; રજાના દિવસો પાળવા

જોઈએ તેનો થોથો ભાગ પણ આપણે પાળતાં નથી અને તેથી
 નાનાં નાનાં રળને દિવસે થઈ શકે તેવાં કામો પણ આપણને
 ખરેખરા કામને વળતે કરવાં પડે છે, તેથી આપણાં
 લંબાયા કરે છે. દિવસે દિવસે ગુજરાનનાં સાધનો
 જાય છે; આપણા લોક દિન પ્રતિદિન પરદેશી .
 ના શોખીન બનતા જાય છે; અને આપણા
 કળાના ધંધાઓ ભાગી પડવાથી ઘણાં માનવી
 વિનાનાં થઈ પડીને તેઓ બીજા થોડા ન
 ધંધાઓમાં પણ ભાગ પડાવે છે; તેથી
 ઓછી થઈ જઈને આપણા લોકોને વધારે
 આવાં બધાં કારણોને લીધે આપણા
 આવી જવાથી આજનું કામ આજે જ
 મુલતવી રાખ્યા કરીએ છીએ અને
 આવ્યા જ કરીને કામનો બોલો ખૂબ પડે
 વધારે કસોકા કામ કરવું પડે છે.
 આપણે ગુલામગીરીમાં કચરાયા કરીએ
 સ્વમાન નાશ પામ્યું છે; આપણી
 પામી છે; આપણી કમાણી ઓછી
 ગતી ગયાં છીએ; આપણને
 વિશ્વાસ નથી; આપણે બનાવટી ઉપ
 બંધાઈ ગયાં છીએ અને આપણે દરેક
 સલાવવાવાળાં થઈ ગયાં છીએ. ..
 કુદરતી અનુકૂળતાઓ હોવાથી પ્રથમ
 સસ્તી મળતી, પાણીની પંચાતી ન

ઝાઝી મોજશોખની વસ્તુઓ ન હતી, લોકો વંશપરંપરાની રૂઢિ પ્રમાણે સાદી જિંદગી ગાળતા અને બાપનું આલુકામ હીકરાને મળતું તેથી કોઈને ઝાઝી ઉપાધિ કરવી પડતી નહિ. દેશમાં સંચાઓ ન હતા ને બધા લોકો હાથે કામ કરતા તેથી દોલતની વહેંચણી સરખી રહેતી અને હાલમાં સંચાઓથી જેમ થોડાક ધીમંતો ન્યાલ થઈ જાય છે ને લાખો માણસો રખડી પડે છે તેમ આગળ થતું ન હતું. આગળ હરીશાઈ ન હતી, તેથી લોકો શાંતિથી જિંદગી ગાળતા હતા, પરંતુ એ શાંતિનો સદુપયોગ કરવાને બદલે પરાધીનતાને લીધે લોકો આપલપોપલિયા થયા ને પછી આજમુ બન્યા, તેથી લોકોને વખતની કિંમત રહી નહીં, અને તેને લીધે હાલમાં આપણને વધારે વખત સુધી કામ કરવું પડે છે.

આપણા લોકોની કામ કરવાની રીત તો જરા જુઓ !

ખીજા લોકો થોડા કલાક કામ કરે છતાં પણ સમૃદ્ધિવાન રહે અને આપણા લોકો વધારે કામ કરે છતાં પણ બૂખડીબારસ રહે તેનું કારણ શું ? પડ્યા ઉપર યાદુ મારવી ને દુઃખીને કામ દેવા એ કાંઈ સારું નથી; પણ સત્યને ખાતર કહેવું જોઈએ કે કયો દેશ વધારે આબાદ થઈ શકે ? ઘણી જાતની ગુલામ-ગીરીમાં બંધાઈ રહીને ગદ્દાવૈતરૂં કર્યા કરનારા નમાલ્ય લોકોનો કે નિયમિતપણે કામ કરવાવાળા મજબૂત શરીર તથા મનવાળા લોકોનો ? જો આ વાત વમોને ખોટી લાગતી હોય તો એને માટે દૂર શા માટે જવું જોઈએ ? દરજીને ઘણી વખત તમે કપડાં સીવવા આપતાં હોશો, પણ કોઈ દિવસે તેણે વાયદાસર

જોઈએ તેનો ચોથો ભાગ પણ આપણે પાળતાં નથી અને તેથી નાનાં નાનાં રબરને દિવસે થઈ શકે તેવાં કાગો પણ આપણને ખરેખરા કામને વખતે કરવાં પડે છે, તેથી આપણાં કામકાજ લંબાયા કરે છે. દિવસે દિવસે ગુજરાનનાં સાધનો મોંઘાં થતાં જાય છે; આપણા લોક દિન પ્રતિદિન પરદેશી વસ્તુઓ વાપરવાના શોખીન બનતા જાય છે; અને આપણા અસલના હુન્નર કળાના ધંધાઓ ભાગી પડવાથી ઘણાં માણસો ધંધારોજગાર વિનાનાં થઈ પડીને તેઓ બીજા થોડા નફાવાળા સાધારણ ધંધાઓમાં પણ ભાગ પડાવે છે; તેથી પણ લોકોની આવક ઓછી થઈ જઈને આપણા લોકોને વધારે કામ કરવું પડે છે. આવાં બધાં કારણોને લીધે આપણા લોકોમાં લાસરિયાપણું આવી જવાથી આજનું કામ આજે જ નહિ કરતાં કાલ ઉપર મુલતવી રાખ્યા કરીએ છીએ અને કાલ તો રોજની રોજ આવ્યા જ કરીને કામનો બોલો ખૂબ પડે છે, તેથી પણ આપણને વધારે કલાકો કામ કરવું પડે છે. સેંકડો વરસો થયાં આપણે ગુલામગીરીમાં કચરાયા કરીએ છીએ, તેથી આપણું સ્વમાન નાશ પામ્યું છે; આપણી અસલી વિદ્યાઓ નાશ પામી છે; આપણી કમાણી ઓછી થઈ ગઈ છે; આપણે બીકણ બની ગયાં છીએ; આપણને આપણા પોતાના બળ ઉપર વિશ્વાસ નથી; આપણે બનાવટી ઉપલક ધર્મોની જગોમાં બંધાઈ ગયાં છીએ અને આપણે દરેક બાબતમાં પોલમપોલ અણવવાવાળાં થઈ ગયાં છીએ. આપણા દેશમાં ટેટલીક ખાસ કુદરતી અનુકૂળતાઓ હોવાથી પ્રથમ ખેતરોની જમણે બહુ જ સસ્તી મળતી, પાણીની પંચાતી ન હતી, ઝાઝા કર ન હતો,

ઝાઝી મોજશોખની વસ્તુઓ ન હતી, લોકો વંશપરંપરાની રૂઢિ પ્રમાણે સાદી જિંદગી ગાળતા અને બાપનું આલુકામ દીકરાને મળતું તેથી કોઈને ઝાઝી ઉપાધિ કરવી પડતી નહિ. દેશમાં સંચાઓ ન હતા ને બધા લોકો હાથે કામ કરતા તેથી દોલતની વહેંચણી સરખી રહેતી અને હાલમાં સંચાઓથી જેમ થોડાક ધીમંતો ન્યાલ થઈ જાય છે ને લાખો માણસો રખડી પડે છે તેમ આગળ થતું ન હતું. આગળ હરીશાઈ ન હતી, તેથી લોકો શાંતિથી જિંદગી ગાળતા હતા, પરંતુ એ શાંતિનો સદુપયોગ કરવાને બદલે પરાધીનતાને લીધે લોકો આપણપોપલિયા થયા ને પછી આજસુ બન્યા, તેથી લોકોને વખતની કિંમત રહી નહીં, અને તેને લીધે હાલમાં આપણને વધારે વખત સુધી કામ કરવું પડે છે.

આપણા લોકોની કામ કરવાની રીત તો જરા જુઓ !

બીજા લોકો થોડા કલાક કામ કરે છતાં પણ સમૃદ્ધિવાન રહે અને આપણા લોકો વધારે કામ કરે છતાં પણ બૂખડીબારસ રહે તેનું કારણ શું ? પડયા ઉપર પાટુ મારવો ને દુઃખીને કામ દેવા એ કાંઈ સાફ નથી; પણ સત્યને ખાતર કહેવું જોઈએ કે કયો દેશ વધારે આખાદ થઈ શકે ? ઘણી જાતની ગુલામ-ગીરીમાં બંધાઈ રહીને ગદ્દાવૈતરૂં કર્યા કરનારા નમાલા લોકોનો કે નિયમિતપણે કામ કરવાવાળા મજબૂત શરીર તથા મનવાળા લોકોનો ? જો આ વાત વમોને ખોટી લાગતી હોય તો એને માટે દૂર શા માટે જવું જોઈએ ? દરજીને ઘણી વખત તમે કેપડાં સીવવા આપતાં હશે, પણ કોઈ દિવસે તેણે વાયદાસર

તમોને કપડાં આપ્યાં છે ? મોચીને ત્યાં જોડાને થીંગડું દેવરાવા સાડ તમે જાઓ ત્યારે મોચી દોરો વણવા મંડશે, પણ આખો દહાડો નવરો બેઠો રહ્યો હોય તોપણ તે અગાઉથી દોરો તૈયાર નહીં કરી રાખે. હજામ પાસે હજામત કરાવવા બેસો ત્યાં પણ એમ જ. એ જ વખતે તેને અસ્ત્રો ઘસવાનું સૂઝે ને પા કલાક સુધી આપણને બેસાડી મૂકે; પણ તે નવરો હોય છતાં પણ કોઈ દિવસ અગાઉથી અસ્ત્રો સાફ કરી રાખે નહીં. સોનીને ત્યાં કાંઈ ભાગ્યું ટૂંટ્યું સમું કરાવવા જાઓ તો ત્યાં પણ એમ જ. સમાણી, કાનસ કે જતરડો પાડોશીને આપ્યો હોય ત્યાંથી મંગાવે ત્યારે જ કામ થાય અને એ આપ્યે બે ચાર દહાડા થઈ ગયા હોય તોપણ અગાઉથી મંગાવી નહિ રાખતાં કોઈ કામ લઈને જાય ત્યારે જ-તેને ખોટી કયાં પછી જ તેને મંગાવવાનું સૂઝે. ગામડાંઓમાં બળદગાડી બાંહે કરવા જાઓ તો નીકળવાનો વખત થાય ત્યારે જ ગાડીવાળાને ગાડી ઊંજવાનું સૂઝે અને ત્યાં સુધી તે બેઠો બેઠો ગરખાં માર્યા કરે કે હુકકો પીયા કરે ને પાછળથી જવા ટાણે અરધો કલાક ખોટી કરે, પણ અગાઉથી ગાડી સરખી કરી રાખે નહિ. કોઈ વેપારીને ત્યાં કાંઈ માલ લેવા જઈએ તો ખોટો ખોટો ભાવો બતાવે, તેથી તાણી તોડીને ભાવ નક્કી કરવામાં ઘણા વખત ગુમાવી દેવો પડે, પણ જે ભાવે માલ આપવો હોય તે જ ભાવ તેઓ પ્રથમની જ કહે નહિ. કોઈ સુતારને ત્યાં કાંઈ કામ લઈ જાઓ તો તમે ત્યાં ગયા પછી જ તે પોતાનું કરવત કે રંદો ઘસવા બેસે, પણ અગાઉથી તે સાફ કરી રાખે નહિ. કોઈ લુહારને ત્યાં કોઠાળીનું પાનું કઢાવવા કે સાંકળ નક્કી લેવા

જાઓ તો તમે જઈને ત્યાં ઘણીવાર એસો તે પછી જ તે પોતાને ઘેરથી કોલસાનો સૂંડલો મંગાવે અથવા એ વખતે બજારમાં લોઢાનો સળીઓ કે ગજવેલનો કટકો લેવા જાય, પણ ધરાર અગાઉથી તૈયારી ન રાખે. કોઈ કડિયાને રાજે જોલાવો તો છીણી, હથોડો, ઝોળાંલો, કુહાડો, ચુનારડું ને ગજ. એટલાં જ વાનાં લઈને તેને આવવાનું હોય અને એ તો રાજનું કામ છે, તેમાંથી પણ એકાદ વાનું લાવવાનું ભૂલી જાય અને તે લેવા માટે પાછળથી માણસ મોકલે કે પોતે જાય અને એટલો વખત ફાગટની વાર લગાડે. સંકડે પોણોસો ટકા આમ બન્યા વિના રહે નહિ. આવી રીતે આપણા લોકોનાં હરેક જાતનાં કામોમાં અધૂરાપણું, ઢીલાપણું, “હોતી હે”, ચલતી હે” એવું ખાતું, કામચલાઉ ખાતું, રફખાતું, લાસરિયાપણું અને વિના કારણ એક કલાકના કામમાં ત્રણ કલાક કાઢી નાખીએ એવું ખાતું છે. કારણ કે આપણા લોકોને વખતની કિંમત નથી, તેથી આપણને બીજા દેશોના લોકો કરતાં વધારે વખત સુધી કામ કરવું પડે છે.

આપણા કારીગરોનાં ઓળટો

બીજું આપણા કારીગરોની પાસે કામ કરવાનાં ઓળટો સારાં હોતાં નથી અને આપણા લોકોની પાસે કામ કરવાનાં સાધનો સારાં નથી, તેથી પણ કામ કરવામાં આપણને વધારે વાર લાગે છે. મારો અસ્ત્રો સારો હોય તો હું જે ત્રણ મિનિટમાં મારી હજામત કરી શકું છું, પણ જો અસ્ત્રો ખરાબ હોય ને વચમાં વચમાં વારે વારે ઘસવો પડતો હોય તો એની એ જ હજામત કરતાં અર્ધો પોણો કલાક નીકળી જાય. સારા કર્મતથી

જે લાકડું અર્ધા કલાકમા વહેરી શકાય તે જ લાકડાને ખરાબ કરવતથી વહેરતા એથી બમણો ત્રમણો વખત જોઈએ છે આવી રીતે હથિયારોના સુધારાથી પણ કામ કરવાના વખતમા બહુ ફેર પડી જાય છે, છતાં પણ અફસોસ કે કામ કરવાના એજન્ડાના સુધારાની બાબતમા પણ આપણા લોકો બહુ જ પાછળ છે હજારો વરસ ઉપર જે હથિયાર ચાલતા તે જ કંઠમાં હથિયારો હજી પણ આપણા લોકો વાપરે છે, તેથી દુનિયાના બીજા લોકોના પ્રમાણમા આપણે જલદી કામ કરી શકતા નથી. જેમકે, બળદથી ચાલતાં આપણા જૂના હજો ત્રણ ચાર ઇંચ જમીનમા ઊંડા ઊતરી શકે છે, તેથી ઘણી ઊંડી જમીન ખોદી શકાતી નથી, એટલે તેમા વાવેલી ચીજોના મૂલિયા ઊંડાં જમ્ શકતા નથી, તેમ જ એવી ઉપરછદ્દી ખેડાયેલી જમીનમા જે ખાતર નાખવામા આવે તે ખાતર ઉપનુ ઉપર રહે છે, તેથી બહારની ગરમી તથા હવાને લીધે તેનો રસકસ જલદી ઊડી જાય છે તેથી પાક ઓછો થાય છે. એને બદલે હાલમા યુરોપ અમેરિકામા વરાળય ત્રથી હજી ચાલે છે, તે હજની કોશ આપણા જૂના હજો કરતા ત્રણ ગણી વધારે જમીનમા ઊંડી ઊતરી શકે છે તેથી અનાજના મૂલિયા બહુ ઊંડા જમ્ શકે છે અને ખાતરપાણીનો કસ ઘણો રહી શકે છે, એટલે આપણે ત્યાં એક એકર જમીનમા જેટલો પાક થાય તે કરતા તેટલી જ જમીનમા ત્યાં બેવડો ત્રેવડો પાક થઈ શકે છે આ હજની બાબત તમોને બહુ ફરની લાગતી હોય તો આપણા ગામડાના કારાગરોના હથિયાર તપાસો. તમારી ખાતરી થશે કે ગામડાના હુમમ કરતા શહેરના હુમમ પાસે વધારે સારા અસ્ત્રા હોય છે,

તેથી તે ગામડાંના હજીમોના પ્રમાણમાં વધારે સારી હજીમત કરી શકે છે. ગામડાંના સુતારનાં ઓળરો કરતાં શહેરના સુતાર પાસે વધારે સારાં ઓળરો હોય છે, તેથી તેને ગામડાંના સુતારો કરતાં ઓછી મહેનત પડે છે. ગામડાંના સોની પાસે જે હથિયારો હોય તે કરતાં શહેરના સોની પાસે વધારે નાજુક ને વધારે સારાં હથિયારો હોય છે, તેથી ગામડાંના સોની કરતાં શહેરના સોની વધારે નકસી બનાવી શકે છે અને વધારે મજૂરી મેળવી શકે છે. આવી જ રીતે આપણા શહેરોના કારીગરો પાસે જે સાધનો છે તે કરતાં પણ યુરોપ અમેરિકા વગેરે દેશોના લોકો પાસે વધારે સારાં સાધનો છે, એટલે તે લોકો થોડી મહેનતે ઘણું કામ કરી શકે છે. અને થોડા વખત કામ કરે તોપણ તેઓને જરૂર જેટલો નફો મળી શકે છે, તેથી થોડા કલાકો કામ કરવાનું તેઓને પાલવી શકે છે, પણ આપણી પાસે એવાં સારાં સાધનો નથી તેથી આપણને વધારે કલાકો સુધી કામ કરવું પડે છે.

૧૨૨ : શ્રીમંતો છે તે ફૂવા જવા છે એટલે
તે ગરીબોને ન બોલાવે તોપણુ ગરીબો
તેમને ઘેર જાય છે

[' સ્વર્ગનાં રત્નો ' નં. ૮૬]

જે શ્રીમંતો પોતાની શ્રીમંતાઈની ખૂબી સમજતા નથી તેઓને એમ લાગે છે કે, ગરીબ માણસ તે અમારે ઘેર શા માટે આવતાં હશે ? અમે તે કેટલાંક જણને આપીએ ? કેમ જાણે બાપની થાપણુ મૂકી હોય તેમ સૌ અમારે ત્યાં જ ચાલ્યાં આવે છે. પણ અમે તે શા માટે આપીએ ? અને કેટલાંક જણને આપીએ ? આવી વાતો ઘણાએ અજ્ઞાન શ્રીમંતો કરે છે; એટલું જ નહિ પણ કેટલાક શ્રીમંતો તો પૈસાના મઠમાં છકી જઈને ગમે તેવાં ન બોલવાનાં વચનો પણ ફાટે કાચે બોલે છે, અને એમ કહે છે કે, અમે ક્યાં તમને તેડવા આંચ્યા હતા ? તમારા જેવા તો સેંકડો બિખારીઓ આંચ્યા કરે છે.

સેંકડે સત્તાણું શ્રીમંતોને ઘેર ઉપર સુજળની જ વાતો થયા કરે છે. તે જ પ્રમાણે એક જાણીતા શ્રીમંતને ત્યાં પણ એવો જ બનાવ બન્યો હતો. વાત એમ થઈ કે, તે શ્રીમંતને

ત્યાં એક ભક્તરાજ દુકાળને લીધે ગરીબોને મદદ કરવા સારૂ કાળો ભરાવવા આવ્યા હતા, ત્યારે તે શેઠે કહ્યું કે, તમારા જેવા તો છપનસો જણાં ચાલ્યા આવે છે. અમે તે કેટલાંકને આપીએ ? ગામમાં ખીલ કોઈ છે કે અમે એકલા જ છીએ ? સૌ અમારે ત્યાં જ ચાલ્યા આવે છે. તે કાંઈ વિચાર કરો છે કે નહિ ? અમે કાંઈ તમોને તેડાવવાની કંકેત્રી નહોતી લખી. બિખારીઓને ઉત્તેજન આપીએ તો લોકો આળસુ થઈ જાય, કાળા ભરી ભરીને હું તો તોળા થઈ ગયો, હવે કોઈને એક પાઈ પણ આપવાનો નથી. લેયો પછુ ગધેડા જેવો છે, બિખારીઓને ઘરમાં શા માટે આવવા દે છે ? જાઓ ! જાઓ ! જ્યારે તેડાવીએ ત્યારે આવજો, ને જ્યારે તમારા વિના નહિ ચાલે ત્યારે તમને તેડાવશું. આવી આવી ઘણીએ આડી ઊભી વાત કરી તે બિચારા પરમાર્થી ભકતને કાઢી મૂક્યો. આ વખતે તે શેઠના એક માનીતા વિદ્વાન શાસ્ત્રી ત્યાં બેઠેલા હતા, તે શાસ્ત્રી સારા લાગવગવાળા હતા અને જ્યાં પોતાનું માન જળવાય તેમ હોય ત્યાં જરા સ્પષ્ટતાથી સારી વાતો કરી દે તેવા હતા. આડી જ્યાં પોતાનું ન ચાલે ત્યાં તો ચોલંચોલ ખરી જ, તેમ જ શ્રીમંતાઈના તેજમાં અંનંદ જાય એવો સ્વભાવ પણ ખરો, જરા લાલચુપણું પણ ખરું, થોડીક ખુશામત પણ ખરી, પણ તેમ છતાં ખીલ ઘણા પંડિતોના કરતાં તે બહુ સારો માણસ હતો. તેણે તે શેઠને જરા ઠંડા પડ્યા પછી કહ્યું કે,—

શેઠ કૂવાની પાસે પાણી પીવા માટે સૌ લોકો પોતાની ભેળે જ જાય, કાંઈ કૂવો એઓને કંહે નહિ કે તમે મારો પાસે

આવો, તેમ જ જે શ્રીમંતો છે તે કૃપા જેવા છે, એટલે તરસ્થાં ગરીબો વગર બોલાવે પોતાની ગરજે તેઓની પાસે જાય જ; એમાં કંઈ નવાઈ નથી. કારણ કે શ્રીમંતાઈ એટલે શું, તે તમે જાણો છો ? શેઠ ! શ્રીમંતાઈ એ ઇશ્વરની કૃપાતું ફળ છે. શ્રીમંતાઈ એ સારા નસીબનું ચિહ્ન છે. શ્રીમંતાઈ એ આગલા જન્મોનાં શુભ કર્મોનું ફળ છે. શ્રીમંતાઈ એ જિંદગી સુધારવાની તક છે. શ્રીમંતાઈ એ ગરીબોના આશીર્વાદો મેળવવાની તક છે. શ્રીમંતાઈ એ કીર્તિ મેળવવાની તક છે, શ્રીમંતાઈ એ પ્રભુના માનીતા થવાની તક છે, શ્રીમંતાઈ એ જગતમાં સૌન્દર્ય ફેલાવવાની તક છે, શ્રીમંતાઈ એ ઇશ્વરનું ઐશ્વર્ય ફેલાવવાની તક છે. શ્રીમંતાઈ એ દેવોને તેમના હક ચૂકાવી રાજ કરવાની તક છે. શ્રીમંતાઈ એ બલિષ્ઠની જિંદગી સુધારવાની તક છે, શ્રીમંતાઈ એ સ્વર્ગનું બારણું છે. શ્રીમંતાઈ એ મહાત્મા બનવાનું સાધન છે. શ્રીમંતાઈ એ અનેક જાતના મીઠા અનુભવો લેવાની અમૂલ્ય તક છે, અને શ્રીમંતાઈ એ હાથ ઠારી જવાની ને આત્મિક સંતોષ મેળવવાની ઉત્તમ તક છે. હવે વિચાર કરો કે જે શ્રીમંતાઈમાં આટલું બધું તરવ રહેલું હોય, આટલું બધું મહત્ત્વ રહેલું હોય, અને આટલું બધું સત્ત્વ રહેલું હોય તે શ્રીમંતાઈ રૂપી મધની પાછળ ગરીબો રૂપી મધમાખીઓ લસે તેમાં શું નવાઈની વાત છે ? શેઠ ! આદિ રાખજો કે મદદની આશાએ જે ગરીબો તમારે ત્યાં આવે છે તે કંઈ તમને રૂઠા રૂપાળા જોઈને આવતા નથી, પણ તમારી પાસે ઇશ્વરનું જે ઐશ્વર્ય રહેલું છે, તમારી પાસે પ્રભુની પ્યારી જે લક્ષ્મી રહેલી છે, અને તમારી પાસે ઐશ્વર્ય રૂપે ઇશ્વરની

જે કૃપા રહેલી છે તેનો લાભ લેવા માટે ગરીબો તમારી પાસે આવે છે. માટે યાદ રાખજો કે, ગરીબો કાંઈ તમારી પાસે આવતાં નથી, પણ તેઓ તો ઇશ્વરના ઐશ્વર્ય પાસે આવે છે, અને તે કાંઈ બહુ જોઈને નહિ પણ લક્ષ્મીમાં જે સ્વાભાવિક આકર્ષણ રહેલું છે અને લક્ષ્મીવાનોની ઉપર જે ફરજે રહેલી છે તેની સામે જોઈને તેઓ તમારી પાસે આવે છે. માટે તેઓનો તિરસ્કાર કરો મા, પણ તમે જે કૃપા છો, તેમાંથી થોડુંક પાણી પીવા દો, એથી કાંઈ તમારો સમૃદ્ધિ ખૂટી જવાની નથી, ઊલટી તેઓના આશીર્વાદથી તમારો ઋદ્ધિ અનાયાસે વધી જશે ને બીજા મોટા લાભો પણ મળતા રહેશે. વળી દાન દેવાથી અંતરનો સંતોષ મેળવી શકશો તથા પ્રભુની કૃપા મેળવી શકશો. માટે ગરીબોનો તિરસ્કાર કરો મા, પણ તેઓને યથા-શક્તિ મદદ કરવાની મહેરબાની કરો !

શાસ્ત્રીજીની આ વાત સાંભળી તે શેઠ ઉપર સારો અસર થઈ, અને તે દિવસથી તેમણે ઠરાવ કર્યો કે, કોઈને કદાચ કાંઈ ન આપી શકાય તેની ફિકર નહિ, પણ કોઈ ગરીબ માણસનો તિરસ્કાર તો કરવો નહિ જ, એમ તેણે નક્કી કર્યું. તે જ પ્રમાણે બીજા શ્રીમંતો પણ પોતાની શ્રીમંતાઈની કિંમત સમજે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ, અને એ સમજવાની પ્રભુ તેઓને સદ્ગુણ આપે એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

૧૨૩ : ગરીબોના પાણુ અનેક પ્રકાર હોય છે

[‘સ્વર્ગનો પ્રકાશ’ નં. ૬૪]

શ્રીમંતો કરતાં ગરીબો ઘણા જ વધારે સુખી હોય છે, એમ ઘણાં જણ કહે છે; પણ તેમા આ વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે કે, ગરીબોની અંદર જુદા જુદા ઘણા પ્રકાર છે અને તે બધા પ્રકારનાં ગરીબો કાંઈ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોતાં નથી; પણ તેમાંથી ચોક્કસ પ્રકારનાં ગરીબો જ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે. માટે કયા વર્ગનાં ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી છે, અને કયા વર્ગના ગરીબો સુખી નથી તે લેઈ આપણે જાણવો જોઈએ. એ માટે સંતો કહે છે કે:—

૧-પરાણે પરાણે કચરાઈ મરનારાં ગરીબો

ઘણાં માણસોની આવક ઓછી હોય છે, કુટુંબ મોટું હોય છે અને સમય પ્રમાણે નાતજાતના રિવાજ વધી ગયેલા

હોય છે, તેથી પોતાની શક્તિ સામે નહિ જોતાં પોતાની આખર સામે જોઈને તેઓ ખર્ચમાં તણાયા કરે છે અને આ ટાણે આમ કર્યા વિના કેમ ચાલે ? આજે શ્રાદ્ધ છે, માટે સગાંઓને જમવાનું કહ્યા વિના કેમ ચાલે ? આપણા કાકાનો દીકરો પોતાને ઘેર પચાસ માણસોને જમાડશે ને આપણે ન જમાડીએ તો કેવું જોડું દેખાય ? બાપા ગુજરી ગયા તેનું ખારમું કર્યા વિના કાંઈ ચાલે ? ભલેને કાંઈ ઘરમાં નથી તો શું થયું ? જ્યાં સુધી ધીરવાવાળો વેપારી મળે છે ત્યાં સુધી કાંઈ ફિકર નથી. અમે તે શું કરીશું ? પણ અમારા બાપ-દાદાઓ તો વારે વારે નાતો જમાડતા હતા, તેથી અમારે કર્યા વિના કાંઈ ચાલે ? આવી આવી વાતો સાંભળીને બીજા કોઈ મિત્રો કે સગાંવહાલાં કહે કે, ભાઈ ! એ બધી વાત સાચી પણ એ વખત જુદા હતા ને એ કમાણી જુદી હતી; આજે હવે તમારી સ્થિતિ સામું તો જુઓ ! જેઠે જેઠે જે વરસ થયાં બાઓ છો ને ધ ધો પડી લાગ્યો છે, એ સામે તો જુઓ ! પછેડી પ્રમાણે સોઠ તાણવી જોઈએ, નહિ તો પાછડીનો વળ છેડે આવે. ત્યારે એ સાંભળીને પરાણે પરાણે કચરાઈ મરનારાં ગરીબો કહે છે કે એ બધી વાત સાચી, પણ અમારે આ ટાણે અમારી આખર પ્રમાણે કર્યા વિના છૂટકો નથી. આવી રીતે લોકાચારને ખાતર તણાયા કરે છે ને વધારે ગરીબ થતાં જાય છે; આવી રીતે બાપદાદાની આખરની પાછળ તણાતાં જાય છે ને ગરીબ થતાં જાય છે, આવી રીતે પોતાના અભિમાનમાં તણાતાં જાય છે અને ગરીબ થતાં જાય છે, અને આવી રીતે શ્રીમંતોની દેખાદેખીમાં તણાતાં જાય છે ને ગરીબ થતાં જાય છે.

છે; કારણ કે આવાં આવાં બહાનાં નીચે તેઓ પોતાના ગળ ઉપરાંત ખર્ચ કર્યા કરે છે ને તે દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે ગરીબ થતાં જાય છે. આવી રીતે જે પરાણે પરાણે તણાઈ મરનારાં ગરીબો છે ને પોતાના ગળ ઉપરાંત ખર્ચ કરનારાં ગરીબો છે, તેઓ કાંઈ શ્રીમંતો કરતાં વધારે મુખી હોતાં નથી; પણ એવા તણાઈ મરનારા ગરીબો તો બિલટાં વધારે દુઃખી હોય છે.

૨-પાસે પૈસા હોય છતાં ઢાંગ કરીને ગરીબાઈ દેખાડનારાં ગરીબો

ઘણાં માણસો એવાં હોય છે કે, તેઓની પાસે પુષ્કળ પૈસા હોય છે અગર જરૂર જેટલા પૈસા રોય છે, તેથી ગરીબાઈ ભોગવવાની જરા પણ જરૂર હોતી નથી; છતાં પણ તેઓ ગરીબાઈનો ઢાંગ કરીને કર્યા કરે છે અને પોતાના દ્રવ્યનો લાભ પોતે લેતાં નથી તેમજ બીજાંઓને પણ આપતાં નથી. આ વર્ગમાં લિખારી લોકોનો મોટો ભાગ હોય છે. તેઓની પાસે ઘણાં પૈસા હોય છે; પણ તેમ છતાં તેઓ ભીખ માગવાનો ધંધો કર્યા જ કરે છે અને જો લોકો એમ જાણે કે આની પાસે ઘણા પૈસા છે તો લોકો તેઓને ગરીબ સમજીને દાન આપે નહિ તેથી છતાં સાધનોએ તેઓ મેલાંધેલાં જેવાં ધઈને ફરે છે, ભાંખાતૂટ્યા મકાનમાં રહે છે, હલકી હલકી વસ્તુઓ ખાય છે અને કંગાલ જેવા ધમને ભીખ માગતાં કર્યા કરે છે.

લિખારીઓમાં જેમ આવા ઢાંગી ગરીબો છે, તેમ જ

વેપારીઓમાં, કારીગરોમાં, પંડિતોમાં અને બીજા ઘણા વર્ગના લોકોમાં પણુ આવી જતના ઢાંગી ગરીબો હોય છે. તેઓની પાસે જરૂરના ખર્ચ જેટલા પૈસા હોય છે, છતાં પણુ ખરે વખતે પણુ તેઓ પૈસા ખર્ચતા નથી અને એમ જ ફરિયાદ કરતા ફર્યા કરે છે કે અમારી પાસે કાંઈ નથી, એટલે અમે શું કરીએ? એમ કહી છતે ધને દરિદ્રતા ભોગવ્યા કરે છે. આવા પ્રકારના જે ઢાંગી ગરીબો છે, તેઓ કાંઈ શ્રીમંતો કરતાં વધારે મુખી હોતાં નથી; પણ એવા ઢાંગી ગરીબો તો છતાં સાધનોએ પોતાના પૈસાનો જેવો જોઈએ તેવો લાભ લઈ શકતાં નથી, માટે તેઓ બિલટાં દુઃખી હોય છે.

૩-વિનાકારણુ આળસુ થઈ ફરનારાં ગરીબો

ઘણા ગરીબો એવાં હોય છે કે તેઓ જો ખારે તો ઘણુંએ કામ કરી શકે ને પૈસા પેદા કરી શકે એવાં હોય છે; છતાં પણુ કમાવાની મહેનત નહિ કરતાં મસ્તાનાં થઈને ફર્યા કરે છે, ધંધા રોજગારની બાબતમાં બેઠરકારી રાખે છે અને સુવાલી જેવાં બનીને જ્યાં ત્યાં પડ્યાં રહે છે ને ગમે તેમ ગુજરો કર્યા કરે છે. સુવાલીપણે રહેવામાં તેઓનો કાંઈ ખાસ હેતુ હોતો નથી, તેમ જ એથી તેઓને કાંઈ ફાયદો પણુ થતો નથી; છતાં પણુ તેઓ એવાં આળસુ બની ગયેલાં હોય છે અને એવા કઠંગા સ્વભાવનાં બની ગયેલાં હોય છે કે વિના-કારણુ કંગાલિયત ભોગવ્યા કરે છે અને દુઃખી થયા કરે છે. આવા વિનાકારણુ આળસુ થઈને ફરનારાં સુવાલી ગરીબો પણુ કાંઈ શ્રીમંતો કરતાં વધારે મુખી હોતાં નથી.

૪-ઘાતકી ગરીબો

ઘણાં માણસો એવાં હોય છે કે જેઓ પાપ કરવા સારૂ ગરીબાઈ લોગળ્યા કરે છે. જેમકે, ચોર, લૂંટારા, ઘાડપાડુ વગેરે ઘણા પ્રકારના લોકો ઘણી જાતની ગરીબાઈ લોગળ્યા કરે છે અને એ બધી ગરીબાઈ પાપ કરીને ખોટી રીતે જિંદગી ગાળવાને માટે જ હોય છે. એવાં માણસો પોતાની ગરીબાઈ સારૂ પ્રભુની સામે બડબડયા કરે છે અને અપવિત્ર જિંદગી ગાળે છે. આવી જાતના ગરીબો હોય તેઓ ઘાતકી ગરીબો કહેવાય છે. આવાં કેટલાંક ગરીબો બીજાં ગરીબોની ઉપર ઘણો જુલમ કરે છે અને ઘણી જાતના ગુના કર્યા કરે છે. એવા ઘાતકી ગરીબો પણ કાંઈ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોતાં નથી. ત્યારે હવે સવાલ એ છે કે કયાં ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે ? એના જવાબમાં સંતો કહે છે કે:—

૫-પવિત્રતાથી રહેનાર ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે.

ઘણાં ગરીબો એવાં હોય છે કે જેઓ અતિશય ગરીબ હોય છે, છતાં પણ અતિશય પવિત્રતાથી રહે છે. એ વર્ગમાં કેટલાક સાધુસંતો, કેટલાક ધર્મચુસ્ત બ્રાહ્મણો તથા કેટલાક બીજા ગૃહસ્થો આવી જાય છે. તેમાં કેટલાક લોકો ધરાદાપૂર્વક બહુ જ વિચાર કરીને, જગતને મિથ્યા સમજીને, પોતાની ખુશીથી ગરીબાઈ સ્વીકારી લે તેવા હોય છે અને કેટલાક માણસોને આસપાસના સંજોગોને લીધે ગરીબાઈ મળેલી હોય

છે તે સર્વગ્રંથમાં તેઓ સંતોષથી અને આનંદથી રહે છે. જે સ્ત્રી સર્વગ્રંથને પણ ભગવદ્વિષ્ણા સમજી તેમાં રાજી રહે છે, જે સ્ત્રી જ નહિ પણ પોતાને એવી ગરીબાઈ મળી અને જે સર્વગ્રંથમાં આનંદથી રહેતાં આવડ્યું એ માટે તેઓ પ્રભુને કૃત્તર માને છે; તથા શ્રીમંતોના બહારના જે પ્રદર્શન અને તેમની મોહવાદી વૃત્તિઓ જોઈને તેમ જ એ બધાથી તેઓ કેટલાં બધાં છૂટેલાં છે, એ જોઈને તેઓ પોતાના અંતરમાં રાજી રાજી થયા કરે છે અને વારંવાર પ્રભુનો ઉપકાર માન્યા કરે છે

૧૨૪ : પ્રભુ કૃપાની સાથે આપણા પુરુષાર્થની પણ જરૂર છે

[‘સ્વર્ગનો આનંદ’ નં. ૧૩]

દરેક બાબતમાં પ્રભુ કૃપાની જ બલિહારી છે, છતાં પણ આપણી તરફથી પણ કાંઈક કરવાની જરૂર છે, અને તે એ જ કે—

જમીન તૈયાર હોય પણ જો વરસાદ ન હોય તો કાંઈ ફળ થાય નહીં, તેમ જ વરસાદ જોઈએ એટલો હોય પણ જો જમીન સારી ન હોય તો પણ કાંઈ થઈ શકે નહીં; તેવી જ રીતે પ્રભુની કૃપાની સાથે આપણા પુરુષાર્થ વિના પણ કાંઈ થઈ શકે નહીં. એ બંને સાથે હોય તો જ કામ થઈ શકે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

દોહરો

મળવાની પણ નવ મળે, વણુ ઉઘોગે વસ્ત,
તરી તીર પામે નહીં, જો ન હઝાવે હસ્ત.

સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરનાર છોકરાંઓને પોતાને મહેનત કરવી પડે છે, તેમ જ તેમને માસ્તરની મદદની પણ જરૂર છે. પોતે મહેનત ન કરે તો એકલા માસ્તરની મદદથી કાંઈ શીખી શકે નહીં, તેમ જ પોતાની મહેનત ઘણી હોય પણ જો માસ્તરની મદદ ન હોય તો પણ કાંઈ સારું કૃત્ય થઈ શકે નહીં. તે જ પ્રમાણે આપણા દરેક કામમાં આપણા પુરુષાર્થ તથા લગવત્કૃપાની જરૂર છે. દુકામાં એટલું જ કે, જેમ જો પાંખ વિના પક્ષી ઊડી શકે નહીં, અને જેમ જો પૈસાં વિના ગાડું ચાલી શકે નહીં, તેમ જ કોઈ માણસ પ્રભુકૃપા તથા પોતાના પુરુષાર્થ વિના કોઈ પણ કામમાં જય મેળવી શકે નહીં. માટે દરેક માણસને પ્રભુકૃપા તથા પુરુષાર્થની જરૂર છે; કારણ કે એ બંને સાથે હોય ત્યારે જ બધાં કામો રૂઢી રીતે થઈ શકે છે. તે ઉપરથી એક કવિએ કહ્યું છે કે,

દોહરો

જે જણ નીમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે ન અર્થ,

જે કમાડને બારણે, વારણું એક તે વ્યર્થ.

ક. દ. ડા. ૧

જે બારણાંનું કમાડ હોય તેમાં એકને તાણું દેવાથી કાંઈ ચાલે નહીં, તેમ જ એકલા પુરુષાર્થથી લગવત્કૃપા વિના કાંઈ વળે નહીં. જો કે પુરુષાર્થ વિના કાંઈ વળે નહીં એ સાચી વાત છે, તોપણ લગવત્કૃપા એ મોટી વાત છે. માટે જ તેની ઉપર હરિજનોએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. કારણ કે એક દુકાનમાં જો સાગિયા હોય, તેમાં એકના પૈસા હોય અને બીજાની

મહેનત હોય તો તે દુકાનમાં પૈસા ધીરનાર મોટા ભાગિયાતું નામ ચાલે છે તેમ જ આપણો પુરુષાર્થ એ તો મહેનત કરનાર નાનો ભાગિયો છે અને પ્રભુકૃપા એ તો સાચું નાણું આપનાર મોટો ભાગિયો છે. એટલે આપણે જે કાંઈ રૂકાં કામો કરીએ તે પ્રભુકૃપાથી જ પાર પડે છે. માટે તે કામોની અંદર જે કાંઈક માન મળે તે સર્વ માન ઇશ્વરને જ આપતાં આપણે શીખવું જોઈએ. એ સૌ હરિજનોનો ધર્મ છે.

ઇશ્વરકૃપા વિષે

હરિ કરુણા ખીન જગતમેં, પૂરી પરે ન આસ,
મૃગ-સરિતા પય પી કરી, ગમ્મ કોન કી પ્યાસ ?
દોડે કોશ હગ્ગર લગ, જસે લક્ષ્મી પાસ,
ખિન દીને રઘુનાય કે, મીઠે ન વુલશીદાસ.
વુલશી વુલશી સજ કહે, વુલશી જનકી ધાસ,
કૃપા ભમ્મ રઘુનાયકી, હો ગયે વુલશીદાસ.

પ્રભુની સહાયતા વિનાના મોટા મનસૂખા એ ધુમાડાના બાત્રીકા જેવા જાણુજો ! જેને ઇશ્વરની સહાય હોય તેનો કેઈ પણ વાંકો વાળ કરાં શકે નહીં.

પરિશિષ્ટ

અંત્યજ-સ્તોત્ર

અંત્યજ-સ્તોત્ર

લેખક : સ્વ. જામૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર

૧. મહાન પ્રભુને ધન્યવાદ આપો, સર્વ શક્તિમાન પ્રભુને ધન્યવાદ આપો કે અંત્યજોનો મહિમા સમજાવનાર અંત્યજસ્તોત્ર લખવાનો ભારતમાં વખત આવી ગયો છે ! જો ઉપકાર કાંઈ જોવો તેવો નથી. ધન્ય પ્રભુ, ધન્ય ! તારાં બાળકો ઉપરની તારી કયા મોડી વહેલી પણ કાંઈ જિતયાં વગર રહેતી નથી.

૨. હે દેશસેવકો, હે પ્રભુભક્તો, હનુમાનસ્તોત્ર, ગણ-પતિસ્તોત્ર, કેવીસ્તોત્ર, શુરુસ્તોત્ર, વિઠોબાસ્તોત્ર, ખંડોબાસ્તોત્ર, વૈરાગ્યસ્તોત્ર, અગ્નિસ્તોત્ર, સૂર્યસ્તોત્ર, યમુનાસ્તોત્ર, લક્ષ્મી-સ્તોત્ર, ભૈરવસ્તોત્ર, ગંગાસ્તોત્ર, વાયુસ્તોત્ર, પ્રાદ્યુષસ્તોત્ર અને પ્રેમસ્તોત્ર વગેરે ઘણી જાતનાં સ્તોત્રો તમે વાંચ્યાં હશે. પણ આ નવા યુગનું અંત્યજસ્તોત્ર તમે નહિ વાંચ્યું હોય, માટે જો વાંચવાની કૃપા કરો !

૩. હે, પદોપકારી અંત્યજો ! તમને અમારા નમસ્કાર છે, કારણ કે અમારી તંદુરસ્તીની લગામ તમારા હાથમાં છે.

૪. હે, મોટા મનવાળા અંત્યજ્ઞે ! તમે અમારે ખાતર ગંદકી સહન કરો છો, માટે તમને અમારા નમસ્કાર છે !

૫. હે, તિતિક્ષા સહન કરવાવાળા અંત્યજ્ઞે ! અમારા મુખ સારુ તમે હલકાં ગણાતાં કામો કરો છો, માટે તમને અમારા નમસ્કાર છે !

૬. હે દયાપાત્ર બનેલા અંત્યજ્ઞે ! તમે અમારા જીલ-મથી ગરીબી ભોગવો છો ને તેમ છતાં અમને માન આપો છો, માટે તમને અમારા નમસ્કાર છે !

૭. હે, મહાનુભાવો ! અમે તમારો છડેચોક તિરસ્કાર કરીએ છીએ, છતાં પણ તમે અમારો હિંદુ ધર્મ પાળો છો, માટે તમને અમારા નમસ્કાર છે !

૮. હે, તપસ્વી અંત્યજ્ઞે ! તમને ગામમાં રહેવાનું ઠેકાણું નથી; એટલું જ નહિ પણ તમને રહેવા માટે ખરાબમાં ખરાબ જગ્યા મળે છે, છતાં પણ તપસ્વીની પેઠે એ બધું નિભાવી લો છો, માટે તમને અમારા નમસ્કાર છે !

૯. હે, દૃઢ જીવનશક્તિવાળા અંત્યજ્ઞે ! તમને અમારા નમસ્કાર છે, કારણ કે બહુ મુશ્કેલ સંજોગોમાં પણ તમે જીવી શકો છો ! જેવી દુર્ગન્ધવાળી હવામાં, જેવા ખરાબ ખોરાકથી અને જેવી ભયંકર દરિદ્રતામાં તમે જીવી શકો છો, તેવી અધમ સ્થિતિમાં દુનિયાની બીજી કોઈ પણ પ્રજા વંશપરંપરા જીવી શકે જ નહિ, માટે તમારો જીવનશક્તિ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

૧૦. હે, દયા જગાડનાર અંત્યજ્ઞે ! જ્યારે તમારાં ક્રાંતયાં તૂટ્યાં વસ્ત્રો જોઈએ છીએ, જ્યારે તમારાં ભાંગ્યાં તૂટ્યાં વાસણો જોઈએ છીએ, જ્યારે તમારાં સાપ વીંછીવાળાં ભાંગ્યાં તૂટ્યાં ખંડેરા જેવાં ઝૂંપડાંઓ જોઈએ છીએ ત્યારે, અને જ્યારે તમારી અરધી નગ્ન અવસ્થા જોઈએ છીએ તથા બૂખમરો જોઈએ છીએ, ત્યારે તમારી મારફત દયાની દેવીઓનાં દર્શન અમને થાય છે.

૧૧. હે સહનશીલતાવાળા અંત્યજ્ઞે ! તમારી દયાની હવે અમને જરૂર છે, કારણ કે હજારો વર્ષથી અમારા પાપ-દાદાઓએ તમારો તિરસ્કાર કરેલો છે, એ પાપમાંથી છૂટવા માટે હવે તમારી સેવા કરવાનો અને એ રસ્તે તમોને નમસ્કાર કરી તમારી માફી માંગવાનો વખત હવે આવી ગયો છે.

૧૨. એક માણસ પોતાના બીજા મનુષ્યબંધુનો કેટલી હદ સુધી તિરસ્કાર કરી શકે, અને તેને કેટલી હદ સુધી નીચો પાડી શકે છે તેનો નમૂનો જોવો હોય તો તે અંત્યજ્ઞ છે.

૧૩. હે, અંત્યજ્ઞ બંધુ ! તમારી મારફત ઘણી જાતનાં દર્શનો થઈ શકે છે: જેમ કે, સંપૂર્ણ દરિદ્રતાનું ખરેખરું દર્શન કરવું હોય તો તે તમારામાં થઈ શકે છે. અનેક જાતનાં રોગોનાં દર્શન કરવાં હોય તો તે તમારામાંથી થઈ શકે છે, અને ઊંચ ગણાતા મનુષ્યના અભિમાનના દુષ્પરિણામનું તથા કઠોરતાનું દર્શન કરવું હોય તો તે પણ તમારામાંથી થઈ શકે છે. આવાં આવાં અનેક દર્શનો તમારામાંથી તુરત જ થઈ શકે છે તમે દુનિયાની સુધરેલી પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચનારાઓ છો !

૧૪. હે અંત્યજ્ઞે ! મનુષ્યના મનની નબળાઇનો, મનુષ્યના જીવમનો, અને ધર્મના નામે ચાલતા અધેરનો ઇતિહાસ તમારા ઘરોમા લખાયેલો છે, અને તમારા સસ્કારોમા લખાયેલો છે. એ ઇતિહાસના તમે જીવતા જાગતા પુસ્તક રૂપ છો, માટે તમે પ્રેમપાત્ર છો.

૧૫ હે ધર્મપ્રેમી અત્યજ્ઞે ! તમને ધન્ય છે ! તમારા ધર્મ ઉપરના પ્રેમને ધન્ય છે ! મુસલમાનો તમને પોતાની સાથે લેવા ઇચ્છે છે, ખ્રિસ્તીઓ તમને પોતાની સાથે મેળવવા અતિશય પ્રયત્ન કરે છે અને હિંદુઓ તો તમને હઠધૂત કરે છે, તમારો તિરસ્કાર કરે છે, સડેલા કૂતરાને અડકતાં તેઓ અસહાતા નથી પણ તમને અડકતા તેઓ અસહાઈ જાય છે(!), છતાં પણ તમે તેમના ધર્મને વળગી રહ્યા છો. એ તમારો ધર્મપ્રેમ અજબ જેવો છે અને સ્તુતિપાત્ર છે. અમે તમારા એવા ધર્મપ્રેમ માટે તમને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

૧૬ હે ભાવિક અંત્યજ્ઞે ! તમારા જેવી ધરાળ સ્થિતિમા રહીને કોઈ પણ કોમ પોતાના ધર્મને સાચવી શકે નહિ, તમે ધર્મોત્તું ખડું સ્વરૂપ જાણતા નથી, તમોને અમારા કોઈ પડિતો કે ધર્મગુરુઓ ધર્મ સમજાવતા નથી, છતાં પણ અધ્યક્ષ તમે હિંદુધર્મને વળગી રહ્યા છો, એ તમારી બલિહારીની, એ તમારી ધર્મભાવનાની ઇશ્વરના દરબારમા મહાન કિંમત છે.

૧૭. હે અંત્યજ્ઞે ! તમારામાના ઘણાનાં ઘર પાસે ગધાતા વિદ્યાના ટોપલાઓ પડેલા છે, કૃષિયામાં હાડકાના

કકડાઓ પડેલા છે. પાસે જાનવરોનાં તરતનાં ઉતારેલાં લીલાં ચામડાં સુકાય છે. ભાંગેલાં હાંડલાંનાં ઠીબરાંમાં પડેલા ખોરાક ઉપર માખીઓ જણુજણુ છે. નવા ચામડાની દુર્ગન્ધીને લીધે તમારા ઘરની પાસે કૂતરાંઓ ઢોડાઢોડ કરી રહ્યાં છે, અને ઉપર સમડી તથા કાગડાઓ જીઠી રહ્યા છે. ઘરમાં મચ્છરની મહેરબાની છે. ચાંચડનું રાજ્ય છે. ઊંઢરનો જીલમ છે, કુટેલા ઘડામાં હવેડાનું વાસ મારતું જતુંઓવાળું ગંદું પાણી તમોને પીવા માટે ભરેલું છે, અને ખાવા માટે મૂએલા જાનવરનું વાસી માંસ પડેલું છે. આવે ઠેકાણે અને આવી સ્થિતિમાં પણ અમારા રામ, અમારા કૃષ્ણ, અમારી દેવી અને અમારા મહાદેવ તમારા અંતરમાં રહી શકે છે, અને તેનાં ભજનો તમારે ઘેર ગવાયા કરે છે એ તમારી બલિહારી છે. એ માટે અમારા ધર્મજીવુ તરીકે તમો નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છો.

૧૮. હે, ભાવિક હિંદુ સજ્જનો ! યાદ રાખજો કે તમારા ધર્મજીવુઓની આવી અધમ સ્થિતિ રહે એ તમારી ઉપર એક જાતનું મોટામાં મોટું કલંક છે, એ તમોને શરમ-ભરેલું છે. અંત્યજોની અધમતા એ તમારી નાલાયકી છે. માટે ફરજની ખાતર, કયાની ખાતર, પોતાના આત્માના સંતોષ ખાતર અને પ્રભુને ખાતર અંત્યજોની સ્થિતિ સુધારવાની કૃપા કરો !

૧૯. ધર્મની મોટામાં મોટી ફરજ એ છે કે પોતાના ધર્મજીવુઓના ખાસ મદદગાર થવું, તેની સ્થિતિ સુધારવી,

તેઓનું લલું થાય તેમ કરવું અને તેઓની સેવાની ખાતર કષ્ટ સહન કરવું. તેને બદલે આપણે આપણા ધર્મ-બધુઓ અંત્યજ્નેની સાથે કેવી શરમભરેલી વર્તાણુંક ચલાવીએ છીએ, તેનો દરેક ધાર્મિક સમજને ખ્યાલ કરવો જોઈએ. એ ખ્યાલ કરતાં આપણા સનાતન ધર્મની મહત્તા સમજનાર જલ્દાં માણસોને ત્રાસ છૂટે છે.

૨૦. અંત્યજ્ને જ્યાં સુધી ઉકલો, લીખલો, જેઠીઓ, રૂડીઓ, કચરો, પુંજો, નાથીઓ, અમથો અને હડમતીઓ એવા નામના હોય, આપણો ધર્મ પાળતા હોય અને આપણા શરમ-કૃષ્ણને માનતા હોય ને તેનાં ભજન ગાતા હોય ત્યાં સુધી આપણે તેને અડી શકતાં નથી, પણ એ જ લીખલો જ્યારે હુસેનખાં બની જાય ત્યારે આપણે તેને સલામ કરીએ છીએ. એ જ પુંજીઓ જ્યારે અલીમીયાં બની જાય ત્યારે તે સિપાઈ-દાદા થઈને આપણને ધમકાવે છે. એજ રૂડીઓ જ્યારે શુલામ-મહમંદ બની જાય ત્યારે આપણે તેનાથી બીને ચાલીએ છીએ. એ જ કચરો જ્યારે જોન બની જાય ત્યારે તે આપણા છોકરાંઓની સાથે જોસીને નિશાળમાં ભણી શકે છે. એ જ જેઠીઓ જ્યારે પોલ બની જાય ત્યારે આપણે તેને હાથ મીલાવી માનથી સલામ કરીએ છીએ. વળી એ જ હડમતી-આનો છોકરો જ્યારે રેવરંડ હંટર બની જાય ત્યારે તે આપણી પ્રજાને આપણે જ ખરચે વટલાવવાની મહેનત કરે છે. એ બધામાં આપણને કંઈ વાંધો નથી. પણ હડમતીઓ, હડમતીઓ જ રહે, જેઠીઓ, જેઠીઓ જ રહે અને લીખલો

લીખલો જ રહે અને આપણા રામકૃષ્ણને માન્યા કરે ત્યાં સુધી જ તેની સામે વાંધો છે. ત્યાં સુધી જ તે અસ્પૃશ્ય છે. તે.મુસલમાન કે ખ્રિસ્તી બની જાય એટલે ધર્મ બદલાવાની સાથે આપણા આલસંછેટના બધા વાંધા મટી જાય છે. મતલબ કે અંત્યજે જ્યાં સુધી સનાતન ધર્મ પાળે ત્યાં સુધી જ તેઓ આપણા તિરસ્કારને પાત્ર છે. પણ જ્યારે તેઓ આપણો ધર્મ છોડી દે ત્યારે તેઓ ઊંચા બની જાય છે, એ વખતે આપણો સ્પર્શદોષ બાગી જાય છે. આણું અંધેર ક્યાં સુધી રહેશે ? આવી રીતે આપણે આપણા ધર્મના લોકોનો તિરસ્કાર કરીને તેઓને પારકા ધર્મમાં જવાની દરજ પડે છે તે ક્યાં સુધી પાડીશું ? અને હવે આ નવા યુગમાં, આ દેખતા જમાનામાં, હવે આ બુદ્ધિબળના જમાનામાં, અને હવે આ સ્વતંત્રતાના તથા સમદેશિતા જમાનામાં અંત્યજે આણું ક્યાં સુધી સાંખશે તેનો જરા ખ્યાલ તો કરો !

૨૧. હે સ્વદેશ પ્રેમીઓ ! વર્તમાન કાળનો મહામંત્ર સ્વદેશપ્રેમ છે. આ યુગનો ધર્મ સ્વદેશપ્રેમ છે. બધી જાતની ઉન્નતિનું મોટામાં મોટું સાધન સ્વદેશપ્રેમ છે. એ સ્વદેશપ્રેમ તે શું દેશના પત્થરો ઉપર રાખવાનો પ્રેમ છે ? એ સ્વદેશપ્રેમ તે શું મરી ગયેલાં, બળી ગયેલાં અને ઢટાઈ ગયેલાં મુઠકાંઓ ઉપર રાખવાનો પ્રેમ છે ? એ સ્વદેશપ્રેમ તે શું દેશના આકાશ, સૂર્ય અને ચંદ્ર ઉપર રાખવાનો પ્રેમ છે ? એ સ્વદેશપ્રેમ તે શું પુસ્તકોને વાણીમાં જ રાખી મૂકવાનો પ્રેમ છે ? એ સ્વદેશપ્રેમ તે શું ઝાઝામાં, ખાણોમાં, અને દેશની વસ્તુ-

ઓમાં બધો પ્રેમ સમાઈ ગયેલો છે ? હા, એ બધામાં સ્વદેશ-પ્રેમની ઝાંખી છે. હા, એ બધામાં સ્વદેશપ્રેમના અંશ છે. પણ યાદ રાખજો કે ખરેખરો સ્વદેશપ્રેમ તો આપણા દેશના લોકોનું જગતમાં માન વધારવામાં છે, સ્વમાન વધારવામાં છે. એ મહાન કામ, એ ખરું કામ, એ ઉત્તમ કામ, એ પ્રભુનું વહાલું કામ, અંત્યજો સાથેની આપણી હાલના વર્તણૂકથી થાય છે ખરું કે ? કહો કે નહિ. તેમ છતાં આપણે સ્વદેશપ્રેમી હોવાનો હાવો કરીએ છીએ. પણ એ હાવો ખોટો છે, ને કેવો પોકળ છે, તે હવે જોઈએ. વળી આપણા દેશબંધુઓ અંત્યજો તરફ પણ આપણે સાચો પ્રેમ વધે તેમ કરવું જોઈએ.

૨૨. હે, દેશદાબંધો ! હે ધાર્મિક બંધુઓ ! હે રાજ-નીતિજ્ઞો અને ધર્મશુરુઓ ! હવે આ યુગમાં દરેક બાબતમાં સંખ્યા સામું પણ જોવું પડશે. અસલના વખતમાં ઘણી બાબતોના આપણને ખરા આંકડા મળી શકતા નહિ, પણ હવે જરૂરની અનેક બાબતોના ખરા આંકડા મળી શકે છે. ખીલું એ કે અગાઉના વખતમાં માત્ર નાતવાળાની સંખ્યા, ગામ-વાળાની સંખ્યા અને પોતાના સંપ્રદાયવાળાની સંખ્યા કે પોતાના રાજ્યવાળાની સંખ્યા સામે જ જોવામાં આવતું હતું, પણ હવે જમાનો બદલાયો છે. હવે તો આખા હિંદુસ્થાનની સામે જોવું જોઈએ, એ સિવાય દુનિયાની સ્થિતિ તથા સંખ્યા સામે જોવું જોઈએ. એ સામે જોતાં તમારા નાનકડા ગામમાં પાંચ દશ અંત્યજોનાં ઘર હોય છે, તે સામે જ જોઈને અટકવાનું નથી, પણ આપણે તો હેમતાઈ જઈએ એટલા બધા

પાંચ કરોડ માણસ હિંદમાં અસ્પૃશ્ય જાતિના છે તેનો વિચાર કરવાનો છે આ મહાન સંજ્ઞા શું વિસ્મય પમાડનારી નથી ? એના હક સામે જોયા સિવાય શું હિંદ ઉન્નતિ પામી શકશે ? એમ કદી પણ ખની શકે તેમ નથી. હવે અંત્યજોના હકની સામે જોવું જ પડશે.

૨૩. હે, રાજનીતિજ્ઞ ! શું પાંચ કરોડ માણસોને પશુવત્ રાખીને તમે તમારા કામમાં ક્તેહ પામી શકશો ? હે, વેપારીઓ, ખેડતો અને કારીગરો ! પાંચ કરોડ માણસને અસ્પૃશ્ય રાખીને, તેઓથી દૂર દૂર રહીને તમે હિંદની આબાહી કરી શકશો ? હે ધર્મગુરુઓ ! પાંચ કરોડ માણસોને વિના કારણ પારકા ધર્મમાં વટલાવવાની સગવડ કરી આપીને, સાથે કહો કે તેમને વટલાવાની દ્રશ્ય પાડીને, તમે તમારો ધર્મ વધારી શકશો ? આ સવાલો વિચારવાનો વખત હવે આવી લાગ્યો છે. માટે અંત્યજસ્તોત્રની જરૂર છે.

૨૪. હિંદુ ધર્મમાં એમ કહેલું છે કે જેણે મહાપાપ કર્યાં હોય, જેણે અધોર પાપ કર્યાં હોય, જેણે સમજણ-પૂર્વક પાપ કર્યાં હોય, જેણે ઇરાદાપૂર્વક પાપ કર્યાં હોય, અને જેને પાપના આચરણમાં રુચિ હોય તે ચંડાળ કહેવાય અને એવા ચંડાળનો સ્પર્શ કરવો નહિ. હવે વિચાર કરો કે જેને આપણે અંત્યજ કહીએ છીએ અને જેના સ્પર્શથી આપણે દૂર રહીએ છીએ એવાં બિચારાં ગરીબ માણસોએ શું પાપ કરેલાં છે, કેનાં ખૂન કરેલાં છે, કેના વિશ્વાસઘાત કરેલા છે, કેના ધર્મ ડુબાવેલા છે, કેના યજ્ઞસંગ કરેલા છે, કયાં મંદિરો

તેમણે તોડેલા છે, કંઈ સ્ત્રીઓના ગર્ભ તેમણે પાડેલા છે, અને કયા બ્રાહ્મણોને તેમણે મરેલા છે કે તેમનો સ્પર્શ પણ તમે કરતા નથી ? શા માટે તેમને અસ્પૃશ્ય કહો છો, તેનો ખુલાસો તમારે જગતને આપવો પડશે અને ઈશ્વરની હજૂરમાં પણ આપવો પડશે. હવે કાંઈ ફેગટ પોલમપોલ ચાલશે નહિ હવે કાંઈ ફેગટની પોતાના મનથી માની લીધેલી મોટાઈ ચાલશે નહિ અને હવે કાંઈ બહારના ધમના આડખરથી અને લૂખી પૂળી વશ પર પરાની કુળની મોટાઈથી ચાલશે નહિ હવે તો ઈન્સાફનો જમાનો છે અને હવે તો સ્વતંત્રતાનો જમાનો છે, માટે અત્યંતેને પણ ન્યાય આપવો પડશે. વળી યાદ રાખજો કે ખુશીથી નહિ તો લાચારીથી કે ફરજિયાત રીતે તેઓને તેમના હક આપવા જ પડશે.

૨૫. હે હરિજનો ! ઉત્તમ હિંદુ ધર્મની ઉદારતા તો જુઓ ! પવિત્ર ગાયધર્મની મહત્તા તો જુઓ ! અસુર જાત ઉપર આપણા પૂર્વજોનો પ્રેમ તો જુઓ ! ધર્મમાં કેટલું બધું બળ રહેલું છે અને અત્યંત ધર્મ કેવા કેવા મહાન પાપીઓને પણ, ચડાવેને પણ પવિત્ર બનાવી શકે છે તે જરા જુઓ તો ખરા અને પછી તમારી નબળાઈ મામે જુઓ ! તમારા ધર્મના ઢીવાપણા મામે જુઓ ! અને તમારો નમાની શ્રદ્ધા તરફ જુઓ ! એટલે તમને સમજતો કે મહાપાપી ચડાવેને પણ પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને શુદ્ધ કરવાની વિધિ શાસ્ત્રોમાં છે, અને એ પ્રમાણે આપણા બાપદાદાઓ કન્તા હતા પણ આપણે એવા નમાળા છીએ કે જે લોકોએ કાંઈ પણ પાપ કરેલું નથી, એટલું

જ નહિ પણ ઊંચા વર્ણના લોકોમાં કન્યાવિક્રય, વેપારમાં વ્યવહારમાં અતિ પ્રયત્નો અને અંદરથી સડેલી નીતિ વગેરેને લીધે જેવાં પાપો ચાલે છે તેવાં પાપો પણ જે લોકોમાં થતાં નથી, તેવા લોકોને પણ આપણે શુદ્ધ કરી શકતા નથી, એ આપણી નબળાઈ તે હવે કયાં સુધી ચાલશે ? માટે આવી નબળાઈમાંથી છૂટવા સારૂ અને અજ્ઞાનમાં પડેલા આપણા બધુઓને અસ્પૃશ્યતામાંથી પવિત્ર બનાવવા સારૂ પ્રભુની પ્રાર્થના કરો કે, હે પ્રભુ, અમારા દેશબધુઓને, અમારા ધર્મબધુઓને અને સેંકડો વર્ષથી અમારા અયોગ્ય જીવનમર્થી કચરાતા અમારા અજ્ઞાન બધુઓને પવિત્ર બનાવવાનું અમોને બળ આપો ! બળ આપો !

૨૬. અંત્યજો પાપી છે કે નહિ એની ખાતરી કરવા માટે કાંઈ કપોળકલ્પિત અટકળો કરવાની જરૂર નથી. એ માટે નામહાર અંગ્રેજ સરકારની જેલના આંકડાઓ જોવા જોઈએ. એ જીવો તો ખાતરી થશે કે પાંચ કરોડ ખ્રિસ્તીમાં જેટલા ગુના થાય છે, તે કરતાં પાંચ કરોડ મુસલમાનોમાં ઓછા ગુના હોય છે, અને પાંચ કરોડ મુસલમાનોમાં જેટલા ગુનેગાર હોય છે, તે કરતાં પાંચ કરોડ હિંદુમાં બહુ ઓછા ગુનેગારો હોય છે, અને ઊંચ વર્ણમાં ગણાતા પાંચ કરોડ હિંદુઓમાં જેટલા ગુનેગારો હોય છે તે કરતાં પણ પાંચ કરોડ અંત્યજોમાં ઘણા જ ઓછા ગુનેગારો હોય છે; અને તેમ છે તોપણ અંત્યજો અસ્પૃશ્ય તત્તિ ગણાય, એ શું શરમસરેલું નથી ? વધારે ગુનો કરનાર લોકો ઓછામાં ઓછા ગુના કરનાર લોકોને અડતાં અબડાઈ નથી ?

૨૭ ડરશે મા, અંત્યજ્ઞાંધુઓ, ડરશે મા ! કારણ કે જમાનો તમારી તરફેણમાં છે, સ્વદેશીનો છુંડો ઉઠાવનારાઓ તમારી તરફેણમાં છે. સ્વરાજ્યવાદીઓ તમારી તરફેણમાં છે. અંગ્રેજ સરકારના અમલદારો તમારી તરફેણમાં છે. ઊછરતો નવો યુવાનવર્ગ તમારી તરફેણમાં છે અને વ્યાપારીઓ, કારીગરો અને ખેડૂતોને પણ હવે માણસોની તાણુને લીધે તથા મોંઘારતને લીધે તમારી મહેનતની મદદ લેવાની જરૂર પડતી જાય છે. એટલે એ લોકોની પણ તમારા તરફની છીટ ઓછી થતી જાય છે. વળી ખીણ તરફથી જૂના વિચારના બુઢાઓ મરતા જાય છે. એટલે તમારી સાથેનું અસ્પૃશ્યપણું હવે ઘણું વર્ષ સુધી ટકી શકે તેમ નથી. હજી થોડાક સડેલા વિચારના, પોતાને જ પવિત્ર માનનારા, પંડિતાઈની શબ્દજાળવાળા વિદ્વાનો, મફતનું ખાનારા અને દેશોન્નતિના દરેક સારા કામમાં આડે આવનારા, થોડાક ધર્મશુરુઓ તમારા રસ્તામાં પથરા ફેંકશે, પણ એથી કાંઈ ડરવાનું નથી. કારણ કે મહારાજ ગાયકવાડ સરકાર અને મહાત્મા શ્રી ગાંધી જેવા સમર્થ પુરુષો તમારી તરફેણમાં છે. માટે ડરો મા અને જેમ બને તેમ આગળ વધવાની ઠોરિશ કરો, એટલે થોડાં જ વરસોમાં અમારી સાથે હાથમાં હાથ મિલાવીને તમે દેશોન્નતિનાં કામો કરી શકશો અને તમારી જિંદગી સુધારી શકશો.

૨૮. હયા ઊતરી છે, હયા ઊતરી છે, હિંદ ઉપર પ્રભુની હયા ઊતરી છે. તેથી હિંદનું જાવિખ્ય ખીલતું જાય છે. પણ એ વધારેમાં વધારે ક્યારે ખીલશે, અને હિંદના સોભાગ્યનો

દિવસ પૂરેપૂરો ક્યારે ઉગશે એ તમે જાણો છો ? જ્યારે હાલ-
માં અધમ દશામાં પડેલાં તેનાં પાંચ કરોડ બાળકો અસ્પૃશ્ય-
પણામાંથી નીકળી હિંદની સેવામાં લાગશે ત્યારે હિંદની સ્થિતિ
જોવાલાયક થઈ પડશે. એ વખતે વ્યાપાર રાજગાર વધી પડશે,
એ વખતે કારીગરી વધી જશે, એ વખતે નવી નવી શોધો વધી
જશે, એ વખતે પરદેશો સાથેનો સંબંધ વધી જશે અને એ
વખતે રાજ્યના બંધારણમાં ઘણાએ મનમાનતા સુધારા થઈ
જશે. એ બધું જલદી જલદી કરવા માટે અંધારામાં પડેલાં,
ખૂણામાં પડેલાં, અસ્પૃશ્ય જાતિ તરીકે રહી ગયેલાં હિંદનાં
પાંચ કરોડ બાળકોને કેળવીને આપણામાં મેળવવાની જરૂર
છે. વળી યાદ રાખજો કે એ મહાન કામ જેમ જલદી કરી શકો
તેમ તમને પોતાને અને દેશને જલદી લાભ થશે. જેમ જેમ
એ મહાન કામ કરવામાં, એ અગત્યનું કામ કરવામાં વાર
લગાડશો તેમ તેમ તમારી અને દેશની ખરાબી વધતી જશે.
માટે સંજાળજો, એ જ આ અંત્યજસ્તોત્ર દ્વારા વિનંતી છે.

૨૯. હિંદની ઉન્નતિ ઈચ્છનારા અને હિંદી પ્રજાને
આશીર્વાદ દેનારા તથા એ માટે મહેનત લેનારા અદ્યક્ષ દેવો
તથા પ્રત્યક્ષ મહાત્માઓ શું ઇચ્છે છે એ તમે જાણો છો ?
તેઓ એવા વખતની વાટ જોઈ રહ્યા છે, તેઓ એવા દિવસની
વાટ જોઈ રહ્યા છે, કે જ્યારે અંત્યજો ઊંચી સ્થિતિએ ચડેલા
હોય અને તેને લીધે સમગ્ર દેશ સારી સ્થિતિએ પહોંચેલો હોય.
એ માટે તેઓ કોઈના અંતરમાં પ્રેરણા કરી રહ્યા છે. કોઈને
કામ કરવાની દિશા બતાવે છે, કોઈના કાનમાં પ્રેમધર્મના મંત્ર

કૂંદે છે. કોઈના હૃદયમાં અલોદ લાવની જ્યોતિ જગાવે છે અને કોઈને પોતાના દાખલાથી બંધનો તોડવાનું બળ આપે છે. કારણ કે હિંદની બધી પ્રજાની સાથે સાથે આખા દેશવાની છે, એટલે અંત્યજને સુધારો ઉપેક્ષાવાથી પ્રાપ્તિને કાયદો થાય તેમ છે, લશ્કરીઓને કાયદો થાય તેમ છે, વેપારીઓને કાયદો થાય તેમ છે, કારણ કે હિંદદેવીના પગ સડેલા રહે અને માથું મોટું થઈ જાય અને પેટ ફૂલી જાય એ કામ હવે બનવાનું નથી, અને એમ બને એ કાંઈ સારી તંદુરસ્તી પણ કહેવાય નહિ. માટે હિંદના હિતેચ્છુ મહાત્માઓ હિંદદેવીના બધાં અંગોનું યથાસ્થિતપણું ધરે છે. તે સારૂ તેઓ અંત્યજને સુધારવાની ખાસ કાળજી રાખે છે અને તેઓની સ્થિતિ સુધાર્યાની આતુરતાથી વાટ જુએ છે. માટે એ દિવસ જલદી આવે એમ આપણે બધાએ કોશિશ કરવી જોઈએ.

૩૦. અંત્યજને સુધારવાથી હિંદની બધી કેમોને અને હિંદનાં બધાં મુખ્ય મુખ્ય ખાતાંઓને લાભ થઈ જાય એ વાત અમે માની શકતા નથી, એવું જો કોઈ કહે તો તેણે જાણવું જોઈએ કે અંત્યજની સ્થિતિ કયારે સુધરશે એ તમે જાણો છો? જ્યારે હિંદમાં કેળવણી વધશે ત્યારે હિંદના અંત્યજની સ્થિતિ સુધરશે. જ્યારે લોકોના વિચારમાં ઉદારતા આવશે ત્યારે અંત્યજની સ્થિતિ સુધરશે. જ્યારે લોકો પોતાની ફરજ સમજશે, જ્યારે લોકોમાં ખરે સ્વદેશપ્રેમ આવશે, જ્યારે ખરાબ રૂઢિનાં બંધનો ઉઠાવી દેવાનું લોકોમાં બળ આવશે અને જ્યારે મનુષ્ય જાતનો મહિમા સમજશે ત્યારે

અંત્યજોની સ્થિતિ સુધરશે. અને એ બધું થાય તેનો લાભ શું દરેક કોમના લોકોને નહિ મળે ? એવું થાય એ જ મોટામાં મોટો લાભ છે. એ સિવાય જ્યારે સ્વરાજ્યની ઉદાર રાજ્યનીતિ અમલમાં મૂકવામાં આવશે ત્યારે અંત્યજોની સ્થિતિ સુધરશે. ત્યારે દેશમાંથી મજૂરોની તંગી ઓછી થઈ જશે. એટલે ખેતી, વ્યાપાર, હુન્નર, નવીન શોધ, સુસાક્ષરી વગેરે ખાતાંને ટેકો મળી જશે. આ બધું થવા માટે હિંદના પાંચ કરોડ અંત્યજોની મદદની હિંદને જરૂર છે. ફક્ત એકલા અંત્યજોને ખાતર જ અંત્યજો સાથે લલાઈ રાખવાની નથી, પણ આપણા પોતાના લાભ સારૂ અને આપણા દેશની ઉન્નતિ સારૂ અંત્યજોને સુધારવાની અને તેઓની મદદ લેવાની જરૂર છે.

૩૧. જુઓ, હે દયાળુ હિંદુઓ, જગ જુઓ તો ખરાં, કે અંત્યજોનાં બાળકોની શી સ્થિતિ છે ? તેઓનાં અંગ ઉપર વસ્ત્ર કયાં છે ? ટાઢમાં તેઓ કેવાં ધરધરે છે ? અને વરસાદમાં લીંબવાથી તેઓ કેવા કંપે છે ? એ શું તમે નથી જોયું ? તમારી ન્યાતો જમી ગયા પછી ગટરોમાં ફેંકી દીધેલાં એકાં પત્રાણાં ઉપરથી તેઓ લાતના ઢાણા વીણે છે અને દાળના પડિયા ચાટે છે, એ દેખાવ શું તમે નથી જોયો ? શું આ સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાની જરૂર નથી ? તમારા દેશી બંધુઓને આવી સ્થિતિમાં રાખીને તમે આગળ વધી શકશો કે ? વાહ રે વાહ ! તમારી આગળ વધવાની રીતિ ! યાદ રાખજો કે પ્રભુને ત્યાં કાંઈ ન્યાય છે હિં ! જેમ અહિં સાવ પોલમપોલ ખેટો છે, તેમ પ્રભુને ત્યાં કાંઈ પોપાંખાઈતું રાજ્ય નથી.

તમારા ઘરમાં હજારો ને લાખો રૂપિયા ફેગટના પડ્યા રહે એ સાચવવાની ઉપાધિમાં તમારું આયુષ્ય ઓછું થતું જાય, પણ તમારા આવા ખરેખરા લાચાર બંધુઓને મદદ કરવા સારૂ તે તરફ તમારી દૃષ્ટિ પણ જાય નહિ, અગર એમાં તમને ધર્મ સમજાય નહિ, એવું અંધેર તે કયાં સુધી ચાલશે ? બિવિધ્યની પ્રજા આવું સાંખી શકશે નહિ, માટે ચેતતા રહેજો ! ઘણાંએ ઢોંગી ભીખ માંગનારાંઓ તમારી પાસેથી ઠગીને ફસાવીને ખાઈ જાય છે, તેને બદલે આવા ખરેખરા લાચારોને કાંઈક મદદ કરતાં શીખજો, એ જ અમારી વિનંતી છે.

૩૨. અંત્યજોના વિરોધીઓને એક સાદો સવાલ પૂછો અને તે એ કે અંત્યજો માંદાં પડે છે કે નહિ ? તેઓને તાવ આવે છે કે નહિ ? તેઓને ઉધરસ આવે છે કે નહિ ? તેઓને સન્નિપાત થાય છે કે નહિ ? તેઓને મરફી કે કોલેરા થાય છે કે નહિ ? કહો કે હા. એ બધા રોગો જેમ આપણને થાય છે તેમ જ તેઓને પણ થાય છે. એટલું જ નહિ પણ આપણા કરતાં ઘણા વધારે રોગો તેઓને થાય છે, કારણ કે તેઓને તંદુરસ્તીના નિયમોનું જ્ઞાન નથી, તેમને રોગોથી બચવાનાં સાધનો નથી, રોગ ફેલાવનારાં જંતુઓની વચ્ચે જ તેમને રહેવું પડે છે, તથા રોગ ઘાય તેવા ખરાબ ખોરાક જ તેઓને ખાવા પડે છે, અને તેમ છતાં તેઓને વૈદોની, ડોક્ટરોની જેવી જોઈએ તેવી મદદ મળી શકે તેવું હોતું નથી. હું તમને પૂછું છું કે છેલ્લાં સેંકડો વર્ષ થયાં કઈ કોમના વૈદોએ અંત્યજોના ઘરમાં જઈને મૃત્યુને બિછાને પડેલાં અંત્યજ બાળકોની નાઠ

તપાસી જોઈ છે ? કહો કે નહિ જ. અને તેમ છતાં આપણે દયાળુ ? વાહરે ભાઈ, તમારી દયા ! હે ઉચ્ચપણના અભિ-
માની ધર્મશુરુઓ, તમે જેવી અંત્યજો તરફ વર્તણૂંક ચલાવો
છો, તેવી વર્તણૂંક પ્રભુ તમારી સાથે ચલાવે તો તમારી શું
હાલત થાય, એનો જરા વિચાર કરજો, અને જોટી કપોલ-
કલ્પિત આલડછેટની જાળમાં જ નહિ પડ્યા રહેતાં જરાક
દેશકાળ સામે પણ જોજો, જરા અંતરના આદેશ પણ સાંભળજો
અને જરાક પ્રભુની મહત્તા સામે પણ જોજો, એ જ અમારી
વિનંતી છે.

૩૩. દેશની આબાદી માટે ક્ષતેહની કૂંચી કઈ, એ તમે
જાણો છો ? દેશહિતેચ્છુ ઊડી દષ્ટિવાળા સમજનો કહે છે કે
દેશના દરેક વર્ગના, દરેક કોમના, દરેક ધર્મના અને એકેએક
દેશી માણસ દેશનાં સુખદુઃખની સ્થિતિ જાણે એ દેશની
આબાદીનો મોટામાં મોટો અને સાચામાં સાચો ઉપાય છે.
કારણ કે જો સર્વ લોકો દેશની સ્થિતિ જાણતા હોય તો તે
સુધારવા માટે ઠાઠ પણ માણસ નીકળ્યા વિના રહે નહિ અને
બીજાંઓ તેને ટેકો આપ્યા વિના રહે નહિ. પણ દેશના દુઃખની
ખરી સ્થિતિ જો લોકો ન જાણતા હોય તો તેઓ કાંઈ ચળવળ
કરે નહિ કે મદદ કરે નહિ. તેથી પરિણામ એ થાય કે દેશની
ઉન્નતિ થતાં વાર લાગે, અને દેશની ઉન્નતિ થતાં વાર લાગે તે
આપણી પોતાની ઉન્નતિ થતાં વાર લાગ્યાની ખરાબર છે. હવે
વિચાર કરો કે આપણા દેશની શું સ્થિતિ છે ? આપણા લોકોને
કેવા કેવા હકકો મળવા જોઈએ ! મુઘરેલા દેશના લોકો કેવા-

કેવા હકક લોગવે છે, અને કેવાં સુખ લોગવે છે, તેનો આપણા દેશના વિના કારણ તબયેલાં પાંચ કરોડ અંત્યજને ખ્યાલ છે કે ? હિંદનાં આટલાં બધાં બાળકો તદ્દન અંધકારમાં રહે અને હિંદની ઉન્નતિમાં કાંઈ પણ ભાગ લઈ શકે નહિ, છતાં પણ હિંદની ઉન્નતિ થઈ જશે કે ? જેઓ એમ સમજતાં હોય કે હિંદનાં કરોડો માણસો અજ્ઞાન હોય છતાં પણ હિંદની ઉન્નતિ થઈ જશે, તેઓ બહુ જ મોટી ભૂલ કરે છે. એવી ભૂલમાં આપણા દેશના સારાં માણસો ન રહી જાય માટે આ અંત્યજ-સ્તોત્રની જરૂર છે. કારણ કે જેઓ જાગતાં છતાં ઊઘવાનો ઢોંગ કરતાં હોય તેઓને કાયદાની મદદથી ફરજિયાત રીતે સુધરવું પડશે, પણ જે લોળપણથી વહેમમાં પડેલાં છે તેઓના કાન ઉઘાડવા માટે આવાં સ્તોત્રોની જરૂર છે.

૩૪. અંત્યજને સુધારવા માટે તેઓનાં અંતરમાં સુખની મોટી આશાની આગ સળગાવો, તેઓને કહો કે દુનિયામાં જે દેશો આબાદીવાળા છે અને સુખી છે, તે દેશોમાં ગરીબોના ઘરમાં પણ હારમોનિયમ છે અને તમારા ઘરમાં કૂટેલાં હાંદલાં પણ નથી. સુધરેલા દેશના લોકોનાં ઘરમાં વીજળીના દાંવા છે અને તમારાં ઘરમાં દીવો કરવા ગ્યાસલેટ ખરીદવા એક પાઈ પણ નથી. તે લોકોનાં ઘરમાં ખુરસી ટેબલ છે અને તમારાં ઘરમાં કાંટેલી સાદડી કે સડેલી ગાદડી પણ નથી. તે લોકોના ઘરમાં સુંદર ચાંદીનાં અને કાચનાં વાસણો છે અને તમારાં ઘરમાં ગટફા પાસેથી ઊંચકી લીધેલાં ભાંગેલાં ઢીબડાં છે. તેઓનાં શરીર ઉપર ઋતુઋતુને અનુસરતાં

કપડાં છે અને તમારા શરીરની એજ ઢાંકવા માટે લંગોટીનો કટકો પણ મેળવતાં મુશ્કેલી થઈ પડે છે. શું આ સ્થિતિ સુધારવા જેવી નથી ? આવી દરિદ્રતામાંથી છૂટવા પ્રયત્ન કરો, તમે ચળવળ કરો, તમે ચર્ચા કરો અને જગતનું ધ્યાન ખેંચો એટલે દુનિયાના ઘણા લોકો, સારા લોકો, કેળવાયેલા લોકો, તમારી તરફેણમાં છે. જમાનો તમારી તરફેણમાં છે, અને હવે પ્રભુ પણ તમારી તરફેણમાં છે. માટે તમોને જરૂર, જરૂર ને જરૂર કંતેહ મળશે, અને તે પણ બહુ જ જલદીથી. માટે તમારી સ્થિતિ સુધારવાના પ્રયત્નમાં મંડ્યા રહો, મંડ્યા રહો !

૩૫. આ દુનિયામાં ઘણી જાતના આનંદ છે. પણ તેમાં જે મોટામાં મોટો આનંદ છે તે એ છે કે જે આંધળાં હોય તેને દેખતાં કરવાં, જે પાંગળાં હોય તેને ચાલતાં કરવાં, જે બહેરાં હોય તેને સાંભળતાં કરવાં, જે મૂંગાં હોય તેને બોલતાં કરવાં, જે મૂર્છાવસ્થામાં પડેલાં હોય તેને જાગૃત કરવાં, એ સૌથી મોટો આનંદ છે. બિચારાં અંત્યજોની સ્થિતિ અત્યારે આંધળાં બહેરાં, લૂલાં, મૂંગાં અને મૂર્છિત જેવી છે, એટલે તેઓમાં જે નવું જીવન રેડનારાં છે તે સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. તે પ્રભુનાં વહાલાં છે અને તે દેશના સાચા સેવકો છે. માટે જો ખરી રીતે કામ કરવું હોય, જિંયા પ્રકારનું કામ કરવું હોય અને કરોડો લોકોનું જલદી લાડું થાય તેમ કરવું હોય, તો નિરાધાર અંત્યજોને સુધારવાની કોશિશ કરો, નિરાધાર અંત્યજોને સુધારવાની કોશિશ કરો !

૩૬. આ જગતમાં ખરેખરાં મોટાં માણસો કોણ છે

એ તમે જાણો છો ? કુળથી મોટાં ગણાય એ કાંઈ મોટાં નથી. બાપદાદાની મોટાઈથી મોટાં ગણાય તે કાંઈ મોટાં નથી. ધર્મનું ઓહું આહું ધરીને ગુરુમણાના કંલથી મોટાં ગણાય એ કાંઈ ખરેખરાં મોટાં નથી. ચોતાના મનુષ્ય બધુઓને દારૂગોળાના બળથી મારી શકે તે કાંઈ ખરેખરાં મોટાં નથી, કાંઈ સંતોગોને લીધે તેના બળથી ધન મેળવી લે, તે જ કાંઈ ખરેખરા મહાન પુરુષ નથી. પણ મહાત્માઓ તો એમ કહે છે કે જે ગાય હમણાં દૂધ આપી શકતી નથી, તેને ખૂબ દૂધ આપતી કરે તે જ ખરેખરાં મોટાં છે. જે ઘોડો હમણાં ચાલી શકતો નથી, તેને દોહતો કરી દે તે જ ખરેખરાં મોટાં છે. જે આંખનાં ફળ હમણાં નાનાં અને રસ વગરનાં થઈ ગયાં છે તે આંખનાં ફળને મોટાં અને રસવાળાં બનાવે, તે ખરેખરાં મોટાં માણસ છે. બાજરીના જે ડુંડાંમાં હમણાં થોડા દાણા થાય છે, તે ડુંડાંમાં હજારો દાણા કરી આપે તે ખરાં મોટાં માણસ છે. વળી જે અનાથ લોકો પહાઠની ખીણમાં પડી ગયા છે, તેમને પહાઠ ઉપર ચઢાવી આપે તે ખરેખરાં મોટાં માણસો છે. આવું કામ કરવાનું ક્ષેત્ર હમણાં અત્યંત છે. કારણ કે હમણાં તેઓ રસ વિનાના આંખા જેવાં થઈ ગયેલાં છે, તેઓ વસૂકી ગયેલી ગાય જેવાં છે, તેઓ હમણાં ચાલી ગયેલા ઘોડા જેવાં છે, તેઓ હમણાં ઓછા દાણાવાળાં ડુંડાં જેવાં છે, તેઓ હમણાં અધમતાના ખાડામાં પડી ગયેલાં છે, માટે એ ખાડામાંથી તેમને કાઢવા એ ખરેખરું મહાન કામ છે: માટે જે સજ્જનો એ મહાન કામ કરશે, જે પ્રભુના સાચા પરોપકારી બકતો એ કામ કરશે અને જે દેશકાળ સમજનારા સાચા કર્મચોગીઓ એ સાચી સેવાનું કામ કરશે,

- ૮ હીણાયેલાંઓને ખાતર જેઓ પોતાના માનનો લંગ કરે છે તેઓને ધન્ય છે !
- ૯ પોતાના અંતઃકરણના માનને ખાતર, સત્યના માનને ખાતર, અને પ્રભુના માનને ખાતર જે પોતાના માનનો લંગ કરે છે તેઓને ધન્ય છે !
- ૧૦ દુઃખીઓને ખાતર જે ળડેખાંઓનાં અપમાન સહન કરે છે, જ્ઞાતિનાં અપમાન સહન કરે છે અને પોત્તપોલવાળા ગુરુઓનાં અપમાન સહન કરે છે તેઓને ધન્ય છે !
- ૧૧ પોતાનો કોઈ પણ જાતનો સ્વાદ ન હોવા છતાં પણ સેવા-વૃત્તિથી જ પોતાની મોટાઈનો ત્યાગ કરીને જે મલિન સ્થિતિના લોકોમાં મળે છે, અને તેમને સુધારવાની કૌશલ્ય કરે છે, તેઓને ધન્ય છે, ધન્ય છે ! કારણ કે જેઓ તિરસ્કાર સહન કરવાવાળા છે તેઓની ઉપર ઇશ્વરની દયા ઊતરશે, તેઓની ઉપર ગરબોના આશીર્વાદ ઊતરશે અને તેઓને વધાવી લેવા સારૂ સ્વર્ગની દેવીઓ કુલની માળા લઈ જીલેલી છે. કારણ કે ધન તજવું એ સહેલી વાત છે, ધર તજવું એ સહેલી વાત છે, કુટુંબ તજવું એ સહેલી વાત છે, અને જ્યારે કોઈ પણ જાતના આવેશમાં આવી જાય ત્યારે પાણી તજવું એ પણ સહેલી વાત છે. પણ અનાથોને ખાતર, નીચ ગણાતા લોકોની ખાતર અને જેમનો દેશના પીસ કરોડ માણસો તિરસ્કાર કરે છે તેવા અંત્યજાતીની ખાતર સમજણપૂર્વક, ઈરાદાપૂર્વક પોતાના માનનો લંગ કરવો અને લાખો લોકોનો તિરસ્કાર સહન કરવો એ કાંઈ નાનીસૂની વાત નથી. માટે જે સ-

જાનો એવું કંઈક કામ કરે, એવું આકર્ષ તપ કરે, તેઓને ધન્ય છે !

૩૮. જેમ કેસ વધારે ખરાબ તેમ સારા ડોક્ટરને તેની વધારે ફિકર હોય છે. તેમ જ અંત્યજોની માનસિક સ્થિતિ એટલી ઘણી ખરાબ છે કે જો આપણે તેમની વાતો સાંભળીએ તો આપણને તેમની દયા આવ્યા વગર રહે નહિ, માટે તેમની તરફની આપણી દયા ઉશ્કેરાય તે સારૂ બહુ જ પડે ગયેલાં અને છેક જ નીચે ઊતરી ગયેલાં અંત્યજોની થોડીક વાતોના નમૂના પણ આપણે જાણવા જોઈએ.

૧ જેમકે, આપણે જ્યારે સ્વરાજ્યની વાતો કરીએ છીએ, ત્યારે તેઓ અંદર અંદર વાતો કરે છે કે પીઠીઓ વેઠે શા માટે ન જાય ? એને માથે શું કૂમતું છે ? આપણે બધા વેઠ કરી કરીને મરીએ છીએ અને તે હરામખોર દાવમાં આવતો નથી. માટે હવે સિપાઈ વેઠે પકડવા આવે તો પીઠીઆને પકડાવવો છે. એ ; માટે મેં જમાદારને કહેલું છે કે માખાપ, હવે તો તેને વેઠમાં પકડવો જ જોઈએ.

૨ આપણે ઉત્તમ જોરાકની વાતો કરીએ છીએ અને મીઠાઈ મેવાની વાતો કરીએ છીએ, ત્યારે તે અધમ સ્થિતિમાં પડેલા લોકોમાંથી કોઈ કોઈને શું કહેવું પડે છે, એ તમને ખબર છે ? તેઓ ચોતાનાં છોકરાંને કહે છે કે તું અમીર-જાદો કયાંથી થયો કે આ માંસ નહિ ખાય ? તારે સારૂ રાંટલો કયાંથી લાવ્યો ? સડેલું હોય તો શું થયું ? જુવા-રના બાવ શું છે એ ખબર છે ? હમણાં આઠ દિવસ ઘમાં કામ નથી મળ્યું તે જોતો નથી ? જુવાર કયાંથી લાવીએ ?

કાંઈ વેપારી ઉધાર આપે છે ? ન ખાતો મર જૂએ. તું એવો જ અકરમી છે.

૩ આપણે ગીતા અને ઉપનિષદ વાંચીએ છીએ અને હિંદુ ધર્મનું તત્ત્વ યુરોપીયન વિદ્વાનોમાં ફેલાતું જાય છે એવી વાતો રરીએ છીએ, ત્યારે એ લોકમાં શું વાતો થાય છે, એ તમને ખબર છે ? રામા મહારે વિઠલ મહારને કહ્યું કે તું ગધેડા છે તે વેઠ કર્યા કરે છે. હું ખ્રિસ્તી થઈ ગયો એટલે વેઠ કરવી મટી ગઈ. તું પણ ખ્રિસ્તી થઈ જાને, એટલે કાંઈ નામ ન લે ! એ વિના રાજ્યના સિપાઈઓ આપણને મુખે રહેવા દેશે કે ? વટલાવામાં આપણું શું જાય છે ? પાદરીને કહીએ કે અમે તમારા ધર્મમાં આવવા તૈયાર છીએ, એટલે તુરત જ બધી સગવડ ! વેઠ પણ મટી જાય, સૌને અડી શકાય અને છોકરાંઓ નિશાળમાં બ્રાહ્મણનાં છોકરાંઓની સાથે ભણી શકે ! માટે માફ કરજો માનતો હોય તે થઈ જા ખ્રિસ્તી ! મક્તને હઠધૂત શું કરવા થયા કરે છે ? સિપાઈઓના ગોદા શું કરવા ખમે છે ? રામાની વાત વિઠલ મહારને ગળે ઊતરી. ખ્રિસ્તી થવા તે કળૂલ થયો. પણ હિંદુઓની આંખો ઊઘડે એમ ક્યાં છે ? ધર્માન્ધો આજઠેટના ખાડામાંથી નીકળી શકે એમ ક્યાં છે ?

૪ આપણે દારૂનિષેધ માટે ફાંફાં મારીએ છીએ, લાવણી આપીએ છીએ અને એ જાતનાં લખાણો ત્યારે એને બદલે અંત્યજ્નેમાં દારૂ વધારે દારૂ માટે તેઓમાં શું વાતો થાય

ભીખલા ભંગિયાને ઘેર લગ્નન હતાં ત્યારે જેઠીઆએ દારૂ પીવાની ના પાડીને કહ્યું કે, દારૂ પીવાથી મને ઊલટી થાય છે ને માથું ફરે છે. ત્યારે ભીખા પટેલે કહ્યું કે નાતનું અપમાન થાય કે ? અહીં તો દારૂ પીવો જ પડશે. પેલાએ ન પીવા માટે ઘણી તાણુ કરી પણ હરિયાએ કહ્યું એનો ભાર શું છે કે ના પીએ, લાવો હું એને પરાણે પાછરા. અંતે તેને દારૂ પીવો જ પડે છે.

પ આપણે જીવદયાની વાતો કરીએ છીએ અને એ માટે કાંઈ કાંઈ ઉપાયો કરીએ છીએ, ત્યારે કેટલાક અંત્યજોમાં એ સંબંધે શું વાતો થાય છે એ તમે જાણો છો ?

પરખતે કહ્યું, અરજણીઆ ! જોણ તો આમડાંનો ઇન્કારો લીધો છે તેમાં માર્યા જઈશું. ઇન્કારના પંદરસો રૂપિયા આપ્યા છે અને હજી પાંચસો રૂપિયાનાં પણ આમડાં થયાં નથી. ઢોરમાં રોગ આવે તો ઠીક થાય, નહિ તો રખડી પડીશું. ત્યારે અરજણીઆએ કહ્યું કે રોગની કાંઈ વાટ જોયા કરાય કે ? એ તો ન પણ આવે. જીવણાએ આમડાંનો ઇન્કારો રાખ્યો હતો ત્યારે તે ઢોરને ઝેર દેતો હતો. જંગલમાં ઢોર ચરવા ગયાં હોય ત્યાં કોને ખબર પડે ? રોટલામાં સોમલ નાખીને કોઈની ભેંસને કે કોઈના સારા બળદને બવરાવી દઈએ તો તે મરી જાય. ભેંસવાળો જાણે કે સાપ કરડયો હશે એટલે તે મરી ગઈ. એમાં કોણ જાણે કે આપણે ઝેર દીધું છે ? એમ કયાં વિના ઇન્કારના રૂપિયા નહિ ભરાય, વગેરે. એ તેમ કરે છે અને લોકોનાં ઢોરને વિના કારણે ઝેર દઈ મારી નાંખે છે.

હે સજ્જનો ! અધમતાની આવી વધારે વાતો કરવાની કાંઈ જરૂર છે ? આટલા નમૂના શું ખસ નહિ થાય ? શું આ સ્થિતિ સુધારવાની જરૂર નથી ? આપણા દેશી બાંધુઓને આવી સ્થિતિમાં રાખીને શું હિંદનો ઉદ્ધવ કરી શકાયે ? યાદ રાખજો કે અંત્યજ્નેની આવી અધમ દશા છે માટે જ તેઓને સુધારવાની વધારે જરૂર છે. તેઓની આવી માઠી દશા જોઈને કાંઈ તેઓ પાસેથી ખસી જવાય નહિ અને જો સારૂ જ કાંઈ તેઓથી દૂર દૂર રહેવાય નહિ, પણ જેમ બને તેમ તેઓની સાથે લાગીને તેઓની સ્થિતિ સુધારવાની કેશિશ કરવી જોઈએ.

૩૯. અંત્યજ્નેના ઉદ્ધારની જેઓ વિરૂદ્ધમાં હોય તેઓને પૂછજો કે—

૧ અંત્યજ્નેમાં આત્મા છે કે નહિ ?

૨ અંત્યજ્ને મનુષ્ય છે કે નહિ ?

૩ જેમ જગતના બધાં મનુષ્યો પ્રભુનાં બાળકો છે, તેમ અંત્યજ્ને પણ પ્રભુનાં બાળકો છે કે નહિ ? કે તેઓનો પ્રભુ કોઈ બીજો છે ?

૪ અંત્યજ્નેને સુધારવાની જરૂર છે કે નહિ ?

૫ અંત્યજ્ને સુધરી શકે તેવા છે કે નહિ ?

૬ અંત્યજ્નેમાં પણ સારાં માણસો અને ભક્તો હોય ખરાં કે નહિ ?

૭ અંત્યજ્ને પણ પ્રભુના દરબારમાં જઈ શકે કે નહિ ?

૮ અંત્યજ્નેની મદદની દેશને જરૂર છે કે નહિ ?

૯ અંત્યજ્ને આપણા ધર્મમાં રહે તો સારું કે વટલી જાય તો સારું ?

- ૧૦ અંત્યજો હિંદના વતની છે કે પરદેશી છે ?
- ૧૧ કોઈ પણ ગરીબ, નિરાધાર, દુઃખી કે દરિદ્રી માણસને મદદ કરવાની આપણી ફરજ છે કે નહિ ?
- ૧૨ અંત્યજોને સુધારવાથી ધર્મ થશે કે પાપ થશે ?
- ૧૩ અંત્યજોને સુધારવાથી દેશની ચઢતી થશે કે પડતી થશે ?
- ૧૪ હાલના વખતમાં અંત્યજોની સ્થિતિ ઠીક કરવા યોગ્ય છે કે નહિ ?
- ૧૫ અંત્યજોને આગળ વધારનારા ઉપર પ્રભુ રાજ થશે કે ગુસ્સે થશે ?
- ૧૬ જો આપણે અંત્યજોનો તિરસ્કાર કરીએ તો તેનો સત્કાર કરવા માટે ખીજા લોકો તૈયાર છે કે નહિ ?
- ૧૭ અંત્યજોની ખાખતમાં જમાનો શું કહે છે ? તેઓનો તિરસ્કાર કરવાનું કે તેમને મદદ કરવાનું ?
- ૧૮ બિંધ કેમોના ગણાતા હિંદુઓ સિવાય જગતની ખીજા બધી પ્રજા અને નામદાર સરકાર અંત્યજો માટે કેવા વિચારો ધરાવે છે ? તેઓને સુધારવાના કે તેઓ હાલમાં છે તેવાને તેવા રાખી મુકવાના છે ?
- ૧૯ તમારા વહેમના ઘરમાં આગ લગાડનારો, અંત્યજોની તરફેણનો એક બળવાન પક્ષ બિલો થતો જાય છે, અને એ પક્ષમાં તમારા ભાઈ, તમારા ભાણેજો, તમારા ભત્રીજા, તમારા કાકા, તમારા સાળા, તમારી બહેનો, તમારા શેઠ, તમારા નોકરો, તમારા દીકરાઓ અને તમારા પ્રાણીઓ વટલાતા જાય છે. અને તેમનું દિનપ્રતિદિન જોર વધતું જાય છે, એની તમને ખબર છે કે નહિ ?

૨૦ આ બધા સવાલોના તમે સંતોષકારક જવાબ આપી શકો છો ? અને એ બધી મુશ્કેલીઓને અટકાવી શકો એવું તમારામાં બળ છે ? જો એવું બળ તમારામાં ન હોય તો અંત્યજોની ઉન્નતિ થવાની જ છે. અને તમે આંખો ચોળતા અને મોઢું વિકાસતા રહેવાના જ છો, છૂટછાટ મૂકીને ડહાપણથી કામ લેતા શીખજો એમ અંત્યજસ્તોત્રની તમને ભલામણ છે.

૪૦. આ અંત્યજસ્તોત્ર અંત્યજનો ઉદ્ધાર કરવામાં મદદગાર થાઓ ! આ અંત્યજસ્તોત્ર આર્યોનું આર્યત્વ જગાડવામાં મદદગાર થાઓ ! આ અંત્યજસ્તોત્ર સત્ય ધર્મ સમજાવવામાં ઉપયોગી થાઓ ! અને ઊંચવણું પણાના અભિમાનને લીધે જોઓનું મનુષ્યપણું નષ્ટ થયેલું છે, તેઓને અભિમાનની ખાણમાંથી બચાવો મનુષ્યપણું પ્રત્યક્ષ કરાવનારૂં થાઓ !

૧ આ અંત્યજસ્તોત્ર અમને અમારા સત્ય ધર્મનું જ્ઞાન કરાવનારૂં થાઓ !

૨ આ સ્તોત્ર અમને અમારી ફરજ બજાવવામાં દૃઢતા આપનારૂં થાઓ !

૩ આ અંત્યજસ્તોત્ર અમને મનુષ્યજાત તરફ ઉદાર વિચાર ધરાવવાનું બળ આપનારૂં થાઓ !

૪ આ અંત્યજસ્તોત્ર હિંદુઓ ઉપરનું કલંક ધોઈ નાખનારૂં થાઓ !

૫ આ અંત્યજસ્તોત્ર વિનાવાંકે તબાયેલાં કરોડો માણસોનો હિંદુદેવીની સેવામાં ઉમેરો કરનારૂં થાઓ !

